تفسير

شيخ الإسلام ابن تيمية

ŞEYHULİSLÂM

İbn Teymiyye TEFSÎRİ

6

KARINCA POLEN

بسم الله الرحمن الرحيم

Orjinal Adı
El-Câmiu-li Kelâmi'l-İmam İbn Teymiyye Fi't-Tefsir

Tercüme
M. Beşir ERYARSOY

Tashih
Polen Yayınları

Dizgi
Saliha Nur KAVAK

Mizanpaj
Polen Yayınları

Kapak Tasarımı
Ehl-i Dizayn

Baskı - Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 446 8846

Ocak 2017

KARINCA & POLEN YAYINLARI

(Karınca & Polen Yayınları
"Billbao Tekstil Yayıncılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti" kuruluşudur)

Adres ve Telefon

Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkmazı
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: (0 212) 638 69 19 Fax: (0212) 516 42 44

www.karincakitap.net
karincakitap@hotmail.com

الجامع لكلام الإمام ابن تيمية في التفسير

Şeyhu'l-İslâm

İbn Teymiyye Tefsîri

Derleme, Tahkik ve Notlar:

İyad b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî

Kontrol:

Osman b. Muallim Mahmud

Mütercim:

M. Beşir ERYARSOY

6. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

NAHL SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 128 âyettir)

Genel Olarak Nahl Sûresi'ne Dair

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Nahl Sûresi'nde kullarına ihsan etmiş olduğu nimetlerini sözkonusu etmektedir. Sûrenin başında Âdemoğullarının olmamaları halinde yaşamalarına imkân bulunmayan temel nimetleri zikretti. Sûrenin ortalarında ise hayâtlarının onlar olmasa hoş bir şekilde devam edemeyeceği tamamlayıcı nimetleri zikretti. Sûrenin baş taraflarında kendileri için zorunlu gerekli olan rızkı zikretti ve soğuğa karşı koruyan giyecekleri *"davarları da yarattı ki bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de."* (Nahl, 5) buyruğunda zikretti.

Sonra sûrenin ortalarında kendilerine meskenlerden ve şehir hayâtındaki meskenleri, kırsaldaki meskenleri ve yolcuların meskenlerinden ibaret mesken olarak kullandıkları yerlerin faydalarını zikrederek yüce Allah: *"Allah evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı"* (Nahl, 80) buyurmaktadır.

Bundan sonra yüce Allah kendilerini sıcaktan ve savaştan koruyan gölge nimetini ihsan ettiğini sözkonusu ederek: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler yarattı... İşte o teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır"* (Nahl, 81) buyurdu.

Burada yüce Allah soğuktan koruyan şeyleri sözkonusu etmemiştir. Çünkü bunu sûrenin baş taraflarında sözkonusu etmişti. Bu da asıl nimetler arasında yer alır. Çünkü soğuk öldürücüdür. Hiç kimse ısınmadan soğuk ülkelerde yaşayamaz. Sıcak ise böyle değildir. O bir eziyet verir fakat soğuğun öldürdüğü gibi öldürmez. Çünkü sıcaktan gölge ile, giyecek ile ve başka şeylerle korunmak mümkündür. Sıcak bölgelerde yaşayanlar ayrıca soğuk için gerektiği gibi korunma ihtiyacını duymazlar. Aksine asgari bir korunma onlara yeterlidir. Üstelik onlar geceleyin ve gündüzün iki tarafında sıcaktan pek fazla rahatsız olmazlar. Hatta bazen ona (serinlemeye) çokça ihtiyaç da duymazlar. Bu sebeple yüce Allah: *"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşma-*

nınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı." (Nahl, 81) buyruğunda her ikisini bir arada sözkonusu etmektedir. Lafızda Kur'an-ı Kerim'in manalarının gerçeğini güzel bir şekilde anlayamayanların zannettikleri gibi lafızda hazf/zikredilmemiş ifadeler de yoktur, manada bir eksiklik de yoktur. Aksine lafzı lafızların en mükemmeli, manası da manaların en mükemmelidir.

Giyecekler ve süsler davarların sırtlarından indiğine göre davarların giyecekleri de onların oburgaları ve karınları durumunda -daha önce geçtiği gibi- olduğuna göre o halde elbise her iki bakımdan da "indirilmiş" olmaktadır. Çünkü davarların sırtında bulunduğu sürece ordan inmedikçe Âdemoğulları ondan yararlanamazlar.

Böylelikle Kur'an-ı Kerim'de olsun sünnette olsun "nüzul: İnme" lafızı nerede kullanılmışsa mutlaka onda bilinen nüzul/inme manasınında bulunduğu açıkça görülmüş olmaktadır. Zaten Kur'an-ı Kerim'ede yakışan budur. Çünkü Kur'an-ı Kerim arap diliyle nazil olmuştur. Araplar ise "nüzul: İnme" yi ancak bu anlamıyla bilirler. Eğer bu anlamdan başka bir anlam kastedilmiş olsaydı o vakit arapçadan başka bir dil ile hitap edilmiş olurdu. Diğer taraftan o taktirde bu ise bilinen bir manası olan bu lafzın beyan yapılmaksızın bir başka manada kullanılmasıda sözkonusu olur ki bu da zikrettiklerimiz sebebiyle caiz değildir. İşte bu yolla şanı yüce Allah'ın beyan ettiğini ve insanlar için bir hidâyet kıldığını haber verdiği Kur'an'ın ve dilin maksadı, bununla hasıl olur. Burada bu açıklamaları sona erdirmiş olalım. Hamd yalnız Allah'a mahsustur. Allah Efendimiz Muhammed'e onun aile halkına ve bütün ashabına pek çok salat ve selâm buyursun.][1]

Nahl Sûresine "Niam: Nimetler Sûresi" Adının Veriliş Sebebi Hakkında Şunları Söylemektedir:

[Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de kudretine ve rububiyetine delil olan âyetlerini/delillerini belgelerini zikrettiği gibi kullarına nimetlerinin bulunduğu âyetlerini hikmetini açıkça gösteren âyetlerini de zikreder. Bunlar da birbirlerinden ayrılmaz hususlardır. Fakat yiyecek içecek mesken ve giyecekler ile yararlanmak nimeti herkes tarafından açıkça görülen nimetlerdir. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim Nahl sûresinde bunları delil göstermiştir. Bu sûre aynı zamanda Katade'nin vb. zikrettiği gibi "sûretün niam: Nimetler sûresi" diye de adlandırılır.[2]][3]

1 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 256-257.

2 İbnül Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, IV, 426'da Ali b. Zeyd'den şöyle dediğini zikretmektedir. Nahl sûresine sûretün niam da denilirdi. Bununla bu sûrede nimetlerin çokça sayılıp dökülmüş olduğunu kastetmektedir. el-Kasımi'de bu sözü Katade'den (IV,502) diye zikretmiş bulunmaktadır.

3 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 210.

Merhum Şeyhül İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Elbisenin iki faydası vardır.

Bunlardan birisi örtünmesi gereken avreti örtmek sûretiyle ziynet oluşudur.

İkincisi ise zararlı olabilen sıcak soğuk ya da düşmana karşı koruyucu olmasıdır.

Yüce Allah Araf sûresinde elbiseyi süslenmek faydası ile zikretmiştir. Bu ise namaz ve tavaf esnasında muteber olan giyimdir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Ey ademoğulları her mescidde ziynetinizi alın."* (A'râf, 31) ve: *"Ey Ademoğulları size avret yerlerinizi örtecek bir libas ile giyinip süsleneceğiniz bir elbise indirdik"* (A'râf, 26); *"De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı için ziyneti temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır."* (A'râf, 32) buyrukları buna delildir. Bu da onların cahiliye döneminde humsların dışındakilerin üzerlerinde gelirken giyinmiş oldukları elbiselerle tavaf yapmalarını ve kavurdukları yağları yemeyi haram kılmalarını reddetmek içindir.

Şanı yüce Allah elbiseyi Nahl sûresinde: *"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanlarınızdan) koruyacak zırhlar bağışladım. İşte o teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimeti böylece tamamlamıştır."* (Nahl, 81) buyruğunda korunma faydası dolayısıyla zikretmiş bulunmaktadır. Bu fayda ise hayât için tabihi ve o olmaksızın insanların ayakta durmaları sözkonusu olmadığından dolayı yüce Allah bunu nimetler arasında saymıştır. Öbür fayda ise kemal ifade eden bir fayda olduğundan ötürü onu şer'i emir ile birlikte zikretmiştir. Yine öbür fayda süslenmek sûretiyle menfaati elde etmek faydasıdır. Bu ise zararı önlemek kabilindendir. O halde insanların buna ihtiyaçları daha çoktur.

Yüce Allah'ın: *"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler."* (Nahl, 81) buyurup "soğuk"u sözkonusu etmemesine gelince şöyle açıklanmıştır: Çünkü Kur'an-ı Kerim sıcak bir bölgede indirilmiştir. Bu sebeple onlar sıcaktan korkuyorlardı. Bir diğer görüşe göre bilindiğinden ötürü diğeri (soğuk) zikredilmemiştir. Bunun uyarı ve dikkat çekmek kabilinden olduğuda söylenir. Şanı yüce Allah sıcaktan koruyan nimetini onlara hatırlatarak lütufta bulunduğunu dile getirdiğine göre soğuktan koruyan şeyleri ihsan etmekle lütfu daha büyüktür. Çünkü sıcak rahatsız edicidir soğuk ise büyük sıkıntıdır. Aşırı soğuk ta öldürücüdür. Fakat sıcakta bunun olması oldukça azdır. Şüphesiz tenbih/dikkat çekme ve kıyas hususu ahkam ile ilgili hitaplarda sözkonusu olduğu gibi nimetlerin dile getirildiği hitaplarda da vaad ve vaid/tehdit hitaplarında da sözkonusu olur. Yüce Allah'ın: *"Bu sıcakta savaşa çık-*

mayın dediler. (Onlara) De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır." (Tevbe, 81) buyruğu ile ilgili söylediklerim gibi. Bunun bir benzeride: Sizler soğukta savaşa çıkmayın şüphesiz cehennemin zemheri daha çetindir demeye ve: *"Allah yolunda ayakları tozlanan bir kimsenin ayaklarını Allah cehennem ateşine haram kılmıştır."*[4] buyrukları da bunun gibidir. Çamur ve kar ise daha büyüktür vb. sözlerde böyledir.

Âyet-i kerimede savaş koruyucu elbiselerini giymek meşru kılınmıştır. İşte elbise ve süslenme babını namaz ile birlikte zikredenler bundan dolayı birlikte zikrederler. Çünkü savaşın ortak elbise ile birlikte bir de özel bir elbisesi vardır. Ayrıca bu onların (bu bahisleri birlikte ele alanların) elbise ve süslenmeye dair sözleri ile yüce Allah'ın: *"Orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir."* (Fatır, 33) buyruğu ile de örtüşmektedir.

Bundan daha güzeli de şöyle demektir: Yüce Allah sûrenin baş taraflarında: *"Davarları da yarattı ki bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve bir çok menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de."* (Âyet, 5) buyruğunda soğuktan korunmayı daha önce zikretmiştir. Buna karşılık: Neden bunu ayrı olarak zikretti denilecek olursa şöyle denilir: -Allah en iyi bilendir- sûrenin baş tarafında sözkonusu edilenler onlar olmasa insanların ayakta kalmaları sözkonusu olmayan yiyecek ve su içmek soğuğun bertaraf edilmesi taşınma halinde zorunlu olan binek gibi zorunlu nimetler zikredilmiştir. Sûrenin sonlarında ise güzel içecekler, evlerde huzur ve sükun içinde yerleşmek, derilerden yapılan çadırlar, gölgelerde barınmak, giyilen elbiseler ile sıcağı ve savaş zorluklarını bertaraf etmek gibi nimetlerin kemal derecesini zikretti. Genel olarak bunlara ihtiyaç duyulmayabilir. Birincisinde asıl olanlar, diğerlerinde ise kemal mertebesi sözkonusu edilmiştir. Bundan dolayı yüce Allah: *"İşte o teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* (Nahl, 81) buyurmaktadır.

Aynı şekilde meskenlerin iki faydası vardır. Birisi gerekli mahremiyeti sağlamak için evlerde huzur bulmaktır. Bu bakımdan bunlar ziyneti giyinmek gibidir. İkincisi ise güneş yağmur rüzgâr vb. rahatsız edici şeylere karşı korunmaktır. İşte şanı yüce Allah bu iki nimeti lutfetmiş olduğunu birlikte sözkonusu ederek: *"Allah evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı"* bunlar yerleşme halindeki evlerdir. *"Size davar derilerinden gerek göçtüğünüz günde ve gerek konduğunuz günde hafifce taşıyacağınız evler."* bunlar da direkli evler/çadırlardır *"Ve (Bazısının) yünlerinden (bazısının) tüylerinden ve (diğerlerinin) kıllarından bir süreye*

4 Ahmed, 3, 367; Tayalisi, 1772; Ebu Ya'lâ, 2075; Beyhaki, XIV, 162; Taberani, XIX, 661; Darimi, II, 202, hadis sahihtir.

kadar yiyecek döşenecek ve ticareti yapılacak bir meta vardır." (Nahl, 80) bunun kapsamına ise evin gereçleri olan yaygı, kapkacak, örtü vb. şeyler girer. Şanı yüce Allah *"Evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı."* buyurmakta ve: *"Davar derilerinden... Evler"* dediği gibi "kerpiç gibi malzemeden yapılmış evler buyurmamaktadır. Çünkü huzurla kalınan meskenler evin sağladığı faydayı beyan eder. Bununla nimetin ne olduğuda ortaya çıkar. Diğer taraftan kerpiç vb. malzemeden ev edinmek alışılmış bir şeydir. O halde nimet, davarlardan farklı olarak bunun etkisinin ortaya çıkması ile sözkonusu olur. Çünkü hayvan derilerinden evler edinmeye hidâyet verilmesi/iletilmesi bizzat ev edinmenin kendisine yol gösterilmesinde daha açık bir nimettir.

Korumanın faydası ile ilgili olarakta: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler yarattı."* (Nahl, 81) buyurmaktadır. "Gölgeler" lafzı çardak çadır tavan vb. insanların yaptıklarından gölge bırakan her bir şeyi kapsayan genel bir isimdir. Yüce Allah'ın: *"Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler"* buyruğuna gelince bunun sebebi dağların insanı üstünden sağından solundan ve alt tarafından çepeçevre kuşatmasıdır. Dolayısıyla gölgelerden farklı olarak bunlardan maksat gölgelenmek değildir. Çünkü gölgeden kasıt gölgelenmektir. İşte bundan dolayı yüce Allah bununla korunma faydası bulunan zırhları (vb. giyecekleri) birlikte sözkonusu etmiş ve böylelikle bu âyet-i kerimede beden ile birlikte taşınan giyeceklerin koruması ile yer üzerinde sabit gölgelerin korumasını bir arada zikretmiştir. Bundan dolayı cahiliye dönemi insanlar ihramlı kişi açısından her ikisi arasında bir fark görmüyorlardı. Başını örtmesi yasaklandığı gibi bir tavanın altına girmeyide ona yasaklamışlardı. Nihâyet şanı yüce Allah: *"Birr/iyilik evlere arkalarından girmeniz değildir."* (Bakara, 189) buyruğu ininceye kadar bu böyle idi. Bu buyruk ile birlikte ihramlı bir kimsenin çadır ağaç gibi yerinde sabit gölgelerin altına girmesi caiz olmuştur. Deve üzerindeki mahfel gibi. Bitişik ve onunla beraber taşınan şeylere gelince koruyucu elbiseler ile sabit gölgelikler ve barınaklar arasında gidip geldiğinden ötürü hakkında uzun açıklamalar yapılmıştır.

Diğer taraftan bu âyet-i kerimelerden önce süt, içki ve bal gibi türlü içecekleri zikretmektedir. Sûrenin başında da binekleri ve yiyecekleri sözkonusu etmiştir. İşte bütün bunlar yiyeceklerin içeceklerin giyeceklerin meskenlerin ve bineklerin toplandığı ortak özellikleridir.][5]

5 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX, 217-220.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾

7. "Onlar kendi kendinize yarı canınız tükenmeden varamayacağınız bir memlekete ağırlıklarınızı yüklenir, götürürler. Şüphesiz Rabbiniz çok esirgeyici, çok merhamet edicidir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu lafzın bir benzeride yüce Allah'ın: *"Onlar kendi kendinize yarı canınız tükenmeden varamayacağınız bir memlekete ağırlıklarınızı yüklenir götürürler."* buyruğudur. Bundan maksat daha önceden ulaşamayacağınız değil aksine bu onların her zaman ki durumlarını ifade eder.][6]

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

8. "Hem binmeniz için hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri (yarattı) ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Hem binmeniz için hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepler (yarattı)."* buyruğu ile yüce Allah adeten verilmemesi maksadı bulunan şeyleri kullarına ihsan etmiş olmakla lütfunu dile getirmektedir. Fakat bu buyruktan maksat onları yemeyi haram kılmak değildir. Buna delil de Ashab-ı Kiram'ın bu âyet-i kerimenin nüzulundan sonra Hayber gününde -Nebi onlara bunu yasaklayıncaya kadar- evcil eşek etlerini yemiş olduklarıdır. Âyet-i kerime Mekke'de inmiştir. Eğer bu âyet-i kerimede haram kılmaya dair bir delil bulunsaydı elbetteki Ashab-ı Kiram (radıyallâhu anhum) bunu daha iyi bilirlerdi. Ebu Hanife gibi etlerini yasaklayan bazı alimlere gelince onların bu görüşlerindeki yasaklamanın tahrimen mekruh olduğu da tenzihen mekruh olduğu da söylenmiştir.][7]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

6 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 509.

7 el-Müstedrak Ala Mecmu'ul Fetava -Baskı aşamasında-

[Yüce Allah: *"Hem binmeniz için hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri (yarattı) ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır."* (Âyet, 8) buyurmaktadır. Aslında arap topraklarında katır yoktu. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Mukavkıs'ın kendisine Hudeybiye Barışından sonra Mısır'dan hediye olarak gönderdiği katırından başka bir başka katıra binmemiştir. Bu âyet-i kerime ise Mekke'de inmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu benzeri buyruklar ile şanı yüce Allah Hicaz topraklarında bulunmayan birtakım nimetlerini kullarına lütuf ettiğinide dile getirmektedir. Yüce Allah'ın: *"Öyleyse insan yediğine bir baksın: Şüphesiz ki Biz suyu bol bol dökeriz, sonra da yeri gereği gibi yararız. Böylece orada taneler bitiririz; üzümler, sebzeleri, zeytinlikler, hurmalıklar, sık ve bol ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar."* (Abese, 24-31) buyruklarında olduğu gibi. Halbuki Hicaz topraklarında zeytin bulunmadığı gibi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zeytin yediği de nakledilmiş değildir. Ama zeytinyağının o topraklara taşınarak götürülme ihtimali vardır.

Yine yüce Allah: *"Andolsun incire ve zeytine."* (Tin, 1) buyurmaktadır. Halbuki onların topraklarında ne bu ne öteki vardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bunlardan birisini yediği de nakledilmiş değildir. Yüce Allah'ın: *"Ve turi sinadan çıkan yağ veren ve yiyenlere katık olan bir ağaç ta (var ettik)."* (Mü'minun, 20). Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de "Zeytinyağını içiniz ve bedeninize onu sürünüz çünkü o mübarek bir ağaçtandır."[8] Ayrıca yüce Allah: *"O lamba ise doğuya da batıya da nisbeti olmayan mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan parıltısı inciyi andıran bir yıldız gibidir. O (zeytin) ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir"* (Nûr, 35) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Sık ve bol ağaçlı bahçeler."* (Abese, 30) buyruğuda böyle olduğu gibi deniz hakkındaki: *"Yine o denizi ondan taze et yemeniz ve ondan giyeceğiniz ziyneti çıkarmanız için emrinize verendir."* (Nahl, 14) buyruğu ile: *"O bütün çiftleri yaratmış ve sizin için gemilerden ve hayvanlardan bineceğiniz şeyleri var etmiştir. Ta ki onların sırtlarına binip kurulasınız. Sonra onların üzerine yerleşince Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve: "Bunları bizlere musahhar kılan, eksiklikten münezzehtir yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi; ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz" diyesiniz."* (Zuhruf, 12-14) buyrukları da böyledir. Halbuki Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de Ebu Bekir'de Ömer'de denizde yolculuk yapmamıştır. Ama Allah yolunda gaza yapmak üzere ümmetinden denizde yolculuk yapan kimselerin -Minhan kızı Um Harama- tahtlar üzerindeki hükümdar-

8 Tirmizi, 1853; İbn Mace, 3319; Ahmed, III, 497; Hakim, II, 122; Darimi, II, 102. Hadis -İnşaallah- hasendir.

largibi yolculuk yapacaklarını haber vermiştir. Ummul Haram'da: Beni onlardan kılması için Allah'a dua et demiş ona: "Sen onlardansın" buyurmuştu.[9]][10]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hem binmeniz için, hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri (yarattı) ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır."* (Âyet, 8) buyurmaktadır. Bilindiği gibi bu hayvanların binmenin dışında da çeşitli faydaları vardır.][11]

وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ وَلَوْ شَآءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾

9. "Doğru yolu göstermek Allah'a aittir. Ama O yollardan bazısıda eğridir. (Allah) dilese idi elbette hepinizi toptan hidâyete erdirirdi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* bu türdendir. Maksat mutedil yoldur. Bu da adaletli ve dengeli bütün yolların kendisine ulaştığı itidalli yol demektir.][12]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde İbn Ebu Hatim'de Selef'ten onların Nahl sûresindeki âyeti tefsir ettiklerini zikretmiş ve Verka'nın İbn Ebu Necih'ten onun Mücahid'den yoluyla şu rivâyeti nakletmiştir:[13]

Yüce Allah'ın: *"Doğru yolu göstermek"* yani hak olan yolu göstermek Allah'a aittir demiştir. Yine şunları söylemektedir: Süddi'den de onun: İslâm (yolunu göstermek) dediği[14] Ata'nın da: O cennet yoludur dediği[15] rivâyet edilmiştir.

İşte bu görüşler yani Mücahid'in Süddi'nin ve Ata'nın bu âyet-i kerime hakkındaki açıklamaları Mücahid'in ve Hasan'ın öbür âyet hakkındaki açıklamaları gibidir.[16]

9 Buhârî, 2799; Müslim, 1912.
10 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 315-316.
11 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 129.
12 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 230.
13 İbn Cerir, XIV, 84.
14 İbn Kesir, II, 563; Tefsiru Süddi el-Kebir, 325.
15 Bunu tespit edemedim.
16 Hasan ve Mücahid'in yüce Allah'ın: "Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol" (Hicr, 41) buyruğu hakkındaki açıklamaları.

İbn Ebu Hatim, Avfi'nin İbn Abbas'tan yüce Allah'tan: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* buyruğu hakkında: Hidâyeti ve delaleti açıkça göstermek sûretiyle açıklama yapmak yüce Allah'a aittir dediğini[17] zikretmektedir.

Yine İbn Ebu Hatim bu âyet-i kerime hakkında iki görüş zikretmiş olup, Hicr sûresindeki âyet hakkında yalnızca Mücahid'in görüşünü zikretmiştir.

İbnül Cevzi ise[18] Nahl sûresi hakkında bu ikinci görüşten başkasını zikretmemektedir. Ayrıca bu onu ez-Zeccac'dan diye zikrederek şöyle demiştir: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* buyruğundaki "el kast: Doğru yol" yolun dosdoğru olması demektir. Bunun için: Seni gitmek istediğin yere götüren yol hakkında: *"Tarikul kast ve kasıt"* denilir. Zeccac dedi ki: Buyruk dosdoğru yolu açıklayıp delil ve belgelerle ona çağırmak Allah'a aittir anlamındadır.

Sa'lebi, Beğavi[19] vb. diğer müfessirler de aynı şekilde bundan başka bir görüş zikretmemişlerdir. Fakat onlar bunu her iki lafız ile zikretmişlerdir. Beğavi dedi ki[20] yani hidâyet yolunu delaletten beyan ile açıklamak demektir. Âyetlerle ve belgelerle hakkı beyan diye de açıklanmıştır.

(Beğavi devamla) dedi ki: "el-Kasd: Doğru yol" sırat-ı mustakim/dosdoğru yol demektir.

"Ama o yollardan bazısı da eğridir." yani yollar arasında doğruluktan ayrılıp sapan eğri olanlarıda vardır. O halde doğru yol islâm dinidir. Bu doğru yoldan sapmış yollar ise yahudilik, hristiyanlık ve diğer küfür dinleridir. Cabir b. Abdullah dedi ki: "Kasdussebîl: Doğru yol" Şer'i hükümleri ve farizaları açıklamaktır. Abdullah b. Mübarek ve Sehl b. Abdullah dedi ki: Doğru yol sünnettir. "Ama o yollardan bazısı da eğridir" buyruğundan maksat ise hevâlar ve bid'atlerdir.[21] Bunun delili de yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur o halde ona uyun ve başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar"* (En'âm, 153) buyruğudur. Fakat Beğavi[22] bunun hakkında öbür görüşü zikretmiştir. O bunu yüce Allah'ın: *"Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir."* (Leyl, 12) buyruğunun tefsirinde -ileride geleceği gibi- el-Ferra'dan diye zikretmiştir. Böylelikle o kendisinden önceki Se'lebi ve daha başka kimseler gibilerine uyarak üç âyet hakkında her iki görüşüde zikretmiş olmaktadır.

17 İbn Kesir, II, 563.
18 Zâdu'l-Mesîr, IV, 432.
19 Beğavi, III, 52.
20 Beğavi, III, 52.
21 Bu açıklama İbn Cerir, XIV, 85'te görüldüğü gibi Ali b. Ebu Talha'nın rivâyeti ile İbn Abbas'tan nakledilmiştir.
22 Beğavi, IV, 463.

el-Mehdevi ise ilk âyet hakkında üç görüşten ikisini zikretmiş ikinci âyet hakkında el-Avfi'nin naklettiği rivâyeti ve bir başka görüşü zikrederek şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki."* (Hicr, 41) buyruğu bu benim emrim ve irademe aittir demektir. Bunun tehdit anlamına söylendiğide ifade edilmiştir. Mesela: Senin yolun benim üzerimden geçer ve senin sonunda varacağın yer benim demeye benzer.

Yüce Allah'ın: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* buyruğu hakkında da şunları söylemektedir: İbn Abbas dedi ki: Hidâyeti delaletten ayırt etmek demektir. Yolun islâm olduğuda söylenmiştir.

"Ama o yollardan bazısıda eğridir" yani yolların bir kısmı eğridir yani haktan sapıp uzaklaşmış bir yoldur. Bunun: Yoldan ayırıp sapan anlamında olduğuda söylenmiştir. Bu durumda "min" edatı "an" anlamında kullanılmış olur.

"Kasdussebîl: Dosdoğru yol"un sizin yol alışınız ve dönüşünüz anlamında olduğu ve "sebil: yol"in çoğul anlamında tekil olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Bu müteahhirundan birilerinin görüşüdür. O "kasd" lafzını "irade" anlamında kabul etmiştir. Yani gidişinizde ve dönüşünüzde sizin yolu kastetmeniz/irade etmeniz ona aittir. Fakat bu, âyet-i kerimeyi anlamamış olan bir kimsenin söyleyeceği bir sözdür. Çünkü "kasd yol" mutedil, dengeli yol demektir. Yani mutedil dengeli doğru yolu göstermek ona aittir. "Sebil" ise cins isimdir. Ondan dolayı yüce Allah: *"Ama o yollardan bazısı da eğridir."* buyurmaktadır. Yani yolun doğru olanını göstermek ona aittir, kimi yol da eğridir. Yüce Allah bunu cins isme türün cinse izafe edilmesi kabilinden izafe etmiştir. Yani yolun doğru olanı demektir. Bu da ipek elbise demek gibidir. Bundan dolayı yüce Allah *"ama onlardan/o yollardan bazısı da eğridir"* buyrmaktadır.

İfadenin takdirinin: "Sizin doğru yolu kastetmeniz" takdirinde olduğunu zanneden kimselere gelince, şüphesiz böyle bir kanaat birçok bakımdan âyetin lafzı ile de nazmı ile örtüşmemektedir.

İbn Atiyye[23] Hicr Sûresi'ndeki âyet-i kerimede Kisai'nin görüşünden başkasını zikretmemiş olmakla birlikte o da bu görüşlerin en zayıf olanıdır. Ama o doğru olan manayı öbür okuyuşun tefsiri olarak zikretmekte ve seleften bir topluluğun buyruğu: "Aliyyun mustakim: pek doğru ve pek yüce" diye yükseklik ve yüksek oluştan diye okumuş olduklarını zikretmekte ve şunları söylemektedir. Bu kıraate göre bununla ise ihlasa işaret edilmektedir. Çünkü iblis ihlasa erdirilmiş olanları

---

23 İbn Atiyye, VIII, 314.

istisna ettiğinde yüce Allah ona şöyle demişti: Bu ihlas yolu pek yüce ve dosdoğru bir yoldur. Senin azdırman bu yolun izleyicilerine ulaşamaz.

(İbn Atiyye devamla) dedi ki: İnsanların çoğunluğu ise "Uymayı taahhüd ettiğim dosdoğru yol" diye okumuşlardır. Bu kıraate göre bununla da insanların baştan çıkıp azmış ve ihlasa erdirilmiş kısımlarına ayrıldığına işaret edilmektedir. İşte iblis bu iki kısmı birbirinden ayırınca yüce Allah da: *"Bu benim üzerime aldığım taahhüd ettiğim yoldur."* buyurmuştur. Yani bu sonunda bana ulaşacak olan bir iştir. Araplar da şöyle derler: Senin bu hususta yolun filana aittir. Yani senin işine bakmak sonunda ona ulaşacaktır. Bu da yüce Allah'ın: *"Muhakkak Rabbin gözetlemededir."* (Fecr, 14) buyruğuna yakındır. (Devamla) dedi ki: Âyet-i kerime bu kıraate göre bir tehdit ihtiva eden bir haberdir .[24]

Derim ki: Bu, ne bu âyet hakkında ne benzeri âyetler hakkında tefsir alimleri arasından herhangi birisinden nakledilmiş bir görüş değildir. Bu görüşü ancak, selefin bağlamın ve benzer buyruklarının delalet ettiği manayı anlamakta açmaza düştüğü için sadece Kisai ifade etmiştir.

Arap dili de bu görüşün lehine delil değildir. Çünkü kişi her ne kadar tehdit edip korkuttuğu kimseye "yolun benim üzerimdedir" dese bile ona: Senin yolun dosdoğrudur demiş olmaz.

Aynı şekilde tehdit ancak kötülük yapan kimseye yapılır. İhlas sahibi kimselere yapılmaz. Bu durumda bu buyruk birilerinin yolu öbürlerinin yolundan farklı olduğu halde insanların azgın ve ihlaslı olmak kısımlarına ayrıldığına işaret olabilir. Halbuki bunlar Allah'a delalet eden dosdoğru yolu izlemiş, öbürleri ise doğru yoldan sapan yolu izlemişlerdir.

Aynı şekilde tehdit sırasında başkalarına: "Yolun benim üzerimdedir/benden geçer" ifadesini o durumda o kimseye güç yetiremeyen kimseler kullanır. Fakat o kişi ona karşı imkân sahibi olarak bizzat onun üzerinden geçip gider. Nitekim Mekkeliler Medinelileri sizler Muhammed ve ashabını barındırdınız diye tehdit etmeleri üzerine Medineliler de Mekkelileri: Yolunuz bizim üzerimizden geçer diye tehdit etmişlerdir. Ebu Cehil, Sa'd b. Muaz'a Sa'd'ın Mekke'ye gitmesi esnasında: Sizler dinlerinden dönmüş kimseleri barındırıp sizin onlara yardım ettiğinizi iddia etmiş iken senin Beyt'i güven içinde tavaf edeceğini zannetmiyorum demiş, Sa'd da kendisine: Eğer benim bu işime engel olacak olursan ben de seni sana bundan daha ağır gelecek bir işi yapmaktan alıkoyarım. Çünkü senin yolun Medine üzerinden geçer.[25] Yahut buna benzer sözler söylemişti.

24 İbn Atiyye'nin açıklamaları burada sona ermektedir.
25 Buhârî, 3632.

Böylelikle onların ticaret maksadıyla Şam'a kullandıkları yolun üzerlerinden geçtiğini ve o vakit onları cezalandırmak imkânlarını bulabileceklerini zikretmiş olmaktadır.

Buna benzer bir mana ise yüce Allah hakkında söylenemez. Çünkü şanı yüce Allah nerede olurlarsa olsunlar kullara güç yetirebilendir. Nitekim cinler: *"Şunu da hiç şüphesiz bildik ki yeryüzünde Allah'ı asla aciz bırakamayız. Kaçmakla da onu asla acze düşüremeyiz."* (Cin, 12) ve: *"Siz yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakamazsınız."* (Ankebût, 22) buyurmaktadır.

Araplar onun dediklerini söyleyerek: "Bu hususta senin yolun filanın üzerindedir" yani işin sonunda ona varır diyorlarsa bu da seleften Mücahid'in ve diğerlerinin tefsirleri ile örtüşen bir açıklamadır.[26]

Nitekim Mücahid şöyle demiştir: Hak Allah'a döner, hakkı göstermek ona aittir ve başka hiçbir şeye gerek yoktur. Çünkü hak yolunu göstermek Allah'ın üzerinedir ki bu da şanı yüce Allah'ın: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki:"* (Hicr, 41) buyurduğu -diğer kıraatin tefsirinde belirtildiği üzere- sırat-ı mustakim/dosdoğru yol budur.

Buna göre her iki kıraate göre de sırat, işte Allah'ın müminlere namaz kıldıkları zaman kendisinden dilemelerini emretmiş olduğu sırat-ı mustakimdir. Bundan dolayı onlar: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. (Yani) gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil de kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna."* (Fatiha, 6-7) derler. Yine yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar. İşte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etti."* (En'âm, 153) buyruğunda tavsiye ettiği yol da budur.

Onun bu sözleri daha önce sözkonusu edilenlere bir işarettir ki bu da yüce Allah'ın: *"Ancak onlardan ihlasa erdirilmiş kullarım müstesna"* (Hicr, 40) buyruğudur. Buna göre kulların ona dini yalnızca hâlis kılmak sûreti ile ibadet etmeleri ona götüren bir yoldur ve bu dosdoğru bir yoldur. Bundan dolayı daha sonra yüce Allah: *"Muhakkak benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz."* (Hicr, 42) buyurmaktadır.

İbn Atiyye diğer âyetin tefsirinde bunu delil göstererek âyetin manasının bu olduğunu söylemekle birlikte bu âyetin tefsirinde bu görüşü bununla birlikte zikretmemiştir. Çünkü o fıtratı ile âyetin manasının bu olduğunu anlamış bulunuyor.

---

26 İbn Cerir, XIV, 33.

Ama o bunu tefsir edince öbür görüşü zikretti. Sanki orada başkasına ait görüşü rastgele zikretmiş gibidir. Çünkü -Allah'ın rahmeti ona- şöyle demektedir:

Yüce Allah'ın: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir. Ama o yollardan bazısı da eğridir."* buyruğuna gelince, bu da şanı yüce Allah'ın en üstün nimetlerindendir. Yani hidâyete giden yolu dosdoğru kılıp onu iyiden iyiye açıklamak Allah'a aittir. Bu da gerekli delilleri ortaya koymak ve rasûlleri göndermekle olmuştur. Tevilciler bu kanaattedir.

(İbn Atiyye devamla) dedi ki: Manasının şu şekilde olma ihtimali de vardır: Doğru ve mutedil yolu izleyen kimsenin yolu Allah'a aittir ve onun dönüşü ona (o yola) olacaktır. Bu durumda bu buyruk yüce Allah'ın: *"Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki."* (Hicr, 41) buyruğu gibi ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şer ise sana nisbet edilmez"[27] yani senin rahmetine götürmez şeklindeki buyruğunun zıddıdır. "Tarikun kâsıt"in anlamı ise apaçık dosdoğru ve yakın yol demektir. Recez veznindeki şairin şu mısrası da bu manadadır:

بعيد عن نهج الطريق القاصد

"Dosdoğru yoldan oldukça uzaktadır"

(İbn Atiyye) dedi ki: "es-sebil: yol" lafzındaki elif lam ahd için olup bu da şeriatin yoludur. Cins için değildir. Eğer cins için olmuş olsaydı o yolların bir kısmı eğri olmazdı. Yüce Allah'ın: *"Ama o yollardan bazısı da eğridir"* buyruğundan kastı ise yahudilerin, hristiyanların ve puta tapıcılar gibi diğerlerinin gittiği yoldur. "Minhâ: o yollardan bazısı"deki zamir de âyetin manasının ihtiva ettiği "es-sebil: yol"e aittir. Sanki (mealde gösterildiği gibi): "ve minessebili câir: O yollardan bazısı da eğridir" buyrulmuş ve böylelikle her ne kadar daha önce sözkonusu edilmemiş olsa bile zamiri ona irca etmiştir. Çünkü "es-sebil" lafzı mana itibari ile onu kapsamaktadır.

(İbn Atiyye) dedi ki: Buradaki "minhâ: o yollardan" buyruğundaki zamirin zikri geçmiş "şeriatin yolu"na ait olma ve "min" lafzının teb'iz/kısmilik bildirmek için olma ihtimali de vardır. O taktirde maksat Muhammed ümmeti arasında görülen dalalet fırkaları olur. Şöyle buyrulmuş gibi demek olur: Bu dosdoğru yolun arasından çıkan bir takım tali yollar vardır ki doğru yoldan uzaklaşmıştır.

Derim ki: Bid'at ehlinin izledikleri yol bid'at olarak ortaya koydukları hususlarda sırat-ı mustakimin/dosdoğru yolun dışında ve ondan sapıp uzaklaşmış yollardır. Hiçbir zaman da o yollar için bu meşru yoldandır denilemez.

27 Müslim, 771.

Yüce Allah'ın: *"Doğru yol"* buyruğu ise şeriatin yoludur ve bu aynı zamanda hidâyetin yolu olup dosdoğru yoldur. Eğer bu cins için kullanılmış olsaydı onların bir kısmı doğru yoldan sapmış olmazdı. İşte âyetin delaleti hususundaki iki vecihten birisi budur. Ve bu görüş de tercih edilmeyen görüştür. Sahih olan diğer şekil olup buna göre "es-sebil: yol" cins isimdir. Fakat Allah'ın üzerine taahhüt ettiği yol ise bu yolun doğru olanıdır. Bu da bir tek yoldur. İşte cins isim olduğundan ötürü de: *"O yollardan bazısı"* demiş olup zamir hiçbir zorlamaya gerek olmaksızın daha önce zikredilene ait olur.

Onun (İbn Atiyye'nin): "Eğer cins için olmuş olsaydı o yolların bir kısmı eğri olmazdı" sözü de böyle değildir. Çünkü onların hepsine iletmek ona ait değildir. Aksine ona ait olan bu yolların doğru olanıdır ki bu da hidâyet yoludur. Doğru yoldan ayrılan yol ise doğru yoldan değildir. Sanki o şu zanna kapılmış gibidir: Eğer cins isim olsa o taktirde bütün yollara iletmek ona ait olurdu. Halbuki durum böyle değildir. Ona ait olan bir tek yoldur. O da ona götüren delalet eden dosdoğru yoldur. Diğer yollar ise şeytanın yollarıdır. Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar."* (En'âm, 153) buyruğunda olduğu gibidir. Merhum (İbn Atiyye) bu ihtimali gözönünde bulundurmakla da buna *"benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol şu ki."* (Hicr, 41) buyruğunu da buna örnek göstermekle çok güzel bir iş yapmıştır.][28]

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾

15. "O sizi çalkalayıp sallamasın diye yeryüzünde sabit dağlar, ırmaklar ve maksatlarınıza ulaşanız diye de yollar koydu."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ve nice alametler de (yarattı), onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar."* buyruğu hakkında şöyle denilmiştir: "Alametler" yıldızlar demektir. Bu yıldızların bir kısmı ise kendileri ile yol bulmanın sözkonusu olmadığı alametler olmakla birlikte bir kısmı ile yol bulunur. Bununla birlikte çoğunluğun görüşü daha doğrudur. Çünkü bütün alametler ile yol bulunur. Ayrıca yüce Allah: *"O sizi çalkalayıp sallamasın diye yeryüzünde sabit dağlar, ırmaklar ve maksatlarınıza ulaşanız diye de yollar koydu. ...ve nice alametler de (yarattı)."* (Âyet 15-16) bu-

28 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 201-209.

yurmaktadır. İşte bütün bunlar Allah'ın yeryüzünde "koydukları"ndandır. Buyruk ya: "elka: koydu" ile yahut da onun türünden bir başka fiil ile nasb edilmiştir. Nitekim kimileri böyle demiştir. Yani yüce Allah yeryüzünde nehirler yaratmıştır. Çünkü "ilka: koymak" fiili "ca'l etmek: yaratmak, var etmek" fiili türündendir. Buna dair i'rab ve anlamların genişçe açıklanacağı yer bir başka yerdir. Burada maksat ise "alametler"in sözkonusu edilmiş olmasıdır. Alametlerin kapsamına daha önce zikredilen sabit dağlar ve yollar da girer. Çünkü bunların sabit dağlar ile insanların izledikleri yollar olmaları ise "alametler" oluşlarından farklıdır. Atıf ise bazen zat itibari ile bir olmakla birlikte sıfatların farklılığından dolayı olabilir. Yüce Allah'ın: *"O ki yaratıp düzenleyendir, o ki takdir edip yol gösterendir."* (A'la. 2-3) buyrukları ve benzerleri gibi. Peki alametler nasıl olursa hem bunu hem ötekini kapsar. Şüphesiz dağlar pek yüksek dikili varlıklardır ve bunlar alametlerdir. Aynı şekilde yolları da izleyen bir kimse onları delil olarak kullanır. İşte bundan dolayı yola "imam" denilir. Çünkü yolu izleyen kişi o imama uymuş olur. Aynı şekilde araplar delil alan kimsenin delil olarak gördüğü şeye "tarik (yol) ve meslek (gidilen yol)" derler.][29]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O sizi çalkalayıp sallamasın diye yeryüzünde sabit dağlar, ırmaklar ve maksatlarınıza ulaşanız diye de yollar koydu. ...ve nice alametler de (yarattı)."* (Âyet 15-16) buyurmaktadır. Bunlar Allah'ın yeryüzünde koyduğu, bıraktığı alametlerdir. Çoğunluğun görüşü budur. Bir kesim ise şöyle demiştir: Bunlar yolları gösteren alametlerdir. Gündüzün bunlar delil olarak kullanılır, geceleyin ise yıldızlarla yol bulunur. Bir başka kesim de şöyle demiştir: Bunlardan maksat dağlardır. Dağlar da aynı şekilde yol bulmak için delil olarak alınır. Bundan ötürü şanı yüce Allah: *"Denizde dağlar gibi yükseltilmiş akıp giden gemiler de onundur. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* (Rahman, 24-25) buyurmaktadır. Burada "a'lam" dağlar demektir. A'lam ise âlemin çoğuludur. Âlem ise kendisi ile alametlendirilen şeydir. İşte yollara dikili işaretler demek olan "a'lam" de buradan gelmektedir. Nübüvvetin delillerine "a'lamu'l-nubuvve" denilmesi de buradandır. Yüksekçe tutulan bayrağa da: O bir âlemdir. O onun sahibine ve ona uyanlara bir alamettir denilir. Lam harfi fethalı olarak "alem" ise kendisi ile alametlendirilen mühür ve benzeri şeylere denilir. Nitekim hâtim: mühür de kendisi ile bitirilen (sonda vurulan mühür, damga gibi) şey demektir. Bu da âlem ile aynı manadadır. Yaratılmışların her bir sınıfına da "alem" denilir. Çünkü her biri yüce yaratıcıya bir âlem ve bir burhan/delildir.

29 en-Nübuvvât, 184-185.

Halbuki lam harfi kesreli olarak "alim" böyle değildir. O ilim bilen kişi demektir. Tıpkı mühür vurmaya yarayan te harfi kesreli olarak "hâtim" kelimesi gibidir. Bu sebeple yüce Allah da: *"Fakat o Allah'ın Rasûlü ve nebilerin hâtimidir."* (Ahzâb, 40) buyurmaktadır. Çünkü yüce Allah rasûlleri onunla sonlandırmıştır. (Hatmetmiştir). Nitekim aynı zamanda ona mâhi (küfrü ve şirki imha eden), hâşir (bütün insanların kendisinden sonra haşredileceği) ve âkib (son peygamber) isimleri de ona verilmiş bulunuyor. Burada buyruk "hâtem" diye okunmuştur ki rasûller onunla sonlanmıştır/hatmedilmiştir demek olur.

O halde dağlar da bir takım alametlerdir. Bunlar karada ve denizde olan kimseler için onlara yakın yerler için delil olarak kullanılan alametlerdir. Çünkü o dağların varlığı onlara yakın yerler ile ayrı değildir. Bu sebeple dağlar var oldukları ve delalet ettikleri yerlerde bulunduğu sürece delalet edicidir. Dağlar başka varlıklardan daha bir sabit ve sağlamdır. Çünkü dağların yakınlarında bir yerleşik kasaba ve orada bulunan bir takım sakinler bulunabilir. Bu durumda o dağ onlar için bir alamet olur. Daha sonra o kasaba harab olabilir, sakinleri de oradan gidebilir. Bu durumda o dağların yakınında bulunanların zail olması sebebiyle delalet olma özellikleri de ortadan kalkar.][30]

أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

17. "Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müşrikler başka yaratıcıların bulunmaması demek olan bu tür tevhidi kabul ediyorlardı. Çünkü Arap müşriklerinin bu hususta çekişmeleri yoktu. Bundan dolayı yüce Allah onlara: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?"* buyurmuştur. Çünkü onlar kendi uydurma ilahlarının hiçbir şey yaratmadığını itiraf ediyorlardı.

Bundan dolayı şanı yüce Allah: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı*

30 en-Nübuvvât, 179-180.

kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?" Hayır, biz onlara hakkı getirdik. Onlar ise muhakkak yalancıdırlar. Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı. Allah onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. O gizliyi de, açığı da bilendir. Ortak koşmalarından yücedir O." (Mü'minun, 84-92) buyruklarında onların bu şekildeki itiraflarını da zikretmiş bulunmaktadır.][31]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde onun eşyayı ardı arkasına yaratması onun herhangi bir şeyi yeniden var etme imkânına sahip olamamasından daha beliğdir. Hatta bir çok kimseye ya da çoğunluğa göre onun yaratıyor olması yaratamayışından daha mükemmeldir. Nitekim yüce Allah: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?"* (Âyet 17) buyurmaktadır.][32]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç?"* buyruğundan itibaren *"Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."* (Nahl, 21) âyetine kadar kendisinin yaratıcı, nimet ihsan edici ve bilen olduğunu, buna karşılık onların onun dışında dua ve ibadet ettikleri varlıkların hiçbir şey yaratamadıklarını, hiçbir nimet veremediklerini ve hiçbir şey bilemediklerini haber verdiği gibi bunların cansız ölü olduklarını da haber vermektedir. Peki bunlarla o bir olabilir mi? Nasıl olur da daha büyük bir farkın bulunmadığı böyle bir fark ile birlikte Allah'ı bırakıp da bunlara ibadet edebilirler? İşte bundan dolayı bu (şirk) zulmün ve iftiranın en büyüğüdür.][33]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç?"* buyurmaktadır. Çünkü yaratan ile yaratmayan arasındaki fark, gücü yeten ile hiçbir şeye gücü yetmeyen arasındaki fark gibidir.][34]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah başkasına göre kemali en çok hak edenin ve kemal hususunda ondan başka hiçbir varlığın ona eşit olamayacağını *"yaratan yaratmayan*

31 Minhâcü's-Sünne, III, 330.
32 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. X, 24.
33 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 178.
34 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 437.

gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?" gibi buyruklarda açıklamış bulunmaktadır. Ayrıca yaratmanın bir kemal sıfatı olduğunu, yaratanın yaratamayandan daha üstün olduğunu ve bunları birbirine denk tutanın zulmetmiş olacağını da beyan etmiş bulunmaktadır.][35]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz? Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışırsanız onları sayamazsınız. Şüphesiz Allah çok mağfiret edendir, çok rahmet edendir. Allah gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da bilir. Hâlbuki Allah'ı bırakıp da çağırdıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."* (Âyet 17-21) buyurduğu gibi sûrenin ortalarında da: *"O taktirde biz sana hayâtın da kat kat (azab)ını, ölümün de kat kat (azab)ını tattıracaktık. Sonra bize karşı hiçbir yardımcı bulamayacaktın. Yakında seni bu yerden çıkarmak için mutlaka seni rahatsız edecekler. O taktirde kendileri de senin ardından ancak pek az kalacaklardır."* (Âyet 75-76) buyurmaktadır.

Böylelikle şanı yüce Allah kendisinden başka ibadet olunan varlıkların değil de ibadetin yalnızca onun hakkı olduğunu, onun eşsiz ve benzersiz olduğunu beyan ettiği gibi yalnız kendisine özel olan kemal sıfatlarını ve ondan başka ibadet olunan varlıklarda bu sıfatların da bulunmadığını, şanı yüce Allah'ın onların ortak koşmalarından ve kendisinin çocuğu ve ortaklarının olduğuna dair söylediklerinden pek yüce ve münezzeh olduğunu da beyan buyurmaktadır.][36]

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ
أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾

19. "Allah gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da bilir.

20. Hâlbuki Allah'ı bırakıp da çağırdıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır.

21. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."

35 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 79.
36 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 121.

Tefsiri:

[Kur'an-ı Kerim şu buyruğunda olduğu gibi birden çok yerde cansız varlıklara meyyit: ölü adını vermiş bulunmaktadır: *"Halbuki Allah'ı bırakıp da çağır(ıp tap)tıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."* (Âyet 20-21). Böylelikle yüce Allah bir takım taşlardan ibaret oldukları halde "ölüler" demiştir. Yine yüce Allah: *"Onlara bir âyet/alamet de kendisini canlandırdığımız ölü yerdir."* (Yâsîn, 33) buyurmuştur.][37]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Hâlbuki Allah'ı bırakıp da çağırdıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."* (Âyet 20-21) buyurmakta ve bu buyruğunda cansız varlıklara "ölü" demektedir. Bu da Arapların da başkalarının da dilinde meşhur olan bir kullanımdır.][38]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Hâlbuki Allah'ı bırakıp da çağırdıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır. (Onlar) ölülerdir, diriler değil."* (Âyet 20-21) buyruğunda cansız putlara "ölüler" adını verdiği gibi "yer"e de "mevat: ölü" demiştir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kim ölü (mevât ile aynı kökten ve aynı anlamda: "meyyiteten") bir araziyi ihya ederse o onun olur."[39] buyurmuştur.][40]

Merhum İbn Teymiyye yine aynı bağlamda şunları söylemektedir:

[Bütün ölüler ne zaman diriltileceklerini bilemezler. Çünkü kıyametin ne zaman kopacağını yüce Allah'tan başkası bilemez.][41]

إِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾

22. "Sizin ilahınız tek bir ilahtır. Ahirete inanmayanların ise kalpleri inkâr edicidir. Onlar büyüklük taslayanlardır."

---

37 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 22.
38 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 2.
39 Buhârî, 2335.
40 es-Safdiyye, I, 95.
41 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 362.

Tefsiri:

[İşte yüce Allah'ın: *"Sizin ilahınız tek bir ilahtır, ahirette inanmayanların ise kalpleri inkâr edicidir. Onlar büyüklük taslayanlardır. Şüphe yok ki Allah onların gizlediklerini de, açıklayacaklarını da bilir. Muhakkak o büyüklük taslayanları sevmez. Onlara: 'Rabbiniz ne indirdi' denildiği zaman 'geçmişlerin masalları(nı)' derler. (Böylelikle) onlar kıyamet gününde kendilerinin yüklerini tamamen yüklenecekleri gibi bilgisizce saptırdıkları kimselerin yüklerinden bir kısmını da yükleneceklerdir."* (Âyet 22-25) buyruğu da bu türdendir. Buradaki *"saptırdıkları kimselerin yüklerinden bir kısmını da yükleneceklerdir"* buyruğundan maksat ise kendilerine uyan kimselerin sapmaları dolayısıyla hâsıl olan günah yükleridir. Bu yükler ise hem emreden kişi cihetinden hem de o emre uyan emir alan kişi cihetinden hâsıl olurlar. İşte bu dalaletin ortaya çıkmasında her iki tarafın kudreti de ortaktır. Bundan dolayı bunun bir kısmı birilerinin, öbür kısmı diğerlerinin üzerindedir. Ancak bu iki kısımdan her biri tam bir amel eden kimsenin yükü/günahı gibidir. Nitekim diğer naslar da buna böylece delildir. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu gibi: "Kim bir dalalete çağıracak olursa onun günahı da kıyamet gününe kadar onunla amel edeceklerin günahı da onun üzerine olur."[42]][43]

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ
السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

26. "Kendilerinden öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Nihâyet Allah binalarını temellerinden yıktı ve üstlerindeki tavan başlarına yıkıldı ve azap onlara fark edemeyecekleri bir taraftan geldi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Nihâyet Allah binalarını temellerinden yıktı."* buyruğu onun mekri/azabı binalarının temelleri tarafından geldi demektir. *"Ve üstlerindeki tavan başlarına yıkıldı."* Bu gelmenin tefsiri/açıklaması ise üstlerindeki tavanın üzerlerine yıkılması diye ifade edilmiştir.][44]

اَلَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمٖٓي أَنْفُسِهِمْ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ
سُوٓءٍ بَلٰٓى إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾

42 Müslim, IV, 2060.
43 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 726-727.
44 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, II, 6 8.

28. "Onlar ki, nefislerine zulmedenler olarak melekler ruhlarını alırken: 'Biz hiçbir fenalık yapmazdık' (diyerek) teslim olurlar. (Melekler): 'Hayır, Allah sizin bütün yaptıklarınızı çok iyi bilendir' (diyecekler.)"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Nahl Sûresi'nde: *"Onlar ki melekler hoş ve temiz olarak ruhlarını alırlarken: Selâm size. İşleyegeldiklerinizin karşılığı olmak üzere girin cennete, derler."* (Âyet 32) buyurduğu gibi Fussilet/Secde Sûresi'nde de: *"Muhakkak: "Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra dosdoğru olanların üzerine melekler: "Korkmayın, üzülmeyin ve size vaat olunan cennetle sevinin" diye inerler. "Dünya hayâtında da, Âhirette de sizin velileriniz biziz. Orada canlarınız neyi arzu ediyorsa, orada neyi istiyorsanız sizin için vardır."* (Fussilet, 30-31) buyurmaktadır. Bu inmenin ölüm esnasında olduğunu sözkonusu etmişlerdir.][45]

اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

32. "Onlar ki, melekler hoş ve temiz olarak ruhlarını alırlarken: 'Selâm size, işleyegeldiklerinizin karşılığı olmak üzere girin cennete' derler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"İşleyegeldikleriniz sebebi ile girin cennete"* buyruğundaki bu "be" sebep be'sidir. Amelleriniz sebebiyle (cennete girin), demektir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözkonusu olmadığını belirttiği "be" ise, "bunu bunun karşılığında satın aldım" ifadesinde kullanılan karşılık ve bedel anlamındaki be'dir. Yani amel cennete girmek için yeterli bir bedel yahut bir değer değildir. Aksine onunla birlikte yüce Allah'ın affetmesinin, rahmetinin, lütfunun ve mağfiretinin de bulunması bir zorunluluktur. Çünkü onun mağfireti günahları siler.[46] Rahmeti de hayırları getirir ve hasenatı da katlandırır.][47]

45 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 268.

46 Merhum İbn Teymiyye'nin işaret ettiği hadis: Ebu Hureyre'nin rivyaet ettiği Efendimizin: "Sizden hiçbir kimse kendi ameli ile (بعمله) cennete giremeyecektir" Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü demeleri üzerine "Evet ben de. Allah'ın beni kendinden ihsan buyuracağı bir rahmetine ve lütfuna gark etmesi müstesnâ" buyurdu. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 256; ayrıca aynı manada olmak üzere bk. Buhârî, 5673, 6463, 6467; Müslim, 7289, 7291...; İbn Mâce, 4201) hadisi ve bu hadiste "kendi ameli ile" manasını verdiğimiz (بعمله) lafzıdır. (Çeviren)

47 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 70-71.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾

33. "(Kâfirler) kendilerine o meleklerin gelmesinden yahut Rabbinin (azap) emrinin gelip çatmasından başkasını mı beklerler? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı."

Tefsiri:

[Kadı Ebu Ya'lâ, Ahmed'den şöyle dediğini zikretmektedir. Bundan maksat Allah'ın kudreti ve emridir. Zaten bunu yüce Allah: *"Yahut Rabbinin (azap) emrinin gelip çatmasından başkasını mı beklerler?"* buyurmuştur.

Derim ki: Kadı'nın ve başkasının zikrettikleri bu: Hanbeli'n bunu Ahmed'den el-Mihne kitabında naklettiğini zikrettikleri bu hususu o mihned gününde onlarla tartıştığı esnada söylemiştir. Onlar kendisine yüce Allah'ın: *"Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri de gelecektir"* şeklindeki hadisteki ifadeyi delil gösterip arkasından: "Geliş ise ancak mahlûk hakkında sözkonusu olur demeleri üzerine Ahmed onlara: *"Rabbin geldi"* (Fecr, 22) *"Yahut Rabbinin geldiği..."* (En'âm, 158) buyruklarını delil göstermiş ve şunları eklemiştir: Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri gelecektir" buyruğundan maksat onların sevabıdır. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Rabbin geldi"* buyruğunda maksadın onun emrini ve kudretinin sözkonusu edildiği gibidir demiştir.

Ancak İmam Ahmed mezhebine alimler Hanbeli'n naklettiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Çünkü bu açıklamanın Ahmed'den onun gerek bunu gerek nüzulu ve istivâyı vb. fiileri tevil etmeyi kabul etmediğine dair Ahmed'den mütevatir olarak gelmiş bulunan açık ifadeler muhalif olduğundan hiç bir şüphe yoktur.

Mezhep alimlerinin üç görüşü bulunmaktadır: Bunun Hanbel'in bir hatası olduğu söylenmiştir. Çünkü o bunu Salih, Abdullah, el-Mervezi vb. bu tartışmayı kendisinden zikreden diğer kimseler arasında tek başına bunu nakletmiştir. Hanbel ise Hallal ve arkadaşı gibi bir kesimin hatalı olduğunu söyledikleri münferit rivâyetler nakleder. Ebu İshak b. Şakilla dedi ki: Bu hiç şüphesiz Hanbeli'n bir hatasıdır.

Aynı şekilde Malik'ten de onun: "Dünya semasına iner" ifadesini emrinin indiği şeklinde tevil ettiği rivâyetide nakledilmiştir. Fakat bu ise onun katibi olan Habib'in bir rivâyetidir. Onlarında ittifaklarıyla o pek yalancı birisidir.

Bu görüş bir başka vecihten rivâyet edilmiş olmakla birlikte isnadı meçhuldur.

İkinci görüş: Ahmed'in ashabından/arkadaşlarından mezhep alimlerinden bir kesim dedi ki: O bunu kendisi ile tartışan kimseyi kendi kanaatine göre susturmak üzere söylemiştir. Çünkü mihned gününde onlar Ahmed'e karşı: "Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri gelecektir" buyruğunu delil gösterince o da bunun anlamının Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinin sevabı gelecektir demek olduğunu tıpkı yüce Allah'ın: *"Allah'ın onlara gelmesi"* (Bakara, 210) buyruğu gibi olduğunu söylemiştir. Yani onların tevillerine göre onun emri ve kudreti gelecektir demek olur. Yoksa o bu görüşü kabul ettiği için böyle dememiştir. Çünkü onun mezhebi tevili yapmamaktır.

Üçüncü görüş ise onlar bunu Ahmed'den gelen bir başka rivâyet olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü bu gibi meseleler hakkında imamların sözleri arasında farklılık olabilir. Fakat ondan sahih ve meşhur olan kanaat ise tevili kabul etmediğidir. Her iki rivâyeti İbnüz-Zağuni vb. da zikretmiş bulunmaktadır. Tevili terk etmesinin ise mezhebimiz alimleri arasından genel olarak meşayıh nezdinde gereğince amel olunan ve meşhur rivâyet odur.][48]

فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٤﴾
وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَآ
اٰبَاۤؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ
عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

35. "(Allah'a) ortak koşanlar dediler ki: 'Eğer Allah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmez, onun emrine aykırı olarak hiçbir şeyi haram kılmazdık." Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Nahl sûresinde: *"(Allah'a) ortak koşanlar dediler ki: 'Eğer Allah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmez, onun emrine aykırı olarak hiçbir şeyi haram kılmazdık." Kendilerinden*

48 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 404-406.

öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?" (Âyet, 35) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah bu sözlerin rasûllerin getirdiklerini yalanlamak olduğunu onların lehine bir delil olamayacağını açıklamaktadır. Çünkü böyle bir husus eğer bir delil olsaydı bunu her doğrunun yalanlanması ve her bir zulmün yapılması için delil gösterilmesi gerekirdi. Çünkü ademoğullarının fıtratı gereği bu doğru bir delil olamaz. Aksine bunu delil diye gösteren bilgisizliğinden ve zanna uymasından dolayı delil gösterir. Böyle bir iddiayı ileri sürerek peygamberleri yalanlayanların yaptığı gibi aksine yüce Allah rasûlleri göndermek ve kitapları indirmek ile en ileri derecedeki delili ortaya koymuş bulunmaktadır.][49]

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنِ اعْبُدُوا اللهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلاَلَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾

36. "Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının diye bir peygamber göndermişizdir."* buyurmaktadır. Buna göre ibadette kemal derecesindeki muhabbeti ve kemal derecesindeki boyun eğip itaat etmeyide ihtiva eder.][50]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün enbiya onların ümmetleri müslüman, mümin ve muhit idiler. Hiç bir zaman Allah'ın islâm dışında kabul ettiği hiç bir din olmamıştır. İslâm ise ortaksız bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmektir. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45); *"Senden önce gönderdiğimiz herbir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet*

49 Minhâcü's-Sünne, III, 60.
50 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , II, 457.

edin."" (Enbiya, 25) ve: *"Andolsun ki biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün."* (Âyet, 36) buyurmaktadır.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilimiştir: Biz nebiler topluluğu dinimiz birdir. Şüphesiz Meryemoğluna insanlar arasında en yakın kişi benim. Çünkü benimle onun arasında bir nebi yoktur."[51] Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Nuh'tan itibaren Havariler'e kadar bütün nebiler ve ümmetler hakkında onların -bir başka genişçe açıklandığı gibi- müslüman ve mümin kimseler olduklarını haber vermiştir.][52]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere o şefaat hadisinde Nuh (aleyhisselâm)'dan Mevkıf'te (hesap çekilme yerinde) bekleyenlerin yanına gelerek: Sen Allah'ın yeryüzündekilere gönderdiği ilk nebisin, dediklerini zikretmektedir.[53] Şanı yüce Allah ta: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün."* (Âyet, 36) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah her bir ümmet arasında o ümmeti ortaksız bir ve tek olarak Allah'a ibadet edip tâğût'tan uzak durmaya davet etmek üzere bir rasûl gönderdiğine, Nuh ta şanı yüce Allah'ın yeryüzündekilere gönderdiği ilk nebi olduğuna göre, Nuh kavminden önce -İbn Abbas'ın da dediği gibi- müşrik kimseler olmadığı da bilinmiş olur. Durum böyle olduğuna ve onlarda islâm üzere olup izledikleri yolunda kendisinin "müşebbihe mezhebi" dediği yol olduğuna göre bu iddia gereğince nebilerin de rasûllerin de her ümmetin müslümanlarının da izlediği yol bu olmalıdır.][54]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında... Bir rasûl göndermişizdir"* buyruğu doğrudur. Âyetin tamamı ise: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapık-*

51 Buhârî, 3443; Müslim, 2365.

52 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 290-291.

53 Bu bilinen şefaat hadisinde sözkonusudur.

54 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . I. 451-452.

lık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonu nasıl oldu görün." (Âyet, 36) şeklindedir. Bu da yüce Allah'ın bir diğer âyetteki: *"Şüphe yok ki biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Arasında bir uyarıcının gelip geçmediği hiç bir ümmet de yoktur."* (Fatır, 34) ve: *"Sen ancak bir uyarıcısın. Esasen her bir topluluğun bir yol göstericisi olmuştur."* (R'ad, 7) buyruğu gibidir. En sahih görüşe göre böyledir. Yani her bir kavmi Allah'ı tevhid edip ona ibadet etmeye çağıran bir davetçi vardır. Nitekim sen de kendilerine peygamber olarak gönderildiğin kimseleri hidâyete çağıran bir hâdi yani bir davetçisin. Hadi de öğretip tebliğ eden anlamında davetçi demektir. Yoksa şu buyrukta dile getirildiği gibi kalplere hidâyeti yaratan anlamında değildir: *"Ve muhakkak ki sen doğru yola iletirsin. Göklerde ne var yerde ne varsa kendisinin olan Allah'ın yoluna şunu bilin ki bütün işler Allah'a döner."* (Şura, 52-53) ve: *"Semud kavmine gelince Biz onlara hidâyet verdik ama onlar körlüğü hidâyetten daha sevimli buldular."* (Fussilet, 17)

Bilindiği üzere israiloğulları nebileri en çok olan ümmettir. Onlara Mûsâ peygamber olarak gönderildikten sonra daha pek çok peygamber de gönderildi. Öyle ki bunların bin nebi olduğu söylenir. Hepside Tevrat şeriatını emrediyor ondan hiç bir şey değiştirmiyorlardı. Bundan sonra mesih bir başka şeriat getirerek bu şeriatinde yüce Allah'ın emriyle Tevrat'taki şeriatın bir kısmını değiştir.

Mûsâ'nın ve ondan sonra diğer nebilerin ve onlara gönderilmeleri kendilerine mesihin gönderilmesine engel olmadığına göre (Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yahudisiyle hristiyanı kitap ehline peygamber olarak gönderilmesinin önündeki engel nedir? Üstelik mesih döneminden itibaren onlara yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirildiği gibi bir başka peygamber de gelmememiştir: *"Ey Kitap Ehli! Peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda size (dinin hükümlerini) açıklayıp duran Rasûlümüz gelmiştir. "Bize bir müjdeleyici ve bir korkutucu gelmedi" demeyesiniz, diye. İşte size gerçekten müjdeleyici ve korkutucu (bir peygamber) gelmiş bulunuyor. Allah her şeye gücü yetendir."* (Maide, 19)

İşte mesih ile Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasındaki bu fetret Selman-ı Farisi gibi ve onun dışındaki diğer alimlerden birden çok kişinin zikrettiği üzere altı yüz yıl idi. Bunun altı yüz güneş senesi olduğu da söylenmiştir ki o taktirde bu kameri altı yüz yirmi yahut altı yüz on sekiz yıl eder. Çünkü her bir yüz güneş senesi yüz üç ay senesi eder. Nitekim yüce Allah'ta: *"Onlar (Kehf ashabı) mağaralarında üç yüz yıl kaldılar (buna) dokuz daha kattılar."* (Kehf, 25) buyurmaktadır.

İşte bu dokuz ve onuncu yılın bir kısmı süresidir. Tarih verilirken bazen tam sayı hesap edilir bazen eksik yıl da katılır. Buna göre (altı yüz) yirmi yıl diyen eksik olana göre, (üç yüz) on sekiz diyenler tam olana göre hesap etmişlerdir.][55]

وَأَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

38. "Onlar var güçleriyle: 'Ölecek kimseyi Allah diriltmez' diye Allah'a yemin ettiler. Hayır, öyle değil. Bu, onun gerçekleştirmeyi üzerine aldığı hak bir vaattir; fakat insanların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlar var güçleriyle: 'Ölecek kimseyi Allah diriltmez' diye Allah'a yemin ettiler. Hayır, öyle değil. Bu, onun gerçekleştirmeyi üzerine aldığı hak bir vaattir; fakat insanların çoğu bilmezler." Hakkında ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklasın, inkâr edenler de kendilerinin gerçekten yalancı kimseler olduklarını bilsinler diye.* (Âyet, 38-39) buyurmaktadır.

Bilindiği üzere kıyamet gününde insanların ölümden sonra diriltilmelerinde bunların bilgileri çerçevesinde ihtilafa düşülenlerin açıklanması dışında da birtakım maksatlar vardır. Buna açıklık getiren hususlardan biriside onların karşı delil gösterdikleri âyet-i kerimede yer alan: *"Ataları azap ile korkutulmadığı için kendileri gafiller olan bir kavmi korkutasın diye."* (Yâsîn, 6) buyurmaktadır. Yine bilindiği üzere o yalnızca uyarıp korkutmak/inzar için de gönderilmemiştir. Aksine o kendisine iman edenleri müjdelemek için onlara iyiliği emredip kötülükleri yasaklamak temiz şeyleri helal kılıp pis şeyleri haram kılmak ve bundan başka rasûllerin gönderilmiş oldukları maksatları gerçekleştirmek için gönderilmiştir. Nitekim yüce Allah: *"Müjdeleyici ve korkutucu peygamberler olarak (gönderdik)..."* (Nisa, 165)

Yüce Allah'ın: *"Biz rasûlleri ancak müjdeleyici ve korkutucular olmak üzere göndeririz..."* (En'âm, 48) buyruğu bir başka yerde onları ancak uyarıp korkutmakla/inzar ile nitelendirmiş olmasına aykırı değildir. Zaten yüce Allah: *"Hamd, kuluna kitabı indiren ve onda hiçbir eğrilik komayan Allah'adır ki; (O kitap) dosdoğru bir kitaptır. (Onu) kendi katından şiddetli bir azabı bildirmek, salih ameller işleyen müminlere de güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek için (indirmiştir). Ki o mükâfat içinde ebediyyen kalacaklardır. Ve: "Allah çocuk edindi" diyenleri*

55 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 99.

de uyarmak için (indirmiştir). Onların da, atalarının da buna dair hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük! Onlar ancak yalan söylerler." (Kehf, 1-5) buyurmuştur.

Bir gün müslümanlar hristiyanları kuşattıkları bir sırada bayram namazı kıldılar. Onlara hutbe okuyan kişi kalkıp bu âyet-i kerimeyi okuyarak onlara hitap etti. Yüce Allah'ın: *"Salih ameller işleyen müminleri de güzel bir mükafat olduğunu müjdelemek için"* buyruğunu okuyunca iman ordusuna işaret etti. Diğer taraftan ve: *"Allah çocuk edindi diyenleri uyarmak için (indirmiştir)."* (Âyet, 4) buyruğunuda okuyunca haçlı ordusuna işaret etmişti.][56]

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَآ أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

40. "Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz ona sadece: ol dememizden ibarettir. O da derhal oluverir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz ona sadece: ol dememizden ibarettir. O da derhal oluverir."* (Âyet, 40) buyruğunu yokta bir şeydir diyen kimseler delil göstermiş oldukları halde bu böyle diyenlerin aleyhine delildir. Çünkü şanı yüce Allah şeyi murad ettiğini ve onu meydana getirmek istediğini haber vermektedir. Halbuki onlara göre yok yoklukta sabit olan bir şeydir. Ve bununla onun bizzat kendisi ve aynı değil varlığı kastedilir. Kur'an-ı Kerim ise onun bizzat kendisinin murad edildiğini ve onun olduğunu haber vermektedir. İşte bu da bu meselenin ayrıntılarındadır.][57]

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

41. "Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız, ahiret mükâfatı ise mutlaka daha büyüktür. (Müşrikler) bilmiş olsalardı."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız, ahiret mükâfatı ise mutlaka daha*

56 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 431-433.
57 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 156.

büyüktür. (Müşrikler) bilmiş olsalardı. Onlar sabredenler ve ancak Rabblerine tevekkül edenlerdir." (Âyet, 41-42) buyurmaktadır. İşte bunlar zulme uğradıkları halde zalimin kendilerine zulmetmesine rağmen sabrettiler. Âyetin nüzul sebebi ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına hicret edenlerdir. Onunla birlikte âyet-i kerime bu niteliğe sahip olan herkes hakkında da umumidir. "Muhacir"in aslı ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den de bu hususun sabit olduğu gibi Allah'ın yasakladıklarını hecretmek/terketmektir. Buna göre kötülüğü terk edip küfrü fâsıklığı ve isyanı terk ettiğinden ötürü insanların kendisine zulmettiği ve nihâyet onu yurdundan çıkardıkları kimse -dünyada bazı hususları terk edeni değil- buna rağmen onların zulümlerine sabreden kişiyi şüphesiz yüce Allah dünyada güzel bir şekilde barındıracaktır. Ahiretin mükafatı ise elbette daha büyüktür. Yûsuf es-Sıddik gibi. O hayâsızlığı öyle bir terketti ki sonunda bu onun evini terk etmeye ve zulme uğradıktan sonra zindanda bir süre kalmaya mecbur kaldı. Allah'ta ona imkân verdi ve nihâyetinde yeryüzünde istediği yere konaklayabilecek imkâna sahip oldu.][58]

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِيٓ إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوٓا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾

43. "Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun. (Onları) apaçık belgelerle ve kitaplarla (gönderdik). İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu Zikri indirdik."* (Âyet, 43-44) buyurmak sûretiyle o göndermiş olduğu bütün rasûlleri ancak kendilerine vahyettiği erkekler olarak gönderdiğini ne melekleri ne kadınları rasûl olarak göndermediğini peygamberlerinide apaçık delillerle ve kitaplarla göndermiş olduğunu haber vermektedir.

"Zubur" kelimesi "Zebûr"un çoğuludur. Kitaplar demektir. Aralarından kimisine bir kitap indirildiği gibi kimileri de kendisinden önceki kitabı yenilemek üzere gönderilmiştir.][59]

58 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 326-327.
59 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 382-383.

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

44. "(Onları) apaçık belgelerle ve kitaplarla (gönderdik). İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu Zikri indirdik."

Tefsiri:

[*"İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın... diye sana da bu Zikri indirdik."* buyruğu ile Allah'ın lafzı ve manası ile indirdiğine dair beyanda bulunmuştur. Böylelikle müslümanların ümmetin kendi nebilerinden miras olarak devraldıkları üzerinde apaçık bir şekilde ittifak ettikleri Kur'an'ın manaları ortaya çıkmış oldu. Tıpkı Kur'an'ın lafızlarınıda ondan miras olarak aldıkları gibi. Allah'a hamdolsun ki ümmetin üzerinde ittifak ettikleri şeyler arasında manaları tahrif edilip değiştirilmiş hiç bir şey yoktur. Manalarda böyle olduğuna göre bu manaların lafızlarında böyle bir şey nasıl olmuş olabilir. Çünkü manaların nakli ve mana üzerindeki ittifak lafızlardakinden daha açıkça görülmektedir.][60]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şeyhimiz/üstadımız dedi ki: Yüce Allah'ın: *"İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın diye sana bu Zikri indirdik"* buyruğu hakkında diğer ilim adamları gibi kadı'nın da bu husustaki görüşleri farklı gelmiştir. Şafii bunu şanı yüce Allah'ın sünneti seneyiyyeyi Kur'an-ı Kerim'in beyanı kılmış olduğuna delil gösterdiğine göre Kur'an-ı Kerim'in sünnetin beyanı olması mümkün değildir. Kadı ise bundan maksat tebliğdir demiştir. Sünnetin Kur'an ile tahsis edilmesinin caiz oluşuda bunun doğruluğunu açıklamaktadır. Aynı şekilde sünnetin mücmelinin Kur'an ile tefsir edilmesi de mümkündür. Beyanın geciktirilmesinede yüce Allah'ın: *"Sonra onu beyan etmek Bize aittir."* (Kıyamet, 19) buyruğunu delil göstermektedir. Ona: Bunun anlamı sonra onu izhar edip ilan etmek bize düşer çünkü o Kur'an-ı Kerim'in tamamında bunu şart koşmuştur denilmesi üzerine şunları söylemiştir: Beyanın gerçek anlamı bir şeyi kapalılık halinden açık seçiklik ve belirginlik haline taşımaktır. Bu ise ancak beyana ihtiyacı olan şeyler hakkında sözkonusu olur. Zaten beyan edilmiş olan içinde böyle bir şey bulunmaz demiştir. Onun (itiraz edenin): *"O bunu Kur'an-ı Kerim'in tamamı hakkında şart*

60 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 17.

koşmuştur." sözüne gelince yüce Allah'ın: *"İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın"* buyruğunda bir kısmını açıklamasının murad edildiği gibi burada da bir kısmının kastedilmesinin önünde bir engel yoktur.

Üstadımız dedi ki: Derim ki: Bu İbn Abbas'ın tefsirinin aksine zayıftır. Âyet-i kerimede tartışma konusuna dair herhangi bir delalet bulunmamaktadır.][61]

أَوَ لَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَآئِلِ سُجَّدًا لِلّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

48. "Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?"* (Âyet, 48) buyruğundaki: Dahiru: (Zilletle ve itaat ediciler olarak) küçülmüşler olarak demektir.][62]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Nahl sûresinde: *"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı? Göklerde olan, yerde olan canlılar ve melekler de hiç kibirlenmeden Allah'a secde ederler. Üstlerinde (her hususta egemen olan) Rabblerinden korkarlar ve emrolunduklarını yaparlar."* (Âyet, 48-50) buyurmaktadır. Buradaki "dabbe: Canlı" lafzı eğer ademoğullarını kapsamıyor ise şüphesiz develer isteyerek secde ederler. Eğer ademoğullarını da kapsıyorsa onlarda isteyerek ve istemeyerek secde ederler.][63]

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلٰهٌ وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾

51. "Allah buyurdu ki: İki ilah edinmeyin. O ancak tek bir ilahtır. Onun için yalnız benden korkun."

61 el-Müsevvede, 180-181.
62 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 505.
63 Câmiu'l-Mesâil, I, 41.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah: İki ilah edinmeyin. O ancak tek bir ilahtır. Onun için yalnız benden korkun, buyurdu. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Onundur. Din de daima ve yalnız Onadır. Buna rağmen hala Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?"* (Âyet, 51-52) buyurarak bize kendisinden başkasından korkmamızı emrettiği gibi kendisinden başka sakınılmasınıda reddetmektedir.][64]

وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿٥٣﴾

53. "Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır. Sonra size herhangi bir sıkıntı gelip çattığında ona yalvarıp yakarırsınız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır. Sonra size herhangi bir sıkıntı gelip çattığında ona yalvarıp yakarırsınız. Nihâyet o sizden sıkıntıyı giderdiğinde."* (Âyet, 53-54) buyruğundan itibaren *"Halbuki candan arzuladıklarınıda kendileri için isterler."* (Âyet, 57) buyruğuna kadar ki bu âyetler Allah'a ortak koşan ve onun evladının olduğunu söyleyen kimseleri yermeyi ihtiva ettiğine göre bu gibi inkârcıları yermeyi inkârı ihtiva etmesi ise daha büyüktür. Çünkü Adem'in kadim olduğunu ve onun malul olduğu söyleyenler onun tamamını da delaletin kendisini de onunla birlikte kadim ve ezeli kabul etmişlerdir. Bu ise öbürlerinin söylediklerinden daha büyüktür.][65]

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾

57. "Bir de onlar Allah'a kızlar isnad ederler. Haşa O münezzehtir. Halbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bir de onlar Allah'a kızlar isnad ederler. Haşa O münezzehtir. Halbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler. Onların birine kız çocuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir. Aşağılanmayı göze alarak onu alıkoysun mu, yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün (şaşırır, kalır). Bak, verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür!"* (Âyet, 57-59)

64 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 212.
65 Câmiu'l-Mesâil, I, 105-106.

Yani onların verdikleri hüküm ne kadar kötüdür. Onların hükümleri oldukça kötüdür demektir. Çünkü onlar kızların Allah'a ait olduğunu söylerken kendilerinin arzuladıklarınıda kendilerine ait kabul ettiler. Buna göre o paylaştırma zalimce ve doğru olmayan bir paylaştırma olduğu gibi bu da bir zalimce bir hükümdür. İşte onların kendileri ile rableri arasındaki hükümleri budur. Bu paylaştırma ile iki türden kendilerince daha üstün olanını ayırırlarken Rabblerine de iki türün daha aşağı olanını ayırıyorlar. Bu ise kötü bir örneklendirmedir. Halbuki en yükse örnek Allah'ındır. Buna göre olması gereken türlerin en üstününü ve mükemmel olanının Allah'a ait olmasıdır. Eksik ve kusurlu olan ise yaratandan çok yaratılmışa layıktır. Çünkü yaratılmıştaki bütün mükemmellikler onu yaratan tarafından ona verilmiştir. O halde daha eksik olanın daha mükemmel olanını yaratmasıda imkânsızdır. Filozoflar kendi tabirleriyle şöyle derler. Malul olandaki/yaratılmıştaki bütün kemaller aslında illetten/onu var eden sebepten/yaratıcıdan gelir. Aynı şekilde varlığı vacip olan mümkün olandan daha mükemmeldir. Kadim olan muhdes olandan daha mükemmeldir. Gani/muhtaç olmayan fakir/muhtaç olandan daha mükemmeldir. O halde daha mükemmel olanın eksiklikler ile eksik olanında mükemmellikler ile nitelendirilmesi imkânsız bir şeydir. Bundan dolayı şanı yüce Allah en kerim en büyük en yüce olmakla merhametlilerin en merhametlisi hüküm verenlerin en hayırlısı bağışlayanların en hayırlısı yaratanların en güzeli nitelendirilir. Üstün türün başkasına üstün olmayan türünde kendisine ait olması bir tarafa ancak kendisinden başkasının kendisiyle eşit olması hiç bir şekilde sözkonusu olmayan her türlü mükemmellik övgü ve güzelliklerinde yalnızca kendisine ait olmasını gerektirenlerle nitelendirilir. Bundan dolayı yüce Allah müşrikleri: *"Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar!"* (En'âm, 136) diye açıklamıştır. Onların erkekleri kendilerine, dişileri ona ait kabul etmek şeklindeki hükümleri en kötü hüküm olduğu gibi bu husustaki hükümleride en kötü hükümdür.

"Sâ'e: Kötü oldu, ne kötü!" lafzı "Bi'se: Ne kötü!" anlamındadır. Yüce Allah'ın: *"Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmekte olanların durumu ne kötüdür."* (A'râf, 177) buyruğunda olduğu gibi. Yani onların örneği durumu oldukça kötüdür. Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Ne kötü hükmediyorlar"* anlamındaki buyruğunu, verdikleri hüküm ne kadar da kötüdür diye açıklamışlardır. Yüce Allah'ta: *"Rabbiniz, size ayrıcalık tanıyarak oğulları size seçip ayırdı da,*

kendisi meleklerden kızlar mı edindi? Gerçekten siz büyük bir söz söylüyorsunuz." (İsra, 40) ve: *"Ona kullarından bir parça isnad edip yakıştırdılar. Muhakkak insan apaçık bir nankördür. Yoksa O, yarattıklarından kızlar edinip de oğlanları size mi ayırıp seçti? Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse gam ve kederle dolarak yüzü simsiyah kesilir. Süs içinde yetiştirilmekte olan ve tartışma sırasında açıklayamayanları mı? Ve onlar bizzat Rahman'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler. Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahit mi oldular? Onların bu şehadetleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır."* (Zuhruf, 15-19) buyurmaktadır.

İşte bu yol yani yaratılmışın eksikliğin sözkonusu olmadığı hak ettiği kemale yaratan daha layıktır. Yaratılmışın münezzeh kabul edildiği yerilmeyi gerektiren kusurlar varsa yaratılmışın her türlü kusur ve yergiden tenzih edilmesi daha layıktır. Çünkü el-Kuddus, es-Selâm, el-Hamid, el-Mecid olan her türlü eksiklikten münezzeh o dur şeklindeki yolu burhan gösterme yollarının en beliğlerindendir. Ayrıca bu Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde izlenmiş bir yoldur.][66]

﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾﴾

58. "Onlardan birine kız çoçuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onlardan birine kız çoçuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir."* buyurmaktadır. Şüphesiz ki çocuk babasına benzer aynı şekilde ortak ta öbür ortağına benzer. Onlar dişileri misal verdiler ve onlar bunları yüce Allah'a -haşa- ortak koştular. İşte onlar bunları Allah'ın denkleri eşleri kabul ediyorlardı. Ortak kardeş gibidir. Dolayısıyla onlar ona dişi evlatlar ve dişi ortaklar isnad ettiler. Onun kızlarının ve kız kardeşlerinin olduğunu söylediler. Halbuki onlar herhangi birisinin dişi bir yakınının kız olsun kız kardeş olsun olmasını istemez. Hatta baba bir kızının olmasından dahi hoşlanmıyorsa bir kız kardeşinin olmasından ona göre daha çok hoşlanmaz. Ayrıca onlar kızlara ve kız kardeşlere miras ta vermiyorlardı. Böylelikle onlar kendileri için razı olmadıkları varlıkları Allah'a ait kabul etmekle ne kadar bilgisiz ve zalim olduklarıda açıkça görülmektedir. Çünkü onlar böylece kendilerini yüce Allah'tan daha büyük görmüş oluyorlardı.

66 en-Nübuvvât, 226-227.

Bu da şanı yüce Allah'ın: *"Kendilerine verdiğimiz rızıklardan o bilmezlere bir pay ayırırlar. Allah'a andolsun ki uydura geldiğiniz şeylerden elbette sorguya çekileceksiniz. Bir de onlar Allah'a kızlar isnat ederler. Hâşâ! O, münezzehtir. Hâlbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler."* (Âyet, 56-57) buyruğundan itibaren: *"Kötü örnek -esasen- ahirete iman etmeyenlerindir. En yüce örnek ise Allah'ındır. O mutlak galiptir, Hakîmdir."* (Nahl, 60) âyetine kadarki buyruklarında verdiği örneğe benzer.][67]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onların birine kız çocuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir. Aşağılanmayı göze alarak onu alıkoysun mu, yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün (şaşırır, kalır). Bak, verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür! Kötü örnek –esasen- ahirete iman etmeyenlerindir. En yüce örnek ise Allah'ındır. O mutlak galiptir, Hakîmdir. Eğer Allah insanları zulümlerinden ötürü (dünyada) sorgulayacak olsaydı, (yeryüzü) üzerinde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat O, insanları belirlenmiş bir vadeye erteler. Artık ecelleri geldiği zaman ne bir saat geciktirilirler ve ne de öne geçebilirler. Onlar hoşlanmadıkları şeyleri Allah'a isnad ederler. Dilleri de yalan yere en güzel akıbetin kendilerinin olduğunu söyler. Şüphesiz ateş onlaradır ve onlar (cehenneme) önden gönderilecek olanlardır."* (Âyet, 58-62) Çünkü onlar: Melekler Allah'ın kızlarıdır diyorlardı. Halbuki onlardan herhangi birisinin bir kız evladı olmasından hoşlanmazlar bunu bir eksiklik bir kusur sayarlardı. Her türlü kusur ve eksiklikten münezzeh olmak size göre yüce Rabbin daha çok hakkıdır. Çünkü "en üstün örnek" yalnız onundur. Yaratılmış için sabit olan her türlü kemali yüce yaratıcı ondan çok daha fazla hak eder. Çünkü o her türlü eksiklikten uzaktır. Mahlûkun tenzih edildiği her bir eksiklik ve kusurdan yaratıcının tenzih edilmesi çok daha layıktır.][68]

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾

60. "Kötü örnek -esasen- ahirete iman etmeyenlerindir. En yüce örnek ise Allah'ındır. O mutlak galiptir, hakimdir."

---

67 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 364.

68 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 81.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kötü örnek -esasen- ahirete iman etmeyenlerindir."* buyurmaktadır. Onun: Melekleri doğurduğu yahut akılları ya da nefisleri doğurduğunu söyleyen kimseler kesinlikle ahirete iman etmemiş demektir. Kötü örnek de onlar içindir.][69]

تَاللهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

63. "Allah'a andolsun ki, Biz senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onların yaptıklarını kendilerine süsleyip, hoş göstermiştir. İşte o bugün de onların velisidir. Onlara çok acıklı bir azap da vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdeleyici ve korkutucu olmak üzere gönderdi. Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de kitabı hak ile indirdi."* (Bakara, 213) ve: *"Allah'a andolsun ki, Biz senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onların yaptıklarını kendilerine süsleyip, hoş göstermiştir. İşte o bugün de onların velisidir. Onlara çok acıklı bir azap da vardır. Biz sana bu Kitabı ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyleri kendilerine açıkça anlatman için ve iman edecek bir kavme bir hidâyet ve bir rahmet olmak üzere indirdik."* (Âyet 63-64) buyurarak yüce Allah onun üzerine kitabın indirilmesinin ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususlara açık seçik bir açıklama getirmek için olduğunu beyan buyurmaktadır. Nitekim o nebiler ile göndermiş olduğu bütün kitapları da insanların anlaşmazlığa düştükleri hususlarda aralarında hükmetmek için indirmiştir.][70]

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾

69 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 388.
70 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 174.

66. "Davarlarda da sizin için elbette bir ibret vardır. Size onların karınlarındaki dışkı ile kan arasından içenlerin boğazından kolaylıkla geçen hâlis bir süt içiriyoruz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onların karınlarındaki dışkı ile kan arasından içenlerin boğazından kolaylıkla geçen hâlis bir süt içiriyoruz."* buyurmaktadır. Böylelikle kanın necis olduğu aynı şekilde dışkının da necis olduğu sabit olmaktadır. Bununla iki murdar şey arasından hoş ve temiz olanın çıkartılmasında ilahi kudret ve rahmet de açıkça görülmüş olmaktadır.][71]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların karınlarındaki dışkı ile kan arasından içenlerin boğazından kolaylıkla geçen hâlis bir süt içiriyoruz."* buyurmaktadır. Eğer mesela içeride dışkıya temas etmek necis olmayı gerektiren bir hal olsaydı sütün necis olması gerekirdi.

Şâyet: Aralarında bir engel bulunması bir ihtimaldir denilecek olursa şöyle cevap verilir: Aslolan böyle bir engelin olmamasıdır. Üstelik onun bu şekilde zikredilmesi gıda olarak alınmaları hususunda murdar olan iki şey arasından temiz bir şeyin çıkarılma kudretinin zikredilmesi beyanı hakkındadır. Bu da ancak böyle bir engelin bulunmaması durumu ile tam ve eksiksiz olur. Yoksa esasen engelin varlığı ile birlikte yine yüce Allah'ın yaratmasındaki kemali hususu da gâyet açıktır.

Yüce Allah'ın: *"Hâlis bir süt"* buyruğu da böyledir. Çünkü hâlis olmak ancak ona bir şeyler katıp karıştırmayı gerektiren sebebin varlığı ile birlikte sözkonusu olur.][72]

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا
حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًاۜ هَلْ يَسْتَوُ۫نَۜ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75. "Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip

71 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 547.
72 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 602-603.

de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

[Bundan dolayı şanı yüce Allah hem bunu hem ötekini misal vermek sûretiyle iki misal vererek şöyle buyurmaktadır: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler. Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Âyet 75-76).

Her iki misali de yüce Allah kendi mukaddes zatı ile kendisinden başka ibadet edilen varlıklara vermiştir. Hiç şüphesiz putların yararlı olacak bir iş yapmaya faydalı bir söz söylemeye güçleri yoktur. Biri hiçbir şeye gücü yetmeyen bir köle, diğeri ise kendisine güzel bir rızık ihsan ettiği o rızıktan gizli ve açık infak eden bir köle düşünelim. Hiç iyilik yapacak gücü bulunmayan o aciz köle ile gizli ve açık insanlara iyilik yapan o iyilik sever gücü yeten aynı olurlar mı? İşte şanı yüce Allah da kullarına iyilik yapmaya kadirdir. O onlara her zaman iyilikte bulunmakta, ihsanlar yapmaktadır. Durum bu iken nasıl olur da hiçbir şeye gücü yetmeyen aciz köle ona benzetilir ve ona başkası ortak koşulur.

İşte bu şanı yüce Allah'ın kendisine mal vermiş olduğu ve gece ve gündüz o malından infakta bulunan kişinin misalidir.

İkinci misal ise şudur: Birisi dilsiz, akletmez, konuşamaz ve hiçbir şeye gücü yetmez. Bununla birlikte de o efendisine tam anlamıyla bir yüktür, efendisi onu her nereye gönderse hiçbir hayır işleyemez. Onda kesinlikle fayda namına hiçbir şey bulunmaz. Aksine o işlerini üstlenen kimsenin üzerine de bir yüktür. Diğeri ise bilgili, adaleti emreden adaletli, kendisi de adaletle iş yapan ve dosdoğru yol üzerinde olan birisidir. Bu ise Allah'ın kendisine hikmet verdiği o hikmet gereğince amel eden ve insanlara bunu öğreten kişiye benzer.][73]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bu-*

73 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 115-116.

lunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler. Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?" (Âyet 75-76) buyruklarında sözkonusu ettiği her iki misal ile kendisinin ve kendisine ortak koştukları varlıkların birbirine eşit olmayacağını beyan buyurmaktadır. Nitekim bunun benzeri örnekleri başka yerlerde de zikretmiştir. Her ne kadar aradaki bu fark herkes tarafından zorunlu ve kesin olarak biliniyor ise de müşrikler ortak koştukları ilahlarının yaratılmış ve onun mülkiyeti altında varlıklar olduklarını itiraf etmekle birlikte muhabbet, dua, ibadet ve benzeri hususlarda onu bu ortak koştukları ilahlar ile eşit görürler.][74]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler. Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Âyet 75-76) buyurmaktadır. Bu örnek her ne kadar Allah'tan başka hiçbir kimseye ibadet etmeksizin bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmeye ve bu iki farkın varlığı dolayısıyla putlara ibadeti reddetmeye çağırmayı da dile getirmektedir. Kâmil olan ile eksik olan arasında eşitliğin sözkonusu olmayacağı, Rabbin yarattıklarından daha mükemmel olduğu bilindiğine göre onun onlardan daha kâmil ve her türlü kemali öncelikle ve daha gerekli olarak her türlü kemali hak etmesi de icab eder.][75]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd bütünüyle Allah'ındır, ama onların çoğu bilmezler."* (Âyet 75) buyruğu ile gücü yetmeyen bir köle olmasının bir eksiklik sıfatı olduğunu, kudret sahibi olmanın,

---

74 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 178-179.
75 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 75.

malik olmanın ve ihsanda bulunmanın da bir kemal sıfatı olduğunu, bu misalin öteki gibi olmadığını, bu kemal misalinin Allah için, öbürünün ise ondan başka ibadet edilenler için olduğunu açıklamaktadır.][76]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah hiçbir şeye gücü yetmeyen başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de ondan gizli ve açık infak edip duran kişiyi örnek gösterir."* buyurmaktadır. Yüce Allah kölenin hiçbir şeye gücünün yetmediğini zikrederken maksadı diğerinin böyle olmadığını, aksine diğerinin bu kölenin güç yetiremediği şeylere muktedir olduğunu anlatmaktır. Bu ise kölenin sahibinin güzel rızık verebildiğini ve buna gücünün yettiğini ifade eder. İşte bu sûretle bütün akıl sahipleri de ittifakla: Filanın buna buna gücü yeter, filanın da buna buna gücü yeter. Buna karşılık bunun güç yetirebildiği şeyler öbürünün güç yetirebildiği şeylerden daha azdır derler.][77]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Âyet 76) buyurmaktadır. Bu da bir başka örnektir. Birincisi konuşmaktan aciz ve hiçbir şeye güç yetiremeyen kişiye ait bir misaldir. Diğeri ise dosdoğru bir yol üzerinde bulunan dolayısıyla emrinde adaletli, yaptıklarında doğru olan, adaleti emredip konuşan bir kişidir.

Böylelikle adalet ihtiva eden konuşma ile dosdoğru amel etmek sebebi ile üstünlüğün sözkonusu olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü tek başına söz söylemek ve iş yapmak övülebilir de olabilir, yerilebilir nitelikte de olabilir. Övülebilir olan ise yaptığı iş sebebi ile övülmeyi hak eden kişinin yaptığı iştir. İşte böyle birisi ile konuşamayan ve hiçbir iş yapamayan aciz kimse eşit olamazlar.][78]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah şu haldeki iki adamı da örnek verir: Bunlardan biri dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez. Üstelik sahibine bir yüktür. Onu her nereye yöneltse hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişi, adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?"* (Âyet 76) buyurmak sûretiyle hiçbir şeye gücü

76 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 80.
77 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 15.
78 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 80.

yetmeyen ve konuşamayan bir varlık olan putu ayıplamaktadır. Çünkü bilindiği gibi konuşamamak ve iş yapmaktan aciz olmak bir eksiklik sıfatıdır. Konuşmak ve güç yetirebilmek ise bir kemal sıfatıdır.][79]

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

81. "Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp, barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı. İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."

Tefsiri:

[Buna yüce Allah'ın: "*Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler*" yani ve soğuktan koruyacak elbiseler diyerek bunu misal göstermelerine gelince buna da iki türlü cevap verilir:

1. Orada buradakinden farklı olarak hükmün kendisine bağlı kılındığı bir şart bulunmamaktadır. Çünkü emir bir şarta bağlı olarak verilip şartın bulunmaması halinde o iş emredildiği gibi şartın varlığı halinde de emredilmiş ise bu durumda şartın sözkonusu edilmesi sözü uzatmak faydayı azaltmak ve işiteni şaşırtmak olur.

İnsanların büyük çoğunluğu da şart mefhumunun delil olduğu kanaatindedir. Bu hususta ihtilaf eden kimseler de: Şarta bağlı olmayan hakkında bir şey söylememiştir, derler. Yoksa lafız mantuka (lafzan söylenen söze) delalet ettiği gibi susulmadan geçiştirilen şeye de delalet eder, demezler. Çünkü hiçkimse böyle bir şey söylemez.

2. İkincisi yüce Allah'ın: "*Sizi sıcaktan koruyacak*" ifadesi asli manası iledir. Âyet-i kerimede soğuk sözkonusu edilmemiştir. Sadece "matuf hazf edilmiştir" der ki böyle diyen de Ferra ve ona benzer imamların kanaatlerini kabul etmediği kimselerdir. Çünkü bunlar Kur'an'ı yalnızca kendi zanları ile ve kendilerinin bildikleri Arapçanın bir türüne göre kendi anlayışlarına göre tefsir ederler. Çoğunlukla da onların yaptıkları tefsir uygun bir tefsir değildir.

79 el-Fetava'l-Asfâhâniye. V. 64.

İfadelerde soğuğun zikredildiğine dair delalet eden bir şey yoktur. Ama şanı yüce Allah bu sûrede kullarına ihsan etmiş olduğu nimetleri zikretmektedir. Bu sûreye de "Sûretu'n-Niam: Nimetler Sûresi" de denilir. Baş tarafında kaçınılmaz olan ve onlarsız hayâtın ayakta duramayacağı temel nimetleri zikretti. Sûrenin değişik yerlerinde de nimetlerin tamamlayıcı olanlarını zikretti.

Soğuktan koruyan şey temel nimetlerdendir. Ve bu da sûrenin baş tarafında yüce Allah'ın: *"Davarları da yarattı ki bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve bir çok menfaatler vardır."* (Nahl, 5) buyurmuştur. "Dif: Isıtacak şeyler" ısıtan ve soğuğu önleyen şeyler demektir.

Aşırı soğuk sıcağın aksine ölümü gerektirir. Sıcaktan farklı olarak soğuktan çok kimse ölmüştür. Sıcaktan ölüm alışılmış bir şey değildir. Bundan dolayı kimi Araplar: Soğuk meşakkat, sıcak da eziyettir demişlerdir.

Sûrenin aralarında nimetin tamamlayıcı olanlarını zikrettiği için yüce Allah gölgeyi ve sıcaktan koruyan şeyleri silahları ve öldürülmekten koruyan şeyleri zikrederek: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp, barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı. İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* (Âyet 81) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah bu hususu bu âyetlerde beyan ettiği gibi nimetini tamamladığını zikrederek: *"İşte o, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* buyurmaktadır. Buyrukta yüce Allah gölgeler ile sığınılacak yerler arasında fark gözetmektedir. Çünkü gölgeler ağaç ve buna benzer gölge yapan fakat sığınılacak yeri olmayan şeyler için sözkonusudur. Dağlardaki mağaralar ise böyle değildir. O hem gölgedir hem de sığınaktır.

Bunlar mekana dairdir. Daha sonra elbiseler hakkında da: *"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı."* buyurmaktadır. Bu da giyecekler hakkındadır. Giyeceklerle meskenler insanları kendilerine eziyet veren sıcak, soğuk ve düşmana karşı korurlar. Her ikisi de onları bakanların gözlerine karşı da örterler.

İnsanlar özel olarak evleri de mesken tutarlar. Nitekim yüce Allah: *"Allah evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı. Size davar derilerinden gerek göçtüğünüz günde gerek konduğunuz günde hafifçe taşıyacağınız evler ... verdi."* (Âyet 80) buyurmaktadır. Mesken olarak kullanılan evler sözkonusu edilince yüce Allah buraları hareket etmenin verdiği yorgunluktan ötürü içinde sükun

bulup kaldıkları yer olmak sûretiyle onlara lütfunu dile getirdi. Yüce Allah'ın ayrıca kendilerine beraberinde taşıyabilecekleri konup göçtükleri zaman hafifçe yüklenip götürdükleri başka evler de yaratmış olduğunu zikretmektedir. Buna göre taşınamaz ağır evler ile taşınabilen hafif meskenleri zikretmekte ve böylelikle bunların gösterdikleri örneğin kendi aleyhlerine bir delil olduğu da ortaya çıkmış olmaktadır.][80]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler"* buyruğu ile sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiseleri murad etmektedir.][81]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü evler beden üzerindeki elbiseler gibi bir örtüdür. Nitekim yüce Allah şu buyruğunda iki türlü elbiseyi birlikte sözkonusu etmektedir: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı."* Bunların her biri sıcak, güneş ve soğuk gibi rahatsız edici zehirler olabilecek ve göz değmesi, el isabeti ve daha başka Âdemoğullarından gelebilecek eziyetlere karşı bir koruyucudur.

Nahl Sûresi'nin baş taraflarında nimetlerin asıllarını zikretmektedir. Burada ise soğuğu önleyen şeyi zikretmektedir. Sûrenin ortalarında da nimetlerin tamamlayıcı olanlarını ve sıcağı önleyen şeyleri zikretmektedir. Çünkü sıcak da rahatsızlık verici şeylerdendir. Daha sonra da yüce Allah: *"İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır."* buyurmaktadır.][82]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah yarattığı şeylerden sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp, barınacağınız yerler yarattı. Sizi sıcaktan (ve soğuktan) koruyacak elbiseler ve (savaşta) kendi kuvvetinizden (düşmanınızdan) koruyacak zırhlar bağışladı.*

80 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 159-161.

81 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 154. [Bu kadarcık iktibastan bu tefsirin İbn Teymiyye'ye ait olduğu anlaşılmış olmaktadır. Ancak böyle bir tefsir bundan önceki uzunca iktibastan da anlaşıldığı gibi İbn Teymiyye'nin benimsediği kanaat değildir. Çünkü buradaki bu kısacık nakilden önceki ibarelerden anlaşıldığı gibi İbn Teymiyye bu açıklamanın Ferra ve ona uyarak Nehhas, Zehravi, Vahidi gibilerinin bu kanaate sahip olduklarını belirtmektedir. Nitekim dikkatlerden de kaçmadığı gibi az önce işaret ettiğimiz uzunca alıntı buradaki bu kısa alıntıdan sonra gelmektedir. (Çeviren)]

82 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 379-380.

İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır." (Âyet 81) buyurmaktadır. Burada onların kendilerine eziyet vermesi muhtemel olanları önlemek için ihtiyaç duydukları şeyleri zikretmektedir.

Sûrenin baş taraflarında ise kendilerine zararlı olacak şeyleri önlemek üzere zorunlu olarak ihtiyaçları olan şeyleri zikrederek: "*Davarları da yarattı ki onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok menfaaler vardır, onlardan yersiniz de.*" (Nahl, 5) buyurmaktadır. Böylelikle kendisi ile ısınacakları ve kendisi ile soğuğun önleyeceği şeyleri zikretmiş olmaktadır. Çünkü soğuk onları helak eder, sıcak da onlara eziyet verir. Bu sebeple Araplardan kimisi: "Soğuk bir sefalet, sıcak ise bir eziyettir" demiştir. Bundan dolayı diğer âyet-i kerimede soğuktan korumayı zikretmemiştir. Çünkü bu sûrenin baş tarafında geçmiştir. Sûrenin ortalarında ise kendisi ile nimeti tamamladığı hususları zikretmekte, sûrenin başında ise nimetlerin esasını zikretmektedir. Bu sebeple yüce Allah: "*İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır.*" buyurmaktadır.][83]

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هٰؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

89. "O gün her ümmetin içinden kendilerine karşı (peygamberlerini) birer şahit göndereceğimiz gibi seni de bunların üzerine bir şahit olarak gönderdik ve Biz sana bu kitabı her şeyi açıklayan bir hidâyet, bir rahmet ve Müslümanlara bir müjde olmak üzere kısım kısım indirdik. "

Tefsiri:

[Çünkü bizim: Bu Allah'ın kitabındadır şeklindeki sözümüz o kitapta bulunan özel ve genel bütün hususları kapsar. İşte yüce Allah'ın: "*Ve Biz sana bu kitabı her şeyi açıklayan ... bir müjde olmak üzere kısım kısım indirdik.*" buyruğu ile: "*Fakat önündekini doğrulayıcı.*" (Yunus, 37) ve: "*Biz bu kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.*" (En'âm, 38) buyrukları -buradaki kitabı Kur'an diye anlayanların görüşlerine göre- bu manadadır. Buradaki kitabı levh-i mahfuz olarak kabul edenlerin görüşlerine göre ise bu mana burada sözkonusu olmaz.][84]

---

83 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 151-152.

84 el-Kâvaidu'n-Nûrâniye, 230-231.

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَإِيتَآءِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ
وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

90. "Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder. Fahşâyı, münkeri ve bağyi yasaklar. İyice dinleyip, tutasınız diye size öğüt verir."

Tefsiri:

[*"Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder. Fahşayı/hayâsızlığı, münkeri ve bağyi yasaklar."* Akrabalara bir şeyler vermek de adalet ve ihsanda bulunmanın bir parçasıdır. Nitekim fahşa/hayâsızlık ve bağy de münker kapsamındadır.][85]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Ahitleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini eksiksiz yerine getirin. Yeminlerinizi pekiştirdikten sonra bozmayın. Hem Allah'ı üzerinize kefil yapmışken (nasıl bozarsınız?)"* (Âyet 91) buyruğu da onlara o zaman kendileri tehâlüf/kardeşlik antlaşması adını verdikleri ve bu şekilde antlaşan kimseye de halif adını verdikleri akitlere de eksiksiz olarak bağlı kalmalarını emretmektedir ve: *"Yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın. Hem Allah'ı kefil yapmışken (nasıl bozarsınız)"* buyurmaktadır. Bu antlaşma ise nahivcilerin zikrettikleri yemin lafzı ile yapılmıyordu. Bundan dolayı buyrukta Allah adına yeminleştiğiniz buyurmamış bunun yerine: *"Hem Allah'ı üzerinize kefil yapmışken"* buyurmuştur. Bu da Mûsâ (aleyhisselâm)'ın şart koşulan süre zarfında hizmette bulunmak üzere Medyen'in sahibi olan zat ile kızını nikâhlaması dolayısıyla verdiği ahit gibidir. Mûsâ da: *"Allah da bu söylediğimize vekildir/şahittir."* (Kasas, 28) demişti. Her ikisi de Allah adına yemin etmemişlerdi.][86]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın"* buyurmaktadır ki bundan kasıt ahitler/antlaşmalardır].[87]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Ahitleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini eksiksiz yerine getirin.*

85 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 174.
86 Nazariyyatu'l-Akd, 65.
87 el-Fetava, III, 219.

Yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın. Hem Allah'ı üzerinize kefil yapmışken (nasıl bozarsınız?) Şüphe yok ki Allah yaptıklarınızı bilir. İpliğini sağlamca eğirdikten sonra söküp bozan kadın gibi olmayın. Bir ümmet diğer bir ümmetten daha çoktur diye yeminlerinizi aranızda (nasıl olur da) bir hile ve fesat aracı ediniyorsunuz?" (Âyet 91-92) buyurmaktadır. Eyman: Yeminler, antlar yemin kelimesinin çoğuludur. Her bir ahit de bir yemindir. Denildiğine göre ona bu adın veriliş sebebi onların sağ elleri ile tokalaşmak sûretiyle bu akdi yapıyor olmaları idi. Buna da yüce Allah'ın: *"Muahede yaptığınız müşrikler arasından (muahededen) sonra size karşı bir eksiklik yapmamış, aleyhinizde kimseye yardım etmemiş olanlar müstesnâdır. O halde onların süreleri bitinceye kadar ahidlerini tamamlayın. Şüphesiz Allah sakınanları sever. O haram aylar çıkınca artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, onları alıkoyun, onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah Gafûrdur, Rahîmdir. Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olduklarından dolayı böyledir. Mescid-i Haram'ın yakınında ahidleştikleriniz dışında, müşriklerin Allah katında ve Rasûlü yanında nasıl bir ahdi olabilir? O halde onlar size karşı (ahidlerinde) doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın. Şüphesiz ki Allah sakınanları sever. (Müşriklerin) nasıl (bir ahdi) olabilir ki? Size karşı üstünlük sağlarlarsa, hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahid gözetmezler."* (Tevbe, 4-8) buyruğu delil teşkil etmektedir.][88]

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

96. *"Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın nezdindekiler ise kalıcıdır. Sabredenlerin mükafatını elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz."*

Tefsiri:

[Onlar yok edilmezler. Aksine ölürler ve helak olurlar. Nitekim yüce Allah: *"Sizin yanınızdaki tükenir, Allah'ın nezdindekiler ise kalıcıdır."* buyurmaktadır. Kişi onu tükettiği vakit onun yanındaki tükenir. O yok olmaz. Aksine bir durumdan bir diğer duruma intikal etmiş olur.][89]

88 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 139.
89 er-Raddu Ala'l-Menkâle Bifenai'l-Cenneti Ve'n-Nar, 56-57.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً
وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

97. "Erkek olsun, kadın olsun kim mümin olduğu halde salih amel işlerse Biz şüphesiz ona çok güzel bir hayât yaşatırız ve bunları elbette işlediklerinin en güzeliyle mükâfatlandıracağız."

Tefsiri:

[*"Erkek olsun kadın olsun kim mümin olduğu halde salih amel işlerse biz şüphesiz ona çok güzel bir hayât yaşatırız."* (Âyet 97) buyruğu ile; *"Kim de mümin olarak ahireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa işte onların çalışmaları (Allah nezdinde) makbul olur."* (İsra, 19) buyruklarında ve benzerlerinde onun ile ameli ıslah edip düzeltmekle bağlantılı olarak sözkonusu etmiştir.][90]

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

98. "Kur'an'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."

Tefsiri:

[Çünkü şeytan vesveseleri ile Kur'an-ı Kerim'den yararlanmaması için kalbi meşgul etmek ister. Bu sebeple de yüce Allah Kur'an okuyacak olan kimseye Kur'an okuyacağı vakit şeytandan Allah'a sığınmasını emir buyurmaktadır: *"Kur'ân'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir."* (Âyet 98-100) Şüphesiz Allah'a sığınan bir kimse onun himayesini istemiş ve ona sığınmış, şeytana karşı onun yardımını istemiş olur. Çünkü başkasının adını anarak istiazede bulunan bir kimse o kimsenin kendisini himayesine almasını istemiş olur. Kul Rabbini yardıma çağırdığı vakit yüce Allah'a tevekkül ederek onun himayesini taleb etmiş olur. Yüce Allah da şeytana karşı onu korur ve onu himayesine alır.][91]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

90 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 5.
91 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 283.

[Yüce Allah: *"Kur'an'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın"* buyruğundan itibaren *"bu (Kur'an) ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet 103) buyruklarında şanı yüce Allah bir âyet yerine bir başka âyetin değiştirilip getirildiği Kur'an-ı Kerim'i Cebrail'in kendisi olan Ruhu'l-Kudüs vasıtası ile indirdiğini beyan etmektedir. O bir başka yerde de zikredildiği üzere er-Ruhu'l-Emin'in kendisidir. Cebrail bu kitabı Allah'tan hak ile indirmiştir. Bundan sonra da kâfirler arasından: *"Ona muhakkak bir insan öğretiyor"* diyenlerin bulunduğunu beyan etmektedir. Nitekim kimi müşrikler: Ona Mekke'de Arap olmayan bir adam öğretiyor demişlerdi. Şanı yüce Allah ise: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır."* Yani bu öğretme işini yaptığını söyledikleri kişi Arap olmayan birisidir. *"Bu (Kur'an) ise apaçık bir Arapçadır."* İşte bu buyrukta apaçık Arapça olan bu âyet-i kerimeleri Ruhu'l-Kudüs'ün Allah'tan hak ile indirmiş olduğunun delili vardır. Nitekim yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *""O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma."* (En'âm. 114) buyurmaktadır. Genişçe açıklanarak indirilmiş olan kitap da insanların ittifakı ile Arapça Kur'an'ın kendisidir. Şanı yüce Allah ayrıca kendilerine kitap verilmiş olanların onun Allah'tan hak ile indirilmiş olduğunu bildiklerini haber vermektedir. Bilgi/ilim ise ancak hak ve gerçek olabilir. Yüce Allah: *"Bilirler"* buyurmakta "derler" buyurmamaktadır. Çünkü ilim söylenen sözden farklı olarak ancak hak olabilir. Ve onların bilmeleri bunu tanık olarak göstermek amacıyla zikredilmiştir.][92]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kur'ân'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Doğrusu iman edip yalnız Rabblerine tevekkül edenler üzerinde onun hiçbir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir. Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir." Andolsun ki onların: 'Ona muhakkak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet 98-103) buyruğunda bazılarının: Bu Kur'an'ı ona ancak bir beşer öğretiyor şeklindeki iftiralarını haber vermektedir.

92 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 38-39.

Mekke'de Kureyşlilerden birisinin Arap olmayan bir kölesi vardı. Bu kişinin el-Hadramioğulları'nın azadlısı olduğu söylenir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendisi ise Arap olmayanın dilini doğru dürüst konuşamadığı gibi Arap olmayan kişi de bu Arapçayı doğru dürüst konuşamıyordu. Müşrikler: O bu Kur'an'ı uydurdu ve bu Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor deyince yüce Allah da: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır."* buyurdu.

Yani bu öğretme işini kendisine izafe edip nisbet ettikleri kişinin dili yabancıdır, kendisi de Arap değildir. Bunun için "ilhâd: inkâra sapmak" lafzının kullanılması ise bu isnaddaki meyl ediş/eğri gidişdir. Böylelikle buyruk şöyle demiş olmaktadır: Kur'an'ı ona öğrettiğini söyledikleri bu şahsın dili Arapça değildir. Diğer taraftan onlar bu öğretme işini Arap olmayan bir kişiye izafe etme imkânına da sahip değildirler. Onlar bu işi bu Arap olmayana nisbet edebiliyorlar. Çünkü bu Arap olmayan kişi bazen Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gelir otururdu. Arap olmayan o kişinin bu Arapça sözü söylemesine imkân olamazdı. Hatta o Arap olmadığı gibi Muhammed de Arapça olmayan dilini bilmiyordu. Fakat bu Arap olmayanın en ileri muhtemel durumu -el-Hadramioğulları'nın bir kölesi olarak- âdeten ihtiyaç duyduğu Arap dilinden pek az sözleri bilmesinden öteye gidemezdi. Çoğu zaman kişinin ihtiyaç duyduğu ekmek, su, gök, yer gibi sözleri bilebiliyordu. Fakat Kur'an-ı Kerim'den tek bir sûre dahi okumayı bilemiyordu.

Böylelikle yüce Allah onların bu iftiralarında yalanlarının gâyet açık olduğunu beyan buyurmaktadır. Onlardan hiçbir kimse de gayba dair haberleri kitap ehli alimlerinden öğrendiğini ya da buna benzer bir şüphe uyandırması mümkün olan herhangi bir sözü de söylemiş değildir. Aksine onlar ancak herkes tarafından bâtıl olduğu açıkça görülen bir iddiada bulundular. Onlardan hiçbirisinde bâtıl olduğu gizli saklı olan bir söz söylediği nakledilmemiştir. Bilakis herkes tarafından yalan olduğu açıkça görülen sözler söyledikleri bilinmektedir.][93]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Arapça Kur'an da İbranice Tevrat da şanı yüce Allah'ın kelamıdır. Çünkü Arapça Kur'an yüce Allah'ın: *"Kur'an'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."* buyruğundan itibaren: *"Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet 103)'e kadar buyurduğu gibi Allah'ın kelamıdır. Böylelikle şanı yüce Allah kendisinden bir âyetin bir diğer âyet ile değiştirildiği Kur'an-ı Kerim'i Cebrail olan -ve bir başka yerde zikredildiği gibi er-Ruhu'l-Emin'in kendisi olan- Ruhu'l-Kudüs Allah'tan hak ile indirmiş olduğunu açıklamış olduğu gibi bundan sonra da kâfirlerden

93 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 330-333.

bazılarının: *"Ona muhakkak bir insan öğretiyor"* dediklerini de açıklamaktadır. Nitekim müşriklerden biri Mekke'de Arap olmayan bir adam ona öğretiyor demiş yüce Allah da bunun üzerine: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır."* Yani bu öğretmeyi kendisine izafe ettikleri kişi Arap olmayan birisidir. *"Bu (Kur'an) ise apaçık bir Arapçadır"* buyurmaktadır.

İşte bu apaçık Arapça olan bu âyetleri Ruhu'l-Kudüs'ün Allah'tan hak ile indirdiğine delildir. Nitekim bir başka âyet-i kerimede: *"O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma."* (En'âm, 114) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın geniş açıklamaları ile indirdiği kitap ise bütün insanların ittifakı ile Arapça olan Kur'an-ı Kerim'dir. Şanı yüce Allah ayrıca kendilerine kitap vermiş olduğu kimselerin onun Allah tarafından hak ile indirildiğini bildiklerini de haber vermektedir. İlim/bilmek ise ancak hak olur. Yüce Allah: *"Bilirler"* buyurmakta fakat "derler" buyurmamaktadır. Çünkü bilgi sözden farklı olarak ancak hak ve gerçek olur. Onların bilmeleri bunu tanık olarak göstermek amacıyla zikredilmiştir.][94]

وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ بَلْ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

101. "Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler.De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek için Rabbinden hak olarak indirmiştir."* (Âyet 101-102) buyurmaktadır. Kendilerinin nefret ettirip uzaklaştırıcı olduğunu açıkça söyledikleri ve bundan dolayıda kendisinden uzaklaştırdıklarını ifade ettikleri "tebdil/değiş-

94 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII. 38-39. Bu son iktibasın daha önce 98. âyet-i kerime ile ilgili olarak yapılan ikinci iktibastan, baştaki Arapça Kur'an'ın ve İbranice Tevrat'ın Allah'ın kelamı olduğunun vurgulandığı cümle dışında herhangi bir farkının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Zaten bu ibarelerin nakledildiği yerler de görüldüğü gibi aynıdır. (Çeviren)

tirme" özelliğinin Kur'an'da bulunmadığını söylemeyi gerektiren bir husus değildir. O halde onların -nefret ettirip uzaklaştırma özelliği daha az olduğu halde kendisinden uzaklaştıkları bilinmeyen hakka dönüşleri nasıl sözkonusu olabilir ki. Çünkü nesihte haktan hakka bir dönüş sözkonusudur. Bu ise (onlardan beklenen ve istenen ise) hak olmayandan hakka bir dönüştür.][95]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* böylelikle yüce Allah aynı zamanda er-Ruhul Emin ve Cebrail'in kendisi olan Ruhu'l-Kudüs'ün onu Allah'tan hak ile indirdiğini haber vermiştir. Seleften hiç bir kimse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'an'ı (doğrudan) Allah'tan işittiğini söylememiştir. Bunu ancak mütaahhirinlerden birileri söylemiştir.][96]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* buyruğu ile Cebrail'in Kur'an-ı Kerim'i havadan da levhten de değil de Allah'tan indirmiş olduğunu haber vermektedir.][97]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler "De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir." Andolsun ki onların: 'Ona muhakkak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet, 101-103) buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde"* buyruğundan itibaren: *"De ki onu Ruhu'l-Kudüs ... Rabbinden hak olarak*

95 Minhâcü's-Sünne, II, 410.
96 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 298.
97 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V, 269.

indirmiştir" buyruğuna kadar olan âyetlerde Ruhu'l-Kudüs'ün Kur'an-ı Kerim âyetlerini Rabbinden indirdiğini beyan buyurmaktadır. Kimi kâfirler onun Kur'an-ı Kerim'i bir beşerden öğrendiğini iddia edince yüce Allah'ta: "*İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili*" yani öğretme işini kendisine izafe ettikleri o kişinin dili "yabancıdır bu ise apaçık bir arapçadır" buyurmaktadır. İşte bu da bu apaçık arapçayı meleklerden öğrenmiş olduğunu bunu herhangi bir beşerden öğrenmediği gibi kendiliğinden de ortaya koyulmadığını aksine bunu Ruhu'l-Kudüs'ün getirdiğini göstermektedir. Ruhu'l-Kudüs ise Cebrail'dir ve er-Ruhul Emin'in kendisidir. İşte yüce Allah Cebrail'in onun kalbi üzerine indiğini haber verdiği gibi er-Ruhu'l Emin'in de onun üzerine Kur'an'ı indirdiğini haber vermektedir. Böylelikle Cebrail'in er-Ruhul Emin'in kendisi olduğunu bilmiş oluyoruz.[98]

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾

102. "De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir.*" buyruğunda zikredilen Ruhu'l-Kudüs Cebrail'in kendisidir.][99]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[""*De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir.*" *Andolsun ki onların: 'Ona muhakkak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır.*" (Âyet, 102-103). İşte bu sözler onların: Bunu ona bir beşer öğretiyor dedikleri Kur'an-ı Kerim hakkındadır. Şanı yüce Allah ise bu iddiayı: "*İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir arapçadır.*" buyruğu ile bunu çürütmektedir. Böylece bu bundan maksadın bizzat arapça Kur'an olduğuna delildir. Bu Kur'an'ı ona kendilerinin eğriliğe saparak iddia ettikleri gibi arap olmayan birisinin öğretmesine imkân yoktur. Bu arap olmayan kişinin Mekke'de İlmül Hadrami'ye ait bir köle olduğu söylenir. Soyut birtakım manaların bu arap-

98 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 209.
99 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 480, XII, 554.

ça Kur'an-ı Kerim'in aksine arap olmayandan öğrenilmesi imkânsız değildir. İşte bu da bu Kur'an-ı Kerim'i Ruhu'l-Kudüs'ün şanı yüce ve mübarek Allah'tan indirdiğine delildir. Yüce Allah'ın âyet-i kerimedeki: *"Kendilerine kitap verdiklerimiz bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler."* (En'âm, 114) buyruğu gibidir.][100]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip, değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler. "De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs iman edenlere tam bir sebat vermek, Müslümanlara bir hidâyet ve bir müjde olmak için Rabbinden hak olarak indirmiştir." Andolsun ki onların: 'Ona muhakkak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır."* (Âyet, 101-103) buyurmaktadır. Müşriklerden kimisi: Muhammed Kur'an'ı ancak el-Hadrami oğullarına ait bir köleden öğrenmektedir diyorlardı. Şanı yüce Allah'ta: *"Kur'an'ı kendisine izafe ettikleri o şahsın dili arapça değildir. Bu ise apaçık arapçadır."* buyurmaktadır.

İşte bu Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'an'ı lafzı ile ve manası ile tebliğ etmiş olduğunu ve Kur'an-ı Kerim'in onun üzerine soyut birtakım manalar ile inmemiş olduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü böyle olmuş olsaydı o taktirde o arap olmayan bu kişiden kendi diliyle kalıba döküp ifadelendirdiği birtakım anlamlar öğrenmiştir demek mümkün olabilirdi. Şanı yüce Allah: *"De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* buyruğundan sonra: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu (Kur'an) ise apaçık bir arapçadır."* buyurmuş olmasıda Ruhu'l-Kudüs'ün bu apaçık arapça ile bu kitabı indirmiş olduğuna delildir.][101]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kimi müşrikler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Kur'an'ı Mekke'deki arap olmayan birilerinden öğrendiğini iddia ediyordu. Bu kişinin de müfessirlerin zikrettikleri gibi İbnül Hadrami'nin bir kölesi ya da ondan başka birisi olduğunu söylüyorlardı. Yüce Allah ise: *"İnkara saparak yeltendikleri o kimsenin dili"* yani öğrettiğini söyledikleri o kişinin dili *"yabancıdır. Bu ise apaçık bir arapçadır."* buyurmaktadır. Peki arap olmayan birisinin bu arapça kelamını öğrettiği nasıl düşünülebilir? Halbuki yüce Allah bu kitabı Ruhu'l-Kudüs un Rabbinden hak

100 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 544-545.
101 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 536.

ile indirmiş olduğunu haber vermektedir. Bu da onun başkasından öğrenmiş olduğu bu arapça Kur'an'ın harflerini ve nazımını/söz düzenini kendisinin ortaya koyup oluşturmamış olduğunu açıkça ifade etmektedir. Çünkü eğer böyle olmuş olsaydı arap olmayan birisinden onun manalarını öğrenmiş ve harflerinin kendisinin şekillendirmiş olması mümkün olurdu. Başkasından öğrenmiş olduğu bu Kur'an-ı Kerim'in Rabbinden hak ile Ruhu'l-Kudüs tarafından indirilmiş olduğunu beyan etmesi ise bu Kur'an-ı Kerim'in tamamı ile âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğuna harfleri indirilmeyip yalnızca manasının indirilmiş olduğu iddiasının doğru olmadığına açıkça bir delildir.][102]

Merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* buyurmaktadır. İnzal: İndirme Kur'an-ı Kerim'de Kur'an-ı Kerim gibi kendisinden indirilmiş olma kaydı ile ve semadan indirilmek kaydı ile zikredilmektedir. Semadan maksat ise yüksekliktir yağmur gibi. Bir de herhangi bir tür için özel olmamak üzere aksine dağlardan demirin indirilmesi, hayvanların sırtlarından ve başka yerlerden indirilmeyide kapsayacak şekilde herhangi bir türe özel olmadan mutlak olarak zikredilir. Buna göre yüce Allah'ın: *"Onu Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak olarak indirmiştir."* buyruğu Cebrail'in onu Allah'tan indirdiğini beyan etmektedir. Yüce Allah'ın: *"Onu er-Ruhul Emin indirmiştir."* (Şuarâ, 193) buyruğunda olduğu gibidir. Yani Cebrail kendisine güvenilen birisidir. Ona ne bir şey katar ne ondan bir şey eksiltir. Çünkü hain bir kimse kendisiyle gönderilen mesajda değişiklik yapabilir.

Bunda bir kaç hususa da delalet vardır:

1) Mutezile arasından cehmiyyenin ve başkalarının söylediği gibi onu bir cisimde yarattığını söyleyenlerin bu kanaatlerinin bâtıl olduğu çünkü selef onun mahlûk olduğunu söyleyip sıfatlarını kabul etmeyen ve ruyeti/Allah'ın görülmesini reddeden kimselere cehmiyye adını verirler. Hiç şüphesiz Cehm (b. Saffan) isimleri ve sıfatları kabul etmeme bidatini ilk ortaya çıkartan ve bu hususta aşırıya kaçan kişidir. Bu sebeple onun aşırıya kaçmak ve bunu ilk olarak çokça ortaya koymak gibi bir meziyeti vardır. Her ne kadar bunların bir kısmında cad (bin dirhem) ondan önceliği varsada bu böyledir. Fakat mutezile bazı hususlarda ona muvafakat etseler bile iman ve kader meseleleri ile sıfatlara dair bazı hususlar gibi konularda ona muhalefet ederler. Cehm (b. Saffan) şöyle der: Allah konuşmaz yahut da mecazen konuşur. Fakat onlar (mutezile) onun hakikaten

102 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 261.

konuştuğunu söylerler. Fakat mana hususundaki kanaatleri onun görüşü gibidir. O ise bâtılilerle felsefeceliler gibi isimleri kabul etmemektedir.

2) Fa'al akıldan yahut bir başkasından taştığı (feys) iddiasında bulunanların sözlerinin de bâtıl olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ise bir öncekine göre daha büyük bir küfür ve delalettir.

3) Eşarilerin: Allah'ın kelamı bir manadır. Bu arapça kelam ise o manaya delalet etmek üzere yaratılmıştır şeklindeki sözlerini çürütmektedir. İster kelamı kimi cisimlerde yaratılmıştır desinler ister onu Cebrail'e ilham etmiştir yahut Cebrail onu levhten almıştır desinler bu kelamıda mutlaka ilk olarak söyleyen bir mütekellim bulunmalıdır. Bu da onun mahlûk olduğunu söyleyenlerin sözlerine uygun olmakla birlikte iki bakımdan da o kanaatten ayrılmaktadır.

a) Öbürleri: Mahlûk olan Allah'ın kelamıdır derken bunlar o mecazen bir kelamdır derler. Fakat bu mutezilenin görüşlerinden daha kötüdür. Hatta bu katıksız cehmiyyenin görüşüdür. Ama mutezile mana itibariyle onlara muvafakat ederler.

b) Onlar: Allah'ın kendi zatı ile kain bir kelamı vardır. Yaratıldığını kabul edenler ise onun kelamı onun zatı ile kain değildir derler. Kullabiye ise zahiren onlardan iyi olmakla birlikte gerçekte onlar da onun mahlûk olanın dışında bir kelamının olduğunu kabul etmezler.

Burada maksat âyet-i kerimenin bunu iptal edip çürüttüğü ve "Kur'an'ın o arabi kelamın adı olduğudur. Çünkü yüce Allah: *"Kur'an'ı okuyacağın zaman..."* (Âyet, 98) buyurmuştur. Yine yüce Allah'ın: *"Onu indirmiştir."* (Âyet, 102) buyruğuda şanı yüce Allah'ın: *"Allah neyi indiriceğini en iyi bilen olduğu halde."* (Âyet, 101) buyruğu ile alakalıdır. Buna göre Allah'ın indirdiği Ruhu'l-Kudüs'ün indirdiğinin ta kendisidir. Aynı şekilde yüce Allah: *"Andolsun ki onların: Ona muhakkak bir insan öğretiyor dediklerini biliyoruz."* (Âyet, 103) buyruğuda böyledir. Halbuki onlar: Bu arapça Kur'an'ı ona bir beşer öğretiyor diyorlardı. Çünkü yüce Allah'ın: *"İnkara saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır."* buyurmaktadır. Böylelikle Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in böyle bir söz dizisi telif etmediği aksine onu Ruhu'l-Kudüs'ten işitip dinlediği Ruhu'l-Kudüs'ünde bunu Allah'tan indirdiği bilindiğine göre ondan bunu bizzat dinlemiş olduğu kendisinin bunu meydana getirmediği de anlaşılmış olmaktadır.

Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: *"O size kitabı açık açık indirmişken."* (En'âm, 114) buyruğudur. "Kitap" ise kesin ve ittifakla Kur'an'ın adıdır. Onlar yahut onların bir kısmı Allah'ın kitabı ile kelamı arasında fark gözetirler. "Kitap" lafzından

maksat kendisinde yazı bulunandır. Bu durumda kelamın kendisi o olur ve kelam ile de onun içinde yazılı olan kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Korunan bir kitaptadır"* (Vakıa, 78); *"Kıyamet günü de ona yayılmış bir halde karşısında bulacağı bir kitap çıkarırız."* (İsra, 13) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"Bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler."* (En'âm, 114) buyruğuda onların bilmelerinin tanık olarak gösterildiği bir haber vermedir. Bizden bunu kabul etmeyen kimseler olursa şüphesiz bu açıdan onlar bu gibi kimselerden hayırlı olurlar.

Bu İbn Abbas'tan vb. nakledilen şu rivâyete aykırı değildir: Kur'an-ı Kerim kadir gecesinde dünya semasındaki Beytül İzze'ye indirilmiştir. Aynı zamanda bu nüzulünden önce Levhi Mahfuz'da yazılı olmasınada aykırı değildir. Bunu ister yüce Allah Cebrail ile onu göndermeden önce, ister sonra yazmış olsun toplu olarak Beytül İzze'ye indirilmiş ise onu zaten indirmeden önce tamamen yazmış bulunmaktadır. Şanı yüce Allah'ta esasen olmuşu da olacağı da ve olmayanı da eğer olacak olursa olacağı şeklide bilir. Kendisi bütün mukadderatı ve kulların amellerini o amelleri işlemelerinden önce yazmıştır. Daha sonra ise onların amellerini işlemelerinden sonra yazılmalarını emreder. Böylelikle ilk yazma ile sonraki yazma birbirleriyle karşılaştırılacağı vakit aralarında hiç bir fark olmadığı görülecektir. İşte İbn Abbas vb. böyle demişlerdir. Şanı yüce Allah'ın yarattığı şey kendisinden ayrı olduğuna ve onu yaratmadan önce yazmış olduğuna göre melekleri ile gönderdiği kelamını onları göndermeden önce yazmamış olması nasıl söylenebilir.

Cebrail bunu o kitaptan almış olup yüce Allah'tan onu işitmemiştir diyenlerin bu sözleri de çeşitli bakımlardan bâtıldır:

1) Şanı yüce Allah Tevrat'ı Mûsâ'ya kendi eliyle yazmıştır. İsrailoğulları da onun yazdığı kitaptan onun kelamını almışlardır. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise Cebrail'den o da o kitaptan almıştır. Buna göre onlar bir derece daha yüksek olurlar.

2) Cebrail'e birtakım manaların telkin edildiğini ve o da bunu arapça ifade ettiğini söyleyenlerin bu sözlerinin manası ise ona bunu bir şekilde ilham etmiş olduğudur. Bu ise herhangi bir mümin içinde mümkün olan bir haldir. Yüce Allah'ın: *"Hani havarilere: Bana ve rasûlüme iman edin diye vahiy etmiştim."* (Maide, 111); *"Ve Biz Mûsâ'nın annesine şunu vahyettik."* (Kasas, 7) buyruklarında görüldüğü gibi. O taktirde bu, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in vahyi alışından daha yüksek bir mertebe olur.

3) Aynı şekilde yüce Allah: *"Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, muhakkak Biz sana da vahyettik; İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkûb'a ve evlâtlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârun'a ve Süleyman'a da vahyettik; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik. Kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarını sana (henüz) anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik) ve Allah, Mûsâ ile de konuştu."* (Nisa, 163-164) buyurmaktadır.

Bu da çeşitli hususlara delildir: O özel konuşmanın bir kısmını teşkil eden vahiyden ayrı olarak da kulu ile özel bir şekilde konuşur.

Hiç şüphesiz konuşmak ve vahiy lafızlarının her biri genel ve özel kısımlarına ayrılır. Genel konuşmak yüce Allah'ın: *"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yoluyla konuşur ya da bir perde arkasından."* (Şura, 41) buyruğunda kısımlara ayrılmıştır. Mutlak konuşmak ise özel vahyin bir diğer kısmıdır onun bir parçası değildir. Aynı şekilde vahiy de umumi olabilir bu durumda özel konuşmada onun kapsamına girer. Yüce Allah'ın: *"Vahyedileni dinle."* (Taha, 13) buyruğunda olduğu gibi. Aynı zamanda Şura sûresinde geçtiği üzere onun kısımlarından bir kısmıda olur Bu da: O zat ile kadim olan bir tek manadır diyenlerin görüşlerini çürütür. Çünkü bu durumda umumi olan ile Mûsâ ile olan arasında bir fark olmaz. Fakat şanı yüce Allah Şura sûresinde vahiy göndermek ile perde arkasından konuşmayı ayrıca bir rasûl gönderip izni ile dilediği şeyleri vahyetmesini farklı şeyler olarak sözkonusu etmiştir.][103]

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ
شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾

106. "Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır."

Tefsiri:

[Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'dan o İkrime'den naklen şöyle demiştir: Müslümanlardan -yani muhacirlerden- bazı kimseler (hicret etmek üzere) çıktılar. Müşrikler onlara yetiştiler ve onlara işkence yaptılar. Böylelikle onlar da bunun etkisi altında kalarak istediklerini söylediler. İşte onlar hakkında: *"İnsanlardan bazısı biz Allah'a iman ettik derler. Ama ona Allah yolunda eziyet olunduğunda*

103 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 221-225.

insanların fitnesini Allah'ın azabı gibi sayar." (Ankebût, 10) buyruğu ile *"Kalbi iman ile dolduğu halde... Kim imanından sonra Allah'ı tanımaz..."* âyeti de nazil oldu. Daha sonra onlar bir daha dışarı çıktılar ve sonunda Medine'ye kadar gelebildiler. Bunun üzerine yüce Allah onlar hakkında: *"Sonra Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere..."* (Âyet, 110) buyruğunu onlar hakkında indirdi.][104]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zorlama altında olanın istisna edildiği irtidat hadisesini zikrederken de şöyle buyurmaktadır: *"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır. Bunun sebebi, onların dünya hayâtını âhiretten daha çok sevmeleri ve Allah'ın hiç şüphesiz kâfirler topluluğuna hidâyet vermemesidir."* (Âyet, 106-107) buyurduktan sonra da: *"Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet, 110) buyurmaktadır. Âyet-i kerime müşriklerin fitne ve işkencelere uğratıp nihâyetinde onlara bazı istediklerini yaptıran bundan sonra ise hicret edip cihad eden ve sabreden kimseler hakkında inmiştir. Yüce Allah bunlara mağfiret buyurup rahmet ettiğini haber vermektedir. Böylelikle o fitnenin günahlarından olduğu bilinmiş olmaktadır. Bu ise ya küfür sözünü söylemeyi mübah kılan tam bir ikrah bulunmadığından dolayıdır yahut da kalbin iman ile mutmain/dopdolu olmayışından dolayıdır. Bu durumda kişi böyle bir tehdidi hak etmez.][105]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Kalbi iman ile dolu olduğu halde zorlanan(lar) müstesna olmak üzere kim imanından sonra Allah'ı tanımaz."* buyruğu hakkında da böyle demiştir. Ama iman ettikten sonra herhangi bir zorlama olmaksızın Allah'ı inkâr eden bir kimse mürteddir. Daha sonra yüce Allah: *"Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet. 110) buyurmaktadır.][106]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

104 es-Sârimu'l-Meslûl, 324.
105 el-İstikame, II, 338-339.
106 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 28.

[Yüce Allah kitabında zorlansa dahi dinden dönen ve dini hususunda fitneye düşen kimseleri yermiş bulunmaktadır. İşte yüce Allah'ın: *"Fakat küfre göğüs açarsa"* buyruğu ile yerdiği kişi bu gibi kimselerdir. Aynı şekilde birtakım eziyetlere ve fitnelere maruz kaldığı zaman açık vacibi/farzı terkedip açık haramı işleyen kimseleride yermektedir. Nitekim yüce Allah: *"Eğer güç yetirseler sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri kalmazlar."* (Bakara, 217) buyruğunda geçtiği ve daha önce açıklandığı gibi.][107]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onun: *"Böylelikle o başkası arasında yalnızca kendisini bu şekilde nitelendirmeyi hak etmektedir."*[108] sözüne gelince bu ehli sünnete yapılmış bir iftiradır. Çünkü onlar arasında şüphesiz bu Muaviye'nin özelliklerindendir diyen hiç kimse yoktur. Aksine o vahiy katiplerinden birisidir. Abdullah b. S'ad b. Ebi Sevh ise islâmdan dönmüş Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iftira etmiş daha sonra tekrar islâma dönmüş birisidir. Onun hakkında: *"Fakat küfre göğüs açarsa"* âyeti nazil olmuştur" şeklindeki sözlerine gelince bu da bâtıldır. Çünkü bu âyet-i kerime Ammar ve Bilal b. Rebah'ın küfür sözlerini söylemek için zorlanmaları sebebiyle Mekke'de inmiştir. Sözü edilen kişinin irtidat etmesi ise hicretten sonra Medine'de olmuştur. Âyetin onun hakkında inmiş olduğu var sayılsa dahi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun müslümanlığını kabul etmiş, oda Nebiye beyat etmiştir. Yüce Allah'ta: *"O Peygamber'in hak olduğuna şehâdet edip kendilerine apaçık deliller gelmiş iken imanlarından sonra küfre giren bir topluluğa Allah nasıl hidâyet eder? Allah zâlimler topluluğuna hidâyet vermez. Şüphesiz onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır. Onlar onun (lanetin) içinde ebediyyen kalıcıdırlar. Onların ne azabı hafifletilir ve ne de onlara süre tanınır. Bundan sonra tevbe edenler ve ıslah edenler müstesnâdır. Şüphesiz Allah (tevbekârları) bağışlayandır, merhamet edendir."* (Âl-i İmrân, 86-89) buyurmaktadır.][109]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah zorlama esnasında kalbi iman ile mutmain olması şartıyla -küfre göğüs açan kimseden farklı olarak- sadece dili ile küfür olan sözleri söylemesini mübah kılmıştır. Aynı şekilde müminlere kâfirlerden kendilerini bir şekilde korumalarını da mübah kılmış olmakla birlikte onlara kâfirleri veli edinmelerini

107 el-İstikame, II, 337.
108 Bu Minhâcü's-Sünne'de belirtildiği gibi Rafızi'nin (Hilli'nin) sözüdür.
109 Minhâcü's-Sünne, IV, 442-443.

de yasaklamıştır. İbn Abbas'dan: "Muhakkak takiyye (kâfirlerden korunma) dil ile olur" dediği rivâyet edilmiştir.[110]][111]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna yüce Allah'ın: *"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır. Bunun sebebi, onların dünya hayâtını âhiretten daha çok sevmeleri ve Allah'ın hiç şüphesiz kâfirler topluluğuna hidâyet vermemesidir. İşte onlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve onlar gafil olanların ta kendileridir. Şüphesiz ki onlar, ahirette de hüsrana uğrayanların ta kendileridir."* (Âyet 106-109) buyrukları açıklık getirmektedir. Şanı yüce Allah iman ettikten sonra Allah'ı inkâr eden kişiyi zikrettikten sonra Allah'ı inkâr eden kişi hakkındaki ahiretteki tehdidini de zikretmekte, sonra da: *"Bunun sebebi onların dünya hayâtını ahiretten daha çok sevmeleridir."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah bundan dolayı bu tehdidi hak ettiklerini beyan etmektedir.

Bilindiği üzere tasdik ve yalanlama, ilim ve cehalet bahisleri, sevgi ve nefret kabilinden değildir. Öbürleri ise onlar kalplerinden tasdik ve imanın zevali dolayısıyla tehdidi hak etmişlerdir, derler. Eğer böyle olsaydı bunun sebebi dünyayı ahiretten daha çok sevmek de olabilirdi. Şanı yüce Allah ise dünyayı ahiretten daha çok sevmenin hüsranı gerektiren asıl sebep olduğunu belirtmektedir. Dünyayı ahirete göre daha çok sevmek, küfrün ahirette zararlı olacağını ve kâfirin ahirette hiçbir payının olmadığını bilip tasdik etmesi ile birlikte dahi sözkonusu olabilir.

Aynı şekilde şanı yüce Allah zorlanan kimseyi kâfirlerden istisna etmiştir. Eğer küfür ancak kalbin yalanlaması ve bilgisizliği ile oluyor olsaydı bundan ayrıca ikrah altında zorlanan kimseyi istisna etmezdi. Çünkü böyle bir işe zorlamaya imkân yoktur. İşte bununla küfür sözünü söylemenin -ikrah hali dışında- küfür olduğunu göstermektedir.

Yüce Allah'ın: *"Fakat küfre göğüs açarsa"* buyruğu da dünyayı ahiretten daha çok sevdiği için (böyle yaparsa) demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kişi mümin olarak sabahlar, kâfir olarak akşamı eder. Mümin olarak akşamı

110 İbn Cerir, 6829. Aynı şekilde Ebu'l-Âliyye, Dahhak ve başkalarından da böylece nakletmiş olmakla birlikte senedinde adı verilmemiş müphem bir kişi de vardır. Allah en iyi bilendir.

111 el-İstikâme, II, 320.

eder, kâfir olarak sabahlar. Dinini dünyanın az bir bedeli karşılığında satar."[112] buyruğu da bu kabildendir.

Âyet-i kerime Ammar b. Yasir, Bilal b. Rebah ve onlara benzer mustazaf müminlerin müşrikler tarafından Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e sövmek ve buna benzer küfür sözlerini söylemek için zorlanmaları üzerine nazil olmuştur.[113] Aralarından Ammar gibi kimseler sadece dili ile onların istediklerini yaptı. Kimisi de Bilal gibi mihnete sabretti. Onlardan hiçbir kimse ise kalbinde bulunanın aksine zorlanmış değildir. Onlar sadece sözlü olarak söylemek için zorlandılar. Buna göre zorlamaksızın bu şekilde konuşan bir kimse ancak kalbi bu söz ile rahat ve ona açılmış olarak konuşmuş olur.][114]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır."* (Âyet 106) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime Cehm'in ve ona uyanların görüşlerinin tutarsızlığına delil olan hususlardandır. Çünkü o sözlü olarak küfrü gerektiren şeyleri söyleyen herkesin kâfirlere yapılan tehdide layık olduğunu kabul etmiştir. Bundan sadece kalbi iman ile mutmain/dopdolu olduğu halde zorlananlar müstesnadır.

Şâyet: Fakat yüce Allah: *"Fakat küfre göğüs açarsa"* buyurmuştur denilecek olursa şöyle cevap verilir: Bu âyetin baş tarafına uygundur. Çünkü zorlama olmadan kâfir olan bir kimse küfre göğüs açmış olur. Aksi taktirde âyetin başı ile sonu arasında çelişki olur. Şâyet kâfir olandan maksat göğsünü açan kişi olsaydı hiç şüphesiz bu zorlama olmadan olan bir iş olup yalnızca zorlanan kişi istisna edilmezdi. Aksine göğsünü açmamış olması halinde zorlananın da zorlanmayanın da istisna edilmesi gerekirdi. Bu durumda isteyerek küfür sözünü söyleyecek olursa o söze göğsünü açmış olur. Bu da küfürdür. Zaten buna yüce Allah'ın: *"Münâfıklar, kalplerinde olanı kendilerine açıkça haber verecek bir sûrenin tepelerine indirilmesinden çekiniyorlar. "Siz alay edin bakalım! Şüphesiz Allah çekindiğinizi açığa çıkarandır. " de. Andolsun, onlara (Tebûk'e giderken söyledikleri o alaylı sözlerini) soracak olsan, elbette: "Biz sadece eğlenip şakalaşıyorduk." derler. De ki: "Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi eğleniyordunuz?"*

112 Tirmizi, 9127; Hakim, III. 525, 531; Firyâbî, Sıfatu'l-Münafık, 84. Hadis sahihtir.
113 Bunun için bk. İbn Cerir, XIV, 180 ve başka yerlere bakılabilir.
114 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 559-561.

(Boşuna) özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile, günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azablandıracağız." (Tevbe, 64-66) buyrukları delildir.

Şanı yüce Allah bunların: Biz küfür sözünü ona inanmadığımız halde söyledik. Biz bunun yerine söze dalmış ve oyalanıyor idik demiş olmalarına rağmen iman etmelerinden sonra kâfir olduklarını haber vermiş ve Allah'ın âyetleri ile alay etmenin küfür olduğunu beyan buyurmuştur. Böyle bir işi ise ancak bu gibi sözlere göğsünü açmış kimseler söyleyebilir. Eğer onun kalbinde iman bulunmuş olsaydı böyle bir söz söylemesine engel olurdu.][115]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesnâ olmak üzere, kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azap da vardır. Bunun sebebi, onların dünya hayâtını âhiretten daha çok sevmeleri ve Allah'ın hiç şüphesiz kâfirler topluluğuna hidâyet vermemesidir. İşte onlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve onlar gafil olanların ta kendileridir. Şüphesiz ki onlar, ahirette de hüsrana uğrayanların ta kendileridir. Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet 106-110) buyurmakta ve böylelikle müslüman olduktan sonra kâfir olmaları için dinleri hususunda fitneye maruz bırakılmalarından sonra dar-ı islâma hicret eden, cihad eden ve sabreden kimselere Allah'ın günahlarını mağfiret edeceğini, onlara merhamet buyuracağını beyan buyurmaktadır. Her kime kayıtsız ve şartsız olarak günahını bağışlayacak olursa da dünyada da ahirette de ona azap etmez.

Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'dan o İkrime'den naklen dedi ki: Müslümanlardan -yani muhacirlerden- bazı kimseler (Mekke'den Medine'ye gitmek üzere) çıktılar. Müşrikler onlara yetişip onları fitneye maruz bıraktılar/dinlerinden dönmeleri için onlara baskı yaptılar. Onlar da bu fitne sebebiyle istediklerini söylediler. Bunun üzerine haklarında: *"İnsanlardan bazısı: Biz Allah'a iman ettik derler. Ama ona Allah yolunda eziyet olunduğunda insanların fitnesini/azap ve işkencelerini Allah'ın azabı gibi sayar."* (Ankebût. 10) âyeti ile: *"Kim imanından sonra Allah'ı tanımaz ..."* âyeti de nazil oldu. Daha sonra bir defa daha dışarı

115 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 220.

çıktılar. Sonunda Medine'ye geldiler. Bunun üzerine yüce Allah haklarında: *"Ayrıca (şunu bil ki) Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere ..."* (Âyet 110) âyetini sonuna kadar indirdi.[116] Ayrıca yüce Allah: *"Artık içinizden her kim dininden irtidat eder de kâfir olarak ölürse işte böylelerinin bütün amelleri dünyada da ahirette de heder olup gitmiştir."* (Bakara, 217) buyurmaktadır. Böylelikle mürtedler arasından kâfir olduğu halde ölmeyenlerin cehennemde ebedi olarak kalmayacakları bilinmiş olmaktadır.][117]

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٠﴾

110. "Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."

Tefsiri:

[Abdullah b. Ebu Serh ile Bedir günü kâfirlerle birlikte çıkmış olan kimseler gibi Allah da bunlar hakkında: "..." (Âyet 110) buyruğunu indirmiştir. İşte bunlar İslâm'a dönmüş kimselerdir. Abdullah b. Ebu Serh de Mekke'nin fethedildiği sene İslâm'a dönmüş, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun bey'atini kabul etmiş, onlardan herhangi bir kimseye mürtedliği sırasında küfür halinde terk etmiş olduğu amellerini yeniden işlemesini emretmemiştir. Tıpkı müslüman oldukları zaman diğer kâfirlere böyle bir emir vermediği gibi.][118]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet 110) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime müşriklerin dinlerinden kendilerini çevirmek için fitneye/işkencelere uğrattıkları ashab-ı kiramdan bazı kimseler hakkında inmiştir. Daha sonra Allah bunların tevbelerini kabul etmiş, onlar da Allah ve Rasûlü için hicret etmişler, cihad etmiş, sabretmişlerdi.][119]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

116 Kaynakları daha önce gösterildi.
117 es-Sârimu'l-Meslûl, 324.
118 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 46-47.
119 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 303.

[Yüce Allah'ın: *"Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; Evet, Rabbin muhakkak bundan sonra Ğafurdur, Rahimdir."* (Âyet 110) buyruğu da böyledir. Şeytanın dininden fitneye uğratıp uzaklaştırdığı yahut masiyete düşürdükten sonra kötülüklerden hecreden/uzak duran kendi nefsine ve onun dışındaki diğer düşmanlara karşı da mücahede eden, münafıklara karşı da iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak ve daha başka yollarla mücahede eden, kendisine isabet eden söz ya da fiillere karşı da sabreden herkes bu âyetin anlamı içerisindedir.][120]

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللّٰهِ فَأَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾

112. "Allah şöyle bir kasabayı örnek olarak verir: O kasaba güven ve huzur içindeydi. Rızkı da kendisine her bir yandan bol bol geliyordu. Fakat o (kasaba halkı) Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti de Allah da ona (halkının) ısrarla işledikleri yüzünden açlık ve korku elbisesini tattırdı."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Allah şöyle bir kasabayı örnek olarak verir: O kasaba güven ve huzur içindeydi. Rızkı da kendisine her bir yandan bol bol geliyordu. Fakat o (kasaba halkı) Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti(ler)."* buyruğu da böyledir. Allah'ın indirmiş olduğu kitabı, rasûlleri inkâr edenler onlardır. Halbuki o Allah'ın pek muazzam nimetidir.][121]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah şöyle bir kasabayı örnek verir. O kasaba güven ve huzur içindeydi."* âyeti küfür diyarı olduğu zamanki Mekke hakkında inmişti. O şehir o zamanda bile özü itibari ile Allah'ın yeryüzünde en sevdiği ve Allah'ın yeryüzündeki en hayırlı arzı idi. Bu buyrukla kastettiği kimseler ise o şehirde yaşayanlardı.][122]

120 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 284.
121 Câmiu'l-Mesâil, II, 347.
122 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 282.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah da ona açlık ve korku elbisesini tattırdı."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah korkuyu ve açlığı tadı alınan bir şey olarak sözkonusu etmekte ve giymeyi açlığa ve korkuya izafe etmektedir. Böylelikle aç ve korkan kimsenin böyle bir şeyi giydiği ve elbisenin giyeni kuşattığı gibi bunların da kendisini çevreleyip kuşattığını anlasın.][123]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah da ona açlık ve korku elbisesini tattırdı."* buyruğu hakkında tatmanın aslı ağız ile olur denilecek olursa şöyle cevap verilir: O yemeğin tadılması hakkında böyledir. Çünkü yemek tadıldığı gibi tür olarak azabın kendisi de tadı alınan bir şeydir. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki biz onlara -belki dönerler diye- en büyük azaptan önce yakın azaptan mutlaka tattıracağız"* (Secde, 21); *"Tat bakalım. Çünkü sen güçlü ve değerli imişsin."* (Duhân, 49); *"Cehennemin dokunmasını tadın."* (Kamer, 48) buyruklarında olduğu gibi. Zaten yüce Allah'ın: *"Cehennemin dokunmasını tadın."* buyruğu da azabın dokunmasının tadılması hususunda gâyet açıktır. Yemeğin tadını alma anlamına gelme ihtimali yoktur.

Diğer taraftan açlık ve korku bedene giyilecek olursa bunun azabından farklı olarak acısı daha büyük olur. Çünkü: Allah ona açlığı ve korkuyu tattırdı demiş olsaydı bunun kişiyi elbise gibi bürüdüğü ve bunların onu kuşattığına delalet etmez. İşte bu manalara ancak bu lafızlar delalet eder. Yoksa o şehir halkı aç kaldı veya korktu demek buna delalet etmez. Çünkü böyle demek ancak cinse/türe delalet eder. Bunun keyfiyet ve kemiyetinin büyüklüğüne delalet etmez. İşte bu da beyanın kemalinin bir parçasıdır. Hepsinde de lafız dilde bilinen manası ile kullanılmıştır. Çünkü açlık ve korku elbisesinin tadılması yemeğin tadılması ile aynı şey değildir. Açlığın tadını almak da hiçbir zaman elbisenin tadı/zevki gibi değildir.

Bundan dolayı bu hususun gerektiği gibi açıklanması insanın Kur'an-ı Kerim'in üstün değerini kısmen kendisi ile anlayabileceği beyan ilminin bir parçasını teşkil eder. Yoksa Kur'an-ı Kerim'de kendisinden maksadın ne olduğunu beyan eden bir hususun bulunmadığı hiçbir lafız yoktur. Kur'an-ı Kerim'i anlamakta hataya düşen bir kimse de kendi kusurundan yahut taksirinden dolayı hata eder.][124]

123 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 334.

124 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 473-474.

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًاۜ وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَۙ ﴿١٢٠﴾

120. "Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti, o müşriklerden olmamıştır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti."* buyruğu o tek başına bir mümindi. Diğer bütün insanlar da hep kâfirdi demektir. Buhârî'nin sahihindeki rivâyete göre o: "Sâre'ye: Bugün yeryüzünde benden ve senden başka mümin bir kimse yoktur" demişti.[125]][126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti, o müşriklerden olmamıştır."* (Âyet 120) buyurmaktadır. Bu buyruktaki "ümmet" lafzı -kendisine uyulan kimseye "kudve: önder" denildiği gibi- kendisine uyulan, hayrı öğreten kişi demektir.][127]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti, o müşriklerden olmamıştır."* (Âyet 120) buyurmaktadır. Ümmet kendisine uyulan önder kişi demektir. İbn Mesud şöyle derdi: Muaz tek başına Allah'a itaat eden hanif bir ümmetti derdi. Onlar: Şüphesiz İbrahim (böyleydi) derlerdi. O: Muhakkak Muaz derdi. Böylelikle onun maksadının Kur'an'daki âyeti tilavet etmek olmadığını, aksine onlara Muaz'ın bir imam/önder olduğunu anlatmak istediğini anlarlardı.[128]][129]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ümmet tıpkı kendisine uyulan kimsenin kudve:önder olduğu gibi kendisine uyulan kişi demektir. Bu da aynı zamanda imam demektir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak ben seni insanlara imam yapacağım."* (Bakara, 124) buyruğunda olduğu gibi. O aynı zamanda "kânit: itaatkâr" idi. Kunut ise sürekli itaatkârlık demektir. Her zaman Allah'a itaat eden anlamındadır. Hanif ise yalnızca Rabbine dosdoğru yönelen demektir.][130]

125 Buhârî, 3358.
126 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 436.
127 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 202, XIX, 106.
128 Hilyetü'l-Evliya, I, 230; el-İstiâb, III, 1407; Tehzibü'l-Kemâl, XXVII, 110
129 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 253.
130 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 239.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti."* buyurmaktadır. Ümmet ise kendisine uyulan kudve/önder demektir. Çünkü İbrahim müminlerin kendisine uymakla emrolundukları bir imam idi ve müslümanlar için onda uyulacak güzel bir örnek vardır. Nitekim yüce Allah da: *"Andolsun ki İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için uyulacak güzel bir örnek vardır."* (Mümtehine, 4) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah İbrahim'den müslümanlara uyulacak bir güzel örnek var etmiştir.][131]

وَاٰتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةًۜ وَإِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَۜ ﴿١٢٢﴾

122. "Biz ona dünyada bir güzellik verdik. Şüphesiz ki o ahirette de mutlaka salihlerdendir."

Tefsiri:

[Aynı şekilde "salih, şehid ve sıddik" lafızları da tekil olarak zikredilir ve nebileri kapsar. Yüce Allah İbrahim el-Halil hakkında: *"Ona mükafatını dünyada verdik. Ahirette de muhakkak ki o salihlerdendir."* (Ankebût, 27); *"Biz ona dünyada bir güzellik verdik. Şüphesiz ki o ahirette de mutlaka salihlerdendir."* buyurmaktadır. İbrahim el-Halil'in kendisi de: *"Rabbim! Bana bir hüküm bağışla ve beni salihlere kat."* (Şuarâ, 83) diye dua etmişti. Yûsuf (aleyhisselâm) da: *"Müslüman olarak canımı al ve beni salihlere kat."* (Yûsuf, 101). Süleyman (aleyhisselâm) da: *"Ve rahmetinle beni salih kullarının arasına kat."* (Neml, 19) diye dua etmişlerdi.][132]

ثُمَّ أَوْحَيْنَٓا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

123. "Sonra Biz Sana: Hanif olarak İbrahim'in dinine uy. O müşriklerden de olmadı diye vahyettik."

Tefsiri:

[Yüce Allah Muhammed'e ve ümmetine hanif olmalarını emir buyurmuştur. Mekki bir sûre olan Nahl Sûresi'nde de: *"Sonra Biz sana: Hanif olarak İbrahim'in dinine uy."* buyrulmaktadır. O sıraca hacc, vacip olarak değil de müstehaplık ve mükemmellik manasına hanifliğin kapsamı içerisinde dahildi.][133]

131 Nazariyyatu'l-Akd, 110.
132 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 57.
133 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 399.

ادْعُ إِلِى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

125. "Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel yolla mücadeleni yap. Şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanları da en iyi bilenin ta kendisidir. O hidâyette olanları da çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et"* buyurmaktadır. Hikmet hakkı tanımlamak, tanıtmak demektir. Hakkı kabul eden bir kimse de tartışmasız olarak onu kabul eder. Fakat hevâsına kapılarak onunla çekişen kimseye de tergib ve terhib/ümitlendirmek ve korkutmak ile öğüt verilir.

Hakkı bilmek, hakkı bileni onu uymaya çağırır. Çünkü hak fıtrat itibari ile sevilen bir şeydir. Fıtrat hakkı herhangi bir gerçeği olmayan bâtıla göre daha çok sever, onu daha büyük görür ve daha ondan zevk alır. Çünkü fıtrat bâtılı sevmez.][134]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'de "Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle ve tartışma ile davet et" diye bir buyruk bulunmamaktadır. Aksine yüce Allah: *"Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et, onlarla en güzel yolla mücadeleni yap."* buyurmaktadır. Çünkü insanın üç durumu sözkonusudur:

Ya hakkı bilir ve gereğince amel eder, ya hakkı bilmekle birlikte gereğince amel etmez yahut onu bile bile inkâr eder. Bu üç halin en üstünü hakkı bilip gereğince amel etmesidir.

İkincisi ise hakkı bilmekle birlikte nefsi ona muhalefet eder, gereğince amel etmesi hususunda ona muvafakat etmez. Üçüncüsü ise hakkı bilmez, hatta ona karşı çıkar.

Birinci durumdaki kişi hikmetle davet olunacak kişidir. Çünkü hikmet hakkı bilmek ve gereğince amel etmektir. İnsanların en mükemmel kısmı hakkı bilip gereğince amel eden kimselerdir. İşte bunlar hikmetle davet olunurlar.

134 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 338.

İkincisi ise hakkı bilmekle birlikte nefsi hakka muhalefet eden kimsedir. Böylesine de güzel şekilde öğüt verilir. İşte bunlar yani hikmet ve öğüt izlenecek iki yoldur.

İnsanlar da genel olarak buna da ötekine de ihtiyaç duyarlar. Çünkü nefsin hakkı bilse dahi hakka aykırı olana çağıran bir hevâsı vardır. Bu sebeple insanların hem güzel öğüt almaya hem de hikmete ihtiyaçları vardır. Bundan dolayı hem bu yolla hem öteki yolla davette bulunmak kaçınılmazdır.

Cedel/tartışmaya gelince onunla davet olunmaz. Aksine bu saldırganı def etmek/ona karşı savunma yapmak kabilindendir. Herhangi bir kimse hakka karşı çıkacak olursa onunla en güzel şekilde tartışma yapılır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlarla mücadeleni yap"* buyurmaktadır. Böylelikle o bunu "onları davet et" buyruğu ile birlikte emrolunan bir fiil olarak zikretmektedir. Yüce Allah ona hikmet ile ve güzel öğütle davet etmeyi emrettiği gibi en güzel olan yolla da mücadele etmeyi emretmiştir.

Yüce Allah mücadele hakkında *"en güzel yolla"* buyurmakta ve öğütte zikrettiği gibi "güzel" lafzını kullanmamıştır. Çünkü mücadelede/tartışmada savunma ve kızdırma sözkonusudur. Bundan dolayı bu mücadeledeki karşı koyma ve savunmanın düzelmesi için "en güzel olan yolla" yapılmasına ihtiyacı vardır. Öğüt vermekte ise mücadele yapanın savunma yaptığı gibi savunmada bulunmak sözkonusu değildir. Kişi hikmeti yahut güzel öğüdü ya da her ikisini birlikte kabul etmesi sözkonusu olduğu sürece ayrıca onunla mücadeleye ihtiyaç olmaz. Bunları kabul etmeyip karşı koyacak olursa onunla en güzel yolla mücadele edilir.

Hikmetin ilim ile olması gerektiği gibi mücadele de ilim ile yapılır. Şanı yüce Allah da bilgisizce mücadele yapıp tartışan kimseleri yermiş bulunmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Diyelim ki sizler bilgi sahibi olduğunuz bir hususta tartıştınız. Peki bilginiz olmayan bir hususta ne diye tartışırsınız."* (Âl-i İmrân, 66) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah müminlere eğer ilim ifade etmiyorsa hasmın kabul ettiği bir önerme ile tartışmalarını emretmemiştir. Onun bâtıl söylediğini varsayacak olsak Allah onlara karşı bâtılı ileri sürerek delil getirmeyi emretmemiştir. Aksine böyle bir şey hak söze yapılan daveti açıklamak için değil de hasmın sözünün tutarsızlığını açıklayıp çelişkiye düştüğünü beyan etmek için bir varsayım olarak kabul edilebilir. Kur'an-ı Kerim'in maksadı ise hakkı beyan etmek ve kulları ona davet etmektir. Yoksa maksat onların muayyen olarak değil de herhangi birisinin hatalı olduğunu beyan etmek maksadı ile sözlerinde düştükleri çelişkileri söz-

konusu etmek değildir. İşte ilim olmayan cedelci/diyalektik önermelerin faydası budur. Bu ise genel olarak insanların yanlışlarını açıklamak için elverişli olur.][135]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel yolla mücadeleni yap."* buyruğundan maksat onların/cedelcilerin sözünü ettikleri burhani hitabi veya cedeli/diyalektik kıyas değildir. Çünkü onlara göre burhani kabul edilen kıyasların bazı nitelikleri daha önceden geçmiş ve bunların muayyen bir şeye delalet etmeyen ancak külli bir husustan başkasını ifade edemedikleri de açıklanmıştı. Hem onlar bir takım genellemeler/külliyat olup çoğunlukları muayyen olarak eşyada değil zihinsel olarak var olan varlıklardır. Rasûlün getirdiği şeyler ise emir ve haber olmak üzere iki husustur.

Haber: O yüce Allah'ın muayyen isim ve sıfatlarını bize haber vermiştir. Bu da onların kendi burhanları/delilleri ile bilinmediğini bizzat itiraf ettikleri bir husustur. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüce Rabbi hakkında verdiği haberlerden ise insanlar arasında bunu bilmekten en uzak olanlar onlardır. Nesh ve tebdilden sonra yahudilerle hristiyan kâfirler bile bu hususta onlara göre rasûle daha yakındırlar. Aynı şekilde melekler hakkında arş, kürsi, cennet ve cehennem hakkında verdiği haberler de böyledir. Bunlar arasında onların kıyas yöntemleriyle bilinmesi mümkün olacak hiçbir şey yoktur. Arştan maksat dokuzuncu felek, kürsiden maksat da sekizinci felek -başka bir yerde genişçe açıklandığı gibi- değildir.][136]

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾

126. "Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin. Sabrederseniz andolsun ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin. Sabrederseniz andolsun ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır."* (Âyet 126) buyurarak onlara zalim kimseyi cezalandırdıkları vakit onun yaptığı zulmün misli ile karşılık vermelerini mübah kıldıktan sonra: *"Sabrederseniz bu*

135 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 467-469.
136 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 444-445.

andolsun ki sabredenler için daha hayırlıdır." buyurmaktadır. Böylelikle zalime yaptığının misli ile ceza vermeyip sabretmenin onu cezalandırmaktan hayırlı olduğu bilinmiş olmaktadır. O halde bu nasıl olur da ecir kazanmayı kaldırır yahut onu eksiltebilir?][137]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra yüce Allah cezalandırmayı mübah kıldığı buyruklarda: *"Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin. Sabrederseniz andolsun ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır. Sabret, senin sabrın ancak Allah iledir. Onlar için üzülme, kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme."* (Âyet 126-127) buyurmakta ve böylelikle onun ancak Allah'ın yardımı ile sabredebileceğini haber vermektedir.

O halde sabretmek için ona yardımcı olan şanı yüce Allah'tır. Şüphesiz zalimden intikam almayı terk etmek sûretiyle hoşlanılmayan hale sabredip katlanmak nefislere ağır gelir. Fakat onun Allah'ın yardımı ile sabretmesi de: *"Ve Rabbin için sabret."* (Müddessir, 7) buyruğunda olduğu gibi Allah'ın ona emrettiği şekilde Allah için olmalıdır. Fakat orada yüce Allah bunu emir ifade eden istek/talep cümlesinde zikretmiştir. Çünkü emrolunan başkası için değil yalnız Allah için sabretmektir. Burada ise yüce Allah sabrı haber cümlesi halinde zikrederek: *"Senin sabrın ancak Allah(ın yardımı) iledir."* buyurmaktadır. Şüphesiz ki sabır ve diğer olaylar ancak Allah'ın yardımı ile meydana gelir. Bundan sonra ise bazen bu olur bazen olmaz. Allah'ın yardımı ile olmayan bir şey de meydana gelmez. Allah için yapılmayan bir şeyin ise faydası olmaz, devamlılığı olmaz. Bu sebeple "Allah ile sabret" denilmez. Çünkü sabır ancak Allah(ın yardımı) ile olur. Fakat bununla birlikte Allah'ın yardımını dileyin ve sabredin denilir. Biz de sabretmek için Allah'ın yardımını dileriz.][138]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Öldürme esnasında temsil/müsle yapmak yani azaları kesmek ise ancak kısas olmak üzere caiz olur. İmran b. Husayn (radıyallâhu anh) dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize verdiği her hutbesinde mutlaka sadaka vermemizi de emretmiş, müsle yapmamızı yasaklamıştır. Hatta kâfirleri öldürdüğümüz taktirde öldürdükten sonra biz onlara müsle yapmayız. Kulaklarını, burunlarını kesmeyiz. Karınlarını deşmeyiz. Onların bu işleri bize yapmış olmaları hali müstesnadır. O taktirde onların yaptıklarının bir benzerini biz de onlara yaparız. Bununla birlikte

137 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXX, 362.
138 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 429.

bunu terk etmek daha faziletlidir. Nitekim yüce Allah: *"Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin. Sabrederseniz andolsun ki bu sabredenler için daha hayırlıdır. Sabret. Senin sabrın ancak Allah(ın yardımı) iledir."* buyurmaktadır.

Denildiğine göre âyet-i kerime müşriklerin Hamza'ya ve Uhud'da şehid düşen diğer şehitlere (radıyallâhu anhum) müsle yapmaları üzerine nazil olmuştur. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Eğer Allah onlara karşı bana zafer verecek olursa mutlaka onların bizlere yaptıkları müslenin iki katını ben de onlara yapacağım" demiş, bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirmişti.[139]

Her ne kadar *"bir de sana ruhu soruyorlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir"* (İsra, 85) ve: *"Gündüzün iki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir."* (Hud, 114) buyrukları ile bunun dışında Mekke'de nazil olmuş sonra da Medine'de bu hitabı gerektiren bir sebep meydana gelince ikinci defa indirilmiş olmakla birlikte (bu böyledir). Bunun üzerine Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "O halde biz de sabrederiz" buyurmuştu.[140]

Müslim'in Sahih'inde Bureyde b. el-Husayb (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir seriyye/askeri birlik, ordu ya da kendisine ait bir ihtiyacı sebebi ile bir emiri gönderecek olursa ona kendi şahsı hakkında Allah'a karşı takvalı olmasını ve beraberinde bulunan müslümanlar hakkında da hayır olanı yapmasını tavsiye eder. Sonra şöyle buyururdu: Allah'ın adıyla, Allah yolunda gazaya çıkın. Allah'ı inkâr edenlerle savaşın. Çalmayın, ahdinizi bozmayın, öldürülmüş olanların azalarını kesmeyin, çocukları öldürmeyin."[141]][142]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Şâyet bir ceza verecek olursanız size yapılan saldırının misli ile karşılık verin."* buyurmaktadır. Bir kimse kendisine denk olan bir kimseyi kasten ve haksız olarak öldürecek olursa ona kısas uygulanmalıdır. Bundan sonra ise eğer Allah'ın bir hakkı sebebiyle haram kılınmamış ise Medineliler ile Şafii ve kendisinden nakledilen iki rivâyetten birisine göre Ahmed gibi onlara muvafakat edenlerin dedikleri gibi imkân ölçüsünde onun yaptığının bir benzerini yapmak

139 İbn Cerir, XIV, 196.
140 Ahmed, V, 135. Hadis sahihtir.
141 Kaynakları daha önce gösterildi.
142 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 314-315.

caizdir. Başını taşla ezmesi halinde olduğu gibi. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) müslüman bir cariyenin/kızın başını ezen yahudinin başını da böylece ezmişti. Çünkü bu kılıçla boynunu vurmak sûretiyle öldürmeye göre adaleti daha bir eksiksiz yerine getirir. Eğer kısas yapma imkânı yoksa bu sefer onun yerine diyet alınır. Diyet de mislini yapma imkânı olmayışın bir bedeli olur.][143]

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

127. "Sabret, senin sabrın ancak Allah iledir. Onlar için üzülme, kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar için üzülme. Kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme."* buyruğu: *"Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."* birlikte zikredilmiş ve Allah onlara Allah'ın onlarla birlikte olmasının düşmanlarının hile ve tuzaklarından ötürü daralmamalarını gerektirdiğini de haber vermektedir.][144]

إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

128. "Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."

Tefsiri:

[İşte yüce Allah'ın: *"Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir."* buyruğu da böyledir. Bundan hulul yolu ile onlarla birlikte olduğu kastedilmez. Yardım, tevfik ve koruma ve himaye ile birlikteliği ifade edilmektedir.][145]

143 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 351-352.
144 Minhâcü's-Sünne, VIII, 464-465.
145 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 407.

İSRÂ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 111 âyettir)

Genel Olarak İsra Sûresi Hakkında

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yürütüldüğü zaman şüphesiz Rabbinin pek büyük âyetlerinden bir kısmının ona gösterilmesi için yürütüldü. İşte onun özelliklerinden olan husus da budur. Onun bu geceleyin yürütülüşü yüce Allah'ın: *"Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki onu diğer bir iniş(in)de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında. Cennetü'l-Me'va da onun yanındadır."* (Necm, 12-15) ve: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ... biz ancak insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık."* (İsra, 60) buyruklarında dile getirdiği gibi olmuştu.

İbn Abbas dedi ki:[146] Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e İsra'ya götürüldüğü gece gözle gördüğü bir rüya/bir görülen durumdur demiştir.

İşte onun hususiyetlerinden ve nübüvvetin alametlerinden olan hâl de budur. Sadece bu uzaklığın kat edilmesi ise cinlerin taşıdığı kimseler için de olabilir. Nitekim ifrit Süleyman'a: *"Ben onu sana sen yerinden kalkmadan önce getirebilirim."* (Neml, 39) demişti. Tahtın Yemen'deki saraydan Şam'a getirilmesi ise bundan daha da ileridir: *"Kendisinde kitaptan bir bilgi bulunan kişi dedi ki: Ben onu sana gözünü kırpmadan getiririm."* (Neml, 40). İşte bu iki mescid arasındaki mesafeyi bir gecede kat etmekten daha ileridir. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise kendisinde kitap bilgisi bulunan kişiden de Süleyman'dan da daha üstündür. Böylelikle şanı yüce Allah'ın ona vermiş olduğu özellik bundan daha üstün idi. O da bir gece içerisinde ona âyetlerinin bir kısmını göstermesi için onu geceleyin yürütmesidir. Bu durumda özellik şudur: İsra/geceleyin yürütme yüce Allah'ın şu buyruklarında dile getirildiği gibi büyük âyetlerinden bir kısmını ona

146 İleride bu sûrenin 60. âyetinin tefsirinde kaynakları gösterilecektir.

göstermek için gerçekleşmişti: *"Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında, ki Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da."* (Necm, 13-17). İşte bunun bir benzeri ne Süleyman için ne de başkası için hâsıl olmuştur. Cinler bazı kimseleri havada taşıyabilecek güce sahip olsalar bile onu semaya kadar yükseltip Rabbinin büyük âyetlerini o kimseye gösterecek güce sahip değildirler. Böylelikle yüce Allah'ın Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)a verdikleri cinlerin de insanların da kudretinin üstünde olan bir iştir. Miracında onunla birlikte arkadaşlık eden kişi ise Allah'ın Muhammed'e risaleti götürmek üzere seçtiği Cebrail (aleyhisselâm) idi. Ve: *"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller/elçiler seçer."* (Hacc,75)

İsradan maksat görmüş olduğu o pek büyük âyetleri ona göstermek, sonra da bunu insanlara haber vermesi idi. O bu gördüklerini haber verince müşriklerden yalanlayanlar yalanladı, Ebu Bekir es-Sıddik ve onun emsali müminler de onu tasdik etti. Böylelikle yüce Allah'ın: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanet edilen ağacı Biz ancak insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık."* (İsra, 60) buyruğunda getirildiği gibi insanlar için bir sınama ve bir imtihan vesilesi idi. Yani müminin kâfirden ayırdedilmesi için insanlar için bir sınav ve bir imtihandı. Onlara verdiği haberler arasında cenneti ve cehennemi gördüğü de vardı. İşte bu da onları kendisi ile korkutmuş olduğu hususlardan biridir. Yüce Allah da: *"Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu büyük bir tuğyandan başka bir şeylerini artırmıyor."* (İsra, 60) buyurmaktadır.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara gördüğü şeyleri haber verince isranın/gece yürümenin bizzat kendisi hususunda onu yalanladılar ve Mescid-i Aksa'ya kadar geceleyin yürütülmüş olmasını inkâr ettiler. Ona Mescid-i Aksa'nın niteliklerini sormaları üzerine o da onlara mescidin niteliklerini anlattı. Bundan önce onun mescidi görmediğini biliyorlardı. Aralarından onu görmüş olanlar onu tasdik ettiler. Bu da isra/gece yürüyüşü hususunda onun doğruluğuna bir delildi. Bununla birlikte kendilerinin görmedikleri şeyler hakkında onu yalanlama imkânları olmadı. Yüce Allah ise Mescid-i Aksa'ya isranın yapıldığını haber verdi. Çünkü onlar Mescid-i Aksa'nın alametleri ile ilgili olarak kendilerine haber vermiş olduğu hususlarda doğru söylediğini ve bu konuda onları yalanlama imkânını bulamadıklarını bilmiş oldular. Ayrıca onun Rabbinin büyük âyetlerinden bazısını gördüğünü zikretmekle birlikte muayyen olarak ne gördüğünü belirtmemektedir. Bu ise yaratılmış olduğu asıl sûretinde Cebrail'i iki defa görmüş olmasıydı. Çünkü Cebrail'i görmesi onun nübüvvetinin mükemmel ve

eksiksiz oluşunun bir gereği ve Kur'an'ı ona getirenin bir şeytan değil bir melek olduğunu açıkça gösteren hususlardandır. Nitekim yüce Allah Tekvir Sûresi'nde: *"Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük bir güç sahibi, Arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin; (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir"* (Âyet 19-21) buyurduktan sonra da: *"Arkadaşınız bir deli değildir. Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür. O gaybdan yana cimrilik etmez. O kovulmuş şeytanın sözü de değildir. O halde nereye gidiyorsunuz? O ancak bir öğüttür âlemlere."* (Tekvir, 22-27) buyurmaktadır.][147]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yürütüldüğü zaman maksat sadece onun Mescid-i Aksa'ya ulaşmasından ibaret değildi. Aksine maksat yüce Allah'ın: *"Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye."* (İsra, 1) buyruğunda zikrettiği husustur. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında, ki Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da. Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür."* (Necm, 13-18) buyurmaktadır. Onun gördüğü ise nebilere özeldir. Bu ise onlara muhalefet edenler için gerçekleşecek bir hal değildir. Ayrıca yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e israya götürüldüğü sırada gösterdiklerini o muhaliflere de asla göstermez. Aynı şekilde Mescid-i Aksa'da onun nebilere namaz kıldırması ve burak'ın üzerine binmesi de böyledir. İşte bütün bunlar enbiyanın özelliklerindendir.][148]

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾

1. "Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir. Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye. Şüphesiz ki O işitendir, görendir."

Tefsiri:

[Bundan dolayı Allah'ın azametine delalet eden hayret verici haller karşısında Allah'ı tesbih etmek/noksanlıklardan tenzih etmek sözkonusu edilmiştir. Yüce

147 en-Nübuvvât, 117-118.
148 en-Nübuvvât, 259.

Allah'ın: *"Kulunu geceleyin ... götüren (Allah) münezzehtir."* buyruğu ve benzeri buyruklarda olduğu gibi.][149]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İsra yüce Allah'ın: *"Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir."* buyruğunda dile getirildiği gibi Mekke'de iken olmuştu.][150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca dedi ki: Bize Ebu Said el-Eşec tahdis etti, bize Hafz b. Giyaz Haccac'dan tahdis etti, o İbn Ebu Müleyke'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini nakletti: "Subhane: Münezzehtir" yüce Allah kendi zatını kötülükten tenzih etmiştir demiştir. Ayrıca Dahhak'dan o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Kulunu geceleyin götüren (Allah) münezzehtir."* buyruğu hakkında hayret edilecek bir iştir dediğini rivâyet etmektedir. Ebu'l-Eşheb'den onun Hasan'dan rivâyetine göre ise: Subhane: Münezzehtir insanların kesinlikle alma güçleri yetmeyen bir isimdir dediğini rivâyet etmiştir.[151]

Seleften birden çok kimseden İbn Abbas'ın: O (subhane/tesbih) kendi zatını kötülükten tenzih etmesidir açıklaması gibi açıklamalar gelmiş bulunmaktadır. Hatta bu hususta mürsel bir hadis dahi rivâyet edilmiştir.[152]

İşte bu da şanı yüce Allah'ın yerilen niteliklerden tenzih edilmesini gerektirdiği gibi kötülükleri yapmaktan da kendi zatının tenzih edilmesini gerektirmektedir.][153]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'den çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir. Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye"* buyruğundaki "çevresi"nden maksat ise Şam topraklarıdır.][154]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

149 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 177.

150 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 165.

151 Bütün bu rivâyetler İbn Ebu Hatim'de yer almaktadır.

152 Bu Mecmâu'z-Zevâid, X, 94'de belirtildiği üzere Talha b. Ubeydullah'dan diye rivâyet edilmiş olup orada: Bunu Bezzar rivâyet etmiştir. Senedinde Abdurrahman b. Hammad et-Talhi vardır. İşte hadis gerek bu ravi sebebiyle gerek başkaları sebebiyle ve aynı zamanda mürsel olması dolayısıyla zayıftır, demektedir.

153 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 125-126.

154 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 506.

[Yüce Allah: *"Kulunu geceleyin götüren (Allah) münezzehtir."* buyurmaktadır. "Kulu"dan maksat ise emrine itaat eden ve ona ibadet eden kimse demektir. Yoksa bütün yaratılmışlar kul edilmeleri yaratılmış ve işleri tedbir edilen/çekilip çevrilen kimseler olmaları manasında ibad/kuldurlar.][155]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır (o)."* (İnsan, 6) buyruğu ile: *"Kulunu geceleyin ... götüren (Allah) münezzehtir."* buyruğu da böyledir.

Çünkü "abd: kul" bazen "muabbed: kullaştırılmış (yani görevi için gerektiği gibi hazırlanmış)" demek olup, bu durumda bütün yaratılmışları kapsar. Yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecek."* (Meryem, 93) buyruğunda olduğu gibi. Bazen de bununla âbidi/kulluk edeni kasteder. Bu durumda bu özel bir mana taşır. Sonra da kullar farklı farklı olurlar. Böylelikle kim ilmen ve hâlen/durumu itibari ile daha çok âbid ise onun da kulluğu daha mükemmel olur. Onun ile alakalı izafet de daha eksiksizdir. Bununla birlikte bütün geçtiği yerlerde (kelime) gerçek anlamında kullanılmıştır.][156]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz mirac insanların icmaı ile hicretten önce Mekke'de olmuştu. Nitekim yüce Allah: *"Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir. Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye. Şüphesiz ki O işitendir, görendir."* (Âyet 1) buyurmaktadır. İsra/gece yürütmek Mescid-i Haram'dan olmuştu. Yüce Allah ayrıca: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi. O kendi hevâsından bir söz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir."* (Necm, 1-4) buyruğundan itibaren: *"Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında."* (Necm, 12-14) ve *"Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan."* (Necm, 19) buyruğuna kadar olan bütün bu buyruklar herkesin ittifakı ile Mekke'de inmiştir.][157]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mirac gecesinde semavatın daha yukarılarına kadar çıkması da böyledir.

155 Câmiu'l-Mesâil, II, 131.
156 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 105.
157 Minhâcü's-Sünne, V, 66-67.

Bu ise mütevatir hadisler ile ifade edilen ve Kur'an'ın haber verdiği hususlardandır. Kur'an-ı Kerim onun geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürüldüğünü haber vermektedir. Mescid-i Aksa ise Beytu'l-Makdis'in kendisidir. Bir başka yerde de onun semavata yükselişi dile getirilmektedir. İşte bunun için yüce Allah: “”*Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren (Allah) münezzehtir. Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye. Şüphesiz ki O işitendir, görendir.*” (Âyet 1) buyurmaktadır.

Yüce Allah burada geceleyin iki mescid arasında yürütüldüğünü ve bunu ona âyetlerinden bazısını göstermek için yaptığını haber vermektedir.

Diğer insanların yeryüzündeki bir takım âyetleri görmüş oldukları bilinen bir husustur. Böylelikle bu işin insanların tamamının görmemiş olduğu âyetleri ona göstermek için yapıldığı bilinmiş olmaktadır. Nitekim yüce Allah diğer sûrede: “*Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında, Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da. Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür.*” (Necm, 12-18) buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: “*Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanet edilen ağacı biz ancak insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık.*” (İsra, 60) buyruğu hakkında bu israya götürüldüğü gece Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gösterilen ve gözle görülen bir rüyadır/görmektir demiştir.[158]

Böylelikle “*Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye.*” gece götürülmesinin haber verilmesi aynı zamanda onun sair insanların görmemiş olduğu bir takım âyetleri gördüğüne dair de bir beyan olmaktadır. Esasen bunu da diğer sûrede açıklamıştır. O Cebrail'i Sidretu'l-Münteha'nın yakınında görmüştü: “*Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu.*” (Necm, 15-16).

Ayrıca o gözü ile Rabbinin büyük âyetlerini görmüştü. O burada (İsra'da) gece götürülmesini sözkonusu etti. Çünkü onun buna dair delil ortaya koyma imkânı vardı. Onlara bunu haber verince onu yalanlayanlar yalanladı ve bundan ötürü de hayrete düştüler. Ona mescidin nitelikleri ve vasıflarına dair soru sordular. O da onlara onu anlattı. Hiçbir şeyi eksik bırakmadı. Ayrıca yolda bulunan kervanlarının durumunu da haber verdi. Böylelikle onun doğru söylediği de onlar için açık seçik belli oldu. İşte bu hususta onun doğru söylemiş olması

158 İleride kaynakları gösterilecektir.

onlar için gayb olan hususlar hakkında söylediklerinin doğruluğunun bir âyeti/belgesi idi. Kısa bir zamanda pek uzak bir mesafe kat etmek de Allah'ın nebilere özel olarak gösterilen bir takım âyetleri ona göstermesi için gerçekleşmişti.

Böylelikle bir velinin bir kerameti yahut cinlerin emir altında kullanılması neticesinde uzak mesafeleri kat edebilen kimselerden ayırdedilmiş olmaktadır. Nitekim Belkıs kıssasında bu husus: *"Cinlerden bir ifrit dedi ki: "Ben onu sana sen yerinden kalkmazdan önce getirebilirim ve muhakkak ben buna gücü yeten ve güvenilir bir kimseyim." Kendisinde kitaptan bir bilgi bulunan kişi dedi ki: "Ben onu sana gözünü kırpmadan getiririm."* (Neml, 39-40) dile getirilmektedir. Şüphesiz ki bir cismin uzak bir mesafeyi kat etmesi Süleyman (aleyhisselâm)'a verilen mülkün büyüklüğünden idi. *"Biz de istediği yere onun emriyle yumuşak olarak giden rüzgârı. Ve şeytanları her bina ustasını ve dalgıçlarını, (inatları dolayısıyla) zincirlerle bağlanmış olan diğerlerini onun emrine verdik."* (Sâd, 36-38) Bu ise mülk olarak bir musahhar kılma işidir.

Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bu uzaklığı aşması ise şanı yüce Allah'ın diğer nebilere göre onu kendisi ile ayrıcalıklı kılmış olduğu Allah'ın ona gösterdiği bir takım âyetlerden dolayı idi. Bu ise bir fitne yani insanlar için bir imtihan ve bir sınama idi. Bundan maksat da ona iman edenler ile onu yalanlayanların birbirlerinden ayırdedilmesidir. Mirac ve onun semaların üstüne yükselmesi yüce Rabbin ona o sırada beş vakit namazı farz kılması, ona gösterilen pek çok âyetleri görmesi, semavatta cenneti, cehennemi, melekleri ve nebileri, beyt-i mamuru, Sidre-i Münteha'yı ve daha başka şeyleri görmesi ise hadis-i şeriflerde mütevatir olarak bilinen hususlardandır. Bu tür özellik ise kendisi gibi nebi olan diğer hiçbir nebi için sözkonusu olmamıştır. İşte bununla yüce Allah'ın: *"İşte Biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsa'ya da açık delilller verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik."* (Bakara, 253) buyruğunun da tahkiki/gerçekliği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Mirac gecesinde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yükseltildiği, dereceler ile ahirette makam-ı mahmud'a yükseltileceği ve kendisinden başkasına verilmeyecek öncekilerin ve sonrakilerin de bundan dolayı kendisine gıbta edecekleri makam-ı mahmuddaki derecesine gelince. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Enes b. Malik'den Malik b. Sa'saa'dan ve Ebu Zer'den ayrıca İbn Abbas'ın Ebu Habbe el-Ensari'nin ve diğerlerinin rivâyet ettikleri hadislerden açıkça görülmektedir.

Enes'in rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Bana burak getirildi. O beyaz uzunca eşekten yüksek katırdan alçak ayağını gözünün gördüğü son noktaya koyan bir binektir. Ona bindim ve nihâyet Beytü'l-Makdis'e kadar geldim. Onu nebilerin bineklerini bağladığı halkaya bağladım. Sonra mescide girdim. İçinde iki rekat kıldım. Sonra çıktım. Cebrail bana içinde içki olan bir kap ve süt olan bir diğer kap getirdi. Ben sütü tercih ettim. Bunun üzerine Cebrail (aleyhisselâm): "Fıtrata uygun olanı seçtin" dedi. Sonra bizler semaya yükseltildik. Cebrail kapının açılmasını istedi. Sen kimsin denildi. Cebrail'im dedi. Seninle beraber kim var denildi. Muhammed dedi. Ona (peygamberlik yahut gelmesi için davet) gönderildi mi denildi. O ona gönderildi dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Adem'i görüverdi. Bana hoşgeldin dedi ve bana hayırla dua etti. Sonra ikinci semaya yükseltildik. Yine Cebrail kapının açılmasını istedi. Ona sen kimsin denildi, Cebrail'im dedi. Seninle beraber kim var diye soruldu. O Muhammed dedi. Ona (davet ya da nübüvvet) gönderildi mi denildi. O evet ona gönderildi dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Bu sefer ben iki teyze oğlu İsâ ile Zekeriyya oğlu Yahya (ikisine de selâm olsun)yı gördüm. Her ikisi de bana hoşgeldin dedi ve bana hayırla dua etti.

Sonra üçüncü semaya çıkartıldım. Cebrail kapının açılmasını istedi. Sen kimsin denildi. Cebrail'im dedi. Seninle beraber kim var denildi, Muhammed dedi. Ona gönderildi mi denildi, evet ona gönderildi dedi. Kapı bize açıldı. Orada da Yûsuf (aleyhisselâm)'ı görüverdim. Ona güzelliğin yarısının verilmiş olduğunu gördüm. O da beni hoş karşıladı. Bana hayırla dua etti. Sonra dördüncü semaya çıkarıldık. Cebrail kapının açılmasını istedi. Kim o denildi. Cebrail dedi. Seninle beraber kim var denildi. Muhammed dedi. Ona gönderildi mi denildi. O: Evet ona gönderildi deyince bize kapı açıldı. Orada da İdris'i görüverdim. O da bana hoşgeldin dedi bana hayırla dua etti. Yüce Allah da: *"Biz onu yüce bir makama yükselttik."* (Meryem, 57) buyurmaktadır.

Sonra beşinci semaya yükseltildik. Cebrail kapının açılmasını istedi. Kim o denildi. Cebrail dedi. Seninle beraber kim var denildi Muhammed dedi. Ona gönderildi mi denildi evet ona gönderildi dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Derken Harun (aleyhisselâm)'ı görüverdim. O da beni hoş karşıladı ve bana hayır dua etti. Sonra altıncı semaya yükseltildik. Cebrail kapının açılmasını istedi. Kim o denildi, Cebrail dedi. Seninle beraber kim var denildi. O: Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) dedi. Ona gönderildi mi diye soruldu. O: Ona gönderildi dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Orada da Mûsâ (aleyhisselâm)'ı görüverdim. Bana hoşgeldin dedi ve bana hayır dua etti.

Sonra yedinci semaya yükseltildik. Cebrail (aleyhisselâm) kapının açılmasını isdedi. Kim o denildi Cebrail dedi. Seninle beraber kim var denildi. O Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) dedi. Ona gönderildi mi denildi o: Ona gönderildi dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Orada da İbrahim (aleyhisselâm)'ı sırtını Beytu'l-Ma'mur'a dayamış olduğu halde görüverdim. Bir de ne göreyim. Oraya her gün yetmiş bin melek giriyor ve bir daha oraya dönmüyorlardı. Sonra beni Sidretu'l-Münteha'ya kadar götürdü. O ağacın yapraklarının fil kulakları gibi olduğunu, meyvelerinin de büyük testiler gibi olduğunu gördüm.

Allah'ın emrinden onu bürüyen bürüyünce değişiverdi. Allah'ın yarattıklarından hiçkimse onun güzelliğinin bir kısmını dahi anlatamaz. Allah da bana vahyettiği şeyleri bana vahyetti. Bana her bir gün ve gece için elli vakit namazı farz kıldı. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın yanına indim. O: Rabbin ümmetine neyi farz kıldı dedi. Ben: Elli vakit namaz dedim. O: Rabbine dön ve ondan hafifletmesini dile. Senin ümmetinin buna gücü yetmez. Ben israiloğullarını sınadım, denedim dedi. Bunun üzerine ben de Rabbime döndüm. Rabbim ümmetimin yükünü hafiflet dedim. Benden beş vakit indirdi. Yine Mûsâ'ya (aleyhisselâm) döndüm. Üzerinden beşini indirdi dedim. O: Senin ümmetinin buna gücü yetmez. Rabbine dön, ondan hafifletmesini dile dedi. Bu şekilde şanı yüce ve mübarek Rabbim ile Mûsâ (aleyhisselâm) arasında gidip döndüm. Nihâyet Rabbim bana şöyle buyurdu: Ey Muhammed! Bunlar bir gece ve gündüzde farz kıldığım beş vakit namazdır. Her bir namaz için de on (vakit sevabı) vardır. İşte böylelikle bunlar elli namaz eder. Bununla birlikte kim bir iyilik yapmak istediği halde onu yapmayacak olursa ona bir iyilik yazılır. Eğer onu yapacak olursa ona on iyilik olarak yazılır. Kim de bir kötülük yapmak isteyip onu işlemezse ona hiçbir şey yazılmaz. Eğer onu işleyecek olursa ona bir kötülük olarak yazılır. Nihâyet indim ve Mûsâ (aleyhisselâm)'ın yanına varıp ona bunu haber verince o: Rabbine dön de hafifletmesini iste dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Ben: Rabbime o kadar gidip geldim ki artık ondan hayâ ediyorum" dedim.

Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: "Bana birileri geldi. Beni zemzemin yanına götürdü. Göğsümü açtı. Sonra zemzem suyu ile yıkadı. Daha sonra altından bir leğen indirildi. İçi hikmet ve iman ile dolu idi. Ve onu göğsümün içine doldurdu.

Bir rivâyette de: "Gırtlağımdan karnımın üst taraflarına kadar yardı" denilmektedir.

el-Beytü'l-Ma'mur hakkında da dedi ki:

Ben: Bu ne, dedim. O bu Allah'ın melekler için yaptığı bir binadır. İçine her gün yetmiş bin melek gider. Allah'ı takdis ve tesbih ederler ve bir daha ona (sıraları gelmediği için) dönmezler dedi.

Ebu Zer'in rivâyet ettiği hadiste: "Cebrail indi, göğsümü yardı sonra onu zemzem suyu ile yıkadı. Daha sonra hikmet ve iman ile dolu altından bir leğen getirdi. Onu göğsüme boşalttıktan sonra göğsümü kapattı. Sonra elimden tuttu ve benimle dünya semasına yükseldi. Dünya semasına geldiğimiz zaman Cebrail dünya semasının bekçisine: Aç dedi. O: Kimsin dedi. O: Cebrail dedi. Seninle beraber kimse var mı dedi. Cebrail: Evet, benimle Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) var dedi. Semaya yükseldiğimiz zaman sağ tarafında bir takım karaltılar, sol tarafında bir takım karaltılar bulunan bir adam gördüm. Sağına baktığı zaman gülüyor soluna baktığı zaman ağlıyordu. Salih oğlum ve salih nebi merhaba dedi. Ben: Cebrail, bu kim dedim. O: Bu ademdir. Şu sağındaki ve solundaki karaltılar ise onun çocuklarıdır. Sağdakiler cennetlikler solundaki karaltılar ise cehennemliklerdir dedi."

Zühri dedi ki: "Bana İbn Hazm'ın haber verdiğine göre İbn Abbas ve Ebu Habbe el-Ensari dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Sonra beni yukarılara çıkardı. Nihâyet kalem cızırtılarını duyacağım bir yüksekliğe kadar çıktım."[159]

Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Mesud'un şöyle dediği zikredilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) israya götürüldüğünde ta Sidre-i Mümteha'ya kadar götürüldü. Sidre ise yedinci semadadır. Yerden yükselen oraya varır ve oradan alınır. Onun üstünden aşağıya doğru inen şeyler de oraya kadar gelir ve oradan alınır. Sonra: *"O vakit sidreyi bürüyen bürüyordu."* (Necm, 16) dedi.

(Onu bürüyenler) altından kelebeklerdir dedi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e üç şey verildi. Ona beş vakit namaz, Bakara Sûresi'nin son âyetleri verildi ve ümmeti arasından Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayan kimselere de büyük günahlarının bağışlanacağı (müjdesi) verildi.

Yine ondan gelen rivâyete göre yüce Allah'ın: *"Böylece iki yay kadar hatta daha da yaklaştı."* (Necm, 9) buyruğu hakkında dedi ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cebrail'i altı yüz kanatlı olduğu halde asıl sûretinde gördü.[160]

159 Müslim, 163.
160 Buhârî, 3232; Müslim, 174.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerine Cabir b. Abdullah'tan rivâyete göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Kureyşliler beni yalanlayınca ben de hicri ismailden ayağa kalktım. Allah bana Beytü'l-Makdis'i açık açık gösterdi. Ben de onlara onun alametlerini ona bakarak haber vermeye başladım.[161]

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Andolsun hicri ismailde iken Kureyş bana israya götürülüşüme dair soru soruyordu. Kureyşliler bana Beytü'l-Makdis'e dair iyice bellemediğim bazı hususlar hakkında soru sorunca kesinlikle benzeri bir şekilde sıkılmadığım kadar sıkıldım. Derken yüce Allah onu benim için kaldırdı (gözümün önüne getirdi) ve ona bakmaya başladım. Bana neye dair soru sordularsa ben de hepsini onlara bildirdim."[162]][163]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim'deki "abd: kul" lafzı Allah'a ibadet eden kimseleri kapsar. Allah'a ibadet etmeyen abd: kul hakkında "abduhû: onun kulu" lafzı kullanılmaz. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak senin benim kullarımın üzerinde bir hakimiyetin yoktur..."* (Hicr, 42) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"...Azgınlar arasından sana uyanlar müstesna."* (Hicr, 42) buyruğunda ise istisna munkatıdır. Birçok müfessir ve alimin dediği gibi.

Yüce Allah'ın: *"Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri bir pınar."* (İnsan, 6); *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler."* (Furkan, 63); *"Kulumuz Davud'u ... da an."* (Sâd, 17); *"O ne güzel kuldur. Çünkü o (Allah'a) çokça dönendi."* (Sâd, 30); *"Bir de kulumuz Eyyub'u da an."* (Sâd, 41); *"Kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u da an."* (Sâd, 45); *"Şüphesiz o çok şükreden bir kuldu."* (İsra, 3); *"Eğer kulumuza indirdiğimizden yana şüphe içinde iseniz."* (Bakara, 23); *"Derken kuluna vahyettiklerini vahyetti."* (Necm, 10); *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman ..."* (Cinn, 19); *"Kuluna hakkı bâtıldan ayıran Furkanı indirenin şanı ne mübarektir."* (Furkan, 1) ve buna benzer pek çok buyruklarda olduğu gibi.][164]

161 Buhârî, 3886; Müslim, 170.
162 Müslim, 172.
163 el-Cevabu Sahih, VI, 165-177.
164 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 43-44.

وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا ﴿٢﴾

2. "Biz Mûsâ'ya da kitabı verdik ve onu: 'Benden başka hiçbir vekil edinmeyin' diye İsrailoğullarına bir hidâyet kıldık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz Mûsâ'ya da kitabı verdik ve onu: 'Benden başka hiçbir vekil edinmeyin' diye İsrailoğullarına bir hidâyet kıldık."* (Âyet 2) buyruğu ile kendisinin vekil edinilmesini emir buyurmakta, kendisinden başka birisinin vekil edinilmesini yasaklamaktadır. Çünkü yaratılmış, bağımsız olarak kulun bütün ihtiyaçlarını karşılayamaz. Caiz olan vekalet ise insanın başkasına güç yetirebileceği bir iş için vekalet vermesidir. Böylelikle vekil tayin eden kişi bazı isteklerini elde edebilir. Bütün ihtiyaçlarını karşılamak ise ancak Allah'ın güç yetirebileceği bir iştir. Ayrıca vekalet verdiği şahıs da yüce Allah'ın meşiet ve kudreti olmadan hiçbir şey yapamaz. Ona vekalet vermiş olsa dahi onun üzerine tevekkül edemez. Aksine o ona vekalet verdiği hususun yürütülmesinde dahi yalnızca Allah'a güvenip dayanır. Şâyet Allah'a tevekkül eden kimsenin elde edebildiği hususlar başkasına tevekkül etse yahut tevekkülsüz elde edilebilecek olsaydı şüphesiz bir takım yaratılmışları vekil edinmek yaratanı vekil edinmekten daha faydalı olurdu. Bu ise böyle bir görüşün en çirkin bir gereğidir.][165]

وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾

4. "Biz kitapta İsrailoğullarına: 'Siz yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz' diye hükmettik."

Tefsiri:

[*"Biz kitapta İsrailoğullarına şunu hükmettik"* şunu bildirdik, diye açıklanmıştır.] [166]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

165 Câmiu'l-Mesâil. I. 89.
166 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIII. 432.

[Yüce Allah: *"Biz kitapta israiloğullarına şunu hükmettik: Siz yeryüzünde iki defa fesad çıkartacaksınız."* (Âyet 4) buyruğundan: *"Rabbinizin size merhamet edeceğini umabilirsiniz ama eğer dönerseniz biz de döneriz."* (Âyet 8)'e kadar olan buyruklarda şanı yüce Allah onların aşırıya kaçıp fesat çıkarmaları halinde günahlarından ötürü onları cezalandıracağını, onlara evlerin aralarına kadar girip araştıran, Mescide girecek ve aralarında Allah'tan başkasının sayısını bilemediği kadar çok kimse öldürecek düşmanlarını onlara musallat edeceğini beyan buyurmaktadır. Fakat orada bulunan nebilerin kabirlerinden hiçbiri de onları korumamıştı.][167]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Beytü'l-Makdis'in iki defa tahrip edilmesi ve Buhtenassar'ın Beytü'l-Makdis'e gelmesi gibi şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de iki defa tahrip edilmesini sözkonusu ederek: *"Biz kitapta İsrailoğullarına: 'Siz yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz' diye hükmettik. İşte o ikisinden birincisinin vakti gelince üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik. Onlar da evlerin(izin) aralarına kadar girip araştırdılar. Bu yerine getirilmiş bir vaat idi. Sonra size bunlara karşı tekrar üstünlük verdik. Mallarla, oğullarla yardımınıza yetiştik, sayınızı da çoğalttıkça çoğalttık. Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nize. Artık diğerinin vakti gelince kederiniz yüzünüzden belli olsun, Mescide ilk defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe etsinler diye."* (Âyet 4-7) buyurmaktadır. Birinci yıkım Süleyman'dan sonra olmuştu. İkincisi Zekeriyyâ, Yahya ve Mesih'den sonra kitap ehlinin vaftizci Yuhanna (Yahya) adını verdikleri Zekeriyya oğlu Yahya'yı öldürdükleri zaman olmuştu.

İlim sahibi olduklarından söz edilenlerin bir çoğu Zekeriyyâ oğlu Yahya'nın öldürülmesinden sonra Şam'a gelen kişinin Buhtenassar olduğunu zannetmektedir. Halbuki kitap ehlinin alimleri ile müslüman alimlerden olayları iyice bilen kimselere göre doğru olmayan bir kanaattir. Mütevatir olan bilgi ise ilk defada gelen kişinin Buhtenassar olduğudur.][168]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Biz kitapta İsrailoğullarına: 'Siz yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz' diye hükmettik. İşte o ikisinden birincisinin vakti gelince üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik. Onlar da evlerin(izin)*

167 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 55.
168 el-Cevâbu's-Sahîh, VI. 337-338.

aralarına kadar girip araştırdılar. Bu yerine getirilmiş bir vaat idi. Sonra size bunlara karşı tekrar üstünlük verdik. Mallarla, oğullarla yardımınıza yetiştik, sayınızı da çoğalttıkça çoğalttık. Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nize. Artık diğerinin vakti gelince kederiniz yüzünüzden belli olsun, Mescide ilk defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe etsinler diye. Rabbinizin size merhamet edeceğini umabilirsiniz. Ama eğer dönerseniz biz de döneriz." (Âyet 4-8) buyurmaktadır. Bazen israiloğullarının düşmanlarına üstünlük sağlamaları bazen de düşmanlarının onlara galip gelmeleri Mûsâ (aleyhisselâm)'ın peygamberliğinin delillerinden idi. Aynı şekilde Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin de kimi zaman düşmanlarına karşı üstün gelmeleri, bazı hallerde düşmanlarının onlara üstünlük sağlamaları da Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaletinin delillerinden ve nübüvvetinin ana alametlerindendir. Yüce Allah'ın Mûsâ (aleyhisselâm)'a ve onun kavmine düşmanlarına karşı o hayâtta iken de ölümünden sonra iken de yardım edip zafer vermesi -Yuşa ile ve diğerleri ile birlikte başlarından geçtiği gibi- Mûsâ'nın nübüvvetinin delillerinden idi.][169]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz kitapta İsrailoğullarına: 'Siz yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz' diye hükmettik. İşte o ikisinden birincisinin vakti gelince üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik. Onlar da evlerin(izin) aralarına kadar girip araştırdılar. Bu yerine getirilmiş bir vaat idi. Sonra size bunlara karşı tekrar üstünlük verdik. Mallarla, oğullarla yardımınıza yetiştik, sayınızı da çoğalttıkça çoğalttık. Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nize. Artık diğerinin vakti gelince kederiniz yüzünüzden belli olsun, Mescide ilk defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe etsinler diye. Rabbinizin size merhamet edeceğini umabilirsiniz. Ama eğer dönerseniz biz de döneriz. Öyle ya Biz cehennemi kâfirlere bir zindan yaptık."* (Âyet 4-8) buyurmaktadır. Onlar da Beytü'l-Makdis'in iki defa tahrip edildiğini kabul ederler.

Birinci yıkımı Buhtenassar'ın gelip onları Babil'e sürgüne götürmeleri sırasında olmuştu. Mescid yetmiş yıl yıkık kalmıştı. İkinci yıkım ise Mesih'den sonra yaklaşık yetmiş yıl sonra olmuştu. Yüce Allah'ın: *"İsrailoğullarından kâfir olanlar Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın dili ile lanetlenmişlerdir."* (Maide, 78) buyruğunun tevilinin bu olduğu da söylenmiştir.

---

169 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 416-417.

Mescid'in iki defa yıkılmasından sonra yeryüzüne dağıldılar ve onların herhangi bir hakimiyetleri kalmadı. İki yıkım arasında kâfir yöneticilerin kahru galebesi altında idiler. Onlar bu halde iken Mesih (salat ve selâm ona) peygamber olarak gönderilmişti.][170]

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوؤُا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ﴿٧﴾

7. "Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nize. Artık diğerinin vakti gelince kederiniz yüzünüzden belli olsun, Mescide ilk defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe etsinler diye."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz kendi (aleyhi)nizedir."* buyurmaktadır. Seleften kimisi dedi ki:[171] Şüphesiz iyiliğin/hasenenin kalpte bir nura, bedende bir güce, yüzde bir aydınlığa, rızıkta bir genişliğe, yaratılmışların kalbinde bir muhabbete sebep olma vardır. Şüphesiz günahın da kalpte bir karanlığa, yüzde siyahlığa, bedende güçsüzlüğe, rızıkta eksilişe ve yaratılmışların kalplerinde de nefrete sebep olma özelliği vardır.][172]

إِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾

9. "Gerçekten bu Kur'ân en doğru olana iletir ve salih amellerde bulunan müminlere kendileri için muhakkak büyük bir mükâfat olduğunu da müjdeler;"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah'ın kitab-ı kerimini: *"Gerçekten bu Kur'an en doğru olana*

170 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 94-95.
171 Kaynakları daha önce gösterildi.
172 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 98-99.

iletir" diye nitelendirmesinden daha güzel ne olabilir? Şüphesiz en üstün maksatlara ulaştıran en doğru yol Allah'ın Rasûlü ile gönderdiğidir.][173]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: "*Gerçekten bu Kur'an en doğru olana iletir ve salih amellerde bulunan müminlere kendileri için muhakkak büyük bir mükafat olduğunu da müjdeler.*" buyruğunda kitabını doğruya ileten (hâdi) ve müjde veren (mübeşşir) olarak zikretmektedir.][174]

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَۜ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

12. "Biz gece ile gündüzü iki âyet kıldık. Rabbinizden bir lütuf aramanız, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için de Gece âyetini sildik, gündüz âyetini de gösterici kıldık. Hem Biz (böylece) her şeyi gereği gibi açıkladık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Biz gece ile gündüzü iki âyet kıldık. Gece âyetini sildik, gündüz âyetini de gösterici kıldık.*" buyurmaktadır. Çünkü ay gecenin âyetidir. Aynı şekilde yıldızlar da ancak geceleyin doğarlar ve görülürler.][175]

مَنِ اهْتَدٰى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِۚ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۜ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

15. "Kim doğru yolu bulursa ancak kendi lehine doğru yolu bulmuş olur. Kim de sapıklığa düşerse o da ancak kendi aleyhine sapmış olur. Hiçbir yük yüklenici başkasının yükünü yüklenmez. Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."

Tefsiri:

[Rasûllerin gönderilmesinden sonra hali dışında, mutlak olarak azabın sözkonusu olmayacağı ile ilgili olarak gerçekte onlara[176] bir delil olan: "*Biz bir rasûl*

173 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 162.
174 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 60.
175 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 506.
176 Yani mutezileye

göndermedikçe de azap ediciler değiliz." buyruğunu da delil gösterirler. Halbuki onlar rasûllerin gönderilmesinden önce de azaba uğratmayı caiz/mümkün kabul ederler. Çünkü onlar: Kendisine hiçbir rasûl göndermediği kimseleri de azaplandırabilir. Çünkü bu gibi kimseler aklen çirkin olan işleri yapmışlardır derler. Bunlar ise hayır, çocuklar gibi hiçbir çirkin iş yapmamış olanları dahi azaplandırır derler. Bu ise kitaba da sünnete de ve aynı zamanda akla da aykırıdır. Çünkü yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz"* buyurmaktadır. Yine yüce Allah Cehennemlikler hakkında: *"İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler."* (Mülk, 8-9) buyurmak sûretiyle yüce Allah umum ifade eden kip ile cehenneme her bir grup atıldıkça cehennem bekçilerinin: Size bir uyarıp korkutan/nezir gelmemiş miydi diye soracaklarını, onların da kendilerine bir nezirin gelmiş olduğunu itiraf edeceklerini haber vermektedir. Böylelikle cehenneme girip de kendilerine nezir/uyarıcı peygamber gelmedik hiçbir grup kalmamış olur. O halde kendilerine nezir gelmemiş olan kimseler cehenneme girmemiş olacaklardır.][177]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyurmaktadır. Onlar azap edilmeleri gereken kimseler olmuyorlardı. Bunun böyle olması ise onların (peygamberlerin) dediklerini kabul etmekten uzaklaştırıcı değildir. Bu sebeple müşriklerden hiçbir kimse bunu eleştirilecek bir husus olarak zikretmemiştir.][178]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan bunlar mutezileye karşı bizzat akli olarak vacip ve haram kılmanın kendisini *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyruğunu delil gösterirler. Halbuki bu rasûllerin gönderilmesinden sonra hariç mutlak olarak azabın sözkonusu olmayacağı hususunda onlara karşı bir delildir. Halbuki onlar rasûllerin gönderilmesinden önce de azap etmeyi caiz/mümkün görürler. Diğerleri ise: Kendilerine rasûl göndermediği kimseleri dahi azaplandırır derler. Çünkü böyle bir kimse akli çirkinlikleri işlemiş olur. Bunlar da: Hayır çocuklar gibi hiçbir çirkin iş yapmamış olan kimseleri dahi azaplandırır diyorlar.

177 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 215.
178 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 30.

Bu ise kitap ve sünnete de aynı zamanda da akla da aykırıdır. Yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz"* buyurduğu gibi cehennem ateşi hakkında da: *"İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler."* (Mülk, 8-9) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah geneli ifade eden bir kip ile cehenneme her bir grup atıldığı zaman cehennemdeki bekçilerin: Size hiçbir uyarıcı gelmedi mi diye soracaklarını, onların da kendilerine bir uyarıcı/nezir gelmiş olduğunu itiraf edeceklerini haber vermektedir. Böylelikle cehenneme atılıp da dünyada iken kendilerine bir nezirin/uyarıcının gelmediği hiçbir grup kalmamış olur. O halde kendisine nezir/uyarıcı gelmemiş olan da cehenneme girmeyecektir.][179]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizzat Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bu hadisi rivâyet eden Ebu Hureyre'nin kendisinden de yine birden çok kişinin naklettiği bir rivâyet sabit olmuştur. Bunlar arasında Abdurrahman b. Ebu Hatim'in Tefsir'inde ve başkasının da Abdürrezzak'dan diye naklettiği şu hadis vardır: Bize Muammer İbn Tâvus'dan bildirdi, o babasından o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivâyet etti: Kıyamet günü geleceği vakit Allah fetret dönemindeki insanları akılsız bunakları, sağırları, dilsizleri ve İslâm'a yetişememiş, İslâm'ı idrak edememiş yaşlıları toplayacak, sonra onlara bir rasûl göndererek cehenneme girin diyecek. Onlar: Bize rasûller gelmemişken bu nasıl olur diyecekler. Allah'a yemin olsun eğer ona girecek olurlarsa o ateş onlar için serin ve selâmet olur. Sonra onlara bir diğer rasûl gönderir ve ona vermesini dilediği şeyleri verir. Sonra Ebu Hureyre dedi ki: İsterseniz: "Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz" âyetini okuyun.[180]][181]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ama yüce Allah risaletin ulaşmasından sonra olması dışında hiçbir kimseyi azaplandırmaz. Nitekim yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah bir tür ile diğeri arasında da fark gözetmemektedir. Ayrıca bu âyet-i kerimeyi Eş'ari'nin, onun mezhebine mensup olanların, Kadı Ebu Ya'la ve ona tabi olanlar gibi ona muvafakat edenlerin de bu

179 Minhâcü's-Sünne, V, 99-100.
180 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 24. Hadis sahihtir.
181 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII, 399-400.

âyeti delil gösterdiklerini zikretmiş idik. Bunlar da yüce Allah'ın ahirette günahsızları azaplandırmasını caiz/mümkün görmüşlerdir. Hatta o ahirette çocukları dahi azaplandırabilir demişler ve bunu mutezileye karşı delil göstermişlerdir. Halbuki daha başka bir yerde genişçe açıklandığı gibi âyet-i kerime her iki kesime karşı bir delildir.][182]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Deli, söylendiğini işitmeyen bir sağır olarak İslâm'a yetişmiş sağır ve oldukça yaşlı kişi fetret döneminde ölmüş kişi gibi. Bunlara kıyamet gününde emir verilecektir. Eğer onlar emre itaat ederlerse cennete girecekler, değilse azabı hak edeceklerdir. İşte bu da yüce Allah'ın: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyruğundaki genel ifadeyi tasdik etmektedir. İşte Ebu Hureyre de bunu kâfirlerin çocuklarının ahirette imtihan edilmedikçe azaba uğratılmayacaklarına delil göstermiştir.][183]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim mutlu kimselerin rasûllere uyan kimseler olduklarını ve kamil bir kimsenin de ancak mutlu bir kişi olacağını, bedbaht kimselerin ise rasûllere muhalefet edenlerin olduğunu beyan buyurmuştur. Allah ahirette ancak rasûllere muhalefet edenlere azap edecektir. Nitekim yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz"* ve: *"İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler."* (Mülk, 8-9) buyurmaktadır. Ve buna benzer daha başka naslar da vardır.][184]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyurmaktadır. Bundan dolayı fakihler bağyler/meşru İslâm yönetimine karşı haksızca ayaklananlar hakkında şunu demişlerdir: İmam/İslâm halifesi (yahut onun adına yetkili birisi) onlarla yazışır. Eğer bir şüpheyi sözkonusu edecek olurlarsa onu açıklar. Bir zulümden şikâyet ederlerse onu ortadan kaldırır. Nitekim Ali (radıyallâhu anh) da İbn Abbas'ı haricilere göndermiş, o da onlarla tartışmış ve sonunda onlardan dört bin kişi tutumundan geri dönmüştü. Aynı şekilde Ömer b. Abdülaziz de kaderiyecilerin ve haricilerin propagandacılarını huzuruna istemiş ve onlara hak

182 en-Nübuvvât, 163.
183 es-Safdiyye, II, 245.
184 es-Safdiyye, II, 304.

açıkça gösterilinceye kadar ve onu onlar da kabul edinceye kadar tartışmış idi. Onun vefatından sonra ise kaderiyeci Gaylan sözünü bozmuş ve bundan dolayı asılmıştı.][185]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* buyruğu ve buna benzer buyruklara gelince. Bu buyruklar ancak aklı eren çocuklar ile delileri kapsar. Mümeyyiz çocuğun mükellef tutulması genel olarak mümkün olabilir. Bundan dolayı fakihlerin çoğunluğu bazı hallerde onun bağımsız olarak yaptığı tasarrufları sahih kabul ederler. İman etmesi gibi. Bazılarını ise izne bağlı olarak kabul ederler.[186]][187]

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ
جَهَنَّمَ يَصْلاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾

18. "Kim bu dünyayı isterse biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak veririz. Sonra da onu cehenneme koyarız. O burayı kınanmış ve kovulmuş olarak boylar."

Tefsiri:

[Şüphesiz yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de sevabı ve ikabı/cezalandırmayı yalnızca iradeye bağlı olarak sözkonusu etmiştir. *"Kim bu dünyayı isterse biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak veririz. Sonra da onu cehenneme koyarız. O burayı kınanmış ve kovulmuş olarak boylar."* (Âyet 18); *"Kim dünya hayâtını ve onun süsünü arzu ederse, onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz. Onlar bu hususta zarara uğratılmazlar. İşte onlar âhirette ateşten başka bir şeyleri olmayacak kimselerdir. Orada işledikleri şeyler boşa gitmiş olacaktır. Zaten yapageldikleri de hep bâtıldı."* (Hud. 15-16) ve: *"Kim Âhiret ekinini isterse onun ekinini arttırırız, kim de dünya ekinini isterse kendisine ondan bir şeyler veririz ama Âhirette onun hiçbir payı yoktur."* (Şura, 20) buyruklarında olduğu gibi.

Şanı yüce Allah böylelikle sevabı ve ikabı/cezayı onun çabuk gelip geçeni/dünyayı ve dünya hayâtını isteyip dünya ekinini/menfaatini istemesine bağlı ola-

185 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 240.

186 Burada: "كمعارضته الكبيرة = Büyük ganah ile çatışması gibi" diye bir ibare ile izne bağlı tasarruflara örnek vermektedir. Bunun burada tam anlamını tespit edemedim. -Çeviren-.

187 el-Mustedrek Alâ Mecmui'l-Fetâvâ, baskı aşamasında.

rak sözkonusu etmiştir. Hud Sûresi'ndeki âyet-i kerimede: *"Onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz."* (Hud, 15) buyurmakta ve buna dair açıklamaları: *"Zaten yapageldikleri de hep bâtıldı."* (Hud, 16) buyruğuna kadar devam etmektedir. Böylelikle onların boşa çıkan bir takım amellerinin olduğuna ve işlemiş oldukları daha başka ameller dolayısıyla da cezalandırıldıklarına delildir. Ayrıca burada irade/isteğini ortaya koymak amelde bulunmayı gerektirir. Yüce Allah ahireti dilemeyi de sözkonusu edince: *"Kim de mümin olarak ahireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa."* buyurmaktadır. Çünkü ahireti istemek her ne kadar ahiret için amel etmeyi gerektirse bile sevap ancak yapılması emrolunan ameller için sözkonusudur. Her türlü çalışma için değil. Bununla birlikte ayrıca imanın varlığı da zorunludur.][188]

كُلًّا نُمِدُّ هَٰٓؤُلَآءِ وَهَٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا
﴿٢٠﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجَاتٍ
وَاَكْبَرُ تَفْض۪يلًا ﴿٢١﴾

20. "Her birine, onlara da, bunlara da Rabbinin nimetinden ardarda veririz. Rabbinin bağışı alıkonmuş değildir.

21. Onların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza bir bak! Elbette âhiret, dereceleri itibari ile de daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Kim bu dünyayı isterse biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak veririz. Sonra da onu cehenneme koyarız. O burayı kınanmış ve kovulmuş olarak boylar. Kim de mümin olarak ahireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa işte onların çalışmaları (Allah katında) makbul olur. Her birine, onlara da, bunlara da Rabbinin nimetinden ardarda veririz. Rabbinin bağışı alıkonmuş değildir. Onların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza bir bak! Elbette âhiret, dereceleri itibari ile de daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür."* (Âyet 18-21) buyurmak sûretiyle dünyayı isteyenlere de ahireti isteyenlere de lütuf ve bağışından bir şeyler vereceğini beyan buyurmaktadır. Onun verişi ise herhangi bir iyi kimseden de günahkâr kimseden de alıkonmuş değildir. Daha sonra yüce Allah: *"Onların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza*

188 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 744-745.

bir bak! Elbette âhiret, dereceleri itibari ile de daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür." (Âyet 21) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah ahiret ehli kimselerin insanların dünya hayâtındaki üstünlüklerinden çok daha fazla aralarında üstünlük bulunacağını, ahiretteki derecelerin dünyadaki derecelerden daha büyük olacağını beyan buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah diğer mümin kulları arasında fazilet farkı bulunduğu gibi nebileri (salat ve selâm onlara) arasında da fazilet farkının bulunduğunu beyan buyurmuş ve: *"İşte biz o peygamberlerin bazısını bazısına üstün kıldık. Allah onlardan kimisi ile söyleşmiş, kimisini de birçok derecelerle yükseltmiştir. Meryemoğlu İsa'ya da açık deliller verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik."* (Bakara, 253); *"Andolsun ki Biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kılmışızdır. Davud'a da Zebur verdik."* (İsra, 55) buyurmaktadır.][189]

[Yüce Allah: *"Her birine onlara da bunlara da Rabbinin nimetinden ard arda veririz."* buyurmuştur. Şanı yüce Allah saltanatı ve imkânı, malı iyi olana da günahkâr olana da verir. Bazen bunlardan birisine ya düşmanını yenik düşürmek yahut dostuna yardım etmek sûretiyle bir tasarrufta bulunma imkânı verebilir. Hükümdarlara verdiği gibi. Bazen de ya cinlerden birilerinin haber vermesi sûretiyle bir tür mükaşefe imkânını da verebilir. Kişi ise bunun cinlerden geldiğini de bilebilir, bilmeyebilir de. Ya da başka bir yolla böyle bir imkân verebilir.][190]

وَقَضٰى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾

23. "Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin, anne ve babaya iyi davranın. Eğer onlardan biri ya da ikisi yanında ihtiyarlığa ererse sakın onlara "öf" deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle."

Tefsiri:

[Kur'an-ı Kerim'in lafzı nesh edilen buyruklarından birisi de *"babalarınızdan yüz çevirmeyin çünkü sizin babalarınızdan yüz çevirmeniz bir tür küfürdür"* buyruğudur.[191]

189 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 188-189.
190 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 30.
191 Buhârî, 6868; Müslim, 63.

Hiç şüphesiz yüce Allah'ın: *"Bana ve anne babana şükret, dönüş yalnız banadır."* (Lukmân, 14 ile *"Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin, anne ve babaya iyi davranın."* (Âyet 23) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü baba çocuğun kendisinden yaratıldığı asıldır. Çocuk da yüce Allah'ın: *"Malının da kazandıklarının da ona hiçbir faydası olmadı."* (Tebbet, 2) buyruğunda olduğu gibi de babanın kazançları arasında yer alır. Dolayısıyla anne babayı/haklarını inkâr etmek küfür şubelerinden bir şubedir. Çünkü o Rabbinin onu kendisinden yaratmış olduğu varlığa karşı nankörlük etmektedir. Böylelikle Rabb de onun bu nankörlüğünü kabul etmemiş olur. Bizden öncekilerin dinlerinde de "Rabb" baba diye adlandırılırdı. Bu bakımdan bu Allah'a karşı bir inkâr idi. Fakat böyle bir kişinin durumu Allah'ı büsbütün inkâr eden kişi gibi değildir. Yüce Allah'ın izni ile de diğer hadislere dair konuşacağız.][192]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre puta tapanlar onların kanaatince ondan başkasına ibadet etmemişlerdir.[193] Çünkü onlara göre ondan başkası yoktur. Bundan dolayı onlar yüce Allah'ın: *"Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin."* buyruğunu Rabbin kendisinden başka ibadet etmemenizi takdir etti diye anlamışlardır. Çünkü onlara göre kendisine ibadetin tasavvur olunabileceği bir gayr/masiva yoktur. Buna göre her puta tapıcı ancak Allah'a ibadet etmiş olur.][194]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Seleften birileri buyruğu "Rabbin şunu tavsiye etti: kendisinden başkasına ibadet etmeyin" diye okurdu. Bunu Sa'leb, İbn Abbas'dan zikretmektedir. Ayrıca bazı mushaflarda buyruğun böyle olduğunu da zikretmişlerdir. Bundan dolayı sözün devamında: *"Anne ve babaya iyi davranın"* buyurmakta ve bunlardan sonra da emir ve tavsiyelerini *"bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmettendir. Allah ile beraber başka bir ilah edinme. Sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın."* (Âyet 39) buyruğuna kadar sürdürmektedir. Böylelikle sözleri başlattığı gibi tevhidi emretmek ve şirki yasaklamak ile tamamlamış olmaktadır. Yoksa buyruk hiçbir kimse Allah'tan başkasına ibadet etmemiştir ve Allah bunu takdir etmiş ve var etmiştir anlamında bir haber değildir. Hem yüce Allah: *"Allah ile birlikte başka bir ilah edinme."* (Âyet 22) buyurmuşken nasıl böyle demiş olabilir. Halbuki onlara göre varlık âleminde bir başka ilah kabul edecek kimse

192 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 356.

193 Bu açıklamaları vahdet-i vücudu benimseyenlerin kanaatlerini reddetmek bağlamında yapmaktadır.

194 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 124.

de yoktur. Dolayısıyla her neye ibadet edilirse o bizzat ilahın kendisidir, ondan başka bir diğeri değildir.][195]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kaza/hükmetmeğe gelince, kevni kaza hakkında: *"Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde hükmetti (fekazahunne)."* (Fussilet, 12). Yine yüce Allah: *"O bir işe hükmettiği zaman ona ancak ol der o da oluverir."* (Bakara, 117) buyurmaktadır. Dini kaza/hüküm hakkında da: *"Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin."* buyurmaktadır ki emretti demektir. Yoksa maksat o bunu takdir etti değildir. Çünkü bir başka yerde haber verdiği gibi kendisinden başkasına da ibadet edilmiştir.][196] Zahiriler arasından Allah'ın ve Rasûlünün hitabındaki manalara dikkat etmeyen kimseler hitabın dikkat çektiği hususları da hitabın fehvasını da anlayamazlar. Yüce Allah'ın: *"Sakın onlara öf (bile) deme."* buyruğunun dövme yasağını ifade etmez diyen kimseler gibi. Bu Davud (ez-Zahiri)den gelen iki rivâyetten birisi olup İbn Hazm ise bunu tercih etmiştir. Böyle bir mana çıkarmak ise son derece zayıftır. Hatta hitap buna delil olmasa bile kıyası evla böylece delildir. Fakat bu ifadenin (öf dememe emrinin) lafzan söylenmiş olması dolayısıyla bunun hükmünün böyle olmasının öncelikli olduğu da bilinen bir husustur. Bunu kabul etmemek ise zahiriye mezhebinin daha önce seleften benzerinin hiçkimsenin söylemediği bid'atlerdendir. Çünkü selef hep, hem bunun hem ötekinin benzeri hususları delil gösterip gelmişlerdir.][197]

وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي
صَغِيرًا ﴿٢٤﴾

24. "Merhametinden dolayı onlara alçak gönüllülük kanadını indir ve: Rabbim, onlar beni küçükken nasıl terbiye ettilerse, sen de onlara öyle merhamet et, de."

Tefsiri:

[Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Onlara alçakgönüllülük kanadını indir."* buyruğu ile ilgili olarak alçakgönülüllüğün bir kanadı yoktur demesine karşılık ona şöyle cevap verilir:

Alçakgönüllülüğün kuş gibi bir kanadının olmadığında şüphe yoktur. Ni-

195 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 264.
196 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 268.
197 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 207.

tekim kuşların da meleklerin kanatları gibi kanatları bulunmamaktadır. Ayrıca alçakgönüllülüğün kanatları da yolculuğun kanatları gibi değildir. Fakat insanın kanadı tıpkı kuşun kanadının yan tarafı olduğu gibi insanın da yan tarafıdır. İşte çocuk anne babası için yan tarafını alçaltmakla emrolunmuştur. Bu da beraberinde alçakgönüllülüğün bulunmadığı bir alçalış şeklinde değil onlara karşı alçakgönüllü olmak sûretiyle gerçekleşir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: *"Sana uyan müminlere de kanadını indir."* (Şuarâ, 215) buyurmakta ve burada: Alçakgönüllülük kanadı" buyurmamaktadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yan tarafı demek olan kanadını alçaltmakla emrolunmuştur. Çocuk ise alçakgönüllülükle kanadını alçaltmakla emrolunmuştur. Dolayısıyla onun kanadını alçaltmakla birlikte anne babasına karşı alçakgönüllü olması da bir zorunluluktur. Halbuki rasûl (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkındaki buyrukta böyle değildir. Çünkü orada ayrıca alçakgönüllülük emri ona verilmemiştir. Buna göre Kur'an lafızlarının birliktelikleri manalarının da birlikteliğini ve her bir manaya hakkının verilmesini gerektirmektedir. Ayrıca yüce Allah *"merhametinden dolayı"* bunu kemale erdirmektedir. O halde bu acizlikten ve zayıflıktan kaynaklanan bir alçalışın kanadı değil merhametten dolayı bir alçakgönüllülük kanadıdır. Çünkü acizlik ve zayıflıktan dolayı yapılan alçalış yerilmiştir. Öbürü ise övülmüş bir iştir.][198]

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكٖينَ وَابْنَ السَّبٖيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذٖيرًا ﴿٢٦﴾

26. "Akrabaya hakkını ver, yoksula da yolda kalmışa da, ama saçıp savurma."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde *"ama saçıp savurma"* buyruğu ile malda savurganlığı yasaklamış bulunmaktadır. Savurganlık ise malı herhangi bir fayda ve maslahat olmayan bir yerde harcamak ve malını boşu boşuna tüketmek demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Muğire b. Şu'be'den gelen ve Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş olan hadis-i şerifte malın zayi edilmesini yasaklamış bulunmaktadır. Bu rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) dedikodu yapmayı (lüzumsuz) çokça soru sormayı ve malı zayi etmeyi/boşu boşuna tüketmeyi yasaklardı.[199]][200]

198 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 465-466.
199 Buhârî, 1477; Müslim, 1715.
200 Eseri derleyen İyad b. Abdüllatif burada yapılan alıntının nihâyete erdiğini belirten rumuzu koymuş olmakla birlikte kaynağını sehven zikretmemiş bulunmaktadır. Bu ibareler, Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 32-33. sayfalarda yer almaktadır. (Çeviren).

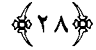
Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine insanın malı ancak dini yahut dünyası ile ilgili kendisine faydalı olabilecek hususlarda harcamak yetkisi vardır. Bunun dışındaki harcamaları ise sefihliktir, savurganlıktır. Şanı yüce Allah da onları: *"Akrabaya hakkını ver. Yoksula da, yolda kalmışa da. Ama saçıp savurma! Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytansa Rabbine karşı çok nankördür. Şâyet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüz çevirirsen, o halde kendilerine ağır gelmeyecek (hoş) bir söz söyle. Elini boynuna bağlanmış kılma, onu büsbütün de açma! Yoksa sonra kınanmış, yorulmuş, acze düşmüş kalırsın."* (Âyet 26-29) buyruğu ile yasaklamış bulunmaktadır.

Seleften kimisi şöyle demiştir: Eğer Allah'a isyan uğrunda bir dirhem dahi harcayacak olursan sen bir savurgan olursun ve eğer Allah'a itaat uğrunda yeryüzü dolusu kadar servet harcayacak olursan savurganlık yapmış olmazsın.[201]

Savurganlık (tebzir) ise bazen hak sahibi olan kimselere uygun olandan fazlasını vermek sûretiyle olabilir. Bu da daha muhtaç ve onlara göre daha hak sahibi bulunanı bırakıp, bu hak sahiplerine kendilerine yetecek miktardan fazlasını vermekle olur. Bazı hallerde de savurganlık malı haram olan menfaatler uğrunda vermek sûretiyle kendi aslında yapılır. Fahişeye verilen ücret, kahine verilen armağanlar gibi. Bu da ayrıca günah işlerdendir. Öteki ise israf kabilindendir. Bundan dolayı müminler: *"Rabbimiz! Bize günahlarımızı ve işimizdeki aşırılıklarımızı bize bağışla."* (Âl-i İmrân, 147) diye dua etmişlerdir.][202]

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَآءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا

28. "Şâyet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüz çevirirsen, o halde kendilerine ağır gelmeyecek (hoş) bir söz söyle."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Akrabaya hakkını ver. Yoksula da, yolda kalmışa da. Ama saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytansa Rabbine karşı çok nankördür. Şâyet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak on-*

201 İbn Cerir, XV, 74 ve Zâdu'l-Mesîr, V, 28'de belirtildiği üzere bu Mücahid'in bir sözüdür.
202 Nazariyyatu'l-Akd, XVIII, 19.

lardan yüz çevirirsen, o halde kendilerine ağır gelmeyecek (hoş) bir söz söyle. Elini boynuna bağlanmış kılma, onu büsbütün de açma! Yoksa sonra kınanmış, yorulmuş, acze düşmüş kalırsın." (Âyet 26-29) buyurarak eğer dilenciye verecek bir şeyler bulamıyorsa ona güzel ve ağır gelmeyecek sözler söylemesini emir buyurmaktadır.][203]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kendilerinde bilgisizlik ve münafıklık bulunanlar ise Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den dilenirler ve ona ısrar ederler. Hatta ısrarla dilenmek sûretiyle onu rahatsız bile ediyorlardı. O ise onların verdikleri rahatsızlıklara sabrediyor ve onlara iyilikte bulunmak, kalplerini ısındırmak ve İslâm'a girmeleri için onları daha da yakınlaştırmak amacıyla Allah için onlara bir şeyler veriyor yahut da ağır gelmeyen sözlerle onları geri çeviriyordu. Nitekim Hind b. Ebu Hâle'nin rivâyet ettiği hadise göre bir ihtiyacının karşılanması için ona birisi gelecek olursa onu ya ancak o ihtiyacını vermiş olarak yahut da ağır gelmeyen yumuşak sözle geri çevirirdi.[204] Çünkü şanı yüce Allah ona bu şekilde emir vererek: *"Akrabaya hakkını ver. Yoksula da, yolda kalmışa da. Ama saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytansa Rabbine karşı çok nankördür. Şâyet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüz çevirirsen, o halde kendilerine ağır gelmeyecek (hoş) bir söz söyle. Elini boynuna bağlanmış kılma, onu büsbütün de açma! Yoksa sonra kınanmış, yorulmuş, acze düşmüş kalırsın."* (Âyet 26-29) buyurmuştur. Âyetin nüzul sebebi hakkında onun dilenen bir kimseye kendisine zararı dokununcaya kadar bir şeyler verdiğine dair zikredilen rivâyet de bilinen bir şeydir. İşte bütün bunlar o hayâtta iken olan şeylerdir.][205]

وَلَا تَقْتُلُوٓا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْءًا كَبِيرًا ﴿٣١﴾

31. "Evlatlarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin. Onları da, sizleri de Biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır."

---

203 el-İstiğase, 202.

204 Bu Tirmizi'nin eş-Şemâilü'l-Muhammediye, 8, 225, 336'da zikretmiş olduğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in niteliğine dair bilinen meşhur hadiste yer almaktadır.

205 el-İstiğase, 107-108.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"el-hıt: büyük bir günah"* lafzı kasten yapılan iş hakkında da kasti olmayarak yapılan iş hakkında da kullanılır. Yüce Allah: *"Evlatlarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin. Onları da, sizleri de Biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır."* (Âyet 31) buyurmaktadır. Çoğunluk bu kelimeyi rid ve ilm vezninde (hıt olarak) okurlar. İbn Âmir ise "amel" vezninde olmak üzere "hata" diye okumuştur. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Bir mümin diğer bir mümini hata ile olması müstesna öldüremez."* (Nisa, 92) buyruğunda olduğu gibi. (Kıraat imamlarından) İbn Kesir ise bu kelimeyi "hecca: çok hicveden" vezninde "hatta: çok hata eden" diye okumuştur. İbn Rezin ise "şarâb" vezninde "hata" diye okumuştur. Hasan ve Katade ise "katl" vezninde "hat" diye okumuşlardır. Zühri ise hemzesiz olarak "ada" vezninde "hata" diye okumuştur.

Ahfeş dedi ki: Hatie yahtau fiili günah işledi anlamındadır. Ahtae: hata ile yaptı anlamında değildir. Çünkü bu kasten yapmadığı hatalar hakkında kullanılır. Ama bir kişi kasten yaptığı bir iş hakkında "hatitu: hata/günah işledim" der, kasten yapmadığı işler hakkında da "ehtahtu: hata ettim, yanıldım" der.

Ebu Bekr b. el-Enbâri de böyle demiştir: "Hıt: günah" demektir. Bundan dolayı bir kimse günah işlediği zaman (halini anlatmak üzere: hatie yahtau ve doğrudan ayrılması halinde ise ehtae yuhtiu fiilleri kullanılır.[206]][207]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Evlatlarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin."* buyurmaktadır. Onlara bu işi yapmayı yasaklamıştır. Çünkü onların yaptıkları da bu idi. Yüce Allah bir başka yerde ise ister çocuk olsun ister başkası olsun haksız yere canı öldürmeyi haram kılmıştır. Bu ise özellikle "çocuk"ın zikredilmesi ile çelişen bir ifade değildir.][208]

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾

32. "Zinaya yaklaşmayın. O cidden bir hayâsızlıktır, kötü bir yoldur."

Tefsiri:

[Güzel sûret sahibi olanların hayâsızlıkla mübtela olmaları çoktur. Bu işin adı olan "fahişe" güzelliğin zıddıdır. Şanı yüce Allah ise bu işe fahişe, sû' (kötülük)

206 Zâdu'l-Mesîr, V, 30-31.
207 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 20.
208 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 380-381.

ve habis isimlerini vermiştir. Yüce Allah: *"Zinaya yaklaşmayın, o gerçekten bir hayâsızlıktır, kötü bir yoldur."* buyurmaktadır.][209]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Zinaya yaklaşmayın. O cidden bir hayâsızlıktır, kötü bir yoldur."* (Âyet 32) buyruğunda haram kılmayı -ayrıca nehy/yasak kipini zikretmeksizin- fahişe/hayâsızlık olmak ile gerekçelendirmiştir. İşte şüphesiz bu, bu işin yasaklanmasının illetidir.][210]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Zinaya yaklaşmayın. O cidden bir hayâsızlıktır, kötü bir yoldur."* (Âyet 32) buyruğu da böyledir. O bunu yasaklamasına ihtiva ettiği hayâsızlığı ve kötü bir yol olmasını illet/sebeb, gerekçe olarak göstermiştir ve şüphesiz ki o bu hususta sahih olan deliller sebebiyle de yasaklamaktan ötürü bir hayâsızlık ve kötü bir yol olmuştur. Çünkü illet/sebeb, gerekçe ma'lulden öncedir, onun arkasından gelmez. Kur'an-ı Kerim'de ise bunun benzeri pek çoktur.][211]

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا
لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾

33. "Allah'ın haram kıldığı canı -hak ile olmadıkça- öldürmeyin. Kim zulmedilerek öldürülürse, Biz velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Çünkü o zaten yardıma mazhar olmuştur."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah'ın haram kıldığı canı -hak ile olmadıkça- öldürmeyin. Kim zulmedilerek öldürülürse, Biz velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Çünkü o zaten yardıma mazhar olmuştur."* (Âyet 33) buyurmaktadır. Tefsirde: Onu öldürenden başkası öldürülmez denilmiştir.][212]

209 el-İstikame, I, 357.
210 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 181.
211 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 8-9.
212 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 374, XXXV, 88.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا ﴿٣٤﴾

34. "Reşidlik çağına erinceye kadar -en güzel şekilde olması müstesnâ- yetimin malına yaklaşmayın. Bir de ahdi yerine getirin. Çünkü ahitten sorumluluk vardır."

Tefsiri:

[Bunlar arasından ifadedeki umumi ibarenin önceleneceği hususunda ittifak sağlamış oldukları da vardır. Yüce Allah'ın: *"Reşitlik çağına erinceye kadar -en güzel şekilde olması müstesna- yetimin malına yaklaşmayın."* buyruğu ile birlikte: *"Büyüyecekler diye o mallarını saçıp savurarak tez elden yemeyin."* (Nisa, 6) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü ister yetim büyümeden önce alel acele yemek maksadını gütsün, ister gütmesin yetimin malını yemek haramdır.][213]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bir de ahdi yerine getirin. Çünkü ahitten (dolayı) sorumluluk vardır."* buyurmakta şanı yüce Allah akitler arasında ve ahitler arasında herhangi bir fark gözetmemektedir. Bir alışveriş veya bir nikâh akdinde başkalarına bir takım nitelikler üzerinde şart koşup ittifak etseler sonra da buna binaen akitleşecek olurlarsa bu ittifakları onların akitlerinin ve ahitlerinin bir parçasıdır. Ancak bu şekilde akledilir ve anlaşılırlar. Kur'an-ı Kerim de Arap diliyle inmiş bir kitap olup: *"Kim (ahdini, bey'atini) bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur."* (Fetih, 10) ve: *"Yeminlerinizi pekiştirdikten sonra bozmayın."* (Nahl, 91) buyurmaktadır ki kastettiği ahitlerdir. Her kim önceden kabul ettiği şartı bozacak olursa bu da tıpkı akitle birlikte yapılmış şartı bozmuş gibi olur. Araplar bu hususta ikisi arasında fark gözetmezler.][214]

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا ﴿٣٦﴾

36. "Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."

213 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI, 107.
214 Fetava, III, 219.

Tefsiri:

[Yüce Allah da aynı şekilde: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme"* yani bilmediğin bir şeyi söyleme. *"Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."* buyurmaktadır.][215]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme."* buyurmaktadır. Bu ise bilgisizce konuşmaya dair bir yasaktır. Bu verilen bütün haberler hakkında umumidir. Ayrıca insanın haber verdiği şeyleri de haber vermeden inandığı delilleri, âyetleri/belgeleri ve alametleri de kapsar. Bilgisizce konuşma hakkı olmadığı gibi bilgiye dayanmaksızın da hiçbir şeyi ne reddeder ne de bilgisizce bir şeyi kabul eder, olumlu karşılar.][216]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."* (Âyet 36) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah kula işitmesi, görmesi ve kalbine dair soru soracağını haber vermekte ve bilgi sahibi olmadığı bir şeyi söylemesini ona yasaklamaktadır.][217]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilgi türlerinin farklılık gösterdiği duyularla idrak edilen türler arasında bulunan farklılıklar bu husustaki ayrılıklardan daha büyük olmakla birlikte "görme duyusu göz" dolaysız olarak/doğrudan görünen şeyi görür. Tatma, koklama ve dokunma ise duyu ile algılananla doğrudan temas sağlamadan gerçekleşmez. İşitme ise her ne kadar sesleri hissediyorsa da işitmenin en büyük maksadı ise sözü bilmek ve haber verenlerin haber verdikleri bilgileri bilmektir.

İşte bazı kimselerin işitmeyi görmekten daha faziletli kabul etmelerinin sebebi budur. Nitekim İbn Kuteybe ve başkaları bu kanaattedir. Çoğunluk ise görmek işitmekten daha faziletlidir demiştir. Hakikat ise görme idrakinin çoğunun söylediği gibi daha mükemmel olduğudur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Kendisine haber verilen kişi gözüyle gören kişi gibi değildir"[218] buyurmaktadır. Fakat işitme vasıtası ile bizim elde ettiğimiz bilgi "görme" yoluyla elde ettiğimiz-

215 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 274.
216 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 458.
217 el-İstikame, I, 218.
218 Ahmed, I, 271; Hâkim, II, 321; İbn Hibban -el-İhsan-, 6213; İbn Adiy, el-Kamil, VII, 2596. Hadis sahihdir, Allah en iyi bilendir.

den daha fazladır. Buna göre görmek daha güçlü ve mükemmeldir, işitmek ise daha genel ve kapsamlıdır.

Bu iki duyu ise insanı hayvandan ayrıcalıklı kılan bilgilerin bilinmesinde esas teşkil ederler.

Bundan dolayı yüce Allah bu iki duyu ile birlikte "fuâd'ı/kalbi" bir kaç yerde birlikte sözkonusu eder. Yüce Allah'ın: *"Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur."* (Âyet 36); *"Allah sizi analarınızın karınlarından kendiniz hiçbir şey bilmediğiniz bir halde çıkardı. Şükredesiniz diye de size kulaklar, gözler, gönüller verdi."* (Nahl, 78); *"Andolsun ki Biz cehennem için cin ve insanlardan çok kimseler yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, fakat bunlarla anlamazlar. Gözleri vardır fakat bunlarla görmezler. Kulakları vardır fakat bunlarla işitmezler. Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar. Onlar gâfil olanların ta kendileridirler."* (A'raf, 179); *"Andolsun ki size vermediğimiz imkânları onlara vermiş idik. Hem onlara kulaklar, gözler ve kalpler de vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri onlara hiçbir fayda vermedi, çünkü onlar Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı. Alay edegeldikleri şey onları çepeçevre kuşattı."* (Ahkâf, 26); buyrukları -münafıklar hakkındaki-: *"Allah onların kalplerini ve gözlerini mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de perde vardır."* (Bakara, 7); *"(Onlar) sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu sebeple onlar dönmezler."* (Bakara, 18) buyrukları ile, kâfirler hakkındaki: *"Bunlar akletmezler."* (Bakara, 171) buyurmaktadır; *"dediler ki: Bizi davet edegeldiğin şeye karşı kalplerimiz örtüler içindedir, kulaklarımızda bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda da bir perde vardır."* (Fussilet, 5); "..." (İsra, 45-46) buyrukları gibi. Bunun benzeri buyruklar da pek çoktur.][219]

كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

38. "Kötü olan bütün bunlar Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah subha/isra sûresinde: *"Kötü olan bütün bunlar Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah şirk koşmayı, anne babaya kötü davranmayı yasaklamış ve yakın akrabaya haklarını vermeyi emretmiş, savurganlığı ve cimrilik edip kısmayı da elini boynuna esir gibi bağlı durmayı da alabildiğine açık tutmayı da yasakladığı gibi haksız yere insanı öldür-

219 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 95-97.

meyi, zinayı, yetimin malına -en güzel yol ile olması müstesna olmak üzere- el uzatmayı yasaklamış ve sonunda: *"Kötü olan bütün bunlar Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah ise bozgunculuğu sevmez ve kullarının küfre sapmalarına da razı olmaz.][220]

ذٰلِكَ مِمَّٓا أَوْحٰٓى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ إِلٰهًا اٰخَرَ
فَتُلْقٰى فٖي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٣٩﴾

39. "Bunlar Rabbinin sana vahyettiği hikmettendir. Allah ile beraber başka bir ilah edinme! Sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın."

Tefsiri:

[Şüphesiz yüce Allah kitabında: *"Allah ile beraber başka bir ilah edinme! Sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehennemde kalırsın."* (Âyet 39), *"O halde Allah ile birlikte başka bir ilaha dua (ve ibadet) etme. O taktirde azap edilenlerden olursun."* (Şuarâ, 213); *"Allah ile birlikte başka bir ilaha dua (ve ibadet) etme. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Onun zatından başka her şey helak olacaktır."* (Kasas, 88) buyurmak sûretiyle ona Allah ile birlikte bir başka ilahı ortak koşmasını yahut da onunla beraber ona dua ve ibadet etmesini yasaklamakla birlikte onunla beraber başka bir mahlûkun varlığını kabul etmesini yahut da onunla beraber (yani ondan başka) mülkiyet altında bir köle yahut Rabbi olan bir fakir/muhtaç olduğunu ya da onun yaratmış olduğu bir başka şeyin de var olduğunu söylemesini yasaklamamıştır. Nitekim yüce Allah: *"Allah'tan başka ilah yoktur."* (Sâffât, 35) buyurmakla birlikte ondan başka hiçbir mevcut yoktur. O ancak odur. Yahut -o mevcudatın bizzat kendisidir anlamında- onunla beraber ondan başka bir şey yoktur dememiştir.

Bu (Âyet) yüce Allah'ın: *"İlahınız bir tek ilahtır."* (Bakara 163) buyruğu gibidir. Yüce Allah uluhiyette vahdaniyeti tespit etmekle birlikte bütün mevcudat birdir dememiştir. İşte Allah'ın kitabındaki bu tevhid ulûhiyetin tevhid edilmesidir. Bu da onunla beraber başka bir ilah kabul etmeme ve onunla birlikte başka bir ilaha ibadet ve dua etmeme demektir. Böyle bir tevhid nerede, varlığın kendisini bizzat kendisi olarak kabul etmek nerede?

Aynı şekilde yüce Allah ona onunla birlikte bir başka ilah koşmasını ve bir başka ilaha dua ve ibadet etmesini yasaklamış olması da böyle bir iş yapmanın

220 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 252-253.

Allah ile birlikte başka bir takım ilahlara dua ve ibadet eden müşriklerin yaptığı gibi mümkün (yapılması imkân dahilinde) bir iş olduğuna delildir. Eğer o uydurma ilahlar -kesinlikle onunla birlikte başka hiçbir ilah olamaz- bizzat kendisi olmuş olsaydı o taktirde onunla beraber başka ilahlara dua ve ibadet etmek de imkânsız olurdu.

İşte naslar şanı yüce Allah ile birlikte/ondan başka ve ilah olmayan şeylerin bulunduğuna ve bunların ilah kabul edilmelerinin ve ilah diye çağırılmalarının caiz olmadığına delildir. Aynı zamanda inkârcılara göre her bir şeye ibadet etmek her bir şeye dua etmek caizdir. Çünkü ondan başkasına ibadet edilmesi düşünülemez. Zira eşyanın kendisi odur.

Eğer dedikleri gibi olsaydı o taktirde insanın Allah'tan başka kendisine ibadet olunmuş ilahlardan her bir şeye dua ve ibadet etmesi de mümkün olurdu. Bu ise inkârcılara/mülhitlere göre ise onunla birlikte kendisine dua ve ibadet edilen başka bir ilah demektir. Böylelikle Allah'ın haram kıldığı ve şirk olarak değerlendirdiği bir şeyin bizzat kendisini o tevhid kabul etmiş olur. Halbuki ona göre ise şirk hiçbir durumda düşünülemez.][221]

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَابْتَغَوْا إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا
﴿٤٢﴾ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾

42. "De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı.

43. O bunların söylediklerinden münezzehtir, pek yücedir, pek büyüktür."

Tefsiri:

[*"De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı.'"* (Âyet 42) bu ise sahih iki görüşten birisine göre "bir yol" buyruğu ona ibadet etti, onu anmakla birlikte yakınlaşmak sûretiyle bir yol demektir. Bundan dolayı daha sonra: *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar O'nu tesbih ederler, O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* buyurmakta ve böylelikle bütün yaratılmışların hamd ile onu tesbih ettiklerini haber vermektedir. Bu husus bir başka yerde açıklanmıştır.][222]

221 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 277-278.
222 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 577-578.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı diğer âyet-i kerimede: *"De ki: Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* (Âyet 42) buyurmaktadır. Çünkü onlar: Onların (putların) vesileler, aracılar ve şefaatçiler olduklarını söylüyorlar. Yoksa onlar da onun yarattığı gibi yaratıyor demiyorlardı. Yüce Allah bunun için: *"Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı"* buyurmaktadır. Nitekim bir diğer âyet-i kerimede de: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır.

Böylelikle ondan başka kendilerine dua ve ibadet edilen varlıkların bizzat kendilerinin Allah'a bir vesile ve ona yakınlaşmak için bir yol aradıkları açıkça görülmektedir. Çünkü hak ile mabud olan gerçek ilah sadece odur. Kendisinin dışındaki her bir şeyin Rabbi o olduğundan ötürü her bir şeyin ona ihtiyacı vardır. Her bir varlık her neye sahipse ancak ondan ötürü sahip olmuştur. Bütün varlıkların ona muhtaç olmasının bir diğer sebebi ise onun ilahının o olması ve onun iradesinin sonsuz olmasıdır. Şâyet mabud bizzat kendisi olmasa âlem bozulur gider. Çünkü bütün irade ve isteklerin bizatihi irade ile isteneni bulunmamış olsaydı irade ile istenen de ya bizzat kendisi için yahut başkası için istendiğine göre başkası için istenenin de mutlaka o başkasının da istenen bir şey olması gerektiğine göre ve bu (zincir) bizzat kendisi olduğu için istenene varması gerektiğine göre ***diğer illetlerde teselsül imkânsız olduğu gibi nihai illetlerde de teselsül imkânsızdır.***][223]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O[224] dedi ki: Yüce Allah'ın: *"De ki: Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* (Âyet 42) buyruğu ise birinci âyet-i kerime gibidir. Yani bu da fiilleri aynı olan iki ilahın varlığının imkânsız oluşunun kesin delilidir. Âyetin manası da şudur: Eğer göklerde ve yerde âlemi var edip yaratmaya mevcut ilah olan Allah'tan başka ilahlar bulunmuş olsaydı ve böylelikle bunların bu âleme karşı durumları yaratanın

223 Minhâcü's-Sünne. III, 331-332. Not: İktibasın sonlarında yer alan koyu italik harflerle yazılmış olan ibareleri bu alıntının yapıldığı yerin devamı olup cümlenin/anlamın tamamlanması için gerekli ibareler olduğu için tarafımızdan eklenmiştir -Çeviren-.

224 Filozof İbn Rüşd

ona karşı durumu gibi olmuş olsaydı o taktirde bu ilahın da onunla birlikte arşın üzerinde olması icab ederdi. Buna bağlı olarak aynı yere ve aynı şekilde aynı nisbette birbirinin misli iki varlık bulunurdu. Fakat birbirinin misli olan iki varlık aynı şekilde aynı yere nisbet edilemezler. Çünkü böyle bir nisbet bir olduğu taktirde nisbet olunan da bir olmalıdır. Yani bu iki varlık aynı yere birlikte nisbet olamazlar. Tıpkı -bir yerde bulunmak durumunda olmaları halinde ise- aynı yerde her ikisinin bulunmalarının imkânsız olması gibidir. Eğer durum ilahın arşa nisbeti ise o taktirde bu, bu nisbetin zıddı olur. Yani arş onunla kaim olur. O arş ile kaim değildir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onları (gökleri ve yeri) koruması ona ağır gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür."* (Bakara, 255) buyurmaktadır.

Derim ki: Bu âyet-i kerime hakkında onun sözünü ettiği yol izlenmiş bir yoldur. Âyet-i kerime hakkında da müfessirlerin bilinen iki görüşü bulunmaktadır:

1. Yüce Allah'ın: *"Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* buyruğu ona yakınlaşmak, ibadet etmek ve ondan dilekte bulunmak sûretiyle anlamındadır.

2. Ona karşı durmak, engel olmak ve onu yenik düşürmek istemek sûretiyle şeklindedir.

Birinci mana daha doğrudur. Çünkü yüce Allah: *"Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı."* buyurmaktadır. Onlar ise: Kendi ilahlarının ona karşı durup onu yenik düşürmeye çalıştıklarını söylemiyorlardı. Yüce Allah'ın: *"Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* (Mü'minun, 91) buyruğundan farklıdır. Bu varlıkları sözkonusu olmayan ilahlar hakkındadır. Burada bu ilahların Allah'a karşı üstünlük tasladıkları ifadesi ve müşriklerin böyle bir şey söyledikleri dile getirilmemektedir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı"* buyruğu da buna delildir. Çünkü yüce Allah: *"İşte bu (Âyetler) gerçekten bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine doğru yol alır."* (Müzzemmil, 19) buyurmaktadır. Bundan kasıt ise yüce Allah'a ibadete ve ona itaate götüren yol edinmektir. Bunun aksi böyle değildir. Çünkü yüce Allah: *"Eğer size itaat ederlerse aleyhlerine bir yol aramayın."* (Nisa, 34) buyurmuş ve: "Onlara doğru bir yol..." buyurmamıştır.

Aynı şekilde ona giden yolu tutmak emrolunmuş bir şeydir. Yüce Allah'ın: *"Ona vesile/götüren yol arayın"* (Maide, 35) ve: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere*

(ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar." (İsra, 56-57) buyruklarında olduğu gibi.

Böylelikle şanı yüce Allah onların Allah'tan başka dua ve ibadet ettikleri varlıkların aslında Allah'a götüren bir yol arayışı içerisinde olduklarını beyan etmektedir. İşte bu da onu: *"Onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* buyruğuna uygundur.

Burada maksadımız buna dair geniş açıklamalar yapmak değildir. Çünkü maksat onun mutezilenin izlediği yollara dair zikrettiklerini ve onların yollarında giden Eş'arilerin söylediklerini açıklamaktan ibarettir.][225]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı.'"* (Âyet 42) buyurmaktadır. Çünkü onlar: O ilahlarının kendilerine şefaat ettiklerini söylüyorlar ve onlar vasıtasıyla (Allah'a) yakınlaşmaya çalışıyorlardı.

Fakat onlar şefaati onun iznine gerek olmadan kabul ediyorlar ve böylelikle yaratılmışın şefaat imkânına sahip olduğunu kabul ediyorlardı. Bu ise şirkin bir türüdür. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onu bırakıp çağırdıkları/tattıkları kimselerin şefaat etme imkânları yoktur."* (Zuhruf, 86) buyurmaktadır. Şefaate ise Allah'tan başka hiçbir kimse sahip değildir.

Nitekim İbn Ebu Hatim de Süddi'den yüce Allah'ın: *"Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."buyruğu hakkında* şöyle dediğini rivâyet etmektedir:[226] Yani Allah'tan ihtiyaçlarının karşılanmasını isterlerdi.

Ma'mer ve Katade'den: *"Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* buyruğu hakkında: Durum onların dedikleri gibi olmamakla birlikte ona yaklaşmanın yolunu ararlardı diye açıkladıkları Said'den, onun Katade'den rivâyetine göre[227] "onların dedikleri onunla beraber başka ilahlar olsaydı" buyruğu şu demektir: Eğer onunla beraber başka ilahlar olsaydı o taktirde onun üstünlüğünü ve kendilerine göre üstün ayrıcalıklarının bulunduğunu da bilirler ve böylelik-

225 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 349-351.

226 Bu açıklamayı es-Süddi el-Kebir'in tefsirinde bulamadım. İbn Ebu Hatim'in bu sûrenin tefsirine dair bölüm de bende bulunmamaktadır.

227 İbn Cerir, XV, 91

le kendilerini ona yakınlaştıracak şeylerin ne olduğunu aramaya koyulurlardı. Süfyan es-Sevri'den de: Aynen onun hakimiyet ve saltanatını kullanırlardı diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.[228]

Ebu Bekr el-Hüzli de Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir:[229] Yani onun mülkünü izale etmek için bir yol ararlardı. el-Hüzli ise zayıf bir ravidir.][230]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı elbette o zaman Arş sahibine bir yol ararlardı.'"* (Âyet 42) buyurmaktadır. Yani eğer onlar müşriklerin dedikleri gibi o izin vermeden dahi onun nezdinde şefaat edebiliyor ve onun izni olmadan sizleri ona yakınlaştırabiliyor iseler (o taktirde ona götüren bir yol ararlardı). Halbuki Rabb ve ilah onlar değil O'dur. Onlar ise ona ibadet etmek ve ona yakınlaşmak sûretiyle ona giden yolun arayışındadırlar. Bu, bu husustaki iki görüşün daha sahih olanıdır. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz ki bu bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine doğru bir yol alır. Ama Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."* (İnsan, 29-30); *"Hayır çünkü o bir öğüttür. Artık dileyen onunla öğüt alsın."* (Abese, 11-12) ve: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* (İsra, 57) buyruğunda olduğu gibi.

Sonra yüce Allah: *"O bunların söylediklerinden pek münezzehtir, pek yücedir, pek büyüktür."* (Âyet 43) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah kendisi ile beraber başka bir ilah bulunmasından yahut da onun izni olmadan yanında herhangi birisinin şefaat etmesinden yahut onun izni olmaksızın herhangi bir kimsenin ona yakınlaşabilmesinden pek yüce ve münezzehtir. İşte onların söyledikleri budur.

Yoksa onlar kendi ilahlarının ona karşı durmaya yahut onunla yenişmeye ve çekişmeye güçlerinin yettiğini söylemiyorlardı. Aksine bu onun yarattığı gibi yaratan başka bir ilahın var sayılmasının bir gereğidir. Bununla birlikte onlar böyle bir şey söylemiyorlardı. Nitekim yüce Allah: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* (Mü'minun, 91) buyurmaktadır.][231]

228 Bu açıklamayı onun basılmış tefsirinde bulamadım.
229 Zâdu'l-Mesîr, V, 38
230 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 122.
231 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 121.

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Üstadımız -Allah ondan razı olsun- dedi ki: Sahih olan, anlamın şöyle olduğudur: O zaman ona yakınlaşmak ve ona itaat etmek sûretiyle ona bir yol arayacaklardı. Durum bu iken nasıl olur da siz onlara onu bırakıp ibadet edersiniz? Eğer onlar söyledikleri gibi ilah olmuş olsalardı yine de onun kulları olurlardı. (Üstadımız İbn Teymiyye devamla) dedi ki: Buna da birkaç husus delildir:

1. Yüce Allah: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar."* (İsra, 57) buyruğudur. Yani sizin beni bırakıp kendilerine ibadet ettiğiniz bu varlıklar tıpkı benim kullarım olduğunuz gibi onlar da benim kularımdırlar. Benim rahmetimi ümit eder, azabımdan korkarlar. O halde niçin benden başka onlara ibadet ediyorsunuz?

2. Şanı yüce Allah: *"Onun aleyhine yol ararlardı"* buyurmayıp aksine: *"Elbette o zaman arş sahibine bir yol ararlardı."* buyurmaktadır. Bu lafız ise ancak yakınlaşmak anlamında kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan korkun ve ona götüren vesileyi/yolu arayın."* (Maide, 35) buyruğunda olduğu gibi. Fakat galib gelmek anlamında ise bunun yerine "ala: üzerine, aleyhine" lafzı kullanılır. Yüce Allah'ın: *"Şâyet size itaat ederlerse artık onların aleyhlerine bir yol aramayın."* (Nisa, 34) buyruğunda olduğu gibi.

3. Onlar kendi ilahlarının ona galip gelmek için uğraştıklarını, ona üstünlük sağlamak istediklerini söylemiyorlardı. Şanı yüce Allah da: *"Onların dedikleri gibi onunla beraber başka ilahlar olsaydı."* buyurmaktadır. Onların söyledikleri şundan ibareti: Kendi ilahları ona yaklaşmaya yol arıyor, kendilerini de onlara yaklaştırıyor diyorlardı. Onlara dediler ki: Eğer durum dediğiniz gibi olsaydı bu ilahlar onun da kulları olurdu. Peki neden onu bırakıp onun kullarına ibadet ediyorsunuz?][232]

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ
بِحَمْدِهِ وَلَٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

44. "Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Onu tesbih ederler. Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Şüphesiz ki O, Halimdir, mağfiret edicidir."

232 el-Cevabu'l-Kâfi, 203-204.

Tefsiri:

[Tesbihe gelince, yüce Allah: *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Onu tesbih ederler. Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Şüphesiz ki O, Halimdir, mağfiret edicidir."* (Âyet 44) buyurmaktadır. *"Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih eder."* (Saf, 21 ve Haşr, 1); iki yerde geçtiği gibi[233], *"Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih eder."* (Hadid, 1) ve: *"Göklerde olanlar ile yerde olanlar Allah'ı tesbih eder."* (Cuma, 1) diye yine iki yerde buyurmaktadır[234]. Böylelikle beş sûre, göklerde ve yerde olanların Allah'ı tesbih ettiklerini sözkonusu etmekle başlamış olmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Görmedin mi ki göklerde ve yerde olanlar, dizi dizi uçan kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir."* (Nûr, 41) buyurmaktadır.][235]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* Yani her ne varsa her şey onu tesbih eder. İbn Abbas dedi ki:[236]Şanı yüce Allah'ın yaratmış olduğu bitkiye varıncaya kadar herşey onu hamd ile tesbih eder.

İkrime dedi ki: Sizden hiçbir kimse ne elbisesine ne de bineğine sövsün.[237] Her şey mutlaka onu hamd ile tesbih eder. Yine rivâyet olunduğu üzere kapının gıcırtısı dahi tesbih iledir.[238] Ayrıca yüce Allah: *"Ey dağlar, siz de onunla tesbih edin. Ey kuşlar, siz de."* (Sebe, 10) buyurmaktadır. Siz de öylece tesbih edin diye de rivâyet edilmiştir.[239]][240]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kimileri yüce Allah'ın: *"Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* buyruğu hakkında şu açıklamayı yapmıştır: Her bir şeyin tesbihi onu yaratana

---

233 Bu âyetlerde kullanılan "tesbih eder" anlamını verdiğimiz fiil, سبح şeklinde mazi (di'li geçmiş)tir. (Çeviren)

234 Bu âyetlerde de fiil: "يسبح :Tesbih eder" şeklinde muzari (geniş zaman) şeklindedir. (Çeviren)

235 Câmiu'l-Mesâil, I, 4.

236 ed-Durru'l-Mensur, IV, 183'de belirtildiği üzere Ebu Şeyh, el-Azame ve İbn Merduyi tefsirinde zikretmektedir.

237 ed-Durru'l-Mensur, IV, 184'de Said b. Mansur. İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim.

238 Bu Ebu Salih'den diye bilinen bir açıklama olup ed-Dur, IV, 184'de İbn Münzir, İbn Ebu Hatim, Ebu Şeyh ve Hatib'i kaynak olarak göstermektedir.

239 İbn Cerir, XXII, 65. İbn Abbas'dan ve başkalarından.

240 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VIII. 505.

delaletidir. Bu delaletin sebebi ise başkasının tesbih etmesidir. Doğru olan ise her bir şeyin kendisine göre bir tesbihinin ve bir secdesinin olduğudur.][241]

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾

45. "Sen Kur'ân'ı okuduğun zaman seninle âhirete iman etmeyenlerin arasında gizli bir perde çekeriz."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu da yüce Allah'ın kâfirler hakkındaki şu: *"Sen Kur'ân'ı okuduğun zaman seninle âhirete iman etmeyenlerin arasında gizli bir perde çekeriz. Onların kalpleri üzerine de onu (Kur'ân'ı) iyice anlamalarına engel perdeler gerer, kulaklarına da bir ağırlık veririz. Kur'ân'da Rabbini bir tek olarak zikrettiğin vakit nefretle arkalarına döner giderler."* (Âyet 45-46) buyruğu açıklık getirmektedir. Şanı yüce Allah müşrikleri yermek üzere onlara Kur'an okunduğu zaman gözleri ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile görülmeyen bir perde ile engel konulduğunu ve onların kalplerine Kur'an'ı anlamamaları için örtüler, kulaklarına da bir ağırlık bırakıldığını haber vermektedir. Eğer ilim ve iman ehlinin kalpleri üzerine onu kısmen de olsun iyice anlamamaları için bir perde bulunacak olsaydı bu hususta onlara ortak olurlardı. Yüce Allah'ın: *"Onu iyice anlamalarına"* buyruğu Kur'an'ın tamamına aittir. Böylelikle şanı yüce Allah Kur'an'ın fıkhedilmesini/iyice anlaşılmasını sevdiği de bilinmiş olmaktadır. Bundan dolayı Hasan-ı Basri şöyle demiştir: Şanı yüce Allah indirmiş olduğu her bir âyetin ne için indirildiğini, onunla neyin kastedildiğini de mutlaka sever. O bundan ne müteşabihi ne de başkasını istisna etmiştir.

Mücahid dedi ki:[242] Mushafı başından sonuna kadar İbn Abbas'a defalarca okudum. Her bir âyetin üzerinde onu durduruyorum ve ona o âyete dair soru soruyordum. İşte İbn Abbas. Ümmetin o büyük aliminin, -"onun tevilini Allah'tan başkası bilmez" diyenlerden birisi olmakla birlikte- Mücahid'e Kur'an-ı Kerim'deki her bir âyete dair cevap verdiğini görüyoruz.

İşte Mücahid'i ve İbn Kuteybe gibi ona muvafakat eden kimseleri yüce

241 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 47.

242 Kaynakları daha önce gösterildi.

Allah'ın: *"Ve ilimde derinleşmiş olanlar da"* (Âl-i İmrân, 7) buyruğu üzerinde vakıf yapmaya iten de budur. Onlar bu şekildeki kıraatleriyle ilimde derinleşmiş olanların (er-râsihûn'un) tevili bildiklerini kabul etmiş oluyorlardı. Çünkü Mücahid İbn Abbas'dan Kur'an-ı Kerim'in tefsirinin ve manalarının beyanının tamamını öğrenmiş idi. Bu sebeple o Allah'tan başkasının bilmeyeceğini belirtilen tevilin bu olduğunu zannetmiştir.][243]

اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

48: "Senin için nasıl misaller verip, dalâlete düştüklerine bir bak! Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır."

Tefsiri:

[Peygamberlerin getirdikleri mucizelere karşı çıkan sihirbazlar ve kâhinler onların mucizelerinin benzerini getiremiyorlardı. Aksine her ikisi arasında şiirin Kur'an'a benzerliği gibi (itibar edilmeyen) bir benzerlik olurdu. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında: O bir sihirbazdır, bir kâhindir, bir şairdir, bir delidir, demişlerdir. Yüce Allah da: *"Senin için nasıl misaller verip, dalâlete düştüklerine bir bak! Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır."* (Âyet 48) buyurmaktadır. Böylelikle onlar ona onun misli olmayan bir örnek vermiş oluyorlardı. Misli olmak şöyle dursun aralarında besbelli farkların varlığı ile birlikte bir tür benzerlik bulunurdu o kadar. İşte bozuk kıyas denilen şey budur. Şiir bir takım fasılaları ve vezinleri olan bir sözdür. Kur'an-ı Kerim de fasılaları ve durakları olan âyetlerden meydana gelir. Bundan dolayı o bir şairdir demişlerdi. Fakat ikisi arasında büyük bir fark vardır.

Aynı şekilde kahin kimseler de gayb ile alakalı bazı hususları haber verirler. Fakat çoğu zaman da yalan söylerler. Ayrıca kahinler bunu şeytanlardan öğrendikleriyle haber verirler. Kahinler üzerinde de onların pek günahkâr ve iftiracılar olduklarına delil teşkil eden bir takım eserler, izler de bulunur. Nitekim yüce Allah: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler."* (Şuarâ, 221-223) buyurduktan sonra: *"Şairlere de azgınlar uyar. Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler? Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler."* (224-226) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah nebi ile kâhin ve şair arasındaki farkı zikretmiş olmaktadır.][244]

243 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 283-284.

244 en-Nübuvvât, 208-209.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ وَمَآ أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾

54. "Rabbiniz sizi en iyi bilendir. Dilerse ya size rahmet eder yahut dilerse sizi azaplandırır. Biz seni onlara bir vekil göndermedik."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna yüce Allah'ın: *"Rabbiniz sizi en iyi bilendir, dilerse ya size rahmet eder yahut dilerse sizi azaplandırır."* buyruğu da buna delildir. O azabı meşietine bağlı olarak sözkonusu ettiği gibi rahmet etmeyi de meşietine bağlı olarak zikretmiştir. Meşiet ile alakalı olan hususlar da yüce Rabbin sıfatları arasındadır. O halde bu ihtiyari sıfatlardandır.][245]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. Seleften bir kesim dedi ki:[246] Bazı kimseler meleklere Mesih, Üzeyir ve bunlara benzer nebilere dua/ibadet ediyorlardı. Yüce Allah bunu yasakladı ve esasen bunların Allah'ın rahmetini ümit edip azabından korkan, ona yakınlaşmaya çalışan dua edenlerin sıkıntılarını açmaya da o sıkıntıyı üzerlerinden başka bir yere havale etmeye de güçlerinin yetmediğini haber vermektedir.][247]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır.

245 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 262.

246 ed-Dur, IV, 190'da İbn Cerir, İbn Ebu Hatim, İbn Merdûye'den onlar İbn Abbas'dan diye zikretmektedir.

247 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 302.

Seleften bir kesim şöyle demiştir: Bazı kimseler Üzeyir'e, Mesih'e ve meleklere dua/ibadet ediyorlardı. Yüce Allah ise şöyle buyurdu: Sizin kendilerine dua/ibadet ettiğiniz bu nebiler ve meleklerin kendileri benim rahmetimi ümid eder ve benim azabımdan korkarlar. Tıpkı sizin rahmetimi ümit edip azabımdan korktuğunuz gibi. Siz bana yakınlaşmaya çalıştığınız gibi onlar da bana yakınlaşmaya çalışırlar buyurmuş ve onların üzerlerindeki sıkıntıları açıp gidermeye başka bir yere aktarmaya imkânlarının yetmediğini haber vermektedir. Meleklerle nebiler hakkında durum böyle olduğuna göre Meryem ve ondan daha aşağı durumda olan erkek ve kadın salih kimselerin durumu nasıl olabilir?][248]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. Seleften bir kesim dedi ki: Bazı kimseler meleklerle nebilere dua ediyorlardı. Yüce Allah ise şöyle buyurdu: "Sizin kendilerine dua ettiğiniz bu varlıkların bizzat kendileri de sizin gibi benim kullarımdır. Siz rahmetimi ümit ettiğiniz gibi onlar da benim rahmetimi ümit ederler. Siz azabımdan korktuğunuz gibi onlar da azabımdan korkarlar. Sizler bana yakınlaşmaya çalıştığınız gibi onlar da bana yakınlaşmaya çalışırlar. Böylelikle şanı yüce Allah melekler ile nebilere dua etmeyi yasaklamakla birlikte meleklerin bizim için dua ettiklerini ve mağfiret dilediklerini de haber vermektedir. Bununla birlikte bizim böyle bir şeyi onlardan istemek imkânımız yoktur.][249]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. Seleften bir grup şöyle demiştir: Bazı kavimler Üzeyir'e, Mesih'e ve meleklere dua ediyorlardı. Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirip onda meleklerin ve nebilerin yüce Allah'a yakınlaşmaya çalıştıklarını, onun rahmetini ümit edip azabından korktuklarını açıkladı.][250]

248 el-Müstedrek, V, 255; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 65.
249 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 330; el-Cevâbu's-Sahîh, I, 359.
250 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 292, III, 106, XXVI, 152, XXVII, 125, 340, XXIV, 340; es-Safdiyye, II, 287; Câmiu'l-Mesâil, III, 375.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.'"* (Âyet 56) buyruğundan itibaren: *"Sakınılmaya değer"* (Âyet 57) buyruklarında ondan başka kendilerine dua edilen meleklerin, cinlerin ve insanların sıkıntıları gidermek ve değiştirmek imkânına sahip olamadıklarını, kendilerine dua olunan bu meleklerle nebilerin Allah'a yakınlaşmaya çalışıp ondan rahmet umup ondan korktuklarını beyan etmektedir.][251]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. İbn Ebu Hatim ve başkaları sabit senetlerle Şu'be'den o Süddi'den rivâyet ettiğine göre Ebu Salih'in İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan yüce Allah'ın: *"Onların dua ettikleri/tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* buyruğunda kastedilenlerin İsa, onun annesi, Üzeyir ve melekler olduğunu söylemişlerdir. Atiyye'nin İbn Abbas'dan tefsiri de bu şekildedir. O şöyle demiştir: Müşrikler biz meleklere Mesihe ve Üzeyir'e ibadet ediyoruz derlerdi.

İsrail'den o Süddi'den o Ebu Salih'den rivâyete göre İsa, Üzeyir ve melekler diye açıklamışlardır. Aynı şekilde Esbat'ın tefsirinde Süddi'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Onların bir takım ilahlar edindiklerini zikrettiler. Bu ise meleklere, Mesih'e ve Üzeyir'e ibadet ettikleri zamandır. Yüce Allah da: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye vesile/yol ararlar."* buyurmuştur.[252]

Buhârî'nin Sahih'inde ve başka kaynaklarda İbn Mesud'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İnsanlardan bir takım kimseler cinlerden bazı kimselere ibadet ediyorlardı. Cinler müslüman oldu fakat öbürleri onların ibadetlerine bağlı kalmayı sürdürdü. Bunun üzerine: *"Bunların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umarlar ..."* âyeti sonuna kadar nazil oldu.[253]

251 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 6.

252 Bunu Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, IV, 190'da zikrederek İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

253 Buhârî, 4714; Müslim, 3030.

Aynı şekilde İbn Ebu Hatim ve başkaları da İbn Şevzeb'den, o Matar el-Verrak'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Şanı yüce Allah cinlerden bir kabileye ibadet eden Araplardan bir kabile hakkında bu âyeti indirmiştir.

Mukatil'in tefsirinde de belirtildiği üzere müşrikler meleklere ibadet ediyor ve bu melekler Allah nezdinde bize şefaat ederler diyorlardı. Yedi yıl süre ile kıtlıkla müptela oldukları vakit onlara: *"Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın"* denildi.[254]

Âyet-i kerime bununla birlikte Allah'tan başka kendisine dua edilen herkesi kapsar. Halbuki o kendisine dua (ve ibadet) olunan o kişi de yüce Allah'a götüren bir vesileyi yani yakınlığı ve yakınlaşmayı arar, onun rahmetini umar, azabından korkar. Bunun kapsamına melekler, nebiler, salihler insanlar ve cinler girer.

Bir kesim ise: "Sizin o tapındıklarınız" diye okumuşlardır. Böylelikle müşriklerin dua edip yalvardıkları varlıkların bizzat kendilerinin Allah'a yakınlaşmaya çalışıp, onun rahmetini umup, azabından korktuklarını beyan etti. O halde onlara dua ve ibadet etmek nasıl caiz olur? Bu da yüce Allah'ın: *"O kâfirler beni bırakıp kullarımı veli edineceklerini mi sandılar."* (Kehf. 102) buyruğu gibidir.][255]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyurmaktadır. Seleften bir grup şöyle demiştir: Bazı kimseler Üzeyir'e, Mesih'e ve meleklere dua ediyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu âyet-i kerimede bu kendilerinden dileklerde bulunanların Allah'a yakınlaşmaya çalıştıklarını, onun rahmetini ümid edip azabından korktuklarını haber verdi.

Sahih'te sabit olduğuna göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kıyamet gününde senin şefaatin ile en mutlu olacak insan kimdir dedi. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Ey Ebu Hureyre! Ben de bu hususa dair senden önce herhangi bir kimsenin soru sormayacağını düşünüyordum. Buna sebep ise benim sende hadis bellemeye dair görmüş olduğum aşırı tutkundur. Kıyamet gü-

254 Kaynağını tespit edemedim.
255 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 528-529.

nünde şefaatim ile en mutlu olacak insan Allah'ın rızasını arıyarak la ilahe illallah diyen kişi olacaktır."[256]][257]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57). Seleften bir grup, İbn Abbas vb. dedi ki: Bu âyet-i kerime meleklere, Mesih ve Üzeyir gibi nebilere ibadet eden kimseler hakkındadır.

Abdullah b. Mesud dedi ki: İnsanlardan bir kavim cinlerden bir kavme ibadet ediyordu. Cinler müslüman oldukları halde onlara ibadet etmelerini sürdürdüler.

Âyet-i kerime Allah'tan başka kendisine dua edilen Allah nezdinde salih kabul edilen melekleri, insanları ve cinleri de kapsamaktadır. İşte yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 56-57) buyurmaktadır.

Ebu Muhammed Abdul Hak b. Atıyye tefsirinde dedi ki: Yüce Allah bu ibadet olunan varlıkların bizzat ona yakınlaşmayı ona yakın olmayı istediklerini ve durumlarının gerçeğinin bu olduğunu haber vermektedir. "Rabblerine" lafzındaki zamirin yol arayanlara ait olması da hepsine ait olması da münkündür.

"Yol/vesile" ise yakın olmak ve aralanılan istenilen şeye ulaşmaya sebep demektir. Kişi herhangi bir işe yaklaşmayı ya da nail olmayı istemesi halinde bu halini anlatmak maksadıyla "Tevessele: Tevessül etti, vesile edildi denilir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: *"Kim Allah'tan benim için vesileyi dilerse..."*[258] buyruğunda da bu anlamdadır.[259]

Onun bu zikrettiğine diğer müfessirler de yakın açıklamalar zikretmiş ancak o bu hususta diğerleri arasında öne çıkarak: "Hangisi" buyruğunun bir mübte-

256 Buhârî, I, 36.
257 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 823.
258 Hadis Müslim'de yer almaktadır.
259 el-Muharraru'l-Vecîz, IX, 119-120.

da olduğunu "daha yakın" buyruğunun da onun haberi olduğunu "onların" ile de babutların kastedildiğini ve bununda bir mübteda olup haberinin "ararlar" olduğunu "o tapındıkları" deki zamirin kâfirlere "ararlar" zamirinin mabutlara ait olduğunu ifadenin takdirinin de onların dikkat edip baktıkları ve andıkları şey ise "hangisi daha yakın olacak diye" takdirinde olduğunu söyleyerek öne geçmiştir.

Bu ise Ömer el-Hattab (radıyallâhu anh)'ın Hayber'de sancak hadisi ile ilgili söylediklerini andırmaktadır[260]: İnsanlar o gecelerini daha yakın olmak arzusu ile birbirleriyle yarışırcasına geçirdiler. -(Merhum İbn Atiyye) Zeccac ise burada eksik açıklamalar yapmıştır. Bunu iyice düşünün demektedir.

Bu hususta doğru söylemiştir. Çünkü Zeccac[261] yüce Allah'ın: *"Hangisi daha yakın olacak"* buyruğu hakkında her ikiside oldukça tutarsız iki açıklama zikretmektedir. Onun bu açıklamalarınıda İbnül Cevzi vb. zikretmiş, arkasından el-Mehdevi, Beğavi vb. ona tabii olmuşlardır. Fakat İbn Atiyye arapça ve meani hususunda bunlardan daha oturaklı bilgilere sahip birisi idi.[262] Sibeveyh ile Basralıların (nahiy ve dil hususundaki) mezheplerinide daha iyi biliyordu. Bu sebeple o Zeccac'ın arapçayı çok iyi bilmesine ve meani ve beyana dair bilgisini ve bu husustaki önceliğine rağmen kusurlu kaldığını bilmiş oldu. Halbuki adı geçen bu zatların İbn Atiyye'ye göre daha öne geçtikleri daha mahir ve üstün oldukları hususlar vardır. Fakat arapça açısından lafızların delaletini o daha iyi biliyordu. Nakiller ya da onlar dışında daha başka bazı şeyleri ona göre daha iyi bilmeleri ile birlikte bu böyle idi.][263]

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın: *"De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannetiklerinizi çağırın."* buyruğu ile başlayan iki âyet-i kerime hakkındaki açıklamalarında seleften onların melekler olduklarını söyleyenleri kimilerinin meleklerle birlikte insanları da zikrettiklerini kimilerinin bunların cinlerden bir kesim olduklarını söylediklerini ve cinleri tür olarak zikrettiklerini belirtmektedir. "Bunlar ise âyet-i kerimede kastedilen cinleri örneklendirmek üzere zikrederler. Nitekim tercüme yapan bir kimseye ekmeğe dair birisi soru soracak olursa ona bir ekmeği gösterir. Burada âyet-i kerime ile Allah'tan başka çağırılıp dua edilen herkesin genel olarak ifadenin kapsamına girmesi kastedilmiştir. Buna göre nebilerden ve salihlerden ölmüş yahut gaip/hazır bulunmayan birisine dua eden herkes

260 Hadis Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
261 Zâdu'l-Mesîr, V, 50.
262 Şüphesiz ki bu İbn Atiyye için güzel bir ayrıcalıktır.
263 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 430-431.

ister istiğase/yardım ve imdada çağırmak lafzı ile çağırmış olsun ister başkasıyla çağırmış olsun bu âyet-i kerime o kimseyi kapsar. Tıpkı meleklere, cinlere dua edip onları çağıran kimseyi kapsadığı gibi. Bilindiği üzere bunlar Allah'ın takdir ettiği hususlarda fiileriyle aracılar olurlar. Bununla beraber yüce Allah onlara dua edip onları çağırmayı yasaklamıştır. Ayrıca onların dua edenlerin sıkıntısını açıp değiştiremeyeceklerini de beyan buyurmuştur. Onu ne büsbütün kaldırabilirler ne de bir yerden bir başka yere değiştirebilirler ya da bir halden bir başka hale dönüştürebilirler. Mesela sıfatını ya da miktarını değiştirmek gibi. Bundan dolayı yüce Allah: *"Değiştiremezler de"* buyurarak bütün değiştirme türlerini kapsayan nekire/belirtisiz bir lafız zikretmiştir.][264]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.'"* (Âyet, 56) *"Gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 57)'e kadar buyrukları meleklerden, insanlardan ve cinlerden mümin olup Allah'tan başka kendilerine dua edilip çağırılan herkesi kapsar. Selef de âyeti bütün bunları zikrederek tefsir etmişlerdir. İbn Mesud dedi ki: Bazı insanlar cinlerden bir topluluğa ibadet ediyorlardı. Cinler islâma girdikleri halde öbürleri onlara ibadete bağlı kalmaları üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.

Yine es-Süddi Ebu Salih'ten o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir. Bundan kasıt İsa, annesi ve Üzeyir'dir. Yine Süddi dedi ki: Onların (bunları) ilah edindiklerini zikretmişlerdir. Bu ise meleklere Mesihe ve Üzeyir'e ibadet ettikleri zaman olmuştur. Bunun için yüce Allah: *"De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın."* buyurdu.][265]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 56-57) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah meleklere, nebilere ve onlardan başka salih kimselere dua edenleri yermekte ve kendilerine dua/ibadet ettikleri bu varlıkların sıkıntılarını

264 Muellafatü'ş-Şeyh Muhammed b. Abdulvehhap, IX. 102. Bu ise biraz sonra geleceği üzere el-İstiğase'den ihtisar edilmiş bir ifadedir.

265 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 84.

açıp gidermek ve değiştirmek imkânına sahip olmadıklarını kendilerinin salih ameller demek olan vesile ile Allah'a yakınlaşmaya çalıştıklarını onun rahmetini ümid edip azabından korktuklarını beyan buyurmaktadır. Peki o halde bunlar nasıl olurda yaratıcıyı bırakıp yaratılmışlara dua/ibadet ederler. Halbuki yüce Allah: *"O kâfirler beni bırakıp kullarımı veliler edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi o kâfirlere bir konak olarak hazırladık."* (Kehf, 102) buyurmaktadır.][266]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 56-57) buyurmuştur.

Seleften bir kesim şöyle dedi: Bazı kimseler Mesihe Üzeyir'e ve meleklere ibadet ediyorlardı. Yüce Allah bunların kendilerine ibadet edenlerin sıkıntılarını açıp gidermek ve onu değiştirmek imkânına sahip olmadıklarını beyan buyurdu. Aynı zamanda onların şefaat etmek imkânına sahip olmadıklarınıda açıkladı. Bu hususta herhangi bir istisna -yüce Allah onların dualarını kabul etse dahi- herhangi bir istisna yoktur. Sonra da: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 57) buyruğu ile Allah'ı bırakıp kendilerine dua ettikleri ilah diye zannedilen bu varlıkların bizzat Allah'ın rahmetini ümid eden azabından korkan diğer mümin kulları gibi salih amelleri ile ona yaklaşmaya çalışan kimseler olduklarını beyan buyurdu. Zaten yüce Allah: *"O size melekleri ve peygamberleri Rabbler edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size küfrü emreder mi hiç?"* (Âl-i İmrân, 80) buyurmuştur.][267]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 56-57) buyurarak ondan başka dua edilip çağırılan varlıkların herhangi bir sıkıntıyı açmak imkânına da onu değiştirmek gücüne de sahip olmadıklarını onların onun rahmetini ümid edip azabından korktuklarını ve ona

266 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 369.

267 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 413; Câmiu'l-Mesâil, II, 91, III, 147.

yakınlaşmaya çalıştıklarını haber vermektedir. O halde o yüce Rabbimiz onun izni ile şefaat dışında melekler ve nebilerden bu tür beklentilerin olamayacağını bildirmektedir. Şefaat ise duanın kendisidir.][268]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet, 56-57) buyurdu. Seleften bir kesim dedi ki: Bazı kimseler Mesihe Üzeyir'e ve meleklere dua ediyorlardı. Şanı yüce Allah onlara: *"Bu melekler ve nebiler onun kullarıdır."* buyurdu. Tıpkı bunların da onun kulları olduğu, aynı şekilde yüce Allah'a yakınlaşmaya çalışırlar. Onlar da Allah'ın rahmetini ümid ederler Allah'ın azabından korkarlar. Çünkü müşrikler Allah ile birlikte Allah'a beslenen sevgi gibi sevdikleri ortaklar edindiler. Allah nezdinde kendilerine şefaat edecek şefaatçiler edindiler. Onlara karşı içlerinde bir muhabbet ve onlara ortak koşmak sözkonusu idi. Yine onlarda hristiyanlarda bulunan mesih sevgisi ve onu ortak koşmak türünden bir hal bulunuyordu. Müminler ise Allah'ı her şeyden daha çok severler. Onlar bir ve tek olarak Allah'tan başkasına ibadet etmedikleri gibi onunla birlikte onu sevdikleri gibi sevdikleri bir varlık koşmazlar. Ne onun nebilerini ne de başkalarını aksine onlar Allah'ı sevdikleri için onun sevdiklerini severler. Dinlerini Allah için hâlis kılarlar ve Allah'ın izni olmadan onlara hiç bir kimsenin şefaat edemeyeceğini bildiler. Bu sebeple onlar Allah'ı sevdiklerinden ötürü Allah'ın kulu ve rasûlü Muhammed'i sevdiler. Onun Allah'tan aldıklarını tebliğ eden Allah'ın kulu olduğunu bildiler ve onun verdiği emirlerde ona itaat ettikleri gibi verdikleri haberlerin doğru olduğuna inandılar. Allah'tan başkasından ummadılar, Allah'tan başkasından korkmadılar. Allah'tan başkasından dilemediler. Onun şefaati ise Allah'ın izni ile şefaat edeceği kimseler için olacaktır. Dolayısıyla bizim şefaat edecek olan kimseye yalvarıp ricada bulunmamızın ondan korkmamızın bir faydası yoktur. Ancak tevhidimiz ve Allah için ihlaslı amellerimiz yalnızca ona tevekkül edişimiz fayda verir. Şefaat edecek olana izin verecek de O'dur çünkü.][269]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.'*

268 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 129-130.

269 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 528-529.

Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer." (Âyet, 56-57) buyurdu. Sahih tefsirde Mücahid'den: "Onlar rablerine vesile/yol ararlar dediği nakledilmektedir. (Devamla) dedi ki: (Kasıt) Meryemoğlu İsa, Üzeyir ve meleklerdir.

İbrahim en-Nehai'den de aynı şekilde şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İbn Abbas yüce Allah'ın: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol/vesile ararlar."* buyruğu hakkında bunlar Üzeyir, Mesih, güneş ve aydır demiştir.

Aynı şekilde Şu'be'den o Süddi'den o Ebu Salih'ten o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etmektedir. Bu hususta İsa, annesi ve Üzeyir işte onlar *"Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."*

Katade Abdullah b. Mabed ez-Zimmani'den o İbn Mesud'tan şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Araplardan bazı kabileler kendilerine "cin" denilen meleklerden bir sınıfa ibadet ediyorlar ve bunlar Allah'ın kızlarıdır diyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah'ta şu buyruğu indirdi: *"Onların o tapındıkları da"* *ey* araplar *"Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."*

ez-Zimmani'den onun Abdullah b. Utbe b. Mesud'tan naklettiği bir rivâyettede şöyle dediği zikredilmektedir: Âyet cinlerden bir topluluğa ibadet eden araplardan bir grup hakkında inmiştir. Cinler müslüman oldukları halde onlara ibadet eden insanlar ise müslüman olduklarını fark etmemişlerdi. Bunun üzerine: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* âyeti nazil oldu.

İbn Vehp'te Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den şöyle dediğini nakletmektedir: *"Onların o tapındıkları da"* yani meleklerde *"Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar onun rahmetini umar azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Devamla) dedi ki: İşte müşrikler arasından meleklere ibadet edenler de bunlardır.

el-Avfi'den İbn Abbas'tan naklettiği tefsirinde bunu böylece zikretmiş ve şöyle dediğini nakletmiştir: Müşrikler: Biz meleklere mMesihe ve Uzeyir'e ibadet ediyoruz derlerdi.

Yine Buhârî'nin sahihinde İbn Mesud'tan şöyle dediği sabittir: Bazı insanlar cinlerden bir topluluğa ibadet ediyorlardı. Cinler müslüman oldukları halde insanlar küfürleri üzere kalmaya devam ettiler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Onların*

o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar." buyruğunu indirdi. Bununla kastettiği varlıklar ise cinlerdi. Bu husus İbn Mesud'tan birden çok yoldan gelen bilinen bir rivâyettir. Bütün bu görüşlerin hepsi de haktır. Çünkü âyet-i kerime ister melek ister cin istersede insan olsun Allah'a ibadet eden varlıklara tapınan herkesi kapsar.

Selef ise tefsirlerinde bir çeşit örneklendirme olmak üzere âyet-i kerimeden kastedilen türü zikrederler. Tıpkı tercümanlık yapan bir kimsenin kendisine "ekmek" lafzının anlamını soran kişiye bir ekmeği göstermesi ve ona işte budur demesi gibidir. Buradaki işaret ekmeğin bizzat kendisinin ondan ibaret olduğu anlamına değildir. Onun türünedir. Ayrıca selefin bu örneklendirmekten maksatları âyet-i kerimenin bütün türleri kapsamakla birlikte bir türü dışarıda bırakıp diğerini özelleştirmek değildir. Çünkü âyet-i kerime Allah'tan başka herhangi bir varlığa dua ve ibadet eden herkese yönelik bir hitaptır. Kendisine dua edilen o varlığın bizzat kendisi ise Allah'a yakın olmak için yol arar onun rahmetini ümid eder azabından korkar. Bu husus ise meleklerde de cinlerde de insanlarda da vardır.

Taberi'de bu âyet-i kerimeyi meleklerle yahut cinlerle tefsir edenlerin görüşlerini tercih etmiştir. Çünkü onlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında Mesih ve Üzeyir'den farklı olarak Rabblerine yakınlaştıracak yolu arıyorlardı. Mesih ve Üzeyir ise onun zamanında bulunmuyorlardı. Dolayısıyla o zamanda onlar Allah'a giden yolu arayanlardan değillerdi. Çünkü bir vesile arayışı şanı yüce Allah'a itaat olan işi yapmak ve salih ameller ile ona yaklaşmak demektir. Amelde bulunma imkânı bulunmayan kimseler ise rablerine yakın olmak için ne ile vesile arayacaktır ki.

Onun bu söyledikleri eğer (vaka'a ya uygun) doğru ise bizzat Mesihe Üzeyir'e ve onların dışında ölmüş nebi ve salihlere dua ve ibadet etmenin yasaklanışı hususunda daha beliğdir. Çünkü amel ile Rabbine yakınlaşmaya çalışan diri bir kimseye dua etmek caiz değilse, ameli ile yakınlaşması sözkonusu olmayan ölmüşe dua/ibadet etmenin caiz olmaması öncelikle sözkonusudur. Eğer âyet-i kerime hem bunu hem ötekini kapsıyor ise o taktirde buna da delalet etmektedir. Kısacası her durumda âyetin buna delaleti sabittir.

Doğrusu ise âyet-i kerimenin bunları da diğerlerini de kapsadığıdır. Çünkü diğerleride hayâtta oldukları zaman rablerine giden yolu/vesileyi arıyorlardı. Ayrıca o (İbn Abbas) bunu âyetin nüzul sebebi ile kayıtlı olarak zikretmemiş aksine mutlak bir ifade kullanmıştır.

Bir kimse: Adem, Nuh, İbrahim ve Mûsâ Allah'a ibadet ediyor ona ortak koşmuyorlar diyecek olsa bundan maksadın onların dinlerinin bu olduğu anlaşılır. Yüce Allah'ta: *"Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki onda bir hidâyet ve nur vardır. Teslim olmuş peygamberler, Rabbaniler ve bilginler de Allah'ın kitabını korumaları istendiğinden onunla yahudilere hükmederlerdi."* (Maide, 44) buyurmaktadır. Nebilerin Tevrat gereğince hükmetmeleri âyetin nüzulünden çok zaman önce idi. Araplarda: Onu bir daha ümit edemeyecekleri bir şekilde geçip gitti. Develer de erkek deve gelipte başını şöyle yapıncaya kadar içip gitti derler. İşte yüce Allah'ın: *"Öyle sarsıldılar ki hatta peygamber kendisine iman edenlerle birlikte... Derlerdi."* (Bakara, 214) buyruğuda bu kabildendir. Bu ise olup bitmiş bir hadisedir. Yüce Allah ta: *"İşte bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği Âdem'in soyundan, Nuh ile (gemide) taşıdıklarımızın soyundan, İbrahim ve İsrail soyundan olan peygamberlerdendir. Bizim hak yola ilettiğimiz ve seçtiklerimizdendir. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."* (Meryem, 58) buyurmuştur. Bu da Kur'an-ı Kerim'in nüzulünden önce olmuş gitmiş bir hadise olmakla birlikte kullanılan fiil muzari/geniş zaman fiilidir. Çünkü onların geçmişteki durumlarını nakletmektedir. Bu sebeple nahivciler: Yüce Allah'ın: *"Onların köpeği ise giriş yerinde kolunu uzatıyor vaziyette idi."* (Kehf, 18) buyruğunda olduğu gibi halin hikayesidir derler.

Denilse ki: Bunun gibi buyruklarda bilinen şekil: *"Onlar böyle yapıyorlardı"* demektir. Nitekim yüce Allah: *"Şüphesiz bunlar hayırlı işler yapmaya koşarlar. Umarak, korkarak bize dua ederlerdi."* (Enbiya, 90) buyurmaktadır.

Buna da şöyle denilir: Fakat söz arasında maksadın ne olduğunu beyan eden husus varsa buna ayrıca ihtiyaç duyulmaz. Özellikle de hem mazi hem hazır (hem geçmiş hem şimdiki/geniş zaman) zikredilmiş ve hitap onların tamamını kapsıyor ise bu durumda "geçmişe delalet eden: Kane" nin hafz edilmesi muhakkak olur. Çünkü maksat o hazır olanların durumuna dair haber vermektir. Hazır olanlar hakkında ise "kane" kullanılarak haber verilmez. Nitekim öncekileriyle de sonrakileriyle de bütün müminler Allah'a hiç bir şeyi koşmaksızın ibadet ederler dememiz bunun gibidir.

Burada âyet-i kerime ile Allah'tan başka kendisine dua edilen herkesin genellemenin kapsamına alınmasıdır. Ölü yahut hazır bulunmayan bir nebiye salih bir kimseye dua eden herkes ister bu duayı istiğaze/imdada yardıma çağırmak lafızıyla olsun ister başka sözle olsun bu âyet-i kerime meleklerle cinlere dua eden kimseyi kapsadığı gibi bu kimseleri de kapsar.

Bilindiği üzere bunların hepsi yüce Allah'ın takdir ettikleri şeyler hakkında fiilleriyle vasıta olurlar. Bununla birlikte yüce Allah onlara dua/ibadet etmeyi yasaklamış ve onların dua edenlerin üzerindeki bir sıkıntıyı açığı gidermek yahut değiştirmek imkânına sahip olamadıklarını onu kaldıramadıklarını ve büsbütün onu gideremediklerini bir yerden bir başka yere aktaramayacaklarını beyan buyurmaktadır. Bu sebeple onu ne kaldırabilirler ne de niteliğinde yahut miktarında değişiklik yapmak gibi bir durumdan diğerinede değiştiremezler. Bundan dolayı yüce Allah: *"Değiştiremezler de"* buyurmaktadır. İşte lafzın nekire/belirtisiz olması bütün değiştirme türlerini kapsar. Mesela 'keşefel bela' yani belayı giderdi kaldırdı denilir. Keşefe anhu ise onu açıklığa kavuşturdu ona gerekli açıklamayı getirdi demektir. Sonra o sizden sıkıntıyı giderdiğinde ise içinizden bir grup Rabblerine şirk koşuverirler" (Nahl, 54) buyruğu ile *"Eğer biz onlara merhamet edip, içinde bulundukları sıkıntılarını kaldırırsak onlar yine de azgınlıkları içinde şaşkın kalmaya devam ederler."* (Mü'minun, 75) ve: *"Biz kendisine erişecekleri bir süreye kadar üzerlerinden azabı giderince, bir de bakarsın ki onlar ahitlerini bozmuşlar bile..."* (A'râf, 135) buyruklarında birinci türdendir. Yüce Allah'ın: *"Baldırın açılacağı o günde."* (Kalem, 42) buyruğunda da ikinci türdendir. Burada yüce Allah "baldır" anlamındaki lafızı elif lam ile tanımlı olarak üzere zikretmemiştir. İşte bu da bundan maksadın sıkıntının açılması olduğunu ve sıkıntıya da "sak: Baldır" denilebileceğini söyleyenlerin açıklamalarının hatalı olduğunu göstermektir. Ayrıca bu anlam kastedilmek istenseydi o taktirde: "Sıkıntının üzerinin açılacağı gün" yahut sıkıntıyı açıp gidereceği gün demesi gerekirdi. Aynı şekilde kıyamet gününde kâfirlerin sıkıntıları açılmaz. Bu hususta İbn Abbas'tan gelen rivâyetin isnadı kesinlikle muteber bir isnad değildir.[270]

İstiaze/yardıma imdada çağırmak ise sıkıntının açılmasını/giderilmesini istemektir. O halde ölmüş yahut hazırda bulunmayan nebi ve salihlerden birisine dua eden ya da cinlere dua eden herkes aslında yardımına koşamayan bir kimseye dua etmiş olur. Bu varlık zaten sıkıntıyı açıp gidermek imkânına da değiştirmek imkânına da sahip değildir. Yüce Allah'ta: *"Bir gerçekte şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı."* (Cin, 6) buyurmaktadır. Araplardan bir kimse bir vadide konaklayacak olursa ben bu vadinin beyinsizlerinden bu vadinin büyüğü kim ise ona sığınırım derdi. Bunun üzerine cinler de: İşte insanlar bize sığınıyorlar dediler ve bu hal onların azgınlıklarını arttırdı.

270 Kalem sûresinde bu rivâyete dair açıklamalarımız gelecektir.

Ahmed gibi ve ondan başka birtakım imamlar yaratılmış bir kimseye istiazede bulunmanın/sığınmanın caiz olmadığını açıkça söylemişlerdir. İşte bu da şanı yüce Allah'ın kelamının mahlûk olmadığına dair gösterdikleri delillerden olup şöyle demişlerdir: Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın kelimeleri ile istiazede bulunduğu ve bunu şu buyruğunda olduğu gibi emrettiği sabittir: *"Allah'ın yarattıkları şeylerin şerrinden Allah'ın bütün eksiksiz kelimelerine sığınırım."*[271]

"Allah'ın gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanların ayartmalarından ve yanımda bulunmalarından Allah'ın eksiksiz bütün kelimelerine sığınırım"[272] "Allah'ın yarattığı var ettiği hayât verdiği herşeyin şerrinden, semadan inenin şerrinden, oraya yükselenin şerrinden, yeryüzünde yaydıklarının ve oradan çıkanların şerrinden, gecenin ve gündüzün şerrinden, hayır ile kapımı çalan gece vakti her gelenin şerrinden, iyi kimsenin de günahkâr kimsenin de aşamadığı Allah'ın eksiksik kelimelerine sığınırım ey Rahman (Allah'ım)."[273]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tebdil: Başkası ile değiştirme ve tahvil/değiştirme lafzına gelince yüce Allah'ın: *"De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi değiştirezmezler de."* buyruğunda olduğu gibi. Tebdil bir şeyi ondan farklı bir şeyle değiştirmektir. Tahvil ise onu bir yerden bir yere taşımak değiştirmektir. Mesela onu dışarıya çıkarmak için bulunduğu yerden rahatsız etmek gibi. Onlar ondan sonra arkasında ancak çok kısa bir süre kalırlar. İşte çıkarılanın o olması kalanların da kendileri olması sûretiyle bu sünnet değişmez. Aksine onlar ne zaman onu çıkartacak olursa onlarda onun arkasından çıkarlar. Eğer o kalmış olsaydı bu hal devam ederdi. Kâfirlerin üstünlük sağlamalarından farklı bir durumdur bu. Çünkü o durumda müminlerin üstünlükleri ile kâfirlerin üstünlükleri değiştirilmiş/tebdil olur. Zira onlardan birilerinin olması zorunludur.

Kötü tuzak kuranlar ile kâfirlere gelince, burada tebdil sünneti sözkonusudur. Onlar için cezalandırılmak kaçınılmazdır. Bunun yerine başkası değiştirilmez. Bu cezaları da onlardan müminler üzerine tahvil sûreti ile değiştirilmez. Çünkü kötü tuzakların ancak onu kuranları çepeçevre kuşatacağı, bu işi yapanlara yapılmış bir tehdittir. Onun yerine kesinlikle ondan daha hayırlı olanı değiştirilerek veril-

271 Müslim, -Nebevi şerhi- XVII, 31-32.

272 Ebu Davud, 2893; Tirmizi, 3528; Nesai, Amelülyevme Velleyle, 765, 766; Ahmed, II, 181; Hakim, I, 584; İbnü's-Sünni, 748 hadis hasendir.

273 Ahmed, III, 419; İbnü's-Sünni, 226 hadis hasendir.

mez. İşte bu bir nefy ve aynı zamanda bir isbat/olumlu, olumsuz hüküm ihtiva etmektedir. Bundan dolayı onun hakkında tebdil ve tahvilin sözkonusu olmayacağı dile getirilmiştir.][274]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî'nin Sahih'inde İbn Mesud'dan yüce Allah'ın: *"Onların o tapındıkları/dua edip çağırdıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* buyruğu hakkında dedi ki: İnsanlardan bir takım kimseler bazı cinlere ibadet ediyorlardı. O ibadet ettikleri cinler müslüman oldu, insanlar da onlara ibadetlerine devam ettiler.

İşte buradan müslüman olan kimselere İslâm'dan sonra başkalarının onlara ibadet etmelerinin kendilerine bir zararının dokunmayacağını -ilkin onları saptıranlar kendileri olsalar dahi- göstermektedir.][275]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kendisine ibadet edenlere yakınlığına gelince, bu yüce Allah'ın: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar."* gibi buyruklarda ifade edilmiştir.][276]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar"* ve: *"Şüphesiz iman edenler hicret edip de Allah yolunda cihad edenler (var ya) işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar."* (Bakara, 218) buyurmaktadır. "Onun rahmeti" her türlü hayrı kapsayan bir isim, "onun azabı" de her türlü şerri ihtiva eden bir isimdir.][277]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ona vesile arayın."* (Maide, 35) buyruğu ona itaat etmek sûretiyle ona yakın olmaya bakın demektir. Rasûle itaat etmek de onun itaatidir. Yüce Allah: *"Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur."* (Nisa, 80) buyurmaktadır. Birinci türden tevessül dinin esasıdır. Bunu da müslümanlardan hiçbir kimse inkâr etmez.][278]

274 Câmiu'l-Mesâil, I, 55-56.
275 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 24.
276 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 247.
277 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 61-62.
278 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 201.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Vesile" lafzı Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve ona vesile (yaklaşmaya yol) arayın."* (Maide, 35) ve: *"De ki: 'Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi, değiştiremezler de.' Onların o tapındıkları da Rabblerine hangisi daha yakın olacak diye yol ararlar. Onun rahmetini umar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten sakınılmaya değer."* (Âyet 56-57) buyruklarında zikredilmektedir.

Şanı yüce Allah'ın kendisine ulaştırması için aranmasını emrettiği ve meleklerinin de nebilerinin de ona ulaşmak için aradıklarını haber verdiği (vesile) kendisine yakınlaştırıcı vacibler/emirler ve müstehaplardır. İşte yüce Allah'ın aramalarını emretmiş olduğu bu vesile her türlü vacibi ve müstehabı ifade eder. Vacip ve müstehap olmayan hiçbir iş de ister haram olsun ister mekruh isterse de mübah olsun bunun kapsamına girmez.

Vacip ve müstehap olan işler Rasûlün teşri' buyurdukları, vacip olarak yahut da müstehap olarak emrettiği işlerdir. Bunun esası ise Rasûlün getirdiklerine iman etmektir. O halde Allah'ın yarattıklarına aramalarını emretmiş olduğu vesile/yolun bütün özelliklerini kapsayan husus, Rasûlün getirdiklerine uymak sûretiyle ona tevessülde bulunmaktır. Hiçbir kimse için bunun dışında Allah'a ulaştıran bir vesile/yol yoktur.][279]

Merhum İbn Teymiyye yüce Allah'ın: *"De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın."* buyruğu ile başlayan iki âyet-i kerime hakkında selef arasından bunların meleklerden olduğunu söyleyenlerin kimilerinin insanlardan olduğunu kimisinin de cinlerden olduğunu söyleyenleri sözkonusu ederken şunları söylemektedir:

[Selefin bu husustaki lafızlarına gelince[280] onlar âyet-i kerimeden misallendirmek maksadıyla kastolunan türü sözkonusu ederler. Mütercim kimsenin kendisine ekmeğe dair soru soran kimseye bir ekmek göstermesi gibi. Âyet-i kerime ile burada Allah'tan başka dua ve ibadet olunan her şey için genelleme maksadı vardır. Buna göre nebilerden ve salihlerden ölmüş yahut gaib/hazır bulunmayan birisine dua eden herkes ister bu duayı istiğase/imdada yardıma çağırma lafzıyla yapsın, ister başka bir lafızla yapsın. Bu âyet-i kerime onu da tıpkı meleklere ve cinlere dua edenleri kapsadığı gibi kapsar.

279 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 199-200.

280 Selefin bu husustaki sözlerinin Kaynakları daha önce gösterildi.

Bilindiği üzere bunlar yüce Allah'ın takdirleri hususunda kendi fiilleri ile aracı olurlar. Bununla beraber yüce Allah onlara dua edip çağırmayı yasaklamış ve onların dua edenlerin üzerindeki bir sıkıntıyı gidermek ve değiştirmek gücüne sahip olamayacaklarını büsbütün kaldıramayacaklarını, onu bir yerden başka bir yere götüremeyeceklerini yahut bir halden bir başka hale sokamayacaklarını -niteliğini yahut miktarını değiştirmek gibi- beyan buyurmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"değiştiremezler de"* buyurarak bütün değiştirme türlerini kapsayan belirtisiz/nekire bir isim zikretmiştir.

Ayrıca yüce Allah: *"Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırlardı. Bunun la da onların azgınlıklarını artırırlardı."* (Cin, 6) buyurmaktadır. Araplardan herhangi birisi bir vadide konaklayacak olursa bu vadinin beyinsizlerinden bu vadinin en büyük olanına sığınırım derdi. Bunun üzerine cinler: İnsanlar bize sığınıyor deyip azgınlıklarını daha da artırmış oldular.

Ahmed gibi ve daha başka bir takım imamlar da yaratılmış herhangi bir kimseye istiazede bulunmanın/sığınmanın caiz olmadığını açıkça ifade etmişlerdir. Ayrıca bu Allah'ın kelamının mahlûk olmadığına dair gösterdikleri deliller arasındadır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın (eksiksiz) kelimeleri ile Allah'a sığındığı ve böyle sığınmayı emrettiği sabittir. Öbür türlü sığınma caiz olmadığına göre bir kimsenin: Sen kendisine sığınılacak en hayırlı sığınaksın demenin caiz olmaması öncelikle sözkonusudur. Çünkü istiaze (sığınmak) isticare (himaye talep etmek) ve istiğase (yardıma/imdada çağırmak)lerin hepsi dua yahut talep türünden olup birbirlerine yakın lafızlardır.

Kâbe yüce Allah'ın kendisine yakınında dua edildiği ve anıldığı bir yer olduğu için orada şanı yüce Allah'a sığınılır, onun himayesi istenir. Bir kimsenin himayesine sığındığı kişinin eteklerine tutulduğu gibi Kâbe'nin örtülerine de asılabilir. Nitekim Amr b. Said şöyle demiştir: Şüphesiz harem bölgesi ne bir isyankarı ne de birisinin kanına girmiş ve kaçmış bir kimseyi ne de başkasına yaptığı zulümden dolayı (cezadan) kaçan kimseyi himayesine alıp ona sığınak olmaz.

Sahih'te de: "Bir istiazede bulunan/sığınmacı bu Beyt'e sığınacaktır." buyrulmuştur. [281]

Maksat ise dalalette bulunanların birçoğu isteklerinin büyük çoğunluğunu yerine getirmesi asla düşünülemeyen ve hüsn-i zan besledikleri kimselere sığınır-

281 Buna dair açıklama daha önce geçti.

lar. Nitekim şeytanların, çoğunda yalan söyledikleri gaibteki bir takım hususlara dair verdikleri haber gibi. Onlar bu haberlerinin birisinde doğru söylüyorlarsa kat be kat fazlasını yalan olarak söylüyorlar. Kendilerine sığınanların bir ihtiyacını karşılasalar bile kat kat fazlasına mani olurlar. Böylelikle verdikleri haberlerde ve yardımlarında din ve dünya işleri hususunda insanların durumlarını ifsad etmek için yalan söylerler ve bu hususta müşriklere benzerler. Kahinin ve benzerlerinin verdiği haberlerde olduğu gibi.

Şanı yüce Allah ise Rasûlü emirlerinin, yasaklarının, vaadlerinin ve tehditlerinin tebliğcisi olarak göndermiştir. Bunlar ise rasûlleri ve şeyhleri ihtiyaçları karşılamak, sıkıntıları açıp gidermek sûretiyle âlemin idarecileri haline getiriyorlar. Halbuki böyle bir anlayış müslümanların dininden olamaz. Aksine hristiyanlar bu işi yalnızca Mesih hakkında (Allah ile) ittihad ve Allah'ın ona hulûlü şüpheleri dolayısı ile söylerler. Bundan dolayı aynı şeyi İbrahim, Mûsâ ve diğer peygamberler hakkında söylemezler. Bununla birlikte onlar bu hususta bilgisizliğin en ileri noktasındadırlar. Şüphesiz Mûsâ ile gönderilen mucizeler daha büyüktür. Eğer böyle bir şey mümkün olsaydı elbetteki özel olarak Mesih hakkında mümkün olmazdı. Aksine Mûsâ böyle bir şeyi daha çok hak eder.

Bundan dolayı ben hristiyan ilim adamları ile (tartıştığım zaman) ilahlık bakımından Mesih ile ondan başkaları arasındaki farkın ne olduğunu göstermelerini istiyor, onlar ise herhangi bir fark bulamıyorlardı. Hatta ben onlara Mûsâ'nın getirmiş olduğu mucizelerin daha büyük olduğunu onlara açıklıyordum. Eğer getirilen delil ilahlık iddiası hakkındaysa o halde Mûsâ bunu daha çok hak eder. Babasız doğmasına gelince, bu yaratılmış olanın (ulûhiyet hususunda) başkasından daha üstün olduğuna değil yaratanın kudretine delildir.][282]

وَإِنْ مَنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا
شَدِيدًا كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

58. "Kıyamet gününden önce helâk etmeyeceğimiz yahut oldukça ağır bir azap ile azaplandırmayacağımız hiçbir ülke yoktur. Bu o kitapta yazılıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kıyamet gününden önce helak etmeyeceğimiz hiçbir ülke yoktur."* buyurmak sûretiyle her bir ülkenin helak edilmesinin ya da helak olmadan

282 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 226-228.

pek çetin bir azaba uğramasının kaçınılmaz olduğunu haber vermektedir. Bu ise onlara rasûllerin gönderilmesinden sonra işledikleri günahları sebebiyle olur.][283]

وَمَا مَنَعَنَٓا أَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ إِلَّٓا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾

59. "Bizi (istedikleri) âyetleri göndermekten alıkoyan tek sebep, öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. İşte Semud kavmine de gözle görülür apaçık bir belge olmak üzere o dişi deveyi verdik de (onu öldürdüler) ve bu yüzden zulmettiler. Hâlbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bizi (istedikleri) âyetleri göndermekten alıkoyan tek sebep, öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. İşte Semud kavmine de gözle görülür apaçık bir belge olmak üzere o dişi deveyi verdik de (onu öldürdüler) ve bu yüzden zulmettiler. Hâlbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."* (Âyet 59) buyurmaktadır. Yüce Allah âyetleri/mucizeleri göndermesine ancak öncekilerin onları yalanlamasının sebep olduğunu beyan buyurmaktadır. Çünkü onlar bu yalanlamaları sebebiyle helak edilmeyi hak ettiler. Bunlar da bu âyetleri/mucizeleri yalanlayacak olurlarsa öncekilerin kökten imha edilme azabını hak ettikleri gibi hak ederler. Bu anlamdaki açıklamalar genel olarak tefsir ve hadis kitapları ile müslümanların diğer kitaplarında ifade edilmiştir. Ayrıca bu husus ashab-ı kiramdan ve güzel bir şekilde onlara tabi olanlardan sabit senetlerle bilinen bir husustur. Müfessirler tefsir, hadis, isnad alimleri ile diğerlerinin rivâyet ettikleri şu hadisi zikrederler: A'meş Cafer b. İyaz'dan, o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Mekkeliler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den Safa tepesini kendilerine altına dönüştürmesini, ekip biçmek imkânına sahip olabilmek üzere dağları gerilere doğru uzaklaştırmasını istediler. Bunun üzerine ona: Dilersen onlara mühlet veririz, dilersen onların istediklerini onlara gösterebilirsin. Fakat inkâr edecek olurlarsa kendilerinden öncekileri helak ettiğim gibi onlar da helak olurlar. O: Hayır, ben onlara mühlet verilmesini arzu ediyorum buyurunca yüce Allah da şu: *"Bizi âyetleri göndermekten alıkoyan tek sebep öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır."* âyeti nazil oldu.[284]

283 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 55

284 Ahmed, I, 258; Nesai, Tefsir, 310; İbn Cerir, XV, 74; Hakim, Müstedrek, II, 362. -Keşful Estar'da belirtildiği gibi- Bezzar, 2225. Hadis sahihtir. Allah en iyi bilendir.

İbn Ebu Hatim ve başkaları da Malik b. Dinar'dan şöyle dediğini rivâyet ederler: Ben Hasan-ı Basri'yi yüce Allah'ın: *"Bizi âyetleri göndermekten alıkoyan tek sebep öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır."* buyruğu hakkında şöyle derken dinledim: Ey ümmet! Allah'ın sizler için bir rahmetidir bu. Şüphesiz bizler istediğimiz âyetleri/mucizeleri siz de onları yalanlayacak olursanız sizden öncekilerin başına gelen musibet sizin de başınıza gelip çatar.[285]][286]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Halbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."* buyurmuştur. Şanı yüce Allah'ın kendileriyle kullarını korkutmuş olduğu âyetler ise insanların başına inen bir şerre sebep olurlar. O halde Allah'ın vermiş olduğu emirleri yerine getirmek sûretiyle Allah'tan korkan takva sahibi kimseler bu gibi şerlerden korunmuş olurlar. Eğer hiçbir şekilde gerçeği bulunmayan şeylerden olsaydı şer olmadığını bildiği şeylerden hiçbir kimse bâtınen korkmazdı. Korku ise yalnızca bir şeye aklı ermeyen bilgisizler hakkında kalmaya devam ederdi. Tıpkı çocuğun hayâli şeylerden korkuya kapıldığı gibi.][287]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İşte Semud kavmine de gözle görülür apaçık bir belge olmak üzere o dişi deveyi verdik de bu yüzden zulmettiler. Halbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."* buyurmaktadır. Onun bu yolla kullarını korkuttuğunu haber vermesi bunun bazı hallerde oldukça şiddetli esen fırtınalar gibi inecek bir azaba sebep teşkil edebileceğini ve bunun ise yüce Allah'ın yere inecek şeyler için bir sebep kılmış olması halinde böyle olacağını açıklamaktadır.][288]

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

60. "Hani sana: 'Şüphesiz Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır' demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'ân'da lanet olunan ağacı Biz ancak insanlara bir fitne kıldık. Biz onları korkutuyoruz, fakat bu büyük bir tuğyandan başka bir şeylerini arttırmıyor."

285 Taberi, XV, 108.
286 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 431-433.
287 Minhâcü's-Sünne, V, 299.
288 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 169.

Tefsiri:

[*"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ... biz ancak insanlara bir fitne kıldık."* buyurmaktadır. İbn Abbas[289] dedi ki: Bu israya götürüldüğü gece Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gösterilen gözü ile gördüğü bir rüyadır. İşte onun hususiyetlerinden ve nübüvvetinin alametlerinden olan da bu idi.][290]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah onlara israyı ve zakkum ağacını haber verince aralarından bunu bir kesim inkâr etti ve aklın bunu kabul etmediğini ileri sürdüler. Şanı yüce Allah da: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanet olunan ağacı Biz ancak insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık."* buyruğunu indirdi. Sahih'teki rivâyete göre de İbn Abbas: Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in israya götürüldüğü gece gösterilen gözle gördüğü bir hadisedir demiştir.][291]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ... Biz ancak insanlara bir fitne kıldık."* yani müminin kâfirden ayırdedilmesi için insanlar için bir mihnet ve bir sınama aracı yaptık. Onlara verdiği haberler arasında cenneti ve cehennemi gördüğü de vardı. Bu ise kendilerini korkuttuğu hususlardan birisidir. Yüce Allah: *"Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu büyük bir tuğyandan başka bir şeylerini artırmıyor."* buyurmaktadır.][292]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanet edilen o ağacı Biz insanlara bir fitne (ve imtihan) kıldık."* buyurmaktadır. İbn Abbas ise bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e israya götürüldüğü gece gözüyle ona gösterilen bir rüyadır. Bu da yüce Allah'ın: *"Andolsun ki onu diğer bir inişinde de görmüştü. Sidretu'l-Münteha yanında ki o, Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır. O vakit Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz başka yöne kaymadı ve şaşmadı da. Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür."* (Necm, 13-18) buyruğundaki gibidir.][293]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

289 Buhârî, VI, 107-108
290 en-Nübuvvât, 117; Câmiu'l-Mesâil, I, 213.
291 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 61.
292 en-Nübuvvât, 117.
293 en-Nübuvvât, 6.

[İbn Abbas'ın yüce Allah'ın: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ... ancak insanlara bir fitne kıldık."* buyruğu ile Ebu Bekir'in halifeliği hususunda şüphe eden kimselerin kastedildiği şeklindeki sözlerine gelince -ki İbn Abbas doğru söylemiştir- Allah'ın fitneye düşürmeyi dilediği kimseler için hak bir rüyadır. Allah'ın hidâyetini murad ettiği kimselere gelince, şüphesiz ki bu onun gayretlerini daha çok artırması ve hakka daha uygun hareket etmesi için bir hayırdır.][294]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[295] İbn Abbas'dan rivâyete göre o yüce Allah'ın: *"Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanet edilen ağacı Biz ancak insanlara bir fitne kıldık."* buyruğu hakkında dedi ki: Bu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e israya götürüldüğü gece gösterilen gözle görülen bir rüyadır. İşte bu âyetlerin/mucizelerin görülmesi/gösterilmesi anlamındaki rüya/görmektir. Çünkü o, insanlara miraca götürüldüğü gece gözüyle gördüklerini haber verdi. Bu da onlar için bir fitne/sınama sebebi olmuştu. Çünkü kimileri onun doğru söylediğini kabul etmiş kimileri de onu yalanlamıştı. Ayrıca o onlara gözüyle Rabbini gördüğünü haber vermemiştir. Miraç hakkında sabit hadislerin hiçbirisinde de bundan söz edilmemektedir. Eğer bu olmuş olsaydı bundan daha alt mertebedeki diğer hususları zikrettiği gibi bunu da sözkonusu ederdi.][296]

قَالَ أَرَأَيْتَكَ هٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

62. "Benden şerefli kıldığın şu kişi var ya, eğer beni kıyamet gününe kadar geciktirirsen onun soyunu pek azı müstesnâ olmak üzere mutlaka emrim altına alırım, demişti."

Tefsiri:

[İşte bu ehl-i sünnetin, Adem'in ve diğer nebiler ile velilerin bütün meleklerden daha faziletli olduklarına dair gösterdikleri delillerdendir. Çünkü Allah meleklere Adem'e ikram olmak üzere secde etmelerini emretmiştir. Bundan dolayı iblis de: *"Benden şerefli kıldığın şu kişi var ya"* demiştir. Bu da Adem'in kendisine secde edenlerden daha şerefli olduğuna delildir.][297]

294 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 207.

295 Daha önce de geçtiği gibi bu rivâyet sadece Buhârî'dedir.

296 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 510.

297 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 346-347.

وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الأَمْوَالِ وَالأَوْلاَدِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

64. "Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat. Onlara karşı atlılarınla, piyadelerinle gürültü çıkararak baskın düzenle, mallarına, evlatlarına ortak ol, onlara vaatlerde bulun!' Fakat şeytan onlara bir aldatıştan başka ne vaat eder?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kitab-ı keriminde şeytana hitaben: *"Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat."* buyurmaktadır. Seleften bir kesim bunu şarkı sesi diye tefsir etmiş olmakla birlikte bu hem onu hem de kişileri Allah yolundan ayırıp uzaklaştıran diğer sesleri de kapsar.][298]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah iblise: *"Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat. Onlara karşı atlılarınla, piyadelerinle gürültü çıkararak baskın düzenle, mallarına, evlatlarına ortak ol."* buyurmuştur. Sesiyle onları baştan çıkarması seleften böyle diyenlerin söyledikleri gibi şarkı ile de olur, ağıt yakmak ve benzeri daha başka bir takım seslerle de olur. Çünkü bütün bu sesler kalbin ve murdar nefsin galeyana gelerek o tarafa doğru meyl etmesini gerektirir. Hızlıca hareket etmesini ve yerinden oynamasını gerektirir. Sonunda şeytanın bunları oyuncak edinmesi çocukların top ile oynamasından daha kolay olur. Nefis hareket eden bir şeydir. Eğer sükun bulursa Allah'ın izni ile sükun bulur. Aksi taktirde o hep hareket etmeyi sürdürür.][299]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah şeytana: *"Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat."* buyurmaktadır. Çünkü şeytani ses ademoğullarını yerinden oynatır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bana ahmak ve günahkâr iki ses yasaklandı" buyurmuştur.[300] Ve bunun için nağmeli sesi ve masiyet olan sesi zikretmiş,

---

298 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI, 641-642.

299 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 314.

300 Beyhaki. Sünen. IV. 69: Hâkim. IV. 40: Tahavi, Şerhu Meani'l-Âsâr. IV. 293: Beğavi. (Şerhu's)Sünne. V, 431: Bezzar. I. 381. Heysemi, Mecmâü'z-Zevâid. III. 17'de hadisin Ebu

bu iki sesi ahmaklıkla ve günahkârlıkla nitelendirmiştir ki bu da zulüm ve bilgisizlikdir.][301]

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

70. "Andolsun ki Biz Âdemoğullarını şerefli ve üstün kıldık. Onlara karada ve denizde taşıyacak vasıtalar verdik. Kendilerine hoş ve temiz rızıklar ihsan ettik ve onları yarattıklarımızın çoğundan oldukça üstün kıldık."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye insanlarla melekler arasındaki fazilet bağlamında şunları söylemektedir:

[Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz Âdemoğullarını şerefli ve üstün kıldık. Onlara karada ve denizde taşıyacak vasıtalar verdik. Kendilerine hoş ve temiz rızıklar ihsan ettik ve onları yarattıklarımızın çoğundan oldukça üstün kıldık."* (Âyet 70) buyruğu onların herkesten daha faziletli olmadıklarına delildir. Yüce Allah'ın: *"Yarattıklarımızın birçoğundan"* buyruğundaki "dan" anlamındaki lafız da tab'iz/bir kısım ifade eder.][302]

يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَؤُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾

71. "O gün her sınıf insanı imamları ile çağırırız. Kimin kitabı sağ eli ile verilirse onlar kitaplarını okurlar ve onlara hurma çekirdeği iplikçiği kadar zulmedilmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O gün her sınıf insanı imamları ile çağırırız."* buyurmaktadır. Çünkü imam, imam edinilen, kendisine uyulan kişi demektir. Burada bun-

Ya'la ve Bezzar tarafından rivâyet edildiğini belirtmekle birlikte Ebu Ya'la'da bulamadım. Hadisde Muhammed b. Abdurrahman b. Ebu Leyla vardır ki o zayıf birisidir. Bunun ise Nâsuriddin Elbani'nin -Allah'ın rahmeti ona- Silsiletu Ahadisil Sahiha. 427'de zikrettiği şahitleri de vardır.

301 el-İstikame, I, 379.

302 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 355.

dan maksadın kendilerini hidâyete ileten Allah'tır olduğu da söylenmiştir. Ama birinci açıklama daha doğrudur.][303]

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾

73. "Neredeyse seni bile sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurasın diye fitneye düşüreceklerdi. O taktirde seni dost edineceklerdi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Neredeyse seni bile sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurasın diye fitneye düşüreceklerdi."* buyruğu seni doğru yoldan saptırırlar ve alıkoyarlardı manasını da ihtiva etmektedir.][304]

73-76 Âyetlerinin Tefsiri ve Aralarındaki İrtibat

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾

76. "Yakında seni bu yerden çıkarmak için mutlaka seni rahatsız edecekler. O taktirde kendileri de senin ardından ancak pek az kalacaklardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Neredeyse seni bile sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurasın diye fitneye düşüreceklerdi. O taktirde seni dost edineceklerdi. Ve eğer Biz sana sebat vermemiş olsaydık, onlara az kalsın biraz meyledecektin. O taktirde biz sana hayâtın da kat kat (azab)ını, ölümün de kat kat (azab)ını tattıracaktık. Sonra bize karşı hiçbir yardımcı bulamayacaktın. Yakında seni bu yerden çıkarmak için mutlaka seni rahatsız edecekler. O taktirde kendileri de senin ardından ancak pek az kalacaklardır."* (Âyet 73-76) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah'ın onların neredeyse her türlü yolla onu engelleyeceklerini beyan buyurmaktadır. Şüphesiz insan amelini iradesi ve kudreti ile birlikte tamamlar. Kesin irade ve tam kudret ile birlikte güç yetirilen şeyin var olması gerekir. Onlardan birisi mümkün

303 Minhâcü's-Sünne, VII, 142.
304 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 342.

olmazsa o şeyin var olması da imkânsız olur. Bu sebepten onlar kendilerine meyletmesi için onun iradesini değiştirmeyi istediler. Böylelikle kendisine indirilen vahyi değiştirecekti. Ama Allah onu korudu ve ona sebat verdi.

Sonra onu Rabbinin risaletini tebliğ etmekten acze düşmesi için yerinden rahatsız edip dışarı çıkarmak sûretiyle acze düşürmeye çalıştılar. Eğer bu istediklerini yapmış olsalardı yüce Allah ondan önce geçmiş bulunan rasûllerin durumunda olduğu gibi acilen bunları dünyada cezalandırırdı. Şüphesiz yüce Allah bir ümmeti helak etmeyi murad etmiş ise o ümmetin nebisini aralarından çıkartır sonra onları helak ederdi. Nebileri aralarında bulunduğu halde onları helak etmezdi. Nitekim yüce Allah: *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azablandıracak değildir."* (Enfal, 33) buyurmaktadır. Bu buyruk ise: *"Hani bir zaman: "Ey Allah, eğer bu (Kur'ân-ı Kerim) senin katından (indirilmiş) hakkın kendisi ise durma bizim üzerimize gökten taş yağdır yahud bize acıklı bir azap gönder" demişlerdi."* (Enfal, 32) buyruğundan sonradır. Yüce Allah, (Bundan sonra da): *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azablandıracak değildir."* (Enfal, 33) buyurmuştur.

Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hicret ile aralarından çıkınca Allah onlara Bedir günü ve başka zamanlarda can yakıcı azabı getirdi. Buna göre yüce Allah'ın: *"Nerede ise seni bile ... fitneye düşüreceklerdi."* buyruğu onların iradesini bozmak uğrundaki çaba ve gayretlerine bir işarettir. Yüce Allah'ın: *"Yakında seni bu yerden çıkarmak için mutlaka rahatsız edecekler."* buyruğu da onların kendisini aciz bırakmak uğrundaki çaba ve gayretlerine bir işarettir.][305]

سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

77. "Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz için de uyguladığımız sünnet(imiz)dir. Sen bizim sünnetimizde hiçbir değişiklik bulamazsın."

Tefsiri:

[Bilelim ki şanı yüce Allah *"sünen: sünnetler"* lafzını kitabının değişik yerlerinde zikretmiş ve: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz için de uyguladığımız sünnet(imiz)dir. Sen bizim sünnetimizde hiçbir değişiklik bulamazsın."* (Âyet 77); *"Nebisi lehine Allah'ın farz kıldığı şeylerde nebisi için hiçbir vebal yoktur.*

305 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 336-339.

Bu önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir. Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir." (Ahzâb, 38). Bir başka yerde sûrenin sonlarında: *"Lanete uğramışlar olarak; nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Ahzâb, 61-62); *"Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözetliyorlar? Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Fatır, 43); *"Ama bizim azabımızı gördüklerinde iman etmeleri kendilerine fayda vermedi. Bu Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı."* (Mü'min, 85); *"Eğer inkâr edenler sizinle savaşmış olsalardı elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı, sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı. (İşte bu) Allah'ın öteden beri süre gelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."* (Fetih, 22-23) ve: *"Sizden önce pek çok sünnetler gelip geçmiştir."* (Âl-i İmrân, 137) ile: *"İnsanlara hidâyet geldiği zaman onları iman etmekten ve Rabblerinden mağfiret dilemekten alıkoyan tek şey ancak önceki (ümmet)lerin başına gelen sünnetin kendilerine de gelip çatmasını beklemeleridir."* (Kehf, 55) buyurmuştur.

İşte bunların hepsi kendisine itaat edenler gibi velileri/dostları ile ona isyan edenler, müminler ile kâfirlerin durumu ile alakalıdır. Onların itaatkârlar ile müminler hakkındaki sünneti onlara ikramda bulunmasıdır. Öbürleri hakkındaki sünneti ise onları alçaltması ve cezalandırmasıdır.

Birincisini sözkonusu edelim. Bu elbetteki rasûller ile alakalıdır. Çünkü şanı yüce Allah'ın onlar için farz kılmış olduğu hususlarda onlar aleyhine bir zorluk, sıkıntı yoktur. Yüce Allah'ın: *"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir."* (Tahrim, 2) buyruğu buna örnektir. Burada farz kılınmış olan ise mübah ve miktarı belli ve sınırlı şey demektir. Evlat edinilmiş kimsenin eşi ile evlilikten sonra onun isteği dışında elinden alınması sûreti ile değil de onu (kendi isteği ile) boşamasından sonra evlatlık edinene mübah kılınması gibi. Yüce Allah da: *"Biz müminlere eşleri ve malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz."* buyurmaktadır ki daha önce neleri vahyedip neleri haram kıldığımızı biliyoruz demektir.

Burada maksat ise onun rasûlleri hakkındaki sünnetidir. O onlara eşlerinin olmasını da daha başka şeyleri de onlara mübah kılmıştır. Yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz senden önce rasûller göndermiş, onlara da eşler ve evlatlar vermişizdir."* (Ra'd, 38) buyurmaktadır.

Ayrıca bu hususta onlar için herhangi bir vebal, bir sıkıntı yoktur. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de rasûller arasında benzeri görülmedik birisi değildi. Burada ise bizim sünnetimizde asla bir değişiklik buyurmamıştır. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra bir nebi yoktur.

Geri kalan dört (Âyet) ise kâfirlerle münafıkların uğratıldıkları cezaları ihtiva etmektedir. Birincisi yüce Allah'ın: Eğer onu rahatsız edip yurdundan dışarıya çıkartmış olsalardı onun arkasından ancak pek az süre kalacaklarını ifade etmektedir. Kendisinden önce gönderilmiş olan rasûllerin sünneti gibi. Ya bu dışarı çıkartış hicret ile gerçekleşti ve böylelikle ondan sonra ancak pek az süre kaldılar, bu da Bedir günü onların başına gelen musibettir, denilecek. Yahut da böyle bir şey olmamıştır denilecektir.

İkincisi de yüce Allah'ın: *"Eğer münafıklar kalplerinde hastalık bulunanlar ..."* (Ahzâb, 60) buyruğudur. Kendilerinden önce kitap ehlinin başına gelen musibetler gibi Allah da onları dışarı çıkarttı. Eğer bunların azgınlıkları son bulmayacak aksine onlar öbürlerinin açığa çıkardıkları gibi açıkça küfrü ortaya koyacak olurlarsa biz de onları -gizlemiş olmaları halinin aksine- onları çıkartırız.

Bu sünnet ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yakınında bulunup ona komşu olan herkes ne zaman ona muhalefet ettiğini açığa vuracak olursa Allah, Rasûlüne o muhalefet edenleri dışarı çıkarma imkânını verir. Bu ise bunu kasten yapan kimselerle münafıklar hakkındadır. Buyruğun ebediyete kadar müminlerle birlikte onlar hakkında olduğu da söylenebilir.

Üçüncü âyet-i kerime ise kötü hile ve tuzak sahipleri hakkındadır. Şanı yüce Allah ise rasûllerine ve iman eden kimselere düşmanlarına karşı yardım eder ve onlardan intikam alır. Yüce Allah ise burada: *"Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın."* (Fatır, 43) buyurmaktadır.

Dördüncü âyet ise kâfirler ile müminlerin durumu hakkındadır.

Bütün bu sünnetlerde onun dini, emri, yasaklaması, va'di ve tehdidi ile ilgili sünnetler vardır. Bunlar ise güneş, ay, gezegenler ve bunun dışında alışılagelmiş kevni varlıkların sünnetinde olduğu gibi tabii hususlarla alakalı sünnetler değildir. Çünkü o dilediği taktirde bu sünneti dilediği hükümler ile bozabilir. Tıpkı Yuşa için güneşi alıkoyduğu, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) için ayı yardığı, semayı alevli yıldızlarla doldurduğu, birden çok defa canlıları dirilttiği, asayı yılana dönüştürdüğü, asa ile kaya parçasından suyu kaynattığı, Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in parmakları arasından suyun kaynamasını takdir ettiği gibi.

es-Sühreverdi bu gibi âyetlerin/mucizelerin bazısını el-Elvahü'l-İmadiye'deki ve "el-Mebde ve'l-Mead"daki nakillerde kendisinin ve benzeri felsefecilerin söyledikleri şu sözlere delil göstermek üzere zikretmektedir:

(Onun dediğine göre) umumi olan bir şey ezelden beri böyle idi ve böylece devam edecektir. Bunu da yüce Rabbin sünnetinin ve adetinin böyle oluşuna ve bunun değişikliğe uğramasının sözkonusu olmadığına dayanarak söylemektedir. Çünkü onlara göre o kendi meşiet ve tercihi ile fail olmayıp aksine zatı itibari ile (bu fiilleri) gerektiricidir.

Onlara şöyle cevap verilir:

Sizin buna Kur'an ile delil getirmeniz son derece tutarsızdır. Çünkü Kur'an-ı Kerim her yerde sizin bu eğiliminizin tam zıddını açıkça dile getirmektedir. Kesinlikle bilinen şu ki onların söyledikleri Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerine muhaliftir. Dolayısıyla sizin bunu delil göstermeniz hristiyanların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nesh ve tebdilden sonraki dinlerinin Kur'an-ı Kerim'den yerlerinden oynatıp tahrif ettikleri bir takım âyetleri tanık göstererek delillendirmelerinden daha bozuk ve daha çürüktür. Bizler onların bu delilleri hakkında "el-Cevabu's-Sahih Limenbeddele Dinel Mesih: Mesih'in Dinini Değiştirenlere Doğru Cevap" adlı eserimde açıklamalarda bulunduk. Şüphesiz ki hristiyanlar ilk kitabı değiştirip ikincisini de yalanlamak sûretiyle kâfir olmakla birlikte birçok bakımdan sizden daha hayırlıdır. Çünkü onlar rasûllerin üzerlerinde ittifak etmiş oldukları külli esasları -bunun bir kısmını tahrif etmiş olsalar dahi- kabul ederler. Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğuna iman etmek, onun her şeyi çok iyi bildiğine, her şeye kadir olduğuna inanmak, onun meleklerine, rasûllerine, ahiret gününe, cennete, cehenneme ve bundan başka bizzat sizin yalanladığınız şeylere iman etmek gibi.

Delaletin açıklamasına gelince. Bu da çeşitli bakımlardan ortaya çıkmaktadır:

Bunlardan birisi şöyle denilmesidir: Tabii adetler/kevni sünnetler hususunda Rabbin şaşmaz değişmez sünnetleri yoktur. Çünkü kesin delillerle bilindiği üzere güneş, ay ve gezegenler yokken var edildiler. İşte bu meydana gelmiş bir değiştirmedir. Şanı yüce Allah ayrıca: *"O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir."* (İbrahim, 48) buyurmaktadır.

Aynı şekilde genel olarak âdetlerin/sünnetlerin bozulduğu da bilinen bir husustur. Âdemoğullarında âdet/sünnet ancak anne ve babadan yaratılmış olmalarıdır. Halbuki Mesih sadece bir anneden, Havva bir babadan (yani Adem'den),

Adem ise annesiz ve babasız olarak yaratılmıştır. Ölülerin diriltilmesi ise mütevatir olup defalarca gerçekleşmiştir. Aynı şekilde nebi ve salihlerden pek çok kimse için yiyeceğin ve içeceğin çoğaltılması da böyledir.

Aynı şekilde sizlere göre büyük tufanlar gibi dünyada meydana gelmiş bir takım değişikliklerde de âdetin/sünnetin değiştirilmesi sözkonusudur.

Bu ise yüce Allah'ın va'detmiş olduğu ve dostlarına yardım, düşmanlarını da küçük düşürmek için değişmeyeceğini haber verdiği âdetinin/sünnetinin aksinedir. Çünkü bu onun haberi ve hikmeti ile bilinen bir husustur.

Onun haberini sözkonusu edelim. O bunun gerçekleşeceğini haber vermiş ve va'detmiştir. Verdiği sözü asla bozmayan doğru sözlü odur. Bu ise bütün dinlere mensup ve onun hikmeti güzel âkıbetin ve zaferin düşmanlarına değil dostlarının olmasını gerektirir diyen bütün kesimlerin izledikleri yollara da uygundur. Nitekim bu husus birkaç yerde açıklanmıştır.

Tabii durumlara gelince. Bunlar bir görüşe göre ya katıksız meşiet ile meydana gelir yahut da bir diğer görüşe göre hikmete ve maslahata uygun olarak meydana gelir. Her iki varsayıma göre bunları değiştirmek ve tahvil etmek/tebdil ve tahvil şeriatlerin nesh edilmesinde bir âyetin yerine bir başka âyetin değiştirilmesinde görüldüğü gibi imkânsız değildir. Çünkü eğer âyet/mucize katıksız meşiet ile alakalı ise şüphesiz ki o dilediği her şeyi yapandır. Eğer meşiet ile birlikte hikmete bağlı ise şüphesiz ki hikmet kainatta bulunanların kısmen değiştirilmesini gerektirebilir. Nitekim geçmişte bu türden pek çok şey meydana geldiği gibi gelecekte de meydana gelecektir. Böylelikle bu sünnetlerin tabii sünnetler değil dini sünnetler olduğu bilinmiş olmaktadır.

İşte bu kabilden olmak üzere öncekilerin kıssaları bizim için bir ibret olmuştur. Eğer kıyas ve onun fiilinin ve sünnetinin sürekli ve kesintisiz olması sözkonusu olmasaydı onlardan ibret sahih olamazdı. Bir şeyin hükmü ancak benzerinin hükmünün kendisi olduğu vakit bu sözkonusu olabilir. Kur'an-ı Kerim'de pek çok gördüğümüz verilmiş misallerde olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: *"De ki: Onu bırakıp boş yere (ilah diye) zannettiklerinizi çağırın. Onlar üzerinizdeki sıkıntıyı gideremeyecekleri gibi değiştiremezler de."* (İsra, 56) buyruğunda olduğu gibi tebdil ve tahvil lafzının sözkonusu edilmesine gelince. Tebdil bir şeyin ondan farklı bir şey ile değiştirilmesi demektir. Tahvil ise bir şeyi bir yerden başka bir yere taşımak demektir. Onun (Mekke'nin dışına) çıkarmak maksadıyla bulunduğu yerden rahatsız ve tedirgin edilmesi gibi. Bunu yapmaları halinde ondan sonra ancak pek az kalabilirler. Bu sünnet ise kendisi

çıkartılırken onların da geriye kalanlar olması sûretiyle asla değiştirilmez. Aksine onu ne zaman çıkartacak olurlarsa onlar da onun arkasından çıkarlar. Yerinde kalacak olursa o durumda da bu kâfirlerin üstünlük sağlamalarının aksine aynı halin devamı olur. Çünkü böyle bir iş müminlerin üstünlük sağlamaları ile kâfirlerin üstünlüklerinin değiştirilmesi demektir. Çünkü bunlardan birisinin olması bir kaçınılmazlıktır.][306]

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

78. "Güneşin (batıya) kaymasından, gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl. Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunandır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah akşam, yatsı ve sabah vakitlerinde/namazlarında müslümanlara semaı (yani bu namazlarda açıktan okunan Kur'ân'ı dinlemeyi) meşru kılmış ve: *"Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunan (bir namaz) dır."* buyurmuştur.

İşte Abdullah b. Revaha da şu beyitlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i bundan dolayı övmüş bulunmaktadır:

وَفِينَا رَسُولُ اللهِ يَتْلُو كِتَابَهُ إِذَا انْشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنْ الْفَجْرِ سَاطِعُ

يَبِيتُ يُجَافِي جَنْبَهُ عَنْ فِرَاشِهِ إِذَا اسْتَثْقَلَتْ بِالْمُشْرِكِينَ الْمَضَاجِعُ

أَرَانَا الْهُدَى بَعْدَ الْعَمَى فَقُلُوبُنَا بِـهِ مُوقِنَـاتٌ أَنَّ مَا قَـالَ وَاقِعُ

"Aramızda Allah'ın Rasûlü var, onun Kitabını okuyan
Bilinen fecr aydınlığı yarılıp çıktığı vakit;
Geceleyin (yatmayarak) yanını yataktan uzak geçirir
Kâfirler yataklarında ağır uykuya daldıkları zaman
Körlükten sonra hidâyeti gösterdi o; kalplerimiz
Ona kesin olarak inanır, ki onun dediği her şey gerçek olur."][307]

306 Câmiu'l-Mesâil, I, 49-56.
307 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 628-629.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Teşri' buyurduğu en büyük sema (yani açıktan okunan Kur'ân'ı dinlemek) fecr (sabah) namazındadır. Yüce Allah: "*Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunan (bir namaz)dır.*"][308]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Sabah namazını da. Çünkü sabah namazı tanık olunan (bir namaz)dır.*" buyurmaktadır. O namazda gece ve gündüz melekleri tanık olurlar. Allah'ın ve meleklerinin o vakitte tanık oldukları da söylenmiştir.][309]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gasak: "Gecenin karanlığı" gece diye tefsir edilmiştir. Yüce Allah'ın: "*Güneşin (batıya) kaymasından gecenin karanlığına (ğasek) kadar namazı dosdoğru kıl.*" buyruğunda olduğu gibi. Müfessirlerin çoğunluğunun görüşü budur.][310]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah: "*Güneşin (batıya) kaymasından gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl.*" buyurmaktadır. Düluk: Kaymak bu husustaki iki görüşün daha sahih olanına göre zeval vaktidir. Nitekim güneşin batıya doğru kayması için deleke, zâle, zeğa ve mele (aynı anlam) denilir. Böylelikle yüce Allah burada "düluk ile vesak (gecenin karanlığı)"nı zikretmiş olmaktadır. Zevalden sonra öğle ve ikindi namazları kılınır. Güneşin batışında ise akşam ve yatsı namazları kılınır. İlk vakit olan güneşin batıya kaymasını vaktin sonunu teşkil eden de güneşin batmasını zikretmektedir. Gasak de gecenin ve karanlığının bir arada olması demektir.][311]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun örneği yüce Allah'ın: "*Güneşin (batıya) kaymasında gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl.*" buyruğudur. Burada düluk/batıya kayma zeval diye tefsir edilmiştir. Güneşin batışı diye de tefsir edilmiştir. Bunlar iki farklı görüş değildir. Aksine lafız bir arada her ikisini de ifade eder. Çünkü düluk eğilmek, meyletmek demektir. Güneşin düluk'uda eğilmesi, meyli/kayması demektir.

308 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 591.

309 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 472.

310 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 505.

311 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 25.

Bu kaymanın da bir başlangıcı ve bir bitişi vardır. Başlangıcı zeval, bitişi güneşin batışıdır. Bu itibarla lafız her ikisini kapsar.

Yine bunun örneği "gâsik"in gece ile ve ay ile tefsir edilmesidir. Bu da bir ihtilaf/farklılık değildir. Aksine bunların birliktelikleri dolayısıyla her ikisini kapsar. Çünkü ay gecenin âyeti/alametidir. Buna benzer tabirler pekçoktur.][312]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı yüce Allah namaz vakitlerini bazen beş olarak bazen üç olarak zikretmektedir. Yüce Allah'ın: *"Gündüzün iki tarafında gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl."* (Hud, 114) buyruğunda olduğu gibi. Bu ise akşam ile yatsı namazının vaktidir. Yine yüce Allah: *"Güneşin (batıya) kaymasından gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl. Sabah namazını da."* buyurmaktadır. Dülûk, zeval demektir. Gasatulleyl ise gecenin tam olarak girmesi demektir. Bu ise şafağın batmasından sonra olur.

Şanı yüce Allah güneşin dülukundan/zevalden gasak vaktine/gecenin karanlığına kadar namaz kılmayı emir buyurdu. Bu vakit içerisinde öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazını farz kıldı. Buna da bütün bu vakitlerin namaz vakti oluşu delildir. Çünkü güneşin zevalinden akşama kadar namaz vaktidir. Güneşin batışından gece karanlığına kadar da namaz vaktidir. Ayrıca yüce Allah: *"Sabah namazını da"* buyurmaktadır. Çünkü sabah namazının kıraatinin uzun tutulması gibi bir özelliği vardır. Bundan dolayı sabah namazı mukim iken de yolculuk halinde de iki rekattir. Kısaltılmaz ve başka namaz ile birlikte cem edilmez. Rekat sayısının çokluğu yerine kıraati uzun tutulan bir namazdır.][313]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah bu namaza "Kur'an'el Fecr: Sabah namazı" adını vermiş olması onda Kur'an'ın vücubuna delildir. Diğer taraftan başka yerlerde namaza rükû ve sücud adını vermiş olması da onda (namazda) rükû ve sücudun vücubuna delildir.][314]

Kâsimi Tefsir'inde dedi ki:

[İbn Teymiyye dedi ki: Düluk selefin çoğunluğuna göre zeval demektir. Doğru olanı budur.][315]

312 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 11-12.
313 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 434-435.
314 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 63.
315 el-Kâsimi, Tefsir, X, 259.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Güneşin zevalinden farklı olarak bunda onun eksilmesi ve en yüksekte bulunma halinden aşağıya inmesi sözkonusudur. Zeval ise güneşin keskin ışıklarını izale eden gölgelerin meydana gelişinin başlangıcıdır. Çünkü güneş doğmadan önce gölge sınırlıdır. Yüce Allah: *"Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığına bakmaz mısın? Dileseydi onu hareketsiz kılardı, sonra güneşi ona delil kıldık. Sonra onu yavaş yavaş kendimize çektik."* (Furkan. 45-46) buyurmaktadır. Güneş doğduğu taktirde onun ışınları yeryüzüne yayılır ve yere düşen gölgeyi ortadan kaldırır. Böylelikle doğudaki bütün gölgeleri kaldırır. Fakat batı tarafındaki gölgeleri de güneş tam tepeye varıncaya kadar yavaş yavaş izale eder. Bunun sonucunda (zevalde) doğusuyla batısıyla bütün gölgeleri nesh etmiş/kaldırmış olur. Bu da güneşin gölgeleri neshinin/gidermesinin en ileri derecesidir. Güneş zevale erdikten sonra alçalmaya başlar. Böylelikle doğuda gölgeleri gidermiş iken bu sefer gölge doğu tarafına yayılır ve güneş alçaldıkça batıncaya kadar gölgenin alanı uzayıp genişler. Güneşin batışı ile birlikte gölge tamamen uzamış ve yayılmış olur. Tıpkı güneş doğmadan önceki yayılmışlığı halini alır. Güneşin batışı bu hustaki etkisinin ortadan kalkmasının en ileri noktası olduğu gibi zeval de bunun başlangıcıdır. Çünkü zeval ile başlayan güneşin eksilişi, batışı ile tamamlanmış olur. Sanki: "Güneşin zevali" buyrulmuş gibidir. Bundan dolayı güneşin düluku/batıya kayması böyle tefsir edilmiştir. Bu ise yüce Allah'ın: *"Güneşin (batıya) kaymasından gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl."* buyurmaktadır. Seleften bir kesim ise güneşin düluku batışı demektir demiştir. Meselenin tahkiki halinde ise şu görülür: Zeval dülukunun (batıya kaymasının) ilk vakti, güneşin batışı ise dülukunun kemali demektir. Dolayısıyla zevalden batışa kadar güneş düluk eder. Tıpkı onun zail (zeval) bulmakta oluşu gibi. Bundan dolayı ona (güneşe) "berah" adı verilmiştir. Ve: Deleket berâhu: Berâh yani güneş düluk etti/batıya kaydı denilir. Bu sebeple de yüce Allah: *"Güneşin kaymasından gecenin karanlığına kadar dosdoğru namaz kıl."* buyurmaktadır.

Buna göre düluk öğle ve ikindi namazlarını gasakulleyl: gecenin karanlığı da akşam ve yatsı namazlarını kapsar. İhtiyaç duyulması halinde akşam namazının vakti ve aynı şekilde yatsı namazının vakti ortak bir vakittir. İşte bütün bunlar bir dülüktür ve bütün bunlar bir gasaktır. Dolayısıyla gece karanlığının namazını fecre/sabaha kadar geciktirmek caiz olmaz. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Her kim ikindi namazını kaçırırsa aile halkını ve malını da kaybetmiş gibi olur."[316]

316 Kaynakları daha önce gösterildi.

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "İkindi namazını kaçıran bir kimsenin ameli boşa çıkmış olur."[317] buyurmaktadır. Aynı zamanda ikindi namazı sahih hadislerin delalet ettiği üzere orta namazdır. Çünkü bu namaz iki gece namazı ile gündüz namazı arasındadır.][318]

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ﴿٧٩﴾

79. "Gecenin bir kısmında da yalnız senin için nafile olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl. Umulur ki Rabbin seni mahmûd bir makama gönderir."

Tefsiri:

[Şimdi bu husus açıklık kazandığına göre kendilerinden razı olan alimler ile onun makbul velilerinin naklettiklerine göre Allah'ın Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Rabbi kendisi ile birlikte arşın üzerinde oturtacaktır.

Bunu Muhammed b. Fudeyl Leys'den. o Mücahid'den yüce Allah'ın: *"Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama gönderir."* âyetinin tefsirinde rivâyet etmektedir.[319] Bu ise daha başka merfu ve olan ve olmayan vecihlerden de zikredilmiş bulunmaktadır. İbn Cerir dedi ki:[320] Bu İslâm'a bağlı ve müslüman olduğunu iddia eden bununla birlikte arşın üzerine oturtulmasının münker/kabul edilemez bir şey olmadığını söylemeyen herkes arasından imamların ittifakı ile makam-ı mahmudun şefaat olduğunu belirten oldukça yaygın vaziyetteki (müstefiz) hadisler ile de çelişmemektedir. Bunu ancak cehmiyye'ye mensup bazı kimseler inkâr etmişlerdir. Âyetin tefsirinde bunun zikredilmesi de münker/kabul edilemez bir şey değildir. Şâyet onların fazilet sahibi gördükleri kimseye üstünlük sağlayan bir fazilet sabit olursa bu bir türün bir diğer türün üzerindeki fazileti/üstünlüğüdür. Yani bizim salih kabul ettiğimiz kimsenin onların salih kabul ettikleri kimselere bir üstünlüğüdür.][321]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca dedi ki: Bize Ebu Bekr tahdis etti. bize İbn Fudayl Leys'den tahdis

317 Kaynakları daha önce gösterildi.

318 el-Müstedrek Ala Mecmui'l-Fetava. baskı aşamasında.

319 İbn Cerir. XV. 145: İbnu'l-Cevzi. V. 76 Mücahid'den rivâyet etmektedir. Zâdu'l-Mesîr. V. 76'da bunun İbn Abbas'dan da rivâyet edildiğini belirtmektedir. Bunu İbn Cerir merfu olarak da rivâyet etmiştir. Adı geçen Leys. Leys b. Ebu Süleym olup metruk bir ravidir.

320 İbn Cerir. XV. 147.

321 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 374.

etti, o Mücahid'den: *"Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama gönderir."* buyruğu hakkında kendisi ile beraber arşın üzerine onu oturtacaktır demiştir.][322]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu sebeple seleften kimisi şöyle demiştir: "Nafile" ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) için sözkonusu olur. Çünkü yüce Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır. Bundan başkasının ise mağfirete ihtiyacı vardır. Bu kanaatine de yüce Allah'ın: *"Gecenin bir kısmında da sana has nafile olmak üzere onunla (Kur'an ile) gece namazı kıl."* buyruğunu yorumlamıştır. Yoksa bir kimse bir nafile iş yapıp arkasından bir farzı ihmal edecek olursa nafile ibadeti mutlak olarak farzın yerini tutar demek değildir. Aksine böyle bir kimsenin farz olan ameli terk edişinden dolayı cezalandırılması nafilenin sevabından daha büyük dahi olabilir.][323]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah'ın: *"Gecenin bir kısmında da sana has nafile olmak üzere onunla (Kur'an ile) gece namazı kıl."* buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Nafile oluşu Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e özgüdür. Çünkü yüce Allah onun günahlarını bağışlamıştır. Başkalarının ise günahları vardır. Namazlar ise günahların bağışlanması için bir sebep olur. Bu görüşe dair bir şeyler söylemek mümkün olmakla birlikte bunun yeri burası değildir. Burada maksadımız nafile lafzının anlamının genişletildiğidir. Bazen emrolunan hususlara da nafile denilebilir, bazen tatavvu olan (yani farz ve sünnetin dışındaki) ameller hakkında kullanılması kabul olunmayabilir.][324]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e hitaben: *"Ve De ki: Rabbim, beni doğruluk girdirişi ile girdir, doğruluk çıkarışı ile çıkar. Tarafından bana destekleyici, üstün bir belge ver."* (Âyet 80) buyurmaktadır. Şüphesiz es-sultanil nasir: destekleyici otorite hem delil sahibi olmayı hem Allah nezdinde yüksek mevki sahibi olmayı birlikte ifade eder. Bu ise onun dini, kaderi ve kevni kelimelerin Allah nezdinde kevni kelimeleri ile birlikte olmasıdır. Nebilerin mucizeleri ise her iki hususu birlikte ifade eder. Çünkü mucizeler Allah tarafından gönderilmiş bir hüccet/delildir ve kaderidir.

322 el-Fetava, V, 73.
323 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 491.
324 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 31.

Bunun en beliği/en üstün örneği Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiği Kur'an-ı Kerim'dir. Çünkü o Allah'ın şeriati ve dinî kelimeleridir. Ayrıca o Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetine ve getirmiş olduğu olağanüstü hadiselere/mucizelere dair delildir. Çünkü o hem davetin kendisidir. Hem delildir, hem mucizedir.][325]

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَۙ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ اِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾

82. "Kur'ân'dan müminler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz. Zalimlerin ise ancak hüsranını arttırır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kur'ân'dan müminler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz. Zalimlerin ise ancak hüsranını arttırır."* (Âyet 82) buyurmaktadır. Çünkü şifa bilerek ilaç alan kimseler için sözkonusudur. Bunlar da müminlerdir. Onlar Kur'an ilacını kalplerindeki hastalığa koydular.][326]

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِۜ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّ۪ي وَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٨٥﴾

85. "Bir de sana ruhu soruyorlar. De ki: 'Ruh, Rabbimin emrindendir. Size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir.'"

Tefsiri:

[İnsanlar yüce Allah'ın: *"Bir de sana ruhu soruyorlar"* buyruğu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Acaba bundan maksat Âdemoğlunun ruhu mudur yoksa meleklerden bir melek midir yahut başka bir şey midir? Bu hususta meşhur iki farklı görüş vardır. Maksadın insan ruhu olduğunu kabul edecek olursak şunu bilelim ki nass bu ruhun keyfiyetini haber vermemiştir. Çünkü keyfiyetine dair verilen haber ancak onun gibi benzeri bulunanlar hakkında sözkonusu olur. Ruh ise bizim müşahede ettiğimiz aynî şeyler türünden değildir. Dolayısıyla ruhun her ne kadar bizatihi bir keyfiyeti varsa da keyfiyetinin bize tanıtılmasına imkân yoktur.][327]

325 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 324.
326 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 143.
327 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, X, 143.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlara: *"Ruh Rabbimin emrindendir. Size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir."* buyuruldu. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[328] belirtildiğine göre Hızır Mûsâ'ya bir kuş denizden gagası ile su alınca: Benim ilmim ile senin ilminin Allah'ın ilminden eksilttiği, ancak bu kuşun bu denizden eksilttiği kadardır demiştir.][329]

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾

88. "De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: Andolsun bu Kur'an'ın bir benzerini meydana getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirlerine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* buyurmak sûretiyle yaratılmışların onun benzerini getirmekten aciz kaldıklarını beyan buyurmaktadır. Bununla birlikte onlar bu Kur'an'ı tebliğ edip tilavet etmek kudretine sahiptirler. Böylelikle bu işitilen Kur'an hakkında: O Allah'ın kelamının bir benzeridir denilemez. Nitekim yüce Allah buna kendi kelamı diye ad vermiştir. Fakat onun kelamı doğrudan değil tebliğ edenin aracılığı ile olmaktadır.][330]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (Âyet 88). Bu buyruk ile kıyamet gününe kadar insanların ve cinlerin bu Kur'an'ın benzerini meydana getiremeyeceklerini haber vermektedir. Verilen bu haberin üzerinden 700 yıldan daha fazla bir zaman geçmiş olduğu halde insanlardan olsun cinlerden olsun hiçbirileri bu Kur'an'ın bir benzerini meydana getirememiştir.][331]

---

328 Buhârî, 122, münferiden zikrettiği rivâyetlerdendir.
329 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 425.
330 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 542.
331 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 409.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (Âyet 88) buyurmaktadır. Bu meydan okuma ve aciz bırakma, buradan başka bir yerde sözkonusu edildiği gibi lafzı, nazmı ve manası hakkında sabittir.][332]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (Âyet, 88) buyurmaktadır. Buna göre insanlar ve cinler bir araya gelseler her okuma bilen kişi onu okuyup tebliğ edebilecek güce sahip olmakla birlikte bu Kur'an'ın bir benzerini getiremezler.][333]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim'in bizzat kendisi Allah'ın sözüdür. Kur'an-ı Kerim'de rasûlün onda haber verdikleri şeylere ve Muhammed'in üzerine indirildiğine Muhammed'in onu getirmesinin bir âyet/mucize ve kesin bir delil olduğuna dair Allah'ın tanıklığı vardır. Bu ise yüce Allah'ın fiilindendir. İnsanlar onun benzerini getiremeyeceklerine göre nebilerden velilerden sihirbazlardan vb. hiç bir kimseninde buna gücü yetmez. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar birbirine yardımcı olsalar dahi yine benzerini getiremezler."* (Âyet, 88) buyurmaktadır. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de ilk seferinde de bunu haber vermiş idi. Çünkü bu âyet-i kerime Mekke'de inmiş bir sûre olan Subhan/İsra sûresindedir.

Sûrenin baş tarafında herkesin ittifakı ile Mekke'de gerçekleşmiş olan İsra'dan söz edilmektedir. Yüce Allah insanlarıyla cinleriyle sakaleyn hakkında yemin ile pekiştirdiği bir haber vererek onların bu Kur'an'ın benzerini meydana getirmek için bir araya gelecek olsalar dahi benzerini ortaya koyamacaklarını aksine bundan aciz kalacaklarını bildirmektedir. İşte bunda onun nübüvvetinin apaçık delilleri bulunmaktadır.

Bunlardan birisi de kıyamet gününe kadar bunu yapamayacaklarına hatta bundan aciz kalacaklarına dair bütün insanlar ve cinler hakkında böyle büyük bir haberi vermiş olmasıdır. İnsanlardan kendisini tasdik etmelerini isteyen bir kim-

332 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 42-43.
333 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 76.

se durumun böyle olduğundan kesin olarak emin olmadıkça böyle bir meydan okumaya kalkışmaz. Çünkü eğer bu hususta onun herhangi bir şüphesi bulunmuş olsaydı verdiği bu haberde yalancı olduğu ortaya çıkma ihtimalide olurdu. Böylelikle maksadına ulaşamazdı. Aklı başında hiç bir kimse (bu ihtimalle birlikte) böyle bir işe kalkışmaz. Bununla birlikte Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e iman edenleriyle onu inkâr edenleriyle bütün ümmetler aklının bilgisinin ve bildiklerinin kemal mertebesinde olduğunu ittifakla kabul etmşlerdir. Çünkü o dünyayı benzeri hiç bir kimsenin yönetmediği bir şekilde yönetip idare etmiştir.][334]

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ
لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ
تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا
﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ
لِرُقِيِّكَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا
رَسُولًا ﴿٩٣﴾

90. "Dediler ki: Bize yeryüzünden bir pınar fışkırtmadıkça asla sana inanmayacağız.

91. Yahut senin hurmalıklardan, asmalardan bir bahçen olsun da aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtasın.

92. Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşüresin yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza topluca getiresin.

93. Yahut altından bir evin olsun ya da göğe çıkasın. Buna rağmen üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece de çıktığına asla iman etmeyiz. De ki: "Fesubhanallah! Ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki?"

Tefsiri:

[Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Dediler ki: Bize yeryüzünden bir pınar fışkırtmadıkça asla sana inanmayacağız. Yahut senin hurmalıklardan, asmalardan bir bahçen olsun da aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtasın. Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşüresin yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza topluca getiresin Yahut altından bir evin olsun ya da göğe çıkasın.*

334 el-Cevâbu's-Sahîh, V. 408-409.

Buna rağmen üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece de çıktığına asla iman etmeyiz. De ki: "Fesubhanallah! Ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki? Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları iman etmekten alıkoyan tek şey onların: 'Allah bir insanı mı peygamber gönderdi' demeleri olmuştur. De ki: 'Şâyet yeryüzünde yerleşmiş, yürüyen melekler olsaydı Biz onlara gökten melek bir peygamber gönderirdik.'" (Âyet, 90-95).

Onların gösterilmesini istedikleri bu mucizeler hususunda eğer istekleri yerine getirildiği halde iman etmeyecek olsalardı daha öncede geçtiği gibi kökten imha edilme azabı onlara gelirdi. Aynı zamanda bunlar yerine getirilmesi uygun olmayan tekliflerdi. Çünkü onların bize yerden bir pınar fışkırtmadığın sürece şeklindeki sözleri Mekke topraklarında pınarın fışkırtılmasını ve böylelikle Mekke'nin ekin biten bir vadi haline gelmesini gerektiriyordu. Şanı yüce Allah'ın hikmetlerinden birisi de beytini ekin bitmeyen bir vadide yerleştirmiş olmasıdır. Böylelikle onun çevresinde canların arzu edeceği herhangi bir şey olmasın. O taktirde onların hacları Allah için değil dünyalık için olurdu. Eğer onun hurmalıklardan asmalardan bir bahçesi olupta aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtsaydı o taktirde bu dünyalığın geniş imkânlarına sahip olurdu. Bu hal ise onun derecesinin eksilmesini ve konumunun aşağıya çekmesini gerektirirdi. Aynı şekilde eğer onun altından bir evi olsaydı durum böyle olurdu. Göğün parçalar halinde düşürülmesine gelince bu kıyamet gününe kadar olmayacak bir şeydir. Ayrıca o kendilerine bunun ancak kıyamet gününde olacağını da haber vermemiştir.[335] Buna göre onların: *"İddia ettiğin gibi"* ifadeleri bir örneklendirmeyi kastetmeleri halinde ona yapılmış bir iftiradır. Örneklendirme kastıyla söylemiş iseler de o taktirde kıyasları bozuk bir kıyas olur.][336]

"Yahut altından bir evin olsun ya da göğe çıkasın. Buna rağmen üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece de çıktığına asla iman etmeyiz. De ki: Fesubhanallah! Ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki?"

[Şanı yüce Allah'ın: *"De ki: Fesubhanallah ben peygamber olarak gönderilmiş bir insandan başka bir şey miyim ki?"* buyruklarından maksat meleğin kendisinden üstün olduğunu anlatmak -bazı kimselerin vehm ettikleri gibi- değildir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Aralarından bir adama vahyettik diye."* (Yunus, 2) buyruğu da böyledir. Yüce Allah'ın: *"Fesubhanallah ben peygamber olarak gönderilmiş*

335 Asıl nüshada da böyledir.
336 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 435-437.

bir insandan başka bir şey miyim ki?" buyruğu ile kendisinden başkalarının ondan daha faziletli olduğunu anlatmak değildir.][337]

وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾

97. "Allah kimi hidâyete erdirirse işte doğru yolu bulan odur. Kimi de saptırırsa artık bunlar için ondan başka veliler bulamazsın. Biz onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzükoyun haşredeceğiz. Varacakları yer cehennemdir. Alevi yavaşladıkça biz onlara alevini arttırırız."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Biz onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzü koyun haşredeceğiz."* buyurarak dünyada delalette olanların kıyamet gününde kör, dilsiz ve sağır olarak haşredileceklerini haber vermektedir. Her zaman için ceza yapılan işin türünden olur.][338]

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هٰؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾

102. "O da şöyle demişti: "Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir. Firavun, ben de seni gerçekten helâk edilmiş sanıyorum."

Tefsiri:

[Mûsâ -ki o doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş olandır- *"Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir."* buyruğu âyetleri/mucizeleri indirenin Allah olduğunu bildiğine delildir. O Allah'ın yarattıkları arasında inadı ve azgınlığı en büyük kimselerden birisi idi. Buna sebep ise bilgisizliği değil iradesinin ve maksadının bozuk oluşudur.][339]

337 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 450-451.
338 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 175.
339 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 189-190.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Tabiatçılara gelince onlar feleğin ve onun ihtiva ettiklerinin ötesinde bir varlığın olduğunu kabul etmezler. Onların söyledikleri sözlerin gerçek manası ise âlemin bizzat kendisinin vacibul vücud olduğu ve onu yoktan var edenin ve onu meydana getiren bir failinin olmadığıdır. İşte firavunun inanmış olduğu tatil düşünceside budur. Çünkü o âlemlerin Rabbinin varlığını inkâr etmişti. Ayrıca bu inkârını dile getirmek üzerede Mûsâ'ya: *"Âlemlerin Rabbi dediğin nedir."* (Şuarâ, 23) demişti. Onun bu şekilde soru sorması şöyle bir iddiada bulunanların zannettikleri gibi bilgi edinme sorusu değil inkâr mahiyetinde bir soru idi. Güya bunlara göre o Mûsâ'ya mahiyete dair soru sormuştu. Kendisi hakkında soru sorulan zatın ise bir mahiyeti yoktu. Bunun için Mûsâ mahiyeti sözkonusu etmemiştir.

Şüphesiz bu görüş bâtıl bir görüştür. Çünkü firavunun sorması inkâr ve red mahiyetindeki bir soru idi. Bundan dolayı Mûsâ ona, ona karşı delil olacak şekilde cevap vermiş şanı yüce Rabbin red ve inkâr edilmesine imkân olmayan bilinen ve tanınan bir zat olduğunu beyan etmiştir. Firavun ise zahiren varlığını inkâr etse dahi içten içe onun varlığını kabul ediyordu. Yüce Allah'ın: *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebiyle onları inkâr ettiler."* (Neml. 14) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah'ta firavuna hitabı hakkında Mûsâ'nın: *"Andolsun ki bunları birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başka kimsenin indirmediğini bilmişsindir. Firavun bende seni gerçekten helak edilmiş sanıyorum."* buyurmaktadır. İşte firavunun açığa vurduğu bu sözleri tabiatçılar arasından muakkile/yaratıcının varlığını kabul etmeyen kimselerin sözüdür.][340]

قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِه۪ٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًاۙ ﴿١٠٧﴾

107. "De ki: Ona ister iman edin, ister iman etmeyin. Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüzüstü secdeye kapanırlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: "Ona ister iman edin, ister iman etmeyin. Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüzüstü*

340 es-Safdiyye. I. 242.

secdeye kapanırlar." Ve: "Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten Rabbimizin vaadi kesin olarak gerçekleşir" derler. Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar ve bu onların kalplerini daha da yumuşatır." (Âyet. 107-109) buyurmaktadır. Her ne kadar buyruğun namazdaki secdeyi kapsadığı, onların da Kur'an'ı işittikleri zaman rükû ve sücud ettiklerini ihtiva ettiği söylense bile öncelikli olarak Kur'an secdesi/tilavet secdesini kapsadığından şüphe yoktur. Çünkü öbür görüşte secde etmek namazın bir kısmını teşkil eder. Burada ise çenelerinin üzerine yüzüstü secdeye kapanmak mücerred olarak sözkonusu edilmiştir. Dolayısıyla bunun rükû diye yorumlanmasına imkân kalmamaktadır. Çünkü rükû çeneler üzerine kapanmak sûretiyle yapılmaz. Buradaki "lil ezgan: Alel ezgan: Çenelerinin üzerine demektir.][341]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bizatihi çene üzerine (yüzüstü) kapanmanın kendisi alnı yerin üzerine koymanın kasten yapılan bir ibadet oluşu gibi kasten yapılan bir ibadettir. Buna da yüce Allah'ın: *"De ki: "Ona ister iman edin, ister iman etmeyin. Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara okununca çenelerinin üzerine yüzüstü secdeye kapanırlar." Ve: "Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten Rabbimizin vaadi kesin olarak gerçekleşir" derler. Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar ve bu onların kalplerini daha da yumuşatır."* (Âyet, 107-109) buyruğu delildir. Yüce Allah bunları çeneleri üzerine yüzüstü secdeye kapanıyorlar diye onları övmektedir. İkinci olarakta çeneleri üstüne kapanırken ağlayarak secdeye varıyorlar.

Böylelikle çene üstü secdeye kapanmanın kendisinin Allah'ın sevdiği ve kasıtlı olarak yapılan bir ibadet olduğu, yoksa yere kapanmanın alnının yere yapıştırıldığı gibi çeneninde yere yapıştırılması olmadığı açıkça görülmüş olmaktadır. Çene üzerine kapanmak ise rükûnun başlangıcı, secdeye varmakta onun sonudur. Çünkü secde eden bir kimse çenesi üzerine değil alnı üzerine secde eder. Fakat o çenesi üzere secdeye iner. Çene ise yüzün son sınırıdır ve yüzün en alt kısmı olup yere en yakın olanıdır. Buna göre çenesi üzerine secdeye varan bir kimse başı yüce Allah için önüne eğilmiş olduğu halde yüz üstü secdeye kapanır. İşte o zamandan itibaren secdeye başlamış olur. Alnı yere koymak secdenin sonu olduğu gibi çenesi üzerine kapanmak da secdenin başlangıcıdır. Secdeye kapanmanın tamamlanması ise kıyamdan yahut oturuştan itibaren yapılması ile olur. İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre "çenelerinin üzerine" buyruğunu yüzleri üzerine diye açıkladığı rivâyet edilmiştir.[342]

---

341 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 157.
342 İbn Cerir, XV, 280.

Zeccac dedi ki: Ayakta iken secdeye varan bir kimse yüzüstü secdeye varır. Zakn/çene ise sakalın (yüzün) sağ ve solunun birleştiği yerdir. Yüz azalarının toplandığı noktadır. Buna göre bir kimse secdeye varmaya başlayacak olursa yüzünün yere en yakın kısmı onun çenesidir.

İbnu'l-Enbâri dedi ki: Secdeye eğilen bir kimse alnını yere doğru yönlendirmeden önce yere ilk yaklaşan onun çenesidir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Çenelerinin üzerine"* buyurmuştur. Anlamının yüzleri üstü secdeye varırlar şeklinde olması ve yüz için sadece çenenin anılması ile yetinilmiş olması da mümkündür. Tıpkı bütün adına parçası ile cins adına da türü ile yetinilmesi gibi.[343]

Derim ki: Çenesi üzerine (secdeye) kapanan bir kimse çenesi üzerine secde etmiş olmaz. Çünkü çene secde azalarından değildir. Aksine üzerlerine secde edilen azalar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buyurduğu gibi: "Ben yedi organ üzerine secde etmekle emrolundum"[344] yedi azadır. (Bunlar) "Alın, eli ile burnuna işaret ederek (burun), eller, dizler ve ayaklardır. Eğer bir kişi çenesi üzerine secde edecek olursa alnı yukarıya kalkmış olur. Her ikisini birlikte yapmak imkânsız ya da çok zordur. Çünkü aralarında çıkıntı teşkil eden burun her ikisinin aynı halde iken birlikte yere yapıştırılmasına engeldir. Bu durumda secde eden kişi eğilirken çenesi üzerine eğilmiş ve alnı üzerine secde etmiş olur. İşte secdeye kapanmak ve varmak budur. Daha sonra yüce Allah: *"Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar"* buyurmaktadır ki bu da ağlayışla yere kapanmaktır. Beraberinde secde olabilir de olmayabilir de.

Birincisi yüce Allah'ın: *"Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."* (Meryem, 58) buyruğuna benzer. İşte burada hem secdeye kapanmak hem secdeye varmak hem de ağlamak vardır.

İkincisi de yüce Allah'ın: *"Ve ağlayarak çeneleri üstü (secdeye) kapanırlar."* buyruğudur. Kişi secdeye varırken huzuu ile birlikte Allah'ın haşyetinden ağlayabilir. Velev ki bu eğilişi secde sınırına kadar varmamış olsun. Bu da yüce Allah için yere kapanmak, onun için ağlamak ihtiva ettiğinden dolayı bir ibadettir. Her ikisi de Allah için birer ibadettir.][345]

---

343 Zâdu'l-Mesîr, V, 98.

344 Buhârî, 810; Müslim, 490.

345 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIII, 142-143.

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَۜ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰىۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

110. "İster Allah diye (dua edip) çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın. Esasen en güzel isimler O'nundur, de. Namazında sesini ne pek yükselt, ne de pek kıs. İkisi ortası bir yol tut."

Tefsiri:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) duasında: "Ya Allah, ya Rahman" diyordu. Bunun üzerine müşrikler: Muhammed bizlere iki ilaha dua etmemizi yasakladığı halde kendisi iki ilaha dua ediyor dediler. Yüce Allah da: *"De ki: İster Allah diye (dua edip) çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* buyurdu. Yani kendisine dua olunan isimleri birden çok olsa bile bir tek ilahtır.[346] Nitekim yüce Allah bir başka yerde: *"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin. Onun isimlerinde eğriliğe sapanları terk edin."* (A'raf. 180) buyurmaktadır.][347]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Rabbimin en yüce ismini tenzih ederim" demezdi fakat onun: "Subhane Rabbiyel a'la: En yüce Rabbimi tenzih ederim" sözü onun ismini tesbih olup, bununla o ismi taşıyan müsemmanın tesbihi kastedilir. Yoksa bundan maksat yalnızca ismin tesbih edilmesi değildir. Nitekim yüce Allah: *"De ki: İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* buyurmaktadır. Allah'a dua eden bir kimse: "Ya Allah" derken de "ya Rahman" derken de maksadı o ismi alan müsemmadır. Yüce Allah'ın: *"Hangisi ile"* buyruğu da iki isimden hangisi ile dua ederseniz edin demektir. İsmin dua ile çağırılması o ismi alana yapılan duadır.][348]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"De ki: İster Allah diye dua edin ister Rahman diye dua edin."* buyruğuna gelince. İşte bu meşhur olan dua olup dilekte bulunmak için

346 İbn Cerir. XV, 182.
347 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 487
348 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI. 323.

yapılan dua demektir. Âyetin nüzul sebebi de budur. Dediler ki: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Rabbine dua ediyor, kimi zaman "ya Allah" kimi zaman "ya Rahman" buyuruyordu. Müşrikler onun iki ilaha dua ettiğini zannedince yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi.][349]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dua hakkında: *"De ki: İster Allah diye (dua edin) çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Hangisi ile çağırırsanız çağırın."* buyruğu kendisine dua edilenin birden çok olmasını gerektirir. Çünkü: *"Hangisi ile"* buyurmuştur. Buna karşılık *"Esasen en güzel isimler O'nundur."* buyruğu ise kendisine dua edilenin en güzel isimlere sahip bir tek kişi olmasını gerektirmektedir. Ayrıca yüce Allah: *"İster Allah diye (dua edip) çağırın ister Rahman diye çağırın."* buyurmakta ister Allah adı ile çağırın, ister Rahman adı ile buyurmamış olması bu isim ile kendisine dua edilenin bir ve tek rab olduğu manasını da ihtiva etmektedir.

Yüce Allah bazen ismi kendisine dua edilen olarak bazen de: *"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin."* (A'raf, 180) buyruğunda olduğu gibi o isimle kendisine dua edilen olarak zikretmiştir. Şanı yüce Allah kendisine dua edilenin o ismi taşıyan olması itibari ile o isimle kendisine dua olunandır. Ona ancak onun adı ile dua edilebilir. Yüce Allah diğer taraftan ismi kendisine dua edilen olarak zikretmiş olması bu isimle kastedilenin o ismi taşıyan olması itibariyledir. Lafız itibariyle seslenilen ve dua edilen o olsa bile. Nitekim yüce Allah: *"De ki: İster Allah diye (dua edip) çağırın, ister Rahman diye çağırın."* buyurmaktadır ki ister bu ismi dua edip çağırın ister öbür ismi dua edip çağırın demektir. Ona dua ettiğin (dua ederken o ismi zikrettiğin) zaman ise maksat o ismi taşıyandır. Yani o iki isimden hangisi ile dua edersen et senin maksadın o isme sahip olan zattır. *"Esasen en güzel isimler O'nundur"* çünkü.][350]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: İster Allah diye (dua edip) çağırın ister Rahman diye çağırın. Hangisi ile çağırırsanız çağırın esasen en güzel isimler O'nundur."* buyurmaktadır. Şüphesiz ki bu iki isim yüce Allah'ın diğer isimlerinin esasıdırlar.][351]

349 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 14.

350 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 211-212.

351 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 379. (Tefsiri derleyen İyad b. Abdüllatif burada iktibas sona erdiğini belirtmekle birlikte ibarelerin yer aldığı eseri zikretmemektedir. Kaynak tarafımızdan gösterilmiştir -çeviren)

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Namazda sesini ne pek yükselt ne de pek kıs. İkisi ortası bir yol tut."* buyurmaktadır. Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde[352] İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'an okuduğu zaman müşrikler de onu işitince Kur'an'a, Kur'an'ın üzerine indirildiği kimseye ve onu getirene söverlerdi. Bu sebeple yüce Allah ona: Sesini müşrikler işiteceği şekilde pek yükseltme, arkadaşların/ashabın da duymayacak kadar pek kısma buyurdu. Böylelikle onlara zararı faydasından büyük olacak şekilde Kur'an'ı işittirmesini yasakladı.][353]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Mervezi dedi ki: Ebu Abdullah'ı şöyle derken dinledim. Duasını gizlice yapmalı. Çünkü yüce Allah: *"Namazında sesini ne pek yükselt ne de pek kıs."* buyurmaktadır. Bu buyruk dua hakkındadır. Ben Ebu Abdullah'ı şöyle derken dinledim: O dua ederken seslerini yükseltmelerinden hoşlanmıyordu.][354]

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ
يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

111. "De ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin)de hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah'a hamdolsun, de; Onu tekbir ettikçe et."

Tefsiri:

[Bundan dolayı Muhammed b. Ka'b ve başkaları mecusiler ile sabiilerin yüce Allah hakkında şöyle dediklerini zikretmektedirler: Eğer onun velileri/dost ve yardımcıları olmasaydı şüphesiz zelil olurdu. Bunun üzerine yüce Allah: *"Acizliğinden ötürü velisi/yardımcısı da bulunmayan Allah'a hamdolsun."* buyruğunu indirdi. Çünkü onlar kendisi ile birlikte diğer kadimlerle beraber bir bakıma yenik düştüğü zaman -bir diğer bakımdan galip geldiği gibi- ona yardım edecek kimselere muhtaç olduğunu kabul ediyorlardı.][355]

352 Buhârî, XIII, 471; Müslim, I, 329.
353 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 164-165.
354 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 151.
355 Câmiu'l-Mesâil, I, 106-107.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah ihsan ile cömertliği ile ve lütfu ile kullarını veli/dost edinir. Onlara ihtiyacı olduğundan dolayı değil. Nitekim yüce Allah: *"De ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin)de hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah'a hamdolsun, de; Onu tekbir ettikçe et."* (Âyet 111) buyurmuştur.][356]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve de ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin)de hiçbir ortağı olmayan acizliğinden ötürü velisi/yardımcısı da bulunmayan Allah'a hamdolsun."* buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın acizlikten ötürü hiçbir veli ve yardımcısı yoktur. Aksine: *"Kim aziz/güçlü olmak istiyorsa bilsin ki gerçekten izzet/karşı konulamaz güç bütünüyle Allah'ındır."* (Fatır, 10) buyuran bizzat odur. O hükümdarlara ve herhangi bir yardımcı dostları bulunmadığı zaman kendisi için başkalarını veli edinen diğer kimselere benzemez.][357]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"De ki: Çocuk edinmemiş, mülk (ve egemenliğin)de hiçbir ortağı olmayan, âcizliğinden ötürü velisi (yardımcısı) da bulunmayan Allah'a hamdolsun, de; Onu tekbir ettikçe et."* (Âyet 111) buyurmaktadır.

O halde yaratılmışların başkalarını veli/dost edinmelerinde olduğu gibi yüce Rabbimiz acizliğinden ötürü kulunu veli edinmez. Aksine ona lütuf ve ihsanda bulunmak üzere onu veli edinir. Veli vilâyetten gelir. Vilâyet/veli edinmek ise düşmanlığın zıddıdır. Vilâyetin esası sevgidir, düşmanlığın esası ise nefrettir. Eğer lafzın yakın olmak demek olan "el-vely"den alınmıştır. Bu, bu lafzın anlamının bir kısmını teşkil eder. Çünkü Veli, veli edindiği kimseye yakınlaşır. Düşman da düşmanından uzak durur. Halillik muhabbetin kemalini ve kalbin tamamını kaplamayı gerektirdiğinden ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hiçbir yaratılmışı halil edinmesi uygun düşmezdi. Hatta o şöyle buyurmuştur: "Eğer ben yeryüzündekilerden bir halil edinecek olsaydım şüphesiz Ebu Bekir'i halil edinirdim. Fakat sizin bu arkadaşınız Allah'ın halilidir."[358]][359]

356 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 371.
357 Minhâcü's-Sünne, VII, 30.
358 Kaynakları daha önce gösterildi.
359 Minhâcü's-Sünne, V, 253.

KEHF SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 110 âyettir)

Genel Olarak Sûre Hakkında Şunları Söylemiştir:

[Şüphesiz Kehf Sûresi de ilim adamlarının ittifakı ile aynı şekilde Mekki/ Mekke'de inmiş bir sûredir.][360]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu Kehf ashabı kıssası ile Zülkarneyn kıssasının her birinin kendi türü içerisinde diğerlerine göre en güzel kıssa olması gibidir. Zülkarneyn kıssası hükümdarlara ait kıssaların en güzeli, Ashab-ı Kehf kıssası da fetret dönemindeki Allah dostlarının kıssalarının en güzelidir.][361]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Muhammed b. İshak dedi ki: Bana Mısır ahâlisinden kırk küsür sene önce gelmiş bir üstad İbn Abbas'ın azadlısı İkrime'den, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini nakletti: Kureyşliler Nadr b. Haris ve Ukbe b. Ebu Muayt'ı Medine'de yahudi hahamlarına gönderip onlara: Hahamlara Muhammed'in durumuna dair soru sorun. Onun niteliklerini onlara anlatın. Neler söylediklerini onlara bildirin. Çünkü onlar ilk indirilmiş kitap ehlidirler. Onların yanında bizim bilmediğimiz nebilere dair bilgi vardır dediler. Onlar da yola koyulup Medine'ye geldiler. Yahudi hahamlarına Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dair soru sordular. Onlara durumunu anlattılar ve bazı sözlerini aktarıp şöyle dediler: Sizler Tevrat'ı bilen kimselersiniz. Biz de sizlere şu bizim arkadaşımızın durumunu bize haber vermeniz için geldik diye eklediler. Yahudi hahamları onlara şöyle akıl verdi: Ona şu üç hususa dair soru sormanızı tavsiye ederiz. Eğer o bunlara dair size haber verecek olursa rasûl olarak gönderilmiş bir nebidir. Eğer böyle yapmayacak olursa adam yalan uyduruyor. O taktirde siz de ona uygun gördüğünüzü yaparsınız. Ona ilk

360 Câmiu'l-Mesâil, II, 83.
361 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 22.

zamanlarda çıkıp gitmiş genç delikanlılara dair soru sorun. Onların durumları ne oldu? Çünkü bunların hayret verici işler başlarından geçmişti. Ona yerin doğularına ve bâtılarına kadar ulaşan çokça dolaşmış bir adamın halini sorun. Onun haberleri neydi? Bir de ona ruha dair soru sorun. O nedir? Eğer size bunu haber verecek olursa o bir nebidir ona uyun, eğer size haber vermeyecek olursa o yalan uyduran bir adamdır. Ona neyi uygun görürseniz onu yapınız.

Bunun üzerine Nadr ve Ukbe Mekke'ye Kureyş'in yanına geri gelip dediler:

Ey Kureyşliler! Biz sizlere, sizlerle Muhammed arasında ayırdedici hükmü vermenize yarayacak bir bilgi ile geldik. Yahudi hahamları bizlere ona bazı hususlara dair soru sormamızı emrettiler deyip onlara neleri sormalarını istediklerini haber verdiler. Onlar da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına gelerek: Ey Muhammed! Bize haber ver deyip yahudilerin kendilerine sormalarını emrettikleri hususları sordular. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: Olur size haber vereyim dedi. Cebrail de ona Allah'tan Kehf Sûresi'ni getirdi. Bu sûrede ona sordukları genç delikanlıların durumu ile dünyayı dolaşan adamın haberi geçiyordu. Ayrıca yüce Allah'ın: *"Bir de sana ruhu soruyorlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir. Size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir."* (İsra, 85) buyruklarını getirdi.

İbn İshak dedi ki: Bana ulaştığına göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sûreyi başından okuyarak: *"Hamd kuluna"* yani Muhammed'e *"kitabı indiren Allah'adır"* diye okumaya başladı. Yani onların ona nübüvvetine dair sordukları hususların tahkiki hususunda benim Rasûlümsün. *"Ve o kitapta hiçbir eğrilik komayan Allah'adır ki, (o kitap) dosdoğru bir kitaptır."* (Kehf, 1-2).

Yani o kitabı dosdoğru yani mutedil, onda hiçbir tutarsızlığın bulunmadığı bir vaziyette indirmiştir.[362]

Böylece sûrenin tefsirini yüce Allah'ın: *"Sen Kehf ve Rakim ashabını âyetlerimiz arasında hayret edileceklerden mi sandın?"* (Kehf, 9)'e kadar zikretti. Yani ben yaratılmışlar hakkında yaptıklarım ile kullara karşı ortaya koymuş olduğum delillerim bundan çok daha muazzam olduğu halde beni hakkıyla bilip tanıyamadılar.

Mücahid dedi ki:[363] Bunlar bizim âyet ve belgelerimizin en hayret vericileri değildir. Bunlardan çok daha hayret verici olanları vardır.

---

362 İbn Cerir, XV, 191-192.
363 İbn Cerir, XV, 197.

el-Avfi'nin İbn Abbas'dan tefsirinde[364] şöyle denmektedir: Sana vermiş olduğum ilim, sünnet ve kitap Kehf ashabının durumundan çok daha üstündür.

Derim ki: Durum selefin zikrettiği şekildedir. Şüphesiz Kehf ashabının kıssası Allah'ın âyetlerindendir. Onların ölmeden üçyüz yıl boyunca uykuda kalmaları yüce Allah'ın kudret ve meşietine delalet eden ve onun dilediğini yarattığını gösteren bir âyettir. Durum inkârcıların söyledikleri gibi değildir.

Bu aynı zamanda bedenlerin yeniden diriltilip iade edilmelerinin de bir delilidir. Nitekim yüce Allah: *"Böylece bulunmalarını sağladık ki Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu ve kıyametin kopacağında asla şüphe bulunmadığını bilsinler."* (Kehf, 21) buyurmaktadır. İnsanlar onların zamanlarında bedenler diriltilmeyerek ruhlar diriltilecek mi diye tartışmışlardı.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ise hiç bir insan kendisine öğretmediği halde onların kıssalarını haber vermesi onun peygamberliğinin bir delilidir. Böylelikle onların kıssaları Allah'a iman, ahiret gününe iman ve rasûlüne imandan ibaret, imanın üç esasının bir delili idi. Bununla birlikte onlar yine de Allah'ın hayret verici âyetlerinden değildir. Allah'ın âyetleri arasında bunlardan daha çok hayret verici âyetler de vardır.

Şanı yüce Allah onların o doğru söyleyen bir nebi mi yoksa yalancı mı olduğunu bilmek maksadıyla kendisine haklarında soru sorup göstermesini istedikleri âyetleri/mucizeleri daha önce sözkonusu etmiş ve yüce Allah: *"Sana zülkarneyni de soruyorlar"* (Kehf, 83) buyurmuştur. Ayrıca yüce Allah: *"Andolsun ki Yûsuf'un ve kardeşlerinin durumunda soranlar için nice ibretler vardır"* (Yûsuf, 7) buyruğundan itibaren *"İşte bu sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Yoksa onlar hile yaparak işlerini kararlaştırdıkları zaman sen aralarında değildin."* (Yûsuf, 102) buyruğuna kadar daha sonra: *" Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, onlar bunlardan (ibret almaksızın) yüz çevirerek üzerlerinde (düşünmede) n geçer, giderler. Onların çoğu şirk koşmaksızın (bir türlü) Allah'a iman etmezler."* (Yûsuf, 105-106) ve: *"Nihâyet o peygamberler (kendilerini yalanlayanların imanlarından) ümitlerini kesip de (kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız gelmiş de dilediğimiz kurtuluşa erdirilmişti. Ama kâfirler güruhundan azabımız asla geri çevrilemez. Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır. O (Kur'ân) uydurulan bir söz değildir. Fakat kendisinden önce olanları doğrulayıcı, (insanlara) gerekli herşeyin açıklayıcısı, iman edecek bir topluluk için de hidâyet ve rahmettir."* (Yûsuf, 110-111) buyurmaktadır.

364 İbn Cerir, XV, 198.

Hakkında ona soru sordukları Kehf ashabının kıssasını zikrettikten sonra da yüce Allah: *"Sana zülkarneyni de soruyorlar de ki: Size ona dair de haber okuyayım."* (Kehf, 83) buyurmaktadır. Yani onlar sana hem onu soruyorlar hem bunu soruyorlar.][365]

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖٓي اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ﴿١﴾

1. "Hamd kuluna kitabı indiren ve onda hiç bir eğrilik komayan Allah'adır."

Tefsiri:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Allah senin üzerine kitabı ve hikmeti indirdi."* (Nisa, 113) buyruğunda olduğu gibi bazen kitap ile birlikte zikredilen hikmet lafzı gibidir. Bazen de yüce Allah'ın: *"Hamd kuluna kitabı indiren Allah'adır."* buyruğunda olduğu gibi "kitap"ı tek başına zikretmesi gibidir.][366]

وَيُنْذِرَ الَّذٖينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ﴿٤﴾ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَآئِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾

4. "Ve: "Allah çocuk edindi" diyenleri de uyarmak için (indirmiştir).

5. Onların da, atalarının da buna dair hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük! Onlar ancak yalan söylerler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Ve: "Allah çocuk edindi" diyenleri de uyarmak için (indirmiştir). Onların da, atalarının da buna dair hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük! Onlar ancak yalan söylerler."* (Âyet 4-5) buyurmaktadır. Çünkü onların çoğunlukla görülen halleri dini bilmeyişleri, nebilerden nakledilmemiş aksine kendilerinin uydurdukları bir söz olduğundan ötürü kabulü sözkonusu olmayan, anlamını akledip kavramadıkları sözler söylemeleridir. Onlar: Bu akıl ile bilinemez deyip kendilerinin akılları ile kavrayamadıklarını bildikleri bir söz uyduruveriyorlardı. Bu ise başı sonunu çürüten çelişkili bir sözdü. Ondan dolayı onların mabutları hakkında tek bir görüş etrafında ittifak ettiklerini göremezsiniz.

365 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 381-386.
366 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 333.

Hatta bazı kimseler şöyle demiştir: On hristiyan bir araya gelseler on bir ayrı görüş ortaya koymuş olarak ayrılırlar.][367]

[Yüce Allah: *"Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük! Onlar ancak yalan söylerler."* buyruğunda sözün ağızlarından çıktığını, bununla birlikte onların şahıslarından ayrılmadığını haber vermektedir.][368]

وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾

14. "(Hükümdarlarının karşısına) dikilip de: "Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz ondan başkasını ilah diye çağırmayız. O taktirde gerçekten son derece bâtıl bir söz söylemiş oluruz" dediklerinde Biz kalplerine sabır ve metanet vermiştik."

Tefsiri:

[*"Biz ondan başkasını ilah diye çağırmayız."* Yani ondan başkasına ibadet etmeyiz. Yüce Allah'ın: *"Siz ba'le mi dua ediyorsunuz."* (Sâffât, 125) buyruğunda da bu manadadır.][369]

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾

17. "Güneş doğduğu zaman mağaralarının sağ tarafına yöneldiğini, battığında da sol yandan kayıp gittiğini görürdün. Kendileri ise oranın geniş bir yerinde idiler. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kime hidâyet verirse o doğru yola erdirilmiştir. Kimi de saptırırsa artık onun için doğru yola erdirecek bir veli (dost ve yardımcı) bulamazsın."

Tefsiri:

[Buradaki hidâyet bulmak ancak Allah'ın hidâyeti ile mümkün olur. Çünkü Allah'ın hidâyete ilettiği kişi hidâyet bulandır. *"Kimi de saptırırsa artık onun için*

367 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 166.
368 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 518.
369 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 15.

doğru yola erdirecek bir veli/dost ve yardımcı bulamazsın." Bu âyet-i kerime kulun böyle bir hidâyetin elde edilebilmesi için Allah'a ihtiyacının olmadığını iddia eden kaderiyeci görüşün tutarsızlığını açıkça gösteren buyruklardandır. Aksine onlara göre her bir kul ile birlikte kendisi ile hidâyetin hâsıl olacağı bir imkân vardır. Onlara dair geniş açıklamalar başka yerdedir.][370]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah kime hidâyet verirse o doğru yola erdirilmiştir. Kimi de saptırırsa artık onun için doğru yola erdirecek bir veli/dost ve yardımcı bulamazsın."* buyurmaktadır. İşte bu buyruk Allah'ın hidâyet verdiği herkesin hidâyet bulacağına delildir. Eğer mümine hidâyet verdiği gibi kâfire de hidâyet verecek olsa o da hidâyet bulur.][371]

وَكَذٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾

21. "Böylece bulunmalarını sağladık ki, Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu ve kıyametin kopacağında asla şüphe bulunmadığını bilsinler. Hani onlar kendi meselelerini aralarında tartışıyorlardı. Bunun üzerine: "Üzerlerine bir bina yapın" demişlerdi. Rabbleri onları daha iyi bilendir. Onların işine galip gelen kimseler ise: "Mutlaka biz, yanlarında bir mescit edineceğiz" dediler."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Onların işine galip gelen kimseler ise: Mutlaka biz yanlarında bir mescit edineceğiz dediler."* buyurmaktadır. Doğru yoldan sapmış olanlar hatta kendileri gazaba uğramış olanlar nebilerle salihlerin kabirleri üzerine mescitler inşa ederlerdi. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ümmetine birden çok durumda böyle bir iş yapmayı dünyadan ayrılacağı vakte kadar -babam anam ona feda olsun- yasaklamış bulunmaktadır.][372]

370 Câmiu'l-Mesâil, I, 99.
371 Minhâcü's-Sünne, V, 307.
372 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, I, 78.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا
بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا
يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ
أَحَدًا ﴿٢٢﴾

22. "Sayıları üçtür, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. "Beştir, altıncıları köpekleridir" de diyecekler. Bu, gaybı taşlamaktır. "Yedidir, sekizincileri köpekleridir" diyecekler. De ki: "Rabbim, onların sayısını en iyi bilendir. Onları pek az kimseden başkası bilemez." O halde bunlar hakkında zahir olan şeyden başkasıyla mücadele etme. Bunlara dair onlardan kimseye bir şey sorma."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*"Sayıları üçtür, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. "Beştir, altıncıları köpekleridir" de diyecekler. Bu, gaybı taşlamaktır. "Yedidir, sekizincileri köpekleridir" diyecekler. De ki: "Rabbim, onların sayısını en iyi bilendir. Onları pek az kimseden başkası bilemez." O halde bunlar hakkında zahir olan şeyden başkasıyla mücadele etme. Bunlara dair onlardan kimseye bir şey sorma.*" buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime bu hususta takınılması gereken edebi ve böyle bir durumda neler yapılması gerektiğini öğretmeyi kapsamaktadır. Şanı yüce Allah onlardan ilk iki görüşü zayıf olarak değerlendirdiği üç görüşü haber vermektedir. Üçüncüsü hakkında ise bir şey söylememiştir. Bu da bu görüşün sıhhatıne delildir. Çünkü bu görüş bâtıl olsaydı önceki iki görüşü reddettiği gibi bunu da elbette reddederdi. Daha sonra onların sayılarını bilmenin bir faydasının olmadığını göstermiştir. Bu gibi durumlarda: "*De ki: Rabbim onların sayısını en iyi bilendir*" denilir. Çünkü bunu ancak yüce Allah'ın bildirmiş olduğu pek az kişiden başkası bilemez. Bundan dolayı yüce Allah: "*O halde bunlar hakkında zahir olan şeyden başkasıyla mücadele etme*" buyurmaktadır. Yani faydası olmayan herhangi bir hususta kendini yorma ve buna dair onlara soru da sorma. Çünkü onların buna dair bildikleri gayba taş atmaktan başka bir şey değildir.][373]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

373 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 367-368.

[Ayrıca yüce Allah'ın: *"Sayıları üçtür dördüncüleri köpekleridir. Beştir altıncıları köpekleridir de diyecekler. Bu gaybı taşlamaktır. Yedidir sekizincileri köpekleridir diyeceklerdir. Yani onlar üç kişidir, onlar beş kişidir, onlar yedi kişidir (diyeceklerdir).]*[374]

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾

23. "Hiçbir şey hakkında sakın: Ben bunu mutlaka yarın yapacağım, deme."

Tefsiri:

[Harun b. Abdullah dedi ki: Ebu Abdullah'a şöyle soruldu: Yemininin üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra İbn Abbas istisna yapılacağı görüşünde değil miydi denilince o (Ebu Abdullah) dedi ki: Şüphesiz bu ancak söz ile ilgili hususlardadır. Yeminde böyle değildir. O şanı yüce Allah'ın: *"Hiçbir şey hakkında sakın: Ben bunu mutlaka yarın yapacağım deme. Meğer ki Allah dilemiş ola."* buyruğunun bu anlamda olduğunu kabul ediyordu. Ebu Abdullah dedi ki: Bu söz ile söylenen hususlar ile ilgilidir. Bunun yemin ile alakası yoktur. İstisna (yeminden sonra inşaallah demek) ise ancak boşama ve köle azad etmeye dair yemin etmesi halinde keffaretin sözkonusu olduğu hususlar ile ilgilidir. Bu durumda keffarette bulunmaz.][375]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İstisna yapmayı (yeminden sonra inşaallah demeyi) niyet etmesi yüce Allah'ın: *"Hiçbir şey hakkında sakın: Ben bunu mutlaka yarın yapacağım deme. Meğer ki Allah dilemiş ola."* (Âyet 23-24) buyruğunun anlamıdır. Çünkü kişi inşaallah demedikçe ben bu işi yarın yapacağım dememekle emrolunmuştur.][376]

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾

25. "Onlar mağaralarında üçyüz yıl kaldılar. (Buna) dokuz daha kattılar."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. (Buna) dokuz daha kattılar."* (Âyet 25) buyurdu. Denildiğine göre buyruk şu anlamdadır:

374 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 33.
375 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 196.
376 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 312.

Üç yüz güneş senesi kaldılar. *"Dokuz daha kattılar"* kameri sene hesabı iledir. İşte bu iki seneye itibar etmek, iki kitap ehline mensup birçok ümmetlerin –tahrifleri sebebi ile- riâyet ettikleri bir adetidir. Mecusilerin adetinin de bu şekilde olduğunu zannediyorum.][377]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. (Buna) dokuz daha kattılar."* (Âyet 25) buyurmaktadır. Bu süre üç yüz güneş senesi ve üçyüz dokuz ay senesi idi.][378]

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾

28. "Sabah akşam Rabblerinin rızasını dileyerek O'na dua (ve ibadet) edenlerle beraberliğini sebatla sürdür. Dünya hayâtının güzelliğini isteyerek gözlerin onlardan başkasına kaymasın. Kalplerine Bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz hevâ ve heveslerine uymuş, işinde haddini aşmış kimselere de itaat etme."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kalplerine Bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz hevâ ve heveslerine uymuş, işinde haddini aşmış kimselere de itaat etme."* buyurmaktadır. Hevâ cehalet ile beraber olmadıkça tek başına kötülükleri yapmaz. Yoksa hevâsının peşinden giden bir kişi o işin kendisine ağır basan bir zarar vereceğini kesinlikle bilecek olursa tabiatı gereği nefsi o işten uzak durur. Şüphesiz yüce Allah nefiste kendisine faydalı olacak şeylere bir sevgi, zarar verecek şeylere de bir nefret var etmiştir. Bundan dolayı nefis kendisine ağırlıklı bir zarar vereceğinden kesinlikle emin olduğu bir işi yapmaz. Hatta böyle bir işi yaparsa akıl kıtlığından dolayı yapar.[379]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Sabah akşam Rabblerinin rızasını dileyerek O'na dua (ve ibadet) edenlerle beraberliğini sebatla sürdür."* buyruğu ise bu niteliği taşıyan

377 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXV. 138.
378 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 265.
379 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 289.

herkes hakkında umumidir. Mesela sabah ve ikindi namazlarını cemaatle kılan kimseler Allah'ın rızasını arayarak sabah akşam Rabblerine dua ve ibadet eden kimselerdir. Onların ashab-ı suffa olup olmamaları arasında bir fark yoktur. Yüce Allah peygamberine Allah'ın rızasını isteyen salih kulları ile beraber olmasını ve dünya hayâtının süsünü isteyerek gözlerinin onlardan başkasına yönelmemesini emir buyurmaktadır. Bu âyet-i kerime Kehf Sûresi'nde yer alır ve Mekke'de inmiş bir sûredir. Aynı şekilde En'am Sûresi'ndeki: *"Rabblerine sabah akşam -sırf O'nun rızasını dileyerek- dua edenleri kovma. Onların hesabından sana birşey düşmez. Senin hesabından da onlara bir şey düşmez ki onları kovasın. (Kovarsan) o taktirde zâlimlerden olursun."* (En'âm, 52) âyeti de böyledir.

Rivâyet edildiğine göre[380] bu iki âyet-i kerime mustazaf müminler hakkında nazil olmuştur. Çünkü mütekebbir kimseler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bunları yanından uzaklaştırmasını istemişlerdi. Ama yüce Allah, Allah'ın rızasını isteyen kimseleri mustazaf olsalar dahi uzaklaştırmasını ona yasakladı. Sonra da onlarla birlikteliğini sabır ve sebatla sürdürmesini emretti. Bu olay Medine'ye hicret etmeden önce de suffa var olmadan önce de olmuştu. Fakat âyet-i kerime suffa ehlinden olsun başkalarından olsun bu nitelikte olan herkesi kapsar.

Bundan maksat ise onun Allah'ın gerçek velileri/dostları olan takva sahibi müminler ile birlikte olmasıdır. İsterse fakir ve güçsüz olsunlar. Hiçkimse Allah'ın nezdinde saltanatıyla, malıyla, mülküyle düzgün olmayan kıyafetiyle, fakirliğiyle öne geçmez. Aksine onun nezdinde ancak iman ve salih amel ile öne geçilir. Şanı yüce Allah peygamberine zayıf ya da fakir olan kimseleri uzaklaştırmasını isteyen başkanlık makamlarında bulunan ve mal sahibi varlıklara itaat etmesini yasaklamakta ve bunlar arasından Allah'ın rızasını isteyen kimseleri kovmamasını, şanı yüce Allah'ın sabah ve ikindi namazı gibi onlarla birlikte olmayı emretmiş olduğu cemaatte onlarla beraberliğini sebatla sürdürmesini, hevâlarına uyan ve Allah'ı anmaktan gafil olanların emirlerine de itaat etmemesini emir buyurmaktadır.][381]

كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾

33. "Bu iki bağ mahsullerini vermiş, hiçbir şeyi ondan eksik bırakmamıştı. Bunların arasında bir de ırmak akıtmıştık."

380 İbn Cerir, XV, 234
381 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 59-60.

Tefsiri:

[Bir kimsenin hakkını eksik vermek halinde "zulmetti" denilir. İşte yüce Allah da: *"Bu iki bağ mahsullerini vermiş, hiçbir şeyi ondan zulmetmemişti/eksik bırakmamıştı."* buyurmuştur.][382]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mümin arkadaşına: *"Bağına girdiğin zaman maaşallah Allah'ın yardımı olmadan (hiçbir şeye) güç yetirilemez demeli değil miydin?"* (Âyet 39) demişti. Bundan dolayıdır ki herhangi bir şeye nazar değmesinden korkan bir kimseye böyle demesi emrolunur.

Yüce Allah'ın: *"Maaşallah"* ifadesinin takdiri ise: Allah'ın dilediği olur. Dolayısıyla emin olmasın. Aksine kader ile emin olunur demektir. Yine *"Allah'ın yardımı olmadan (hiçbir şeye) güç yetirilemez (la kuvvete illa billah)."* demesi emrolunur. Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivâyet ettiği Ebu Mûsâ el-Eşari (radıyallâhu anh)'dan gelen hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "O cennet hazinelerinden bir hazinedir" buyurmuştur.[383]

Kenz/hazine ise ayrıca toplanmaya ihtiyacı olmayan bir arada bulunan mal demektir. Çünkü bu zikir hem tevekkülü hem de şanı yüce Allah'a iftikarı/muhtaçlığını arz etmesini ihtiva eder.][384]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Bağına girdiğin zaman maaşallah, Allah'ın yardımı olmadan (hiçbir şeye) güç yetirilemez demeli değil miydin?"* buyurmaktadır. Bundan dolayı müslümanlar Allah'ın dilediği olur, onun dilemediği olmaz demişlerdir.][385]

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ
هٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا
حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

49. "Kitap konulmuş olacak, günahkârları onun içindekilerden korkuya kapılmış göreceksin. "Vay bizim halimize! Ne olmuş

382 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 223, XIV, 336.
383 Buhârî, 4205; Müslim, 2704.
384 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 321.
385 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 62.

bu kitaba? Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp, sayıp dökmüş!" diyecekler. Onlar işlediklerini de hazır bulacaklardır. Rabbin kimseye zulmetmez."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Vay bizim halimize! Bu kitaba ne olmuş, küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp sayıp dökmüş diyecekler. Onlar işlediklerini de hazır bulacaklardır. Rabbin kimseye zulmetmez."* buyurmuştur. Bu durumda bu olumsuz ifade dolayısıyla hiçbir kimseye imkânsız ve gücünün yetmediği bir şey yapılmaz. Yahut onların hasenatından (eksiltilmek sûretiyle) onlara hiçbir şey zulmetmez. Aksine onların hepsini sayıp tespit eder ve onların sevabını onlara verir denilir mi? Buyruk, kula hasenatının sevabının verileceğine, onlardan hiçbir şeyin eksiltilmeyeceğine, diğer taraftan ancak kötülüklerinden ötürü cezalandırılacağına, onun günahsız yere cezalandırılması ile hasenatının karşılıklarının eksik verilmesinin de şanı yüce Rabbimizin münezzeh olduğu bir zulüm olduğuna delildir.][386]

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْاِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾

54. "Andolsun ki biz bu Kur'an'da her misali geniş geniş açıkladık. İnsan ise tartışması her şeyden çok olandır."

Tefsiri:

[Sahih(-i Buhârî)'de zikredilen Ali (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadise göre Fatıma (radıyallâhu anhâ) ile birlikte uyumakta iken Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) geceleyin gelip kapılarını çalmış ve: "Namaz kılmaz mısınız" buyurmuştu. Ali (radıyallâhu anh) da: Ey Allah'ın Rasûlü! Canlarımız Allah'ın elindedir. İsterse onları tutar, isterse salıverir deyince Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: *"İnsan da tartışması her şeyden çok olandır."* buyruğunu okuyarak eliyle de uyluğuna vurarak dönüp gitmişti.[387]

Bu hadis, şer'i emirlere kaderi gerekçe göstererek karşı çıkanların yerilmesi hususunda açık bir nastır. Çünkü onun: "Canlarımız Allah'ın elindedir" ifadeleri emre uymayı terk hususunda kaderi dayanak göstermektir. Özü itibari ile doğru bir sözdür. Fakat emre karşı gelmek için elverişli bir gerekçe değildir. Aksine bunu emre karşı delil göstermek şanı yüce Allah'ın hakkında: *"İnsan ise tartışması her*

386 Minhâcü's-Sünne, V, 106.
387 Buhârî, VI. 88.

şeyden çok olandır." buyruğunda yerilmiş bulunan cedel/tartışma kabilindendir. Bunlar ise Kaderiyye arasındaki kısımlardan birisidir. Şanı yüce Allah onları başka yerde de bâtılı ileri sürerek mücadele etmekle nitelendirmiştir.][388]

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا
بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا اٰيَاتِي وَمَا أُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾

56. "Biz peygamberleri ancak müjdeleyici ve korkutucu kimseler olmak üzere göndeririz. Kâfir olanlar ise hakkı yerinden kaydırmak için bâtıl ile mücadele verirler. Âyetlerimi ve kendisi ile tehdit edildikleri şeyi ise alaya alırlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Âyetlerimi ve kendisi ile tehdit edildikleri şeyi ise alaya alırlar."* buyurmak sûretiyle akıl yoluyla Rabbe delil olduğu bilinen ilme delalet eden âyetler/belgeler ile uyarıp korkutma/inzar arasındaki farkı ortaya koymaktadır. İnzar ise korku veren şeye dair haber vermektir. Nebilerin isyankarların hak ettikleri azabı haber vermeleri gibi. Bu ise verilen haber ile ve inzarlar ile bilinir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* (İsra, 15) buyurmaktadır. Âyetler/belgelerin ise delaletleri akıl ile bilinir. Nebiler ise hem âyetleri getirmişlerdir hem de inzarları getirmişlerdir.][389]

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ
مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾

58. "Bununla beraber Rabbin, Ğafurdur, rahmet sahibidir. Şâyet onları kazandıkları yüzünden sorgulasaydı, elbette onlara azabı çabuklaştırırdı. Fakat onlar için belirlenmiş bir zaman vardır ki, ondan kurtulmak için hiçbir sığınak bulamayacaklardır."

Tefsiri:

[(Mealde: Sığınak anlamı verilen) mevil dönüş/dönüş yeri demektir. Yüce Allah: *"Onun karşısında hiçbir sığınak (mevil) bulamayacaklardır"* buyurmaktadır.] [390]

388 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 244.
389 en-Nübuvvât, 162.
390 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 291.

قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَآءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَآ أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾

69. "O da: İnşaallah sen beni sabredici bulacaksın, sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim dedi."

Tefsiri:

[Mûsâ Hızır'a: *"O da: "İnşaallah sen beni sabredici bulacaksın. Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim" dedi. "Bana uyarsan, sana o hususta açıklama yapıncaya kadar bana bir şey sorma" dedi."* (Âyet 69-70) dedi. Bu ona olup biten ile ilgili olarak bir şeyleri kendisi anlatıncaya kadar soru sormasına dair bir yasaktı. Fakat gemiyi delince Mûsâ ona: *"İçindekileri suda boğmak için mi onu deldin. Andolsun ki sen büyük bir iş yaptın."* (Âyet 71) deyivermiş ve böylelikle Hızır ona olayı anlatmadan önce soru sormuştu. Çocuk ile ilgili olarak: *"Tertemiz bir cana başka bir can karşılığında olmaksızın kıydın öyle mi? Gerçekten sen çok kötü bir iş yaptın"* demiş yine kendisi ona durumu anlatmadan bir soru sormuştu. Duvar hakkında da: *"Dileseydin elbet buna karşılık bir ücret alırdın."* (Âyet 77) demişti. Bu ise mana itibari ile bir sorudur. Çünkü soru ve talep/istek bildiren cümleler bazı hallerde şart kipi ile ifade edilebilir. Mesela: Bize misafir gelirsen biz de sana ikram ederiz. Bu gece bizde kalırsan bize iyilik etmiş olursun demek gibi. Yine Adem (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbimiz! Nefislerimize zulmettik. Eğer sen bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen hiç şüphesiz hüsrana uğrayanlardan oluruz."* (A'raf, 22) şeklindeki sözleri. Nuh (aleyhisselâm)'ın:" *Rabbim ben, bilmediğim şeyi senden istemekten Sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmez isen, en büyük zarara uğrayanlardan olurum."* (Hud, 47) sözleri bu türdendir. Bunun benzeri pek çoktur. İşte bundan dolayı Mûsâ (aleyhisselâm): *"Eğer bundan sonra sana bir şey soracak olursam artık benimle arkadaşlık etme."* (Âyet 76) demişti. Bu da onun Hızır'a bu üç hususu kendisi ona meselenin iç yüzünü anlatmadan sorduğuna delildir. Böyle yapması ise Hızır'ın yasağına karşı gelmekti. Bu hareketi ise: *"Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim."* (Âyet 69) şeklindeki taahhüdünün kapsamına girer. Böylece bu da nehye/yasağa karşı gelmenin emre karşı gelmek olduğuna delil olmaktadır.][391]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer Hızır hayâtta olsaydı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e gelerek ona iman edip onunla birlikte cihad etmesi gerekirdi. Nitekim yüce Allah peygamberlerden ve onlara iman edenlerden: *"Hani Allah peygamberlerden size verdiğim kitap ve*

391 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII, 175.

hikmetten sonra size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz almıştı." (Âl-i İmrân. 81) buyruğu ile söz almıştır. Hızır ise insanların arasından birilerinin gemilerini düzeltmiş iken nasıl olur da Muhammed ve ashabının arasında yer almazdı? Kendisi eğer bir nebi ise bizim nebimiz ondan faziletlidir. Eğer nebi ise Ebu Bekir ve Ömer ondan faziletlidir. Bu husus ise ilgili yerde genişçe açıklanmıştır.][392]

قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾

78. "O da dedi ki: İşte bu benimle senin ayrılışımızdır. Dayanamadığın şeylerin iç yüzünü sana haber vereyim."

Tefsiri:

[Mûsâ'nın ve o alim kişinin kıssasında yüce Allah: *"O da dedi ki: İşte bu benimle senin ayrılışımızdır. Dayanamadığın şeylerin iç yüzünü sana haber vereyim."* (Âyet 78) buyruğundan itibaren: *"Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte senin tahammül gösteremediğin şeylerin iç yüzü budur."* (Âyet 82)'e kadar devam eden buyruklara gelince.

Buradaki tevil (işlerin iç yüzü) alim kişinin yaptığı sahibinin izni olmadan gemiyi delmek, küçük çocuğu öldürmek, duvarı doğrultup düzeltmek şeklindeki işlerinin tevili/iç yüzüdür. Bu bir amelin tevilidir. Sözün tevili değildir. Böyle olmasının sebebine gelince: Tevil evvele yüevvilünün mastarıdır. Havvale yuhavvilu, avvale yuavvilu gibi. Evvele yüevvilü fiili ise hâle yehulü havlen fiili gibi "âle yeûlu evle"nin geçişli fiilidir. Arapların "âle yeulü" fiili ise şuna döndü anlamındadır. "Meal" kelimesi de buradan gelmektedir ki bir şeyin sonunda vardığı durum demektir. Büyük iştikakda "mevil" de bununla ortaktır. Çünkü o da "veele"den gelirken bu da "evele"den gelmektedir. "Mevil" de dönüş yeri demektir. Yüce Allah da: *"Onun karşısında hiçbir sığınak (mevil) bulamayacaklardır."* (Kehf. 58) buyurmaktadır. Küçük iştikakda buna uygun olan kelimelerden birisi de "âl" lafzıdır. Çünkü kişinin âli ona ulaşan varan kimseler demektir. Bundan dolayı ancak büyük şahsiyetler hakkında kullanılır. Böylelikle izafe olunan kişinin sonunda ona âl olması uygun olur. İbrahim âli, Lut'un âli, Firavun'un âli gibi. Bu yönüyle lafız "ehl: aile halkı" lafzından farklıdır. "Evvel: ilk" lafzının vezni de "efal"dir. Çünkü Araplar bunun müennesini "ûlâ" diye kullanmışlardır. Nitekim "cumadel ûlâ" demeleri gibi. Kasas Sûresi'nde de: *"İlkinde de sonunda da hamd yalnız O'nundur."* (Kasas. 70) buyrulmaktadır.

392 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 185.

Bazı kimseler bunun veznin "fev'ale" olduğunu, müennesinin de "evletün" geldiğini söylerler. Ancak bunun Arap dilinden bir tanığa ihtiyacı vardır. Ama onun gayr-ı munsarıf olması kelimenin vezninin "فوعل fev'ale" olmayıp "فعَل fe'ale" olduğuna delildir. Çünkü "kevser ve cevher" gibi fev'ale veznindeki lafızlar munsarıfdır.

Önde olana "evvel: ilk" adının verilmesi -Allah en iyi bilendir- ondan sonrasının ona dönmesi ve onun üzerine bina edilmesi dolayısıyladır. Çünkü ilk kendisinden sonrası için bir esas ve bir temeldir. Siyga/kip tafdil/üstünlük derecesi kipidir. Fakat ekbar ve kübra asgar ve süğra (eril ve dişil olmaz üzere) büyük küçük gibi bir kip de değildir. "Ahmer ve hamra: kırmızı" kipi kabilinden de değildir. Bundan dolayı Araplar: "جئته من أول أمس : Ona evvelsi günü geldim" derler. Yüce Allah da: *"İlk gününden temeli takva üzerine kurulan mescit."* (Tevbe, 108); *"Ve ben müslümanların ilkiyim."* (En'âm, 163); *"Onu ilk inkâr edenler olmayın."* (Bakara, 41) buyurmuştur. Eğer: "هذا أول هؤلاء :Bu bunların ilkidir" denilecek olursa onun ilk oluşta onlar üzerine bir fazileti bulunanlarının o olduğu anlaşılır. Çünkü her bir varlık kendisinden öncekine raci olup ona dayanır. İşte onların hepsi bu ilklerine varırlar. Buna göre herhangi bir işi bir kimse önce yapıp ondan sonrakiler de onun o işine uyacak olurlarsa hepsinin kendisine döndüğü "âle yeulü" önceki olur. Çünkü ilkin önder olmak ve kendisine uyulmak gibi bir niteliği vardır.

"Evl" lafzı dönüşü ve rücu etmeyi ifade ederken "evvel" lafzı da ilk olarak başlamayı ifade eder. İlk olarak başlayan/başlatan ise dönen ve rücu edenden farklıdır. Çünkü ilk kendisinden sonrakiler için ilktir. Bu sebeple müslümanların ilki ve ilk gün ifadelerindeki dönüş ve rücu manası muzafa değil, kendisine izafe olunana aittir.

Ama bizler "filanın âli" dediğimiz taktirde burada dönüş muzafa aittir. Çünkü o böylelikle kendisinden başkasının döndüğü ve vardığı yer olması itibari ile bir tafdil/üstünlük derecesi kipidir. Zira onun üstün görülen birisi olması onun kendisine dönülen (meal) ve rücu edilen yer oluşuna delildir. Kendisi dönen (âyil) ve rücu eden değildir. Zira bir kimsenin başkasına rücu edip dönen olmasında bir fazilet yoktur. Fazilet ona rücu edilip dönülmesindedir. Buna göre kip tafdil/üstünlük derecesi kipi olduğundan ötürü onun dönülen ve dönüş yeri oluşu bakımından üstün kılınmış olduğu anlamını ifade eder. Bu hususta mutlak tafdil/üstünlük ise onun önden giden ve bunu başlatan olmasını gerektirir. Allah en iyi bilendir.][393]

393 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 291-293.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾

83. "Sana Zülkarneyn'i de soruyorlar. De ki: Size ona dair de haber okuyayım."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Sana Zülkarneyn'i de soruyorlar. De ki: Size ona dair de haber okuyayım: Gerçekten biz ona yeryüzünde büyük bir iktidar vermiş ve ona her şeyin yolunu göstermiştik. O da bir yol tuttu."* (Âyet 83-85) âyetleri hakkında Mücahid dedi ki: Yeryüzüne ikisi mümin ikisi kâfir dört kişi egemen olmuştur. Müminler Süleyman ve Zülkarneyn, kâfirler ise Buhtenassar ve Nemrut'tur. Bu ümmetten beşinci bir kişi de yeryüzüne egemen olacaktır.][394]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zülkarneyn muvahhid, Allah'a iman eden birisi idi. O bundan önce gelmişti. Onun adının İskender olduğunu söyleyenler ise: O Dâraoğlu İskender'dir derler.][395]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazı kimseler onun (Aristo'nun) Kur'an-ı Kerim'de adı geçen İskender Zülkarneyn'in veziri olduğunu zannetmişlerdir. Bu ise bir bilgisizliktir. Çünkü Zülkarneyn Aristo'dan çok uzun bir süre önce yaşamış ve bir ve tek Allah'a ibadet eden müslüman birisi idi. Makedonyalı İskender'in aksine de müşrik değildi. Ayrıca Zülkarneyn doğunun da batının da en uzak noktalarına kadar ulaşmış, yüce Allah'ın kitab-ı keriminde zikrettiği gibi Ye'cüc ve Me'cüc seddini bina etmişti. Makedonyalı İskender ise buraya da oraya da varmadığı gibi sedde de varmamıştır.][396]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yahudi ve hristiyanların rûmi tarihi başlattıkları Makedonyalı Filibbus oğlu İskender ise Mesih'den 300 sene kadar önce yaşamıştır.

Bunun Kur'an-ı Kerim'de anılan *"Zülkarneyn"* olduğunu, Aristo'nun da Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Zülkarneyn'in bir veziri olduğunu zannettikleri de olur. Ama bu bir bilgisizliktir. Çünkü Filibbus'un oğlu İskender Türklerin ülkelerine varmadığı gibi seddi de o inşa etmemiştir. O ancak Pers topraklarına kadar ulaşmıştı.

394 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 35.
395 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 186.
396 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 283.

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Zülkarneyn ise yeryüzünün doğusuna da batısına da gitmiş ve bu İskender'den daha önce yaşamıştır. Adının Dârâoğlu İskender olduğu söylenir. O muvahhid ve mümin idi. Diğeri ise müşrikti. Kendisi de kavmi de yıldızlara ve putlara taparlar, sihirle uğraşırlardı. Nitekim Aristo ve onun kavmi olan Yunanlılar da puta tapan müşriklerdi, sihirle de uğraşırlardı. Hatta onların bu hususta eserleri de vardır. Onlara dair haberler meşhurdur, eserlerinde bu durum açıkça görülmektedir. Bunun ötekiyle ne ilgisi var?][397]

حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا
يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾

86. "Nihâyet güneşin battığı yere ulaşınca onu kara çamurlu bir pınarda batıyor gördü. Onun yanında da bir kavim buldu. Dedik ki: Ey Zülkarneyn! Onları istersen azaplandırabilirsin yahut onlara güzel muamelede de bulunabilirsin. "

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onu karaçamurlu bir pınarda batıyor gördü"* buyruğundaki pınar yerdeki bir pınardır. Onun bir pınarda battığını görmek ise müfessirlerin ittifakla belirttikleri üzere görenin gözünde böyle görülmesi itibari iledir. Yoksa güneşin yörüngesinden düşüp o pınar içerisinde battığı kastedilmemektedir. Çünkü güneş semadan yere inmez ve yörüngesinden asla ayrılmaz. Yörüngesi ise bütün çevresi itibari ile yerin üstündedir. Hiçbir şekilde yerin altında olmaz.][398]

Zülkarneyn Kıssasına Dair Söyledikleri

[Yüce Allah: *"Sonra bir başka yol tuttu. Nihâyet güneşin doğduğu yere vardığı zaman onun güneşe karşı kendilerine hiçbir siper yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü."* (Âyet 89-90) buyruğundan itibaren: *"Sonra bir yol tuttu. Nihâyet iki dağ arasına ulaştığı zaman, önlerinde hemen hemen hiçbir söz anlamayan bir kavim buldu."* (Âyet 92-93) buyruklarında geçen: *"Güneşe karşı kendilerine hiçbir siper yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü."* buyruğu eğer sitr/siper üzerlerinde tavan gibi bir siper olsaydı bu güneşin berisinde ve ona karşı olurdu. Böylelikle bu siper kendileri ile güneş arasında yer alır, güneş de bu siper sebebiyle kendilerine karşı örtülü ve perdeli olurdu. Bu durumda güneş kendilerine daha yakın olan örtü ve siperden daha uzakta

397 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 161.
398 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 579.

olur, güneş bu örtü ve siperin arkasında bulunurdu. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Nihâyet iki dağ arasına ulaştığı zaman önlerinde hemen hemen hiçbir söz anlamayan bir kavim buldu."* buyruğu da böyledir. Bu iki set/dağ sözü edilen bu kavmin arkasında idi. Çünkü bizler bu bunun üstündedir, bu da bunun berisindedir dediğimiz zaman biri muzafun ileyh, biri bu isme izafe olunan zarf, diğeri de zarf ile bitişik ve onunla alakalı bir ilk isim olmak üzere üç isim bulunur. Ve: Bu buna manevi izafet ile muzaftır denilir. Nitekim cer harfleri hakkında isimlerin manalarını fiillere izafe eder denilir.

Buna göre: *"Önlerinde hemen hemen hiç bir söz anlamayan bir kavim buldu."* ifadesi kullanıldığı zaman sözü edilen kavim iki dağın berisinde bulunan o mekan ile alakalı olan kimselerdir. İki set/dağ da onlara izafe olunur. Onların iki dağın önünde bulunmaları kendilerini orada bulan Zülkarneyn'e nisbetledir. Çünkü o kendilerini dağa daha yakın, iki dağı ise daha uzak görmüştü. Kendisine daha yakın olanın ise açıkça ve net olarak görülmesi daha doğrudur. Ondan uzak bulunanın ise örtülü ve perdeli olması daha uygundur. İşte bize yakın ve uzak olan cisimler hakkında alışılagelen âdet olan budur. Eğer bir kimse seddin/dağın tarafından gelecek olursa o da ben onların Zülkarneyn'in önünde olduklarını gördüm diyecektir. Çünkü iki şey arasında bulunan bir şey hakkında birisi: O senin önündedir derken diğeri de bu senin önündedir der ve her ikisi de doğru söyler. İkisi arasında bir duvar, bir ırmak veya bir nehir bulunması halinde olduğu gibi. Bunlar da o tarafta bulunanlar hakkında: Bu sizin önünüzdedir denilir. İşte diğerleri de: Bu sizin önünüzdedir derler. Nitekim her bir halkın bir tarafı varsa diğerleri için: Onlar duvarın arkasında ve duvarın arka tarafındadır derler. Çünkü cihetler göreceli ve izafi hususlardır. İşte yüce Allah'ın: *"O ikisinden başka iki cennet daha vardır."* (Rahman, 62) buyruğu da böyledir. Bu iki cennet öbürlerinden başkadır. İlk ikisi bunların üstünde, bu diğer ikisi de bize daha yakındır.][399]

فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

97. "Artık (Ye'cüc ve Me'cüc) onu ne aşabildiler ne de onu delmeye güç bulabildiler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Artık onu ne aşabildiler ..."* yani üstüne çıkamadılar. Nitekim hatip minberin üstüne çıktığı zaman buradaki fiil olan "zahare" kullanılır. Pek büyük dağa da "alem" denilir. Buna sebep ise yüksekliği ve yüksek görünüşü

399 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye, II, 222-223.

dolayısıyladır. Böylelikle o hem kendisi bilinir hem onun aracılığı ile başkası bilinir. Yüce Allah da: *"Denizde dağlar (alemin çoğulu âlam) gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir."* (Şura, 32) buyurmaktadır.][400]

ٱلَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَن ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾

101. "Onlar ki benim öğüdüme karşı gözleri perdeli idi. Dinleyecek güçleri de yoktu."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar ki benim öğüdüme karşı gözleri perdeli idi. Dinleyecek güçleri de yoktu."* (Âyet 101) buyruğundaki bu güç yetirebilme (istitaa) (işi yaparken) birlikte bulunan ve gerektirici olan güç yetirebilmektir. Çünkü mükellef kılınmak için öbürünün varlığı (esasen) kaçınılmazdır.][401]

أَفَحَسِبَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا أَن يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِن دُونِيٓ أَوْلِيَآءَ إِنَّآ أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ
نُزُلًا ﴿١٠٢﴾

102. "O kâfirler beni bırakıp kullarımı veliler edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi o kâfirlere bir konak olarak hazırladık."

Tefsiri:

["Abd: kul" lafzı bütün mahlûkat hakkında kullanılabilir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ı bırakıp da taptıklarınız şüphesiz sizin gibi kullardır."* (A'raf. 194); *"O kâfirler beni bırakıp kullarımı veliler edineceklerini mi sandılar?"* buyruğunda olduğu gibi. Bu hususta şöyle denilebilir: Bundan maksat melekler ve nebilerdir. Çünkü onların veli edinilmesi yasaklanmıştır. Ama başkalarının böyle olması daha öncelikle sözkonusudur. Çünkü yüce Allah: *"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecektir."* (Meryem, 93) buyurmaktadır.][402]

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُم بِٱلْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾

103. "De ki: Amelleri bakımından en çok zarara uğrayanları size haber verelim mi?"

400 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 208.
401 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 373.
402 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I, 44.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: Amelleri bakımından en çok zarara uğrayanları size haber verelim mi? Onlar o kimselerdir ki, dünya hayâtında yaptıkları boşa gitmiştir. Üstelik kendilerinin muhakkak iyi iş yaptıklarını zannederler."* (Âyet 103-104) buyurmaktadır. Sa'd b. Ebu Vakkas[403] ve seleften daha başkaları[404] -Dahhak'dan: âyet-i kerime manastırlarda ve diğer mabedlerde ibadete çekilenler hakkında inmiştir, demişlerdir. Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'dan[405] ve başkalarından rivâyet edildiği üzere onlar, bu âyet-i kerimeyi Haruralılar/Hariciler ile onlara benzer diğer bid'at ve dalalet sahibi kimseler hakkındadır, diye tevil ediyorlardı.][406]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Amelleri bakımından en çok zarara uğrayanları size haber verelim mi? Onlar o kimselerdir ki, dünya hayâtında yaptıkları boşa gitmiştir. Üstelik kendilerinin muhakkak iyi iş yaptıklarını zannederler."* (Âyet 103-104) buyurmaktadır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı bu âyet-i kerime Allah'ın Rasûlü ile göndermiş olduğu Allah'ın şeriati dışındaki esaslara göre ibadet eden müşrikler ile rahipler gibi kitap ehli kimseler hakkında ve bu ümmet arasından da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendileri ile savaşılmasını emretmiş olduğu çeşitli sapık görüş sahibi kimseler hakkında tevil etmişlerdir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hariciler hakkında da şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi biriniz onların namazlarına kıyasla kendi namazını, oruçlarına göre kendi orucunu, Kur'an okumaları ile kendi Kur'an okumasını oldukça küçümser. Ama Kur'an'ı okurlar, hançerelerinden aşağıya inmez. Okun hedefinden delip çıktığı gibi onlar da İslâm'dan öylece çıkarlar. Nerede onları bulursanız onları öldürünüz. Şüphesiz onların öldürülmesi dolayısıyla Allah nezdinde kıyamet gününde onları öldürenler için bir ecir vardır."[407]][408]

---

403 İbn Cerir, XVI, 13.

404 Bu açıklama Dahhak'tan rivâyet edilmiş olup lafzı şöyledir: Bunlar keşişler ve rahiplerdir. İbn Cerir, XVI, 33; Aynı şekilde XVI, 32 de de geçtiği üzere Ali b. Ebu Talib'den de rivâyet edilmiştir.

405 İbn Cerir, XVI, 33.

406 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 449.

407 Buhârî, 6931; Müslim, 1064.

408 Câmiu'l-Mesâil, I, 231.

ﭐلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾

104. "Onlar o kimselerdir ki, dünya hayâtında yaptıkları boşa gitmiştir. Üstelik kendilerinin muhakkak iyi iş yaptıklarını zannederler."

Tefsiri:

[ضل: Kayboldu, fiili süte katılan su hakkında suyun sütün içinde kaybolup darmadağın olması halinde kullanılır. Buna göre bir şey içinde dalalet bulan bir varlık o şey içinde yok olup helak olmuş demektir. O halde ondan ayrılıp uzaklaşan dalalette olan da ondan ayrı helak olmuş demek olur. Bundan dolayı yüce Allah: *"Dünya hayâtında yaptıkları boşa gitmiştir (dalle)."* buyurmuştur ki helak oldu, yok oldu demektir. Bu da bâtıl olması anlamındadır.][409]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte onların *"dünya hayâtında yaptıkları boşa gitmiştir. Üstelik kendilerinin muhakkak iyi iş yaptıklarını zannederler."* Yaptıkları kötü amelleri onlara süslü gösterildiği için onu güzel görürler. İnsan kötü olan bir şeyi eğer güzel görüyorsa bu durumda onun istihsanta bulunması yahut ıstıslahı delil kullanması bu kabilden olabilir.][410]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim'de yer alan: *"Üstelik kendilerinin muhakkak iyi iş yaptıklarını zannederler."* ve: *"Muhakkak o gün Rabbleri kendilerinden elbette haberdardır."* (Adiyat, 11) ve benzeri buyruklarda cinas olması için zorlanılarak kullanılan ifadeler değildir. Aksine bu öncelikli bir maksat olarak gözetilmeden ortaya çıkmış bir uyumdur.][411]

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾

108. "Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Oradan ayrılmak da istemezler."

Tefsiri:

[Nitekim yüce Allah: *"Oradan ayrılmak da istemezler."* diye Nebi (sallallâhu

409 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I. 411.
410 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 345.
411 Minhâcü's-Sünne, VIII, 53.

aleyhi ve sellem) de: "Aranızda bulunan ve size tabii olanlar ne bir aile ne de bir mal aramak peşindedirler"[412] buyurmuştur.][413]

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾

109. "De ki: Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Âyet 109) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah böylelikle kelimelerinin kendisi ile yazılacağı mürekkep ile kelimeleri arasında fark olduğunu göstermektedir. Deniz ve daha başka kendisi ile kelimelerin yazıldığı mürekkep mahlûktur. Allah'ın kelimeleri ise yaratılmış değildir. Yüce Allah: *"Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi."* (Lukmân, 27) buyurmaktadır. Buna göre denizlerin mürekkep olduğu farz edilse denizler tükenir, Allah'ın kelimeleri ise tükenmez. Bundan dolayı sünnet imamları: Yüce Allah her zaman nasıl dilerse ve dilediği ile mütekellimdir. Nitekim bu manada rivâyetler İbnu'l-Mübarek, Ahmed b. Hanbel ve başkalarından böylece zikredilmiştir.][414]

Merhum İbn Teymiyye kulların seslerinin ya da mushaftaki mürekkebin kadim olduğunu iddia edenlerin kanaatlerini reddetmek üzere şunları söylemektedir:

[Yüce Allah kitab-ı keriminde kelam/söz ile mürekkep arasındaki farka dikkat çekerek: *"De ki: "Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Âyet 109) buyurmaktadır. Bu şu açıdan bir hatadır. Aynı şekilde Allah nasıl kalpler ile biliniyorsa Kur'an da göğüslerde mahfuzdur. Allah nasıl diller ile anılıyor ise aynı şekilde Kur'an da dillerle okunuyor. Allah nasıl yazılı ise Kur'an da mushaflarda yazılıdır iddiasında bulunup Kur'an'ın kalplerde, dillerde ve

412 Müslim, IV, 2197.
413 Minhâcü's-Sünne, IV, 418.
414 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 303-304.

mushaflarda sabit oluşunu yüce Allah'ın zatının bu yerlerde sabit oluşu gibi değerlendiren kimseler de bu hususta hata etmektedirler. Çünkü mushaflarda aynî şeylerin sabit olması ile oralarda kelamın sabit olması arasındaki fark gâyet açık ve anlaşılırdır. Çünkü mevcudatın dört mertebesi vardır: Aynlardaki mertebesi, zihinlerdeki mertebesi, dillerdeki mertebesi ve parmak uçlarındaki mertebesi (yazı mertebesi). İlim ile hat/yazı ayn ile örtüşür. Lafız ise ilimle ve yine lafızla örtüşür. Buna göre ayn yüce Allah'ın: *"İşledikleri her şey defterlerdedir"* (Kamer, 52) buyruğunda olduğu gibi. Ayn de kitaptadır denilecek olursa kitaplarda/defterlerde olanın ilim ile örtüşen hat olduğu da bilinmiş olur. Böylelikle ayn olan şeyler ile mushaf arasında iki mertebe vardır. Bunlar da lafız ve hattır. Sözün kendisine gelince onunla sahifeler arasında herhangi bir mertebe yoktur. Aksine sözün kendisi kitabın içine kaydedilir. Telaffuz olunan harf ile yazılarak belirtilen harf arasında bir başka bakımdan bir fark bulunmakla birlikte eğer bununla mushafta bulunan yazı kastedilecek olursa o onun zikri ve ona dair verilen haberdir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir. Onu uyarıcılardan olman için Ruhu'l-Emin kalbin üzere indirdi."* (Şuarâ, 192-194) buyruğundan itibaren *"Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır. Acaba İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil değil midir?"* (Şuarâ, 196-197)'e kadar buyruklarda görüldüğü gibi. Buna göre öncekilerin defterlerinde yazılı bulunan şey Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e indirilen Kur'an'ın kendisi değildir. Çünkü şüphesiz bu Kur'an ondan (sallallâhu aleyhi ve sellem) önce hiçbir kimseye indirilmemiştir. Fakat öncekilerin kitaplarında Kur'an-ı Kerim ve ona dair haber yer almaktadır. Tıpkı Muhammed'in ve onun haberinin o kitaplarda zikredildiği gibi. Ve tıpkı kulların fiillerinin defterlerde yazılı olduğu gibi. Nitekim yüce Allah: *"Onların yaptıkları herşey defterlerdedir."* (Kamer, 52) buyurmaktadır. Dolayısıyla bu şeylerin kitaplarda bulunması ile sözün kendisinin kitaplarda bulunması arasında bir fark olmalıdır. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak ki o pek şerefli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır."* (Vakıa, 77-78) ve: *"İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu tertemiz sahifeleri okuyup duran Allah tarafından gönderilmiş bir Rasûldür."* (Beyyine, 2-3) buyruğunda olduğu gibi. Buna göre mürekkebin kadim olduğunu söyleyen hata etmiş olur. Mushafta Allah'ın kelamı yoktur. Onda ancak Allah'ın kelamının tabiri olan mürekkep vardır diyen kimseler de hata etmiş olur. Aksine sair sözler nasıl kağıtta bulunuyor ise Kur'an-ı Kerim de mushafta bulunur. Nitekim ümmetin üzerinde icma ettiği ve müslümanların fıtratlarında olan da budur.][415]

415 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V. 118-119.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Âyet 109) buyurmaktadır.

"Bu hadiste kastettiği husus şudur: Eğer o deniz Rabbinin kelimeleri için bir mürekkep, ağaçların hepsi kalem olsaydı kalemler kırılır, denizin suyu biter ama Allah'ın kelimeleri olduğu gibi sürekli ve hiçbir şeyin bitirip tüketemeyeceği hali ile kalır. Çünkü hiçbir kimse onu hakkıyla bilemez. Gerektiği gibi onu övemez. Ta ki kendi zatını öven kendisi olsun. Şüphesiz Rabbimiz dediğimiz gibi ve dediğimizden çok daha yücedir. Ve şüphesiz başından sonuna kadar dünya nimetleri ahiret nimetlerine göre bütün yeryüzü içerisindeki bir hardal tanesi gibidir."

Derim ki: Bu gibi ifadelerden maksat sonsuzluğu, tükenmemeyi ve bitmemeyi anlatmak maksadı ile kullanılır.

Anlatılmak istenen de Allah'ın kelimelerinin sonsuz, bitip tükenmeyen, sonu gelmeyen sözler olduklarıdır. er-Rabi' de bunlarla birlikte bir de cennetin nimetlerini sözkonusu etmiştir. Çünkü yüce Allah: *"İşte muhakkak bu bizim rızkımızdır, tükeneceği yoktur."* (Sâd, 54) buyurarak rızkının tükenmeyeceğini dolayısıyla sonunun gelmeyeceğini, boşalmayacağını ve varacağı bir nihai sınırının olmadığını haber vermektedir.

Bu görüşler ve bunlara dair açıklamalar daha başka bir yerde genişçe sözkonusu edilmiştir. Burada maksat cennetin ve cehennemin son bulacaklarıdır. Açıkça görülmektedir ki cennetin sonunun geleceğine dair görüş seleften hiçbir kimse tarafından söylendiği de imamlar tarafından söylendiği de bilinmemektedir. Bu sadece Cehm'in ve benzerlerinin bir görüşüdür. Bu görüşün tutarsızlığı ise aklen ve naklen bilinmektedir.][416]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Âyet 109) ve: *"Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Muhakkak Allah Azîzdir, Hakîmdir."* (Lukmân. 27) buyurmaktadır.

416 er-Raddu Âlâ Menkâle Bi Fenâil Ceneti Ve'n-Nâr. 51-52.

İlim adamlarından birden çok kişi şöyle demiştir: Bu gibi buyruklardan maksat Allah'ın kelamının bitip tükenmeyeceğine aksine onun kelamının sonsuz olduğuna delalet etmektedir. Ayrıca o meşiet ve kudreti ile kendi zatı ile kaim bir kelam ile konuşur diyenler onun kelamının gelecekte de sonsuz olduğunu söylerler.][417]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz cennet ve cehennem ehlinin zamanının sayı kapsamına girmesi tasavvur olunabilir. Yüce Allah'ın: *"Sabah akşam."* (Meryem, 11) buyruğu gibi. Bunun bir benzeri de Allah'ın kelimelerinin sonsuz olsa dahi sayı kapsamına girebilmesidir.

Buna şöyle cevap verilir: Buna imkân yoktur. Çünkü sonu gelmeyen bir şeyin sayı kapsamı içerisine girmesi imkânsızdır. Ancak sınırlı bir miktarı olan -ki bu da sayılabilir demektir- şeyler sayı kapsamına girer. Fakat sabah ve akşam gibi bir bölümü onun diğer bölümünden almaya başlayacak olursa ve bu da cennet günlerinden bir günün miktarı olarak ifade ediliyorsa bu da onların göreceği ve alışılmış olan nuru/aydınlığı artıran bir nur ile olur ve böylelikle onlar sabahı ve akşamı bununla bilmiş olurlar. Nitekim dünyadakilere de güneş böyle görünür. Fakat cennette karanlık yoktur.

Onun: Allah'ın kelimeleri sayı kapsamı içerisindedir şeklindeki sözü de imkânsızdır. Çünkü onun kelimelerinden ancak -indirilmiş âyetler gibi- sadece bir kısmı sayı kapsamına girebilir. Yoksa sonu olmayan nasıl sayılabilir olsun? Sayısı belli bir miktar olarak sayılan her bir şey sınırı tespit edilen şeydir. İnsanın dili ile ve zihni ile miktarını ortaya koyduğu her şeyin de bir sınırı vardır. Sonu olmayanın ise onun zihninde de dilinde de herhangi bir miktarı yoktur.][418]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."* (Âyet 109) buyurmaktadır. Allah'ın kelimelerinin sonu yoktur. Bu gelecekteki teselsül gibi caiz/mümkün olan bir teselsüldür. Çünkü cenet nimetleri daimidir ve tükenmez. Her bir şeyden sonra mutlaka sonsuza kadar bir başka şey vardır.][419]

417 Minhâcü's-Sünne, III, 359.
418 er-Raddu Âlâ Menkâle Bi Fenâi'l-Cenneti ve'n-Nâr, 65-66
419 Câmiu'l-Mesâil, II, 22.

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ رَبِّهِ
فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

110. "De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Şu kadar var ki bana ilahınızın ancak tek bir ilah olduğu vahyediliyor; artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."

Tefsiri:

[*"Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."* şeklindeki bu âyet-i kerimenin riyakar kimseler hakkında indiği rivâyet edilmiştir.][420]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte yüce Allah'ın: *"Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."* buyruğu da buna delildir. Salih amel Allah'ın ve Rasûlünün vücub ve yahut müstehaplık ifade eden bir emir ile emrettikleridir. Ayrıca kulun Rabbine ibadetinde hiçkimseyi ortak koşmamasıdır. Bu ise dinin Allah için hâlis kılınması demektir.][421]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."* buyurmaktadır. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) da duasında: "Allah'ım! Amelimin tamamını salih kıl, onu kendi zatın için hâlis/ihlaslı kıl ve amelimde hiçkimseye ait bir şey kılma" derdi.][422]

420 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 162.

421 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 250.

422 İktizâu's-Sırâti'l-Mustakîm, II, 833. Ömer (radıyallâhu anh)'ın bu duasının kaynakları daha önce gösterilmişti.

MERYEM SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 98 âyettir)

Genel Olarak Meryem Sûresi Hakkında Dedi ki:

[Tâhâ Sûresi'nin muhtevası Kur'an-ı Kerim'in ve yüce Allah'ın indirmiş olduğu kitaplarında ağır görülen kısımlarını hafifletmektir. Çünkü bu sûre onun kitaplarının bir sûresidir. Nitekim Meryem Sûresi de kullarının ve rasûllerinin sûresidir.][423]

كٓهيعٓصٓ ﴿١﴾

1. "Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de *"Kâf, Hâ, Ya, Ayn, Sâd"* Sûresi'nde iki teyzeoğlu Yahya ve İsa'nın kıssasını zikretmektedir. Hristiyanlar Yahya'ya "Yuhanna" adını verirler. Onlara göre o vaftizci Yahya'dır.][424]

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾

4. "Şöyle demişti: "Rabbim, gerçekten kemiklerim zayıflayıp gevşedi, ağarmış saçıyla başım alev alıp tutuştu. Rabbim, sana duam sayesinde bedbaht olmadım."

Tefsiri:

[Onun bir benzeri de: *"Ağarmış saçıyla başım alev alıp tutuştu."* buyruğudur ki ağaran saçlar başta alev gibi yayıldı demektir.][425]

423 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 237.
424 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 146.
425 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 570.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Ağarmış saçıyla başım alev alıp tutuştu."* buyruğu hakkında şunları söyleyebiliriz: Aslında bu alev alıp tutuşma ateşin alev alıp tutuşması gibi değildir. Bu kabul edilen bir husustur. Ancak şöyle denilir: (Burada) alev alıp tutuşma bu manada kullanılmamıştır. Siyah saçlar arasında bir ateş alevinin yayılması gibi saçın beyazlaşmasının yayıldığını anlatmak için kullanılmıştır. Bu bir benzetme ve bir istiaredir. Fakat yüce Allah'ın: *"Başım alev alıp tutuştu"* buyruğunda "alev atıp tutuşma" lafzı baş kaydı ile kullanılmıştır. Dolayısıyla lafız odunun yanması hakkında kullanılmamıştır. Bu lafız -yani yüce Allah'ın: *"Ağarmış saçıyla başım alev alıp tutuştu."* buyruğu- hiçbir zaman olmadık bir yerde kullanılmamıştır. Aksine ancak bu manada kullanılmıştır. Her ne kadar bu anlam ateşin alev alıp tutuşması manasından farklı ise de bunun bir zararı olmaz. Yine onunla o mananın bu anlama benzetilmesi maksadının da bir zararı yoktur. Aksine genel isimlerin durumu budur. İki anlam arasında o farklı anlamların birbirine benzerlik arz edeceği ortak bir payda mutlaka bulunur.

Buna "istiâre" adını vermeye gelince, bilindiği üzere onlar o lafzı muayyen olarak istiare olarak kullanmamışlardır. Aksine onlar "alev alıp tutuşma" lafzını "baş" lafzı ile daha önce kullanmamış oldukları bir terkipde kullanmış oldular. Bununla da kesinlikle bu manadan başkasını kastetmemişlerdir. Bundan dolayı bu gibi ifadeler hakkında başın alev alarak tutuşması sözkonusu değildir demek doğru değildir. Aksine başın alev alıp tutuşması odunun alev alıp tutuşması gibi değildir. Bazı yönleri ile ona benzese dahi denilir.][426]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zekeriyya (aleyhisselâm): *"Rabbim sana duam sayesinde bedbaht olmadım."* şeklindeki sözü hakkında bununla dileklerde bulunma duasının kastedildiği söylenmiştir. Yani sen bana yaptığım duaları kabul ettiğine dair alıştırdın. Hiçbir zaman duamı reddederek ve beni mahrum bırakarak beni bedbaht etmedin. Bu ifadeler yüce Allah'ın geçmişte onun dualarını kabul edip ona ihsanda bulunmasını zikrederek onları vesile edinmesidir. Bu anlam ise burada gâyet açıktır.][427]

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾

426 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 464-465.
427 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 14.

5. "Gerçekten ben arkamdan gelecek akrabamdan endişe ediyorum. Hanımım da kısırdır. Bundan dolayı bana lütfundan bir veli (oğul) bağışla.

6. Ki bana da mirasçı olsun, Yakuboğullarına da mirasçı olsun. Rabbim sen onu rızanı kazanacak bir kişi kıl!"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye bu âyet-i kerimeyi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den malın da miras alınacağına delil gösterenlerin kanaatlerini reddederken şunları söylemektedir:

[Yüce Allah'ın Zekeriyya (aleyhisselâm)'ın zikrettiği: *"Bundan dolayı bana lütfundan bir veli bağışla ki bana da mirasçı olsun, Yakuboğullarına da mirasçı olsun."* (Âyet 5-6) buyruğu tartışma konusu ile ilgili bir delil değildir. Çünkü "miras" çeşitli türleri kapsayan bir cins isimdir. Ortak olunan bir hususa delil olan ise ayrıcalıklı olunan bir hususa ise delil değildir. Buna göre: Bu bir hayvandır denildiği taktirde onun bir insan, bir at ya da bir deve olduğuna delil olmaz.

Çünkü "miras" lafzı ilim, peygamberlik, hükümdarlık ve bunun dışında çeşitli intikaller hakkında kullanılır. Yüce Allah: *"Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik."* (Fatır. 32); *"İşte bu kimseler mirasçılardır. Firdevse mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar."* (Mü'minun, 10-11); *"İşte bu cennet yapageldiğiniz ameller sebebi ile size miras verilmiştir."* (Zuhruf. 72); *"Onların yerlerini, yurtlarını, mallarını ve ayak basmadığımız yerleri size miras verdi."* (Ahzâb, 27); *"Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona miras verir. İyi âkıbet ise takva sahiplerinin olacaktır."* (A'raf. 128) ve: *"Zaafa uğratılagelmiş kavmi de bereketlendirdiğimiz yerin doğularına da bâtılarına da mirasçı kıldık."* (A'raf. 137) buyurmaktadır.][428]

[Aynı şekilde o: *"Gerçekten ben arkamdan gelecek akrabamdan endişe ediyorum."* demişti. Bilindiği üzere o ölümünden sonra kendisinin malını alacaklarından korkmamıştı. Çünkü böyle bir şey korkulacak bir iş değildir.][429]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Zekeriyya (aleyhisselâm)'ın: *"Ki bana da mirasçı olsun, Yakuboğullarına da mirasçı olsun."* sözlerinden kasıt malın miras alınması değildir. Çünkü onun Yakuboğullarının mallarından herhangi bir şeyi miras alması sözkonusu

428 Minhâcü's-Sünne, IV, 222.
429 Minhâcü's-Sünne, IV, 225.

değildi. Aksine bu gibi mirası onların çocukları ve mirasçı olmaları halinde diğer mirasçıları alır. Diğer taraftan hiçbir peygamber malına mirasçı olsun diye evlat istemez. Zira eğer o miras bırakıyor ise malın ister evladı olsun ister başkası olsun mutlaka başkasına intikal etmesi bir zorunluluk değildi. Eğer çocuk istemekten kastı malına mirasçı olması olsaydı onun aynı zamanda oğlundan başka herhangi bir kimsenin kendisine mirasçı olmasını kastetmemesi de gerekirdi.][430]

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَل لَّهُ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾

7. "Ey Zekeriyyâ! Gerçekten Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeleriz. Bundan önce kimseye bu adı vermemiştik."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Gerçekten Biz sana Yahya adında bir oğul müjdeleriz. Bundan önce kimseye bu adı vermemiştik."* buyurduktan sonra: *"Ey Yahya!"* (Âyet 12) buyurmuş olmasına gelince. Yahya olan isim aslında "ya, ha ve ya" harflerinden meydana gelmiş bir lafızdır. Onun ismi budur. Fakat ismi onun kendisi değildir. Aksine (böyle bir iddiada bulunmak) hakka karşı bile bile büyüklenerek direnmektir. Daha sonra ona seslenince "Ey Yahya" buyurdu. Çünkü seslenilen ismi anmaktan maksat o ismi taşıyanın kendisine seslenmektir. Yoksa lafız olan isme seslenmek değildir. Fakat konuşan bir kimsenin sesleneceği kişiye ismini alıp öylece seslenmekten başka bir imkânı yoktur. İşte o zaman onun maksadının o ismi taşıyan kişiye seslenmek olduğu bilinir. İşte bu da dillerin faydalarından birisidir. Bazen bir kişi işaret ile de çağırılabilir. Fakat bu işareti yaparken gösterilen hareket o kişinin kendisi değildir. Aksine onun şahsına bir delildir.][431]

قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا

8. "Dedi ki: "Rabbim, eşim kısır bir kadın, benim ise yaşlılıktan kemiklerim kurumuşken nasıl oğlum olabilir?"

Tefsiri:

[Aynı şekilde Zekeriyya da yaşlanmış olmasına rağmen çocuğunun olmasına hayret ederek dedi ki: *"Dedi ki: "Rabbim, eşim kısır bir kadın, benim ise yaşlılıktan kemiklerim kurumuşken nasıl oğlum olabilir?" Dedi ki: "Öyle. (Ama) Rabbin*

430 Minhâcü's-Sünne, IV, 224-225.
431 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 192-193.

buyurdu ki: Bu, benim için pek kolaydır. Çünkü sen daha önce bir şey değilken seni yarattım" (Âyet 8-9). Burada yüce Allah ilk olarak yaratıp ondan sonra yarattıklarını diriltmek/medde ve mead hakkında söylediği: *"Yaratıkları ilkin yoktan var eden sonra da onu tekrar iade eden O'dur ve bu O'na göre daha kolaydır."* (Rûm. 27) buyurduğu gibi "Bu ona göre daha kolaydır" buyurmamıştır.][432]

وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾

13. "Nezdimizden ona bir kalp inceliği ve bir temizlik de verdik. O takva sahibi bir kimse idi."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ona bir kalp inceliği ve bir temizlik de verdik."* buyruğu da bu türdendir. Nun harfi şeddeli olarak "hannan" merhametli demektir. "Tehannene" merhamet göstermek demektir. Araplar: Halaleyke ya rab ve hannaneke ya rab: Merhametini dilerim Rabbim" ibarelerini aynı manada yani rahmetini isterim anlamında kullanırlar. Cevheri'nin açıklamaları bunlardır.

el-Hannan ve el-Mennan isimlerinin tefsiri hususundaki rivâyette belirtildiği üzere hannan kendisinden yüz çeviren kişiye bizzat yönelen kimse, mennan ise kendisinden dilekte bulunulmadan önce bağış ve ihsanları başlatıp veren kimse diye açıklanmıştır. Bu oldukça etraflı bir konudur.[433]][434]

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾

17. "Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü."

Tefsiri:

[*"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."* (Âyet 17-

432 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 263.
433 Buna daha önce işaret edilmişti.
434 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 573.

19). Bu buyruklarla yüce Allah ona "ruhunu" gönderdiğini, ruhunun ona tam bir beşer sûretinde göründüğünü ve böylelikle onun elçisi olduğunun açıkça anlaşıldığını haber vermektedir.

Bununla "ruh"dan maksadın melek olduğu da bilinmiş olmaktadır. O ise şanı yüce Allah'ın seçtiği bir ruh olup onu kendisine izafe etmiştir. Tıpkı sevdiği bir takım özelliklere sahip kıldığı bir takım muayyen şeyleri kendisine izafe ettiği gibi.

Yüce Allah'ın: *"Allah'ın devesin(i kesmek)den ve su içmesin(i engellemek) den sakının."* (Şems, 13); *"Tavaf edenler orada ikamet edenler, rükû ve sücud edenler için Beytimi temizle."* (Hacc, 26) ve: *"(O) Allah'ın (has) kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır."* (İnsan, 6) buyruklarına benzer.

Şanı yüce Allah'a izafe edilen varlık eğer ilim, kudret, kelam ve hayât gibi herhangi bir mahlûk ile kaim olmayan bir sıfat ise yüce Allah'a ait bir sıfattır. Eğer bizatihi var olabilen bir ayn yahut da başkasına ait bir sıfat ise -ev, dişi deve, kul, ruh gibi- o taktirde bu varlık yaratanla ve gerçek malikine sahibine izafe olunan yaratılmış ve mülk olan bir varlıktır. Fakat böyle bir izafe, izafe edilenin kendisini başkalarından ayırdeden bir takım niteliklere özel olarak sahip olmasını gerektirir ki böyle bir izafeyi hak edebilsin. Kâbe'nin, dişi devenin ve salih kulların haklarında Allah'ın evi, Allah'ın dişi devesi, Allah'ın kulları demeyi hak ettikleri özelliklere sahip olmaları gibi. Aynı şekilde o seçkin ruha da "Allah'ın ruhu" denilmesini gerektiren bir özelliği vardır.

Bu yönüyle şeytanların ve kâfirlerin ruhları gibi kötü ruhlardan farklıdır. Bunlar da Allah'ın yarattığı ruhlar olmakla birlikte kutsal ruhların ona izafe edildiği gibi ona izafe edilmezler. Tıpkı Kâbe'nin izafe edildiği gibi diğer cansızların ve Allah'ın âyetlerinden bir âyet olan Salih (aleyhisselâm)'ın dişi devesinin izafe edildiği gibi sair insanların sahip olduğu dişi develerin ona izafe olunmadığı gibi. Nitekim yüce Allah: *"İşte size bir âyet olmak üzere Allah'ın dişi devesi."* (Hud, 64) buyurmaktadır.][435]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük."* (Tahrim, 12) buyruğu ile Enbiya Sûresi'nde: *"Irzını koruyan o kızı da (an). Biz ona ruhumuzdan üfledik, onu ve oğlunu (İsa'yı) âlemlere bir ibret kıldık."* (Enbiya, 91) buyruklarına gelince. Bunu da yüce Allah'ın: *Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken*

435 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 150-154.

biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." (Âyet 17-19) buyrukları tefsir etmekte/açıklama getirmektedir. Bir diğer kıraatte ise *"O'nun sana temiz bir oğul vermesi için geldim."* anlamındadır.[436]

Böylelikle kendisinin onun Rasûlü ve ruhu olduğunu, ona bir beşer olarak görünecek şekilde sûrete büründüğünü, kendisinin Allah'ın kendisine gönderdiği bir rasûl/elçi olduğunu haber vermesi ile onun ruhunun kendisinin yarattığı ve kendisinin mülkü olduğu da bilinmiş ve böylelikle bundan maksadın yüce Allah'ın sıfatı olan bir hayâtı olmadığı da görülmüş olmaktadır.

Yüce Allah'ın: *"Biz ona ruhumuzdan üfledik."* (Tahrim, 12) buyruğu da böyledir. Bu buyruk mesela Adem (aleyhisselâm) hakkındaki: *"O halde onun yaratılışını tamamlayıp ona ruhumdan üflediğim zaman."* (Hicr, 29) buyruğu gibidir. Ayrıca yüce Allah: *"Muhakkak İsâ'nın misali (babasız olarak dünyaya gelişi) Allah nezdinde Âdem'in misali gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da oluverdi."* (Âl-i İmrân, 59) buyruğunda Mesih'i Adem'e benzetmektedir.

Bu husustaki şüphe bazı cahillerde şundan dolayı ortaya çıkmıştır: İnsan benim ruhum dediği zaman onun buradaki ruhu bu bedende var olan ruhtur. Bu da başlı başına var olan bir varlıktır. Bazı kimseler onunla hayâtı/canı kastediyor olsa bile bu böyledir. İnsan bir beden ve bir ruhtan meydana gelir. Ve ruh müslümanların selefleri ile imamları ve bütün ümmetlerin büyük çoğunluğunun kanaatine göre kendi başına var olan bir ayndır. Yüce Rabbimiz ise bundan münezzehtir. O kesinlikle bir beden ve bir ruhtan meydana gelmez. Onun ruhu denilirken kastedilenin benim ruhum demesi halinde kastettiği şeyin aynısı olması caiz/mümkün olamaz. Aksine onun melekleri ve onun nebileri üzerine indirmiş olduğu vahiy, hidâyet, destekleme ve benzeri şeyler hep ona izafe edilir.[437]

قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾

18. "(Meryem onu görünce) senden Rahman'a sığınırım. Eğer takva sahibi bir kimse isen (bana ilişme) dedi."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Meryem ile Mesih kıssasını şu iki sûrede sözkonusu etmiştir:

436 Zâdu'l-Mesîr, V, 217.
437 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 276-277.

Bu iki sûreden biri mekki bir sûre olup, ilk sıralarda dinin esaslarına zemin hazırlayan diğer sûrelerle birlikte inmiş bir sûre olan *"Kâf, Hâ, Ya, Ayn, Sâd"* (Âyet 1) diye başlayan Meryem Sûresi'dir. İkincisi ise kendisine hicret ve cihadın emredilmesinden sonra inmiş medeni bir sûredir. Bundan dolayı bu sûre kitap ehli ile tartışmayı ve mübaheleyi ihtiva etmektedir. Nitekim Berae Sûresi'nde de onlara karşı cihad etme emri nazil olmuştur. Yüce Allah mekki sûrede Meryem'in ibadet etmek maksadıyla tek başına çekilmesi sırasında ona ruhunu gönderdiğini ve bu ruhun ona tam bir beşer sûretinde görünmesi üzerine onun: *"Senden Rahman'a sığınırım. Eğer takva sahibi bir kimse isen."* dediğini haber vermektedir.

Ebu Vail dedi ki: Ben bildim ki takvalı bir kimse sakınıp çekinen birisidir. Yani onun takvası kendisini hayâsızlık yapmaktan alıkoyar.

Meryem (selâm ona) fuhuş yapmak maksadından dolayı ondan korkmuş ve: *"Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen."* demişti. Bazı cahillerin söyledikleri aralarında "taki" adında oldukça günahkâr bir adam vardı şeklindeki sözleri ise bir tür hezeyandır. Bu da ancak bilgisiz kimselerin söyleyebileceği apaçık bir yalandır. Sonra dedi ki: Ben sana Rabbinin tertemiz bir evlat bağışlamak için gönderdiği elçisiyim demişti. Diğer kıraatte: "Sana temiz bir oğul vermeye geldim." (Meryem, 19) şeklindedir.

Böylelikle ona eksiksiz bir insan sûretinde görünen Ruh, Rabbinin bir elçisi olduğunu haber vermektedir. Bu ifadeler bu ruhun başlı başına var olan ve başkasının sıfatı olmayan bir ayn olduğuna ve Allah'tan gelen bir rasûl olup Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olmadığına delildir. Bundan dolayı ilim adamlarının büyük çoğunluğu o kişi Cebrail (aleyhisselâm)'dır demişlerdir. Çünkü yüce Allah ona er-Ruhu'l-Emin, Ruhu'l-Kudüs ve Cebrail isimlerini vermiştir. Aynı şekilde kitap ehlinin bilgilerine göre de o Meryem ile Ruhu'l-Kudüs'den cesetlenmiştir. Fakat onların dalalette olanları Ruhu'l-Kudüs'ün Allah'ın hayâtının kendisi olduğunu ve yaratan, rızık veren ve ibadet olunanın kendisi olduğunu zannederler. Oysa ne ilahi kitapların herhangi birisinde ne de nebilerin sözleri arasında yüce Allah'ın kendisi ile kaim/var olabilen sıfatına Ruhu'l-Kudüs dediği yahut da kelamına ya da herhangi bir sıfatına oğul adını verdiği yoktur. İşte bu da hristiyanların dalalet içerisinde olduklarını onların nebilerin kelamını tahrif edip nebilerin murad etmedikleri bir şekilde yanlış olarak tevil ettiklerini isbatlayan hususlardan birisidir. Şüphesiz onların teslislerinin esası incillerin birisindeki Mesih (aleyhisselâm)'ın kendilerine şu sözleri söylediğinin ifade edilmiş olmasıdır: İnsanları babanın, oğlun ve Ruhul kudüsün adıyla vaftiz ediniz."

Buna karşılık onlara şöyle denilir: Eğer bu sözü Mesih söylemiş ise şunu ifade edelim ki ne Mesih'in lügatında ne de herhangi bir nebinin lügatında Allah'ın zatı ile kaim olan sıfatına, onun kelimesi, onun hayâtı, oğlu ve Ruhu'l-Kudüs isimlerini verdikleri vaki değildir. Aynı şekilde onun kelimesine oğul adını da vermezler. Bizzat ona da oğul demezler. Ruhu'l-Kudüs'e de böyle demezler. Fakat onlardan yaptıkları nakiller arasında onların seçkin ve mükerrem olan yarattığını "oğul" diye nitelendirmeleri bulunmaktadır. Bu hem Mesih hakkında hem başkaları hakkında var olan bir şeydir. Nitekim onların zikrettiklerine göre yüce Allah İsrail'e/Yakub'a: Sen benim ilk oğlumsun demiştir.

Oysa ki Ruhu'l-Kudüs ile Davud ve başkaları üzerine indiği gibi nebilerin üzerine inen ruh kastedilir. Onların kitaplarında Ruhu'l-Kudüs'ün Davud'da ve başkalarında olduğu ve Mesih'in kendilerine: Benim babam ve sizin babanız, benim ilahım ve sizin ilahınız" diyerek ona hepsinin ilahı adını vermiştir. Dolayısıyla onlara göre "oğul" adı Mesih için özel değildir. Onlar nezdinde "oğul" lafzı ancak seçkin ve mükerrem kılınmış kimse hakkında kullanılan bir isimdir. Yoksa Allah'ın sıfatlarından herhangi birisinin ismi değildir. Ayrıca nebilerin kitabında da Allah'ın sıfatının kendisinden doğduğuna dair bir şey de yoktur.

Durum böyle olduğuna göre bu husus da açıkça görülmüş olur: Oğuldan kasıt onların ezeli olmakla birlikte Allah'tan doğduğunu söyledikleri ezeli ve kadim olan Allah'ın kelimesi değildir. Ayrıca Allah Ruhu'l-Kudüs sebebi ile de hayât sahibi değildir. Aksine "oğul"dan maksat Mesih'in nâsutu/insanı tarafıdır. Ruhu'l-Kudüs'den maksat ise onun üzerine indirilen vahiy ile vahiy indiren melektir. Böylelikle o kendilerine Allah'a ve Rasûlüne, Allah'ın Rasûlüne indirdiklerine ve onu indiren meleğe iman etmelerini emretmiş olmaktadır. Esasen bütün nebiler de bunu emretmişlerdir. Ayrıca Mesih'in kendisi sebebiyle lâhutilikten bir şeylere sahip olmayı hak ettiği hiçbir özelliği yoktur. Allah'ın kelamı ve Allah'ın ruhu, ondan başka diğer nebi ve rasûllerde zahir olduğu gibi onda da zahir olmuştur. Bir diğer gerçek de şu ki: Onların nebilerden naklettikleri arasında başkasına da oğul adı verilmiş ve Ruhu'l-Kudüs de onun içine girmiş bulunmaktadır. Bu da daha başka yerde genişçe açıklanmıştır.

Burada maksat nebilerin sözlerinin birbirlerini doğrulayıp tasdik ettiğine hristiyanların elinde bidât olarak uydurduklarına uygun gelecek semi ve akli herhangi bir delilin bulunmadığına aksine onların nebilerin sözlerini delil olmaları sözkonusu olmayan bir şekilde yorumladıklarına ve ellerindeki İncil'de onun: *"Şüphesiz kıyameti ne melekler ne de oğul bilir. Onu ancak bir ve tek olan Rabb*

bilir." demiş ve böylelikle de oğlun kıyameti bilmediğine böylece oğlun da kendisinin ezeli ve kadim olmadığına ancak belli bir zamanda sonradan var edilmiş birisi olduğuna dikkat çekmektir.][438]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Derken biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." Meryem dedi ki: "Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir?" Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir âyet ve bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir." Derken ona hamile kaldı, onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi."* (Meryem, 17-22) ve kıssanın sonuna kadar olan buyruklarında ifade edildiği üzere Meryem ona Ruhu-l Kudüs'ün üflemesinden sonra hamile kalmıştır. Ona üflenmeden bir süre hamile kaldıktan sonra diğer insanlar gibi hayât bahşeden ruhun ona üflenmiş olması sözkonusu değildir. Çünkü meleğin üflemesi ile hamile kalmak ve hayât veren ruhun üflenmesi arasında bir fark vardır.][439]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitaplar mesihin Ruhu-l Kudüs'de ve bakire Meryem'den cesetlenmiş olduğuna delalet etmektedir. İşte onların sahip oldukları emanet/amentüde de bu böyledir. Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde haber verdiği üzere o (melek) ruhundan Meryem'e üflemiş ve bununla birlikte (yüce Allah) ona bu ruhunu elçi olarak gönderdiğini haber vermiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kitapta Meryem'i de an. Hani o kendi ailesinden doğu tarafında bir yere çekilmişti. Derken biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." Meryem dedi ki: "Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir?" Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir âyet ve bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir." Derken ona hamile kaldı, onunla*

438 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 150-154.
439 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 267.

yalnız başına uzak bir yere çekildi. Sonunda doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına dayanmaya mecbur etti." (Âyet. 16-23). Yine yüce Allah: *"Irzını koruyan o kızı da (an). Biz ona ruhumuzdan üfledik onu ve oğlunu (İsa'yı) âlemlere bir ibret kıldık."* (Enbiya. 9) ve: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan imran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimlerini de kitaplarını da tasdik etmişti. Ve o itaat edenlerdendi."* (Tahrim,12). O halde ilahi kitaplar birbirlerini doğrulamaktadır.][440]

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾

26. *"Artık ye, iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen de ki: Gerçekten ben Rahman'a oruç adadım. Onun için bugün hiçbir insanla konuşmam."*

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Meryem'in: *"Gerçekten ben rahmana bir oruç adadım."* sözü susmayı adadım demektir. Böyle bir ibadet bizden öncekilerin şeriatinde vardı. Fakat bu bizim şeriatimizde nesh edilmiştir.][441]

فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾

27. *"Onu taşıyarak kavmine götürdü: "Ey Meryem! Gerçekten sen görülmedik bir iş yaptın" dediler."*

Tefsiri:

[Muğire b. Şu'be'ye dediler ki[442]: Sizler kitabınızda "Ey Harun'un kız kardeşi" ibaresini okuyorsunuz. Halbuki İmran'ın oğlu Mûsâ, İsa'dan pek çok sene önce yaşamıştır. Burada adı geçen Harun'un Mûsâ'nın kardeşi Harun olduğunu zannetmişlerdir. Bu ise onların aşırı bilgisizliklerinden kaynaklanır. Mûsâ'nın İsa'dan pek çok sene önce yaşadığı İsa'nın annesi Meryem'in Mûsâ'nın ve Harun'un kız kardeşi olmadığı Mesihin de Mûsâ'nın kız kardeşinin oğlu olmadığı aklı başında olan hiç bir kimse için gizli saklı bir husus değildir ki. Aklı başında olan bir kimse

440 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn. 494-495.
441 el-Cevâbu's-Sahîh. IV. 278-279.
442 İbn Cerir. XVI. 78.

insanların en yalancısı dahi olsa işiten herkesin kendisine gülmesine teşkil edecek böyle bir söz söylemesi düşünülemez. Durum bu iken insanların arasında aklı ilmi ve bilgisi en büyük olan ve ademoğullarının bütün akıllarından bilgi ve ilimlerinden daha ileri mertebede olan bir kimse hakkında böyle bir şey nasıl düşünülebilir. Öyleki akıl sahibi her bir kişi onun haberini tasdik ederek emrine itaat ederek çağrısını kabul etti diğer taraftan onun çağrısını kabul etmeyen herkeste ya ona boyun eğdi yahut ondan korktu. Onun ortaya koyduğu ilim açıklama hidâyet ve iman ufukları dolduracak kadar çok ve bütün varlık âlemini en ileri derecede aydınlatmış iken böyle bir şey nasıl söylenebilir.

Bu buyruğu işiten hristiyanların eğer akılları bulunsaydı şüphesiz Kur'an-ı Kerim'i getiren böyle büyük bir şahsiyetin mesihin İmran'ın kızı Mûsâ'nın kızkardeşi olmadığını elbette bildiğini ve böyle bir söz söylemesinin sözkonusu olmayacağını bilmeleri gerekirdi. Eğer Meryem Mûsâ ile Harun'un kız kardeşi olmuş olsaydı onun Harun'a izafe edilmesinden çok Mûsâ'ya izafe edilmesi daha uygun olur ve bu durumda ona Mûsâ'nın kız kardeşi denilirdi. Fakat Meryem'in babasının da adı İmran, Mûsâ ile Harun'un babalarının da adı İmran olduğundan ötürü "İmran" lafzı bir ortak payda oluyordu. Özel isimlerde bu gibi ortak isimler pek çoktur. Bundan dolayı şüpheleri sözkonusu olmuş ve nihâyet Muhire'nin kendisi de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bunu sorunca şöyle demişti: "Neden onlara şunu demedin: Onlar kendilerinden önceki nebilerinin ve salih kimselerinin isimlerini kullanıyorlardı. İşte burada sözü edilen Harun israiloğulları arasında bilinen bir adamdı ve ona nebi Harun'un adını vermişlerdi."[443]][444]

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللّٰهِ اٰتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

30. "Dedi ki: "Muhakkak ben Allah'ın kuluyum. Bana o kitabı vermiş ve beni nebî kılmıştır.

31. Nerede olursam beni mübarek kıldı. Hayâtta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti.

443 Müslim, III. 1685.
444 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII. 68-69.

32. Beni valideme iyi davranan birisi kıldı. Mütekebbir, bedbaht birisi kılmadı.

33. Doğduğum günde, vefatım gününde ve diriltileceğim günde bana selâm olsun."

Tefsiri:

Şanı yüce Allah mesihin ilk söylediği sözlerin şunlar olduğunu haber vermektedir: *"Dedi ki: "Muhakkak ben Allah'ın kuluyum. Bana o kitabı vermiş ve beni nebî kılmıştır. Nerede olursam beni mübarek kıldı. Hayâtta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti. Beni valideme iyi davranan birisi kıldı. Mütekebbir, bedbaht birisi kılmadı. Doğduğum günde, vefatım gününde ve diriltileceğim günde bana selâm olsun."* (Âyet, 30-33).][445]

[Yüce Allah mesih (aleyhisselâm) hakkında: *"Nerede olursam beni mübarek kıldı. Hayâtta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti. Beni valideme iyi davranan birisi kıldı. Mütekebbir, bedbaht birisi kılmadı."* (Âyet, 31-32) buyurmakta ve böylelikle onu annesine itaatkâr kılanın ve bedbaht bir zorba kılmayanın Allah olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu ise şanı yüce Allah'ın kulların fiillerinin yaratıcısı olduğu hususunda ehli sünnetin kanaatinin açık bir ifadesidir.][446]

ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾

34."İşte hakkında şüpheye düştükleri meryemoğlu İsa hak söze göre budur."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah mesih kıssasını zikrederken: *"İşte hakkında şüpheye düştükleri meryemoğlu İsa hak söze göre budur."* buyurmaktadır. Yani yahudilerle hristiyanların şüphe ve tereddüte düştükleri gibi şüphe ve tereddüt ettikleri husustaki hak bu şekildedir.][447]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Senin söylediğin: *"İşte Meryemoğlu İsâ hak söze göre budur."* buyruğuna gelince bu buyrukta iki meşhur kıraat vardır. Birincisi (kavle: Söz) lafzının merfu

445 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 32.
446 Minhâcü's-Sünne, III, 111.
447 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 165.

olarak (kavlu) diye ikincisi de nasp olarak (kavle) diye iki meşhur kıraat vardır. Her iki kıraat hakkında da şöyle denilmiştir: "Hak söz" den maksat İsa'dır. Ona Allah'ın kelimesi denildiği gibidir. Bir diğer görüşe göre maksat şudur: İşte sözünü ettiğimiz bu husus hak sözün kendisidir. Bu durumda hazf edilmiş bir mübtedanın haberi olur. Bununda şu buyruklar gibi benzerleri vardır: *"Onlar üçtür dördüncüleri köpekleridir diyecekler."* (Kehf. 22); *"De ki: Hakk Rabbinden gelendir."* (Kehf. 29). Yani bu hak Rabbinizden gelendir demek olur.

Eğer onunla İsâ kastedilmiş ise ona "kavlelhak: Hak söz" adının verilmesi "Allah'ın kelimesi" adının verilmesi gibidir. Bu durumda hem haber hem bedel olur.

Her açıklamaya göre bunun benzerleri vardır. Çünkü onun mecazen adlandırılması hususunda söylenecekler benzeri hakkında söylenecekler gibidir.

Ama daha güçlü görülen bundan maksadın şu olduğudur: Meryemoğlu İsa'ya dair bizim zikrettiğimiz bu açıklamalar hak sözün kendisidir. Ancak o Allah'ın oğlu olarak bunun kapsamına girer.[448] Kim haktan maksat Allah'tır ve buna göre maksat Allah'ın sözüdür diyecek olursa bu açıklama her ne kadar doğru bir mana ihtiva ediyor ise de Kur'an'da görülen "Kavl: Söz" Allah'a izafe edildiği zaman "Allah'ın sözü" denilmesidir. Yoksa hakkın sözü" denilmesi değildir. Ancak bundan maksat "hak olan söz" ise bu farklı olur. Yüce Allah'ın: *"Onun sözü hak olandır."* (En'âm. 73): *"Allah hak olanı söyler."* (Ahzâb, 4) ve: *"Hak budur bende şu hak olanı söyleyeyim:"* (Sâd. 84) buyrukları gibi.

Diğer taraftan burada olduğu gibi mevsuf sıfata izafe edilecek olursa –*"Biçilen taneler"*- (Kaf. 9) buyruğu ile arapların: İlk namaz ve ahiret yurdu gibi sözlerinde olduğu gibi- ifadelerde Kûfe'li nahivciler ile diğer nahivcilerin çoğunluğuna göre mevsufun sıfatına herhangi bir hazf sözkonusu olmaksızın izafe edilmesidir. Basra nahivcilerinin bir çoğuna göre ise muzafun ileyh hazf edilmiştir ve ifadenin takdiri: İlk vaktin namazı şeklindedir. Ama birincisi daha doğrudur. Çünkü lafızda hazf edilenin bulunduğuna bir delil de yoktur hatra da böyle bir şey gelmez. Bir başka yerde de yüce Allah'ın: *"Ahiret yurdu."* (Bakara. 94) buyruğu ile: *"Onun sözü hak olandır."* buyruğu gibi.

Genel olarak Kur'an-ı Kerim'de de arapların kullanımında da bunun benzerleri pek çoktur. Bunda buna mecaz adını verenlerin delilleri ancak bunların benzerlerine mecaz derken gösterdikleri delil gibidir. Bu hususta da asla bakılır.][449]

448 Asıl yazmada da böyledir.
449 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XX. 480-481.

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾

38. "Bize gelecekleri günde nasıl işitirler, ne biçim görürler! Fakat zulmedenler o günde apaçık bir sapıklık içindedir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bize gelecekleri günde nasıl işitirler ne biçim görürler."* buyurmaktadır. Yani: Onların bize gelecekleri gün onlar ne kadar da iyi işitecek ve iyi göreceklerdir. Fakat bugün zalimler -hristiyanlar gibi- iftiralarıyla ve müşriklikleriyle zulme sapanlar mesih hususunda hakkı kaybetmiş apaçık bir dalalet içerisindedirler.][450]

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٤١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴿٤٢﴾

41. "Kitapta İbrahim'i de an. O son derece doğru sözlü bir peygamberdi.

42. Hani babasına: "Babacığım, demişti. İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"

Tefsiri:

[İşte İbrahim el-Halil de: *"Kitapta İbrahim'i de an. O son derece doğru sözlü bir peygamberdi. Hani babasına: "Babacığım, demişti. İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"* (Âyet. 41-42) demişti. Bu ise bu işi yapmanın yasaklanışından önce yapması dolayısıyla bir azarlamadır.][451]

[İbrahim'in babasına: *"Babacığım işitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"* demesi sebebiyle de Allah'ın işiten ve gören olduğu ispatlanmış olmaktadır.][452]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca İbrahim babasına: *"Babacığım işitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"* demişti. İşte bu da işiten gören ve hiç bir şeye muhtaç olmayanın daha mükemmel olduğuna ve mabudun da böyle olması gerektiğine delildir.][453]

450 el-Cevâbu's-Sahîh. II. 166.
451 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 681.
452 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . I. 349-350.
453 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VI. 82.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah imamların imamı Rahmanın halili ve Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sonra yaratılmışların en hayırlısı İbrahim (aleyhisselâm)'ın babasına şöyle dediğini zikretmektedir: *"Babacığım işitmeyen görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin? Babacığım ilimden sana gelmeyen bana geldi."* buyruğundan itibaren: *"Şeytanın velisi/arkadaşı olursun diye korkarım."* (Âyet, 42-45) dediğini zikretmektedir. Böylelikle onun işitmeyen görmeyen ve kendisine hiç bir fayda sağlamayan putlara ibadet etmekten vazgeçmesini söylemiş ve böyle yapmasına karşı çıkmıştı.][454]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah İbrahim el-Halil (aleyhisselâm)'ın: *"Babacığım işitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"* (Âyet, 43) ve: *"Dedi ki: "Acaba bunlar dua ettiğinizde sizi işitirler mi? Yahut size fayda ve zarar verirler mi?" Onlar: "Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk" dediler."* (Şuarâ, 72-74) dediğini zikretmektedir. Onların ilah olamayacaklarına işitmez görmez fayda ve zarar vermez oluşlarını delil göstermişti. Halbuki bu organların her birinin bir cismi ve bir şekli vardır. Tapınılan put ister taş ister başka bir şeyden yapılmış olsun farketmez.

Eğer tek başına böyle bir delillendirme yeterli olsaydı İbrahim el-Halil'de onun dışındaki diğer nebilerin de -Allah'ın en üstün salat ve selâmları onlara olsun- bunu zikretmeleri gerekirdi. Aksine onlar şanı yüce Allah'ın konuşmak, kudret, hareket etmek ve bunun dışında kemal niteliklerine sahip olmayışlarını delil göstermesi gibi delil göstermişlerdir.][455]

أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ
نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْرٰٓائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ
اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

58. "İşte bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği Âdem'in soyundan, Nuh ile (gemide) taşıdıklarımızın soyundan, İbrahim ve İsrail soyundan olan peygamberlerdendir. Bizim hak yola ilettiğimiz ve seçtiklerimizdendir. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."

454 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 259.
455 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 222.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İşte bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği Âdem'in soyundan, Nuh ile (gemide) taşıdıklarımızın soyundan, İbrahim ve İsrail soyundan olan peygamberlerdendir. Bizim hak yola ilettiğimiz ve seçtiklerimizdendir. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."* (Âyet. 58) buyurmuştur. Bu ise Kur'an-ı Kerim'in nüzulünden önce hüküm ve kazaya bağlanmış bir husustur. Fiil muzari/geniş zamandır. Çünkü onların geçmişteki durumlarını nakletmektedir. Bundan dolayı nahivciler buna bu halin hikayesidir derler. Yüce Allah'ın: *"Onların köpekleri ise giriş yerinde iki kolunu (ön ayaklarını) uzatmıştı."* (Kehf. 18) buyruğunda olduğu gibi.][456]

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾

59. "Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyurmaktadır.

"Ğay" aslında ğava yağvinin mazharıdır. Tıpkı leva yelminin mastarının leyyen diye gelmesi gibi. Doğrunun zıttıdır. Yüce Allah'ın: *"Onlar rüşt/hidâyet yolunu görseler onu bir yol edinmezler. Fakat ğayy/azgınlığın yolunu görseler hemen onu yol edinirler."* (A'râf. 146) buyruğunda olduğu gibi.

"Rüşt" ise kişiye faydalı olan ameldir. Ğay ise kişiye zarar veren ameldir. Buna göre hayırlı olan bir işi yapmak bir rüşt, şer olan bir işi yapmak ğaydır. Bundan dolayı cinler de: *"Doğrusu biz yerde bulunanlar için şer mi murad edildi yoksa rableri onlar hakkında/reşed mi murad etti bilmiyoruz."* (Cin. 10) demişler ve böylelikle şerrin karşılığında reşed (doğru yol) i kullanmışlardır. Sûrenin sonlarında da yüce Rabbimiz: *"De ki: Ben size bir zarar vermek imkânına da bir hayır/reşed verme imkânına da sahip değilim."* (Cin. 21) buyurmaktadır. Kişiye malının teslim edilebileceği durumu anlatan "reşid" de bu kökten gelmektedir. Bu da kendi malını zarar verecek yerlerde değil, faydalı olacak yerlerde harcayan kişi demektir.

456 el-İstiğaze, 285-286.

Şeytan da: *"Onları toptan azdıracağım. (Ğayy ile aynı kökten iğva edeceğim). Ancak onların ihlasa erdirilmiş kulları müstesna."* (Hicr, 39-40) demişti. Bu ise onlara kendilerine zararlı olacak şeyleri emretmesi onların da ona itaat etmesidir. Nitekim yüce Allah: *"Zaten benim: Sizin üzerinizde hiç bir nüfusum da yoktu. Yalnız ben sizi çağırdım siz de çağrımı kabul ettiniz."* (İbrahim, 22) ve: *"Azgınlara (ğayy içinde olanlara) da cehennem açılıp gösterilir."* (Şuarâ, 91) ve: *"Onlar ve azgınlar (ğavi olanlar) iblisin orduları ile hep birlikte yüzleri üstü oraya atılırlar."* (Şuarâ, 94-95) ve: *"Aleyhlerine söz hak olanlar diyecekler ki: Rabbimiz işte azdırdığımız kimseler bunlardır. Biz azdığımız gibi onlarıda azdırdık."* (Kasas, 63) ve: *"Sizin arkadaşınız şaşmadı da azmadı da."* (Necm, 2) buyruklarında olduğu gibi.

Diğer taraftan "ğayy" eğer kişinin kendisine zarar veren kötü iş yapmanın ismi ise yine böyle bir işin akıbetine de "ğayy" denilir. Nitekim hayrın akıbetine "reşed" denilmesi, şerrin akıbetine şer denilmesi, hayrın akıbetine hayır denilmesi, hasenatın akıbetine hasenat, seyyiatın akıbetine seyyiat denilmesi de bu kabildendir.

Yüce Allah'ın kitabında "hasenat ve seyyiat" ile hayırlı ameller ile şerli ameller kastedilir. Aynı zamanda bunlarla nimetlerle musibetler de kastedilir. Zaten ceza/karşılık yapılan amelin türünden olur. Kim hayır ve hasenat olan işleri yaparsa o hayır ve hasenat ile karşılaşır. Kim de şer ve seyyiat olan işler yaparsa o da şer ve seyyiat ile karşılaşır. Aynı şekilde ğayy amellerde bulunan kimsede ğayy ile karşılaşır. Namazı terkedip arzuların arkasından gitmek de bir ğaydır ve böyle yapan ğay ile karşılaşır. Bundan dolayı Zamehşari şöyle demiştir: Araplara göre her bir şer bir ğaydır her bir hayır da "reşed" dir. Nitekim şöyle denilmiştir:

فَمَنْ يَلْقَ خَيْرًا يَحْمَدُ النَّاسُ أَمْرَهُ وَمَنْ يَغْوِ لَا يَعْدَمْ عَلَى الْغَيِّ لَائِمَا

"Her kim hayır ile karşılaşırsa insanlar onun durumunu över

Doğru yoldan şaşıp azan kimseye gelince bu azgınlığı/ğayyi dolayısıyla kınayacak kimselerden mahrum kalmaz"

Zeccac dedi ki: Bunun cezası ğaydır (demektir). Çünkü yüce Allah bir başka yerde: *"O ceza ile (esam ile) karşılaşır."* (Furkan, 68) buyurmaktadır. Yani o günahlarının cezası ile karşılaşır.[457] Hadiste de: "Şüphesiz ğayy, cehennemde cehenne-

457 Keşşaf. III, 64.

min diğer vadilerinin dahi kendisinden sığındığı bir vadidir" denilmektedir.[458] Bu da aslında şer ile karşılaşmanın bir ifadesidir.

Yüce Allah: *"Namazı terkeden arzularına uyan bir kavim."* (Âyet, 59) buyurmaktadır. Şüphesiz ki namaz Allah'ın rızası aranarak yapılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Sırf onun rızasını dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma."* (En'âm, 52) yani sabah ve ikindi namazını kılanları kovma. Dua eden/namaz kılanın maksadı Rabbidir. O Rabbini ister. Bu gibi durumlarda kalpler Rabblerini severek Rabblerini dilerler.

Arzuların peşinden gitmek ise nefsin/canın istediklerinin arkasından onu takip etmek demektir. Çünkü şehavat: Arzular "şehvet"in çoğuludur. Şehvet ise aslında mastardır. Bununla birlikte arzu edilen şeye de "şehvet" -mefule mastar adının verilmesi sûretiyle- denilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah tevbelerini kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler."* (Nisa, 27). Böylelikle yüce Allah tevbe etmeyi şehvetlerin peşinden gitmenin karşıtı olarak değerlendirmiştir. O bizim tevbe etmemizi diler. Yani yüce Allah bizim tevbe etmemizi sever ondan hoşnut olur ve onu emreder. "Şehvetlerine uyanlar" bunlar da azgın kimseler (ğavun) olup "sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler" yani bunlar sizin doğru yoldan uzaklaşıp büyük bir sapıklık göstererek şehvet ve arzularınızın arkasından gitmenizi isterler. Çünkü (Âyet-i kerimedeki) meyl"in asıl anlamı sapıp uzaklaşmak demektir. Arzularının peşinden gidenlerin ise doğrudan sapıp uzaklaşmaları kaçınılmaz olur. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Siz dosdoğru yolda yürümeye bakınız. Bununla birlikte (bütün doğruları) hepsini yerine getiremezsiniz. Şunu da bilin ki amellerinizin en hayırlısı namazdır. Müminden başkası da abdesti gerektiği gibi muhafaza etmez."[459] Bunu Ahmed ve İbn Mace Sevba'nın rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmişlerdir.][460]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı terkeden arzularına uyan bir ka-*

458 Hadisi merfu olarak ed-Durru'l-Mensur, IV, 278'de belirtildiği üzere İbn Merdûye rivâyet etmiştir. Daha sahih olan mevkuf rivâyeti ise İbn Cerir, XVI, 100'de belirtildiği üzere Abdullah b. Mesud'tan gelmiştir. Şöyle denilebilir: Böyle bir husus ancak nakil ile bilinebilir. Çünkü bunun görüş ile bilinmesine imkan yoktur. Bizde şöyle deriz: Fakat kitap ehlinden nakledilme ihtimali bu kaidenin her zaman geçerliliğine gölge düşürür. Allah en iyi bilendir.

459 İbn Mace, 277-278; Ahmed, V, 277,282; Darimi, I, 168; Beyhaki, I, 82,457; Hakim, I, 30; Taberani, II, 98. Hadis sahihtir.

460 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 568-571.

vim geldi." buyurmaktadır. Seleften bir kesim dedi ki:[461] Namazın terki/zai edilmesi vaktinden sonraya bırakılmasıdır. Eğer büsbütün terketmiş olsalardı kâfir olurlardı.][462]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "İşin başı islâm onun direği namaz tepesinin zirvesi ise Allah yolunda cihad etmektir[463] buyurmuştur. Yüce Allah'ta kitabında: *"Bunlardan sonra ise namazı terkeden arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılacaklar."* (Âyet. 59) buyurmaktadır. Abdullah b. Mesud[464] (radıyallâhu anh) vb. dedi ki: Namazı zai etmek/terk etmek onu vaktinden sonraya bırakmak demektir. Şâyet onu terketmiş olsalardı kâfir olurlardı.][465]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyruğundaki namazın zayi edilmesi (terki) vaktinden sonraya bırakılması demektir. İbn Mesud, İbrahim, Kasım b. Muhammed, Dahhak vb. onlara muhalif kanaat belirten olmaksızın böylece tefsir etmişlerdir. İbn Mesud dedi ki: Namazı zai etmek onu vaktinin dışında kılmak demektir. Çünkü zai olan şey yok değildir. O ancak gerektiği gibi korunmamış ihmal edilmiş bir şey demektir.][466]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyurmaktadır. Seleften birden çok kişi namazı zai etmenin vaktinden sonraya bırakmak olduğunu söylemiştir. İşte şanı yüce Allah namaz kılsa dahi onu zai eden kimseler için veyl olduğunu haber vermektedir. Kendisi için "veyl" sözkonusu olduğu kimsenin ise başka günahları olsa dahi ameli kabul edilmeyebilir.

Eğer aynı amel hususunda emre uymayan birisi ise o ameli kabul edilmez. Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) Ömer'e vasiyetinde şöyle demiştir[467]: Şunu bil ki Allah'ın gündüzün kabul etmediği geceleyin yerine getirilmesi gereken hakkı

461 İbn Cerir, XVI, 98-99.
462 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 32, XXXIV, 214.
463 Kaynakları daha önce gösterildi.
464 İbn Cerir, XVI, 99.
465 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 428, VII, 579.614.
466 Şerhu'l-Umde, -namaz-, 53.
467 Hennad, Zühd, 496; Ebu Nuaym, Hilye, I, 36.

vardır. Yine Allah'ın geceleyin kabul etmeyeceği gündüzün yerine getirilmesi gereken bir hakkı vardır. O farz olan amel eda edilmediği sürece nafileyi kabul etmez.

Allah en iyi bilendir.][468]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ömer, İbn Mesud ve onların dışında seleften başka kimseler namazı terketmeyi bir küfür onu vaktinden sonraya geciktirmeyi bir günah ve bir masiyet olarak kabul etmişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Onlar namazlarından gaflet içindedirler."* (Maun, 5) buyruğu ile: *"Namazı zai eden"* buyruğunu böyle tefsir etmişlerdir.][469]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet, 59) buyruğuna gelince seleften kimisi şöyle demiştir: Namazı zai etmek vaktinden sonraya geciktirmek ve haklarını zai etmek/rihâyet etmemektir. Dediler ki: Onlar namazı kılıyorlardı eğer büsbütün terketmiş olsalardı şüphesiz kâfir olurlardı. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle dediği sahih olarak rivâyet edilmiştir: "Kul ile şirk arasında namazı terketmekten başka bir şey (engel) yoktur."[470] Yine: "Bizimle onlar arasındaki ahit namazdır. Onu terkeden kâfir olur."[471] Bir başka hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Şüphesiz kul namazı tamamladığı taktirde onun namazı güneşin burhanı gibi burhanı olduğu halde yükselir ve: Beni muhafaza ettiğin gibi Allah'ta seni korusun der. Eğer onu tam kılmayacak olursa elbisenin katlanması gibi katlanır ve o namaz sahibinin yüzüne çarpılır. Kendisi de: Beni zai ettiğin gibi Allah'ta seni zai etsin der.[472]

Sünende Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Kul namazını bitirdiği halde ona ancak yarısı üçte biri dörtte biri beşte biri altıda biri -ve nihâyetinde- onda biri yazılır" buyurdu.[473] İbn Abbas dedi ki: Namazından akledip şuurlu olarak kıldığından başka sana ait bir şey yoktur.

468 Mecmû'u'l-Fetâvâ., XXII, 39-40
469 Şerhu'l-Umde-salat-, 233; Câmiu'l-Mesâil, IV, 121. İbn Mesud'dan ve başkalarından.
470 Müslim, 82.
471 Tirmizi, 2621; İbn Mace, 1079. Hadis sahihtir.
472 Ebu Davud et-Tayalisi, 80; Bezzar, VII, 140; Heysemi, Mecmail Zevai, II, 122'de dedi ki: Bunu Taberani Kebir'de ve Bezzar rivâyet etmiştir. Senedinde Ahvas b. Hakim vardır. el-Medini ve el-İcli Sika olduğunu söylemiş ve bir cemaat zayıf olduğunu belirtmiştir. Geri kalan ravilerinin ise sika oldukları ifade edilmiştir. Aynı şekilde bunu Taberani, Evsat, -Mecmaul Bahreyn, 555- de rivâyet etmiş olmakla birlikte senedi bir parça zayıftır.
473 Ebu Davud, 796; Ahmed, IV, 321; Ebu Ya'la, 1615. Hadis sahihtir.

Yüce Allah'ın: *"Arzularına uyan"* buyruğuna gelince bundan maksat Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği şekilde namazı dosdoğru kılmaktan kendisini meşgul eden raksetmek, şarkı vb. herhangi bir arzu türlerinden birisidir.][474]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyruğu da böyledir. İbn Mesud'a namazı zai etmeye dair soru sormuşlar o da şu cevabı vermiştir: Namazı vakti çıkıncaya kadar geciktirmektir. Soruyu soranlar: Biz bunun ancak namazı terketmek olduğu görüşünde idik demeleri üzerine şu cevabı vermiştir: Terketmiş olsalardı kâfir olurlardı. Ayrıca İbn Mesud kendi dönemindeki Kufe emirlerinden birisi hakkında sizden sonra ne yaptı diye sorardı. Çünkü onlar namazı vaktinden sonraya geciktiriyorlardı.

Yüce Allah'ın: *"Arzularına/şehvetlerine uyan"* buyruğu arzu ettiği her bir işi yaparak bunlar sebebiyle namazı vaktinde kılmayarak onu gereği gibi korumaktan uzak kalan herkesi kapsar. Arzu edilen şeyin haram bir şeyi yemek haram bir şeyi içmek haram bir cinsi ilişki kurmak haram bir şey dinlemek türünden olması ile mübah türlerinden olmakla birlikte aşırılığı yasaklanan yahut bunun dışında herhangi bir sebep olması arasında hiç bir fark yoktur. Her kim bir oyun bir oyalanma yahut arkadaşlarıyla sohbet ya da bahçesinde gezinmek bahçesini düzeltip imar etmek ticaretinde çalışıp koşturmak ya da bunun dışında başka bir sebep ile namazını eda etmekten bu meşguliyetlerden dolayı uzak kalırsa işte kişi o vakit namazı zai etmiş ve canının çektiği arzu ettiği şeyin peşinden gitmiş olur.

Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Mallarınız da, evlatlarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir."* (Munafikun. 9) buyurmaktadır. Malı ve çocukları farz namazı vaktinde eda etmekten alıkoyup oyalayan herkes bunun kapsamına girer ve zarar eden birisi olur. Şanı yüce Allah bunların tam zıttı olanlar hakkında da: *"Sabah akşam O'nu orada tesbih ederler. (Bunlar) kendilerini ticaretin de alışverişin de Allah'ı anmaktan namazdan zekat vermekten alıkoymadığı yiğitlerdir."* (Nûr. 36-37) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah namazı vaktinde kılamayıp arzularının peşinden giden ve canının çektiği arzuladığı şeylerle uğraşmak sûretiyle namazı vaktinden sonraya bırakan kişi de namazı zai edip arzusunun peşinden giden birisi olduğuna göre ve böyle birisini (ğay) ile karşılaşmakla tehdit etmiş olması yapılan bu işin büyük

474 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 24-25.

günahlardan olduğuna delildir. Çünkü böyle bir tehdit ancak büyük bir günah sebebiyle yapılır. Ayrıca bunu bu işi yapan kimseyi zarara uğrayan bir kişi olarak değerlendirmesi desteklemektedir. Zarara uğramak/hüsran ise büyük günahlardan uzak durulmak sûretiyle örtülen sırf küçük günahlar sebebiyle sözkonusu olmaz.][475]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet, 59) buyurmaktadır. İşte bunlar arzu ve isteklerini yerine getirmekle uğraşarak namazları vaktinde kılamayanlardır.][476]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı zai eden arzularına uyan bir kavim geldi."* buyurmaktadır. Namazın zai edilmesi ise namazı kılıyor olsa dahi vaciplerinde kusurlu hareket etmek demektir. Allah en iyi bilendir.][477]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı zai eden arzularına uyan bir kavim geldi."* buyruğu şunu göstermektedir: Namazın eda edilmesi gereken vaktinden sonraya bırakılması onu zai etmek ve ilim adamları arasında bildiğin herhangi bir görüş ayrılığı da bulunmamak sûretiyle namazdan gafil kalmak demektir. Bu hususta da Ashab-ı Kiram'dan ve tabiinden çeşitli rivâyetler gelmiş bulunmaktadır.][478]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Hatta İbn Mesud kendi dönemindeki bazı emirler hakkında onların yüce Allah'ın haklarında: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet, 59) buyurduğu "sonra gelen/halef"lerden olduğu tevilini yapıyor ve şöyle diyordu. Bir fitne ki içinde küçüğün büyüdüğü, büyüğün yaşlandığı ve o fitnede bir şey terk edilecek olursa sünnetin terkedildiğinin söyleneceği böyle bir fitne gelip sizi bulacak olursa haliniz nice olur. Ona: Bu ne zaman olur ey Abdurrahman'ın babası diye sorulunca şu cevabı verir: Bu alimleriniz gidip, fukahanız azalıp, ahiret için yapılan amel ile

475 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 55-56.
476 el-İstikame, I, 376.
477 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 6.
478 Minhâcü's-Sünne, V, 210.

dünyanın elde edilmeye çalışıldığı ve dinden başka maksatlarla dinin öğrenileceği zaman olacaktır."[479]

Yine Abdullah b. Mesud şöyle derdi: Ben sizin için Deccal'in dışında başka bir şeyden Deccal'den daha çok korkuyorum. Bunlar sizin büyükleriniz tarafından yapılacak işlerdir. Herhangi bir erkek yahut bir kadın o zamana erişecek olursa bu dinin ilk neslinin yolundan gidin.][480]

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾

62. "Onlar orada boş sözler işitmezler. İşittikleri ancak "selâm"dır. Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir."* buyruğu hakkında nakledildiğine göre cennetlikler sabah ve akşamın miktarına arş tarafından görülecek nurlarla bileceklerdir. Böylelikle onların arasında kimi vakitlerin nuru diğerlerine göre daha fazla olacaktır. Çünkü onlarda karanlık diye bir şey yoktur. Yaratılmış olan bütün bu nurları da yüce Allah yaratır.][481]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir."* buyruğu hakkında bazıları şöyle demiştir: Dünyada sabah ve akşam süresi kadar rızıkları onlara verilir. Yine denildiğine göre bu hal, dünyada iken güneşin aydınlığı ile bilindiği gibi orada arş tarafından görülecek birtakım nurlarla bilinecektir.][482]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebul Ferac b. el-Cevzi dedi ki: Bu Kuteybe'nin ve Cumhur'un görüşü olup bunun açıklaması şöyledir: Cennetle cehennem ehlinin zamanını sayılabilir sınırlar içerisinde olması tasavvur olunabilir. Yüce Allah'ın: *"Sabah ve akşam"* buyruklarında olduğu gibi. Yine yüce Allah'ın kelimeleri de -sonsuz olmakla birlikte- sayı sınırları içerisine girmesi bunun gibidir. Buna karşı şöyle denilir: Bu imkânsızdır, çünkü sonu olmayanın sayı sınırı içerisine girmesi imkânsızdır. Sayı sınırları içerisine ancak sınırlı bir miktarı olan ve sayılabilir olan şeyler girilebilir.

479 Hilyetü'l-Evliyâ, I, 136.
480 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 91-92.
481 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 298. Şeyhu'l-İslâm'ın zikrettiği bu rivâyet Katade, Hasan, Züheyl b. Muhammed vb. den zikredilmiş rivâyetlerdir. Taberi ve İbn Kesir'e bakılabilir.
482 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 38. Kimilerinin zikrettiği bu rivâyet Mücahid'den zikredilmiştir.

Fakat bu sınırsız olanın bazı kısımları alınacak olursa sabah ve akşam gibi sayının sınırları içerisine girer. Bu da cennet günlerinden bir günün miktarıdır. Bu miktarda alışılmış nuru daha da arttıracak şekilde onlar tarafından görülecek bir nur ile bilinecektir. Böylelikle onlar sabahı ve akşamı bilmiş olacaklar. Tıpkı dünyadakilere güneşin görülmesi gibi olacaktır fakat cennette karanlık yoktur.

Onun (İbnül Cevzi'nin) Allah'ın kelimelerinin sayı kapsamına girmesi imkânsızdır. Ancak onların bazı kısımları sayı kapsamına girer şeklindeki sözlerine örnek indirilmiş âyetler gösterilebilir. Yoksa sonu gelmeyen nasıl sayılabilir olsun. Belli bir miktarda her bir şey ise sınırı belirlenen bir şeydir. İnsanın ve zihninin miktarını düşünebileceği her bir sayının da sınırı vardır. Ama sonsuz olanın insan zihninde de dilinde de miktarı yoktur.][483]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu manayı yüce Allah'ın: *"Sırf o'nun rızasını dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma."* (En'âm, 52) buyruğu desteklemektedir. Burada dua etmek sabah ve ikindi namazları ile tefsir edilmiştir. Onların bu iki namazı kılmak sûreti ile Allah'ın rızasını elde etmek istediklerini bu hadisi şerifte de onların ona bakacaklarını haber verdiğine göre onların bu iki namazı kılmak için teşvik edilmeleri ne de Allah'ın rızasını arayan kimselere şanı yüce ve mübarek Allah'ın da yüzlerine bakacağının bildirilmesi münasiptir.

Diğer taraftan cuma namazının vaktinde kılınmasının da Allah'ın görülmesinin bir sebebi olacağı aynı şekilde bayram namazının da buna sebep olacağını ekleyecek olursak bu iki namazın namazların en faziletlileri olmaları da vakitlerinin de en faziletli vakitler olması da uygun olur. Bu da amellerin en faziletlisi olan namazın sonra da namazlar arasında en faziletli vakitlerde en faziletli namazların da en faziletli zamanlarda en üstün sevapları elde etmeye sebep olmasına uygun düşmektedir. Özelliklede Tirmizi'nin israilden onun Suveyr b. Ebu Fatihe'den diye rivâyet ettiği şu hadiste vardır: O dedi ki: Ben İbn Ömer'i şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Şüphesiz cennetliklerin mevkileri en alt mertebede olanları bahçelerine, eşlerine, nimetlerine, hizmetkarlarına ve tahtlarına bin yıllık mesafe genişliğinde bakacak olan kimsenin mertebesi olacaktır. Onlar arasında Allah nezdinde en değerli olanları ise yüce Allah'ın yüzüne sabah ve akşam bakacak kimseler olacaklardır. Sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Yüzler var ki o gün apaydınlıktır. Rabblerine bakacaktır."* (Kıyame, 22-23) buyruğunu okudu.[484]

483 er-Raddu Alâ Men Kale Bi Fenâi'l-Cennati ve'n-Nâr, 65-66.

484 Tirmizi, IV, 688; Ahmed, 5317; Hakim, II, 509-510. Hadis zayıftır.

Tirmizi dedi ki: Bu hadis bir başka yoldan da israilden o Suveyr'den o İbn Ömer'den merfu olarak rivâyet etmiştir. Ayrıca bunu Abdulmelik b. Ebcer Suveyr'den o Mücahid'den o İbn Ömer'den mevkuf olarak rivâyet etmiştir. Yine bunu Ubeydullah el-Eşcai Süfyan'dan o Suveyr'den o Mücahid'den o İbn Ömer'den peygambere ref etmeksizin İbn Ömer'in sözü olarak rivâyet etmiştir. Tirmizi'de: Bizler bu hadisin isnadında Suveyr dışında Mücahid'i alan bir kimse olduğunu bilmiyoruz. Zannederim yüce Allah'ın: *"Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir."* buyruğu hakkında Allah'a bakmak da bundandır diye açıklanmıştır.][485]

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

64. "Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. Bizim önümüzdeki, arkamızdaki ve bu ikisinin arasındaki her şey yalnız O'nundur. Rabbin unutkan değildir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. Bizim önümüzdeki, arkamızdaki ve bu ikisinin arasındaki her şey yalnız O'nundur. Rabbin unutkan değildir."* (Âyet, 64) buyruğu da böyledir. Sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cebrail'e: Bizi ziyaret etmekte olduğundan daha fazla ziyaret etmene ne engel var diye sormuş, bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirmiştir.

İşte bu Cebrail'in yere inişini ve onun ancak Allah'ın emri ile zamanı gelince indiğini açıkça göstermektedir. Halbuki onlara göre meleğin yere inmesi imkânsız olduğu gibi Allah'ın Cebrail'e inmesini emretmesi de imkânsızdır.][486]

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

65. "Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"

485 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 424-425.

486 es-Safdiyye, I, 208. Nüzul sebebi ile ilgili rivâyet Buhârî'nin Münferi'den zikrettiği rivâyetlerdir.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* buyruğu yani onun isimlerini anmayı hak eden, ona eş, ona benzer birisini biliyor musun?][487]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* buyruğu onun ismi gibi bir ismi hakeden bir benzeri olduğunu biliyor musun demektir. Ona denk ona eş birisi var mı anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu ise İbn Abbas'tan rivâyet edilen: Sen Allah'ın bir mislinin yahut bir benzerinin olduğunu biliyor musun şeklinde nakledilen rivâyetin[488] manasıdır.][489]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* buyruğu ile ilgili olarak dil bilginleri şöyle demişlerdir: *"Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* yani onun adının benzerini hakeden ve onun ile kıyaslanacak ona denk bir benzer olduğunu biliyor musun? Bu da İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan: *"Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* buyruğunu onun bir misli yahut bir benzeri olduğunu biliyor musun diye nakledilen rivâyetin anlamını ifade eder.][490]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O halde O'na ibadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?"* (Âyet, 65) buyurmaktadır. Hiç kimse onun dengi benzeri olamaz. Ve hiç kimse de ona ait isimleri almayı hak etmez ve o isimlerinden herhangi birisinin ihtiva ettiği mananın bir kısmında dahi ona eşit olamaz. Ne Hay ne Alim ne Kadir ne de bunlar dışında herhangi bir isimde bu sözkonusu olabilir. Zat mevcut vb. genel isimlerin anlamında da bu böyledir. Ve (ondan başka) hiç bir varlık ilah da Rabb da yaratıcı da olamaz.][491]

487 el-Cevâbu's-Sahîh, III, 204-205.
488 İbn Cerir, XVI, 106.
489 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 543-544.
490 Mecmû'u'l-Fetâvâ. III, 4.
491 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII, 366.

وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ أَئِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾ أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ
أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾

66. "İnsan: Ben öldükten sonra mı diriltilip, çıkarılacakmışım? der.

67. (Peki) insan daha önce hiçbir şey değilken gerçekten bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsan: Ben öldükten sonra mı diriltilip, çıkarılacakmışım? Der. (Peki) insan daha önce hiçbir şey değilken gerçekten bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?"* (Âyet, 66-67) buyruğunda insana Allah'ın kendisini hiç bir şey değilken yaratmış olduğunu bildiğini hatırlatarak Allah'ın bunun bir benzerini yahut da ondan daha da kolay geleni yaratma kudretine sahip olduğuna delil görmesi için hatırlatmaktadır.][492]

66-88 Âyetlerinin Tefsirine Dair Söyledikleri:

[İnkarcı filozofların izledikleri yol tatil/yaratıcının yokluğu şirk ve evladının olması iddiaları arasında gidip gelir. Onlar bunu zati icap/zatı itibariyle zorunlu hakkındaki sözlerinde olduğu gibi bu da doğum türlerinden herhangi birisidir. Bununla birlikte onlar bedenlerin yeniden yaratılışını inkâr ederler. Bu hususlar kitapta da sünnette de birlikte sözkonusu edilmiştir. Yüce Allah'ın: *"İnsan: Ben öldükten sonra mı diriltilip, çıkarılacakmışım? Der.(Peki) insan daha önce hiçbir şey değilken gerçekten bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?"* (Âyet, 66-67) buyruğundan itibaren: *"Rahman evlat edindi dediler"* (Âyet, 88) buyruklarına kadar bunu görüyoruz.

Bu ise hem hristiyanlara hem arap müşriklerine hitabı ihtiva eden Meryem sûresinde yer almaktadır. Çünkü filozoflar onların kapsamına girerler. Zira yunanlılar rumlara karıştılar. Böylelikle bu sûre'de şunlara da öbürlerine de hitap edilmiştir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Ebu Hureyre'den gelen rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu nakletmektedir: Yüce Allah buyuruyor ki: *"Âdemoğlu bana sövdü halbuki onun böyle bir iş yapmaması gerekirdi. Âdemoğlu beni yalanladı halbuki onun bunu yapmaması gerekirdi.*

492 Minhâcü's-Sünne, I, 373.

Onun bana sövmesi benim bir evlat edindiğimi söylemesidir. Halbuki ben bir ve tek samed doğurmamış ve doğmamış olanım. Hiç kimse de benim eşim ve benzerim değildir. onun beni yalanlamasına gelince o: Beni ilkin yarattığı gibi beni tekrar yaratmayacak demesidir. Halbuki ilk defa yaratmak benim için onu yeniden iade edip yaratmama göre daha kolay değildir."[493] bu hadisi Buhârî İbn Abbas'tan diye rivâyet etmiştir.][494]

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

71. "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu Rabbinin gerçekleştirmeyi üzerine aldığı kesin bir hükümdür.

72. Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız. Zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur."* buyruğunda sözü edilen "vürûd:uğramak" ı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste tefsir etmiştir. Bunu Müslim sahihinde Cabir'den diye rivâyet etmektedir. "Bu sırat üzerinden geçiştir."[495] Sırat ise köprüdür. Cennete girecek olan herkes için -dünyada küçük olan olsun öyle olmayan olsun- onun üzerinden geçmek kaçınılmazdır.][496]

[Aynı şekilde sahih hadiste şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: Nefsim elinde olana yemin olsun ki ağacın altında beyat etmiş hiç bir kimse ateşe girmeyecektir. Hafsa dedi ki: Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü yüce Allah: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur."* buyurmuyor mu dedim O: "Peki onun: *"Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz."* (Âyet. 72) buyurduğunu da işitmedin mi? buyurdu.

Cabir'in vb. rivâyet etmiş olduğu bu hadis oradaki vürûdun/uğramanın sırat üzerinden geçiş olduğunu beyan etmiştir. Bilindiği üzere eğer onlara bütün

493 Buhârî. IV. 129.
494 en-Nübuvvât. 18.
495 Müslim. IV. 1942.
496 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 279.

yaratılmışlar sıratın üzerinden geçip bu itibarla da cehenneme uğramış olacaklarını haber vermiş ise onlara: Filan kişi cehenneme girmeyecektir demesi de bu uğrayışa aykırı olmaz. Bundan dolayı o: Peki onun: *"Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız."* buyurduğunu da işitmedin mi buyurmuştur. Böylelikle ona bu uğrayışın kendisine verilen cehenneme girmeyeceklerine dair haberine aykırı olmadığını bildirmiş olmaktadır. Çünkü sıratın üzerinden geçiş demek olan o uğrayıştan sonra Allah onları kurtarmış ve böylelikle cehennem ateşine girmemiş olacaklardır.

"Vürûd: Uğrayış" ile "Duhul: Giriş" lafızlarında mücmel bir taraf bulunabilir. Dolayısıyla evin damına çıkan bir kimse için oraya girdi ve uğradı denilebilir. Aynı şekilde dalın üzerinden geçip giderken orada sabit kalmayan kişi hakkında o eve girmemiştir denilebilir. Filan kişi şu adi mekana uğradı sonra da Allah onu oradan kurtardı denildiği zaman ve yine: Allah filan kişinin oraya girmemesini sağladı denildiği zaman her iki haber de aralarında bir aykırılık olmaksızın doğru olur.

Yüce Allah'ın: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu Rabbinin gerçekleştirmeyi üzerine aldığı kesin bir hükümdür. Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız. Zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz."* (Âyet, 71-72) buyruğunda yüce Allah'ın takva sahipleri üzerindeki nimeti beyan edilmektedir: Onlar cehenneme uğrayıp üzerinden geçmekle ve başkaları cehennemin içine düşmeleri ile birlikte ondan kurtarılacaklardır. Şerden kurtuluş ise fiilen hasıl olmasını gerektirir. Hatta onun sebebinin de gerçekleşmesi gerekir. Bu sebeple düşmanları tarafından öldürülmek için takip edilen fakat onu öldürmeye imkân bulamadıkları kişi içinde: Allah onu onlardan kurtardı denilir.][497]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde o: Ağacın altında beyat eden hiç bir kimse ateşe girmeyecektir buyurunca Hafsa ona: Peki yüce Allah: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak bir kimse yoktur."* buyurmuyor mu deyince oda yüce Allah'ın: *"Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz."* (Âyet, 72) buyurmuş olduğunu hatırlatarak cevap vermiştir. Böylelikle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) cehenneme gireceklerin onlar olduğunu ve bu girişin Hudeybiye'de bulunanlar hakkında sözkonusu olmayacağını beyan etmiş olmaktadır.

497 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 49-50.

Vürûd: Uğrayışa gelince bu da insanların sahih hadiste tefsir ettiği gibi sırat üzerinden geçişleridir. Sözkonusu bu hadis Cabir b. Abdullah'ın rivâyet ettiği bir hadistir. Buradaki uğrayış hakkında isyankarların cezalandırılacağı ve takva sahipleri hakkında sözkonusu olmayacağını ifade eden "giriş adı" kullanılmaz. Bunun benzerleri de pek çoktur.][498]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): Ağacın altında beyat eden hiç bir kimse ateşe girmeyecektir buyruğu ile sırat üzerinden geçişi kastetmemiştir. Çünkü sırat üzerinden geçişe "girmek" denilmez. Ama yüce Allah: "*Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak bir kimse yoktur.*" buyruğunda buna vürûd: Uğrayış demiştir.

"Vürûd: Uğrayış" ise geçmek anlamına da girmek anlamına da gelebilir. Aynı şekilde uğramak ve girmek ile de üst tarafından geçiş de kastedilebilir.

Sahih'te sabit olduğu üzere onlar sırat üzerinden geçecekleri vakit, kimileri göz açıp kapatmak hızında geçecek, kimisi rüzgâr gibi geçecek, kimisi de asil atlar gibi geçecektir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de "Vürûd: Uğrayış"ı böylece tefsir etmiştir. Bu ise bütün yaratılmışlar için geneldir. Hafsa (radıyallâhu anhâ): Peki yüce Allah: "*Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur.*" deyince bu onun vermiş olduğu habere sağlıklı bir itiraz olmadığından ötürü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu -azarladıktan sonra- şu açıklamayı yaptı: Ama yüce Allah: "*Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız*" buyurmaktadır. İşte o kurtarış: Ağaç altında beyat eden hiç bir kimse ateşe girmeyecektir buyruğu ile anlatmak istediği mananın kendisidir.][499]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırız.*" buyruğu onların önceleri azapta iken sonradan kurtarılmış olmalarını gerektirmez. Aksine onların sebebi gerçekleşmiş olan azaba uğramakla karşı karşıya iken kurtarılmış olmalarını gerektirir. İşte vürûd/uğrayış budur.][500]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

498 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 228-229; es-Safdiyye, I, 140.
499 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 229-230.
500 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 51.

[Allah Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ağacın altında beyat etmiş hiç bir kimse ateşe girmeyecektir deyince Hafsa (radıyallâhu anhâ) ona: Yüce Allah: *"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur."* buyurmuyor mu demişti.][501]

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٤﴾

73. "Âyetlerimiz onlara açık açık okunduğunda kâfirler müminlere derler ki: "Bu iki kesimden hangisinin makamı (oturup kalktığı yeri) daha hayırlı, oturup kalktığı kimseleri daha iyidir?

74. Hâlbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibariyle, hem de görünüşü itibariyle onlardan daha üstün olan nice nesilleri helâk etmiş bulunuyoruz."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Âyetlerimiz onlara açık açık okunduğunda kâfirler müminlere derler ki: "Bu iki kesimden hangisinin makamı (oturup kalktığı yeri) daha hayırlı, oturup kalktığı kimseleri daha iyidir. Hâlbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibariyle, hem de görünüşü itibariyle onlardan daha üstün olan nice nesilleri helâk etmiş bulunuyoruz."* (Âyet. 73-74) buyurmaktadır. Âyet-i kerimedeki "esâs", mal, mülk, elbise ve eşya demektir. "Görünüş: Ri'y": İse görünüş ve sûret anlamındadır.][502]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Halbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibariyle hem de görünüşü itibariyle onlardan daha üstün olan nice nesilleri helak etmiş bulunuyoruz."* buyurmaktadır. Âyet-i kerimede geçen esas: Elbise vb. mal demektir. Ri'y: Görünüş demektir. Yüce Allah onlardan önce helak ettiklerinin sûretleri itibariyle daha güzel, mal ve mülkleri itibariyle de daha güzel olduklarını haber vererek bunu onun nezdinde hiç bir faydasının olmadığını ve buna hiç önem vermediğini açıklamak istemiştir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Arabın arap olmayana, arap olmayanın arap olana, beyaz tenlinin siyah tenliye, siyah tenlinin beyaz tenliye takva ile olması dışında bir üstünlüğü yoktur" buyurmuştur.[503]

501 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 228.
502 Minhâcü's-Sünne, V, 316.
503 Ahmed, V, 411. Hadis sahihtir.

Sünende de onun: "Mütevazı kılık kıyafet imandandır." buyurduğu rivâyet edilmiştir.[504]][505]

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾

***81.*"Onlar Allah'tan başka ilahlar edindiler ki onlarla aziz (güçlü) olalar.**

***82.* Hayır, öyle değil. Onların ibadetlerini reddedip, onlara karşı olacaklar."**

Tefsiri:

[Yaratılmışa güvenmek, ona tevekkül etmek, onun tarafından zarar gelmesini gerektirir. Çünkü o güvendiği taraftan ona yardım gelmez yardımsız bırakılır. Aynı şekilde kıyas ve istikra ile bilinen husus şudur: Kul ne kadar Allah'tan başkasına ümit bağlayıp ona tevekkül ederse mutlaka o cihetten hüsrana uğramıştır. Allah'tan başkasından ne kadar yardım dilemişse mutlaka yardımsız bırakılmıştır. Yüce Allah'ta: *"Onlar Allah'tan başka ilahlar edindiler ki onlarla aziz (güçlü) olalar. Hayır, öyle değil. Onların ibadetlerini reddedip, onlara karşı olacaklar."* (Âyet, 81-82) buyurmaktadır.][506]

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾

***83.* "Bilmez misin ki Biz şeytanları kâfirler üzerine salarız da onları alabildiğine (isyana) teşvik ederler."**

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bilmez misin ki Biz şeytanları kâfirler üzerine salarız da onları alabildiğine (isyana) teşvik ederler."* (Âyet, 83) yani alabildiğine kışkırtırlar buyurmuştur.][507]

504 Ebu Davud, 4161; İbn Mace, 4118; Hakim, I, 9; Taberani, I, 264; Müşkili'l-âsâr, I, 487. Hadis sahihtir.

505 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 126-127.

506 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 29.

507 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 447.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ
السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَنْ
دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَٰنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾
إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَقَدْ
أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

88. "Rahman evlat edindi" dediler.

89. Andolsun ki siz, pek çirkin bir şey söylediniz.

90. Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp, yarılarak yıkılacak.

91. Rahman'a evlât isnad ettiler diye.

92. Hâlbuki Rahman'a evlat edinmek yaraşmaz.

93. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecek.

94. Andolsun ki hepsini kuşatıp, onları teker teker saymıştır.

95. Hepsi kıyamet gününde ona yalnız başlarına gelirler."

Tefsiri:

[Bundan dolayı Muaz b. Cebel şöyle derdi: Onlara acımayın çünkü onlar insanlardan hiç bir kimsenin söylemediği ağır sözleri Allah hakkında söylemişlerdir.[508] İşte bundan dolayı şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de onların Allah hakkındaki iftiralarının başkalarının iftiralarından çok daha büyük olduğunu dile getirmektedir. Onun: "*Rahman evlat edindi" dediler. Andolsun ki siz, pek çirkin bir şey söylediniz. Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp, yarılarak yıkılacak. Rahman'a evlât isnad ettiler diye. Hâlbuki Rahman'a evlat edinmek yaraşmaz. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecek. Andolsun ki hepsini kuşatıp, onları teker teker saymıştır. Hepsi kıyamet gününde ona yalnız başlarına gelirler.*" (Âyet. 88-95) buyruklarında olduğu gibi.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Ebu Hureyre (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Yüce Allah

508 İbnül Kayyim, İğâsetu'l-Lehfân, 498'de Ömer b. Hattab'a ait olduğunu belirtmektedir. Yüce Allah en iyi bilendir. Ondaki lafız: "Onları zelil edin ama onlara zulmetmeyin" şeklindedir.

buyuruyor: *"Âdemoğlu beni yalanladı ama onun bunu yapmaması gerekiyordu. Âdemoğlu bana sövdü fakat onun bunu yapmaması gerekiyordu. Onun bana sövmesi: Allah evlat edindi demesidir. Halbuki ben bir ve tek olanım samedim. Doğurmadım doğurulmadım hiç kimse de benim eşim dengim değildir. Onun beni yalanlamasına gelince o: Beni ilkin yarattığı gibi tekrar beni yeniden yaratmayacaktır der. Halbuki ilk yaratmak bana onu tekrar iade etmekten daha kolay değildir."* hadisi Buhârî İbn Abbas'tan o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurdu diye rivâyet etmiştir: "Yüce Allah buyurdu ki: *"Âdemoğlu beni yalanladı onun bunu yapmaması gerekiyordu. Bana sövdü de fakat o bunu yapmamalıydı. Onun beni yalanlaması benim kendisini önceden olduğu şekilde yeniden yaratma kudretimin olmadığını iddia etmesidir. Onun bana sövmesi ise benim evladımın olduğunu söylemesidir. Ben bir eş ve bir evlat edinmekten yüce ve münezzehim."*

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Mûsâ'nın şöyle dediği zikredilmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "İşitmiş olduğu rahatsız verici sözlere Allah'tan (celle celaluhu) daha çok tahammül gösteren kimse yoktur. Gerçek şu ki ona ortak koşulduğu ona eş tutulduğu halde o yine de onlara afiyet veriyor rızıklandırıyor ve onlardan kötülükleri uzaklaştırıyor."][509]

[Yüce Allah'ın: *"Rahmanın huzuruna ancak kul olarak gelecektir."* yani zelil ve boyun eğmiş olarak gelecektir. Bilindiği gibi onlar kıyamet gününde ancak bu halde gelecekler. Allah'a ibadete karşı büyüklenmek/istikbar ise ancak dünyada yapabildikleri bir şeydi.][510]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazen bütün yaratılmışlar hakkında da abd: Kul lafzı kullanılabilir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ı bırakıpta taptıklarınız şüphesiz sizin gibi kullardır."* (A'râf, 194); *"O kâfirler beni bırakıp kullarımı veli edineceklerini mi sandılar."* (Kehf, 102) buyruklarında olduğu gibi.

Bu buyruklar hakkında şöyle de denilebilir: Bundan maksat melekler ve nebilerdir. Çünkü onların veli edinilmeleri yasaklanmıştır. O halde başkalarının da böyle olması öncelikle sözkonusudur. Çünkü yüce Allah: *"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahmanın huzuruna ancak kul olarak gelecektir"* buyurmuştur.][511]

509 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 457-459.
510 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 44.
511 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 44.

[İşte yüce Allah'ın: *"Ve o herşeyi çok iyi bilendir."* (En'âm, 102) buyruğu da böyledir. Nitekim o bir başka âyet-i kerimede: *"Andolsun ki O hepsini (ilmiyle) kuşatıp onları teker teker saymıştır."* (Âyet, 94) buyurmaktadır. İlmiyle ve sayılarıyla onları kuşatmış olması, onların yapıp ettikleri her bir işi bilmesini, çocuğun babasından, ortağın ortağından ayrı yaptıkları gibi hiç bir şeyi ondan saklı tek başlarına yapamayacaklarını da beyan etmektedir.][512]

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾

96. "Muhakkak iman edip salih amel işleyenlere Rahman bir sevgi var edecektir."

Tefsiri:

[Vud: Sevgi lütuf ve muhabbet demektir. O mümin kullarını lütfuyla sever. İnsanların kalplerinde de onların sevgisini yerleştirir. Nitekim o: *"Muhakkak iman edip salih amel işleyenlere Rahman bir sevgi var edecektir."* (Âyet, 96) buyurmaktadır. İbn Abbas vb.: O onları sever ve onları kullarına sevdirir diye açıklamışlardır.][513]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer vecihte bunun "vud: Muhabbet, sevgi" anlamında olmasıdır. Yani o salih kullarını sever. Bunun da anlamı onlardan razı olur. Onların amellerini kabul eder şeklindedir. Böylelikle ifadenin manası: Onları yarattıklarına sevdirir şeklinde olur. Yüce Allah'ın: *"Rahman (onlar için) bir sevgi var edecektir."* buyruğu gibi.

Derim ki: Yüce Allah'ın: *"Rahman (onlar için) bir sevgi var edecektir."* buyruğunu şöyle tefsir etmişlerdir: Allah onları sever ve kullarına onları sevdirir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Allah kulunu severse ey Cebrail ben filanı seviyorum sende onu sev diye nida eder. Bunun üzerine Cebrail onu sever. Sonra semada şöyle seslenir: Allah filanı seviyor siz de onu seviniz. Bunun üzerine semadakiler de onu sever. Sonra yeryüzünde de onun için güzel kabul bırakılır/hoş ve güzel görülmesi sağlanır."][514]

Sonra buğz ve nefret hakkında da benzer ifadeleri buyurdu.

512 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 373.
513 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 369.
514 Kaynakları daha önce gösterildi.

Abd b. Humeyd dedi ki: Bize Abdullah b. Mûsâ İbn Ebu Leyla'dan bildirdi o Hakem'den o Said b. Cubeyr'den o İbn b. Abbas'tan yüce Allah'ın: *"Rahman onlar için bir sevgi var edecektir."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: O onları sever ve onları (diğer kullarına da) sevdirir.

Bunu İbn Ebu Hatim'de şöylece rivâyet etmiştir. Abd dedi ki: Bana Şebabe Verka'dan haber verdi o İbn Ebu Necih'ten o Mücahid'den: *"Rahman onlar için bir sevgi var edecektir."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti: O onları sever ve onları müminlere sevdirir.

Bize Abdurrezzak Sevri'den haber verdi. O Müslim'den o Mücahid'den o İbn Abbas'tan: *"Rahman onlar için bir sevgi var edecektir."* buyruğu hakkında: Bir muhabbet var edecektir demiştir. İşte: *"Rahman onlar için bir sevgi var edecektir."* buyruğu ile amellerinden sonra onun onları seveceği tespit edilmektedir.][515]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak iman edip salih amel işleyenler."* buyruğu bütün müminler hakkında umumidir. Bunu Ali hakkında özelleştirmek caiz değildir. Aksine âyet-i kerime Ali'yi de başkalarını da kapsar. Buna delil de Hasan'ın Hüseyin'in ve onlardan başka Şia'nın tazim ettiği diğer müminlerin âyet-i kerimenin kapsamında olmalarıdır. İşte böylelikle âyet-i kerimenin Ali hakkında özel olmadığı üzerinde icma olduğu da bilinmiş olmaktadır.][516]

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾

97. "Biz onu, onunla takva sahiplerini müjdeleyesin, inat edenleri de uyarasın diye senin dilinle kolaylaştırdık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz onu, onunla takva sahiplerini müjdeleyesin, inat edenleri de uyarasın diye senin dilinle kolaylaştırdık."* (Âyet. 97) buyruğundaki el-Lüd: İnat edenler" lafzı "el-Eled"in çoğuludur. Bu ise haktan sapan ve tartışma esnasında eğrilik yapan kimse demektir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'de: "Allah'ın en buğz ettiği kişi şüphesiz inatçı hasıldır" buyurmuştur.[517]][518]

515 en-Nübuvvât. 71-72. Bu husustaki bütün görüşlerin kaynakları daha önce gösterildi.
516 Minhâcü's-Sünne. VII. 137.
517 Buhârî. III. 171: Müslim. 2668.
518 el-Cevâbu's-Sahîh.II. 70.

Meryem Sûresinin Genel Muhtevası

Merhum Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki:

[Meryem sûresinin muhtevası bir ve tek olarak Allahâ ibadetin tahkik edilmesi, yaratılmışların havasının da onun kulları olduğunun da ortaya konulmasıdır. Buna göre her türlü keramet ve yüksek derece bu izafe/onun kulu olmanın kapsamına girer. Aynı zamanda sûre Allah'a nispette işi ileriye götüren hatta doğum yoluyla İsa'yı ona nispet eden aşırı kimselere reddi ihtiva ettiği gibi ibadeti ve ibadette bulunan kerameti/üstünlüğü tahkik etmekte aşırıya giden ve Allah'ın seçmiş olduğu kullarına ihsan etmiş olduğu nimetleri inkâr ederek aşırılığa kaçan kimseleri de reddetmektedir.

Sûrenin başında: *"Bu Rabbinin kulu Zekeriyyâ'yı rahmetle anışıdır."* (Meryem, 2) buyurmakta onun Rabbine gizli bir şekilde seslendiğini ona Yahya'yı bağışladığını zikretmekte sonra da Meryem'in onun oğlunun kıssasını anmaktadır.

"Ben Allah'ın kuluyum." (Meryem, 30) ve devamında da mesih hakkında aşırı gidenlere ve Alalh'ın ona ihsan etmiş olduğu nimetleri kabul etmeyen katılık gösterenlere de yapılan redler açıklanmaktadır. Sonra peygamberine İbrahim'i onun bir ve tek olarak Allah'a ibadete davetini, babasına şeytana ibadet etmeyi yasaklayışını hatırlamasını emretmektedir. Ona İshak'ı ve Yakub'u bağışladığını ona güzel övgü demek olan pek yüksek doğruluk lisanı da vermiş olduğunu anmasını emretmekte Yahya, İsâ ve İbrahim'in tevhid ile birlikte ebeveynlerine çok iyi davrandıklarını haber vermekte Mûsâ'nın ve ona kardeşi Harun'un nebi olarak bağışlandığını da zikretmektedir.

Tıpkı Zekeriyyâ'ya Yahya'yı, Meryem'e İsa'yı, İbrahim'e İshak'ı bağışladığı gibi.

O halde bu sûre bağışlar sûresidir. Bunlar da yüce Allah'ın nebilerine bağışladığı güzel zürriyyettir. Salih ameldir faydalı ilimdir.

Sonra İdris'ten dolayı Adem'in soyundan gelenler *"Nuh ile (gemide) taşıdıklarımızın soyundan."* (Meryem, 58) gelenleri zikretmektedir ki bu da İbrahim ve İbrahim'in soyundan gelenler ve israil/Yakup'tur. Böylece kıssanın sonuna kadar gelinmektedir. Sonra yüce Allah: *"Bunlardan sonra ise namazı terk eden arzularına uyan bir kavim geldi"* (Meyem, 59) buyurdu.

İşte Allah'a ibadet hususunda kusurlu hareket edenlerin hali budur. Bundan sonra yüce Allah tevbe edenleri istisna buyurdu ve tevbe edenlere cennet olduğunu adn cennetini de yüce Allah'ın gayb ile rahmanın kullarına vaad ettiğini

bildirmektedir. Elbete kullarına vaad ettiklerini de gerçekleştirecektir. Daha sonra: *"İşte kullarımızdan takva sahibi olanlara miras olarak vereceğimiz cennet budur."* (Meryem, 63) buyurduktan sonra: *"O halde ona ibadet et ve ona ibadetinde sebat göster"* (Meryem, 65) buyurmaktadır.

Bundan sonra ölümden sonra dirilişi inkâr edenler ile ona evlat isnad edenlerin durumunu zikretti Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği şu hadiste de Buhârî her ikisini bir arada sözkonusu etti:

"Âdemoğlu beni yalanladı onun bunu yapmaması gerekirdi. Âdemoğlu bana sövdü onun bana bunu yapmaması gerekirdi"[519] diye hadis devam etmektedir. *"İnsan: Ben öldükten sonra diriltilip çıkarılacakmışım der."* (Âyet, 66).

Bundan sonra onların da şeytanların da ölümden sonra diriltileceklerine ve cehennemin etrafında diz üstü çökmüş oldukları halde huzura getirileceklerine dair yeminini de zikretmektedir.

İşte bu buyrukta şuna delalet vardır: Gelecekte meydana gelecek bir hususu haber veren bir kişi bu bilgiyi ancak şu iki yoldan birisi ile bilebilir.

Ya olacakları bilmek demek olan gayba muttali olmasıyla olur yahut da rahman nezdinde onun almış olduğu bir ahdi bulunur. Allah ise ahit vermişse onu eksiksiz yerine getirir. Birincisi haberi bilmektir. İkincisi ise durumu bilmektir.

Birincisi kevni kelimeleri bilmek, ikincisi ise dini kelimeleri bilmektir.

Ölümden sonra diriliş gününde zikrettiği gibi geleceğini söyleyip buna dair yemin eden kişi bu yemininde yalancıdır. Çünkü o ne gaybı bilen birsidir ne de rahman nezdinde bir ahit almıştır.

Bu da duanın kabulü hakkında söylenenlere benzer. Dua bazen itikadın doğruluğu sebebiyle söz konusu olur. Bu da habere mutabık olması/onunla örtüşmesidir. Bazen de itaatin kemali dolayısıyla olur bu da emre muvafakat etmektir. Yüce Allah'ın: *"O halde onlar da benim davetimi kabul etsinler ve bana iman etsinler."* (Bakara, 186) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah vakı'a'yı da bilmeden meşru yolla ahit de edinmeksizin Allah'tan olmadık temennilerde bulunan kimsenin durumunu zikrettikten sonra, Rahmanın evlat edindiğini söyleyenlerin durumunu zikretmekte ve evlat sahibi olmayı reddettiği gibi bunu kabul edenlerin de kanaatlerini reddetmekte; sevgisini inkâr edenleri de reddederek sabit olduğunu şu buyruğu ile belirtmektedir: *"Rahman onlar için bir sevgi var edecektir."* (Meryem, 96) Yani hem onları sever hem de onları kullarına sevdirir.

519 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyet de buna uygundur: "Allah kulunu sevecek olursa Cebrail'e: Ben filan kişiyi seviyorum sen de onu sev diye seslenir. Cebrail'de onu sever sonra da semada: Muhakkak Allah filan kişiyi seviyor siz de onu seviniz diye nida eder. Semadakiler de onu sever yeryüzüne de onun kabul görmesi vaz edilir."[520]

Allah'ın birisini buğz edip ondan nefret etmesi hakkında da bunun aksini buyurmuştur.

İbrahim'in: *"Çünkü Rabbim bana gerçekten merhametli ve lütufkârdır."* (Âyet. 47) buyruğu ile Mûsâ hakkındaki: *"Biz ona Tûr*'un sağ *tarafından seslendik ve onu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde konuştuk."* (Meryem, 52) buyruklarında ve müminler için sözkonusu ettiği sevginin var edilmesinde Allah'ın muhabbetini ve onun özel olarak konuşmasını inkâr edenlerin inkâr ettikleri hususların sabit olduğu belirtilmektedir. Nitekim ilkinde de evlat edinme şeklinde iftiracıların sabit kabul ettikleri şey de reddedilmektedir.

Merhum İbn Teymiyye'ye yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır."* (Âyet. 59) buyruğu hakkında soru sorularak: Acaba bu namazın vaktini kaçıran ve onu vaktinin dışında kılan kimse hakkında mıdır yoksa onu kaybedip kılmayan hakkında mıdır diye ve ayrıca yüce Allah'ın: *"İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki onlar namazlarından gaflet içindedirler."* (Maun, 4-5) buyruğu hakkında bu namazı fiilen kılmamak hakkında mı yoksa namazlarından hiç bir şey akıl edip idrak etmeyen gafillerin namazlarında görülmesi adet olduğu yanılmalar hakkında mıdır diye sorulup ecrinizi Allah'tan vermesini ümit ederek bize fetvanızı veriniz sorusuna karşılık merhum İbn Teymiyye şöyle cevap vermiştir:

Hamd âlemlerin rabbi Allah'adır. Aksine bu iki âyet-i kerimeden maksat namazı sadece terk etmek değil namazda vacip olanı zai eden yitirip kaybeden kimselerdir. Ashab ve tabiun bunu böylece tefsir etmişlerdir. Sözün zahirinden de anlaşılan budur. Çünkü yüce Allah: *"İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki onlar namazlarında gaflet içindedirler."* (Maun, 4-5) buyurmakta ve onların namaz kıldıklarını tespit etmekle birlikte namazlarından gaflet içerisinde olduklarınıda ifade buyurmaktadır. Böylelikle onların namazlarından yana gaflet içinde olmakla birlikte namaz kıldıkları anlaşılmış olmaktadır.

Seleften bir kesim de şöyle demiştir: Hayır burada maksat mesela itminanı terk etmek gibi riâyet edilmesi gereken hususları yapmayıp yanılmaktır demişlerdir.

520 Kaynakları daha önce gösterildi

Her iki manada doğrudur. Âyet-i kerime bunu da ötekini de kapsar nitekim Müslim'in sahihinde Enes (radıyallâhu anh), Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu kaydetmektedir: "İşte o münafıkın namazıdır, işte o münafıkın namazıdır, işte o münafıkın namazıdır. Güneşi gözetler durur nihâyet güneş şeytanın iki boynuzu arasına gelince kalkıp gagalarcasına dört rekat kılar ve Allah'ı pek az müstesna zikretmez."[521]

Böylece Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hadisi şerifinde münafıkın kıldığı namazı, kılınması emrolunan vakitten sonra geciktirilen bir namaz olduğunu ve Allah'ın ancak pek az anıldığı gagalarcasına kılındığını açıklamaktadır. İşte yüce Allah'ın: *"Bunlardan sonra ise namazı zai eden arzularına uyan bir kavim geldi."* (Âyet, 59) buyruğunuda böyle tefsir etmişlerdir. Yani namazın zai edilmesi vaktinden sonraya bırakılması ve namazın hukukun kaybedilmesidir. Hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: "Kul namazın abdestini kıraatini sücudunu gereği gibi yerine getirecek olursa -yahut buyurduğu gibi- güneşin burhanı/aydınlığı gibi bir aydınlığı olduğu halde yükselir ve ona şöyle der: Beni koruduğun gibi Allah'ta seni korusun. Eğer abdestini kıraatini sücudunu tam yapmazsa -yahut buyurduğu gibi- o taktirde elbisenin katlandığı gibi katlanır ve ona: Beni zai ettiğin gibi Allah'ta seni zai etsin der.[522]

Selmanı Farisi dedi ki: Namaz bir ölçektir. O ölçeği tastamam doldurana eksiksiz karşılığı verilir. Onu eksik yapan kimseye de zaten Mutaffifin sûresinde (eksik ölçüp tartanlar hakkında) ne dediğini biliyorsunuz.[523]

Ebu Davud'un süneninde Ammar'dan Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Kul namazını bitirir de ona namazından ancak yarısı ancak üçte biri ancak dörtte biri ancak beşte biri ancak altıda biri ancak yedide biri ancak sekizde biri ancak dokuzda biri ve ancak onda biri ona yazılmış olur."[524]

Namazı sırasında yoğun vesveselere maruz kalan kimseler hakkında ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. Namazını iade etmesinin gerekip gerekmediği hususunda iki görüşleri vardır. Ama Ahmed ve daha başka imamlar namazını iade etmekle yükümlü olduğunu kabul etmiş ve sahih'te Ebu Hureyre'nin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu hadisi delil göstermişlerdir: "Müezzin

521 Kaynakları daha önce gösterildi.
522 Kaynakları daha önce gösterildi
523 ed-Durru'l-Mensur, VI. 324'te Said b. Mansur ve İbn Ebu Şeybe tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.
524 Kaynakları daha önce gösterildi

ezan okuduğu zaman şeytan da ezanı işitmemek için arkasını dönüp osurarak kaçar. Ezan okuma bitince geri gelir. Namaz için kamet getirilince yine arkasını dönüp gider. Kamet bittikten sonra geri gelir ve kişi ile nefsi arasına sokularak vesveseler vermeye başlar. Şunu hatırla, şunu hatırla diye. Hatırına gelmeyecek şeyleri ona hatırlatır. Sonunda adam kaç rekat kıldığını bilmeyecek hale gelir. Sizden herhangi bir kimse böyle bir hal ile karşılacak olursa selâm vermeden önce iki secde (sehiv secdesi) yapıversin."[525] Bu buyruklar umumidir. Herhangi bir kimseye de namazını iade etme emrini vermemektedir.

İkinci görüşe göre ise namazını iade etmesi gerekir. Bu da İmam Ahmed'in ve başkalarının mezhebine mensup Fukaha'dan ve Sufi'lerden olan bir grup ilim adamının görüşüdür. Ebu Abdullah b. Hamid ve diğerleri gibi. Çünkü daha önde zikredilen hadiste ve ona ancak onun onda biri yazılır" ifadesinden bu anlaşılmaktadır.

Meselenin tahkikinde sonuç şudur: Namaz kılan kimsenin ecri ancak uyanık kalple kıldığı kadardır. Fakat namazı terkeden kimsenin hakettiği ceza da üzerinden kalkmış olur. İşte ilim adamlarının namaz borcundan kurtulur sözlerinin manası budur. Yani terk etmekten dolayı ceza görmez. Fakat aldığı sevap da kalbinin uyanık ve şuurlu olduğu kadardır. Nitekim İbn Abbas: Senin namazdan payın ancak aklettiğin kadardır" demiştir. İşte bundan dolayı farzlarda meydana gelen eksiklikleri telafi etmek için revakip sünnetleri meşru kılınmıştır. Allah en iyi bilendir.][526]

---

525 Buhârî, 1231; Müslim, 389.

526 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 230-236.

TÂHÂ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 135 âyettir)

Genel Olarak Taha Sûresi Hakkında Dedi ki:

[Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasının genişçe açıklandığı sûrelerden olan Taha ve Şuarâ gibi sûrelere gelince, şunu belirtelim ki Mûsâ kıssasının en büyük maksadı yaratıcının ve onun gönderdiği risaletin ispat edilmesidir. Çünkü firavun inkârcı birisi idi. Bundan dolayı bu kıssa diğerlerinden farklı olarak Kur'an-ı Kerim'de büyük çapta zikredilmiştir. Çünkü onda yaratıcıyı kabul eden müşrikler ile ona evlat isnad eden müşriklerle kitap ehline red vardır.][527]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı peygamberlerin gösterdikleri mucizelerde peygamber olmayan kimselerin karşı çıkamayacakları bir özelliğin bulunması gerekir. Çünkü peygamber olmayanların karşı çıkabildikleri her bir husus, onların gösterdikleri mucize türünden olamaz. İşte bundan dolayı firavun Mûsâ'nın sihirbaz olduğunu ileri sürdüğü zaman Mûsâ'nın getirdiklerine karşı çıkacak bir şeyler yapmayı istedi ve bu maksatla Mûsâ'nın yaptığının benzerini yapmaları için sihirbazları topladı. Böylelikle onun delili peygamberliğe özel bir delil olmaktan çıkacaktı. Mûsâ da sihirbazlara önce kendilerinin olağanüstü ne yapacaklarsa onları yapmalarını istedi. Onlar yaptıklarını ortaya koyup yılana dönüşen asası onları yutunca sihirbazlar da bu yapılan işin kendi güçleriyle yapabilecekleri türden olmadığını bildiler ve kesin bir şekilde iman ettiler. Firavun kendilerine: *"Andolsun sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu da mutlaka bileceksiniz."* deyince onlar da: *"Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni üstün tutmayız."* (Taha, 71-72) diye cevap verdiler. Yine onlar: *"Âlemlerin Rabbine Mûsâ'nın ve Harun'un Rabbine iman ettik."* (A'râf, 121-122) dediler.

527 en-Nübuvvât, 28.

Onlar sihir işini mükemmel bir şekilde bildiklerinden ötürü sihirin kendileri gibi olanlar için alışılmış bir şey olduğunu ama Mûsâ'nın bu yaptıklarının bu türden olmadığını, aksine onun gibi birisi için özel olduğunu bildiler, anladılar. Böylelikle bu onun peygamberlik iddiasının doğruluğuna delil oldu. Firavun ve kavmi ise ya inatçı idi kimseler idi ya da firavunun aklını küçümsediği bilgisiz kimseler idi. Yüce Allah'ın: *"Kavmini böylece hafife aldı onlar da ona itaat ettiler."* (Zuhruf. 54) buyruğunda dile getirdiği gibi idiler.]

Sûrenin Muhtevasına Dair Söyledikleri:

[Taha Sûresi'nin muhtevası Kur'an-ı Kerim'in ve yüce Allah'ın indirdiği kitaplarının ağır yükünü hafifletmektir. Çünkü bu sûre onun kitaplarının bir sûresidir. Nitekim Meryem sûresi de onun kullarının ve rasûllerinin sûresidir. Yüce Allah bu sûrenin başında: *"Biz sana Kur'an'ı güçlük çekmen için indirmedik."* (Taha, 2) buyruğundan itibaren *"O (Kur'an) yeri ve yüksek gökleri yaratan Allah tarafından indirilmiştir."* (Âyet 4) buyruğuna kadar bu hususu dile getirdikten sonra Mûsâ'nın kıssasını yüce Allah'ın ona seslenip onunla münacatta bulunup konuşmasını zikretmektedir. Onun kıssası rasûller ile ilgili durumların en beliğ olanlarındandır. Bu sebeple bu sûre Kur'an-ı Kerim'de tekrar edilmiştir. Çünkü Mûsâ (aleyhisselâm)'a hem hitap edilmiş hem de ona kitap verilmiştir. Ayrıca şüpheci, inkârcı, rububiyeti ve risaleti yalanlayan firavuna peygamber olarak gönderilmiştir. Firavun kâfirler arasında en büyük çapta inat eden birisi idi. Kıssa bu sûrede yüce Allah'ın: *"Rabbim ilmimi artır."* (Taha. 114) buyruğuna kadar tamamlanmakta, bundan sonra nübüvvetlerin ilki olduğundan ötürü Adem (aleyhisselâm) kıssasını zikretmektedir.

Sûre Adem ile Mûsâ'nın birlikte anılmalarını gerektiren bir alaka ve ikisi arasındaki benzerlikten ötürü her ikisini de söz konusu etmiştir. Çünkü İsâ Mesih yaratılışı itibariyle Adem'in bir benzeri olduğu gibi, her ikisinin sonunda vardıkları durum bakımından Mûsâ ile Adem arasında da bir benzerlik vardır.

Yüce Allah'ın: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde."* (Taha. 123) diye başlayan buyruklara gelince, bu da Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde Adem'in nübüvveti ile ilgili sözkonusu edilen hususlara benzemektedir. İsrailoğulları'na emir verdikten sonra nebisine de Kur'an-ı Kerim'deki namazı emir buyurmuştur. Böylelikle indirilmiş ilk sûrede okuma ve secde şeklindeki iki hususu bir arada zikretmiş ve rasûle indirilenleri sözkonusu etmekle sûre başladığı gibi emrolunduğu her bir hususu tebliğ eden Rasûlü zikrederek sona ermektedir.][528]

528 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 237-238.

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾

5. *"Rahman arşa istivâ etti."*

Tefsiri:

[Aynı şekilde imamlara da bu kabilden herhangi bir şeye dair soru sorulduğu zaman bunun manasını reddetmiyorlardı. Aksine manasının sabit olduğunu ifade ediyor fakat keyfiyetin bilinemeyeceğini dile getiriyorlardı. Malik b. Enes'e yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğu hakkında: Nasıl istivâ etti diye soru sorulunca o şu cevabı vermişti: İstiva bilinen bir şeydir. Keyfiyet ise bilinemez. Ona iman etmek vacibtir, ona dair soru sormak bir bid'attir demişti. Ondan önce Rabia (tu'r-Re'y) de böyle demişti. Daha sonraları insanlar bu sözleri kabul ile karşılamışlardır. Ehl-i sünnet arasında bunu reddeden kimse yoktur.

O istivânın tıpkı haber verdiği diğer hususların bilinen şeyler olduğu gibi onun da bilindiğini açıklamıştır. Fakat keyfiyet/nasıl olduğu bilinemez ve ona dair soru sormak da caiz değildir. Buna göre nasıl istivâ etti denilemez. Malik keyfiyeti yoktur dememiştir. O yalnızca keyfiyet bilinemez demiştir. Bu hususta ise bizim mezhep alimlerimiz ile onların dışındaki diğer ehl-i sünnet alimleri arasında bir tartışma vardır. Ancak onların çoğunluğu şöyle der: Onun keyfiyeti hiçbir şekilde tasavvur edilemez ve bunun mahiyeti hiçbir şekilde ifade edilemez. Aralarından onun bir keyfiyeti de yoktur, mahiyeti de yoktur diyenler de vardır.

Denilse ki: Onun: "İstiva bilinen bir şeydir" sözünün manası şudur: Bu lafzın Kur'an-ı Kerim'de geçtiği bilinen bir husustur. Nitekim bunların manalarını bilmenin Allah'ın kendi ilminde sakladığı tevil kabilinden değerlendiren mezhebimize mensup bazı ilim adamları böyle demiştir.

Buna şöyle cevap verilir: Bu görüş zayıftır. Çünkü böyle bir ifade esasen anlaşılan bir manayı ortaya koymaktır (tahsilu'l-hâsıl). Çünkü soruyu soran esasen bunun Kur'an-ı Kerim'de bulunan bir şey olduğunu biliyordu, âyeti de okumuştu. Aynı şekilde sorusunda Kur'an-ı Kerim'de istivânın sözkonusu edilmesi de Allah'ın istivâya dair haber vermesi de zikredilmemektedir. O sadece: "İstivanın ne olduğu bilinen bir husustur" demiş ve yalnızca ismin bilinen bir şey olduğunu haber vererek tamamına dair bir haber vermemiştir.

Aynı şekilde o: "Keyfiyet ise bilinemez" demiştir. Eğer o manayı kastetmiş olsaydı o taktirde istivânın anlamı bilinemez yahut da istivânın tefsiri bilinemez yahut istivânın beyanı bilinmiyor der ve bizzat istivânın kendisinin bilinmesini

değil de istivânın keyfiyetinin bilinmesini reddetmezdi. İşte şanı yüce Allah'ın kendi zatı ile ilgili sözkonusu ettiği bütün sıfatlarının durumu budur. Eğer yüce Allah'ın: *"Korkmayın çünkü ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm."* (Taha, 46) buyruğu ile ilgili olarak peki nasıl işitir ve nasıl görür demiş olsaydı biz de: İşitmek ve görmek bilinen şeylerdir. Ama keyfiyet bilinemez derdik. Eğer: Mûsâ ile nasıl özel bir şekilde konuştu demiş olsaydı biz de: Birisi ile konuşmak bilinen bir husustur. Ama keyfiyet bilinen bir husus değildir derdik.

Diğer taraftan bizim mezhep alimlerimizden ve ehl-i sünnetten onların dışındakilerden böyle diyenler şanı yüce Allah'ın hakiki manasıyla arşın üstünde olduğunu ve zatının da arşın üstünde olduğunu ikrar ediyor, istivânın manasını inkâr etmiyor ve bunun anlamı büsbütün bilinmeyen müteşabih kabilinden olduğu görüşünde de değildirler. Diğer taraftan selef de ehl-i sünnet mezhebinin benimsediği şekilde bunu tefsir etmek hususunda ittifak etmişlerdir. Bazıları: Arşın üstüne yükselmiş, arşın üzerine çıkmış derken diğer bazıları başka ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadeler ise seleften sabittir. Buhârî Sahih'inde "er-Raddu Ala'l-Cehmiyye" kitabının/bölümünün sonlarında bir kısmını zikretmiş bulunmaktadır.[529] İstivanın istila etmek ve buna benzer tahrif edilmiş tevillerine gelince, bunlar Cehmiyye'nin ortaya çıkmasından sonra bid'at olarak ortaya çıkmış tevillerdir.][530]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Rabia b. Ebu Abdurrahman[531] Malik b. Enes[532] ve diğer ilim ehli dedi ki: İlim adamları onların bu sözlerini kabul ile karşılamışlardır. "Rahman arşa istivâ

529 Elimizdeki baskılarda genellikle zikredilen isim "Kitabu't-Tevhid" şeklindedir. Ancak Sahih-i Buhârî'nin 1313 h. yılında yapılan ilk baskısı esas alınarak Kahire, 1378/1958'de yapılmış baskısından yer ve tarih belirtilmeden Dâr-u İhyai't-Turasi'l-Arabiî yayınevi tarafından yapılmış tıpkı basımın "Kitabu't-Tevhid"e dair düşülen ve genelde nüsha farklarının işaret edildiği sayfa kenarındaki notlardan anlaşıldığı üzere gerek birçok Buhârî şarihi (Kastalani, İbn Hacer ve Aynî gibileri) gerekse Buhârî'nin el-Müstemli gibi ravileri ayrıca bu kitaba/bölüme "Kitabu'r-Reddi Ala'l-Cehmiyye ve Gayrihim: Cehmiyyeye ve Onların Dışındakilere Reddiye (mahiyetindeki hadisler) bölümü" adının da verildiği belirtilmektedir. (Çeviren).

530 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 308-310. [İbn Teymiyye'nin sözkonusu ettiği bu açıklamalara gelince. Ebu'l-Aliyye'nin istivâyı yükselmek, üstüne çıkmak Mücahid'in de istivâyı Arşın üzerine yükselmek olarak açıkladıklarını zikretmektedir. -Kitabu't-Tevhid, Babu Ve kâane Arşuhu Ale'l ma- (Çeviren)]

531 Sözünü Lâlekaâî zikretmiştir.

532 Malik b. Enes'in sözü ondan meşhur olarak rivâyet edilmiş olup bunu Ebu Nuaym, Hilye, VI, 325, 326; Beyhaki, el-Esmau Vessıfat, s. 408; Zehebi, Siyeru A'lâmi'l-Nübelâ, VIII, 100, 101'de ve ayrıca Lâlekaâî de zikretmiş bulunmaktadır.

etti" buyruğu hakkında nasıl istivâ etti diye sorulunca da o: İstivanın ne olduğu bilinen bir husustur. Keyfiyet ise meçhuldür. Ona iman etmek vacibtir, ona dair soru sormak bir bid'attir demiştir. Bu Malik'in kullandığı lafızdır. Böylelikle o istivânın bilinen bir husus olduğunu haber vermektedir. Bu da lafzın tefsiridir. Keyfiyetinin meçhul olduğunu da haber vermektedir. İşte şanı yüce Allah'ın bilgisini kendisine sakladığı keyfiyet de budur.][533]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu'ş-Şeyh el-Asbahani ile Ebu Bekr el-Beyhaki'nin Yahya b. Yahya'dan naklettikleri şu rivâyet: Bizler Malik b. Enes'in yanında idik. Bir adam gelerek: Ey Abdullah'ın babası! *"Rahman arşa istivâ etti."* nasıl istivâ etti dedi. Bunun üzerine Malik başını önüne eğdi. Onu bir ter bastı sonra: İstiva bilinmeyen bir şey değildir. Keyfiyet ise akıl ile idrak edilemez. Ona iman etmek ise vacibtir. Buna dair soru sormak da bir bid'attir. Ben gördüğüm kadarıyla sen ancak bir bid'atçisin dedikten sonra dışarı çıkartılmasını emretti.

Buna göre Rabia ile Malik'in: İstiva bilinmeyen bir şey değildir, keyfiyet akıl ile idrak edilemez, ona iman etmek vacibtir sözleri diğerlerinin: Keyfiyetini sözkonusu etmeden geldikleri gibi kabul ediniz şeklindeki sözlerine de uygundur. Çünkü onlar keyfiyetin bilinmeyeceğini dile getirmişler, sıfatın gerçekliğini reddetmemişlerdir.][534]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki birkaç yoldan rivâyet edildiğine göre birisi İmam Malik'e yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğu hakkında nasıl istivâ etti diye sorunca Malik, ter basıncaya kadar başını önüne eğdikten sonra dedi ki: İstiva bilinen bir şeydir, keyfiyeti meçhuldür, ona iman etmek vacibtir, ona dair soru sormak bir bid'attir. Gördüğüm kadarıyla da sen ancak kötü birisisin diye cevap verdikten sonra verdiği emir üzerine dışarı çıkartıldı.

Buna benzer bir cevap Malik'in hocası Rabia'dan da sabittir. Bu cevap Um Seleme (radıyallâhu anhâ)'dan mevkuf olarak da merfu olarak da rivâyet edilmiştir.[535] Fakat bu senedi kendisine itimat edilir bir senet değildir.

533 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 4, V, 139, 140, 180, 181, VI, 398-399, XVII, 373; Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye, I, 35, II, 436; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 278.

534 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 40.

535 Um Seleme'nin kendisine kadar ulaşan mevkuf sözünü ed-Durru'l-Mensur, III, 91'de belirtildiği üzere İbn Merdûye ve Lâlekaâî, III, 397'de rivâyet etmişlerdir. İmamlar zayıf olduğunu söylemişlerdir. Ama sabit olan rivâyet Rabia ile İmam Malik, b. Enes'den gelen rivâyettir.

Aynı şekilde diğer imamların sözleri de Malik'in: "biz onun zatının keyfiyetini bilmediğimiz gibi istivâ keyfiyetini de bilemeyiz" şeklindeki yani, hitabın delalet ettiği manayı ve istivânın manasını bilmekle birlikte keyfiyetini bilmediğimiz şeklindeki sözü ile muvafakat halindedir. Aynı şekilde bizler nüzulün manasını da bildiğimiz halde keyfiyetinin nasıl olduğunu bilemeyiz. İşitmenin, görmenin, ilmin, kudretin de manasını bilmekle birlikte bunların (Allah hakkındaki) keyfiyetini (nasıl gerçekleştiklerini) bilemeyiz. Yine bizler rahmetin, gazabın, rızanın, sevinmenin ve gülmenin manasını biliriz ama bunun keyfiyetinin nasıl olduğunu bilemeyiz.][536]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İsnadı ile iki ayrı yoldan rivâyet ettiğine göre Malik b. Enes'e yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* nasıl istivâ etti diye sorulması üzerine o şu cevabı vermiştir: İstiva bilinmeyen bir şey değildir, keyfiyet ise akıl ile bilinemez, ona iman etmek vacibtir, ona dair soru sormak bir bid'attir. Ben senin ancak doğru yoldan sapmış birisi olduğunu görüyorum dedikten sonra meclisten dışarı çıkartılmasını emretmiş.

Ayrıca sabit isnadı ile Abdullah b. el-Mübarek'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir:[537] Bizler Rabbimizin yedi semasının üstünde ve mahlûkatından ayrı olduğunu biliyoruz. Cehmiyyenin dediği gibi -eliyle yere işaret ederek- aha işte buradadır demiyoruz.][538]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı seleften Malik'e ve diğerlerine yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğuna dair soru sorulması üzerine şu cevabı vermişlerdir: İstivanın ne demek olduğu malumdur, keyfiyet ise bilinemez. Ona iman etmek vacibtir, ona dair soru sormak bid'attir. Aynı şekilde Malik'den önce onun hocası Rabia da böyle demiştir: İstivanın ne demek olduğu malumdur, keyfiyet bilinemez, beyan Allah'tan, tebliğ görevi Rasûlüne, bize de iman etmek düşer.][539]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Bekr b. Fulek'den nakledildiği bilinen Eş'ari'nin ve onun mezhebine mensup imamların benimsediği şanı yüce Allah'ın arşın üstünde olduğunun kabul edilmesidir. Nitekim o bunu kitaplarından birden çok yerde zikretmiştir.

536 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 365.

537 Buhârî, Halku Efalil İbad, 11: Darimi, er-Raddu Alel Cehmiyye, 50; el-Reddu Ala Bişr el-Melisi, 24, 103; Beyhaki, el-Esma ve Sıfat, 427; Abdullah b. Ahmed, es-Sünne, 7, 25, 35. Sabit ve sahih bir rivâyettir.

538 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 390.

539 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 58.

Eş'ari'den ve İbn Küllab'dan da bu görüşü nakletmiş olup onu beğenmiştir. Beyhaki ise es-Sıfat adlı kitabında ondan onun: İstiva etti, üstüne çıktı anlamındadır dediğini zikretmektedir.][540]

Merhum İbn Teymiyye er-Razi'den de şunları nakletmektedir:

[Ben en kısa yolun Kur'an'ın izlediği yol olduğunu gördüm. İsbat hususunda: *"Rahman arşa istivâ etti."* (Âyet 5); *"Güzel söz yalnız O'na yükselir, onu da salih amel yükseltir."* (Fatır, 10) buyruklarını nefy hususunda: *"Hiçbir şey O'nun benzeri değildir."* (Şura, 11); *"Onlar ise bilgileri ile O'nu kuşatamazlar."* (Taha, 110) buyruklarını okuyabilirsin.][541]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise el-Hallal'ın ve başkalarının İshak b. Râhûye'den diye zikrettikleri şu ifadeye benzer: Bize Bişr b. Ömer tahdis edip dedi ki: Ben müfessirlerden birden çok kişinin: *"Rahman arşa istivâ etti."* yani üstüne çıktı, yükseldi dediklerini işittim.

Buhârî Sahihi'nde dedi ki: Ebu'l-Âliyye dedi ki: Semaya istivâ etti, yükseldi demektir. Mücahid de: İstiva etti, arşın üzerine yükseldi diye açıklamıştır. Beğavi tefsirinde dedi ki: İbn Abbas ve selef müfessirlerinin çoğunluğu dedi ki: Semaya istivâ etti, semaya yükseldi demektir. Halil b. Ahmed de böyle demiştir. Beyhaki ise el-Ferra'dan istivânın yükselmek anlamına geldiğini söylediğini rivâyet etmiştir. Bu da bir kimsenin: O oturuyorken ayağa kalkıp doğruldu demesi gibidir.][542]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Hanife mezhebine mensup ilim adamları arasında bilinen meşhur ve Ebu Muti el-Hakem b. Abdullah el-Belhi'den isnad ile rivâyet ettikleri el-Fıkhu'l-Ekber adlı eserinde şöyle dediğini zikrederler: "Ebu Hanife: Ben Rabbimin semada mı yoksa yerde mi olduğunu bilmiyorum diyen kimse hakkında o kâfir olur. Çünkü Allah: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyurmaktadır. Arşı da yedi semanın üstündedir demiştir. Ebu Muti dedi ki: Ben dedim ki: Peki eğer: O arşın üstündedir demekle birlikte ama ben arşın semada mı yoksa yerde mi olduğunu bilmiyorum dese ne olur. Ebu Hanife: O kâfirdir. Çünkü semada oluşunu inkâr etmiş olur. Çünkü yüce Allah yüceler yücesindedir. Ve ona aşağıya yönelmek sûretiyle değil yukarıya yönelinerek dua edilir" demiştir.

540 Beyânu Telbisü'l-Cehmiyye . II, 332.

541 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . I, 129. Bu ifadeler Razi'nin ifadeleridir. Şeyhulislâm'ın değildir. Şeyhulislâm bu sözlerini onaylayarak birkaç yerde nakletmiş bulunmaktadır.

542 el-Fetava el-Asbahaniye. V. 25.

Bir lafızda da şöyledir: (Ebu Muti) dedi ki: "Ebu Hanife'ye ben Rabbimin semada mı yoksa yerde mi olduğunu bilmiyorum diyen kişiye dair soru sordum. O kâfir olmuştur dedi. Çünkü Allah: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyurmaktadır. Onun arşı ise yedi semanın üstündedir.

(Ebu Muti) dedi ki: "Eğer o kişi arşın üstüne istivâ etti demekle birlikte arş yerde mi yoksa semada mı bilinmiyor dese ne olur? (Ebu Hanife): Eğer onun semada olduğunu inkâr ederse kâfir olur demiştir."][543]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[el-Hallal bütün şahısları sika olan bir senet ile Süfyan b. Uyeyne'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rabia b. Ebu Abdurrahman'a yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti"* buyruğuna dair soru sorulunca şu cevabı verdi: İstiva bilinmeyen bir şey değildir. Keyfiyeti akıl ile kavranılamaz. Risalet Allah'tandır, tebliğ rasûle aittir, bize düşen de tasdik etmektir.

Bu söz aynı şekilde Rabia(tu'r-Re'y)'nin arkadaşı/öğrencisi Malik b. Enes'den de birkaç vecihden rivâyet edilmiştir. Bazısında "istivâ bilinen bir şeydir" demiş bazısında: "Bilinmeyen bir şey değildir", bir kısmında: "Onun istivâsı bilinmeyen bir şey değildir" demiş, böylelikle istivânın bilindiğini tespit ederken keyfiyetin bilinmesinin sözkonusu olmadığını dile getirmektedir.

İbn Ebu Hatem de Hişam b. Abdullah er-Razi'den rivâyet ettiğine göre o cehmiyyeci görüşlerinden dolayı bir adamı hapse atmış sonra tevbe etmişti. Onu sınamak üzere Hişam'a getirildi. Hişam ona: Sen Allah'ın arşı üzerinde ve yarattıklarından ayrı olduğuna tanıklık ediyor musun demiş, o: Ben yarattıklarından ayrı olmasının ne demek olduğunu bilemiyorum demiştir. Bu sefer Hişam: Onu hapse geri götürün. Çünkü o henüz tevbe etmemiştir demiştir.

Yine Abdullah b. Ebu Cafer er-Razi'den rivâyet edildiğine göre o Cehm'in görüşünü benimsemiş, akrabalarından birisinin başına ayakkabı ile vurmaya başlamış ve bu arada şöyle diyormuş: Rahman -yarattıklarından ayrı olarak- arşa istivâ etti demedikçe onu bırakmam.

Şafii de Müsned'inde[544] Enes (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) cuma günü hakkında ve o gün Rabbinizin arşa istivâ ettiği gündür demiştir.][545]

543 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 263-264.

544 Müsnedu Şafii, s. 126-127

545 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 20-21.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Zür'a er-Razi'den rivâyet edildiğine göre ona yüce Allah'ın: "*Rahman arşa istivâ etti*" buyruğunun tefsiri nedir diye sorulunca şu cevabı vermiştir: Tefsiri okunduğu gibidir. O arşın üstündedir, ilmi her yerdedir. Kim bundan başka bir şey söylerse Allah'ın laneti üzerine olsun.][546]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine o[547] şöyle demiştir: Ehli sünnet yüce Allah'ın: "*Rahman arşa istivâ etti.*" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Yüce Allah'ın arşı mecidi üzerinde istivâ etmesi hakikat anlamındadır. Mecazi anlamıyla değildir.

İbn Abdilberr de Muvatta şerhi olan et-Temhîd'de -ki bu kendi dalında tasnif edilmiş en üstün bir eserdir- nüzul hadisine dair açıklamalarda bulunurken şöyle demiştir: Bu sabit bir hadistir. Hadis ehli sıhhati hususunda ihtilaf etmezler. Hadisde yüce Allah'ın yedi semanın üstünde arşın üzerinde ve semada olduğuna delildir. Nitekim cemaat böyle demiştir. Aynı zamanda bu hadis Allah arşın üstünde değildir, her yerdedir diyen mutezileye karşı delillerinden birisidir.][548]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine o[549] dedi ki: Ehl-i sünnet yüce Allah'ın: "*Rahman arşa istivâ etti.*" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Allah'ın arşı mecidi üzerindeki istivâsı mecazi anlamda değil hakikat anlamındadır.][550]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Burada biri lafzi diğeri manevi olmak üzere iki bahis vardır. Manevi bahis şudur: Yüce Allah'ın: "*Rahman arşa istivâ etti.*" buyruğu ve benzerleri hakkında üç kısım/ihtimal sözkonusudur. Ya istivâ yaratılmışın istivâsı gibidir denilecek, ya istivâ bir hadis oluşu/sonradan meydana gelişi gerektirecek bir şekilde tefsir edilecektir, yahut bir eksiklik ifade edecek şekilde açıklanacaktır. İşte müşebbihe ile mücessimenin dalalet ehlinden naklonulan budur. Bu ise Kur'an ve akıl ile kesin olarak bâtıldır. Yahut da şöyle denilecektir: Ortada kesinlikle gerçek manada bir istivâ yoktur. Ne arşın üzerinde bir ilah, ne semaların üstünde bir rab vardır

546 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 50.
547 Yani et-Talemenki
548 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 219-220. Buna yakın ifadeler yine Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 260.
549 et-Talemenki
550 Mecmû'u'l-Fetâvâ, III, 261: Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , II, 38: Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 251.

denilecektir. Bu da dalalet ehli cehmiyyeci muattılacıların görüşüdür. Bu görüş ise hem nebevi ilimleri iyice tetkik eden hem de Allah'ın yarattıklarının fıtratında yerleştirmiş olduğu onun Rabbleri olduğunu ikrar ettikleri gibi mahlûkatı üzerinde oluşunu da ikrar etmiş olmaları sebebiyle İslâm dininden olduğu kesin olarak bilinen hususlar sebebiyle kat'i olarak bâtıldır. İbn Kuteybe dedi ki:[551] Arap olsun olmasın hem cahiliye dönemlerinde hem İslâm geldikten sonra bütün ümmetler hep Allah'ın semada yani semanın üstünde olduğunu bilegelmişlerdir.

Yahut da şöyle denilecektir: Hayır şanı yüce Allah celaline yakışan, kibriyasına uygun bir şekilde arşa istivâ etmiştir. O semaların üstündedir. O arşının üstünde ve yarattıklarından ayrıdır. Bununla birlikte arşı da arşı taşıyanları da o taşır. (Onlara bu taşıma gücünü o verir). İstivanın ne olduğu bilinmektedir. Keyfiyet ise bilinemez. Ona iman etmek vacibtir. Ona dair soru sormak ise bir bid'attir. Tıpkı Um Seleme'nin, Rabia b. Ebu Abdurrahman'ın ve Malik b. Enes'in dediği gibi.[552] İşte müslümanların izledikleri yol da budur. Herhangi bir ta'tile ya da temsile sapmayan sağlam fıtrat üzere kalan genel müslümanların anlayışında "istivâ" lafzının zahirinden anlaşılan mana da budur. İşte imamlığı üstün değeri ve fazileti ittifakla kabul edilmiş etbau tabiinden olan Yezid b. Harun el-Vasiti'nin[553] şu sözleri ile kastettiği de budur: Her kim rahmanın arşın üstünde istivâ ettiğini genel olarak müslümanların kalplerinde yer etmiş kanaate muhalif bir şekilde olduğunu iddia edecek olursa o kişi cehmiyyecidir. Çünkü şanı yüce Allah'ın kullarının fıtratında yerleştirip mayalarında yoğurduğu esas rablerinin semavatının üstünde olduğudur.

Nitekim Abdullah b. Revaha (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şu beyitleri okumuş, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de onun bu söylediklerini kabul ile karşılamıştır:

شَهِدْتُ بِأَنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ   وَأَنَّ النَّارَ مَثْوَى الْكَافِرِينَا

وَأَنَّ الْعَرْشَ فَوْقَ الْمَاءِ طَافٍ   وَفَوْقَ الْعَرْشِ رَبُّ الْعَالَمِينَا

"Şahitlik ettim Allah'ın va'dinin hak olduğuna

Ve cehennem ateşinin kâfirlerin durağı olduğuna

551 Tevilu Muhtelifil Hadis, s. 113.

552 Um Seleme'nin sözü Lâlekâî, III, 397; Rabia'nın sözü, Lâlekâî, III, 398; Malik'in sözü: Beyhaki, el-Esmau Vessıfat, s. 408.

553 Buhârî, Halku Ef'ali'l-İbad, 36; Ahmed, es-Sünne, s. 17.

Arşın suyun üstünde durduğuna

Ve arşın üstünde âlemlerin Rabbinin olduğuna."[554]

O her şeyde müminlerin emiridir denilecek kadar[555] bütün ümmet fırkalarının imamlığı ve üstün değeri üzerinde ittifak sağlamış olduğu İbnu'l-Mübarek gibisini Horasan çıkartmamıştır değerlendirmesinin dahi hakkında yapıldığı[556] Abdullah b. el-Mübarek de -ki o Sevri, Malik, Ebu Hanife, Evzai ve onlar gibi olan çağdaşı alimlerin tümünden ilim tahsil etmiş birisidir- kendisine Rabbimizi ne ile tanırız diye sorulunca şu cevabı vermiştir: O arşının üstünde yarattıklarından ayrı semavatının üstündedir demiştir.[557] Muhammed b. İshak b. Huzeyme'de -imamlar imamı lakaplı olup, Şafii mezhebine destek vermesi sebebiyle Şafii mezhebine mensup alimlerin kendisine atıflarda bulunduğu ve neredeyse aralarında bunu ondan daha iyi bilen kimse yoktur denilecek düzeyde bulunan- şöyle demiştir: Şüphesiz Allah semavatın üzerinde arşın üstünde ve mahlûkatından ayrıdır demeyen bir kimsenin tevbe etmesinin istenmesi icab eder. Tevbe ederse mesele yok. Değilse boynu vurulur ve müslümanların ve zimmet ehlinin onun kokuşan cesedinden rahatsız olmaması için çöplüğe atılır. Malı da fey' (müslümanlara ait ganimet) olur.[558]

İmam Malik b. Enes de kendisinden Abdullah b. Nafi'nin naklettiği ve ondan meşhur olarak gelen görüşünü ifade eden: Allah semadadır, ilmi ise her yerdedir demiştir.[559] Onun ilminin bulunmadığı hiçbir yer yoktur.

İmam Ahmed b. Hanbel de İmam Malik ile İbnu'l-Mübarek'in dediği gibi demiştir.[560]

554 İbn Ebu Şeybe, VIII, 905; Darimi, er-Raddu Alel Cehmiyye, 27; İbn Kudame, el-Ulum, 68; ayrıca Sübki, Tabakat, I, 264-265; Zehebi, Siyeru Alamil Nübela, I, 338. Senedi sahih değildir. Çağdaş yazarların çoğunluğu da metninin münker olduğunu ifade ederler. Ancak onların da bu sözü doğru değildir. Geçmiş bütün imamlar bu manayı ve onun muhtevasını kabul ile karşılayarak zikredegelmiştir. Bilgiçlik taslamak ise doğru ve caiz bir iş değildir. Fıkhi bakımdan bunu tanık göstermeye gelince bu da doğru olamaz.

555 Hatib, Tarihu Bağdat, X, 165.

556 Hatib, Tarihu Bağdat, X, 155.

557 Buhârî, Halku Ef'âili'l-İbâd, 31'de bunun bir bölümünü nakletmiş; Darimi, er-Raddu Alel Cehmiyye, 23.

558 İbn Teymiyye Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl adlı eserinde bunu Neysaburi'nin Tarih'inde zikrettiğini söylemektedir. Bk. Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 264.

559 Abdullah b. Ahmed, XI, el-Âcurri, eş-Şeria, 289.

560 Bunu İbnu'l-Kayyim, İctimai Cuyuşil İslâmiye, 123'de zikretmektedir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ashabından ve ümmetin diğer alimlerinden gelen buna dair rivâyetler bunları yakından takip eden kimseler nezdinde mütevatir olarak gelmiştir. İlim adamları bu hususta küçük ve büyük pek çok eserler derlemişlerdir. Bu rivâyetleri yakından izleyen bir kimse de kesin olarak şunu bilir: Onlardan herhangi birisinden bununla çelişen tek bir harf dahi nakletmeye imkân yoktur. Aksine onların hepsi tek bir kelime ve tek bir akide üzerinde ittifak halindedirler. Kimileri kimilerinden daha alim olsa bile biri diğerinin dediğini doğrulamaktadır. Aynı şekilde yine aralarında nübüvvetin özelliklerini meziyetlerini, haklarını, gereklerini, gerçeğini ve niteliklerini daha iyi bilenler bulunmakla birlikte Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nübüvvetini ikrar edip kabul etmek hususunda ittifak halindedirler. Diğer taraftan aralarından bir gün olsun hiçbir kişi ne bunun zahiri murad edilmemiştir demiştir, ne de bu âyetin yahut bu hadisin zahiri zahir anlamı ile anlaşılamaz demiştir. Halbuki onlar umum ifade eden anlamından yahut zahirinden başka manada anlaşılan ahkam âyetleri hakkında buna benzer sözler söylemiş ve çelişkili olduğu zannedilmesi muhtemel açıklanması zor hususlarda açıklamalar yapmışlardır. Bu da durumu iyice düşünen kimseler için gâyet iyi bilinen bir konudur. Onlar bu sıfatları artniyetsiz temiz ve arıduru bir şekilde mutlak olarak kullanmışlar, bu kullanımlarını herhangi bir bulanıklık ve bir aldatma ile şaibelendirmemişlerdir. Eğer müslümanlar nezdinde zahir olan bu olmamış olsaydı önce Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra ümmetin selefinin ümmete şöyle demesi gerekirdi: Sizin anladığınız bu zahir anlam maksat olarak istenmiş bir şey değildir. Yahut da müslümanlardan herhangi bir kimse bu ya da bir başka âyeti açıklanması zor (müşkil) görmesi gerekirdi. Şâyet müteahhirinlerden bazılarının eğer kalbi bir hudûs/sonradan var olmak yahut bir eksiklik gerektirecek şekilde bozuk bir mana görecek kadar kalbinde bir eğrilik ortaya çıkmışsa, hiç şüphesiz bu kalbinde eğrilik olan kişi için zahir mana kastedilen mana değildir. Eğer biz bir adamın bu bozuk zahiri şekliyle anladığını görecek olursak o vakit öncelikle şunu kararlaştırırız: Bu mana âyetin zahirinden anlaşılmıyor. Yine onun yanında ikinci olarak şunu kararlaştırırız. Bu (bozuk bana) özü itibari ile bozuk bir manadır. Hatta âyetin zahirinin o olduğunu var sayacak olursak eğer bu varsayımın bir hakikati yoksa o taktirde âyet-i kerimenin maksadın zahirden anlaşılanın olmadığını gerektiren ve onunla tartışan diğer zahir buyruklar gibi zahir anlamından başka türlü şekilde yorumlanması icab eder.

Şunu da bilelim ki lafzın delaletlerini sağlam bir şekilde bilmeyen lafzın manasının zahir oluşunun kimi zaman lugavi yahut örfi ya da şer'i vazk/anlamlandırma ile olacağını yahut da müfret ya da mürekkeb lafızlarda sözkonusu olabileceğini;

Kimi zaman özü itibari ile delaletini değişikliğe uğramayan terkipte müfret lafız ile birlikte gelen lafız sebebiyle ortaya çıktığını;

Kimi zaman lafza mecazi anlam kazandıran beraberinde bulunan karineler sebebiyle olduğunu;

Kimi zaman lafzın muhtemel manalarından birisini tayine yarayan konuşanın muhatabın ve hakkında konuşulanın durumu ile sözün siyakının/bağlamının delaleti ile olduğunu yahut da ondan maksadın mecazi anlam olduğunu açıklayan bir husus bulunduğunu ve bunun dışında lafza zahir vasfını kazandıran bir takım sebeplerden ötürü olduğunu bilmeyecek olursa, bu gibi yerlerde mutlaka içinden çıkamayacağı karışıklığa düşecektir.

Evet lafızla birlikte konuşanın maksadına açıklık getiren bitişik herhangi bir karine bulunmuyorsa aksine konuşanın muradı ayrı bir başka lafzi delil ile bilinebiliyor ise o taktirde burada zahir manadan farklı bir mana kastedilmiş olur. Umumi ifadenin ayrı bir başka delil ile tahsis edilmesi gibi. Eğer zahiri anlamı kabul etmemeyi gerektiren açık aklî bir durum varsa o taktirde kastedilen manaya zahire muhalif adının verilmesi hususunda fıkıh usulünde meşhur olan bir görüş ayrılığı vardır. Eğer maksat anlaşılmış ise bizim: Bu zahirdir. Yahut da zahir değildir değişimiz sadece sözde kalan bir ihtilaftır. Bu durumda eğer yemin eden bir kimse örfündeki hitabında bu âyetin zahiri yaratılmışların sıfatlarının bir benzeri olduğunu bilen kimselerden ise yemini yalan olur. Eğer bilinen hitabında bunun zahiri şanı yüce Allah'a yakışan bir manada olduğunu biliyorsa yemini yalan olmaz. Eğer bu lafzın kullanımında bulunduğu yerdeki ahalinin örfü bilinmiyorsa ve muradının ne olduğuna delil olarak kullanılacak bir sebep bulunmayıp, niyetini bilme imkânı da olmazsa o taktirde doğru bir mana kastetmiş ihtimali de olabilir. Bâtıl bir mana kastetmiş ihtimali de bulunabilir. Bu durumda da böyle bir şüphe sebebiyle yemini yalan olmaz.

Bütün bu hususlar şöyle diyenlerin görüşlerinden hareketle yapılmış detaylandırmalardır: Bir kimse bir hususa dair yemin eder ve onun yemin ettiği şekilde olduğuna inanıyorsa sonra da bunun aksi ortaya çıkarsa yemini bozmuş olur. Fakat yeminini bozulmuş kabul etmeyenlerin görüşüne göre ise bu yemini hakkındaki hüküm gâyet açıktır.

Şunu bilelim ki bu ve benzeri nitelikleri inkâr edenler genel olarak eğer kabul etmedikleri cihetin ne olduğunu araştıracak olursak, onların bu âyetin zahirinin yaratılmışların istivâ etmesi gibi olduğuna yahut da bir hudûsu/sonradan var edilmiş olması ya da bir eksiklik gerektiren bir istivâ olduğuna inandıklarını sonra

da kendilerine muhalif olanlardan bunu naklettiklerini arkasından da o görüşün bâtıl olduğuna dair delilleri ortaya koymak için yorulduklarını bundan sonra da: O halde bunun ya istila ile yahut zuhur ve tecelli ile yahut kadrinin ve konumunun yüksekliği ve yüceliği demek olan lütuf ve üstünlük ile yorumladıklarını görürsün.

Geriye üçüncü mana kalır. O da onun celaline yakışan istivâdır. İşte bu lafzın bu manaya delaleti tıpkı ilim, irade, semi' ve basar lafızlarının manalarına delaleti gibi olur. Buna da naklî/sem'i deliller delil teşkil etmiştir. Hatta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen rivâyetleri çokça inceleyen bir kimse kesin olarak şunu görecektir: O ümmetine şunu öğretmiştir: Sizin ibadet ettiğiniz Rabbiniz her şeyin üstünde ve her şeyin üzerindedir. Arşın üstünde semavatın üstündedir. Yine şunu bilin ki selefin geneline göre bu mana tıpkı şanı yüce Allah'ın her şeyi bilmesi ve kudretinin her şeye yetmesi gibi olduğunu bilirler. Ve bu lafızlardan birisi dahi nassıyla olsun zahiriyle olsun bundan farklı bir manaya aktarılamaz. Onlardan hiçbir kimse de herhangi bir vakit şunu söylememiştir: Bizim Rabbimiz arşın üstünde değildir yahut arşın üzerinde değildir ya da onun arşın üzerindeki istivâsı deniz ya da bunun dışında herhangi bir şey üzerindeki istivâsı/kurulması, istila etmesi gibi cehmiyyenin saçmalıkları türünden bir şey söylememiştir, onun istivâsını yaratılmışların istivâsı gibi görmemiştir. Hâdis olmayı yahut eksik olmayı gerektiren hiçbir sıfatı da sabit kabul etmemiştir.][561]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["İstiva" lafzını Araplar insanın mesela tahtı üzerine oturması ile ilgili olarak hakikat anlamında olmak üzere özel bir oturuş için kullanmamışlardır ki başkası hakkında mecaz olsun. Nitekim ilim lafzını da Araplar zaruri ve teorik kısımlarına ayrılan ve beşer kalbi ile kaim olan araz hususunda gerçek manada kullanmış ve bunun dışındaki manalarda mecazi anlamda kullanmış değillerdir. Aksine mana bazen geçişsiz olarak kullanılabilir. Yüce Allah'ın: *"Kıvamına erip olgunlaşınca (istiva) biz ona hüküm ve ilim verdik."* (Kasas, 14) buyruğunda olduğu gibi. Bazen de gaye/nihai nokta belirten harf/edat ile geçişi yapılır. Yüce Allah'ın: *"Sonra semaya yöneldi/istiva ile."* (Bakara, 29) buyruğunda olduğu gibi. Bazen de istiva üzerine çıkmak yükselmek harfi/edatı ile geçişi yapılır. Ayrıca bu bazen Allah'ın bir sıfatı bazen de onun yaratmasının bir sıfatı olur. Her iki yerin herhangi birisinde de hakikat diğeri hakkında da mecazi anlamda kabul edilmesi icab etmez. Diğer taraftan yüce Allah'ın istivâ etmesinden yaratıcı hakkında sözkonusu ol-

561 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V, 126-129.

mayan yaratılmış için sabit olan özel istivânın anlaşılması da caiz değildir. Yüce Allah'ın: *"Ve Biz göğü bir kudret ve kuvvetle bina ettik."* (Zâriyât, 47); *"Biz onların faydasına kendi ellerimizle var ettiğimiz davarlardan yarattık."* (Yâsîn, 71); *"Her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın yaratmasına bak."* (Neml, 88); *"Andolsun ki Biz zikirden sonra Zebur'da arza benim salih kullarım mirasçı olur diye yazdık."* (Enbiya, 105) buyruklarında olduğu gibi.

Müslüman bir kimse için bina inşa eden sanat ile iş üreten çalışan, yazan ademoğlunun özelliğinin Rabbi hakkında da sabit olduğunu helal kabul etmesi mümkün mü yoksa ona özel ve celaline layık olduğu şekilde iş yapmanın ve bina etmenin onun hakkında sözkonusu olduğunu kabul etmemeyi mi helal kabul edecek yoksa bu lafızlar zahiri anlamında değildir demeyi mi helal kabul edecek yoksa onun söylemesi gereken şu mu olacak? Herkesin yaptığı işi kendisine göredir. Nasıl ki onun zatı yarattıklarının zatları gibi değilse onun yaptığı da sanatı da bina etmesi de kesinlikle onların yapmaları, sanatları ve bina etmeleri gibi değildir. Bizler ise filan kişi bina etti ve filan kişi yazdı dediğimiz zaman onun yaptığı bu işi ile uğraşıp etkilenmesinden ancak bu binayı yapan kişi ile alakalı bildiklerimizi anlarız. Yoksa bizim bu anlayışımız sadece mücerred lafızdan anladıklarımızdan ibaret değildir. O halde Allah halinizi ıslah buyursun. Fiilin lafzından ibaret olan mücerred lafzın delaleti ile belli bir faile/özneye izafe edilmesi özel durumunda delalet ettiği şey arasındaki farkı mutlaka görmeliyiz.

İşte bununla birçok kimse için içinden çıkılamaz bir hal olan pek çok husus senin için netleşmiş olur ve bu türden pek çok kişinin içine düştüğü karışıklık noktasını görebilirsin. Allah bizlere diğer mümin kardeşlerimize sevip razı olacağı söz ve amellerde bulunma başarısını versin. Kalplerimizi kendisi için beğenip seçtiği ve Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile gönderdiği dini etrafında toplasın.][562]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Küllab ve sair selef gibi sıfatiye imamlarına göre ulu/Allah'ın yüceliği akıl ile bilinen sıfatlardandır. İmam Ahmed mezhebine mensup alimlerin ve başkalarının çoğunluğunun görüşü budur. Son olarak kadı Ebu Ya'la da bu görüşe dönmüştür. Aynı zamanda fukahanın ve tasavvufçuların çoğunluğunun görüşü de budur. Kerramiyenin ve başkalarının da görüşü budur.

İstiva ise onu fiili sıfat kabul edenlere göre sem'i sıfatlardan birisi olup, bunda herhangi bir görüş ayrılıkları yoktur. Çünkü bu ancak sem' yoluyla/şeriatin

562 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V. 130-131.

nakli yoluyla bilinebilir. İbn Küllab'ın ve başkalarının sözünü ettiği Allah'ın arşın üstünde olduğu hususunu tartışan müslümanların bulunduğunu söylemesine gelince; bunlar oldukça az kimseler idiler. Böylelikle bu tartışma ancak kerramiye ile hanbeliler arasındadır diyenlerin kanaatinin hatalı olduğunu göstermektedir. Aksine bütün taifelere/mezheblere mensup büyük çoğunluk bunu sabit kabul etmektedir. Hanefi, Maliki, Şafii, Hanbeli ve Davud ez-Zahiri mezhebine mensup fukahanın ileri gelenlerin cumhuru/çoğunluğu, tasavvufçuların, zahidlerin ve ibadet ehlinin cumhuru, tefsir ehlinin cumhuru, hadis alimlerinin cumhuru, kerramiye, küllabiye, eş'ariyye ve hişamiyeye mensup kelamcıların cumhuru, mürcienin cumhuru ve kadim şianın cumhuru hep bu kanaattedir.

Bu hususta bilinen farklı görüş ise ancak cem ve ona uyanlardan mutezileden ve onlara muvafakat eden haricilerden şianın müteahhirinleri ile eş'arilerin müteahhirinlerinden nakledildikleri bilinmektedir.][563]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İstiva lafzının istila manasına tevil edilmesi çeşitli bakımlardan çürüktür, tutarsızdır.

1. Her şeyden önce ashab ve tabiine mensup diğer müslümanlar arasından seleften hiçbir kimse böyle bir açıklama yapmamıştır. Onlardan nakledilip sahih kitaplarda yer alan hiçbir rivâyette kimsenin böyle bir tefsiri yer almamaktadır. Aksine bunu ilk söyleyen cehmiyye ve mutezileye mensup bazı kimselerdir. Nitekim Ebu'l-Hasan el-Eşari bunu el-Makâlat[564] ile el-İmane adlı kitaplarında böylece zikretmektedir.

2. Kelimenin manası gâyet meşhurdur. Bundan dolayı Rabia b. Ebu Abdurrahman ile Malik b. Enes'e: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğuna dair soru sorulunca her ikisi de şöyle cevap vermişlerdir: İstivanın anlamı bilinen bir şeydir, keyfiyet ise bilinemez, ona iman etmek vaciptir, ona dair soru sormak ise bir bid'atir.

Bu sözleri ile âyeti dışarıda tutarak istivânın sözlük anlamının bilindiğini kastetmemektedir. Çünkü âyet-i kerimedeki istivâya dair soru sormak insanların istivâsı hakkında sormak gibidir.

3. Kur'an'ın indiği dilde bunun anlamı bilindiğine göre Kur'an'da da anlamı bilinen bir husustur.

563 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VI, 209-210.

564 Makâlatu'l-İslâmiyyin vahtulafin musallin adlı eseri (çeviren)

4. Eğer âyet-i kerimedeki istivânın manası bilinmiyor ise ayrıca keyfiyet bilinemez demeye ihtiyaç duymazdı. Çünkü keyfiyetin bilinemeyeceğini söylemek ancak asıl anlamı bilinen şey hakkında sözkonusu olabilir. Mesela bizler Allah'ın varlığını kabul ediyor, ona iman ediyoruz. Fakat onun keyfiyetini/nasıl olduğunu bilemiyoruz dememiz bunun gibidir.

5. İstila lafzı ister kudret, ister kahredip galip gelmek, isterse de buna yakın bir manada olsun o rububiyet ve arş gibi mahlûkat hakkında umumidir. İsterse bu yaratılmış, yaratılmışların en büyüğü olsun. O yaratılmışa rububiyetin nisbet edilmesi başkasına nisbet edilme imkânını ortadan kaldırmaz. Yüce Allah'ın: *"De ki: Yedi göğün Rabbi kimdir, pek büyük arşın Rabbi kimdir?"* (Mü'minun, 86) buyruğunda ve sıkıntı ve bunalım halinde yapılan duada (duaülkerb)de olduğu gibi. Eğer istivâ lafzı bütün mevcudat hakkında genel olarak kullanılan istila lafzı ile aynı anlamda olmuş olsaydı bu lafzın arşa izafe edilmesi ile birlikte semaya istivâ etti, havaya istivâ etti, denizlere, yere istivâ etti, onun üzerine istivâ etti, altına istivâ etti ve benzeri ifadeler kullanmak da mümkün olmalıydı. Çünkü o arşın üzerine istivâ etmiştir. Müslümanlar arşa istivâ etti denilmesi üzerinde ittifak ettikleri halde bu şeyler üzerinde istivâ etti denilemeyeceğini kabul ettiklerine göre ama diğer taraftan arşı ve eşyayı istila etti denilebildiğine göre istivânın manasının eşya hakkındaki genellik gibi genel olmayıp arş hakkında özel bir anlam olduğu da bilinmiş olur.

6. Yüce Allah gökleri ve yeri altı günde yarattığını, sonra arşa istivâ ettiğini haber verdiği gibi onları yaratmadan önce arşının su üstünde olduğunu haber vermektedir. Bu husus ayrıca Buhârî'nin Sahih'inde İmran b. Husayn'in Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle dediğine dair naklettiği rivâyetinde de sabittir: Allah vardı ve ondan başka hiçbir şey yoktu. Arşı su üstünde idi. Zikirde her şeyi yazdıktan sonra gökleri ve yeri yarattı."

Bununla birlikte arş bundan önce yaratılmıştı. Çünkü onun önceden ve sonradan arşı istila ettiği bilinen bir husustur. O halde bu umumi manasıyla istilanın arş hakkında özel olduğu gibi özel bir zaman için sözkonusu edilmesine imkân yoktur.

7. Sözlükte "istivâ" lafzının "istila etmek" ile aynı anlamda olduğu sabit olmamıştır. Çünkü bunu söyleyenlerin dayanağı şu meşhur beyittir:

ثُمَّ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ   مِنْ غَيْرِ سَيْفٍ وَدَمٍ مِهْرَاقِ

"Sonra Bişr Irak'a istivâ etti
Hem kılıç kullanmadı hem de kan akıtmadı."

Evvela bunun bir Arap şiiri olduğu sahih bir nakil ile sabit değildir. Dil imamlarından birden çok kişi bunu kabul etmemiş ve bu dilde bilinmeyen uydurma bir beyittir demişlerdir. Bilindiği üzere eğer Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hadisi dahi delil gösterilecek olursa onun sahih olması da gerekir. Peki senedi bilinmeyen bir beyit şiir hakkında durum nasıl olabilir? Üstelik dil imamları o beyiti tenkit etmiş bulunuyorlar.

Ebu'l-Muzaffer'in el-İsfah adlı kitabında zikrettiği üzere el-Halil'e, sen dilde istivâ lafzının istila ile aynı anlamda olduğunu bulabildin mi diye sorulmuş o: Bu Arapların bilmedikleri bir kullanımdır, onların dilinde de böyle bir kullanım caiz değildir demiştir.

O (Halil b. Ahmed) ise durumu bilindiği üzere dilde imam birisidir. Bu durumda bilinmeyen bir anlama göre yorumlanması bâtıldır, yorumdur.

8. Dil bilginlerinden bir topluluktan rivâyet olunduğuna göre onlar istivâ lafzının istila manası hakkında kullanılması caiz değildir. Ancak önceleri aciz iken sonra üstünlük sağlayan kişi hakkında kullanılabilir. Şanı yüce Allah'ı ise hiçbir şey aciz bırakamaz. Hiçbir durumda da arş onunla yenişemez. O halde istivânın istila anlamına gelmesi imkânsızdır. Bu durum açıklık kazandığına göre şairin:

ثُمَّ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ

"Sonra Bişr Irak'a istiva etti (ele geçirdi)"

Demesi mecazi bir lafızdır. Onun böyle bir mananın kastedildiğine yorumlanması için mutlaka beraberinde bunun kastedildiğine delalet eden bir karine bulunmalıdır. Müşretek lafız için ise bu öncelikle böyledir. Bilindiği üzere ilahi hitapta ise âyet-i kerimede onun istilayı kastetmiş olduğuna dair bir karine bulunmamaktadır.

Aynı şekilde dilbilginleri şöyle demişlerdir: İstivanın istila anlamına gelmesi ancak tartışılan ve galip gelinmek istenen hususlarda sözkonusu olabilir. Bu hususta yenişmeye çalışan iki kişiden biri diğerine galip gelirse o taktirde istila etti denilir. Arş hakkında ise yüce Allah ile hiçkimse çekişmemiştir. Eğer daha genel mananın kastedildiği hususunda tartışma olmakla birlikte bu özel mana hakkında kullanıldığı sabit olursa yine de bu hususta onlarla tartışılmış olmanın yanında bazı dil bilginlerinin sadece böyle bir şey söylemelerinden ötürü bu manaya yorumlanması da gerekmez. Çünkü bunlar kayıtsız ve şartsız olarak istila anlamına geldiğini iddia etmişlerdir. İstiva lafzı Kur'an-ı Kerim'de birden çok yer-

de kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: *"Sen ve beraberinde bulunan müminler gemiye istivâ ettiğinizde/bindiğinizde."* (Mü'minun, 28); *"Cudi (dağının) üzerinde istivâ etti/ durdu."* (Hud, 44); *"Ta ki onların sırtlarına istivâ edesiniz (binip kurulasınız)"* (Zuhruf, 13) buyruklarında olduğu gibi.

Adiyy (radıyallâhu anh)'ın rivâyet ettiği hadiste de belirtildiğine göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bineği getirildi. Ayağını üzengiye yerleştirdikten sonra "Bismillah" dedi. Onun sırtı üzerine istivâ edince/kurulunca da: "Elhamdulillah" dedi.

9. Eğer bu anlamın Arap dilinde olduğu sabit olsa bile bunun arabı aribe/ dili Arap olmayanların dili ile karışmamış olanların lügatinde olması gerekmez. Eğer arabı aribeden bazılarının kullanımlarında bulunsa dahi bunun Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kullandığı şive ve sözünden olması gerekmez. Eğer bu onun kullanımında bulunuyor ise şüphesiz kitap ve sünnette bilinen manası ile kullanılmış olur ve o lafızdan kastedilen mana da o olur, bir başka mananın kastedilmesi caiz olamaz.

10. Eğer bu manaya göre açıklanacak olursa Allah ve Rasûlü bir tarafa ashab-ı kiram bir tarafa bazı imamların dahi tenzih edilmesi gereken sakıncalı bir duruma götürür. Çünkü eğer kitap ve sünnetteki ifadeden biz bir mana anlıyor isek fakat Araplar bir başkasını kastediyorlarsa şüphesiz bu kullanımda bir tebliz ve tebliz/gerçeği gizleme, hakkı bâtıla karıştırma durumu sözkonusu olur. Böyle bir şeyin olmasından da Allah'a sığınırız. O halde bu şairin bu lafzı bu manada kullanmasının ittifakla hakikat olmaması icab eder. Aksine başkası hakkında hakikat anlamında olabilir. Şâyet bu anlamda hakikat olduğu kabul edilirse o taktirde o manada mecazi müşterekliğin bulunması gerekir. Bazı Araplardan nakledilmiş yahut da ondan sonra uydurulmuş bir mecaz ise Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetine hitabında kullandığı dil (bundan dolayı) terk edilebilir mi?

11. Kitap ve sünnette defalarca tekrar edilmiş olan ve hem geleneksel olarak hem dini olarak genel ve özel herkes tarafından manasının anlaşılması için gerekli sebeplerin de fazlasıyla bulunduğu bu lafzın eğer anlaşılabilmesi için uydurulmuş bir şiir beyiti bir yol olarak kullanılacak olursa bu da sakıncalı bir duruma götürecektir. Eğer bu beyitin manasına göre yorumlanacak olursa böyle bir tevili yapanlara red mahiyetinde eserleri bulunan imamların hata ettiklerini söylemek gerekir ve bu hiç şüphesiz Allah, onun Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashab ve imamlar hakkında yalan uydurma sonucuna götürür, yüce Allah'ın kullarını onların nefislerinde yer etmiş bulunan kitap ve sünnette nassın varid olduğu

mananın mevcudiyeti ile birlikte bunu değil de ötekini anlamaları hususunda imtihan etmiş olması icab eder. Şanı yüce Allah ise hiçbir kimseye takatinden fazlasını yüklemez. Durum böyle iken bu iddia Allah, Rasûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashab ve imamlar hakkında kabulü imkânsız bir husustur.

12. İstivanın anlamı ashab-ı kiram, tabiin ve onların tabiileri arasından açık bir şekilde bilinen bir manadır. Bu durumda daha sonra ortaya çıkan tefsir kesinlikle bâtıl olur. Bu da Yezid b. Harun el-Vâsıti'nin görüşüdür. Çünkü o şöyle demiştir: Her kim *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğu hakkında herkesin zihninde yer etmiş bulunandan farklı bir şey söyleyecek olursa o kişi cehmiyye'ye mensuptur.

İmam Malik'in: İstivanın ne demek olduğu bilinen bir husustur sözü de bu türdendir. Yoksa maksat bazı kimselerin: İstiva etti mi etmedi mi dedikleri şekilde Kur'an-ı Kerim'de bu lafzın bilindiğini söylemek değildir. Yahut da ona keyfiyete dair soru sorulduğu halde Malik keyfiyetin bilindiğini söylemiş değildir. Allah'ın nüzulüne/inmesine dair ve istivâ lafzı hakkında soru sormak ise bid'at değildir, onun hakkında bir şeyler söylemek de bid'at değildir. Çünkü ashab-ı kiram da tabiin de onun hakkında konuşmuşlardır. Bid'at olan keyfiyete dair soru sormaktır.

Bu kaide hakkında daha çok aydınlanmak isteyen bir kimse biraz da hey'et/astronomiye baksın. Bu da kuşatıcılık ve küreselliktir.][565]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu hususun Eş'ari mezhebinde meşhur olmasından ötürü Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin arkadaşı kelamcı olan Ebu'l-Hasan Ali b. Mehdi et-Taberi[566] "müşkil âyetler" hakkında telif ettiği kitabında yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* babında şunları söylemektedir: Şunu bil ki yüce Allah semadadır. Her şeyin üstünde ve arşının üzerindedir. İstivanın manası ise üstüne çıkmak, yükselmektir. Nitekim Araplar "ben bineğin sırtı üzerine istivâ ettim, tavanın üzerine istivâ ettim" derler. Bu da onun üzerine çıktım anlamındadır.

İsteveşşemsu ala ra'si: Güneş tepemin üstüne istivâ etti/geldi ve "istevettayru ala kimmeti ra'si: Kuş tam tepemin üzerine istivâ etti" ibareleri havada üstüne çıktı, yükseldi ve başımın üstünde bulundu demektir. O kadim olan zat -celle celaluh- arşının üzerinde yukarıdadır. Yüce Allah'ın: *"Gökte olanın sizi yere ge-*

565 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 144-149.

566 Biyografisi ve eserinin el yazması hakkında Abdurrahman b. Salih el-Mahmud -Allah onu korusun- Mevkufu İbn Teymiyye Minel Eşaire adlı doktora tezinde gerekli açıklamaları yapmış bulunmaktadır.

çirmesinden emin mi oldunuz." (el-Mülk 16); *"Ey İsa! Muhakkak ben seni öldürürüm, seni kendime yükseltirim."* (Âl-i İmrân, 55); *"Hoş ve güzel söz O'na yükselir."* (Fatır, 10) ve: *"O her şeyi gökten yere tedbir ve idare eder sonra miktarı sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde O'na yükselir."* (Secde, 5) buyrukları gibi.

(et-Taberi devamla) dedi ki: el-Belhi ise Allah'ın arşa istivâsının onu istila etmesi olduğunu ve bunun Arapların: Bişr Irak'a istivâ etti yani onu istila etti şeklindeki sözlerinden alınmış olduğunu iddia etmiş ve arş mülkü/egemenliği oluşturur demiştir. Ona şöyle denilir: Sen Allah'ın arşının onun yaratmış olduğu bir cisim olduğunu ve meleklerine onu taşımalarını emrettiğini inkâr etmedin. Çünkü yüce Allah: *"O günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabbinin arşını yüklenir."* (Hâkka, 17) buyurmuştur. Umeyye de şöyle demiştir:

مجدوا الله فهو للمجد أهل ربنا في السماء أمسى كبيرا

"Yüce Allah'ın şanını yüceltiniz. Çünkü o şanının yüceltilmesine layıktır.

Rabbimiz semadadır, o pek büyüktür."

Burada istivânın istila anlamında olmadığına delil olan hususlardan birisi de şudur: Eğer böyle olsaydı cenab-ı Allah'ın diğer bütün mahlûkatı arasında özellikle Arşı istila ettiğini söylemesi gerekmezdi. Çünkü o hem Arşı hem diğer mahlûkatını istila etmiştir. Senin nitelediğin bu manaya göre Arşın ayrıca bir özelliği yoktur. Böylelikle onun bu görüşünün tutarsızlığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan şöyle de denilir: Şüphesiz istila etti manasına filan kişi şunun üzerine istivâ etti şeklinde Arapların kullandıkları ifadede istivâ istilanın kendisi değildir. Çünkü burada önceleri onun üzerinde egemen olmak imkânına sahip değilken sonraları egemen olmuş değildir. Şanı yüce Allah önceleri egemen değilken sonradan egemen olmakla nitelendirilemeyeceğine göre kesinlikle istivâ manası istila olarak anlaşılamaz.

Sonra şunları söylemektedir: Bize Ebu Abdullah Neftaveyh tahdis eti, bize Ebu Said tahdis edip dedi ki: Bizler el-A'rabi'nin yanında bulunuyorduk. Ona bir adam gelerek: Yüce Allah'ın: *"Rahman arşa istivâ etti."* buyruğunun manası nedir dedi. O: O haber verdiği gibi arşının üstündedir dedi. Bu sefer soru soran: Hayır o böyle değildir. Onun manası ancak istila etti şeklindedir deyince İbnu'l-A'rabi şu cevabı verdi: Sus! Bunun böyle olduğunu nereden biliyorsun. Araplar bir adam hakkında arşı istila etti tabirini ancak o hususta ona karşı olan kimsele-

rin var olması halinde kullanırlar. Onlardan hangisi galip gelirse o onu istila etmiş olur. Şanı yüce Allah'ın karşısında duran ise hiçkimse yoktur. Ve o haber verdiği gibi arşın üzerindedir demiştir.][567]

إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾

10. "Hani o bir ateş görmüştü de ailesine: "Siz burada durun. Çünkü ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir parça kor getiririm yahut ateşin yanında bana yol gösteren bulurum" demişti."

Tefsiri:

[İns(an)lara bu ismin veriliş sebebi onların istinas edilmelerinden yani görülmelerinden dolayıdır. Nitekim âyette: *"Çünkü ben bir ateş gördüm"* geçmektedir.][568]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim insanlara istinas olundukları yani görüldükleri için "ins" denilmiştir. Nitekim Mûsâ (aleyhisselâm) da *"Ben bir ateş gördüm"* anlamında: "İnni âlestu nâran" demiştir.][569]

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى ﴿١١﴾

11. "O ateşin yanına vardığında ona: Ey Mûsâ! diye seslenildi"

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"O ateşin yanına vardığında ona: Ey Mûsâ diye seslenildi. Gerçekten ben senin Rabbinim"* buyurmaktadır. İşte bu buyrukta ona seslenilmiş olduğuna ve bundan önce ona seslenilmediğine delil vardır. Çünkü yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi bunda bir çeşit zarf manası bulunmaktadır: *"Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe olacaklardı."* (Cin.19) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"O gün onları çağırıp buyuracak ki: Peygamberlere ne (şekilde) cevap verdiniz."* (Kasas, 65) ve: *"Onlara sesleneceği o günde şöyle diyecektir: İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede."* (Kasas. 62) buyrukları da bunun gibidir. Çünkü o sınırlı bir zarf

567 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . II. 335-336.
568 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 465.
569 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 175.

ile nida zamanını tespit etmiştir. İşte bu da bu seslenişin diğer zaman zarflarında değil de o zaman gerçekleşeceğine ve sesleniş için zarfın tespit edilmesi de ancak o zaman içerisinde nidanın işitileceğine delildir.][570]

إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾

14. "Ben, evet ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Öyleyse bana ibadet et ve beni zikretmek için namaza kalk."

Tefsiri:

[Eğer: *"Ben evet ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur."* diyen bizzat yüce Allah olmayıp aksine bu sözü söylemeyi kendisinden başkasında var etmiş olsaydı bu emirleri emreden ve bu hususları haber veren kişi kendisi olmazdı. Sözkonusu edilen bu yer bu emirleri veren ve bu haberleri bildiren olurdu. O yer ise ya havadır ya da başka bir şeydir. Bu durumda Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Ben evet ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Öyleyse bana ibadet et."* diyen kişinin o yaratılmış olan yerin olması gerekirdi. Bu sebeple selef bu ve benzeri âyetler hakkında şöyle derdi: Onun mahlûk olduğunu söyleyen kimse kâfir olur. Ayrıca onlar bu ve benzeri âyetlerin yaratılmış olduğunu söylemeyi diğer âyetlere göre çok daha büyük bir iş olarak görüyorlardı. Çünkü onlar yüce Allah'tan başkası için ulûhiyet ve rububiyet davasının ortaya konulması, onlara pek büyük, pek ağır gelirdi.][571]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte selef arasından şöyle diyenler bu sözlerini bundan dolayı söylemişlerdir: Her kim: *"Ben evet ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur."* buyruğunun yaratılmış olduğunu söyleyecek olursa Allah'ın kelamını *"Ben sizin en yüce Rabbinizim."* (Nâziât, 24) diyen firavunun sözü ile aynı düzeye getirmiş olur. Çünkü böyle diyen kimseye göre Allah bu kelamını ağaçta yaratmıştır. Öbürünü de firavunda yaratmıştır. Eğer bu Allah'ın kelamı ise diğeri de Allah'ın kelamı olur.][572]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mûsâ'ya ağaçtan seslenen ancak rububiyet kelamı ile konuşmuş ve: *"Şüphesiz ki ben evet ben âlemlerin Rabbi Allah'ım."* (Kasas, 30) ve: *"Ben, evet ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Öyleyse bana ibadet et ve beni zikretmek*

570 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 131.
571 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 435.
572 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, II, 253.

için namaza kalk. Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Her nefis yaptığının karşılığını görsün diye vaktini neredeyse büsbütün gizli tutacağım. Ona iman etmeyen ve hevâsına uyan kimse ondan seni alıkoymasın. O taktirde helâk olursun." (Âyet 14-16) buyurmuştur.

Onun bunun dışında diğer bütün kelamı âlemlerin Rabbinin kelamı olmasını gerektirir. Mesih'in dili ile konuşan ise kesinlikle bu kabilden bir söz söylememiştir. Aksine onun sözlerinde rasûl olduğunu yaratılmış olduğunu ihtiyaç sahibi olduğunu bir beşer evladı olduğunu ve bunun dışında her bakımdan ağaçtan Mûsâ'ya seslenenin kelamı ile çelişen başka hususlara sahip olduğunu ifade eden bir ikrar ve kabul bulunuyordu. Kim bu sözü ötekine eşit kabul edecek olursa şüphesiz âlemlerin Rabbi ile ademoğullarından bir insanı eşit düzeye getirmiş olur ve böyle bir kişi Allah'ın kendileri hakkında: *"Allah'a yemin olsun ki biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik. Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk."* (Şuarâ, 97-98) dediği kimselerden daha dalalette birisi olur. Çünkü onlar putları yaratılmış olduklarını itiraf etmekle birlikte bazı hususlarda Allah'a denk tutmuşlardı. Bu dalalet ehli ise konuşan bu insanı Mûsâ ile ağaçtan konuşan âlemlerin Rabbinin kendisi kabul etmiş ve şöyle demiş oluyorlar: Kullar ile konuşan bu zat ağaçtan Mûsâ'ya seslenen zatın kendisidir.][573]

إِنَّ السَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى ﴿١٥﴾

15. "Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Her nefis yaptığının karşılığını görsün diye vaktini neredeyse (kendimden dahi) büsbütün gizli tutacağım."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Onu ... neredeyse büsbütün gizli tutacağım."* buyurmuştur. İbn Abbas ve başkaları da şöyle açıklamışlardır: Onu neredeyse kendimden dahi gizli tutacakken nasıl ben başkasına onu bildirebilirim?][574]

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى ﴿٢١﴾

573 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 16-17.

574 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 341; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, X, 79. Taberi tefsirinde İbn Abbas'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Benden başka hiçbir kimseye onu bildirmem. Said b. Mansur, İbn Ebu Hatim ve başkaları da İbn Abbas'dan: Nerede ise onu kendimden dahi gizli tutacağım dediğini nakletmektedirler.

21. "Onu al, korkma. Biz onu ilk haline döndürürüz buyurdu."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın Mûsâ'ya: *"Korkma Biz onu ilk haline döndürürüz."* buyruğu korkusunu giderecek bir haber ile birlikte verdiği bir emirdir.][575]

أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي ﴿٣٩﴾

39. "Mûsâ'yı sandığın içine koy ve onu denize bırak. Deniz onu kıyıya çıkaracak. Benim de düşmanım, onun da düşmanı olan onu alacak ve ben Benim gözetimim altında yetiştirilesin diye tarafımdan senin üzerine bir muhabbet bıraktım."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki sana başka bir sefer daha lütufta bulunmuştuk. Hani anana vahyolan şeyleri şöylece vahyetmiştik: Mûsâ'yı sandığın içine koy ve onu denize bırak. Deniz onu kıyıya çıkaracak. Benim de düşmanım, onun da düşmanı olan onu alacak."* (Âyet 37-39) buyurmaktadır. Bu kişi firavundur. Çünkü firavun o vakit Allah'ın düşmanı idi ve henüz ona risalet(in daveti) gelmemişti.][576]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Diğer taraftan yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Ve ben tarafımdan senin üzerine bir muhabbet bıraktım. Benim gözetimim altında yetiştirilesin diye."* buyurmak sûretiyle rızanın da üstündeki bir meziyeti özel olarak vermiş olmaktadır.][577]

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴿٤٤﴾

44. "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar."

Tefsiri:

Bundan dolayı yüce Allah Mûsâ'ya hitabında: *"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır"* buyurmuştur. Çünkü onun fıtratında Allah'ın kendisinin Rabbi olduğunu bilmesini, üzerindeki nimet ve ihsanını, kendisinin ona muhtaç oldu-

575 Minhâcü's-Sünne, VIII, 464.
576 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 678.
577 el-İstikame, II, 84.

ğunu ortaya koyan bir bilgi vardır. İşte bu onu imana çağıracaktır. "*Yahut korkar*" ona bildirilen azaptan ötürü korkar. Ve bu da aynı şekilde onu iman etmeye çağırır.][578]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.*" (Âyet 44) buyurmaktadır. Her ikisi bu sözleri onun öğüt alıp korkacağını ümit ederek söylemişlerdi. Çünkü yüce Allah onun öğüt almayacağını ve korkmayacağını bilmekle birlikte böyle bir ümidi ifade eden bir buyruk indirmiştir.][579]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre firavun kıssasındaki: "*Belki öğüt alır yahut korkar.*" buyruğu bu husustaki faydalardan ötürü bunu iki tür olarak sözkonusu etmiştir:

Bunlardan birisi şudur: Eğer o kendisinin yaratılmış, Allah'ın da kendisini yaratan olduğunu, kendisinin söylediği gibi bir ilah ve Rabb olmadığını hatırlayacak ve Allah'ın kendisine olan ihsanını zikretmiş olacaktır. İşte böyle bir hatırlayıp öğüt almak kendisini Allah'ın rububiyetini, vahdaniyetini ve kendisine nimet ihsan edici olduğunu hatırlayıp öğüt almaya itecektir. Bu da iman edip şükretmesini gerektirir. Velev ki Allah'ın kendisini azaplandırmayacağını varsaysa bile.

Çünkü bir şeyin sadece hak ve faydalı olması bile onu elde etmeyi gerektirir. Velev ki onun yokluğundan ötürü bir zarar geleceğinden korkulmasın. Müminlerin tatavvu ve nafile olan işleri yapmaktaki faydadan dolayı işlemek için ellerini çabuk tutmaları gibi. Velev ki bu nafile ve tatavvuları işlememekten dolayı bir ceza olmasın. Nitekim insan terk etmesi halinde zarar görmeyecek olsa dahi faydalı bilgileri sever. Yine insan terk etmesi halinde bir zarardan korkmasa dahi güzel ahlakı ve üstün nitelikli işleri dünya ve ahiretteki fayda ve zevklerinden dolayı sever.

O halde o Allah'ın nimetlerini ve kendisine ihsanlarını hatırlayacak olursa bu Allah'ın hakkını, vahdaniyetini ve kendisine olan ihsanını itiraf etmesini gerektirebilir, Allah'a şükretmesini ve Mûsâ'nın kavmini Mûsâ'ya teslim etmesini -bir azaptan korkmasa dahi- gerektirebilir. Bu husus ise yalnızca öğüt almak ile hâsıl olan bir iştir.

Ayrıca yüce Allah: "*Yahut korkar*" buyurmaktadır. Korkunun/haşyetin kendisi ise Mûsâ'nın ona Allah'ın kendisini tehdit ettiği dünya ve ahiret azabını ha-

578 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 338.
579 el-İstiğase, 133, 134.

tırlatması ile sözkonusu olur. Çünkü şüphesiz böyle bir korku kendisini itaate ve boyun eğmeye -öğüt almayacak olsa dahi- itebilir.

Haşyetsiz bir öğüt alma da hâsıl olabilir. Öğüt almadan bir haşyet/korku da hâsıl olabilir. Her ikisi de birlikte sözkonusu olabilir. Çoğunlukla görülen de budur. Yüce Allah: *"Belki öğüt alır yahut korkar"* buyurmaktadır.

Aynı şekilde insanın hatırlayıp öğüt alması bundan önce bilmiş olduğu bir takım bilgiler ile ortaya çıkar. Böylelikle yalnızca akletmesi ile bu gerçekleşir. Kişinin haşyeti/korkması ise işittiği tehditler sebebiyle meydana gelir. Birincisi ile kişi akleden bir kalbi olanlar arasına girmiş olur, ikincisi ile de kendisiyle işitip dinlediği bir kulağa sahip olan kimselerden olur.

Bazı hallerde hayrı gerektiren öğüt ve ibret almak her ikisi ile birlikte ortaya çıkar. Yüce Allah'ın: *"Biz bunlardan önce kendilerinden daha çetin güce sahip nice nesiller helâk ettik. Yeri delik deşik etmişlerdi, kaçıp sığınacak yer buldular mı? Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut kendisi şahit olarak dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır."* (Kaf. 36-37) buyruklarında olduğu gibi.

İkinci olarak öğüt almak haşyetin/Allah korkusunun sebebidir. Haşyet öğüt almaktan hâsıl olur. Buna göre sebep durumundaki öğüt almanın zikredilmesi aynı zamanda sonuç mahiyetindeki haşyetin sözkonusu edilmesi demektir. -Bunların biri diğerini ayrılmaz bir şekilde gerektirmekle birlikte bu böyledir-. Nitekim yüce Allah: *"Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut kendisi şahit olarak dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır."* (Kaf, 37) buyurmaktadır. Cehennem ehli de: *"Eğer biz işiten yahut akledenler olsaydık cehennemlikler arasında olmazdık."* (Mülk 10) diyeceklerdir. Yine yüce Allah: *"Acaba onlar kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulaklarının olması için yeryüzünde neden gezip dolaşmazlar? Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."* (Hacc, 46) buyurmuştur. O halde her iki tür ile kurtuluş hâsıl olur. Çünkü bunların biri diğerini (ayrılmaz bir sûrette) gerektiricidir.

Buna göre rasûllerin getirdiklerini söylediklerini akledip kavrayacak bir şekilde işitip dinleyen bir kimse kurtulur. Aksi taktirde akletmeden dinlemenin ona faydası olmaz. Nitekim yüce Allah: *"Aralarından gelip seni dinleyenler de vardır. Yanından çıktıklarında kendilerine ilim verilmiş olanlara: "Az önce ne söyledi?" derler. İşte bunlar Allah'ın kalplerine mühür vurduğu ve hevâlarına uyup gitmiş kimselerdir."* (Muhammed. 16); *"Onlardan sana kulak verenler de vardır. Fakat sağırlara -üstelik akıl da erdiremiyorlarsa- sen mi duyuracaksın?"* (Yunus. 42) ve: *"Muhakkak Biz onu anlayıp düşünesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."* (Yûsuf, 2) buyurmaktadır.

Aynı şekilde rasûllerin getirdiklerine kulak vermeksizin akletmenin de bir faydası yoktur. Nitekim cehennemlikler de rasûllerin gelişini itiraf ve kabul edip: *"Evet gerçekten bize bir uyarıp korkutucu geldi. Fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir."* (Mülk 9) diyeceklerdir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın haklarında: *"Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecek kalpleri, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun."* (Hacc, 46) buyurduğu azaba uğratılmışların geride bıraktıkları izlerinden eserlerinden ibret alanlar da böyledir. Bunlar rasûlleri yalanlayıp azaba uğratılan ve onları tasdik edip azaptan kurtulan kimselere dair haberleri işittikleri vakit ancak yararlanır ve böylelikle rasûllerin sözlerini işitip onları tasdik ederler.

Üçüncü faydaya gelince haşyet/Allah korkusu aynı zamanda -daha önce geçtiği gibi- öğüt almanın sebebidir. Bunların her biri diğerinin sebebi olabilir. Bazen insan korkar ve öğüt alır, bazen de korkutucu durumları hatırlar, onlardan ibret alarak onlardan kurtulmayı ister. Kendisi ile kurtulmayı umduğu şeyleri hatırlayarak onları yapmaya koyulur.

Denilse ki: Korkutucu bir halin tek başına zannedilmesi bile bazen korkmayı gerektirebilir. Durum bu iken yüce Allah nasıl kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar" (Fatır, 28) buyurmaktadır.

Şöyle cevap verilir: Nefsin mücerred zannın engel olamadığı galip gelen ve kahredici bir hevâsı, arzusu vardır. Onu ancak azabın kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğine dair bilgi alıkoyar, engeller. Azabın meydana geleceğini zannetmekle birlikte buna kesinlikle inanmayan bir kimse hevâsının arkasından gitmeyi terk etmez. Bundan dolayı yüce Allah: *"Rabbinin huzuruna varmaktan korkup nefsini hevâdan alıkoyana gelince."* (Nâziât, 40) buyurmuştur.

Yüce Allah kâfirleri yermek bağlamında da: *"Muhakkak Allah'ın vaadi haktır ve kıyametin kopacağında şüphe yoktur, denildiğinde siz: Kıyametin ne olduğunu biz bilmeyiz. Biz ancak şüphe ve zan ediyoruz. Biz inananlar değiliz, derdiniz."* (Casiye, 32) buyurmuş ve takva sahibi kimseleri ahirete kesin olarak inanan kimseler olmakla nitelendirmiştir.

Bundan dolayı yüce Allah azabın gerçekleşeceğine, kıyametin kopacağına dair yemin etmiştir. Peygamberine de kıyametin gerçekleşeceğine, Kur'an-ı Kerim'de hak olduğuna yemin etmesini emir buyurarak: *"O kâfir olanlar öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: Hayır, Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz."* (Teğabün, 7); *"Kâfirler: Saat (kıyamet) bize gelmeyecek dediler. De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o size gelecektir."*

(Sebe', 3); *"O gerçek midir diye senden haber almak isterler. De ki: Evet Rabbim hakkı için o elbette bir haktır."* (Yunus, 53) buyurmaktadır.][580]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

İlim ve Amelin İki Yoluna Dair Bir Fasıl

[Yine dedi ki: Yüce Allah Mûsâ ile Harun'a: *"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar"* buyurmaktadır. Yine aynı sûrede: *"İşte geçmiş olanların haberlerinden sana böylece anlatıyoruz. Şüphe yok ki sana katımızdan bir zikir (öğüt) verdik."* (Âyet 99) buyruğundan itibaren: *"Böylece onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda tehditlerimizi tekrar ettik. Olur ki korkarlar yahut o yeniden öğüt almalarını sağlar."* (Taha, 113) buyurmakta ve böylelikle pek büyük risaletler olan Mûsâ'nın risaleti ile Muhammed'in risaletlerinden her birinin öğüt almak yahut Allah'tan korkmak (haşyet sahibi olmak) olduğunu zikretmekte "öğüt alması ve korkması için" buyurmamış bulunmaktadır. Yine aynı şekilde takva sahibi olmaları ve yeniden öğüt almaları için diye de buyurmamış aksine istenen hususun ikisinden birisi olduğunu dile getirmiştir. Bu da yüce Allah'ın: *"Rabbinin yoluna hikmet ile ve güzel öğüt ile davet et"* (Nahl, 125) buyruğu ile buna benzer buyruklarla örtüşmektedir. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh) da şöyle buyurmuştur: Suhayb ne güzel bir Allah kuludur. Eğer o Allah'tan korkmasa (dahi) ona isyan etmezdi.[581]

İşte bu da yüce Allah'ın: *"Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil de kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna."* (Fatiha, 7); *"Güçlü ve basiretli kullarımız."* (Sâd, 45); *"İşte bunlar Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridirler."* (Bakara, 5) ile: *"Muhakkak ki günahkârlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler."* (Kamer, 47) buyrukları ile: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim (ve sıkıntılı bir hayât) sözkonusu olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz."* (Taha, 123-124) buyrukları ile buna benzer buyrukların tahkik edilmesi ile alakalıdır.

Bunun sebebi de şudur: Hayır ya hakkı bilmek ve hem ilim hem de amel hususlarında ona uymak ile gerçekleşir. Söz ve amelin salih olması ise ilim ve irade ile olur. İradenin muhabbetin ve diğer hususların aslı da onunla çelişik ve bir engel hâsıl olmadığı sürece onu gerektirir. Çünkü hakkı bilmek ağır basan bir

580 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 179-183.

581 Bu rivâyet sabit değildir. Bk. Aclûni, Keşfu'l-Hafa, II, 428.

karşıt olması müstesna ona uymayı gerektirir. Büyüklenerek hevâya tabi olmak ve benzeri hususlar gibi. Yüce Allah'ın haklarında: *"Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenlere âyetlerimden yüz çevirteceğim. Onlar her âyeti görseler bile yine de onlara iman etmezler. Hidâyet yolunu görseler, onu bir yol edinmezler."* (A'râf. 146); *"Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler."* (Neml. 14); *"Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış; fakat o zâlimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."* (En'âm. 33) buyruklarında dile getirdiği kimselerin durumu gibi. Bu sebeple yüce Allah: *"Ey Davud! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet, sakın hevâya uyma. O taktirde seni Allah'ın yolundan saptırır."* (Sâd. 26) ve benzeri buyrukları indirmiştir. Şüphesiz ki yüce Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu fıtratın esası eğer fesattan kurtulabilirse hakkı bilmesi halinde ona uyar ve onu sever. Çünkü hak iki türlüdür. Birisi mevcut olan haktır. Görev onu bilmektir. Ona dair haber verirken doğruyu söylemektir. Bunun zıddı ise bilgisizlik ve yalandır.

Diğeri ise maksat olarak gözetilen haktır. Bu da insana faydalı olan haktır. İnsana düşen görev onu dinlemek ve gereğince amel etmektir. Bunun zıddı ise bâtılı istemek ve bâtıla uymaktır.

Bilindiği gibi yüce Allah nefislerde bilgisizliğin değil bilginin sevgisini, yalanın değil doğruluğun sevgisini, zararlı olanın değil faydalı olanın sevgisini yaratmıştır. Bunun zıddının görülmesi hevâdan, kibirden, kıskançlıktan ve buna benzer bir sebepten kaynaklanan karşı duran bir zıttın bulunmasıdır. Nitekim şanı yüce Allah bedenin iyiliği için zararlı olana değil de ona uygun olan yiyecek ve içecek şeylerin sevgisini yaratmıştır. Dolayısıyla beden kendisine zarar verecek şeyleri arzulayacak yahut faydalı olacak şeylerden hoşlanmayacak olursa bu bedendeki bir hastalıktan dolayı olur. Aynı şekilde hevâ, kibir, kıskançlık ve buna benzer menfaatine karşı olan hususlar nefisten uzaklaştırılacak olursa, kalp de kendisine faydalı olan faydalı bilgi ve salih ameli sever. Tıpkı bedende hastalık bulunmadığı hallerde kendisine faydalı olacak yiyecek ve içecekleri sevmesi gibi. Bunların her biri gerektirici olanın varlığı ve onu iten hususun bulunmayışı ötekine sebep teşkil eder. İşte bu da insanın halinin düzelmesinin sebebidir. Bunların zıddı ise bu halin bozulmasına sebeptir. İlim zayıflayacak olursa hevâ ona galip gelir.[582] ... Biri gerektirici diğeri itici olan ilim ve hevâ bulunacak olursa o taktirde hüküm

582 Asıl nüshada bir boşluk vardır. Ne ed-Dekaik sahibi ne de et-Tefsiru'l-Kebir sahibi bu hususta herhangi bir değinide bulunmamıştır.

daha üstün olanındır. Durum böyle olduğuna göre ademoğullarının ıslah olması iman ve salih amel iledir. Onları bunun dışına ancak şu iki şey çıkartır:

Birincisi ilmin zıddı olan bilgisizliktir. Bu taktirde insanlar dalalet ehli olurlar. İkincisi ise nefiste var olan hevâ ve arzulara/şehvete uymaktır. Bu durumda da insanlar azgın ve gazaba uğramış kimseler olurlar. Bundan dolayı yüce Allah: *"Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi."* (Necm, 1-2) buyurmuştur.

Yine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Benim sünnetime ve benden sonra gelecek hidâyete erdirilmiş raşid halifelerin sünnetine sımsıkı sarılmaya bakınız. Azı dişlerinizle onu iyice kavrayınız."[583] Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları azgınlığın zıddı olan raşid olmakla ve dalaletin zıddı olan hidâyet üzere olmakla nitelendirmiştir. Bunların her ikisi ile de birlikte ilim ve amel düzelir, insan ise cahil ve zalim değil alim ve adil olur.

İnsanlar salah/salih olmak hususunda iki türlüdür.

Bazen kul hakkı bilip onu açıkça görecek olursa ona uyar ve gereğince amel eder. İşte hikmet ile davet etmek durumunda olan kişi budur, öğüt ve ibret alan kişi budur, Kur'an'ın kendisinin yeniden öğüt almasını sağladığı kişi de budur.

İkinci tür kişi ise nefsi hevâsından alıkoyan korkuya ihtiyaç gösteren bir hevâsının ve karşıt bir duruşunun bulunmasıdır. İşte bu kişi güzel öğüt ile davet edilir. Yüce Allah'ın: *"Yahut korkar"* buyruğu ile: *"Olur ki korkarlar."* (Taha, 113) buyruklarında sözü geçen ikinci kısımdır.

Yüce Allah sûrede firavun kıssasında: *"Firavun'a git çünkü o pek azmıştır. De ki: Sen temizlenmek istiyor musun? İster misin ki sana Rabbine giden yolu göstereyim de korkasın?"* (Nâziât, 17-19) buyurmak sûretiyle temizlenip arınmayı hidâyet bulmayı ve haşyeti/Allah korkusunu bir arada sözkonusu ettiği gibi *"Allah'tan kulları arasından ancak alimler korkar."* (Fatır, 28); *"Onlardaki yazıda Rabblerinden korkanlara hidâyet ve rahmet vardı."* (A'raf, 154) ile *"Şâyet onlara: "Kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın" diye yaz(ıp farz kıl)saydık içlerinden pek azı müstesnâ, bunu yapmazlardı. Kendilerine verilen öğütleri yerine getirselerdi, elbette haklarında çok hayırlı ve daha bir sebat verici olurdu. O taktirde onlara katımızdan büyük bir mükâfat da verirdik. Ve onları elbette dosdoğru yola iletirdik."* (Nisa, 66-68) buyruklarında da ilim ile haşyeti (Allah korkusunu) bir arada zikretmiş bulunmaktadır.

583 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bunun böyle olmasına sebep ise öğüt almayı ihtiva eden hakkı bilmek, Kur'an-ı Kerim'in meydana getirdiği yeniden öğüt almak ve hevânın peşinden gitmeyi engelleyen haşyet/Allah korkusu unsurlarının her birisinin insanın durumunun düzelmesine sebep teşkil etmesi ve zıddını teşkil eden hususa karşı güçlendiği taktirde diğerini de gerektirici olmasıdır. Çünkü ilim ve öğüt almak güçlenecek olursa hevâyı geri iter. Hevâ Allah korkusu ile/haşyet ile uzaklaştırılacak olursa kalbin basireti açılır ve bilir. İşte ilmi ve ameli iki yol bunlardır. Bunların her biri doğru ve sağlıklı bir şekilde var olduğu taktirde diğerinden ihtiyaç duyduğu kadarını kulun düzelmesi/salih olması için ihtiyaç duyduğu şeyi ve her ikisinden kendisi için gerekli olanın bulunmasını sağlar. Bundan dolayı onun bozuluşu da her ikisinin yokluğu sebebi ile ortaya çıkar. Gerçek ilim yoksa o hidâyet bulmayan dalalete düşmüş birisi olur. Hakka uymuyor ise o taktirde azmış ve gazaba uğramış birisi olur.

İşte bundan dolayı *"kendilerine nimet verdiğim kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil"* (Fatiha, 7) ve bunun zıddı olmak üzere de: *"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar"* (Necm, 23) buyurmaktadır. Yine: *"Allah'tan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki"?* (Kasas, 50) ve: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* (Taha, 123) buyurmuş, bunun tam zıddı olmak üzere de: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır. Ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: Rabbim, niçin beni kör haşrettin. Halbuki ben görüyordum."* (Taha, 124-125) ve: *"İşte bunlar Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler. Ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (Bakara, 5) ve bunun zıddı olmak üzere de: *"Muhakkak ki günahkârlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler."* (Kamer, 47) buyurmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Allah Kur'an okuyup içindekilere uyan kimseye dünyada dalalete düşmemeyi, ahirette de bedbaht olmamayı garantilemiştir.[584]

Çünkü yüce Allah hidâyet ile mutluluğu, dalalet ile bedbahtlığı, dünya iyiliği ile ahiret iyiliğini, dünya kötülüğü ile ahiretin kötü halini bir arada sözkonusu eder, faydalı ilim ile salih ameli de birlikte zikreder. Nitekim bunların zıdları olan dalaleti ve gayyı/sapıp azmayı da birlikte zikreder. Gayy ise zannın ve nefislerin hevâsının arkasından gitmektir.

Bir arada sözkonusu edilenler ise karşıtlarının bulunmaması ve sağlıklı olmaları halinde birbirlerinden ayrılmazlar. Ancak ağır basan bir karşıtın varlığı

584 Buna dair açıklamalar daha önce geçti.

halinde biri diğerinden geri kalabilir. İşte bundan dolayı yergi, yasaklama ve istiaze konumunda dalaletin ve gayyın bilgisizliğin ve zulmün, dalaletin ve gazabın her birisi hakkında da yergi ve her birisinden yasaklama sözkonusu olur. Bir diğer sebep ise bunların her birisinin hoşlanılmayan ve olmaması istenen bir şeyler olmasından dolayıdır. Özellikle de bunların biri diğerini gerektiriyorsa bu böyledir.

Övmek, istemek ve Allah'ın lütfunun dile getirildiği konumlarda ise bazen bunların birisinin yerine getirilmesi istenir, bazen her ikisinin yerine getirilmesi istenebilir. Bazen bunların birinden övgü ile söz edilebilir, bazen bunların her ikisinden de övgüyle söz edilebilir. Çünkü bunların her biri istenen ve övülen birer hayırdır. Ve bunların biri diğerinin hâsıl olmasına sebeptir. Fakat salahın kemal derecesi ikisinin bir arada bulunmasına bağlıdır. Bu da kişi için bunlardan birisinin hâsıl olması ve ona zıd herhangi bir karşıtın bulunmaması halinde de ortaya çıkabilir. İnsanları davet edip onlara iyiliği emreden bir kimse bu hususta rıfk ve yumuşaklık yolunu izleyip bunlardan birisini isteyebilir. Çünkü bunların her biri bizatihi istenen bir şeydir, diğerinin varlığına da sebeptir. Çünkü böylesi kula her ikisini birlikte emretmekten daha rıfk ile muameledir. Çünkü her ikisi ona ağır gelebilir. Emretmek bir inşadır, yasaklamak ise bir yıkımdır. Emir ise gerekli ilaçların ele alınması sûretiyle afiyet ve esenliği sağlar. Yasak ise koruyuculuk ve yapıcılık kabilindendir. Afiyet ise kısım kısım gelir. Yıkım ise daha çabuk koruyuculuk daha geneldir. Bununla birlikte her ikisinde de belli bir sıralama hâsıl olur. Peki ya bu iki husustan her biri diğerinin de hâsıl olması ile birlikte maksadın da hâsıl olmasına sebep ve götüren bir yol oluyorsa nasıl olur?

Şanı yüce Allah'ın: *"Belki öğüt alır yahut korkar."* (Âyet 44) buyruğu ile: *"Olur ki korkarlar yahut o yeniden öğüt almalarını sağlar."* (Taha, 113) buyrukları risaletin tebliğ edilmesi sûretiyle iki husustan birisinin var olmasını istemeyi ifade eder. Burada "le alle: olur ki, umulur ki" lafzının gelmesi bir yumuşaklık ve bir beyan olmak üzere emri kolaylaştırmak içindir. Çünkü bunlardan birisinin hâsıl olması maksadın hâsıl olmasına götüren yol olur. Bu sebeple işin başından itibaren her ikisi istenmez. Bundan ötürü şu rivâyet gelmiştir: Bir iyilikten sonra bir diğer iyiliği işlemek şüphesiz o iyiliğin sevabının bir kısmıdır. Bir kötülükten sonra bir başka kötülük işlemek de o kötülüğün cezasının bir parçasıdır. Özellikle de sıdk/doğruluk gibi diğer iyilikleri gerektiren iyiliklerin esası için bu böyledir. Çünkü sıdk Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde yer alan İbn Mesud'un Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu hadisinde olduğu gibi hayrın esasıdır: "Sıdkı/doğruluğu elden bırakmayın. Çünkü doğruluk birre/her türlü iyiliğe iletir ve şüp-

hesiz birr cennete götürür. Kişi doğruluğu elden bırakmayarak ve doğruyu söyleyip yapmaya çalışarak sonunda Allah nezdinde sıddik/çok doğru olarak yazılır. Yalandan da oldukça kaçının. Çünkü yalan günaha götürür. Muhakkak günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeyi ve yalan söylemenin yollarını bırakmayarak sonunda Allah nezdinde çok yalancı olarak yazılır."

Bundan dolayı yüce Allah da: *"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler."* (Şuarâ. 221-222) buyurmuştur.

Yine yüce Allah: *"Çok yalancı ve çok günahkâr olan her bir kimsenin vay haline! O Allah'ın âyetleri kendisine okunurken işitir de sonra onları işitmemiş gibi büyüklük taslayarak ısrar eder."* (Casiye. 7-8) buyurmaktadır.

İşte bundan dolayı anlatıldığı üzere meşayihden birisi pek çok günahı olan arkadaşlarından birisini tedib etmek isteyince ona, oğulcağızım. Ben sana tek bir husus emredeceğim ve onu benim için dikkatle yerine getir. Ve şu saatte ben sana ondan başka bir emir vermeyeceğim. Doğruluktan ayrılma ve yalandan kaçın dedikten sonra yalandan ötürü de ona ağır bir tehditte bulundu. O bu şekilde doğruluğa sıkı sıkıya bağlanınca bu onu geri kalan hayırlı işleri yapmaya ve yapmakta olduğu kötülüklerden vazgeçmesine sebep oldu. Çünkü günahkâr bir kimse yalan hususunda sınır tanımaz.][585]

قَالَ لَا تَخَافَآ إِنَّنِي مَعَكُمَآ أَسْمَعُ وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾

46. "Buyurdu ki: Korkmayın! Çünkü ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın Mûsâ ile Harun'a: *"Çünkü ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm."* buyurması da böyledir. O desteklemekle yardımcı olmakla firavuna ve kavmine karşı ona yardım etmekle onlarla beraberdir. Nitekim bir kimse korktuğu bir kişiyi görecek olursa ona yardımcı olan kişi: Biz seninle beraberiz. Yahut düşmanına karşı biz sana yardımcı oluruz. seni destekleriz demesine benzer.][586]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Şahin, Cüneyd'e "mea: beraber"in anlamına dair soru sorunca o şu cevabı vermiştir: Bunun iki manası vardır. Nebilerle yardım ve korumak ile bir-

585 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XV. 239-247.
586 Minhâcü's-Sünne. VIII. 380.

liktelik demektir. Yüce Allah: *"Çünkü ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm."* buyurmuştur. Genel olarak herkes ile de ilim ve kuşatıcılığı ile birlikte olmak demektir. İşte yüce Allah: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir."* (Mücadele. 7) buyurmaktadır. Bunun üzerine İbn Şahin: Senin gibi birisi ümmete Allah'a giden yolu gösterebilecek birisidir diye cevap verdi.

Derim ki: Bu hidâyet imamları arasında manasının doğruluğu üzerinde ittifak edilmiş güzel bir sözdür. Onlar cehmiyye arasından: Cenab-ı hak zatı ile her yerdedir deyip arşın üzerinde oluşunu kabul etmeyen kimselere reddolmak üzere bunun gibi sözler söylerlerdi. Tasavvufçulardan bir kesim cehmiyyenin içine düştüğü bu hataya düşmüş ve hatta -genel ittihadçıların/vahdet-i vücutçuların söyledikleri gibi onu mevcudatın bizzat kendisi ve masmuatın/sanatı ile yaptıklarının aynısı kabul edecek duruma düşmüşlerdir.][587]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın Mûsâ (aleyhisselâm)'a: *"Çünkü ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm."* buyruğu sizi savunmak ve size gelecek zarardan sizi korumak sûretiyle demektir.][588]

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى ﴿٤٩﴾

49. "Sizin Rabbiniz kimdir ey Mûsâ dedi."

Tefsiri:

[Firavun: *"Sizin Rabbiniz kimdir ey Mûsâ"* deyince Mûsâ: *"Rabbimiz bütün her şeye hilkatini verip sonra da doğru yolu gösterendir dedi."* (Âyet 49-50). Böylelikle Mûsâ'nın cevabı kendisince bilindiği halde hakkı bilmediğini izhar eden ve cahil geçinen kimseye verilen bir cevap olmuştu. Çünkü firavunun: *"Âlemlerin Rabbi dediğin nedir."* (Şuarâ. 23) sorusu onun varlığını inkâr etmek anlamında bir sorudur. Bazı müteahhirinlerin sandığı gibi mahiyetinin ne olduğunu tarif etmek isteği ile sorulmuş bir soru değildir. Böyle diyenler: Firavun ondan mahiyetin beyanını istediği halde onu belirterek cevap verme imkânsız olduğundan ötürü o başka tarafa sözü kaydırmıştır. Fakat bu onların bir yanlışıdır. Çünkü firavun kesinlikle yaratıcıyı itiraf ve kabul etmiyor. aksine onu inkâr ediyordu. Onun soru sorması da varlığını inkâr anlamındaki bir soru idi. Bundan dolayı: *"Sizin benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum."* (Kasas. 38) ve: *"En yüce Rabbiniz*

587 el-İstikame. I. 187-188.

588 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . II. 551: Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VI. 146.

benim." (Nâziât, 24) demiştir. Eğer varlığını kabul edip onun mahiyetini bilmek isteyen birisi olmuş olsaydı böyle bir sözü söylemezdi, Mûsâ da onun mahiyetinin sözkonusu edilmediği bir şekilde cevap vermezdi.][589]

كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَىٰ ﴿٥٤﴾

54. "Siz de yeyiniz, davarlarınıza da yediriniz. Şüphe yok ki bunlarda tam akıl sahipleri için âyetler/belgeler vardır."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: "*Şüphe yok ki bunlarda tam akıl sahipleri için*" yani akıllı olan kimseler için "*âyetler vardır*" buyurmuştur.][590]

Şeyhulislâm Takiyyuddin Ahmed b. Teymiyye -yüce Allah'ın rahmeti ona- yüce Allah'ın: "*Bu ikisi gerçekten sihirbazdır.*" (Âyet 63) buyruğu hakkında dedi ki:

[Şüphesiz bu buyruk pek çok kimse için müşkil/açıklanması zor görülen hususlardan birisidir. Çünkü müslümanların mushaflarında yazılı olan: "إِنْ هَذَانِ: *Bu ikisi*" ibaresi (zel harfinden sonra) elif ile yazılmıştır. Kıraat imamlarının çoğunluğu da böyle okumuşlardır. Ama çoğu da nun harfini şeddeli olarak: "(إِنَّ) muhakkak" diye okumuşlardır. İbn Kesir ve Âsım'dan rivâyetle Hafs ise bunu şeddesiz olarak (إِنْ) diye okumuşlardır. Fakat İbn Kesir Hafsdan ayrı olarak nun harfini (هذَانّ) diye şeddeli okur. Müşkillik ise meşhur kıraate göre Arapça açısından izahta karşılaşılan zorluktan dolayıdır. Bu da Nafi'nin, İbn Amir'in, Hamza'nın, Kisai'nin, Âsım'dan rivâyetle Ebu Bekir'in kıraati olup, kıraat alimlerin cumhuru da bu şekilde okumaktadırlar. Lafız ve mana itibari ile de kıraatlerin en sahih olanıdır.[591] Bu ise bu kıraat hakkında söylenecekler ile ilgili olarak şu açıklama ile açıklık kazanmış olacaktır.

Açıklamanın zorluğunun kaynağı şudur: Tesniye/ikil olan isim nasb ve cer halinde ye ile ref halinde ise elif ile i'rablanır. Bu ise Kur'an'ın dili olan Arap dilinde ve nebni isimler hususunda diğerlerinde mütevatir olarak nakledilmiş bir husustur. Yüce Allah'ın: "وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ: *Anne ve babanın her birine mirasın altıda biri (verilir).*" (Nisa, 11) buyruğunda olduğu gibi. Daha sonra da yüce Allah: "فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ *Çocuğu olmayıp da anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince; üçte biri annesinindir.*" (Nisa, 11) buyurmuştur. Bir başka yerde: "وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ *Babasını ve annesini tahtın üzerine*

589 Minhâcü's-Sünne, II, 271.
590 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 436.
591 Zâdu'l-Mesîr, V, 296; İbn Cerir, XVI, 180.

çıkartıp oturttu." (Yûsuf. 100) ve: "وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ *Başlarınıza meshedin. Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın).*" (Maide. 6) buyurmuştur. Bunun yerine yüce Allah elif ile (الْكَعْبَانِ) buyurmamaktadır.

Yine yüce Allah: "وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ. إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ *Onlara şu kasaba halkını örnek göster. Hani oraya elçiler gelmişti. O zaman biz onlara iki elçi göndermiştik de onlar bu ikisini de yalanlamıştı. Biz de üçüncü bir kişi ile desteklemiştik.*" (Yâsîn. 13-14) buyurmuş ve (اثْنَانِ) buyurmamıştır.

Yine yüce Allah: " قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ *Her birinden çifter çifter (geminin) içine yükle.*" (Hud. 40); "ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ *-Sekiz çift (yaratmıştır). Koyundan iki çift, keçiden iki çift. De ki: "Erkeklerini mi dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin döl yataklarında sarınıp bürüneni mi, (hangisini) haram kıldı?"* (En'âm. 143) buyurmuş ve ne (اثْنَانِ) ne de: (الذَّكَرَانِ وَالْأُنْثَيَانِ) buyurmuştur.

Ayrıca yüce Allah: "وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ *Her şeyden de çift çift yarattık. İyi düşünürsünüz diye.*" (Zâriyât. 49) buyurduğu halde (زَوْجَانِ) buyurmamış diğer taraftan: (فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ Eğer kadınlar ikiden fazla iseler) (Nisa. 11) buyurmakla birlikte (اثْنَتَانِ) buyurmamıştır.

Bunun benzeri Kur'an-ı Kerim'de olsun başkasında olsun pek çok ve meşhurdur. Nahivciler (هَذَيْنِ وَاللَّذَيْنِ) gibi müphem mebni isimlerin de bu şekilde irablandıklarını ve mebni ismin ref halinde elif ile geldiğini zannetmişlerdir. İşte açmaz buradan kaynaklanmaktadır. Ebu Amr ise Arap dilinde imam bir kişilik idi. Bu sebeple o Arapçada bilinen şekli ile: (إِنَّ هَذَيْنِ لَسَاحِرَانِ) diye okumuştur. Geçmişte bu şekilde okuyanların olduğunu da zikretmiş bulunmaktadır. Onun hakkındaki kanaat de onun yalnızca doğru gördüğü şekilde değil de ancak naklettiği rivâyet ile okuduğudur. Onun şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: Şüphesiz ben yüce Allah: (إِنْ هَذَانِ) diye okumaktan hayâ ederim. Böyle demesinin sebebi ise onun Arapça bakımından bir açıklaması olduğu görüşüne sahip olmamasındandır. Bazıları ise bu kıraatte Ebu Amr'ın hatalı olduğunu söylemiştir. Zeccac bunlardan birisi olup şöyle demiştir: Ben Ebu Amr'ı mushafa muhalif kıraatini caiz görmüyorum.[592]

Mushafın resmine/yazı şekline muvafık meşhur kıraate gelince nahivcilerin bir çoğu bu kıraat lehine benim el-Haris b. Ka'boğullarının lugatı/söyleyişi oldu-

592 Zâdu'l-Mesîr. V. 299.

ğunu delil göstermişlerdir. Bunu ayrıca Arap dili imamlarından birden çok kişi de nakletmiş bulunmaktadır.

el-Mehdevi dedi ki: el-Haris b. Ka'boğulları (جَاءَنِي الزَّيْدَان): İki Zeyd bana geldi dediğimiz gibi: "(ضَرَبْتُ الزَّيْدَانِ وَمَرَرْتُ بِالزَّيْدَانِ): İki Zeyd'i dövdüm, iki Zeyd'e uğradım)" derler.

el-Mehdevi dedi ki: Bunu Ebu Zeyd, Ahfeş, Kisai ve Ferra nakletmiş bulunmaktadır.[593]

Ebu'l-Hattab da bunun aynı zamanda Kinaneoğulları'nın söyleyişi olduklarını nakletmektedir.[594]

Ondan başkaları ise onun Has'anlıların bir söyleyişi olduğunu da nakletmektedir.

Şairin şu beyiti de buna örnektir:

تَزَوَّدَ مِنَّا بَيْنَ أُذُنَاهُ ضَرْبَةً   دَعَتْهُ إِلَى هَاوِي التُّرَابِ عَقِيمٌ

"O bizden iki kulağı arasında bir darbe aldı

Onu toprağa helak olmuş olarak yıktı."

İbnu'l-Enbari de şöyle demiştir:[595] Bu el-Haris b. Ka'boğulları ile Kureyş'in lugatidir.

Zeccac dedi ki: Ebu Ubeyde -ravilerin ileri gelenlerinden birisi olan- Ebu'l-Hattab'dan bunun Kinane'nin lugatı/söyleyişi olduğunu nakletmektedir. Onlar ref, nasb ve cer halinde tek bir şekilde tesniyede elif kullanırlar. Buna tanık olarak da şu beyiti göstermişlerdir:

فَأَطْرَقَ إِطْرَاقَ الشُّجَاعِ وَلَوْ يَجِدْ   مَسَاغًا لناباه الشُّجَاعِ لَصَمَّمَا

"O kocaman bir yılanın kafasını eğdiği gibi başını eğdi ve eğer o yılan güçlü azı dişlerini geçireceği bir yer bulabilseydi mutlaka onu delip geçerdi."

Ve ayrıca şunları söylemiştir: İşte bunlar: (ضربته بين أُذُناه): İki kulağı arasına bir darbe indirdim derler.[596]

593 Zâdu'l-Mesîr, V, 298.
594 İbn Cerir, XVI, 180.
595 Zâdu'l-Mesîr, V, 298.
596 Zâdu'l-Mesîr, V, 298. Beyit Taberi, XVI, 180'de yer almaktadır.

Derim ki: Haris b. Ka'boğulları Necranlılardır. Şüphesiz Kur'an-ı Kerim bu lugate göre nazil olmamıştır. Aksine bütün Kur'an-ı Kerim'de mebni isimlerin tesniyeleri nasb ve cer halinde -daha önce tanıklarında geçtiği gibi- ye iledirler. Sahih'te Osman (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği sabittir: Şüphesiz Kur'an Kureyş lugatı/ağzı ile nazil olmuştur. Mushafı yazan Kureyşliler ile beraberlerindeki Zeyd'e şöyle demişti: Herhangi bir hususta ihtilafa düşerseniz onu Kureyş lugatı/ağzı ile yazınız. Çünkü Kur'an onların lugatı ile inmiştir. Onlar ise sadece burada ve "et-tâbut" lafzının yazılışında ihtilaf etmişler, bunu Osman (radıyallâhu anh)'a götürünce onlara Kureyş lugatı ile yazılmasını emretmiştir. Bunu Buhârî Sahih'inde rivâyet etmektedir.[597]

Enes'den rivâyete göre Huzeyfe b. el-Yaman Osman (radıyallâhu anh)'ın yanına geldi. Kendisi ise Iraklılar ile birlikte Ermenistan ve Azerbeycan fethinde Şamlılar ile birlikte gazaya katılmıştı. Huzeyfe kıraatteki ihtilaflarından dehşete kapıldı ve Osman (radıyallâhu anh)'a şöyle dedi: Ey müminlerin emiri! Yahudilerle hristiyanların kitapları hakkında ihtilafa düşmelerine benzer bir ihtilafa düşmeden bu ümmetin imdadına yetiş.

Bunun üzerine Hafsa'ya şu haberi gönderdi: Bize yanındaki sahifeleri gönder, biz de onları mushaflar halinde istinsah edip çoğaltalım. Sonra o sahifeleri sana geri verelim. Hafsa (radıyallâhu anhâ) sahifeleri Osman'a gönderince Zeyd b. Sabit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Said b. el-As ve Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam'a verdiği emir üzerine onlar da bu sahifeleri mushaflar halinde istinsah edip çoğalttılar. Osman Kureyşli üç kişiye dedi ki: Zeyd b. Sabit ile Kur'an'daki herhangi bir lafız hakkında anlaşmazlığa düşecek olursanız o lafzı Kureyş'in dile ile yazınız. Çünkü Kur'an onların dili ile inmiştir.

Onlar da dediğini yaptılar. Nihâyet sahifeleri mushaflar halinde istinsah edip bitirdiklerinde Osman da sahifeleri Hafsa (radıyallâhu anhâ)'ya geri iade etti. Her bir bölgeye kopyaladıkları nüshalardan birer mushaf gönderdi ve bunun dışında Kur'an-ı Kerim'den herhangi bir sahifede yahut mushafta yazılı olan ne varsa yakılmasını emretti.

Hafsa (radıyallâhu anhâ)'dan aldığı bu sahifeler ise Ebu Bekir ile Ömer'in Zeyd b. Sabit'e toplamasını emrettikleri sahifelerdi. Buna dair hadis de Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde ve başka kaynaklarda bilinmektedir. Bu sahifede yazılı olanlar da onun hattı ile yazılmıştı. Bundan dolayı Osman (radıyallâhu anh) o sahifelerden mushafları çoğaltacak kimselerden birisi olmasını emir buyurdu. Fakat onunla beraber

597 Buhârî, 4984.

de Kureyşlilerden -Kureyş dili ile yazılması maksadı ile- üç kişi daha görevlendirdi. Kureyşlilerin dili ile ensarın dili sadece "et-tâbuh" ile "et-tâbut"un yazılışında farklılık gösterdi. Onlar da Kureyş dili ile "et-tâbut" diye yazdılar.

İşte bu husus istinsah edilen/kopyalanarak çoğaltılan mushafların çok olduğunu göstermektedir. Bu da bilinen ve meşhur bir husustur. İşte bu da bazı lafızlar ile ilgili olarak yazıcının bir yanlışıdır yahut da bu Osman'dan (böylece) nakledilmiştir diyenlerin yanlış olduğunu ortaya koyan hususlardandır. Çünkü bunun böyle diyenlerin dediği gibi olması çeşitli bakımlardan imkânsızdır.

Herşeyden önce mushafların çok olup, her bir mushaf üzerinde bir cemaat kalabalığının toplanmış/ittifak etmiş olması sonra da her bir mushafın Kur'an-ı Kerim'i okuyan ve bunu ezberleri ile kontrol edebilen pek çok ashab ve tabiinin bulunduğu bir takım bölgelere ulaşmış olmasıdır. Çünkü bir kimse bazı yerlerinde yanlış yaptığı bir mushaf istinsah edecek olursa o yanlışın hafızların ezberindeki Kur'an'a vesair mushaflara muhalif olması dolayısı ile yanlış olduğu bilinir. Diyelim ki birisi bir mushaf yazdı. Sonra da birincisi ve ikincisine itibar etmeksizin diğer insanlar da onu istinsah etti. Bunda bir hatanın meydana gelmesi mümkün olur. Fakat karşımızda büyük bir topluluğun yazdığı ve onların asgari sayılarının dahi tevatür derecesine ulaşacağı pek büyük bir topluluğun vakıf olup bildiği bütün mushaflar ortadadır. Eğer sahifede bir lahn/kurala aykırı bir yazım olduğu farzedilecek olursa o sahifede ancak Kureyş'in lehçesi ile yazan bir topluluk da yazmış bulunuyor. Peki onların hepsinin bu lafzı "(إن هذان)" şeklinde bunun ağızlarında hiçbir şekilde caiz olmayan bir lahn olduğunu bile bile yazmak üzerinde ittifak etmeleri yahut da: "(والمقيمين الصلوة)" (Nisa, 162) diye bunun bazılarının iddia ettiği gibi lahn/yanlış yazım olduğunu bildikleri halde ittifakla yazmaları nasıl sözkonusu olabilir?

Zeccâc dedi ki: Yüce Allah'ın: *"(والمقيمين الصلوة)"* buyruğu hakkında bunun hata olduğunu söyleyenlerin görüşlerini naklederek ileri sürdüğü kanaat[598] doğru olmaktan son derece uzaktır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'i toplayanlar o dili konuşan ve bu hususta kendilerine uyulan kimselerdir. Nasıl olur da başkalarının ıslah edip düzeltecekleri bir şeyi geriye bırakabilirler? O halde böyle bir şeyin onlara nisbet edilmemesi gerekir.

İbnu'l-Enbari dedi ki: Osman (radıyallâhu anh)'a isnad edilen rivâyet muttasıl olmadığından dolayı sahih değildir. Onun kendisinden sonra geleceklerin düzeltmesi maksadıyla geriye düzeltilecek bir şeyler bırakmış olmasına imkân yoktur.

598 Daha önce buna işaret edilmişti.

Derim ki: Bunun yalan olduğunu açıkça gösteren hususlardan birisi şudur: Eğer Osman hakkında böyle bir şeyi düşünecek olursak o şüphesiz ki bu kanaatini tek bir nüsha hakkında söylemiş olabilir. Fakat bütün mushaflarda ittifak ile bir hata bulunsa ve Osman da bunların hepsinde bunu görmüş olduğu halde susmuş olması ihtimali ise hem adeten hem şer'an, hem yazanlar hakkında hem Osman hakkında buna imkân yoktur. Diğer taraftan mushafların kendilerine ulaşmış olup Kur'an'ı ezberledikleri halde orda olanları gören ve Kur'an'da -tilavet bir tarafa- lugat bakımından caiz olmayan bir takım lahnlerin bulunduğunu bilen müslümanlar olacak ve bunların hepsi böyle bir münkeri/olmadık bir şeyi kabul edecek ve değiştirmeden bırakacak. Bu adeten bâtıl olduğu açıkça bilinen hususlardandır. Aynı zamanda dalalet üzere ittifak edip toplanmaları sözkonusu olmayan müslümanların dininin de bilinen bir gereğidir. Onlar böyle bir yanlışı kabul etmek yerine her türlü marufu emreden, her türlü münkeri yasaklamaya çalışan kimseler iken aralarından herhangi bir kimsenin değiştirmeye kalkışmayacağı bir münkeri Allah'ın kitabında bırakmaları -üstelik hiçbir kimsenin bu hususta işine yarayacak bir maksadı da yokken- mümkün değildir. Eğer Osman (radıyallâhu anh)'a yazan kişiye bunu değiştirmesini emret denilmiş olsaydı hiç şüphesiz onu değiştirmek onun için en kolay işlerden biri olurdu.

İşte bu ve buna benzer mushafta bir lahn yahut bir hata olduğu iddiasını ileri sürenlerin kesinlikle hata içerisinde olmalarını gerektiren hususlardan birisidir. Bu iddia sözleri herhangi bir şekilde delil teşkil etmeyen bazı kimselerden nakledilmiş olsa bile durum değişmez. Çünkü mushafta olanı nakledip yazan ve okuyanların durumunun aksine böyle bir şeyi söyleyen kimsenin sözünde hata etmesi elbetteki mümkündür. Çünkü Kur'an'ı yazıp okuyanlar için hata etmek bu hususta imkânsızdır. Nitekim Osman (radıyallâhu anh) da herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onu Kureyş'in dili ile yazınız. Yine Ömer de İbn Mesud (radıyallâhu anh)'a şöyle demiştir: İnsanlara Kureyş dili ile Kur'an okut. Onlara Huzeylilerin dili ile okutma. Çünkü Kur'an Huzeylilerin dili ile inmemiştir.

Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki: *"Biz gönderdiğimiz her bir peygamberi ancak kendi kavminin dili ile gönderdik."* (İbrahim, 4) buyruğu da buna delil teşkil etmektedir. Onun kavmi ise yüce Allah'ın: *"Kavmin onu yalanladı. Halbuki o hakkın ta kendisidir."* (En'âm, 66) buyruğunda dile getirildiği gibi Kureyş'in kendisidir. Kinaneliler ise Kureyşlilerin komşularıdır. Onlardan nakleden kişi de sika birisidir. Fakat nakleden kişi işittiğini nakleder. O bunu mebdi müphem isimler hakkında işitmiş olup onların bunu "(بين أذناه) ile (ولناباه) kullanımlarını işiten kimseden farklı olarak sair isimlerde de böyle kullandıklarını zannetmiş olabilir.

Şüphesiz ki böyle bir kullanım müphem olmayan isimlerde gâyet açıkça ortadadır. Bu durumda söylenmesi gereken: Bunun Kureyş'in lugatı/ağzı olduğu sabit değildir demekten ibarettir. Hatta ye harfi ile tilavet olunması halinde müphem isimlerde dahi diğer Arapların telaffuzunda bile bu yoktur. Bunu söyleyen nahivciler ise ancak kıyas yaparak söylemişlerdir. Onlar müphem isimlerdeki tesniyeyi/ikili diğer isimlerdeki gibi kabul etmişlerdir. Yoksa Kur'an-ı Kerim'de onların söylediklerine delil olacak bir tanık bulunmamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de nasb yahut cer konumunda bunun dışında mebni müphem başka bir isim yoktur. Bunun lafzı da: (هذان) şeklindedir. Bu ise hem lafız hem resim (mushaftaki yazılış) bakımından sabit ve mütevatir bir nakildir.

Yazıcının hata ettiğini iddia eden kişinin kendisi ise görülmedik büyük bir hata içindedir. Nitekim bu husus bir başka yerde genişçe açıklanmıştır. Çünkü mushaf tevatür ile nakledilmiştir. Ve birçok mushaf yazılmıştır. Hepsinde de elif ile yazılıdır. Peki bu durumda bunun yanlış olduğu nasıl düşünülebilir?

Aynı şekilde kıraat alimleri de başkalarından işittikleri gibi okumuşlardır. Müslümanlar Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde de Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali döneminde de Taha Sûresi'ni okuyorlardı. Üstelik bu Kur'an-ı Kerim'in ilk nazil olan buyruklarındandır. İbn Mesud da şöyle demiştir: Beni İsrail (İsra), Kehf, Meryem, Taha ve Enbiya sûreleri ilk nazil olan sûrelerdendir ve bunlar benim de ilk öğrendiğim sûrelerdendir demiştir. Bunu da Buhârî ondan rivâyet etmektedir.[599] Bu sûre insanların ittifakı ile Mekki bir sûredir.

Ebu'l-Ferec (İbnu'l-Cevzi) ve başkaları dedi ki: Bu sûre ilim adamlarının icmaı ile Mekke'de inmiştir. Hatta ilk nazil olan sûrelerdendir. Hatta rivâyet olunduğuna göre bu sûre Ömer'in kızkardeşinin yanında yazılı olarak bulunuyordu. Buna göre Ömer'in müslüman oluş sebebi de şu idi: Kızkardeşinin müslüman olduğu haberi kendisine ulaşınca sûre de kızkardeşinin yanında kıraat olunan bir sûre idi. Dolayısı ile ashab-ı kiramın bu lafzı bu şekilde okumuş olmaları kaçınılmaz bir durumdur. Onların hepsinin Ebu Ömer gibi ye ile (هذين hâzeyni diye) okumuş olmaları imkânsızdır. Çünkü durum böyle olsaydı kimse "ye" ile okuyuştan başka türlü okumaz ve ancak ye ile yazılırdı. Böylelikle onların yahut çoğunluklarının bunu cumhurun okuduğu gibi elif ile (هذان hâzâni diye) okudukları bilinmiş olmaktadır. Ashab-ı kiram Mekke'de, Medine'de, Şam'da, Kufe'de ve Basra'da bu sûreyi namazda ve namazın dışında okuyorlardı. Tabiun da bunu onlardan işitip dinledi. Tabiundan ise onların tabileri dinledi. Dolayısıyla kıraat alimlerinin çoğunluğu bunu ancak elif ile okumakla birlikte ashab-ı kiramın hep-

599 Buhârî, 4708, 4739, 4994 (Çeviren)

sinin bunu "ye" harfi ile okumuş olmalarına imkân yoktur. Çünkü kıraat alimleri kıraatlerini ya ashab-ı kiramdan yahut da ashab-ı kiramdan alan tabiinden alıp öğrenmişlerdir. İşte bu da ashab-ı kiramın genel olarak bu kelimeyi cumhurun okuduğu ve mushafta yazılı olduğu gibi elif ile okuduklarının kesin olarak bilinmesini sağlayan hususlardan birisidir.

Ashab-ı kiramın bunu ancak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in kendilerine öğrettiği gibi okumuş oldukları ve Arapların lugatı sonra da Kureyşlilerin lugati gibi okudukları bilinmiş olmaktadır. Böylelikle de müphem isimler hususunda onlar tarafından bilinen fasih lügatin/söyleyişin de bu olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre: (إن هذان ، مررت بهذان) denilir. Bu da ref, nasb ve cer hallerinde elif ile kullanılacağı anlamına gelir. Onların kullanımlarının ref halinde elif ile (nasb ve cer hallerinde ye ile) olduğunu söyleyenlerden ise buna dair tanık getirmeleri ve onlardan işitilmiş olan lügatlarının/söyleyişlerinin nesir ve nazım olarak bu şekilde nakledilerek geldiğini göstermesi istenir. Kur'an-ı Kerim'de böyle diyenin gösterebileceği bir tanık bulunmamaktadır. Fakat bu kanaat sahiplerinin dayanağı kıyastır.

Bu durumda diyoruz ki: Bunu başka diğer isimlerle kıyaslamak yanlıştır. Çünkü aralarında fark hem aklen hem sema yoluyla sabittir. Nakil ve sema yoluyla bu fark zikrettiğimiz şekildedir. Akıl ve kıyas açısından bu farka gelince: Aradaki farkı ileri gelen nahivcilerden birden çok kişi fark etmiştir. İbnu'l-Enbari ve başkaları Ferra'dan şöyle dediğini nakletmiştir: (هذان) deki tesniye elifi aslında (هذاه)'ın elifidir. Bundan sonra gelen "nun" harfi de bir ile iki arasındaki farkı göstermektedir. Tıpkı bir/tekil ile çoğul arasındaki farkın, (الذين)ın "nun" harfi ile gösterildiği gibi. el-Mehdevi ve başkası da bunu Ferra'dan nakletmiş bulunmaktadır. Onun ifadeleri lafzen şöyledir: O "elif"in tesniye alameti olmadığını, aksine (هذا) nin elifi olup ona bir nun ekledik ve onu değiştirmeyerek tıpkı (الذي) da ye'den sonra nun'u eklediğimiz gibi ve her durumda (الذين) dediğimiz gibi (هذان) dedik.

(Devamla) dedi ki: Bazı Kufeliler de şöyle demiştir: (هذا) deki elif (يفعلان) ye'e benzemektedir. Yani o değişmediği gibi bu da değişmez.

(Devamla) dedi ki: el-Cürcani dedi ki:[600] Biri med ve nun harfi olmak üzere iki harfli bir isim olduğundan ötürü ve bu harf de harekeye benzediğinden dolayı

600 Kasıt Abdulkahir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürcani'dir. (Künyesi) Ebu Bekr'dir. Belağatın esaslarını vazetmiş kişidir. Taberistan ile Horasan arasındaki Cürcan ahâlisinden olup dilin önder/imamlarındandır. Oldukça latif bir şiiri vardır. Kitapları arasında Esraru'l-Belâğa, Delâilü'l-İ'caz, el-Cüme'l-Fi'n-Nahv, el-Muğni Fi Şerhi'l-Îzah ve el-İ'câz gibi eserleri sayılabilir.

tesniye halinde iki eliften birisinin hazf edilmesi gerekmektedir. Birincisinin hazf edilmesi ise isim tek harfli kalmasın diye güzel kaçmadığından ikincisinin alameti hazfedildi. Nun da tesniyeye delalet eder. Dolayısıyla nun'un asıl elifi değiştirmesinin açıklanır bir tarafı olmadığından ötürü tekilde elif sabit kaldığı gibi her durumda sabit kalır.

el-Mehdevi dedi ki: Kadı İsmail, İbn Keysan'a bu meseleye dair soru sorması üzerine o şöyle demiştir: Müphem ismin tekilinde de çoğulunda da i'rab açıkça görülmediğinden ötürü tesniye/ikil de bu hususta tekil gibi kullanılmıştır. Çünkü tesniyenin değişmemesi gerekir. İsmail dedi ki: Söylediğin gerçekten çok güzel. Keşke bunu senden önce birisi daha söylemiş olsaydı da böylelikle o da buna ışık tutmuş olsun. Bunun üzerine İbn Keysan ona şu cevabı vermiştir: O halde bu hususa ışık tutması için kadının kendisi böyle desin demesi üzerine kadı İsmail de gülümseyerek cevap vermişti.

Derim ki: el-Ferra ve başkaları bu hususta ondan önce böyle demişlerdir. el-Ferra ise Kufeliler arasında Basralılar arasında Sibeveyh gibidir. Fakat İsmail Basralıların nahiv ekolüne dayanırdı. el-Müberred ise özel olarak onunla ilgilenirdi. Bu görüşün açıklaması şöyledir: Eğer tekil olan (ذا) lafzını diğer isimler gibi kullanacak olsalardı tesniye halinde (ذوان) demeleri gerekirdi. Ama Sülasi/üç harfli isimlerden olan (عَصَوَانِ وَرَجَوَانِ) ve buna benzer isimlerde söyledikleri gibi kullanmamışlardır. Baştaki (هَا) ise tembih/uyarı, dikkat çekme harfidir. Lamı (üçüncü son harfi) hazf edilmiş olan isimleri de (أَبَوَانِ) demiş ve bu durumda tesniye ile lam harfi (üçüncü harf olan bu kelimedeki vavı) aslına döndürmüş oluyorlar. (هَذَا)'ın dışında da şöyle demişlerdir:[601]

(يَدَانِ) iki el. Ancak (ذا) de (ذوان) dememişlerdir. Bunun yerine[602] sahip anlamındaki (ذُو) ile (ذَات) lafızlarında yaptıkları gibi yapmışlar ve: (هُوَ ذُو عِلْمٍ): O, ilim sahibidir ile (هُمَا ذوَا عِلْمٍ) O ikisi ilim sahibidir, demişlerdir. Kur'an-ı Kerim'deki: "(ذَوَاتَا أَفْنَانٍ)" (Rahman, 48) buyruğunda olduğu gibi. İşaret isminde ise –ikil olarak- (ذان) ve (تان) demişlerdir. Yüce Allah'ın: *"(فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ): İşte bunların ikisi Rabbin tarafından (gelen) iki burhân/kesin belgedir."* (Kasas, 32) buyruğunda olduğu gibi.

Sahip anlamında (ذا)'ın i'rab edilen bir isim olduğunda şüphe yoktur. Bundan dolayı ref, nasb ve cer durumlarında i'rabı değişerek (ذُو، ذَا، ذِي) denilir. Fakat işaret isimlerinde ismu mevsumlarda ve zamirlerde ise bu lafız mebnidir. Fakat

601 Asıl nüshada boşluk.
602 Asıl nüshada boşluk.

işaret isimlerinin ref, nasb ve cer hallerinde ne tekillerinde ne çoğullarında herhangi bir fark gözetilmediği gibi tesniye halinde de böyledir.

Hatta: (قَامَ هَذَا وَأَكْرَمْتُ هَذَا وَمَرَرْتُ بِهَذَا)Bu kalktı, buna ikram ettim ve buna uğradım, dahi demişlerdir[603]. İşte çoğul olarak (هَؤُلاَءِ): Bunlar, lafzı da bu şekildedir. Tesniye halinde de böyledir. Bunun için: (قَالَ هَذَانِ وَأَكْرَمْتُ هَذَانِ وَمَرَرْتُ بِهَذَانِ) :Bu ikisi dedi, bu ikisine ikram ettim, bu ikisine uğradım, denilir. İşte bu hususta kıyasa uygun olan da bu ismin tesniyesinin tekili ve çoğulu gibi olmasıdır. Aynı şekilde tekiline ve çoğuluna itibar olunan başka isimlerin tesniyesi gibi değerlendirilemez. Çünkü i'rabı yapılabilir isimlerin tesniyeleri, tekilleri ve çoğulları gibi değerlendirilir. Bu durumda (رَجُلٌ وَرَجُلاَنِ وَرِجَالٌ): Bir adam, iki adam ve adamlar, denilir. Her üç halde de bu gibi isimler mureb olup müfret ve çoğulunda i'rab açıkça görüldüğü gibi tesniyesinde de açıkça görülür.

Böylelikle Arap dilinin gereği bu buyruğun (إِنَّ هَذَيْنِ) diye gelmesidir, diyenlerin Kur'an-ı Kerim'in indiği lügat olan bilinen dil kullanımından herhangi bir nakillerinin bulunmadığı açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Bunun tam aksine işaret isimlerinden tesniye olan isimler her üç halde de tıpkı işaret isimlerinin tekilinde ve çoğulunda olduğu gibi aynı lafız ile söylenmesi gerektiği de ortaya çıkmaktadır. Bu durumda eğer "elif" müfredin elifidir ve ona nun ilave edilmiştir denilecek olsa, yahut da bu tesniyenin alameti olup hazf edilmiştir ya da bu elif her ikisi için de kullanılır denilecek olursa işte İbn Keysan'ın verdiği cevabın manası da budur. Mana itibari ile el-Ferra'nın görüşü de onun gibidir. Cürcani'nin görüşü de böyle olduğu gibi buradaki elif yefalâni'nin elifine benzer diyenlerin görüşü de böyledir.

Diğer taraftan şöyle denilir: Mevsul isim de böyle olabilir. Yüce Allah'ın: "(وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ): *Sizden fuhuş yapan erkeklerin her ikisine.* (Nisa, 16) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü sabit olduğu üzere Kureyş'in lugatinde: (رَأَيْتُ الَّذَيْنِ فَعَلاَ وَمَرَرْتُ بِاللَّذَيْنِ فَعَلاَ) (Bu işi) yapan iki kişiyi gördüm, o iki kişiye uğradım, derler. Yoksa: O üç halde de elif iledir de denilebilir. Çünkü isim mebnidir. Bundaki elif ise (الذين) deki ye'den bedeldir. Zaten Ferra, İbn Keysan ve diğerlerinin zikrettikleri de buna delildir. Çünkü Ferra (هَذَا)'ı (الذين)'e benzetmiştir. Ona (اللَّذَانِ)'in benzetilmesi ise daha uygundur. Ayrıca İbn Keysan müphem ismin üzerinde i'rabın görülmediği mebni bir isim olduğunu ifade ederek gerekçelendirmiş ve böylelikle onun tesniyesini tekili ve çoğulu gibi değerlendirmiştir. İşte bu husus mevsul isimlerde de sözkonusudur.

603 Her üç kullanımda i'rabları değişik olmakla birlikte lafzî bir değişikliğin sözkonusu olmadığını anlatmak istemektedir. (Çeviren)

Bunu zamirlerin de bu türden olmaları desteklemektedir. Merfu ve mansupların muttasıl ve munfasıl zamirleri olmakla birlikte mecrurlar böyle değildir. Onların yalnızca muttasıl zamirleri bulunur. Çünkü mecrur ancak daha öncesinde bir (cer) harfi yahut da bir muzaf bulunur. O hiçbir zaman kendi amilinden önce gelmez ve dolayısıyla ondan ayrı bulunmaz. Tekil muttasıl zamir (أَكْرَمْتُكَ وَمَرَرْتُ بِكَ): Sana ikram ettim ve sana uğradım, cümlelerinde "kef" harfidir. Çoğul halinde ise: (أَكْرَمْتُكُمْ وَمَرَرْتُ بِكُمْ): Size ikram ettim ve size uğradım, denilir. Tesniye/ikil halinde ise nasb ve cer hallerinde elif ilave edilerek (أَكْرَمْتُكُمَا وَمَرَرْتُ بِكُمَا): İkinize ikram ettim ve ikinize uğradım, denilir. Nitekim ref halinde hem tekil hem çoğul halinde: (فَعَلْتَ وَفَعَلْتُمْ): Ben/sen/siz yaptım/yaptın/yaptık, denilirken tesniyede yalnızca elif ilavesi ile (فَعَلْتُمَا): İkiniz yaptınız denilir. Bu da ref, nasb ve cer hallerinde tesniye için bir alamet olması için eklenmiştir. Nitekim (إِيَّاكُمَا): İkinize/ikinizi ile (أَنْتُمَا): İkiniz lafızlarında munfasıl zamirde de elif ilave edilmiştir.

İşte bütün bunlar mebni isimlerde her üç durumda da tesniye lafzının aynı türden olduğunu açıkça gösteren hususlardandır. Onlar mureb isimlerde yaptıkları gibi bu ismin ref, nasb ve cer halleri arasında fark görmemişlerdir. Tesniye kipinde bu tekil ve çoğul lafzına göre daha beliğdir. Çünkü onlar zamirlerde tekil ve tesniye halinde mansup ve mecrur zamir ile merfu zamir arasında fark gözettikleri halde tesniye işaret ve mevsul isimlerde bu farkı gözetmezler. Aynı zamanda tekil ve çoğul arasında merfu olanla olmayan arasında da fark gözetmezler. O halde tesniye olanında böyle bir fark gözetmemeleri öncelikle sözkonusudur. Hamd, bir ve tek olarak Allah'a mahsustur. Allah Efendimiz Muhammed'e, aile halkına ve ashabına pek çok salat ve selâm buyursun.][604]

Üstadımız Şeyhulislâm İbn Teymiyye bu meseleyi bir başka yerde de zikretmiş ve yine bu itirazı sözkonusu etmiş bulunmaktadır:

Bir fasıl

Bu Husustaki İtiraza Cevap

Daha önce yazdıklarımıza ref hali dışında da diğer isimlerde olduğu gibi (tesniyenin) ye ile geldiği söylenerek itirazda bulunulabilir. Çünkü yüce Allah: "*(وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ): Kâfirler diyecekler ki: Rabbimiz cin ve insanlardan bizi saptıran o ikişiyi bize göster*" (Fussilet, 29) buyurmuş ve "el-

604 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 248-261. Eseri derleyen muhterem İyad b. Abdullatif burada ne alıntının bittiğini belirtmiş ne de kaynak zikretmiştir. Kaynağı tarafımızdan tespit edilmiştir. (Çeviren).

lezine" de olduğu gibi her üç durumda da ye harfi ile denildiği gibi (اللَّذَانِ أَضَلاَّنَا) denilmemiştir. Yine yüce Allah Mûsâ (aleyhisselâm) kıssasında: "*(إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ): Bu iki kızımdan birini sana nikâh edeyim istiyorum.*" (Kasas, 27) buyurmuş olup (هَاتَانِ) buyurmamıştır.

Burada (هَاتَيْنِ): İki kız, lafzı irab itibariyle (ابْنَتَيَّ): İki kızımı lafzına tabi olmakla birlikte, (ابْنَتَيَّ):İki kızımı lafzına uyarak (هَاتَانِ) dememiştir. Buna atf-ı beyan da denilebilir. Atf-ı beyan ise yüce Allah'ın: "*(وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا) Semud kavmine de kardeşleri Salih'i (gönderdik)*" (Hud, 61) buyruğunda olduğu gibi sıfatı andırıyor ise de sıfat, ya türemiş bir isim ya da türemiş isim manasında olur. Atf-ı beyan ise özel isimler ve işaret isimleri gibi başka türlü isimlerde sözkonusudur.

Bu âyet-i kerimede de yüce Allah'ın: "(إِنْ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ) Bu ikisi gerçekten iki sihirbazdır" (Âyet 63) buyruğunun bir benzeridir. Yüce Allah'ın: "*Bizi saptıran o iki kişiyi bize göster*" (Fussilet, 29) buyruğuna gelince. İşaret ismi ile mevsul isim arasında fark gözetilebilir. Çünkü işaret ismi mevsul isimden farklı olarak iki harflidir. Çünkü isim olan (اللذا) çok harflidir. Ondan sonra da çoğula göre harf sayısı daha da artar. Bu durumda zel harfi kesreli nun harfi fethalı olur. Tesniyenin alameti olarak da zel harfi fethalı ve eliften sonra gelen nun harfi de kesreli olur.

Derim ki:[605] Nasb ve cer halinde ... çünkü sahih isim (illet harfi olmayan isim) eğer sahih/salim çoğul yapılacak olursa nasb ve cer halinde sonu kesreli nunu da fethalı olur. Eğer tesniye yapılacak olursa sonu fethalı olur. Her üç halde de nun harfi kesreli gelir.

İşte bu tesniyede asıl olanın elif olduğunu açıkça göstermektedir. Buna göre tesniyenin i'rabında Kur'an-ı Kerim'de de görüldüğü şekli ile iki söyleyiş vardır. Kimi hallerde (اللَّذَانِ) gibi kimi hallerde de (اللَّذَيْنِ) gibi gelir. Fakat yüce Allah'ın: "*(إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ) Şu iki kızımdan birisini.*" (Kasas, 27) buyruğunda bu şekilde gelmesi (هَاتَانِ) şeklinden daha güzeldir. Buna sebep ise burada her ikisinde de tesniye lafzın arka arkaya ye ile gelmeleridir. Eğer bunun yerine (هَاتَانِ) denilmiş olsaydı ...[606] benzerdi. Nitekim (إِنَّ ابْنَتَيَّ هَاتَانِ) benim bu iki kızım, denilecek olup ye harfi cümleyi tamamlayan bir haber olarak değil de isim manasını tamamlamak için açıklayıcı bir atf-ı beyanın bir alameti kılınmasında da durum böyledir.

605 Asıl nüshada boşluk.
606 Asıl nüshada boşluk.

Yüce Allah'ın: "(إِنْ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ) *Bu ikisi gerçekten sihirbazdır*" buyruğuna gelince, burada mübteda bir isim olarak gelmektedir. Yani (إِنَّ)'ın ismidir. Elif ile gelmesi bizim: (إِنَّ هَذَيْنِ لَسَاحِرَانِ) şeklindeki kullanımımızdaki lafızdan daha güzeldir. Çünkü elif ye harfinden daha hafiftir. Ayrıca haber elif ile verilir. İsim ve haberin her biri de elif ile geldiği taktirde münasebeti daha mükemmel olur ve bu da sahih bir manadır. Kur'an-ı Kerim'de ise (هَذَا)'e her bakımdan "ye" ile benzeşen bir lafız bulunmamaktadır.

Böylelikle mesmu/semai ve mütevatir olan bu kullanım ile sahih kıyasta da çelişen bir şey olmadığı açıkça görülmektedir. Ama ikisi arasında çok ince farklar bulunmaktadır. İşte bunu açıklanması zor olarak bulanlar semai bakımdan değil de kıyas bakımından açıklanmasını zor bulmuşlardır. Farkın açıkça görülmesi sûretiyle de kıyasın zayıf olduğu bilinmiş olur.

Buradaki (هَذَا) lafzındaki elifi dilde bilinen kullanım olarak kabul eden bir kimse yüce Allah'ın (إِنْ هَذَانِ) buyruğu ile "(إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ): *Bu iki kızımdan birisini.*" (Kasas, 27) buyrukları arasında bu bir müennesin tesniyesi/ikilidir. Öteki ise müzekker bir tesniyedir diyerek cevap verebilir. Ayrıca bunun müzekker tekili (ذَا) diye elif ile gelir. Bu da tesniye nunundan ayrı olarak ziyade edilmiştir. Ama müennesin tekili (ذِي) yahut (ذه) ya da (تِهْ) şeklindedir. Buna göre yüce Allah'ın: "*(إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ): Şu iki kızımdan birisini*" buyruğu (تِي) i ye ile yapılmış tesniyesidir. Böylelikle bunun nasb ve cer halinde ye ile kullanımı müzekkerin tesniyesinden farklı olarak tekiline daha çok benzemektedir. Müzekkerin tekili ise (ذا) şeklinde elif iledir. Bunun da elif ile bırakılması daha uygundur. İşte bu da müennesin tesniyesi ile müzekkerin tesniye yapılması arasında açık bir farktır. Bununla (الذين) arasındaki fark ise daha önce geçmiş bulunmaktadır.

Bu durumda bu kıraat hem semai olana hem kıyasa uygun olandır ve Kur'an'ın nazil olduğu lügatten onunla çelişen herhangi bir meşhur kullanım bulunmamaktadır. Allah en iyi bilendir.

Yüce Allah'ın: "*(إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ): Şu iki kızımdan birisini.*" (Kasas. 27) buyruğu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu hadisteki buyruğu gibidir: "(مَنْ أَكَلَ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ الْخَبِيثَتَيْنِ فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَتَأَذَّى مِمَّا يَتَأَذَّى مِنْهُ الْآدَمِيُّونَ) Kim kötü kokan şu iki bitkiden (soğan ve sarmısaktan) yiyecek olursa sakın mescidimize yaklaşmasın. Çünkü melekler de Âdemoğullarının rahatsız olduğu şeylerden rahatsız olurlar."[607] Bunun ism-i mevsul türünde kullanımı da İbn Abbas'ın Ömer

607 Kaynakları daha önce gösterildi.

(radıyallâhu anh)'a: (أَخْبِرْنِي عَنْ الْمَرْأَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَالَ اللهُ فِيهِمَا : وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللهَ هُوَ مَوْلَاهُ): Yüce Allah'ın haklarında *"Şâyet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz muhakkak ki Allah onun velisidir."* (Tahrim. 4) âyetinde sözü edilen iki kadının kim olduğunu bana haber ver, şeklindeki sözlerinde geçmektedir.][608]

قَالَ بَلْ أَلْقُوا ۖ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾

66. "O: "Hayır, siz bırakın" dedi. Bir de baktı ki ne görsün! Onların ipleri ve değnekleri büyülerinden ötürü kendisine yürüyorlarmış gibi geldi."

Tefsiri:

[Sihirbazlar: *"Sen mi bırakırsın yoksa ilk bırakan biz mi olalım."* (Âyet 65) deyince *"Mûsâ, içten içe bir korkuya kapıldı. Biz ona: "Korkma" dedik. "Çünkü üstün gelecek olan sensin."* (Âyet 67-68). İşte Allah'ın Rasûlü ve onunla özel sûrette konuştuğu kelimullaha yüce Allah'ın firavunun ve onun ileri gelenlerinin kesinlikle onlara ulaşamayacaklarını, galip gelenin kendisinin olacağını haber vermiş olması ile birlikte bundan sonra içten içe bir korku hissettiğini görüyoruz ... Mûsâ'nın içten içe korkuya kapılması ise ancak daha önce kendisine verilmiş olan va'di unutmasından dolayıdır.][609]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Mûsâ, içten içe bir korkuya kapıldı. Biz ona: "Korkma" dedik. "Çünkü üstün gelecek olan sensin.""* (Âyet 67-68) buyruğu da aynı şekilde ortadan kalkmasını gerektiren husus ile birlikte bulunması halinde korkmaya dair bir yasaktır.][610]

وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا ۖ إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ﴿٦٩﴾

69. "Sağ elindekini bırak. Onların yaptıklarını yutacak. Onların yaptıkları ancak bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye giderse iflâh olmaz."

608 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 261-264.
609 Minhâcü's-Sünne, VIII, 467.
610 Minhâcü's-Sünne, VIII, 464.

Tefsiri:

[Ahmed, Ebu Davud ve İbn Mace ile başkaları sahih bir isnad ile İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Her kim yıldızlardan bir bilgi iktibas edecek olursa o sihirden bir şube iktibas etmiş olur. Ne kadarını artırırsa o kadar artırmış olur."[611] Böylelikle Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yıldız biliminin/astrolojinin sihirden bir parça olduğunu açıkça ifade etmiş bulunmaktadır. Şanı yüce Allah da: *"Büyücü ise nereye giderse iflah olmaz"* buyurmaktadır. Vakıa da görülen de budur. Çünkü bu hususta yapılan okumalar yıldız bilimi ile uğraşanların dünyada da ahirette de iflah olmadıklarına delildir.][612]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sihirbaz nazarı değen ve buna benzer nefsi bir takım güçlerle tasarruflarda bulunan kişiler kendisinden ayrı olan kimselere gücü yeten kimsenin kendisine muttasıl olana yaptıklarını yapabilir. Bu ise kulların bilinen ve güç yetirebildikleri fiillerdendir. Fakat ayni şeyleri tabiatlarında olmayan başka şeylere dönüştürmeye gelince mesela kerestenin duyarlı, iradesi ile hareket eden ve asaları ve ipleri yutmakla birlikte hiç değişmeyecek bir sûrete dönüştürmek gibi işler kesinlikle insanların güçleri ile yapabilecekleri türden işler değildir. Ve bu ihtiyat haline gelen bir iş olarak da ortaya çıkmaz, nadiren bir olay olarak da meydana gelmez. Kesinlikle nefsi/manevi güçlerle de meydana gelemez. Bundan dolayı firavun'un sihirbazları bunu görünce böyle bir işin sihir yönteminin dışında olduğunu da bilip anladılar: *"Sihirbazlar hemen secdeye kapanıverdiler. Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Harun'un Rabbine iman ettik, dediler."* (Şuarâ, 46-48). Bu olağanüstü hadise ile de hem yaratıcının varlığı hem de onun gönderdiği peygamberlerin nübüvveti ispat edilmektedir. Böyle bir konumda bu sûrette böyle bir olayın meydana gelmesi zorunlu olarak şu kesin bilgiyi de ortaya çıkartır: Bunu ancak Mûsâ'nın tasdik edilmesini ve sihirbazlara karşı zafer kazanmasını iradesi ile seçen ve her şeye kudreti yeten bir zat tarafından yapılmıştır. Nitekim yüce Allah: *"Mûsâ, içten içe bir korkuya kapıldı. Biz ona: "Korkma" dedik. "Çünkü üstün gelecek olan sensin. Sağ elindekini bırak. Onların yaptıklarını yutacak. Onların yaptıkları ancak bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye giderse iflâh olmaz."* (Âyet 67-69) buyurmuştur.][613]

611 Ebu Davud, 3905; İbn Mace, 3726: Ahmed, I, 311: Beyhaki, VIII, 138: İbn Ebu Şeybe, VIII, 414; Beğavi, Şerhu's-Sünne, XII, 182. Hadis sahihtir.

612 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 193.

613 es-Safdiyye, I, 137-138.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah imanı ve takvayı terk eden kimselerin akıbetinin dünyada da ahirette de kötü olacağını birçok âyet-i kerimede haber vermiş bulunmaktadır. Bundan dolayı yüce Allah: *"Sihirbaz nereye giderse gitsin iflah olmaz"* buyurmaktadır. İflah olan (müflif) ise istediğini elde eden, korktuğundan kurtulan kimse demektir. Sihirbaz kişi için böyle bir sonuç asla hâsıl olamaz. Ebu Davud'un Sünen'inde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Yıldızlardan bir bilgi iktibas eden bir kimse sihirden bir şube iktibas etmiş olur."[614]][615]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah büyücü hakkında: *"Büyücü her nereye giderse gitsin iflah olmaz"* ve: *"Halbuki o iki melek: Biz ancak imtihan (için gönderilmiş)iz. Sakın (büyü yapıp da) küfre girme demedikçe kimseye büyü öğretmezlerdi."* buyruğundan itibaren: *"Keşke onlar kendilerini cidden kötü bir şeye karşılık sattıklarını bilmiş olsalardı."* (Bakara, 102) buyruğunda yüce Allah bunların sihirbaz kimselerin ahirette bir payının olmadığını bildiklerini beyan buyurmaktadır.

Ama onlar bu işi yapmak sûretiyle dünyadaki bir takım maksatlarını ele geçirmeyi isterler: *"Eğer iman edip sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı (onlar için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi."* (Bakara, 103). Eğer Allah'ın emrettiklerini yapmak ve yasakladıklarından vazgeçip terk etmek sûretiyle iman edip takvaya sarılmış olsalardı şüphesiz bundan ötürü dünya ve ahirette onlara gelecek olan sihir sebebi ile elde ettiklerinden çok daha hayırlı olurdu.][616]

قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ اٰذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى ﴿٧١﴾

71. "(Firavun) dedi ki: Ben size izin vermeden önce ona iman mı ettiniz? Muhakkak ki o size büyüyü öğreten büyüğünüzdür. Andolsun ki sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu da mutlaka bileceksiniz."

614 Kaynakları daha önce gösterildi.
615 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 171.
616 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 279.

Tefsiri:

[*"Andolsun ki sizi hurma dallarına asacağım."* yani hurma dallarının üzerine asacağım.][617]

قَالَ هُمْ أُولَآءِ عَلَى أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى ﴿٨٤﴾

84. "Onlar da arkamdan geliyorlar. Rabbim, razı olasın diye ben huzuruna gelmek için acele ettim, dedi."

Tefsiri:

İbnu'l-Kayyim dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbim razı olasın diye ben huzuruna gelmek için acele ettim."* buyruğunda âyetin zahirinden anlaşıldığı üzere Mûsâ'yı acele etmeye iten sebep Rabbinin rızasını istemesidir. Onun rızası ise emirlerini yerine getirmek için eli çabuk tutup bu maksatla acele etmek ile elde edilir. Bundan dolayı selef bu âyet-i kerimeyi namazın ilk vaktinde kılınmasının daha faziletli olduğuna delil göstermişlerdir. Ben Şeyhulislâm İbn Teymiyye'nin bunu sözkonusu ettiğini ve şöyle dediğini dinlemiştim: Rabbin rızası emirlerinin yerine getirilmesi için acele edilmesinde saklıdır.][618]

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾

89. "Onun, hiçbir sözlerine karşılık veremediğini, onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?"

Tefsiri:

[O bu durumda olduğuna göre bilindiği üzere konuşmak bir kemal sıfatıdır. Tıpkı ilmin, kudretin, işitmenin, görmenin birer kemal sıfatı oluşu gibi. Konuşan bir varlık ise konuşamayan bir varlıktan daha mükemmeldir. Tıpkı diri olan bir varlığın cansız varlıktan daha mükemmel oluşu gibi. Bundan dolayı yüce Allah cansız mabutları konuşamamak sebebi ile kusurlu olduklarını dile getirmiştir. Yüce Allah'ın: *"Onun hiçbir sözlerine karşılık veremediğini ... görmezler mi?"* buyurmuştur. Nitekim İbrahim el-Halil'in: *"Ne oluyor size, konuşmuyorsunuz)"* (Sâffât, 92) sözleri de bunun gibidir. Maksat ister ibadet edenin böyle bir mabu-

617 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 192, XVI, 101; Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 560.

618 Medaricü's-Sâlikin, I, 59.

dundan daha mükemmel olduğunu beyan etmek olsun -ki bu imkânsızdır- isterse de mabudun kemal sıfatlarına sahip bir zat olmasının zorunlu olduğunu beyan etmek olsun.][619]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?"* (Âyet 89) buyruğunda böyle bir mabudun ister kendisine ibadet etsin ister etmesin herhangi bir kimseye bir zarar veremeyip bir fayda sağlamak gücüne sahip olmadığını göstermektedir. Eğer kendisine ibadet edilirse faydası olmaz. İbadet edilmezse zararı olmaz diyenlerin bu açıklamaları ise onun cihetinden herhangi bir beklentinin ve korkulacak bir hususun gelmesinin sözkonusu olmayacağını beyan etmek içindir. Halbuki kendisine ibadet edenlere ikramda bulunan, onlara rahmet buyuran ve kendisine ibadet etmeyenlere de mutlak egemen olup onları cezalandırabilen yüce Rabb böyle değildir.][620]

قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي ﴿٩٣﴾

92. "Ey Harun" dedi. "Onların sapıttıklarını görünce seni alıkoyan ne oldu?

93. Bana uymaktan? Yoksa emrime karşı mı geldin?"

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye, nehyin --nehy edenin maksat olarak gözettiği bir istek bildiriyor ise- emir anlamına geldiğini beyan etmek hususunda dedi ki:

[Mûsâ (aleyhisselâm)'ın kardeşine: *"Onların sapıttıklarını görünce seni bana uymaktan alıkoyan ne oldu? Yoksa emrime karşı mı geldin?"* (Âyet 92-93) sözleri bu kabildendir. Mûsâ ise ona: *"Kavmim içinde yerime geç, ıslah et, fesatçıların yoluna da uyma."* (A'raf, 142) demişti ki bu bir nehy/yasaktır. Bununla birlikte kendisine uymadığından ötürü onu kınamış ve: Emrime karşı mı geldin yoksa demişti. Buzağı tapıcıları ise fesat çıkartan kimselerdi. İşte böylelikle bütün bu ifadeleri bir emir olmaktadır.][621]

"Bana uymaktan (seni ne alıkoydu) emrime karşı mı geldin yoksa."

619 es-Safdiyye, II, 66.
620 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 272.
621 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 274.

[Emir kipi ile mastarın isim olduğu işin bizzat kendisi kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Emrime karşı mı geldin yoksa"*; *"Emrime karşı gelenler sakınsın."* (Nûr, 63) ve: *"İşte bu Allah'ın size indirdiği emridir."* (Talak, 5) buyruklarında olduğu gibi.][622]

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾

108. "O günde davetçiye uyarlar. Hiçbir tarafa sapmayarak giderler. Rahman'ın huzurunda sesler kısılmış olacak. Kıpırdayan dudakların fısıltısından başkasını duyamayacaksın."

Tefsiri:

[Seslerin kısılması/hûşûu da bu kabildendir. Yüce Allah'ın: *"Rahman'ın huzurunda sesler kısılmış olacak."* buyruğunda olduğu gibi. Seslerin kısılması/hûşûu ise yavaş ve sükunetle çıkması demektir.][623]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O günde davetçiye uyarlar. Hiçbir tarafa sapmayarak giderler. Rahman'ın huzurunda sesler kısılmış olacak. Kıpırdayan dudakların fısıltısından başkasını duyamayacaksın. O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesnâ, şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır."* (Âyet 108-109) buyruğu hakkında iki görüş vardır:

Bunun Rahman'ın kendisine izin verdiği kimselerin şefaati müstesna anlamında olduğu söylendiği gibi;

Şefaat ancak Rahman'ın kendisine izin verdiği kimselere fayda verecektir. Şefaatin kendisine fayda vereceği kimseler ancak onlardır diye de açıklanmıştır.

İşte müfessirlerden bir kesimin zikrettikleri anlam bu olup, ondan başkasını da sözkonusu etmezler. Çünkü yüce Allah: "Kendisine izin verdiği kimseden başkasına fayda vermez" buyurmadığı gibi "Şefaat ancak izin verdiği kimseler hakkında fayda verir" diye de buyurmamış bunun yerine: *"O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır."* buyurmuştur. Bu durumda şefaat ancak kendilerine izin verilen kimselere fayda verir ve ancak bu gibi kimseler ondan yararlanabilir. Nitekim

622 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 261.
623 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 557; el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 67.

yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: *"O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır"* ve: *"Onun nezdinde şefaat kendisine izin verdiklerinden başkalarına fayda vermez."* (Sebe, 23) buyurmaktadır.

Şefaat ancak kendisine izin verilen şefaat eden kimseye (şefi olana) fayda verir denilemez. Aksine kasıt bu olsaydı şöyle denilmesi gerekirdi. Onun nezdinde şefaat ancak kendisine izin vereceği kimselere faydalı olur. Böyle buyurmayarak: *"Kendisine izin verdiği kimseden başkasına"* buyurmaktadır ki bu da şefaatin kendisine fayda vereceği kişi olan kendisine şefaat edilendir.

Yüce Allah'ın: *"Nihâyet kalplerinden korku giderilince."* (Sebe, 23) buyruğu şefaat ile alakalı değildir. Aksine yüce Allah'ın: *"Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur. Ve onun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur."* (Sebe, 22) buyruğunda sözü edilenlere aittir. Bundan sonra ise: *"Onun nezdinde şefaat ... fayda vermez."* buyurmaktadır. Bunun akabinde de bu hususun "nihâyet kalplerinden korku giderilince: Rabbiniz ne buyurdu diyecekler. Onlar: Hak (buyurdu) diyeceklerdir" buyruğu ile bunun sözkonusu olmadığını, onun ne buyurduğunu kalplerinden korku giderilinceye kadar bilemeyeceklerini beyan etmektedir. Peki onun izni olmadan nasıl şefaat edebilirler?

O halde şanı yüce Allah kendisi için şefaate izin verdiği taktirde şefaat edecek olana da izin vermiş demektir.

İşte bu izin mutlak bir izin olup yalnızca şefaat edecek olana izin vermiş olmasından farklıdır. Çünkü bu durumda kendisine şefaat edilecek olan için de izin vermiş olması gerekmez. Zira onun için özel bir izin vermesi de sözkonusu olabilir.][624]

يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾

109. "O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesnâ, şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır."

Tefsiri:

[Katade yüce Allah'ın: *"O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna."* buyruğu hakkında Katade dedi ki:[625] İlim ehli şöyle derdi: Yüce Allah'ın: *"Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama gönderir."*

624 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XIV. 388-389.

625 Katade'nin bu açıklamasını bir kaynakta tespit edemedim.

(İsra. 79) buyruğunda geçen övülmüş makam/makam-ı mahmud onun kıyamet günündeki şefaatidir. Yüce Allah'ın: *"Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna."* buyruğu da şu demektir: Allah müminlerin birbirleri hakkında şefaat etmelerine izin verecektir.

Beğavi dedi ki: *"Rahman'ın izin vereceği"* yani kendisine şefaat edilmesi için Allah'ın izin vereceği *"ve sözünden razı olacağı"* yani söyleyeceği söze rıza göstereceği *"kimseninki müstesna."* İbn Abbas dedi ki: Yani La ilahe illallah diyen demektir. Beğavi dedi ki: Bu da müminden başkasına şefaat olunmayacağına delildir.[626]][627]

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾

110. "O onların önlerindekini de arkalarındakini de bilir. Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar."* buyruğunda zamir ister Allah'a ait olsun ister onların önündekine ait olsun şüphesiz bu Allah'ın bilgi ile kuşatılamayacağına öncelikle delil teşkil eder. İşte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Ben seni layıkı ile övemem. Sen kendi zatını övdüğün gibisin."[628] buyruğu ve buna benzer diğer buyrukları da böyledir. Yine ümmetin selefinden: Onun tanımını kendisinden başka hiçkimse bilemez diyenlerin sözleri de böyledir.][629]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"O, onların önlerindekini de, arkalarındakini de bilir. Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar."* (Âyet 110) buyurmaktadır. Bu husustaki iki görüşten tercih edilen görüş zamirin: *"Onların önlerindekini de arkalarındakini de"* buyruğuna ait olduğudur. Bu yüce Rabbin yarattıklarının bir kısmını teşkil ettiği halde bilgileri ile bunu kuşatamadıklarına göre yaratıcıyı bilgileri ile kuşatamamaları öncelikle sözkonusudur.][630]

626 Beğavi, III, 195.
627 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 390.
628 Ebu Davud, 879; Tirmizi, 3493; Nesai. I. 102; Ahmed. VI. 58; Hakim. I. 288; İbn Huzeyme, 654; Beyhaki, Sünen, II, 116; Beğavi, V, 166. Hadis sahihtir.
629 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , II, 197.
630 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVI, 88.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾

112. "Kim mümin olduğu halde salih ameller işlerse o zulme uğratılmaktan da korkmaz (mükafatının), eksiltilmesinden de."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbin ana şehirlerine onlara âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe ülkeleri helak edici değildir ve biz ahâlisi zalimler olmadıkça ülkeleri helak edenler olmadık."* (Kasas, 59); *"Rabbin o ülkeleri, ahâlisi ıslâh edip dururlarken zulümle onları helâk edecek değildi."* (Hud, 117) ve: *"Kim mümin olduğu halde salih amel işlerse o, zulme uğratılmaktan da korkmaz, eksiltilmesinden de."* (Âyet 112) buyurmaktadır. Müfessirler şöyle demişlerdir: Zulüm başkalarının günahının ona yükletilmesi demektir. Hakkının eksik verilmesi ise kendisinin hasenatının eksiltilmesi demektir. Böylelikle yüce Allah başkasının günahından dolayı onu cezalandırmayı bir zulüm olarak değerlendirmiş ve zatını böyle bir işten tenzih buyurmuştur.][631]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O zulme uğratılmaktan da korkmaz (mükafatının) eksiltilmesinden de."* buyruğu ile ilgili olarak tefsir bilginleri: Kendisine başkasının günahları yükletilerek zulme uğratılmaktan korkmadığı gibi iyiliklerinin mükafatının eksik verilerek haksızlığa uğratılmaktan da korkmaz demişlerdir.[632]

Bu zulmün güç yetirilemeyen imkânsız bir şeyin bizzat kendisi olması mümkün değildir. (Böyle olsaydı) ifadenin takdiri şöyle olurdu: Bizatihi imkânsız olan ve mümkün ve güç yetirilebilir şeylerin dışında olan bir şeyden korkmaz. Çünkü böyle bir şeyin varlığı -benzerini yaratmak gibi- murad etse dahi güç yetirilebilir bir şey değildir denilecek kadar varlığı mümkün olmayan bir şey ise korkusunun sözkonusu olmaması için korkulabilir olması düşünülmesi bir tarafa varlığı nasıl aklen kabul edilebilir ki? Diğer taraftan böyle birşeyin korkusunun sözkonusu olmayacağını belirtmenin faydası nedir ki? Esasen sözlerin bağlamından şu husus açıkça bilinmektedir: Maksat bu şekilde amel eden bir kimsenin yaptığı iyiliklerin karşılığında zulüm ve haksızlık ile karşılık görmeyeceğinin beyan edilmesidir.

631 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 91, 507, X, 87; Minhâcü's-Sünne, I, 135, V, 103; Câmiu'l-Mesâil, I, 155.

632 İbnu'l-Cevzi. İbn Abbas'dan Ali b. Ebu Talha'nın bir rivâyeti olarak Zâdu'l-Mesîr, V, 324'de.

Böylelikle sözkonusu olmayan zulme uğramak ile mükafatın eksiltilmesinin tefsir alimlerinin zikrettikleri gibi amellerin karşılıkları ile alakalı olduğu ve yüce Allah'ın amel eden kimseye amelinden başkası ile karşılık vermeyeceği bilinmiş olmaktadır. Bundan dolayı doğru ifade şanı yüce Allah'ın günah işleyenden başka kimseye azap etmeyeceğini ifade etmektir.][633]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de birden çok yerde herhangi bir kimseye zulmetmekten onun ecrini vermemek yahut da başkasının günahını yüklemekten kendisini tenzih etmiştir. Bu sebeple o: *"Kim mümin olduğu halde salih amel işlerse o, zulme uğratılmaktan da korkmaz, eksiltilmesinden de."* (Âyet 112) buyurmaktadır.][634]

فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى اِلَيْكَ
وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾

114. "Hak ve mutlak egemen olan Allah ne yücedir. Sana onun vahyi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı okumakta acele etme ve: "Rabbim ilmimi artır" de."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Sana vahyi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme."* yani Cebrail'in sana okumuş olduklarını Cebrail tilavetini bitirmeden önce okuyup tilavet etmek için acele etme. Aksine Cebrail tilavetini bitirinceye kadar onu dinle. Bundan sonra onun sana indirdiklerini oku. Bunu da kalbinde toplamak/hıfz etmeni sağlamak ve dilinle onu okumanı sağlamak sonra da Cebrail'in yanından gitmesinin akabinde bunu insanlara beyan etmeni sağlamak bize aittir.][635]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah ona: *"Rabbim ilmimi artır de"* buyruğu ile ilminin artırılmasını dilemesini emir buyurmaktadır. Bu ise onun esasen âlim olduğunu ve bilgisinin daha da artmasını istemesinin emredilmiş olmasını gerektirmektedir. Bundan dolayı ona da müminlere de: *"Bizi dosdoğru yola ilet."* (Fatiha.6) buyruğunda hidâyet istemeleri emrolunmuştur. Şanı yüce Allah ayrıca: *"Ve muhakkak ki sen*

633 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 119.
634 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII, 175.
635 Minhâcü's-Sünne. V. 381-382.

dosdoğru yola iletirsin." (Şura, 52) buyurmaktadır. Dolayısıyla yaratılmış olanları hidâyete çağıran bir kimsenin kendisi nasıl şaşkın olabilir ki? Zaten yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de: *"De ki: "Allah'ı bırakıp bize fayda ve zarar vermeyen şeylere mi ibadet edelim? Allah bizi hidâyete kavuşturduktan sonra ökçelerimiz üzerine gerisin geriye mi döndürülelim? Hani arkadaşları: "Bize gel" diye hidâyete çağırdıkları halde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken, şeytanların saptırdıkları kimse gibi mi olalım?" De ki: "Asıl hidâyet Allah'ın gösterdiği doğru yoldur. Ve biz âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk."* (En'âm, 71) buyruğunda şaşkınlığı yermiş bulunmaktadır.][636]

وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحٰى ﴿١١٩﴾

119. "Ve sen orada susuz da kalmazsın, güneş sıcağını da çekmezsin."

Tefsiri:

[Hemze kesreli olarak (إضح): Güneşe çık fiili (ha harfi) fethalı ve kesreli olarak (Muzarisi) (يضحي)dan gelir: (ve mastarı da (ضحا) diye gelir; güneşe çıktığı zamanı anlatmak için kullanılır. Nitekim yüce Allah: *"Ve sen orada susuz da kalmazsın, güneş sıcağını da çekmezsin."* (Âyet 119) buyurmaktadır.][637]

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصٰى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى ﴿١٢١﴾

121. "İkisi de ondan yediler. Hemen kendilerine edep yerleri görünüverdi. Cennetin yapraklarını yamayarak üstlerini örtmeye başladılar. Âdem Rabbinin emrine karşı geldi de şaşırdı."

Tefsiri:

[Mûsâ (aleyhisselâm) Adem (aleyhisselâm) ile tartışıp: Neden bizim de kendinin de cennetten çıkmasına sebep oldun deyince Adem: Ben daha yaratılmadan kaç yıl önce benim hakkımda: *"Adem Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı"* hükmünün yazılmış olduğunu gördüm deyince Mûsâ: Kırk yıl diye cevap verdi. İşte böylelikle Adem getirdiği delil ile Mûsâ'yı susturdu dedi.[638]][639]

636 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 384.
637 Şerhu'l-Umde, -hacc-, II, 66.
638 Buhri, IX, 148; Müslim, IV, 4042, (hadis no) 2044.
639 Minhâcü's-Sünne, V, 135.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Adem Rabbinin emrine karşı gelmemiştir diyen bir kimse Kur'an'ı yalanlamış olur ve tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse mesele yok değilse öldürülür. Çünkü yüce Allah: *"Adem Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı."* buyurmaktadır. Karşı gelmek/masiyet ise şer'i bir emre aykırı hareket etmek demektir. Buna göre Allah'ın rasûlleri ile gönderdiği ve kitaplarında indirmiş olduğu emrine aykırı hareket eden herkes Allah'ın kaza ve kaderinin kapsamında dahi olsa emrine karşı gelmiş/isyan etmiş olur.][640]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Adem Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı."* buyruğunda sözü edilen karşı gelmek özel bir masiyettir.][641]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Adem (aleyhisselâm) her ne kadar yasak ağaçtan yedi ise de Allah onun tevbesini kabul buyurmuş, onu seçmiş ve doğru yola iletmiştir. Yüce Allah: *"Adem Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı. Sonra Rabbin onu seçti, tevbesini kabul etti ve doğruya iletti."* (Âyet 121-122) ve: *"Adem Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı (tevbe etti). O da tevbesini kabul buyurdu. Çünkü o tevbeleri kabul edendir, çok esirgeyendir."* (Bakara, 37) buyurmaktadır.][642]

"Buyurdu ki: Her ikiniz birlikte oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz." (Âyet. 123)

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Adem'i indirince: *"Buyurdu ki: Her ikiniz birlikte oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz. Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz."* (Âyet 123-124) buyurarak Allah'tan kendisine gelmiş olan hidâyete uyan kimselerin doğru yoldan sapmayacaklarını ve bedbaht olmayacaklarını haber vermektedir.][643]

640 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 269.
641 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 61.
642 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 415.
643 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 144.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz. Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır."* (Âyet 123-124) buyurmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i okuyup içindekiler ile amel eden kimselere dünyada doğru yoldan sapmamayı, ahirette de bedbaht olmamayı garantilemiştir demiş ve bu âyet-i kerimeyi okumuştur.[644]][645]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* buyurmaktadır. Hidâyet ve kurtuluş ehli, peygamberlerin izinden giden kimselerdir. Bunlar ise her zaman ve her mekanda müslüman mümin olanlardır. Azıp doğru yoldan sapıtanlar ise peygamberleri yalanlayan kimselerdir. Geriye peygamberlerin getirdikleri kendilerine ulaşmamış olan cahiliye ehli kalır.][646]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

["Dalâl(et)" lafzı mutlak olarak kullanıldığı taktirde kasten ya da bilmeden fark etmeksizin hidâyetten sapan herkesi kapsar. Ve bu gibi kimselerin azaba uğratılmaları gerekir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak onlar atalarını sapık kimseler olarak bulmuşlardı. Yine de onların izleri üzerine sürat ve ısrarla koşuşturuyorlar."* (Sâffât, 69-70); *"Diyecekler ki: "Rabbimiz, gerçekten biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat ettik. Onlar da bizi yoldan saptırdılar. Rabbimiz, onlara azaptan iki kat azap ver ve onları büyük bir lanetle lanetle."* (Ahzâb, 67-68) ve: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* (Âyet 123) buyurmaktadır. Bazen de: *"Arkadaşınız asla sapmadı, bâtıla da yönelmedi."* (Necm, 2); *"Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* (Fatiha, 7) ve: *"Muhakkak ki günahkârlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler."* (Kamer, 47) buyruklarında olduğu gibi gayy/azgınlık etmek ve gazap/ilahi gazaba uğramak ile birlikte de zikredildiği olur.][647]

644 İbn Cerir, XVI, 224, az farkla.

645 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 84, 121-122, III, 127, 314, XV, 244, XIX, 76-77; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 54, VIII, 406: Minhâcü's-Sünne, II, 554; Câmiu'l-Mesâil, III, 86, IV, 49.

646 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 308.

647 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 166-167.

قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴿١٢٤﴾

123. "Buyurdu ki: Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz.

124. Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun.*" (Âyet 123-126) buyurmaktadır. Buna göre Allah'ın rasûlleri ile gönderdiği ve kitaplarında indirmiş olduğu Allah'ın hidâyetinden yüz çeviren ve Allah'ın emrettikleri ile yasakladıkları arasında fark görmeyen bir kimse onun indirmiş olduğu öğüdünden yüz çeviren bir kişi olur.][648]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Adem'i yere indirince şöyle buyurdu: "*Buyurdu ki: Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz.*" *Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun.*" (Âyet 123-126). İbn Abbas (radıyallâhu anh) dedi ki: Allah Kur'an'ı okuyup içindekiler ile amel eden kimseye dünyada dalalete uğramamanın, ahirette de bedbaht olmamanın teminatını vermiştir dedikten sonra bu âyet-i kerimeyi okumuştur.[649]

648 el-İstiğase, 182-183.

649 Taberi, XVI, 225; İbn Ebu Şeybe, 34781; ayrıca Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, IV, 311'de el-Firyabi, Said b. Mansur, Abd b. Humeyd, Muhammed b. Nasr el-Mervezi, İbn Ebu Hatim, İbnu'l-Münzir ve Şuabu'l-İmanda Beyhaki tarafından da zikredilmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse"* buyruğu indirmiş olduğu ve rasûllerin getirdikleri hidâyetin kendisi olan zikri kapsar. Nitekim yüce Allah buyruğun sonlarında: *"Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun."* (Âyet 126) buyurmaktadır. Yani sen onlara uyup içindekiler ile amel etmeyi terk ettin. Çünkü Kur'an'sız hidâyet bulmayı isteyen bir kimse doğru yoldan sapar, Allah'tan başkası ile aziz olmayı arayan bir kimse de zelil olur.][650]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Buyurdu ki: Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz." Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Âyet 123-126) buyurmakta ve rasûllerin getirdiklerinin kendisi olan ondan gelen hidâyete uyan kimselerin asla doğru yoldan sapmayıp bedbaht da olmayacaklarını, aksine hidâyet bulup kurtuluşa erenlerden olacaklarını beyan buyurmaktadır. Nitekim yüce Allah bunları nitelerken: *"Bu, o Kitabdır ki; onda (Allah tarafından gönderildiğinde) hiç şüphe yoktur. Takva sahipleri için bir hidâyettir. Onlar, gayba iman ederler. Namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infâk ederler. Onlar, sana indirilene de, senden önce indirilene de iman ederler. Onlar âhirete de şüphe etmeksizin inanırlar. İşte bunlar Rabblerinden (gelen) bir hidâyet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridirler."* (Bakara. 2-5) buyurmaktadır.][651]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah babaları Adem'i yere indirince: *"Buyurdu ki: Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz." Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun. Haddi aşıp, Rabbinin âyetlerine iman etmeyenleri de böylece cezalandırırız. Âhiret azabı ise elbette daha şiddetli ve daha kalıcıdır."* (Âyet 123-127) buyruğunda şunu haber vermiş olmaktadır: Onlara kendisinden bir hidâyet geldiği zaman -ki hidâyet onun rasûllerine indirdiği

650 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. I. 166-167.

651 es-Safdiyye. II. 246.

zikirdir- o zikre uyan kimse doğru yolu bulmuş, dünya ve ahirette mutlu olur. Ondan (zikrinden yüz çeviren ise bedbaht olur, kör olur. Bu sebeple yüce Allah Bakara Sûresi'nin baş taraflarında müminlerin nitelikleri arasında: *"İşte bunlar Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."* (Bakara, 5) buyurmaktadır ki bu da buradaki: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* buyruğu gibidir. Çünkü hidâyet dalaletin/sapmanın zıddıdır, felah/kurtuluş ise bedbahtlığın zıddıdır.][652]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Adem'i cennetten indirince: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz... Bugün de sen böylece unutulursun."* (Âyet 123-126) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah kendisinden bize gelen hidâyete -ki bu rasûllerin getirdikleridir- uyan kimsenin doğru yoldan sapmayıp bedbaht olmayacağını, onun zikrinden yüz çeviren -ki bu da indirmiş olduğu zikir olup bundan sonra: *"Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* buyurmuş olmasının delaleti ile rasûlleri ile göndermiş olduğu kitaplarıdır- (o kimseler için de dar bir geçim olduğunu)[653] haber vermektedir.

Zikir mastar olup bazen faile bazen mefule izaf edilir. (دق الثوب): Elbisenin dövülmesi/tokaçlanması ve (دق القصار) kassarın (temizleyicinin elbiseyi) dövmesi; (أكل) زيد Zeyd'in (yemek) yemesi ve (أكل الطعام) yemeğin yenilmesi denilmesi gibi. Ayrıca kulun Allah'ı anması anlamında: (ذكر الله) denildiği gibi Allah'ın andığını anması anlamında olmak üzere de (ذكر الله) denilir ki bu da Allah'ın kulu anmasına ve Allah'ın zikrinin kendisi olan Kur'an'a benzer.

Bazen zikir katıksız isimler gibi de izafe edilir. Buna göre yüce Allah'ın: *"Zikrim"* buyruğu eğer mastarlar gibi izafe edilecek olursa benim andığım zikrettiğim anlamında olur ki bu da onun indirdiği kelamı demektir. Eğer katıksız isimler gibi izafe edilecek olursa onun zikri kendisinin özel olarak anıldığı zikir olur, Kur'an-ı Kerim de kendisine özel zikirlerden bir zikir olur.][654]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir diğer âyette de: *"Kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz." Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum."* (Âyet 123-125) buyurduktan sonra:

652 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII, 335-336.
653 Bağlamın gerektirdiği bir ifade olup tarafımızdan eklenmiştir.
654 Minhâcü's-Sünne, II, 155-156.

"Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun." (Âyet 126) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın Adem'e -onları indirdiği zaman- ve başkalarına hitap ettiği bu kelam/buyruk onlara indirmiş olduğu hidâyete uymayı vacip (zorunlu gören) kılmış olduğunu ihtiva etmektedir ki bu indirdiği hidâyet ise peygamberlerine gelen vahiydir. Yine buyruk bundan yüz çeviren kimselerin onu yalanlamasalar dahi kıyamet gününde hor kılıcı azap içerisinde olacağını ve onun geçiminin bu dünya hayâtında berzah hayâtında ve ahirette de dar bir geçim olacağını da ihtiva etmektedir. Dar geçim ise türlü üzüntülerle kederlerle ızdıraplarla dolu sıkıntılı geçim demektir. Nitekim hoş ve güzel hayât ise iman edip salih amel işleyenlerindir.][655]

"Kim de zikrimden beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz." (Âyet, 124)

[Kâfir hakkında bunun zıddını sözkonusu ederek kabrin içerisinde kaburga kemiklerinin birbirine girecek şekilde kabrinin üzerine daraltılacağını zikretmektedir. İşte yüce Allah'ın: *"Gerçekten onun için dar bir geçim vardır ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz."* buyurduğu "dar geçim" işte budur.][656]

"Yüz çevirmek"in anlamı hakkında dedi ki:

[Eğer Rasûlün neler getirdiğini anlayıp ondan yüzçevirecek olursa o kişi ondan "i'raz etmiş/yüz çevirmiş" olur. Nitekim yüce Allah: *"Münafıkların senden alabildiğine yüz çevirdiklerini görürsün."* (Nisa, 61) ve: *Buyurdu ki: "Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz. Kim de zikrimden beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır."* (Âyet 123-124) ve: *"Münafıkların senden alabildiğine yüz çevirdiklerini görürsün."* (Nisa, 61); *"Onlara: Allah'ın indirdiğine uyun denildiğinde onlar: Hayır biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız derler."* (Lukmân, 21) buyruklarında olduğu gibi.][657]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır."* buyruğu kâfir olanı kapsar. Onun bu tehditten hak ettiği payı tamdır. Büyük günah işleyen mümini de kapsar. Onun da zikirden yüz çevirdiği kadarıyla dar geçimden bir payı olur.][658]

655 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 106-107.
656 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 290.
657 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 78.
658 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 188-189.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu bazen bir sıfat da olabilir. Yüce Allah'ın: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse"* buyruğu hakkında onun zikri nedir diye soran kimse gibi. Böylesine: -Mesela- o Kur'an'dır, yahut da o onun indirdiği kitaplardır denilir. Çünkü zikir bir mastardır. Mastar da bazen faile bazen de mefule izafe edilir. Bu durumda ikinci manada "Allah'ın zikri" denilecek olursa şanı yüce Allah'ın kendisiyle zikredilip anıldığı her bir şey demek olur. Kulun subhanallah, elhamdulillah, la ilahe illallah ve Allahuekber demesi gibi. Eğer birinci anlamı kabul edilirse böylelikle onun bizzat kendisinin zikrettiği şey demek olur ki bu da onun kelamıdır. İşte yüce Allah'ın: *"Kim de zikrimden yüz çevirirse"* buyruğunda kastolunan budur. Çünkü yüce Allah bundan önce: *"Benden size bir hidâyet geldiğinde kim benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."* buyurmaktadır. Yüce Allah'ın hidâyeti ise indirmiş olduğu zikirdir. Bundan sonra da: *"Der ki: Rabbim niçin beni kör haşrettin. Halbuki ben görüyordum. Buyurur ki: (Sen de) böyle (yapmıştın). Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun."* (Âyet 125-126) buyurmaktadır. Maksat ise "zikr"in onun indirilmiş olan kelamı yahut da kulun onu zikretmesi olduğunun bilinmesidir. İster zikrin benim kitabımdır yahut kelamımdır yahut hidâyetimdir yahut buna benzer bir şey denilsin arada bir fark yoktur, müsemma/zikir adı verilen şey aynı şeydir.][659]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[O halde Kur'an-ı Kerim Rahman olanın zikridir. Yüce Allah: *"Kim de zikrimden beni anmaktan yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim olur ve onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. Der ki: "Rabbim beni niçin kör haşrettin. Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "Böyledir. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."* (Âyet 124-126) buyurmaktadır. Yani sen bunlarla amel etmeyi terk etmiştin. İbn Abbas (radıyallâhu anh) dedi ki: Şanı yüce Allah kitabını okuyup içindekilerle amel eden kimselere dünyada doğru yoldan sapmaması, ahirette de bedbaht olmaması teminatını vermiştir demiş sonra da bu âyet-i kerimeyi okumuştur.][660]

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى ﴿١٢٩﴾

129. "Eğer Rabbinden bir söz verilmemiş ve belli bir vade olmasaydı (bunlara da azap) lazım olurdu."

659 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 334-335.
660 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 302.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer Rabbinden bir söz verilmemiş ve belli bir vade olmasaydı (bunlara da azap) lazım olurdu."* (Âyet 129) buyruğu şu demektir: Onların azabının tayin edilmiş belli bir vadesi vardır. Bu ya kıyamet günüdür yahut da Bedir günü gibi dünyadaki bir azaptır yahut da ölümün akabindeki bir azaptır. Âyet-i kerime hakkında bu üç görüş de sözkonusu edilmiştir. Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden geçmiş bir söz olmamış olsaydı azap kaçınılmaz olurdu. Yani onların yakasını bırakmazdı. Çünkü azabı gerektiren husus eksiksiz olarak mevcuttur ki o da onların küfür ve inkârlarıdır.][661]

فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ
غُرُوبِهَا وَمِنْ اٰنَآءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى ﴿١٣٠﴾

130. "O halde söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün çeşitli vakitlerinde de tesbih et. Umulur ki razı olursun."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Rabbini hamd ile tesbih et."* buyruğunu müfessirlerin bir çoğu Rabbini hamd ile ve onu överek namaz kıl/dua et diye tefsir etmişlerdir. İbnu'l-Cevzi de bu görüşten başkasını zikretmeyerek şöyle demektedir:[662] Rabbini hamd ile tesbih et. Yani ona hamd ederek ve onu överek onun için namaz kıl. Tesbihin namaz kılmak ile tefsir edilmesi hususunda sahih hadisler ve pek çok rivâyetler vardır. Daha önce geçen Cerir'in rivâyet ettiği hadis gibi.

Yüce Allah'ın: *"Rabbini hamd ile"* buyruğuna gelince bunu az önce geçtiği gibi tefsir etmişlerdir. Yani Rabbini hamd ile, Rabbine şükrederek, Rabbine itaat ederek ve Rabbine ibadet ederek diye tefsir etmişlerdir ki bu da Rabbini anarak ona şükrederek ona ibadet ederek demektir. Şüphesiz Rabbe hamd edip ona senada bulunup övmek namazda bir rükündür. Çünkü namaz ilk yarısı Allah'a hamd ve sena olup onun şanını yüceltmek olan Fatiha'sız tamam olmaz. Bundan önce ise istiftah (subhaneke ve benzeri başlangıç) duası meşru kılınmıştır. Ayrıca rükûdan kalkarken de (semiallahu limenhamideh) demek sûretiyle hamd etmek meşru kılınmıştır ki bu da yüce Allah'a hamd etmeyi ihtiva eder.

661 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 593.
662 Zâdu'l-Mesîr. V. 333.

Sa'lebi gibi ve onun dışında müfessirlerden bir kesim iki görüş zikretmektedirler. Bunlar -lafız Beğavi'ye ait olmak üzere-[663] şöyle demişlerdir: "Rabbini hamd ile tesbih et" yani Rabbinin emri ile namaz kıl. Ona hamd ve senada bulunmak sûretiyle onun için namaz kıl diye de açıklanmıştır. Beğavi'nin zikrettiği bu birinci görüş Süddi'nin İbn Abbas'ın öğrencileri arasından tefsiri öğrenmiş olduğu tabiinden birisi olan Ebu Malik'den nakledilmektedir. Ayrıca İbn Ebu Hatim[664] Esbat'dan, o Süddi'den, o Ebu Malik'den yüce Allah'ın: *"Hamd ile"* buyruğunu emri ile diye açıkladığını rivâyet etmektedir. Bunun izahı da şöyle olur. Yüce Allah'ın: *"Hamd ile"* buyruğu o kendisine hamd edilen olduğu için demektir. Nitekim bir kimsenin "subhanallahi ve bihamdihi" demesi de böyle açıklanmıştır. Bunun için: Ben Allah'ı tesbih ederim, ona hamd etmekle birlikte subhanallah derim yahut da ben onu ona olan hamdim ile tesbih ederim diye açıklanmıştır. Ayrıca: Allah'ı tesbih ederim/her türlü eksiklikten tenzih ederim ve ona hamd ile biz onu tesbih ettik. Yani o bundan dolayı kendisine hamd edilendir, övülendir. Bu da şöyle demeye benzer: Ben Allah'a hamdolsun bu işi yaptım, Allah'a hamdolsun namaz kıldık. Yani ayrıca kendisine hamd etmemizi hak ettiği lütfu ve ihsanı ile bunu yaptık. Bu da birinci manaya râcidir. Sanki: Allah'a hamd ile bunu yaptık. Çünkü o bunu hak ediyor. Ve çünkü biz bundan dolayı ona hamd ediyoruz/onu övüyoruz.

O bundan dolayı kendisine hamd edilen olması sebebi ile böyle olduğuna göre bunun için kendisine hamd edilendir. Çünkü bunu emreden ve bunu meşru kılan odur. Bu sebeple biz subhanallah deyip onu eksiklikten tenzih ettiğimiz zaman onu hamd ile tesbih ederiz. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun Allah müminlere içlerinden kendilerinden âyetlerini okuyan ... bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Âl-i İmrân, 164) âyetinde de böyle buyurmuştur. Bazen Rabbini hamd ile tesbih et" diyen bir kimse buna onun emriyle anlamını vererek emrolunan şeyi kastetmiş olabilir. Yani sen onu kendisini tesbih ederken söylemeni emretmiş olduğun şey ile onu tesbih et. Bu durumda mana şöyle olur: Sen Rabbinin sana emrettiği tesbih ile onu tesbih et. Sana emrettiği namaz gibi. Bizim Allah'ın emri ile namaz kıldım, Allah'ın emri ile tesbih ettim sözümüz de her ikisini kapsar. Hem o bunu emrettiği için ben de bu işi kendim bid'at olarak uydurmayıp onun emri ile yaptım anlamını hem de o bana emrettiği şeyi yaptım ve bid'at olan bir şey uydurmadım anlamlarını kapsar.

Şu: *"Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et."* âyetine gelince Beğavi ve İbnu'l-Cevzi bunun -daha önce zikrettiğimiz gibi-

663 Mealimüttenzil, III, 236
664 Burada zikredilen metin matbu tefsirinde bulunmamaktadır.

namaz olduğundan başka bir görüş zikretmemişlerdir. Kaf Sûresi'nde de böyledir. İbnu'l-Cevzi dedi ki: Rabbini hamd ile tesbih et" yani Rabbini överek ve bâtılcıların söylediklerinden onu tenzih ederek namaz kıl. Böylelikle o Allah'ı övüp bâtılcıların söylediklerinden onu tenzih etmeyi hamd etmenin tefsiri olarak zikretmiş olmaktadır.

Beğavi ise: Allah'a hamd etmek için/hamd olmak üzere namaz kıl demiştir. O Sa'lebi'nin buna benzer buyruklarda tefsirinde zikrettiğini de nakleder. Sa'lebi de ister sahibini zikrederek ister naklederek başkasının söylediklerini zikreder. Hemen hemen o kendiliğinden bir ifade zikredip kullanmaz. Bu ise bir kesimin kullandığı bir ibare olup onlar: Rabbini hamd ile tesbih et" yani Allah'a hamd olmak üzere hamd etmek için namaz kıl demişler ve böylelikle namaz kılmanın kendisini "hamd" diye değerlendirmişlerdir. Mesela: Ben bunu Allah'a hamd etmek yani şükretmek için yapıyorum demeye benzer. Bu da "Rabbini hamd ile" sözünü hamd edilen olması sebebiyle şeklindeki açıklamaya dayanarak yapmış sonra da mastarı mefule izafe etmiştir.][665]

[Yüce Allah'ın: *"Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et."* buyruğu bilinen güneş batımını kapsar. Buna göre kulun güneş batmadan önce namaz kılması gerekir. İsterse doğsun sonra da batmış olsun. Güneşin batışı ile alakalı hükümler bu batış ile hâsıl olur. Oruçlu kimse artık orucunu açar. Bundan sonra ise tekrar dönecek olursa orucu bâtıl olmaz. Bununla birlikte kimse böyle bir olay ile karşılaşmaz, karşılaşmış da değildir. Böyle bir varsayım, var olmayan bir şeyin varsayılmasıdır. Bundan dolayı fer'i hüküm çıkaran alimler (fukaha)in sözlerinde bunun gibi bir hüküm hakkında bir şeyler söyledikleri görülmez.][666]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buhârî ve Müslim sahihlerinde Cerir b. Abdullah el-Beceli'den şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzurunda oturuyorduk. Derken dolunaya bir bakıp şöyle buyurdu: Sizler Rabbinizi şu ayı gördüğünüz gibi -onu görmek için birbirinize sıkıntı vermediğiniz gibi- göreceksiniz. Bu sebeple güneşin doğuşundan önce ve güneşin batışından önce bir namazı kaçırmama imkânını bulursanız bunu yapınız. Sonra da: *"Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et."* âyetini okudu.[667]

665 Câmiu'l-Mesâil, III. 289-291.
666 Minhâcü's-Sünne. VIII. 170.
667 Kaynakları daha önce gösterildi.

Bu hadis ise yeryüzünde kabul ile karşılanmış hadis alimleri nezdinde ve diğer ehl-i sünnet arasında üzerinde icma olunmuş en sahih hadislerdendir.][668]

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ﴿١٣١﴾

131. "Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayâtının süsü olarak verip, faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme. Rabbinin rızkı ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayâtının süsü olarak verip faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme."* buyruğu dünya metaından sayılan mallara, giyeceklere, sûretlere ve daha başka şeylere bakıp göz dikmeyi kapsar. Giyecek ve sûretlere gelince, bunlar Allah'ın kendilerine bakmayacağı iki şeydir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Şüphesiz Allah ne sizin sûretlerinize ne de mallarınıza bakar. O ancak kalplerinize ve amellerinize bakar."[669]

Ayrıca yüce Allah: *"Halbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibari ile hem de görünüşü itibari ile onlardan daha üstün olan nice nesilleri helak etmiş bulunuyoruz."* (Meryem, 74) buyurmaktadır. Çünkü yüce Allah mallar ile yararlandırdığı gibi sûretlerle de yararlandırır. Ama her ikisi de dünya hayâtının süsündendir. Her ikisi de bunlara sahip olanları fitneye düşürürler. Bazen bu fitne sebebiyle kişiyi dünya ve ahirette helake kadar dahi götürdükleri olur.][670]

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى ﴿١٣٣﴾

133. "Rabbinden bize bir mucize getirmeli değil miydi, dediler. Daha önceki sahifelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?"

668 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI. 421.
669 Müslim, 2564.
670 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 397-398.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Rabbinden bize bir mucize getirmeli değil miydi, dediler. Daha önceki sahifelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?"* (Âyet 133) buyurmaktadır. Çünkü o kendilerine Tevrat ve İncil gibi ilk sahifelerde olan hususları açıkça getirmiş bulunuyor. Bununla birlikte onlar kitap ehlinden herhangi bir şey öğrenmemiş olduğunu da iyi biliyorlar. Dolayısıyla bir nebiden yahut bir nebinin haber verdiği kimseden başkasının bilmesi mümkün olmayan gayb olan hususlara dair haber verecek olursa ayrıca onlar bu bilgiyi herhangi bir nebinin verdiği bir haber yoluyla bilmediğini de bildiklerine göre onun bir nebi olduğunu, kendileri de diğer ümmetler de açık seçik görmüş olurlar. Ona düşman olan ve olmayan kavmi onun kendisine bu hususları öğretecek hiçbir kimse ile bir araya gelmemiş olduğunu kabul ve itiraf ettiklerine göre o halde bu husus tevatür yoluyla nakledilen bir şey olur ve imkân bulmaları halinde ona dil uzatıp tenkit etmekteki aşırı isteklerine rağmen muhaliflerinin ikrar ve itiraf ettikleri hususlardan birisi olur.

Önceden gayb olan hususlara dair verilen bu haberler ile hem kavmine karşı hem de bunun haberinin kendilerine ulaşmış olduğu herkese karşı delil ortaya konulmuş olmaktadır. Üstelik o gelecekteki gaybları da haber vermiştir. Bu haberler ile de o haberin gerçekleşmesi sûretiyle tasdik/doğrulanmış olduğunu bilen herkese karşı da delil ortaya konulmuş olur. Nitekim yüce Allah: *"Rumlar yenildiler; yakın bir yerde."* (Rûm, 2-3) buyurmakta ve bunların devamında da: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; Üç ila dokuz yıl içinde. Öncesinde de, sonrasında da emir Allah'ındır. O günde müminler sevineceklerdir; Allah'ın yardımı dolayısıyla. O dilediğine yardım eder."* (Rûm, 1-5) buyurmaktadır.][671]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Daha önceki sahifelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?"* buyruğu onlarda bulunanlara dair açıklama yahut da onlarda bulunan hususları açıklayan ya da onlardaki apaçık emirleri bildiren demektir.][672]

671 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 407-408.
672 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 72.

وَلَوْ أَنَّآ أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولاً فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى ﴿١٣٤﴾

134. "Biz onları bundan önce bir azap ile helâk etmiş olsaydık elbette şöyle diyeceklerdi: "Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de alçalmadan, rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz onları bundan önce bir azap ile helâk etmiş olsaydık elbette şöyle diyeceklerdi: "Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de alçalmadan, rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık."* (Âyet 134) buyurmaktadır. İşte bu onun kâfirleri kendilerine bir rasûl göndermedikçe azaplandırmadığını açıkça göstermektedir. Ayrıca rasûlden önce onların ilahi gazabı ve yerilmeyi gerektiren -ki bunlar azaba sebeptir- pek çok ameller kazanmış olduklarını da göstermektedir. Fakat risalet ile onlara karşı delilin ortaya konulması azabın gelmesi için bir şarttır.][673]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te İyaz b. Himar'dan sabit olduğuna göre o Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Şüphesiz Allah yeryüzündekilere nazar etti. Arap olanlarıyla olmayanlarıyla onlara gazap etti. Kitap ehlinden geriye kalmış bazı kimseler müstesna."[674] Böylelikle yüce Allah'ın bu kalıntılar dışında onlara gazap ettiğini haber vermektedir. Gazab: Makt ise buğz etmek hatta buğzun en ileri derecesi demektir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de kendilerine bir rasûl göndermediği sürece onları azaplandırmayacağını da haber vermiş ve: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz"* (İsra, 15) ve: *"Biz onları bundan önce bir azap ile helâk etmiş olsaydık elbette şöyle diyeceklerdi: "Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de alçalmadan, rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık."* (Taha, 134) buyurmuştur. Bu da onların azap edilmelerini gerektiren sebebin mevcut olduğuna fakat azabın gelmesi için de risaletin ulaşmasının bir şart olduğuna delildir. Bundan dolayı yüce Allah: *"İnsanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın diye ..."* (Nisa, 165) buyurmaktadır.][675]

673 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 314.
674 Kaynakları daha önce gösterildi.
675 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 305-306.

ENBİYÂ SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 112 âyettir)

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Enbiya Sûresi "Zikir Sûresi"dir. Üzerlerine zikrin nazil olduğu nebilerin sûresidir. Yüce Allah bu sûrenin başında kendilerine Rablerinden yeni bir zikir/öğüt geldiği her seferinde" (Enbiya, 2) ve: *"Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun."* (Enbiya, 7); *"Andolsun ki Biz sizin için bir zikir/şan ve şeref kaynağı olan bir kitap indirdik."* (Enbiya, 10); *"Bu benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir."* (Enbiya, 24); *"Takva sahiplerine bir zikir olmak üzere"* (Enbiya, 48); *"İşte bu indirdiğimiz mübarek bir zikirdir."* (Enbiya, 50) buyrukları yer almaktadır. Aynı şekilde yüce Allah: *"Andolsun ki Biz Zikirden sonra Zebur'da: "Arza benim salih kullarım mirasçı olur" diye yazdık."* (Âyet 105) ile: *"Dedi ki: Rabbim hak ile hükmet."* (Âyet 112) buyurmaktadır. Yani -Allah en iyi bilendir- hak ehline yahut hakkın kendisine yardım et. Bizimle kavmimiz arasında hak ile ayırdedici hükmü ver demek olduğu da söylenmiştir. Zaten nebiler de: *"Rabbimiz bizimle kavmimiz arasında sen hak ile hükmet."* (A'raf, 89) derlerdi. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: *"Rabbim hak ile hükmet."* (Enbiya, 112) demesini emir buyurmuştur. Malik Zeyd b. Eslem'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir savaşta bulunduğu zaman: "Rabbim hak ile hükmet" derdi.][676]

مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾

2. "Kendilerine Rablerinden yeni bir öğüt geldiği her seferinde mutlaka onu alay ederek dinlerler."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kendilerine Rablerinden yeni bir zikir/öğüt geldiği her seferinde mutlaka onu alay ederek dinlerler."* buyruğuna gelince; bu âyet-i kerime "zikir"in biri muhdes/yeni, diğeri muhdes olmayan olmak üzere iki türlü olduğuna delildir. Mesela bana adaletli bir adam gelecek olursa mutlaka onun şahitliğini

676 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 265.

kabul ederim demek böyledir. Buradaki nekire/belirtisiz sıfat özellik belirtmek içindir. Onlara göre ise her bir zikir muhdes/yenidir. Kur'an-ı Kerim'de muhdes ise onların dillerindeki muhdes ile aynı şey değildir. Bundan dolayı onlar bu hususta Kur'an'a uygun düşmemişlerdir. Ayrıca şöyle denilmiştir: O muhdestir, bu onun Allah'tan ayrı mahlûk olmasını gerektirmez. Aksine şanı yüce Allah meşieti ve kudreti ile onunla konuşur ve bu onunla kaimdir. Dolayısıyla onun için o muhdestir/yenidir demek mümkündür. Bununla birlikte bu onun zatı ile kaim olan ve yaratılmış olmayan kelamıdır.

Sünnetle hadis imamlarının bir çoğunun görüşü budur. Buhârî ve başkaları da buna Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunu delil göstermişlerdir: "Şüphesiz Allah emrinden dilediği her bir şeyi ihdas eder. Onun ihdas ettiği/yeni verdiği hükümlerden birisi de namazda konuşmamamızdır"[677] Bilindiği üzere yeni emri onun namazda konuşmamalarına dair verdiği emirdir. Yoksa namazda konuşmamaları değildir. Çünkü böyle bir iş onların tercihleriyle olur. Yasaktan sonra aralarından konuşanlar da olmuştur. Fakat bu onlara yasaklandı. Bundan dolayı: O emrinden neyi dilerse onu ihdas eder/yeni emir buyurur buyurmaktadır.][678]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nitekim pek çok kimse yüce Allah'ın: "*Kendilerine Rabblerinden yeni bir zikir/öğüt geldiği her seferinde.*" buyruğu hakkında karşı karşıya kaldıkları durum gibidir. Çünkü onlar Kur'an-ı Kerim'in indiği dil olan Arapçada muhdes ile kadimin kelamcıların ıstılahındaki muhdes ile kadim ile aynı şey olduğunu zannettiler. Çünkü onların ıstılahına göre kadim varlığının evveli/başı olmayan ve kendisinden önce yokluk bulunmayan demektir. İşte yokluktan sonra meydana gelen her bir şey onlara göre muhdestir. Varlığının başlangıcı olan her bir şey de aynı şekilde onlara göre muhdestir. Bundan sonra ise başkasına göre daha önce olan varlığa hakikat manasında mı kadim denileceği yoksa mecazi anlamda mı kadim olduğu hususunda iki farklı görüşe sahip olmuşlardır.

Kur'an-ı Kerim'in indiği dile göre ise kadim muhdes olandan farklıdır. Bunlar göreceli hususlardan sayılırlar. Başkasına göre kadim olan bir şey o muhdes olan şeye nisbetle kadimdir. Sonradan meydana gelen şey de o kadime nisbetle muhdestir. Eğer her ikisi de kendilerinden daha önce/kadim olana göre muhdes ve kendilerinden sonra olanlara nisbetle de kadim şeyler olsalar bile bu böy-

677 Buhârî, IX, 152
678 Minhâcü's-Sünne, II, 256-257.

ledir. Ayrıca Kur'an lugatinde "kadim/eski" lafzı ancak kendisinden başkasına göre önce olan şeyler hakkında kullanılır. İsterse önceleri yokken daha sonraları var olmuş olsun. Fakat bir zamanlar bulunmayan varlıklara göre mevcut olan bir varlığın kadim olma hakkı daha çoktur. Diğer taraftan insanlar "kadim"in Allah'ın isimlerinden sayılıp sayılmayacağı hususunda da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İbn Hazm gibi bir kesim şanı yüce Allah'a isimlerinin tevkifi olmasına ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den bu ismin sabit olmayışına binaen ona kadim denilmeyeceği kanaatindedir.

Maksat ise bu sıfatın kendisinden başkalarından önce olan şeyler hakkında Kur'an-ı Kerim'de kullanıldığını anlatmaktır. Yüce Allah'ın: *"Sonunda o kuruyup incelen eski/kadim hurma dalı gibi yay şekline döner."* (Yâsîn, 39); *"Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ eski/kadim yanlışlığındasın."* (Yûsuf, 95); *"Onunla hidâyet bulmadıkları için de: Bu eski/kadim bir uydurmadır diyeceklerdir."* (Ahkâf, 11) buyrukları ile İbrahim (aleyhisselâm)'ın söylediği *"gördünüz mü sizin ve önceki/kadim atalarınızın ibadet ettiklerini."* (Şuarâ, 75-76) buyrukları gibi. Buna göre muhdes/yeni sonradan var edilen bu anlamdaki kadimin zıddıdır.

Kur'an-ı Kerim kısım kısım nazil oluyordu. Daha önce nazil olan daha sonra nazil olana göre mütekaddim/önce inmiş idi. İnmesi sonraya kalan ise işte bu kadim olana nisbetle muhdes/yeni idi. Bundan dolayı yüce Allah: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt/zikir geldiği her seferinde."* buyurmaktadır. İşte bu da zikrin/öğüdün bir kısmının muhdes olduğuna, bir kısmının da muhdes olmadığına delildir.

Kur'an-ı Kerim'in ve onun dışındaki diğer Allah kelamının mahlûk olduğunu yahut da hepsinin öncesinde yokluk bulunan mahlûk olduğunu söyleyen kimselere göre zikrin tamamı mahlûktur ve öncesi yokluk olan muhdestir. Eğer onun mahlûk olduğunu söylemeyecek olursak onlara göre tahsisin/özelleştirmenin hiçbir anlamı olmaz. Fakat geriye şöyle demek kalır: Eğer o daha özel anlamda hâdis olmakla nitelendirilmiş ise -ki bu da ondan başkasının ondan önce olması/kadim olması demektir- bu durumda hâdis oluş daha genel olandır. Bu da öncesindeki yokluğun bundan ayrılmaz oluşudur. Fakat bu bilinmiş olduğu gibi zikir türünün de bu şekilde olmasını gerektirmez.][679]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onların yüce Allah'ın: *"Kendilerine Rabblerinden yeni/muhdes bir öğüt geldiği her seferinde."* buyruğunu Kur'an-ı Kerim'in yahut Kur'an ibaresinin

679 es-Safdiyye, II, 84-85.

mahlûk olduğuna delil göstermelerini de aynı şekilde bu âyet-i kerimenin onların görüşlerinin tam zıddına delil olduğunun daha güçlü olduğunu açıklamış bulunuyorum. Çünkü bu âyet-i kerime zikrin bir kısmının muhdes/yeni olduğuna bir kısmının da böyle olmadığına delildir ki bu da onların görüşlerinin zıddıdır.

Hudus/hâdis olmak/yeni oluş genel olarak Arapçada kelamcıların kerim olarak hudusa verdikleri anlam değildir. Çünkü Araplar yeni olan şeye hâdis ve başka şeylerden önce olana da kadim derler. İsterse önceleri yokken sonradan var olmuş olsun. Yüce Allah'ın: *"Kadim/eski hurma dalı gibi."* (Yâsîn, 39) buyruğu ile Yûsuf'un kardeşleri hakkında: *"Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ kadim/eski yanlışlığındasın."* (Yûsuf, 95) buyruğu ile; *"Onunla hidâyet bulmadıkları için de bu kadim/eski bir uydurmadır diyeceklerdir."* (Ahkâf, 11). Yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm)'ın da: *"Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini."* (Şuarâ, 75-76) buyurmaktadır. Aynı şekilde bunların yüce Allah'ın: *"Ahad ve Samed"* buyruklarını da yüce Allah'ın yaratılmışların üstünde olmayışına delil göstermeleri de ve buna benzer başka bir yerde açıklanmış diğer hususlardaki iddiaları da böyledir.][680]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer yüce Allah'ın: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt/zikir geldiği her seferinde mutlaka onu alay ederek dinlerler."* buyruğunu delil gösterecek olursa ona: Bu âyet senin aleyhine bir delildir denilir. Çünkü yüce Allah: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt/zikir geldiği her seferinde."* buyurduğuna göre zikrin bir kısmının yeni/muhdes olduğu bir kısmının da muhdes olmadığı da bilinmiş olur. Çünkü nekire sıfat aldığı taktirde böylelikle kendisi ile mevsuf olan ve başkası birbirinden ayırdedilmiş olur. Mesela: Bana müslüman bir adam gelecek olursa mutlaka ona ikram ederim ve ben ancak helal olan bir yemek yerim ve buna benzer ifadeler bunun gibidir. Bilindiği üzere âyet-i kerimede muhdes/yeni cehmiyyecinin söylediği mahlûk/yaratılmış demek değildir. Aksine yeni indirilmiş olan demektir. Çünkü şanı yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i parça parça indiriyordu. Dolayısıyla önce indirilmiş olan daha sonra indirilene göre kadim oluyordu. Kendisinden başkasından önce kadim olan her bir şeye Arap dilinde kadim denilir. Yüce Allah'ın: *"Kadim/eski hurma dalı gibi."* (Yâsîn, 39); *"Allah'a yemin olsun sen hâlâ o eski/kadim şaşkınlığındasın."* (Yûsuf, 95); *"Onunla hidâyet bulmadıkları için bu eski/kadim bir iftiradır diyeceklerdir."* (Ahkâf, 11); *"Dedi ki: Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini?"* (Şuarâ, 75-76) buyurmaktadır. Yine yüce Allah'ın: *"Biz onu Arapça bir Kur'an kıldık."* (Zuhruf, 3) buyruğu da

680 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 374-375.

böyledir. Yüce Allah burada yalnızca "onu kıldık" buyurmuş değil ki bunun "onu yarattık" anlamında olduğu zannedilsin. Fakat O: *"Biz onu ... Arapça bir Kur'an kıldık."* buyurmaktadır. Yani biz onu Arapça kıldık. Çünkü şanı yüce Allah onu Arapça'dan başka bir dilde de indirme kudretine sahipti. Yüce Allah onu Arapça indirdiği için onu Arapça dışında Arapça kılmış oldu. Bu mesele ise iman ve sünnet ehlinin mutezileden cehmiyye ile filozoflarla benzerlerinden ayrıldıkları esaslarındandır. Buna dair açıklama bir başka yerde genişçe yapılmış bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.][681]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt/zikir geldiği her seferinde."* buyruğu hakkında dedi ki: Onun yeni/muhdes olması yaratılmışların muhdes olmaları gibi değildir. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Muhakkak Allah emrinden dilediğini ihdas eder. Şüphesiz ihdas ettiği hususlardan birisi de namazda konuşmamanızdır" buyruğunu zikretmektedir.][682]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt geldiği her seferinde."* buyurmuş Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah dilediği emri ihdas eder ve muhakkak ihdas ettiklerinden birisi de namazda konuşmamanızdır." Buhârî Sahih'inde buna kitap ve sünnetin delalet ettiği bir bab açmış bulunmaktadır.

Bu ise mahlûktan farklıdır. Çünkü ne akıl ne şeriat ne de dil bakımından insan fiillerin ve sözlerin kendisi ile kaim olduğu herhangi bir şeye onu yaratmak adını vermemiş ve: Ben bunu yarattım dememiştir. Aksine ben bunu yaptım, konuştum denilir. Bazen de: Bu fiilleri ve bu sözleri ihdas ettim denilir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Sonradan ortaya çıkartılan ihdas edilen muhdes işlerden sakınınız. Çünkü hiç şüphesiz her bir bid'at bir dalalettir."[683]

Yine şöyle buyurmuştur: "Medine Ayr ile Sevr arasında harem bölgesidir. Her kim orada bir şey ihdas ederse/bir suç, bir cinâyet işlerse yahut bir şey ihdas etmiş/suç ve cinâyet işlemiş birisini barındıracak olursa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti ona olsun."[684]

681 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XII, 521-522.
682 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XII. 365.
683 Ebu Davud, 4607; Tirmizi. 2676; İbn Mace. 44; Ahmed. IV, 126-127; İbn Ebu Âsım. 32-57. Hadis sahihtir.
684 Buhârî. 7306; Müslim. 1370.

Bununla birlikte buradaki "ihdas etmek"den maksadı bir fiili yapmak anlamındaki ihdasın manasından daha özeldir. Onun maksadı ise orada kendisinin sünnet ve şeriatine muhalif bid'at olan bir işi ortaya koyan ihdas eden kimse demektir. Diğer taraftan işlenen suçlara da "ahdâs" denilir. Ahdâs lafzı ile de bundan önce olmayan işleri yeniden yapmayı kastederler. İşte Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Şüphesiz Allah emrinden neyi dilerse onu ihdas eder"[685] buyruğunda da bu anlamdadır.

"Kendilerine Rabblerinden yeni/muhdes bir öğüt/zikir geldiği her seferinde." buyruğu da böyledir. Onlar ancak şu buyrukta olduğu gibi kendisinden ayrı olan şeye mahlûk/yaratılmış derler: *"Hani benim iznimle çamurdan bir kuş sûretine benzer bir şeyi yapıyordun."* (Maide. 110). Konuşan kimsenin kelamı ile ilgili olarak: O mahlûktur ve muhtelaktır dedikleri zaman bundan kasıtları onun yalan ve iftira olduğunu anlatmaktır. Yüce Allah'ın: *"Ve aslı astarı olmayan yalanlar halk ediyorsunuz/düzüyorsunuz, uyduruyorsunuz."* (Ankebût. 17) buyruğunda olduğu gibi.][686]

لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾

17. "Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat Biz (bunu) yapanlar değiliz."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik elbette onu kendi katımızdan edinirdik."* buyurmaktadır. Yani bizler onu kendi nezdimizde edinirdik. Sizin yanınızda değil. Çünkü erkeğin eşi ve çocuğu başkasının yanında değil kendisinin yanında ve huzurunda bulunurlar.][687]

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ
وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾

19. "Göklerde ve yerde kim varsa Onundur. Onun yanında olanlar ise Ona ibadete karşı büyüklenmezler ve usanmazlar."

685 Kaynakları daha önce gösterildi.
686 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 328-329.
687 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 405.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Rabbinin nezdinde bulunanlar."* (A'raf. 206) buyruğu ile: *"Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur."* (Âyet 19) buyrukları gibi. Eğer burada kastedilen "nezdinde yanında" buyruğunun manası cehmiyyenin söylediği gibi "kudret" anlamında olsaydı onların hepsini yaratmak onun kudret ve meşietinde olmalı ve böylelikle göklerde bulunanlar ile yerde bulunanlar ve nezdinde bulunanlar arasında herhangi bir fark gözetmemesi gerekirdi. Nitekim "istivâ"den maksat eğer istila etmek olsaydı o bütün mahlûka üzerinde istivâ etmiş olmalı idi ve arşı daha yaratmadan önce de her zaman için arşın üzerinde istivâ etmiş olması gerekirdi.][688]

أَمِ اتَّخَذُوا اٰلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢١﴾

21. "Acaba onlar yerden ilahlar mı edindiler. Onlar (ölüleri) diriltir mi hiç?"

Tefsiri:

[Kainat içerisinde yüce Allah dışında kulun kendisi ile huzur bulup mutmain olacağı, kendisine yönelmek sebebiyle nimetlere gark olacağı hiçbir varlık yoktur.

Allah'tan başkasına ibadet eden bir kimse o mabudunu sevse ve dünya hayâtında ona muhabbetle bağlansa ve bundan dolayı bir çeşit lezzet duysa dahi böyle bir duygunun kişiye vereceği kötülük zehirli yemeği yerken alınan lezzetin kötülüğünden çok daha büyüktür. Esasen: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti. Arşın Rabbi olan Allah nitelemelerinden münezzeh ve yücedir."* (Âyet 22). Çünkü yerin ve göklerin düzenlerinin korunması hak olan ilaha ibadet etmekle mümkün olur. Eğer her ikisinde Allah'tan başka ilahlar bulunmuş olsaydı o hak bir ilah olmazdı. Çünkü Allah'ın ne bir eşi ne de bir benzeri vardır. Böylelikle göklere ve yere düzenini verenin yokluğundan ötürü her ikisinin de düzeni bozulur giderdi. Bu ise ulûhiyet bakımından böyledir. Rububiyet bakımından ise konu yeri gelince açıklayacağımız şekildedir.][689]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* (Enbiya. 22) buyurmakta, yok olup gi-

688 Mecmû'u'l-Fetâvâ. V. 226.
689 Mecmû'u'l-Fetâvâ. I. 24.

derlerdi buyurmamaktadır. Çünkü şanı yüce Allah göklerle yeri bozulmuş halleri ile de bırakmaya kadirdir. Fakat şanı yüce Allah'a ortaksız olarak bir ve tek ibadet olunmadığı sürece yerin ve göğün uygun ve elverişli olmasına imkân yoktur. Çünkü canlı olanın hayâtının düzene girmesi ancak maksadının ve muradının düzgün olmasına bağlıdır. Amel ve hareketlerin salih olması ise o amellerin yapılmasına dair irade ve niyetlerin salih olmasına bağlıdır.][690]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer o lizatihi mabud ve mahbûb/sevilen olmamış olsaydı hiçbir amel ve hiçbir davranış salih olmazdı. Aksine âlem bozulur giderdi. İşte yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* buyruğunun anlamı budur. Yüce Allah yok olup giderlerdi buyurmamıştır. İşte Lebid'in:

"Şunu bilin ki Allah'ın dışındaki her bir şey bâtıldır."

sözünün manası da budur.

Bu da nakledilen şu duaya benzer: "Şahitlik ederim ki arşından itibaren yarattığın arzın dibine kadar mabud kabul edilen her bir varlık -senin kerim zatın müstesna- bâtıldır."][691]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kalpler ancak onunla huzura erer, canlar/ruhlar ancak onunla sükun bulur. *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* Çünkü onun dışında edinilen bütün ilahlar ile (düzen değil) bozuluş ortaya çıkar. Kalplerin ıslah olup düzelmesi ise ancak ortaksız olarak bir ve tek Allah'a ibadet etmekle mümkün olur.][692]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bütün eksikliklerden tenzih ettiğimiz yüce Allah her şeyin Rabbi, her şeyin ilahıdır. İrade ile yapılan hareketler ancak bizatihi murad olunan ile ortaya çıkabiliyor ve bu olmadan her şey bozuluyorsa ve Allah'tan başka bizatihi murad olan bir başkasının varlığı da mümkün olmadığına göre -tıpkı bizatihi Allah'tan başka hiçkimse var olmadığı gibi- böylelikle gökte ve yerde Allah'tan başka herhangi bir ilah bulunmuş olsaydı her ikisinin de düzeninin bozulacağı da bilinmiş olmaktadır.

690 Câmiu'l-Mesâil, II, 201.
691 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 515-516.
692 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 55.

Bu âyet-i kerimede Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığı ve göklerde ve yerde ondan başka ilahlar bulunmuş olsaydı her ikisinin de düzeninin bozulacağına dair açıklama bulunmaktadır. Öbür âyet-i kerimede ise yüce Allah: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* (Mü'minun, 91) buyurmuştur. Bozuluşun kaçınılmaz olacağı şöyle açıklanır: Eğer kainatı idare eden iki zatın varlığı düşünülecek olsa, daha önce geçtiği üzere her ikisinin bir birine denk ve eşit olması imkânsız bir şeydir. Çünkü yenik düşen bir varlık rab değil merbubdur. Her ikisi eğer denk olursa bu sefer her ikisinin kainatı idare etmesine imkân olmazdı. Ne aralarında yapacakları bir ittifakla ne de aralarından ihtilafın ortaya çıkmasıyla bunu yapabilirlerdi. Böylelikle ne bağımsız olarak ne de ortak olarak -daha önce geçtiği gibi- işlerin idare edilmesine imkân olmadığından kainat bozulur giderdi.][693]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup giderdi."* buyruğudur. Yani bununla birlikte ikisinin düzeni bozulup gitmemiş olduğuna göre her ikisinde de Allah'tan başka ilah yok demektir. Bu ise ayrıca hitap ile açıklanmasına gerek olmayacak kadar gâyet açıktır. Çünkü hitaptan maksat beyanda bulunmak/açıklama yapmaktır. Açık olan bir hususa dair açıklama ise bazen bir tür yetersizlik demek olur. Delilin açıklanması ise sadece bir tek önermeyi gerektirebilir. Bazen de iki önermeye, bazen üç ve daha önermeye ihtiyacı olabilir. O taktirde delil getiren bir kimse sadece açıklama gereğini duyacağı hususları zikreder. Açıklamaya ihtiyacı olmayan hususları sözkonusu etmez.][694]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle denilir: "Lev: eğer" faydalı bir bilgiyi beyan etmek içindir. Yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* buyruğunda olduğu gibi. Ayrıca hayrı sevip onu dilemenin beyanı için de olabilir: "Benim filanın sahip olduğunun bir benzeri imkânım olsa ben de onun amelinin bir benzerini yapacaktım" demek gibi ve buna benzer ifadeler kullanmak caizdir.][695]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Birinci âyetin delaleti tabiatın gereği olarak fıtratlarda yerleştirilmiştir. Çün-

693 Minhâcü's-Sünne, III, 333.
694 Minhâcü's-Sünne, III, 314.
695 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 384.

kü bizatihi bilinen hususlardan birisi şudur: İki hükümdardan her birisinin yaptığı iş eğer diğerinin işinin aynısı ise onların yaptıkları bu idarenin tek bir şehir idaresi olması mümkün değildir. Çünkü iki fiil sahibi kişi aynı türden bir tek fiil yapamaz. Çünkü eğer her ikisi birlikte bir iş yapacak olurlarsa bir tek şehirin zorunlu olarak bozulması gerekir. Bundan ikisinden birisinin iş yaparken diğerinin hiçbir iş yapmaması hali müstesnadır. İşte bu husus ilahlık sıfatında da sözkonusu değildir. Çünkü aynı türden iki ayrı fiil aynı yerde bir araya gelecek olursa zorunlu olarak o fiillerin işlendiği yer bozulur yahut o fiilin işlenmesine imkân olmaz. Çünkü bir tek fiil ancak bir tek kişiden sadır olur. İşte yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* buyruğunun manası budur.

Derim ki: Muayyen olarak bir tek mefulün/fiilin neticesinin gerek bağımsız olarak gerek yardımlaşmak sûretiyle iki failin fiili olamayacağı bizzat bilinen hususlardandır. Aynı şekilde bir tek muayyen malul/illetin neticesi ister ortak ister bağımsız iki illetin malulu olamaz. Bu ise gerektiği gibi canlandırıldıktan sonra aklı başında hiçbir kimsenin tartışmadığı bir husustur. Çünkü ikisinden birisi o işi bağımsız olarak yapıyorsa o taktirde bütün yapılan işin sadece onun illet olması/sebep olması ile hasıl olması/meydana gelmesi gerekir. Eğer diğerinin de böyle olduğu varsayılacak olursa o taktirde onların her birisinin o işin tamamını tek başına yapmış olması gerekir. O işi tek başına yapmış olması ise onu diğerinden bağımsız olarak yapmış olması bir tarafa bu işte onun herhangi bir ortağının olmaması gerekir. Aksi taktirde iki zıddın bir arada bulunması icab eder. Bir taraftan onlardan birisinin bağımsız olduğunu kabul ederken aynı zamanda onun bağımsız olduğunu reddetmek gerekir. O işi tek başına yaptığını kabul ederken tek başına yapmasını da reddetmek gerekir. Bu ise iki çelişik önermeyi bir arada kabul etmek demektir.

Yine bizzat bilinen hususlardan birisi de şudur: Bir failin yapmış olduğu işin bizzat kendisinde başkası ona ortak olmadığı gibi onu bağımsız olarak da yapamaz. Çünkü eğer o işte başkası da ortak ise o onun yaptığı bir iş olmaz. Aksine sadece onun bir kısmı onun yaptığı iş olur ve o iş onun ve ondan başkasının yaptığı iş olarak meydana gelir. Bu durumda bir tek kişinin yaptığı işlerde ortaklığın gerçekleşmesine imkân yoktur. Bundan dolayı ortak iş yapmakta makul olan yol yardımlaşmaktır. Bunların her birinin diğerinden farklı bir iş yapmasıdır. Bir bina inşa etmek için birbirleriyle yardımlaşanlar gibi. Birisi kerpiç taşır, diğeri onu yerine koyar. Yahut bir kereste taşırken birisi bir tarafından tutar, öbürü diğer tarafını taşır.

Bütün yaratılmışlar yaptıkları işlerinde birbirlerine yardımcı olurlar. Yaratılmışlar arasında hiçbir kimse tek başına bir işi bağımsız olarak yapmaz. Aksine onsuz olamayacağı, yardımcı bir ortağının bulunması kaçınılmazdır. Diğer taraftan o işi yapmak için bir ortağa ihtiyacı olduğu gibi o işi yapmak hususunda ona karşı çıkan ve ona engel olan kimseler de bulunur. Dolayısıyla bu engele ve karşı çıkana engel olacak bir engelleyici de mutlaka gereklidir.

Bu husus tabiatı gereği yahut seçimi neticesinde ya da varsayılması halinde başka herhangi bir sûret ile etkin olduğu söylenen her bir şey hakkında böyledir. Bundan dolayı bütün yaratılmışlar arasında kendisinden bir fiilin tek başına sadır olduğu hiçbir kimse yoktur. Yüce Allah'tan başka hiçbir kimse tek başına herhangi bir işi yapamaz.

Bu ise bir tek kimseden ancak bir tek fiil sadır olur diyen bu gibi felsefecilerin dalalette olduklarını beyan eden hususlardan birisidir. Hem onlar bunu vacibul vücuda ulaşmak için külli bir önerme olarak kabul eder ve şöyle derler: Ondan ancak basit bir varlık çıkar. Bu ise onların akıl adını verdikleri şeydir.

Şüphesiz bu görüş her ne kadar birçok bakımlardan tutarsızlığı bilinen bir kanaat ise de burada bizim maksadımız şudur: Bu genel önerme tartışma konusu dışında bir tek yerde dahi tasdik edilemez. Tartışma konusunda da failin bir tek olduğu bilindiği halde bu tek failin ancak bir tek fiil işlediği ise bilinen bir husus değildir.

Diğer taraftan yüce Rabbin nitelendirilmeyi hak ettiği vahdaniyet onların iddia ettikleri "vahdet: bir oluş" değildir. Çünkü onların ileri sürdükleri bir oluş, dış dünyada değil de ancak zihinde varlığı mümkün olabilen imkânsız hakkında doğru kabul edilebilir. Çünkü onlar ya mutlak bir varlığı yahut subuti hususlar sebebine bağlı şartlı ya da hem sübuti/var oluşsal hem ademi/yokluk sebebi ile şartlı bir varlık kabul ediyorlar. Bu ise ancak kendi mantıklarında -aklın açık hükümleriyle bilindiği halde- tespit ettikleri üzere sadece zihinsel bir varlık olabilir. Nitekim bu husus ilgili yerinde açıklanmıştır.

Burada maksadımız şudur: Onlar yüce Allah'tan başka kendisinden tek bir şeyin sadır olduğu bir kimseyi bilmiyorlar. Buna göre: Güneşten ışık sadır olur. Işık da ancak ışığın kendisinden yansıması kabil bir cismin varlığı ile hasıl olabilir diyecek olurlarsa bu durumda ışığın varlığının iki sebebi bulunur: Birisi güneş, diğeri ise onun karşısındaki cisim. Diğer taraftan onun bir engeli de bulunur. Bu ise güneş ile ışığı yansıtması kabil olan şey arasındaki engel teşkil eden perdelerdir.

İşte kandil ve buna benzer ateş türünden şeylerden çıkan aydınlık da böyledir. Ancak ateş ile ve üzerinde ışığın yansımasına kabil bir cisim ve her ikisi arasında engel teşkil eden perdelerin engellerin bulunmaması ile hasıl olabilir.

Ateşin ısıtması, suyun soğutması, su ve ekmek neticesinde tokluk ve suya kanmışlık, aynı şekilde gıdalarla ilaçlarla ve daha başka şeyler neticesinde ortaya çıkan diğer etkiler için de bu böyledir. Mutlaka ateş ve ateşten etkilenmesi kabil bir cisim bulunmalıdır. Aksi taktirde yakut, semender ve buna benzer şeyleri ateş yakmaz. Aynı şekilde gıdanın faydalı olması da ancak cisimde onun etkisini kabul eden bir gücün varlığı ile ortaya çıkar. Bunun benzerleri de pekçoktur.

İnsan gibi seçim gücüne sahip fail/özne de böyledir. Onun kendi seçimiyle meydana gelen hareket, ancak bu hareketi yapmak için gerek duyduğu azalarındaki güç ile ortaya çıkar. Bununla birlikte kendi azalarının ve bu azalarının gücünün faili/yapanı o değildir. Ama o fiilini işlerken kendi kudreti dışında kalan bir takım sebeplere muhtaçtır. Bazen kendi bedeninde hareket etmesine engel teşkil eden bir takım engeller ortaya çıkabilir. Bu ise onun bizzat kendisindeki fiilidir. Onun fiilinden doğan şeyler olduğu (tevellüt ettiği) denilen ve ondan ayrı hususlara gelince, kimileri hiçbir durumda bunlar onun tarafından yapılan fiiller değildir. Aksine bunlar yüce Allah tarafından yapılan fiillerdir der. Nitekim kaderin sabit olduğunu kabul eden kelamcıların çoğu bu görüştedir.

Kimi de şöyle der: Hayır bu iş tevellüt yolu ile onun yaptığı bir fiildir. Mutezile'den bu görüşü benimseyenlerin söyledikleri gibi. Bazılarından ise hiçbir durumda bu gibi işlerin faili yoktur dediği dahi nakledilir.

İşin gerçeği ise şudur: Bu gibi işlerde insan ve ondan ayrı sebep ortaktır. Bir kişi eğer bir taşı atacak olursa o taş atma fiilini yapmış olur. Taşın varacağı yere kadar varması da bu sebep ile hasıl olur. Bir diğer sebep ise taş ve havadır.

Aynı şekilde tokluk ve suya kanmışlık da insanın fiili olan yemesi ve içmesi sebebi ile hâsıl olmuştur. Diğer sebep ise yemek ve içmekteki gıda olma gücünden ve bedende bulunan böyle bir şeyi kabul gücünden ortaya çıkar. Bütün bunların yaratıcısı ise şanı yüce Allah'tır.

İşte bu yaratılmışlar arasında bağımsız olarak bir iş yapan hiçbir kimsenin bulunmadığını açıkça gösteren hususlardandır. Bedenin hükümdarı durumundaki kalpten her ne kadar azaları harekete geçiren iradeler ortaya çıkıyor ise de o tek başına bağımsız bir şeyi harekete geçiremez. Daha önceden geçtiği gibi diğer organların ve onların güçlerinin katılımı ile hareket ortaya çıkabilir. Ülkeleri ve orduları yöneten yöneticilerin de hiçbirisi eğer herhangi bir işi yapmak için

yardımcıları bulunmazsa, tek başına bağımsız bir fiil bir iş ortaya koyamaz. Aksi taktirde onun sözleri ve işleri onunla kaim ve kendisini aşmayan eylemler olurlar. Onun dışında sadır olan her bir iş yine onun kudretinin ve fiilinin ortaya çıktığı yerin dışında başka bir takım sebeplerin varlığına bağlıdır.

İşte bütün bunlar her bir yaratılmışın herhangi bir işi bağımsız olarak yapmaktan aciz olduğunu açıkça gösteren hususlardandır. Hiçbir yaratılmış buna göre yaratılmışların hiçbir şeyinin kesinlikle kayıtsız ve şartsız rububiyetini ifa eden bir Rabb olamaz. Çünkü bir şeyin Rabbi bütün cihetleriyle kayıtsız ve şartsız olarak o şeye Rabblık eden/her türlü ihtiyacını karşılayan demektir. Bu ise ancak âlemlerin Rabbi Allah için sözkonusudur. Bundan dolayı bizim şeriatimizde Rabbin mükellef varlıklara izafe edilmesi yasaklanmıştır. Nitekim Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Sizden herhangi biriniz Rabbine/efendine su ver, Rabbine yemek yedir demesin" buyurmuştur.[696] Halbuki mükellef olmayanlara bu lafzın izafe edilmesinin hükmü bu değildir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Cüşenli Malik b. Avf'a: Sen deve Rabbi sahibi misin yoksa koyun Rabbi sahibi misin" diye sorması bunun gibidir.[697] Yine Arapların elbisenin Rabbi, evin Rabbi/sahibi demeleri de böyledir.

Çünkü bu türlü izafette Allah'tan başka bu hususlara ibadeti gerektiren bir mana yoktur. Çünkü o varlıklar hakkında buna imkân olmaz. Çünkü şanı yüce Allah bunları mükelleflerden farklı olarak değişmeyen bir sûrette yaratmış bulunmaktadır. Halbuki mükelleflerin Allah'tan başkasına ibadet etmeleri mümkündür. Nitekim ona ortak koşanların cinlere, insanlara ve başka varlıklara ibadet etmeleri böyledir. Bundan dolayı Allah'ın rasûlleri ile indirdiği ve kitaplarında indirdiği tevhidi muhakkak olarak gerçekleştirmek maksadıyla onlar ile ilgili böyle bir izafet kullanmayı yasaklamıştır. Bundan dolayı bir ve tek Allah'ın meşieti dışında evrenlerin varlığını gerektiren hiçbir şey yoktur. Başkası dilemese dahi Allah'ın dilediği our. Bütün yaratılmışlar istese dahi onun dilemediği hiçbir şey olmaz.

Bütün yaratılmışlar arasında herhangi bir işi ya da bir sebebe bağlı bir sonucu bağımsız olarak meydana getirebilecek bir varlığın bulunmadığı anlaşılmış olduğuna göre yaratılmışlar arasında başkasına Rabb olan hiçbir varlık kesinlikle yoktur. Aksine onun yaratmış olduğu her bir mahlûkun yaptığı işte bir ortak vardır. Bazı hallerde onun bir engeli de bulunabilir. İşte bu da başka bir takım

696 Buhârî, III, 150.
697 Ahmed, IV, 136.

yerlerde dikkat çekildiği üzere yüce yaratıcının ve vahdaniyetinin ispatına delil teşkil eden hususlardan birisidir. Burada maksat şudur. Şu hükümler bizatihi bilinen hususlardır: Bağımsız iki kişi tek bir iş yapamaz. Tek bir işi o iki kişinin her biri ayrı ayrı yapmış olamaz. Aynı failin/öznenin yaptığı aynı işte başkası o kişiye ortak olmuş olamaz. Çünkü ortaklığın gerçekleştiği bir yerde kesinlikle tek bir öznenin tek bir fiili bulunmaz. Çünkü birlik ortaklık ile çelişir. Yaratılmışların yaptıkları işlerde ise ortaklık kaçınılmaz bir husustur. Fakat iki ortaktan birisi hiçbir zaman başkasının yaptığı fiilin aynısını yapamaz. Çünkü el gözlerin yaptığını yapamaz, beyin kalbin yaptığını yapamaz. Bunların her biri kendi yaptığı işte başkasına muhtaç bulunsa dahi bu böyledir. Aynı şekilde eğer bir gemide iki kaptan bulunursa yahut bir kasabanın iki başkanı ya da bir ülkenin iki hükümdarı olacak olursa bunlardan birisinin fiilinin ötekinin yaptığı fiilin aynısı olması imkânsızdır. Aksine bu bir iş diğeri bir başka işi yapar. Onların her birisinin tek başına yaptığı işi diğeri yapmaz.

Bundan dolayı bu adam şöyle demiştir: Aynı türden iki ayrı fail/özne tek bir iş yapamaz. Onun aynı türden ifadesi eğer ek bir açıklama anlamında ise buna ihtiyaç yoktur. Çünkü esasen iki failin tek bir fiili işlemesi imkânsızdır. Onların yaptıkları bu fiil ister aynı türden olsun ister farklı türden olsun. Hatta bunun imkânsızlığı daha da açıktır.

Bu kişinin: "Aynı türden iki fiil tek bir yerde bir arada bulunduğu zaman zorunlu olarak o bulundukları yer bozulur. Yahut da (iki) fail/özne birbirleri ile çekişir, engel olur. Çünkü bir tek fiil ancak bir tek failden/özneden ortaya çıkar" sözlerinin gerçek mahiyeti ise şöyle demekten ibarettir: Durum bu iken fiil imkânsız olur mu? Esasen fiilin meydana gelmesi mümkün değildir. Dolayısıyla o yer bozulur yahut bozulmaz demeye de gerek yoktur.

Fakat bu kelamcılardan bazılarının şu şekildeki zanları gibi bir zandır. Onlar ilah, rab anlamındadır. Dolayısıyla âyetin iki ilahın yokluğuna delalet etmesi ancak sadece iki Rabbin olamayacağına delalet etmektedir. Bu ise iki Rabbin aynı fiili yapmasının imkânsız oluşu varsayımı ile açıkça görülür.

Yakında yüce Allah'ın izni ile âyet-i kerimenin bundan daha mükemmel ve daha büyük bir gerçeğe delalet ettiğini, Âdemoğullarından hiçbir kimsenin âlemin iki Rabbi olduğunu, birbirine eşit iki ilahının varlığını, sıfatlarında olsun, fiillerinde olsun eşit olduklarını söylemediğini, hiçbir kimsenin birbirinin misli/ benzeri kadim iki varlığı ve yine birbirinin eşi benzeri varlıkları zorunlu (vacibul vücut) iki varlığı kabul etmemiş olduğunu açıklayacağız.

Fakat dünyada meydana gelen ortak koşmak yüce Allah'tan başkasına ibadet etmek sûretiyle ulûhiyette Allah'tan başkasının yarattığı varlıklar kabul edilmesiyle ve bir takım aracılar edinip bunlara dua ve yakınlaşmaya çalışmak sûretiyle ortaya çıkmıştır. Güneşe, aya, gezegenlere, putlara ibadet edenlerin, nebilere, meleklere, yahut da onların heykellerine ve benzeri varlıklara ibadet edenlerin yaptıkları gibi.

Birbirinin misli iki yaratıcının varlığını kabul etmeye gelince, ademoğullarından hiçbir kimse bunu kabul etmiş değildir. Yüce Allah: *"Andolsun onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsan elbette: Allah diyeceklerdir."* (Lukmân, 25); *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin).Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?"* (Mü'minun, 84-89); *"Onların çoğu ancak Allah'a şirk koştukları halde ona iman ederler."* (Yûsuf, 106).

Rasûller ise insanları ulûhiyeti tevhid etmeye davet etmişlerdir. Bu da aynı zamanda rububiyetin tevhidini de ihtiva eder. Nitekim rasûllerin her biri kendi kavmine: *"Allah'a ibadet edin, sizin ondan başka bir ilahınız yoktur."* (A'raf, 59) demişlerdir. Yine yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45); *"Senden önce gönderdiğimiz herbir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya, 25); *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl, 36) buyurmuştur.

Aksi taktirde sadece rububiyetin tevhidini müşrikler zaten kabul ediyorlardı. Fakat tek başına bunun faydası yoktur. Kelamcılardan ve felsefecilerden rububiyeti ispat etmek isteyen bu kimseler, tevhidin en ileri amacının bu olduğunu zannederler. Nitekim amacın rububiyetin tevhidinde fani olmak/fena bulmak olduğunu zanneden bir takım sufiler de böyle bir zanna sahiptirler.

Bu ise bunların da ötekilerin de şanı yüce Allah'ın rasûllerle gönderip kitaplarında indirmiş olduğu tevhidi bilmemek hususunda içine düştükleri en büyük bilgisizliklerdendir.

Kendilerine göre amaç kabul ettikleri böyle bir tevhidi zaten Arap müşrikleri de kabul ediyorlardı. Nitekim yüce Allah onların bu durumunu bize haber ver-

mektedir. Fakat birçok kesim/dalalet mezhebi mensubu aslını kabul etmekle birlikte bu hususta kusurlu bir konuma düşmüştür. Canlı varlıkların fiillerini Allah'ın kudreti, meşieti ve yaratması dışında kabul eden kaderiye gibi. Ayrıca onların bu kanaatleri birçok muhdesin/meydana gelen olayın herhangi bir olay olmadan da hadis olmasını gerektirir.

Âlemin kadim olduğunu kabul eden filozofların bu kanaati de bütün hadislerin/sonradan meydana gelen olayların, mahlûkatın bir failinin olmamasını gerektirir. Diğer taraftan onlar yüce Allah'ın yoktan var etmiş olduğu bir takım hususları onun dışındaki bir takım işlerin faili olarak kabul ederler. Akıl hakkında böyle bir iddiada bulunmaları gibi.

Arap müşrikleri ise tevhid bakımından bunlardan daha iyi bir durumda idiler. Çünkü bunların nihai olarak yaptıkları birtakım mevcudatın sebepleri olduğunu tespit etmektir. Fakat sebepler bağımsız değildir. Aksine sebeplerin ortak bir katılımcıya ve onun karşısında duran bir karşıtın bulunmamasına ihtiyacı vardır. Hatta bazen kendileri dışındaki varlıkları meydana getirdiklerini iddia ettikleri "akıllar" gibi gerçeği olmayan bir takım sebepleri ve illetleri dahi sabit kabul ederler.

Seneviyeci/dualist mecusilere gelince, onlar insanlar arasında iki ilahı kabul edenlerin en meşhurlarıdır. Fakat bunlar hayırlı ve övülen ilahın bütün hayırları yapan nur/aydınlık olduğu fakat her türlü şerri yapanın da karanlık olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Onların bu hususta iki görüşleri vardır. Bir görüşe göre bu ışığın basit bir düşüncesinden ortaya çıkmış sonradan meydana gelmiş bir varlıktır. Buna göre karanlık ışığın bir mefulü/fiilinin bir neticesi olur. Fakat onlar ise Rabbi, şer olan belli bir fiili işlemekten tenzih etmek isteyen cahiller olduklarından ötürü onu şerrin esasını yapan bir fail kabul ettiler ve en büyük kusurlardan olan bayağı düşünceye sahip olmakla nitelendirip, bunu da şerrin esasının sonradan meydana gelmesi için bir sebep olarak değerlendirdiler.

İkinci görüşleri ise karanlığın da ışık/nur gibi kadim olduğu görüşüdür.

İşte bunlar iki kadim varlığı kabul etmekle birlikte her ikisini birbirinin misli de kabul etmemişlerdir, tek bir fiilde ortak olarak da görmemişlerdir. Aksine onlar birisini över, diğerini yererler.

İşte tabip Muhammed b. Zekeriyya er-Razi gibi inkârcılar ile beş kadim unsuru kabul eden inkârcı filozoflara uyan bir kesimin söylediklerinin arkasından giden onun emsali kimseler de böyle demişlerdir. Onlara göre bu beş kadim husus: Vacibul vücut, nefs, heyuli (heyula), dehr ve halâ/esir, boşluktur. Âlemin

hâdis oluşunun sebebi ise nefsin heyuliye bağlılığıdır. Vacibul vücut ise âlem ile karışık âlemdeki şerleri tadıncaya kadar nefsi o heyuliden kurtarmak imkânını bulamamıştır.

Onun böyle demesinin sebebi ise âlemin hâdis olduğunu söylemekle birlikte hâdis oluş sebebini açıklaması istenmiş olmasıdır. Bunun için o da "el-hareketü'l-feltiyye: istemeden yapılan hareket" adını verdiği bir tür hareketlerin varlığını kabul etti ve bunları kendi seçim ve tercihi olmadan insandan çıkan yel ve seslere benzetmiş, nefsin heyuliye aşık oluşunu da bu kabilden değerlendirmiştir. Böylelikle onun bilgisizliği insanlar tarafından bu inkârı ile açıkça ortaya çıkmış oldu. Bu hareket hangi şekilde olursa olsun önceleri yokken hâdis oldu/meydana geldi. Bundan dolayı ona bir başka hareketin hâdis oluş sebebine dair soru sorulduğu gibi bunun da meydana gelişinin sebebi sorulur. O böyle cahilce açıklamalarla bu soru ile karşılaşmaktan kurtulamamıştır.

Maksat şudur: Müşrik ve dalalet ehli birçok kimse bazı mümkün varlıkların varlığını yahut da sonradan meydana gelmiş bir takım varlıkların meydana gelişini (hudûsu'l-havâdis) Allah'tan başkasına izafe edebilir. Bunu kabul eden herkesin hâdis olanın herhangi bir sebep olmadan hâdis olmasını kabul etmesi de gerekir. Bunlar şirk koşmakla ve rububiyet hususunda bir tür ta'tili/yokluğu kabul etmek zorunda bulunmakla birlikte fiillerinde olsun, sıfatlarında olsun Allah ile eşit bir ortağın varlığını kabul etmezler.

Bağımsız olarak bir etki doğurmayıp aksine bir ortağa ve yardımcıya engel olacak bir karşıtın bulunmamasına ihtiyacı bulunan sebepleri kabul edip bunları Allah'ın yarattığı varlıklar olarak kabul etmeye gelince işte Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği gözle görülen ve delilin de delalet ettiği husus budur. Bunlar da aynı zamanda tevhidin delilleri ve âyetleridir. Bunların şirk koşmakla bir alakaları yoktur. Aksine bu yaratılmışlar arasında herhangi bir fiili bağımsız olarak gerçekleştiren hiçbir varlığın olmadığını açıkça gösteren hususlardandır. Burada maksadımız şudur: Bu gibi kimseler yüce Allah'ın: *"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar bulunmuş olsaydı her ikisinin de düzeni bozulurdu."* buyruğunun ancak rububiyette ortaklığın olmadığına, âlemin iki yaratıcısının bulunmadığına delil olduğuna inandıklarını sonra da onların her birisinin bu hususta bir ispat yolunu sözkonusu ettiklerini anlatmaktır.

İşte bu filozof İbn Rüşd daha önceden de geçtiği gibi bu tevhidi böylece açıklamıştır.][698]

698 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. IX. 337-348.

لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ﴿٢٣﴾

23. "O işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Halbuki onlara (yaptıkları) sorulur."

Tefsiri:

[Harb b. İsmail dedi ki: İshak b. İbrahim'i şöyle derken dinledim: (Allah'ın) inişinde sıfat sözkonusu değildir. Yine İshak dedi ki: Yaratılmışların emri/işleri hususunda dalmak caiz olmadığı gibi Allah'ın emri hususunda da dalmak caiz değildir. Çünkü yüce Allah: *"O işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Halbuki onlara (yaptıkları) sorulur."* buyurmuştur. Aynı zamanda yaratılmışların işleri hususunda düşünmek ve kafa yormanın caiz olmayacağı bir anlayış ile Allah hakkında sıfatları ve fiilleri ile ilgili bir takım vehim kaynaklı kanaatlere sahip olmak da caiz değildir. Çünkü yüce Allah'ın her gecenin ilk üçte biri geçtikten sonra dünya semasına dilediği şekilde inmek sıfatına sahip olması mümkün olup, onun inmesi nasıldır diye de sorulmaz. Çünkü yaratan dilediği her bir şeyi dilediği gibi yapar.][699]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Onlar yüce Allah'ın: *"O işlediklerinden sorumlu tutulmaz."* (Âyet 23) ve: *"Allah dilediğini yapar."* (Âl-i İmrân. 40) buyruklarına delil olarak sayılırlar. Bunu yüce Allah hikmet ve adaletinin sözkonusu olmadığını bildirmek için değil kudretini ispatlamak üzere zikretmiştir. Hatta yüce Allah dilediği her bir işi yaptığını beyan etmektedir. O bir şeyi dilediği taktirde kimsenin ona karşı çıkmasına imkân yoktur. O dilediği her bir işi yapmaya kadirdir. Halbuki pek çok şeyi dilemekle birlikte onları yapma imkânını bulamayan yaratılmış böyle değildir. Bundan dolayı peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Sizden hiçbir kimse Allah'ım dilersen günahımı bağışla, dilersen bana rahmet ihsan et demesin. Çünkü zaten yüce Allah'ı hiçbir kimse zorlayamaz. Bunun yerine (kim dua ederse) kesin ifade ile dilekte bulunsun."[700] Bunun böyle olmasının sebebi şudur: Sen dilersen bu işi yap sözü bazen hoşlanmadığı halde ve zorlanarak bu işi yapması mümkün olan kişilere söylenir. Böylelikle o üzerindeki zorlama ve baskının zararını önlemek için istemediği işleri yapar. Şanı yüce Allah'ı ise hiçkimse zorlayamaz, baskı altında tutamaz. Dolayısıyla o ancak neyi dilerse onu

699 el-İstikame. I. 78.

700 Kaynakları daha önce gösterildi.

yapar. Buna göre yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah dilediğini yapar."* (Hacc, 18) ve: *"O dilediğinin günahlarını bağışlar, dilediğini azaplandırır."* (Âl-i İmrân, 129) vb. buyruklar aslında yüce Allah'ın dilediği her bir şeye gücünün yettiğini ispat etmek/ortaya koymak içindir. Bu da bunu kabul etmeyerek şöyle diyen kaderiyecilerin görüşlerini reddetmektedir. Onlar der ki: Olan her bir şeyi o dilememiştir. Aksine o ancak itaati diler. Bununla birlikte o itaati dilemiştir ve o kimsenin kendisine isyan edenlerden olmamasını istemiştir. Bununla birlikte onlara göre o kulun itaat eden bir kişi de isyan eden bir kişi de yapmaya kadir değildir.

Cebriyecilerin delil diye gösterdiği bu âyet-i kerimelerde bunu kabul etmeyenlerin görüşlerinin bozukluğuna delil teşkil ettiği gibi yüce Allah'ın zerre kadar zulmetmeyen, adaletli hüküm veren ve yaratılmışları boşuna yaratmadığına ve benzeri hususlara delalet eden ve bunu kabul etmeyenlerin delil diye gösterdiği âyet-i kerimeler de cebriyecilerin görüşlerinin bozukluğuna delil teşkil etmektedir. Ne bu âyet-i kerimelerde ne ötekilerinde bu iki taifeden herhangi birisinin görüşünün sıhhatine/doğruluğuna delil olacak bir taraf yoktur. Aksine her bir taifenin gösterdiği delil diğerinin görüşünün yanlışlığına delildir. Ve her iki görüş de bâtıldır. İşte Müsned'de ve başka kaynaklarda yer alan bir kısmı da Müslim'in Sahih'inde bulunan hadis-i şerifte Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yasakladığı budur. Sözkonusu hadisi Abdullah b. Amr, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den diye şöylece rivâyet etmektedir: O kader hususunda tartışmakta olan ashabının yanına çıkageldi. Birisi: Allah buyurmuyor mu diyor, diğerleri Allah böyle buyur muyor mu diyordu. Adeta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yüzünde nar taneleri patlamış gibi oldu (kızdığından yüzü kızardı). Ve: Size emredilen bu mu? Yoksa siz buna mı çağırıldınız? Allah'ın kitabının bir bölümünü diğeriyle mi vuruşturuyorsunuz?"

İşte bundan dolayı Ahmed âyetlerin bir kısmını diğeri ile çarpıştıracak hale gelen bir kimseye tartışmalarının birisinde: Bize böyle yapmak yasaklanmıştır demiştir.

Çünkü başkasının delil olarak gösterdiği bazı nasları reddeden bir kimse onlara iman etmemiş olur. Aksine sadece kendisinin gösterdiği delillerle inanmış olup, buna bağlı olarak Allah'ın kitabının bir kısmına inanan, bir kısmını da inkâr eden bir kişi durumuna düşer.][701]

701 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 225-227.

أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾

24. "Yoksa ondan başka ilahlar mı edindiler? "Delilinizi getirin" de. "Bu benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir." Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan ötürü de yüz çeviricidirler."

Tefsiri:

[*"Bu benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir. Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan ötürü de yüz çeviricidirler."* İnsanların hakkı bilmemelerinden ötürü haktan yüz çevirmeleri ne kadar da çok görülen bir husustur. Nitekim: *"Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler, bundan ötürü de yüz çeviricidirler"* buyurmaktadır.][702]

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾

25. "Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilah yoktur, o halde yalnız bana ibadet edin."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilah yoktur, o halde yalnız bana ibadet edin."* (Âyet 25) buyurarak her bir rasûle kendisinden başkasının ulûhiyetinin sözkonusu olmadığını ve yalnız kendisinin ilah olduğunu vahyettiğini haber vermektedir.][703]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilah yoktur, o halde yalnız bana ibadet edin."* (Âyet 25) buyurmak sûretiyle her bir rasûle tevhidi vahyetmesinin bir zorunluluk olduğunu beyan buyurduğu gibi yine yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"*

702 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 290-291.
703 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 256.

(Zuhruf, 45) buyurmak sûretiyle kesinlikle şirk ihtiva eden bir şeriat indirmemiş olduğunu beyan etmektedir. Böylelikle bu iki nass yüce Allah'ın her bir rasûle tevhidi emretmiş olduğunun ve hiçbir şekilde şirk koşmayı emretmemiş olduğunun açık nassları, delilleridir.][704]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz bütün nebiler ve onların ümmetleri müslüman, mümin ve muvahhid idiler. Kesinlikle Allah'ın İslâm'dan başka kabul ettiği bir din olmamıştır. İslâm ise Allah'a ortaksız olarak bir ve tek ibadet etmektir. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45); *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: Benden başka ilah yoktur, o halde yalnız bana ibadet edin."* (Âyet 25) ve: *"Andolsun ki Biz her ümmet arasında: 'Allah'a ibadet edin ve tağuttan kaçının' diye bir peygamber göndermişizdir."* (Nahl, 36) buyurmuştur.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Biz nebiler topluluğunun dini birdir. Şüphesiz Meryemoğlu'na insanlar arasında en yakın kişi benim. Çünkü benimle onun arasında bir nebi yoktur."[705]

Yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de Nuh'dan havarilere kadar bütün nebilerin ve ümmetlerin durumu hakkında haber vererek onların müslüman ve mümin kimseler olduklarını bildirmektedir. Nitekim bu husus başka yerde açıklanmıştır.][706]

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾

26. "Rahman (melekleri) evlat edindi dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Rahman (melekleri) evlat edindi dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır."* (Âyet 26) buyurmaktadır. Çünkü (evlat) edinmek fiillerden bir fiil olup yüce Allah zatını ondan tenzih etmiştir. Böylelikle bir takım fiillerden şanı yüce Allah kendi zatını tenzih etmiş bulunmaktadır. Cebriyecilere göre ise yüce Allah hiçbir fiilden münezzeh değildir.][707]

704 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 107.
705 Kaynakları daha önce gösterildi.
706 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 290-291.
707 Minhâcü's-Sünnetil Nebeviyye, V, 105.

"Biz göklerle yeri ve aralarında olanları oyalanalım diye yaratmadık. Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat Biz (bunu) yapanlar değiliz. Bilakis Biz, hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder, o da derhal çekişerek can verir. Allah'ı nitelendirmenizden ötürü vay size! Göklerde ve yerde kim varsa onundur. Onun yanında olanlar ise ona ibadete karşı büyüklenmezler ve usanmazlar. Gece ve gündüz aralıksız tesbih ederler. Acaba onlar yerden ilahlar mı edindiler? Onlar diriltir mi hiç? Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti. Arşın Rabbi olan Allah, nitelendirmelerinden münezzeh ve yücedir. O işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Hâlbuki onlara sorulur. Yoksa ondan başka ilahlar mı edindiler? "Delilinizi getirin" de. "Bu benimle olanların da zikridir, benden öncekilerin de zikridir." Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan ötürü de yüz çeviricidirler. Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin." "Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır." (Âyet 16-26)

Merhum İbn Teymiyye yukarıdaki âyetlerin tefsirinde şöyle demektedir:

[Yüce Allah bu buyruklar ile kendi zatını yaptığı işleri itibari ile bütün arapları yönlendirmeyi murad ettiği övülmeye değer bir amaç gözetmeyen boş iş yaparak oynayan kimsenin yaptığı iş gibi fiil işlemekten tenzih buyurmaktadır. Çünkü böyle bir amaca bütün araçları yönlendirmek hakkı getiren ve ciddiyetle çalışan kimsenin yapacağı bir iştir. Nitekim İbrahim (aleyhisselâm)'a Allah Tevrat ve Kur'an'dan önce rüşdünü/doğru yolu bulma imkânını verdiği zaman da böyle demişti: *"O zaman babasına ve kavmine: İbadet edip durduğunuz bu heykeller de ne oluyor demişti. Atalarımızı bunlara ibadet ederken bulduk dediler."* (Enbiya, 52-53) buyruğunda ve devamında: *"Sen bize hakkı mı getirdin yoksa şaka mı yapıyorsun dediler. Dedi ki: Hayır, sizin Rabbiniz göklerle yerin Rabbi ve onları yoktan var edendir. Ve ben buna tanıklık edenlerdenim."* (Enbiya, 55-56) buyrukları bunu dile getirmektedir. O söylediklerini söyleyince *"Sen bize hakkı mı getirdin yoksa şaka mı yapıyorsun."* (Enbiya, 55) demişlerdi. Çünkü hakkı getirenin durumu oyun oynayanın durumundan farklıdır. O doğru olanı haber vermeyi ve faydalı olacak şeyleri emretmeyi maksat olarak gözetir ki adalet de budur. Oysa boş iş yaparak oynayan kimsenin maksadı bu değildir. Onun maksadı oynayıp oyalanmaktır.

Bundan dolayı bazen insana oynamak amacıyla sövülür ve ona uygun olmayan işler yapılır. Kendisi de hak üzere olan ciddi bir kimsenin reddedip tep-

ki gösterdiği gibi buna tepki göstermez. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda dile getirdiği gibi genel olarak bütün oyun ve eğlenceler faydasız ve bâtıldır: "Kişinin oynayıp oyalandığı her bir şey bâtıldır. Yayı ile ok atması, atını eğitmesi ve eşi ile oynaşması müstesnadır. Çünkü bunlar haktandır."[708] Çünkü hak bâtılın zıddıdır. Lehv/oyun. eğlence, boş iş ise bâtıldır. Bundan dolayı şanı yüce Allah gökleri ve yeri boş yere/bâtıl olarak yaratmaktan kendi zatını tenzih etmiştir.

Bir seferinde de yüce Allah: *"Biz göklerle yeri ve aralarında olanları oyalanalım diye yaratmadık."* (Âyet 16) buyurmaktadır. *"Biz her ikisini ancak hak ile yarattık"*[709] Çünkü oyun oynayan kimse hak sahibi değil bâtıl sahibi/iş yapan birisidir. Bu sebeple Ömer (radıyallâhu anh) Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in huzuruna girdiğinde el-Esved b. Sûreyh'in de ona şiir okumakta olduğunu gördüğü vakit (peygamber) iki ya da üç defa onu susturunca Esved: Kendisi için beni susturduğun bu kişi de kim deyince O: Bu bâtılı sevmeyen bir adamdır demişti.[710]

Gerçek şu ki Ömer bâtılı sevmez ve bâtıl işleyen kimseye karşı tahammül etmezdi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise Ömer'den daha tahammülkar ve daha sabırlı idi. O da aynı şekilde bâtılı sevmezdi fakat haram olmadığı sürece sabreder ve ona tahammül gösterirdi. Fakat böyle bir işi yapana faydası olmaz. Ama o işi yapacak olursa onun bu işine tahammül gösterir(di). İşte oyun oynayan kimseyi abes/boş iş yapmak diye açıklayan kişilerin görüşlerine dair açıklama budur. Bunun benzerleri de vardır.

Boş işi çocuk ve eş edinmek diye tefsir edenler ise müşrikler arasından Allah'ın bir evladı ve eşi olduğunu söylemelerinden dolayı böyle demişlerdir. Ayrıca: O bu yolla yaratılmışlara benzemiş olmaktadır. Kendileri ise kadına da çocuğa da "lehv: boş iş, oyun eğlence" derlerdi. İbn Kuteybe dedi ki: "Lehv'in asıl anlamı cimadır. Cimadan kinayeli olarak "essir: gizli iş" denildiği gibi "lehv" adı da verilmiştir."

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de erkeğin hanımıyla oynaşmasını ise bâtıl olmayan lehv/oyun eğlence kabilinden değerlendirmiştir. Yüce Rabbimiz ise kayıt-

708 Kaynakları daha önce gösterildi.

709 Asıl nüshada: "Her ikisini oyun oynayalım diye yaratmadık" manasınadır.

710 İmam Ahmed. III. 345. IV. 24: Taberani. Kebir. 50-844: Mecmû'u'l-Fetâvâ. IX. 66'da: Her ikisinin de senedindeki raviler sikadırlar. Bazılarında görüş ayrılığı vardır demektedir. Hadisi Mecmû'u'l-Fetâvâ. VIII, 118'de de zikretmiş olup bunu Ahmed ve Taberani buna yakın çeşitli senetlerle rivâyet etmiştir. Bu ikisinden birisinin İmam Ahmed'deki ravileri Sahih'in ravileridir (demiştir).

sız ve şartsız olarak oyundan münezzehtir. Çünkü eşi ile oynaşan bir kimse bu işi ancak kadına olan ihtiyacından dolayı yapar. Bunun hikmeti ise neslin bekasıdır. Yüce Allah ise çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Böylelikle bu âyet-i kerime onun boş yere ve hikmetsiz olarak yaratmaktan tenzih etmeyi de ihtiva etmektedir. Çünkü böyle bir iş de oyun ve abes bir iştir. Yine âyet-i kerime onun kadın ve evlat gibi kendisi ile oyalanılan şeyler edinmekten tenzih edilmesini de ihtiva etmektedir. Bundan dolayı bundan sonra yüce Allah onun bunu hak ile yarattığını ve evlat sahibi olmaktan münezzeh olduğunu beyan buyurarak: *"Bilakis Biz hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder."* (Âyet 18) buyurmaktadır. Her türlü lehv/oyun eğlence, boş iş yüce Allah için bâtıldır. Onun bir kısmı kullar için hak olsa bile.

Yine yüce Allah: *"Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik elbette onu kendi nezdimizden edinirdik."* (Âyet 17) buyurmaktadır. Çünkü oynayıp eğlenen bir kimsenin eğlendiği herhangi bir şey kendisinden uzakta değil yakınında bulunur. Bizler ise gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları yarattık. Peki bu nasıl bir oyun olabilir ki? *"Bilakis biz, hakkı bâtıl üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder, o da derhal çekişerek can verir. Allah'ı nitelendirmenizden ötürü vay size! Göklerde ve yerde kim varsa onundur. Onun yanında olanlar ise ona ibadete karşı büyüklenmezler ve usanmazlar. Gece ve gündüz aralıksız tesbih ederler."* (Âyet 18-20). Sonra yüce Allah kendisine ortak koşanların yaptıklarını reddetmekte, sonra da Rahman evlat edindi diyen müşriklerin sözlerini nakletmektedir. Yüce Allah: *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 26-29) buyurmaktadır. İşte meleklerin sıfatları bunlardır. Mesih, Üzeyir ve onların benzerleri de aynı şekilde bu niteliklere sahiptir. Onlar Allah'ın ikrama mazhar kullarıdır. Yüce Allah Mesih hakkında: *"O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur"* (Zuhruf, 59) ve: *"Mesih de mukarreb melekler de Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler."* (Nisa, 172) buyurmaktadır.][711]

[Yüce Allah: *"Rahman evlat edindi dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır."* (Âyet 26) buyruğundan: *"İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 29) buyruğuna kadar şu anlatılmaktadır: İster melek, ister peygam-

711 Câmiu'l-Mesâil, I, 19-22.

ber, isterse bunların dışında herhangi bir yaratılmışın rububiyet özelliklerinden hiçbirisine sahip olmadığını söyleyip, onun Allah'ın kulu olduğunu beyan buyurmuş ise elbetteki bu kabul edilmesi gereken bir haktır. Onun aksini söylemek ise yaratılmış hakkında aşırıya gitmektir. Eğer onu bu mertebeden yukarıya yükseltecek olursa asi hatta müşrik olur. Bu sebeple Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan İbn Abbas'ın İbn Ömer'den diye rivâyet ettiği hadiste Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Hristiyanların Meryemoğlu İsâ hakkında aşırı tazime kaçtıkları gibi siz de beni aşırı derecede tazim etmeyiniz. Ben ancak Allah'ın kuluyum. Bu sebeple Allah'ın kulu ve Rasûlü deyiniz."[712]][713]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 26-29) buyurmaktadır. Bu buyruklarıyla onları söyledikleri sözleriyle önüne geçmemekle, onun emrinin gereğini yerine getirmekle onları nitelendirmektedir. Dolayısıyla onlar şanı yüce Allah'ın bizzat haber vermesinden sonra ancak onun sıfatlarından olsun, sıfatlarından başka bir husus ile ilgili olsun hiçbir şeye dair haber vermezler. Böylelikle onların verdiği haber ile sözleri onun verdiği habere ve sözüne tabi olur. Nitekim yüce Allah: *"Sözleri ile onun önüne geçemezler."* buyurmaktadır. Amelleri de onun emrine tabidir. Onlar ancak bizzat onun kendilerine yapmalarını emrettiği işleri yaparlar. Çünkü onlar yüce Allah'ın emrine itaat ederler.

Şanı yüce Allah cehennem ateşi meleklerini de böylece nitelendirmiştir: *"Ey iman edenler! Tutuşturucusu insanlarla taşlar olan o ateşten nefislerinizi ve ailelerinizi koruyunuz. Onun üzerinde (görevli) iri yarı, sert tabiatlı melekler vardır. Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler. Ne emir olunurlarsa onu yaparlar."* (Tahrim, 6) buyurmaktadır.

Bazıları bunun bir te'kid olduğunu zannetmiş, bazıları da şöyle demişlerdir: Onlar geçmiş zamanda ona isyan etmedikleri gibi gelecekte de kendilerine verilen emirleri yapacaklardır. Her ikisinden de daha güzeli şudur: İsyan eden bir kimse

712 Kaynakları daha önce gösterildi.
713 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 213-214.

verilen emrin gereğini yerine getirme gücü ile birlikte emre itaat etmeyi kabul etmeyen kimsedir. Eğer acizliğinden ötürü emrolunduğu işi yapmayacak olursa o kişi isyankar bir kişi olmaz. Buna göre yüce Allah: *"Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler."* (Tahrim, 6) buyurduğuna göre bu buyrukta onların emrolundukları şeyleri yaptıklarına dair bir beyan değildir. Çünkü aciz bir kimse ne asi bir kişidir ne de kendisine emrolunan işi yapan birisidir. Bu sebeple yüce Allah: *"Ne emrolunurlarsa onu yaparlar"* buyurmak sûretiyle onların kendilerine verilen emri yapabilme kudretine sahip olduklarını ve ne acizliklerinden ötürü ne de masiyetleri dolayısıyla o işi terk etmediklerini beyan etmek istemiştir. Emrolunan bir kimse ise emri bu iki sebepten birisi dolayısı ile yerine getirmez. Ya gücünün bulunmadığından ötürü yahut da itaat etmek istemeyen isyankar bir kişi olduğundan ötürü. Eğer emredene itaat etmeyi isteyen itaatkâr bir kişi olup buna da gücü yetiyor ise o taktirde emrolunduğu işi yapması gerekir. İşte sözü edilen melekler de böyledir. Onlar Allah'ın kendilerine verdiği emirlerde Allah'a karşı gelmezler. Ne emrolunuyorlarsa onu yaparlar.

Yüce Allah ayrıca melekleri: *"Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 26-29) olmakla nitelendirmektedir. Çünkü melekler Rabblerinin verdiği haberi tasdik ederler, emrine itaat ederler. O haber vermeden bir şeyi haber veremezler. Kendilerine emir vermeden hiçbir işi de yapmazlar. Tıpkı *"Sözleri ile O'nun önüne geçemezler. Onlar O'nun emri gereğince iş görürler."* (Âyet 27) buyruğunda dile getirildiği gibidirler.][714]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 26-29) buyurmak sûretiyle onların Allah'ın kendilerine ikramda bulunduğu/şereflendirdiği kullar olduklarını ve söyledikleri sözleriyle onun önüne geçmediklerini, o buyurmadan kendilerinin

714 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 60-62.

hiçbir söz söylemediklerini, onun emri ne ise onu yaptıklarını, kendilerine emir vermedikçe hiçbir iş yapmayıp aynı zamanda onun razı olduğu kimselerin dışında kimseye şefaat etmeyeceklerini ve onun korkusundan titrediklerini beyan buyurmaktadır.][715]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler."* (Âyet 26-28). Böylece yüce Allah herhangi bir meleğin her şeyi yaratmış olması şöyle dursun bütün meleklerin söz söylemekte onun önüne geçmediklerini ve ancak onun emri ile iş yaptıklarını haber vermektedir.][716]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Rahman evlât edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben ondan gayrı ilahım" derse, Biz böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."* (Âyet 26-29) buyruğu da bu türdendir. Yüce Allah bu buyruğunda melekler hakkındaki tehdidi sözkonusu etmekte ve ilahlık iddiasının melek olsun bir başkası olsun hiçbir yaratılmış tarafından yapılmasının caiz olmadığına dikkat çekmek üzere özellikle onları sözkonusu etmiştir. Aynı şekilde eğer herhangi bir meleğin böyle bir iddiada bulunması varsayılacak olursa şüphesiz ki onun cezası cehennem olacaktır. Peki ya onlardan başkalarının durumu nasıl olabilir? İşte bu özel ifade ilahlığın yalnızca yüce Allah'a ait olduğunu ortaya koymaktadır.][717]

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾

33. "O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."

715 es-Safdiyye. I. 208-209.
716 el-Cevâbu's-Sahîh. V. 206.
717 el-İstiğase. 239-240.

Tefsiri:

[*"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Âyet 33) İbn Abbas dedi ki: Bu yün eğirmek için kullanılan kirmen gibi bir felekede/bir dairemsi şekilde (döner) diye açıklamıştır.[718] Sözlükte "felek (yörünge)" yuvarlak şey demektir. İşte "(تفلك ثدي الجارية): Kızın göğsü yuvarlaklaştı" ifadesi buradan gelmektedir. Aynı şekilde yün eğiren kirmenin çizdiği dairesel şekle "feleke" denilmesi de bundan dolayıdır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste şöyle buyurmaktadır: "Sizler Allah'tan cenneti dilediğiniz zaman ondan Firdevs'i isteyiniz. Çünkü Firdevs cennetin en yükseği, cennetin tam ortasıdır. Onun tavanı ise Rahman'ın arşıdır."[719]

En yükseğin en orta olması ise dörtgen. üçgen ve buna benzer şekiller olmasından farklı olarak ancak şeklin dairesel olması halinde sözkonusudur. Çünkü öbür şekillerde en yükseği en ortası olamaz.][720]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Âyet 33) (Müfessirler): Bu yün eğirmek için kullanılan kirmenin felekesi (dairesel şekli) gibi bir dairesel şekildir demişlerdir.][721]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah dedi ki: *"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Âyet 33) ve: *"Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Yâsîn. 40) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah bu iki âyet-i kerimede ayın göklerde olduğunu haber verdiği gibi felek de/yörüngede olduğunu da haber vermektedir. Çünkü yüce Allah: *"O tabaka tabaka yedi gök yaratandır. Rahman'ın yaratışında hiçbir düzensizlik göremezsin. Haydi gözü(nü) çevir de bak, bir çatlak görecek misin? Sonra gözü(nü) tekrar tekrar çevir ve bak, göz hor ve hakir yorulmuş olarak yine sana dönecektir."* (Mülk 3-4) buyruğu ile gökleri gördüğümüzü haber vermektedir. Yine yüce Allah: *"Peki, onlar üstlerindeki göğe, onu nasıl bina edip süslediğimize bak-*

718 ed-Durru'l-Mensur. IV. 318'de bunun İbn Cerir. İbn Ebu Hatim. el-Azame adlı eserinde Ebu Şeyh tarafından rivâyet edildiğini belirtmekle birlikte ben bunu İbn Cerir'de bu lafız ile bulamadım. Fakat buna yakın bir lafızla gördüm.

719 Buhârî, 2790.

720 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . IV. 212-213.

721 Şerhu'l-Umde. -salat- 553-554.

madılar mı ki? Hem onun hiçbir yarığı da yok." (Kâf, 6) buyurmaktadır ve buna benzer semanın görülmekte olan bir şey olduğuna delalet eden daha başka naslar da bunu dile getirmiştir. Tanık olunan/görülen ise felektir. İşte bu da birinin öteki (feleğin gök) demek olduğuna delildir.

Onun: Güneş ve ay feleksiz mi hareket ettirilmektedirler yoksa onların hareketi feleğin hareketi ile midir demesine gelince, bu hususta da görüş ayrılığı vardır. Fakat insanların çoğunluğu onların hareketlerinin feleğin hareketi ile olduğu kanaatindedir.

Yüce Allah'ın: *"Her biri bir yörüngede yüzerler"* buyruğu onların feleğin hareketine uyarak yüzdüklerine dair sözünü ettiği hareketlerine engel değildir. Tıpkı gece ile gündüzde olduğu gibi. Gece ile gündüzün ardı arkasına gelmesi başkalarının hareketine tabidir. Yüce Allah'ın: *"Her biri bir yörüngede yüzerler"* buyruğu geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı kapsar. Nitekim bu hususu Enbiya Sûresi'nde de beyan buyurmuştur.

Aynı şekilde Yâsîn Sûresi'nde de: *"Onlar için bir diğer delil de gecedir. Ondan gündüzü soyup çıkarırız da onlar hemen karanlığa giriverirler. Güneş kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider. İşte bu Aziz, Alimin takdiridir. Aya gelince, biz onun için de konaklar tayin ve takdir ettik. Sonunda o kuruyup, incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner. Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Yâsîn, 37-40) buyurmaktadır.

Böylelikle yüce Allah'ın: *"Her biri bir yörüngede yüzerler"* buyruğu daha önce sözü edilen geceyi gündüzü ve güneşi de -Enbiya Sûresi'nde zikredildiği gibi- kapsar. Şanı yüce Allah gece ile gündüz hakkında haber vermiş olduğu şekilde onların da yüzdüklerini haber vermiş olmaktadır. Bu ise kendilerinden başkalarının hareketine tabidir. Bunun bir benzeri de güneşin ve ayın feleğe tabi olarak yüzdüklerine dair verdiği haberdir. Buna dair bir takım deliller de vardır ki bunların genişçe açıklanacağı yer burası değildir.][722]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Âyet 33) ile: *"Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Yâsîn, 40) buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas ve seleften başkaları şöyle demişlerdir: Yün

722 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 593-594.

eğirmek için kullanılan kirmen gibi bir felekte/yörüngede demişlerdir. Bu ibare dairesellik ve dönüş hususunda gâyet açıktır. Bunun esası da şudur: Sözlükte "felek" dairesel şey demektir. Bu nedenle yuvarlak bir hal aldığında kızın göğsü felekleşti (yuvarlak bir şekil aldı) denilir. Yine yün eğirmek için kullanılan kirmenin dairesel felekesine de yuvarlaklığı dolayısı ile bu isim verilir.

Böylelikle tefsir ve dil bilginleri "felek"in dairesel olan şey anlamında olduğunu ittifak etmiştir. Yüce Allah'ın kitabının manalarını bilmek de ancak seleften kendilerine güvenilen tefsir ehli ile diğeri de Kur'an-ı Kerim'in indiği dil olan ve Arapların konuştuğu dil olan Arapça yolu ile öğrenilebilir.][723]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler."* (Enbiya, 33) ve: *"Ne Güneşin aya erişip, yetişmesi gerekir, ne de gece gündüzü geride bırakır. Hepsi de birer yörüngede yüzerler."* (Yâsîn, 40) buyurmaktadır. İmam Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebu Hatim tefsirinde şunu zikretmektedir: Bana babam yani İmam Ebu Hatim er-Razi tahdis etti, bana Nasr b. Ali tahdis etti, bana babam Şu'be b. el-Haccac'dan tahdis etti, o A'meş'den, o Müslim el-Batin'den, o Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Onların her biri bir yörüngede yüzerler."* buyruğu hakkında: "Yün eğiren aletin felekesi gibi bir yörüngede" demiştir.

Ebu Ahmed ez-Zübeyri Şerik'den, o Simak'den, o İkrime'den, o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Yüzerler"* buyruğu hakkında: Yün eğirmek için kullanılan kirmenin döndüğü gibi semanın kapılarında dönerler dediğini nakletmektedir.

(İbn Ebu Hatim devamla) dedi ki: Bize Hasan b. Hasan tahdis etti, bize İbrahim b. Abdullah el-Herevi tahdis etti, bize Haccac Ebu Cüreyc'den[724] tahdis etti, bana Abdullah b. Kesir'in haber verdiğine göre o Mücahid'i şöyle derken dinlemiştir: "Onların her biri bir yörüngede yüzerler" yıldızlar, güneş ve ay yün kirmeninin yörüngesi gibi bir yörüngede dönerler. Bunun benzeri bir ifadeyi "husban" kelimesi hakkında da kullanmıştır. Kastettiği kişi ise Mücahid'dir. Bundan maksat da değirmenin husbanıdır.[725] Husban ise üzerinde döndüğü dikey şekildeki çubuktur. Dilde husban ise kısa oklara denilir. Tekili de "husbâne" diye gelir. Mücahid yüce Allah'ın: *"Güneş ve ay bir husban iledir (hesap iledir)."* (er-Rahman, 5) buyruğunu da bununla tefsir ediyordu. Başkaları ise bunun "hisab"den geldiğini

723 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 587, 597, 567.

724 Asıl nüshada böyle olmakla birlikte doğrusu İbn Cüreyc'dir.

725 ed-Durru'l-Mensur, IV, 318. İbn Ebu Hatim ve Ebu Şeyh tarafından zikredildiğini belirtmektedir.

söylemiştir. Kelimenin mastar olduğu söylendiği gibi şihab: ateş alevinin çoğulunun şuhban diye gelmesi gibi çoğul olduğu da söylenmiştir.

Mücahid dedi ki: Yün eğirmek için kullanılan kirmen ancak feleke ile döner. Feleke de yün eğiren kirmen olmadan dönmez. Husban da ancak değirmen ile döner. Değirmen de hsbansız dönmez. İşte yıldızlar, güneş ve ay da böyledir. Onlar kendisi olmadan devam etmeleri imkânsız olan bir felektedir. Felek de onlarsız devam etmez. (Ravi) dedi ki: Mücahid parmağı ile gagalar gibi yaptı ve yine yaptığı gibi "işte böyle devam ederler" dedi. (Devamla) dedi ki: Bu durumda husban ile felek aynı manaya gelir. Ancak husban değirmende, felek ise yün eğirme kirmeninde bulunur. Bütün bu açıklamalar Mücahid'den nakledilmiştir.

Derim ki: "Ancak onunla devam eder" ifadesi ancak onunla döner demektir. Zaten "edduvvâme: topaç" denilen şey çocuğun iple attığı ve yer üzerinde dönen topaçın döndüğü feleke/dairesel şekildir. Kuşun uçmaya başlamasına "tedvîn" denilmesi de buradandır. Bu ise göğe doğru yükselmek için uçtuğu esnadaki dönüşünü anlatır. İfadedeki "parmağı ile gagalar gibi yaptı" sözü de feleğin dönüşünü benzetmek maksadıyla elini yere gagalar gibi koyup dairesel bir şekilde çevirdi demektir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Yunus b. Abdu'l-A'la'ya kıraat yoluyla rivâyet edildi: Bize İbn Vehb tahdis etti, bize es-Serri b. Yahya tahdis edip dedi ki: Bir adam Hasan-ı Basri'ye yüce Allah'ın: *"Hepsi bir yörüngede yüzerler"* buyruğuna dair soru sorunca o: Onların dairesel dönüşü demektir diye cevap vermiştir.[726]

İbn Ebu Hatim dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Ubeydullah b. Âişe tahdis etti, bize Abdü'l-Vahid b. Ziyad tahdis etti, bize Ebu Ravk tahdis etti. Dahhak'ı yüce Allah'ın: *"Her biri bir yörüngede yüzerler"* buyruğu hakkında: Döner ve gider diye açıklarken dinledim.[727] Bize babam tahdis etti, bize Mesruk b. el-Mezruban tahdis etti, bize Yahya b. Ebu Zaide tahdis etti, bize Verka İbn Ebu Necih'den tahdis etti, o Mücahid'den[728]: *"Her biri bir yörüngede yüzerler."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Felek değirmendeki demir gibidir. Bu da değirmenin (taşının) etrafında döndüğü demir gibi eksenine denilir. Aynı zamanda buna "husban" denilen dikey şekildeki demir çubuktur.

Ali b. el-Huseyn b. Cüneyd (dedi ki): Bize Ebu Bekr b. Ebu Şeybe tahdis etti, bize Mervan b. Muaviye Cuveybir'den tahdis etti, o Dahhak'dan: *"Her biri*

726 Buna yakın bir ifadeyi yahut bu manadaki bir ifadeyi İbn Ebu Hatim'de tespit ettim.

727 İbn Ebu Hatim'de yer almaktadır.

728 İbn Cerir, XVII, 22; ed-Durru'l-Mensur, IV, 318'de İbn Ebu Şeybe, Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

bir yörüngede yüzerler." buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletti: Felek hız ve dairesel şekilde akıp gitmek demektir. "Yüzerler" ise çalışırlar, faaliyet gösterirler demektir.[729]

Bu ifadesi ile "felek" lafzının daireselliğe ve hızlı harekete delalet ettiğini kastetmektedir. Tıpkı yün eğiren kirmenin ve değirmenin hızlıca dönmesi gibi.

Yine dedi ki: Bize babam tahdis etti, bize Ebu Salih tahdis etti, bana Muaviye b. Salih, Ali b. Ebu Talha'dan tahdis etti, o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: "*Bir felekte/yörüngede*" ifadesi dönerler. deveran ederler demektir diye açıkladığını rivâyet etmiştir. Yüce Allah'ın: "*Yüzerler*" buyruğu da akıp giderler demektir (demiştir).[730] İyaz b. Muaviye'den de şöyle dediği nakledilmiştir: Sema yer üstünde bir kubbe gibidir.

Bu husustaki görüşler kitap ve sünnetten delilleri ile başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.

Arap dilinde "felek" daireselliği ifade eder. Cevheri dedi ki: "Kirmenin felekesi"ne daireselliği dolayısı ile bu isim verilmiştir. "Feleke" ise çevresine göre dairesel bir şekilde yükseklik arz eden bir yer yahut bir kum parçasıdır. Çoğulu ise "felek" diye gelir. İşte bundan dolayı kız çocuğunun memesinin şekillenmesini anlatmak için "feleke" fiili kullanılır, mastarı da "teflîk" diye gelir. Tefelleke de dairesel bir şekil aldı demektir.

Derim ki: "Yüzmek" de dil bilginlerinin de zikrettikleri gibi hızlıca akmayı ihtiva eder.][731]

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾

34. "Senden önce hiçbir beşere ebedilik vermedik. Sen ölürsen eğer onlar ebedi mi kalacaklar."

Tefsiri:

[Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi dedi ki: Yüce Allah'ın: "*Senden önce hiçbir beşere ebedilik vermedik.*" buyruğu, onlar hayâtta olanlar arasında değildirler demektir. Allah en iyi bilendir.][732]

729 Bu rivâyetin kaynağını tespit edemedim.
730 ed-Durru'l-Mensur, IV, 378'de İbn Ebu Hatim, İbn Cerir ve İbnu'l-Münzir tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.
731 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 261-264.
732 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 337. Bu açıklama Hızır ve İlyas hakkında bir cevaptır. İbnu'l-Cevzi,

وَإِذَا رَاكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهٰذَا الَّذِي يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ
وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾

36. "Kâfirler seni gördüklerinde seni ancak alaya alırlar (ve derler ki): Bu mudur ilahlarınızı kötülükle anan. Halbuki onlar Rahman'ın zikrini inkâr ederler."

Tefsiri:

[Yüce Allah müşrikler hakkında: *"Kâfirler seni gördüklerinde seni ancak alaya alırlar (ve derler ki): Bu mudur ilahlarınızı kötülükle anan. Halbuki onlar Rahman'ın zikrini inkâr ederler."* (Âyet 36) buyurmaktadır. Çünkü onlar kendi ilahlarından doğru ve hak bir sûrette söz edildiği zaman kızıp öfkelendikleri gibi Rahman hakkında bâtıl bir sûrette söz edilip anılmasından ötürü kızmazlar.][733]

قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ
مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾

42. "De ki: (Size azap etmek istese) gece ve (ya) gündüz Rahman'a karşı sizi kim koruyabilir? Hayır onlar Rabblerinin zikrinden dahi yüz çevirenlerdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer dileseydik sizin yerinize yeryüzünde halifelik yapacak melekler getirirdik."* (Zuhruf, 60) buyruğu da bu türdendir. Buradaki "min" lafzının bedel ifade ettiği yani sizin yerinize anlamında olduğu söylenmiştir. Nitekim yüce Allah'ın: *"De ki: Gece ve (ya) gündüz Rahman'a karşı sizi kim koruyabilir?"* buyruğu hakkında da böyle demişlerdir ki Rahman'dan başka onun yerine sizi kim koruyabilir demektir. Bunu söyleyenler şu beyiti zikrederler:

فَلَيْتَ لَنَا مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ شَرْبَةً   مُبَرَّدَةً بَاتَتْ عَلَى الطَّهَيَانِ

"Keşke Zemzem suyundan (bedel) bir içimlik soğuk su bulsaydık

Akşamdan güzel yemek üzerine içilmiş."

onların vefat etmiş olduklarını ispatlamak maksadıyla bu âyet-i kerimeyi delil göstermiştir. Bu ifade Zâdu'l-Mesîr'de yer almamaktadır. İfade onun el-Mevzuat (I, 199) adlı eserinde yer almaktadır. Ayrıca İbnu'l-Cevzi'nin Hızır'ın vefatını ispatlamaya dair bir risalesi bulunmakla birlikte kayıptır.

733 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 239.

Bu kanaat sahipleri zemzem suyunun yerine ona bedel anlamında olduğunu söylemişlerdir. Yine Müslim'in Sahih'inde rivâyet ettiği Ebu Said yoluyla gelen hadiste şöyle buyrulmuştur: "Şüphesiz dünya tatlıdır, yeşildir. Şüphesiz Allah da size ne yapacağınızı görmek üzere orada başkalarına halef yapandır. Bu sebeple dünyadan sakınınız, kadınlara karşı tedbirli olunuz. Çünkü hiç şüphesiz İsrailoğulları'nın ilk fitnesi kadınlar hususunda olmuştu."[734]][735]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"De ki: Gece ve (ya) gündüz Rahman'a karşı sizi kim koruyabilir."* buyruğu Rahman'ın yerine sizi kim koruyabilir demektir. Bu, bu husustaki iki görüşün sahih olanıdır. Yüce Allah'ın: *"Eğer dileseydik sizin yerinize yeryüzünde halifelik yapacak melekler getirirdik."* (Zuhruf. 60) buyruğunda olduğu gibi. Yani sizin yerinize size bedel melekler getirirdik. Nitekim genel olarak müfessirler böyle demişlerdir. Şairin:

فليت لنا من ماء زمزم شربة　　　مبردة باتت على طهيات

"Keşke Zemzem suyundan (bedel) bir içimlik soğuk su bulsaydık

Akşamdan güzel yemek üzerine içilmiş."

beyiti de bu türdendir ki zemzem suyuna bedel onun yerine anlamındadır.

Gece ve gündüz yaratılmışları Allah'tan başka koruyup hoşlarına gitmeyecek şeyleri onlardan uzaklaştıran hiçbir kimse yoktur.][736]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Gece ve gündüz Rahman'a karşı sizi kim koruyabilir?" Hayır, onlar Rabblerinin zikrinden dahi yüz çevirenlerdir."* (Âyet 42) buyurmaktadır. Âyet-i kerime hakkındaki iki görüşün daha sahih olanına göre buyruk sizi Allah'tan başka onun yerine koruyacak olan kimdir? İnsanlardan ve cinlerden gelmesinden korktuğunuz türlü afetleri sizden kim uzaklaştırır demektir.][737]

734 Müslim, 2742.
735 el-İstiğase, 165.
736 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 441.
737 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 372.

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

47. "Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz. (İyiliği) bir hardal tanesi ağırlığınca olsa bile Biz onu getiririz. Hesaba çekenler olarak Biz yeteriz."

Tefsiri:

[Yüce Allah: "*Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz.*" buyurmaktadır. Yani onun hasenatından bir şey eksiltilmez, kimseye işlediği günahlardan başkasının cezası verilmez. İşte bu, böyle yapmanın Allah'ın münezzeh olduğu bir zulüm olduğuna delildir.][738]

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾

52. "O zaman babasına ve kavmine demişti ki: İbadet edip durduğunuz bu heykeller de ne oluyor?"

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

Tefsiri:

[Ali (radıyallâhu anh) satranç oynamakta olan bir topluluğun yanından geçmiş ve onlara: Üzerlerine abandığınız ve yanlarından ayrılmadığınız bu timsaller/heykelcikler neyin nesidir demiştir. Zannederim satranç tahtasını da devirmişti.[739]

Çünkü yüce Allah içki ile kumarı, dikili taşlarla fal oklarını: "*Ey iman edenler, şarap (içki), kumar, putlar ve fal okları, şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?*" (Maide, 90-91) buyruğunda bir arada zikretmiş bulunmaktadır.][740]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

738 Minhâcü's-Sünne, I, 135-136.

739 Beyhaki, Şuabu'l-İman, 6518; ed-Durru'l-Mensur, IV, 321'de İbn Ebu Şeybe, Abd b. Humeyd, Zemmul Melahi adlı eserinde İbn Ebu Dünya ve İbnu'l-Münzir tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. İmam Ahmed de el-Vera, s. 74'de rivâyet etmiştir.

740 Câmiu'l-Mesâil, II, 267-268; Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 228-242.

[Ali b. Ebu Talip (radıyallâhu anh)'dan sabit olduğu üzere o satranç oynamakta olan bir topluluğun yanından geçerken: Şu üzerlerine abandığınız heykelcikler de neyin nesidir demiştir. Onun satranç tahtasını devirdiği de rivâyet edilmektedir. Seleften bir kesim de şöyle demiştir:[741] Satranç da bir tür kumardır. Bu da onların: Şüphesiz Allah kumarı haram kılmıştır şeklindeki sözlerine benzer.[742]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müminlerin emiri Ali (radıyallâhu anh) satranç oynayanları: Şu üzerlerine abandığınız timsaller/heykelcikler ne oluyor sözleri ile puta tapıcılara benzetmiştir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de içki içen kimseleri Müsned'de yer alan şu hadisinde olduğu gibi puta tapıcılara benzetmiştir: "İçki içen puta tapan kimse gibidir."[743]][744]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Senedi ile Ali (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre o satranç oynamakta olan bir topluluğun yanından geçmiş ve: Şu üzerine abanıp durduğunuz heykelcikler de ne oluyor demiştir. Şüphesiz sizden herhangi birinizin sönünceye kadar bir kor ateşe dokunması bunlara dokunmasından daha hayırlıdır.][745]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'dan sahih olarak nakledildiğine göre o satranç oynamakta olan bir topluluğun yanından geçip şöyle demiştir: Şu üzerlerine abandığınız heykelcikler ne oluyor? Böylelikle onları putlara ibadet edip yanlarından ayrılmayan kimselere benzetmiş oluyor. Nitekim Müsned'de de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "İçki içen puta tapan kimse gibidir" buyurmuştur. İçki ve kumar ise yüce Allah'ın kitabında bir arada zikredilmiştir. Aynı şekilde İbn Ömer'in de ondan başka ashab-ı kiramdan kimselerin de bunu yasakladıkları bilinen bir husustur.][746]

741 Bu daha önce Ali b. Ebu Talib'den ve başkasından gelen bir rivâyet olarak geçmiş idi.

742 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 244.

743 Bezzar. -Keşfu'l-Estâr-.2925: Heysemi. Mecmau Zevaid. V. 70'de şunları söylemektedir. Hadisi Bezzar rivâyet etmiş ve: Hadisin senedinde Fıtır b. Halife vardır. O sika bir ravidir. Hakkında zarar vermeyecek şekilde sözler söylenmiştir demektedir. Aynı şekilde bunu el-Haris b. Usame Müsned'inde -Kenzü'l-Ummal. 13176; el-Metalibu'l-Aliyye. 1777; İbn Adiyy, el-Kâmil, II. 703; Ebu Nuaym. Tarihu Asbahan. I. 253'de- belirttiği gibi rivâyet etmişlerdir. Elbânî. Sahihu Camiu Sağir'de sahih olduğunu belirtmiştir.

744 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII. 245.

745 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII. 241.

746 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 218-219. İçki içen ile ilgili hadisin Kaynakları daha önce gösterildi.

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾

63. "Hayır dedi. Onların şu büyükleri bunu yapmıştır. Onlara sorun. Eğer konuşabilirlerse."

Tefsiri:

[İbrahim: "*"Hayır dedi. Onların şu büyükleri bunu yapmıştır. Onlara sorun. Eğer konuşabilirlerse.*" diye başlayan sözlerini: "*Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?*" (Âyet 66) buyruğuna kadar sürdürmüştür. İbrahim tapındıkları putlarını ve ilahlarını konuşmaktan aciz olmaları sebebi ile ayıplaması ancak onun ilahının konuşan ve söz söyleyen oluşundan dolayı idi.][747]

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰى إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾

69. "Ey ateş İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol dedik."

Tefsiri:

Yüce Allah: "*Ey ateş, İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol dedik.*" buyruğunda. Yüce Allah ateşten tabiatını çekip almıştı.[748]

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾

71. "Biz onu ve Lut'u âlemler için bereketlendirdiğimiz arza (ulaştırıp) kurtardık."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın İbrahim (aleyhisselâm) kıssasında: "*Ona bir tuzak kurmak istediler. Bizse onları en büyük zarara uğrayanlar kıldık. Biz onu ve Lut'u âlemler için bereketlendirdiğimiz arza kurtardık.*" (Âyet 70-71) buyurmaktadır. Bilindiği üzere İbrahim'i yüce Allah Lut ile birlikte Cezire ve Fırat topraklarından Şam topraklarına geçmelerini sağlayarak kurtarmıştı.][749]

وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ
إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴿٧٤﴾

747 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. II. 62.
748 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 192.
749 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXVII. 506.

74. "Lut'a da hikmet ve ilim verdik. Onu kötülükleri işleyen o ülkeden kurtardık. Çünkü onlar kötü bir kavim idiler. Hem fâsıktılar."

Tefsiri:

[Yüce Allah Lut kavmi hakkında onu kötülükleri işleyen o ülkeden kurtardık" buyurmaktadır. Lut kavminin kötü işini yapanlar ise Lut ve onun aile halkı hakkında: *"Çıkarın onları ülkenizden. Çünkü onlar fazla temiz kalmak isteyen insanlarmış."* (A'raf, 82) demişlerdi. Mücahid dedi ki:[750] Yani onlar erkeklere arka yoldan yaklaşmamak sûretiyle temiz kalmak istiyorlar. Helaya girmek halinde de: "(أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ وَمِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ): Sana pislikten ve pis şeylerden rics/pis ve necis şeylerden, habis ve muhbis/pis ve pisletici olanlardan sığınırım." İşte burada necislik şirk koşmaktan, münafıklıktan, hayâsızlıktan, zulüm ve benzeri işlerden sözkonusu olur. Bunlar ancak hayâsızlık olan işi ve diğerlerini terk ederek tevbe etmedikçe ortadan kalkmaz. Bunlardan tevbe eden bir kimse temizlenmiş olur. Aksi taktirde o necasetli birisidir. İsterse su ile yıkanan birisi olsun. Böyle bir gusül cünüblük hadesini ortadan kaldırmakla birlikte kalbinin ve içinin kendisinden ötürü necasetlendiği hayâsızlığın, fuhşun necasetini üzerinden kaldırmaz. Çünkü böyle bir necisliği su ile yıkanmak gidermez. Onu ancak ölünceye kadar devam eden nasuh tevbe ve su ile yıkanmak giderir.

İşte İbn Ebu'd-Dünya'nın ve başkalarının naklettikleri şu rivâyetin manası budur: Bize Suveyd tahdis etti, bize Müslim b. Halid, İsmail b. Kesir'den tahdis etti, o Mücahid'den şöyle dediğini nakletti: Eğer o işi -yani Lut kavminin amelini- yapan bir kimse semadaki her yağmur damlası ile, yerdeki her su damlası ile gusledecek, yıkanacak dahi olsa yine necisliği devam eder.

Bunu İbnu'l-Cevzi de rivâyet etmiştir. el-Kasım b. Halef de "Kitabu Zemmillimat" adlı eserinde Fudayl b. İyad'dan gelen bir isnad ile şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Lut kavminin işini işleyen bir kimse semadan inen her bir damla ile gusledecek dahi olsa Allah'ın huzuruna taharetsiz/temiz olmayarak çıkar."

Ebu Muhammed el-Hallal de Abbas el-Haşimi'den bunu merfu olarak rivâyet etmiştir. İbrahim'in Alkame'den, onun İbn Mesud'dan diye rivâyet ettiği: "Lut kavminin amelini işleyen kişiler denizdeki suların tamamı ile gusledecek olsalar dahi tevbe etmeleri hali dışında bunun onlara hiçbir faydası olmaz" demiştir. Bunun gibi ifadelerin merfu olarak (peygambere ulaştırılan bir hadis olarak) zikredilmeleri ise münkerdir. Bu ancak selefin bir sözü olarak bilinmektedir.

---

750 İbn Cerir, XX, 1.

Aynı şekilde Ebu Hureyre ve İbn Abbas'dan da şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: Bize Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hutbe verdi. Hutbesinde şöyle buyurdu: "Her kim bir kadına yahut bir çocuğa yahut bir erkeğe arkadan yaklaşacak olursa kıyamet gününde leşten daha kokuşmuş bir vaziyette haşr edilecektir. Allah onu cehennem ateşine koyuncaya kadar insanlar onun kokusundan rahatsız olacaklar, Allah onun amelini boşa çıkartacak, onun yaptığı herhangi bir harcamayı ve fidye ödemesini de kabul etmeyecek. Ateşten bir tâbuta konulacak ve o tâbut üzerine demir çiviler ile çakılıp kapatılacak. O demir çiviler yüzüne ve cesedine batacak." Ebu Hureyre dedi ki: Bu (azap) tevbe etmeyenler içindir. Çünkü bu işi terk eden bir kimse Kur'an-ı Kerim'in de delalet ettiği üzere temizlenmiş birisidir. Fakat bu işi yapmaya devam eden bir kimse bu işten temizlenmeyen birisi olacağından o necasetlenmiş bir kişi olur. Çünkü temizliğin zıddı necisliktir. Fakat necislik türüne göre hükümleri de değişen farklı türlerdir.

İşte buradan hareketle bazı fakihler hataya düşmüşlerdir. Çünkü onlar Kur'an-ı Kerim'in: *"Eğer cünub iseniz temizleniniz."* (Maide, 6) buyruğu ile cünubdan dolayı temizlenme talebinin delaletine bakınca şöyle dediler: Cünub kişi necis olur. Halbuki Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği hadiste sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem): "Mümin şüphesiz necis olmaz" buyurmuştur.[751] Ebu Hureyre cünub olup Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den saklanmaya çalışıp onunla birlikte bu hali ile oturmaktan hoşlanmadığı için böyle buyurmuştu. Burada Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözkonusu olmayacağını belirttiği necaset Ebu Hureyre'nin sandığı su ile temizlenilen necasettir. Cünublük ise içinde cünub bir kimsenin bulunduğu bir eve meleklerin girmesine engeldir. İmam Ahmed de şöyle demiştir: Cünub bir kişi az miktardaki bir suya elini koyacak olursa o suyu kirletmiş olur. Onun mezhebine mensup bazı kimseler bu sözleri ile maddi necaseti kastettiğini zannetmişlerdir. Halbuki o hükmi necaseti kastetmiştir. Çünkü fer hiçbir zaman asıldan daha güçlü olamaz. Su da bedenden daha büyük değildir. Aksine onun azami derecesi beden ile birlikte var olan engelin su ile de bulunması halidir. Cünub bir kimsenin zahiren namaz kılması yasaktır. Dolayısıyla su da kendisi ile namaz abdesti alınamayan temiz bir su olur.][752]

وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾

75. "Ve Biz onu rahmetimizin içine aldık. Çünkü o salihlerdendir."

751 Buhârî, 283; Müslim, 534.
752 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 384-386.

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Nuh'u da an. Hani o, daha önce bize dua etmişti de onun duasını kabul edip, hem onu, hem ailesini o büyük sıkıntıdan kurtarmıştık."* (Âyet 76) buyurmaktadır. Bilindiği üzere Nuh önce boğulmuş sonra kurtarılmış değildir. Aksine Allah'ın kendisi ile başkasını helak ettiği suda boğulmaktan kurtarılmıştır. Nitekim: *"Biz onu ve gemide bulunanları kurtardık."* (Ankebût, 15) buyurmaktadır. Lut hakkındaki: *"Onu kötülükleri işleyen o ülkeden kurtardık."* (Âyet 74) buyruğu da böyledir. Bilindiği üzere Lut (aleyhisselâm)'a kavmine isabet eden taş yağmuru, şehirlerinin alt üst olması, gözlerin silme kör edilmesi gibi azaplar ona isabet etmemişti.][753]

وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۜ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾

77: "Âyetlerimizi yalanlayan kavminden onun intikamını aldık. Çünkü onlar kötü bir kavim idiler. Bundan ötürü hepsini suda boğduk."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Âyetlerimizi yalanlayan kavminden onun intikamını aldık."* buyruğu da böyledir. Bu buyrukta: Yardımın asıl anlamı kalmakla birlikte onu kurtardık manasını da ihtiva etmektedir.][754]

وَدَاوُ۫دَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَۙ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَۚ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًاۘ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُ۫دَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَۜ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾

78. "Davud ve Süleyman'ı da an. Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz onların hükümlerine tanık idik.

79. Biz onu (hükmü) hemen Süleyman'a kavratmıştık. Bununla beraber her birine hikmet ve ilim verdik. Davud'a da onunla birlikte tesbih etsinler diye dağları ve kuşları musahhar kıldık. Yapanlar bizleriz."

753 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 50.

754 el-İstiğase, 82; Ayrıca bk. Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 342.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Davud ve Süleyman'ı da an. Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz onların hükümlerine tanık idik. Biz onu (o hükmü) hemen Süleyman'a kavratmıştık. Bunula beraber her birine hikmet ve ilim verdik."* buyurmaktadır. İşte bunlar aynı mesele hakkında hüküm vermiş iki şerefli nebidir. Şanı yüce Allah özel olarak onlardan birisinin bu hükmü kavramasını sağlamak olmakla birlikte onların her birisine de hüküm/hikmet ve ilim vermiş olmakla da övgüyle söz etmiştir. İşte müctehid ilim adamları da böyledir. Aralarından isabet edene iki ecir, diğerine bir ecir verilir. Onların her biri de gücünün yettiği kadarıyla Allah'a itaat eden birisidir. Allah da bilmekten aciz olduğu şeyle onu yükümlü tutmaz.][755]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Davud ve Süleyman'ı da an. Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz onların hükümlerine tanık idik. Biz onu (o hükmü) hemen Süleyman'a kavratmıştık. Bununla birlikte her birine hikmet ve ilim verdik."* (Âyet 78-79) buyurmaktadır. Her müctehid Allah'a itaat eden birisi olmak anlamında isabet eder. Fakat gerçek özü itibari ile birdir.][756]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz onu hemen Süleyman'a kavratmıştık."* buyurmak sûretiyle onlardan herhangi birisine zahir bir ilim vermek özelliğini sözkonusu etmeden her ikisi de hüküm veren birer hakim olmakla birlikte meseleyi kavratma özelliği Süleyman'a verilmişti.][757]

وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا
بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ ﴿٨١﴾

81. "Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı verdik. Onun emriyle bereket verdiğimiz toprağa hızlıca götürürdü. Biz her şeyi bilenleriz."

755 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 41.
756 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXIII, 150.
757 Minhâcü's-Sünne, V, 309.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgârı verdik. Onun emri ile bereket verdiğimiz toprağa hızlıca götürürdü.*" buyruğunda belirtilen rüzgâr ancak Süleyman'ın hükümdarlığının bulunduğu Şam topraklarına akıp giderdi.][758]

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ
أَنْ لَآ إِلٰهَ إِلَّآ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾

87. "Ve balık sahibini de (hatırla). Hani gazaplandırıp, gitmiş ve bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. O bakımdan karanlıklar içinde: "Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" diye seslenmişti."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: "*Senden başka ilah yoktur*" buyruğu Allah'ın dışındaki bâtıl ilahların hepsinden uzaklaşmayı ihtiva eder. İster bu uydurma bâtıl ilah nefis hevâsı olsun, ister yaratılmışlara itaat, ister bunun dışında bir şey olsun. Adem (aleyhisselâm)'ın durumu ise farklı idi. O öncelikle işlediği günahı itiraf etmişti.][759]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kardeşim Zünnun'un: "*Senden başka ilah yoktur, seni tenzih ederim, gerçekten ben zulmedenlerden oldum.*" şeklindeki duasını sıkıntı içerisinde bulunan her kim yapacak olursa mutlaka yüce Allah onun sıkıntısını açar."[760]][761]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir kimse "*la ilahe illallah: Allah'tan başka ilah yoktur*" diye söylediği sözü ile ilahlığın yalnızca Allah'a ait olduğunu ifade eder. Bu ise sözleri ile ve amelleri ile Allah'ı tasdik etmeyi kapsar. Müşrikler Allah'ın her şeyin Rabbi olduğunu itiraf ediyorlardı. Fakat onlar onunla birlikte başka ilahlar da kabul ediyorlar ve ilahlığı onun özel bir hakkı olarak kabul etmiyorlardı. İlahlığın onun hakkında özel kabul edilmesi ise ondan başkasına ibadet etmemeyi ve ondan başkasından dilekte bulunmamayı gerektirir. Yüce Allah'ın: "*Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz.*" (Fatiha, 5) buyruğunda olduğu gibi. İnsan bazı hallerde

758 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 506.
759 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 136.
760 Tirmizi, 3505; İbnü's-Sünni, 345. Hadis hasendir.
761 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 128.

yalnızca Allah'tan dileyip sadece ona tevekkül etmek maksadını gütmekle birlikte o bunu Allah'ın sevdiği hususlarda değil aksine hoşlanmadığı ve yasakladığı hususlarda yapar. Böyle bir kimse Allah'tan dileyip ona tevekkül edişinde ihlaslı olsa bile o bu yaptığı ile ona ibadet ve itaati ihlasla yapmış olmaz. İşte Allah'ın ve Rasûlünün emrine aykırı keşif ve tasarruflara sahip olanların bozuk bir takım yönlendirmelerde bulunanların birçoğunun durumu bu şekildedir. Onlar bu gibi sıkıntılı haller ile karşı karşıyadırlar.][762]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanır."* (Beled, 5) buyruğundaki "güç yetirmek" anlamındaki lafzın "kudret"den geldiğini kabul eden Hasan-ı Basri'nin ve seleften diğerlerinin görüşlerine göre[763] şanı yüce Allah'ın ona ve onun gibi kimselere güç yetirebildiğine bir delildir.]}[764]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dil bilginlerinden bir topluluk: "(قدر)" lafzı daralttı anlamındadır. İşte yüce Allah'ın: *"Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı"* yani onun aleyhine darlık vermeyeceğimizi, daraltmayacağımızı sanmıştı buyruğu da bu anlamdadır.][765]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine yüce Allah: *"Ve balık sahibini (Yunus'u da an). Hani (kavmini ayrılışıyla) gazaplandırıp gitmiş ve bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. O bakımdan karanlıklar içinde ... diye seslenmişti."* buyurmaktadır. İster kavmini gazaplandırmış olsun, ister Rabbini. Onun bu gazaplandırması hakkında takdir edilmiş bir emrin neticesi idi. O Rabbinin takdir edip hükme bağladığı, Rabbinin kazasına sabretti -o insanların kendisini yalanlamış olmasından ötürü rahatsızlanmış, eziyet çekmiş olmakla birlikte-][766]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer kulun kalbinden yüce Allah'ın: *"Rabb"* ismi ile ondan dilekte bulunmasına uygun düşen bir dilekte bulunma maksadı kalbinden geçecek olursa isterse ondan Allah adını anarak dilekte bulunmuş olsun Rabb isminin mana-

762 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 276.

763 Hasan-ı Basri'nin: O Rabbini aciz bırakacağını ve Rabbinin ona güç yetiremeyeceğini zanneder, şeklindeki açıklamasını Zâdu'l-Mesîr, V, 383'de zikretmektedir.

764 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 11.

765 Şerhu'l-Umde -siyam-, I, 93.

766 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 326.

sını ihtiva ettiğinden dolayı bu dahi güzel olur. Fakat kalbinden ibadet maksadı geçecek olursa bunun için Allah'ın adını anması daha uygundur. Bu sebeple övgü ile başlayacak olursa Allah'ın adını anar. Dua maksadına geçince de Rabb ismi ile dua eder. Bundan dolayı Yunus: *"Senden başka ilah yoktur, seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum"* demiş, Adem (aleyhisselâm) da: *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'raf. 23) demişti. Yunus (aleyhisselâm) (kavmini) kızdırarak gitmişti. Yüce Allah da: *"Rabbinin hükmüne sabret ve sakın o balık sahibi kimse gibi olma."* (Kalem. 48) ve: *"Kendini kınayıcı olduğu halde balık onu yuttu."* (Sâffât. 142) buyurmaktadır. Çünkü o kınanmasını gerektiren bir iş yapmıştı. Bu sebeple durumuna uygun olarak Rabbinden övgü ile söz edip ve ondan başka hiçbir ilah olmadığını itiraf ile başlaması gerekirdi. Çünkü yalnızca ibadeti hak eden O'dur. O halde hevâya itaat olunmaz. Çünkü hevânın arkasından gitmek bir ve tek Allah'a ibadeti zayıflatır. Rivâyet edildiğine göre Yunus (aleyhisselâm) azabın gölgesinin kavminin üzerine düşmesinden sonra azabın kaldırılmasına pişman olmuş ve kendisinin yalan söylediğini ileri süreceklerinden korkarak kızmış idi. Şanı yüce Allah'ın sözünü ettiği ve "Allah'tan başka ilah yoktur" denilmesinin gereği ne ise onu yaptı. Bu sözü söylemek Allah'ın dışındaki bütün varlıkların ilahlıktan uzak olmaları anlamını ihtiva eder. Böyle bir ifade ister nefsin hevâsından dolayı söylenmiş olsun, ister yaratılmışlara itaat olarak, isterse de başka bir sebeple söylenmiş olsun. Bundan dolayı ayrıca: *"Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum."* buyurmuştur. Kul ise bu gibi ifadeleri kendisinin söyledikleri sözleri ile örtüşmeyen bir halinin olduğunu zannettiği ve istediği hususun pek güzel olmadığını düşündüğü hallerde söyler.

Adem (aleyhisselâm) ise o öncelikle günahını itiraf etti ve: *"Nefsimize zulmettik."* (A'raf. 23) dedi. Çünkü Adem de ulûhiyet ile bağdaşmayan ve Allah'ın emrine karşı gelmeyi gerektiren herhangi bir eğilim yoktu. Aksine o kendilerine: *"Muhakkak ben size öğüt verenlerdenim diye her ikisine yemin etti. Nihâyet ikisini de aldatarak aşağıya düşürdü."* (A'raf. 21-22) diye sözkonusu edilen şeytanın doğru söylediğini sanmıştı. Şeytan onları aldatmış, onlara öğüt verdiği izlenimini vermişti. Bu sebeple onlar onun aldatmasını ve zahiren kendilerine öğüt verdiğini göstermesini doğru kabul etmelerinden ötürü durumları ile *"Rabbimiz kendimize zulmettik"* sözleri birbirine uygun idi. Buna sebep ise herhangi bir hevâ ve ilah kabul etmekle bağdaşmayan bir pay değildi. Üstelik onlar ilimlerini ve maksatlarını -bunun benzeri bir aldanışa düşmemeleri için- tamamlayacak ve kendilerini bir Rabb olarak himaye etmesine ihtiyaçları vardı. Bu sebeple onlar

kendisinden başka hiçkimsenin ihtiyaçlarını karşılayamayacağı Rabbleri Allah'a muhtaç olduklarına tanıklık ettiler.

Zünnun (Yunus) ise kavmine kızması ve onların kurtuluşlarından hoşlanmayışı sebebi ile ulûhiyete karşı yapmış olduğu kusura tanıklık etmişti. Çünkü onun bu tutumunda bir başka şeye sevgi duymak fiilinde bir karşı çıkış vardı. Onun muhabbetini Allah'a tahsis edip yalnızca Allah'ı ilah edinmesi de *"Allah'tan başka ilah yoktur"* demesini gerektiriyordu. Çünkü kulun senden başka hiçbir ilah yoktur demesi kendi hevâsını ilahı edinme eğilimini silip süpürür. Rivâyet edildiğine göre "gökkubbe altında Allah'tan başka kendisine uyulan bir hevâdan daha büyük bir bâtıl ilah yoktur" buyrulmuştur.[767] Böylelikle Yunus (Allah'ın salat ve selâmı ona) kâmil manada Allah'ı ilah edinmiş ve ondan başka ilah edinilen hevâyı silip süpürmüş oldu. Bunun sonucunda da onun "senden başka hiçbir ilah yoktur" buyruğunu tahkik etmesi ile birlikte hak ilahın ulûhiyeti ile çatışan bir iradesi de kalmamış oldu. Aksine o Allah'ın ihlasa erdirilmiş en faziletli kullarından olduğundan ötürü dinini Allah için hâlis kılanlardan oldu.

Aynı şekilde böyle bir durum bu hâl ile karşı karşıya kalan kimseler için de sözkonusu olur. Bu gibi kimselerde kaderden ötürü bir tür kızgınlık ve yaratıp emretmesi hususunda ona bir karşı çıkış hikmet ve rahmeti hususunda da bir takım vesveseler de kalır.][768]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Tirmizi'nin ve başkalarının rivâyet etmiş olduğu hadiste şöyle buyurmuştur: "Kardeşim Zünnun'un "*Senden başka ilah yoktur, seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum.*" duasını sıkıntılı olup da yapan bir kimsenin Allah da sıkıntısını mutlaka giderir." Çünkü bu dua iki türlü duayı ihtiva etmektedir. Onun senden başka ilah yoktur demesi ulûhiyetin tevhidini kabul etmektir. Ulûhiyetin tevhid edilmesi ise dua türlerinden birisini ihtiva eder. Çünkü ilah hem ibadet duası hem dilekte bulunmak duasının kendisine yapılmasını hak eden zattır. Bu ise kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır.

"Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" ifadesi de günahın itirafıdır. Bu da mağfiret istemeyi de kapsar. Çünkü bir şeyi dileyip isteyen kimse bazen istek kipi ile dilekte bulunur bazen de haber kipi ile dilekte bulunur, bazen durumu-

767 Merfu olarak pek güçsüz bir senet ile Taberani, II. 75; İbn Adiyy, II, 301; İbnu'l-Cevzi, el-Mevzuat, III, 139; İbn Ebu Âsım, es-Sünne, I, 8. Bunun yine Ebu Nuaym, el-Hilye, VI, 118'de tamamıyle zayıf bir başka senedi de vardır.

768 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 286-288.

nun niteliklerini arzederek bazen de kendisine dilekte bulunanın durumunu nitelendirerek bazen de her iki durumun niteliklerini sözkonusu ederek yapar. Nuh (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim ben bilmediğim şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmez isen en büyük zarara uğrayanlardan olurum."* (Hud, 47) duası gibi. Bu buyruk istek kipi değildir. Bu ancak eğer Allah onun günahını bağışlayıp ona merhamet etmeyecek olursa hüsrana uğrayacağını haber vermekten ibarettir.

Ancak böyle bir haber mağfiret dilemeyi de ihtiva eder. İşte Adem (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbimiz biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz."* (A'raf, 23) duası da bu türdendir. Yine Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim gerçekten ben bana indireceğin her türlü hayra muhtacım."* (Kasas, 24) duası da böyledir. İşte bu dua ile Allah'ın kendisine indireceği hayra muhtaç olduğunu belirterek durumu ile alakalı bir nitelendirmedir. Aynı zamanda bu dua Allah'ın kendisine hayır indirmesi dileğini de ihtiva etmektedir.

Tirmizi ve başkaları da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: "Kur'an okuması benden dilekte bulunmaktan alıkoyduğu kişiye dilekte bulunanlara verdiklerimin en üstününü veririm."[769] Bunu Tirmizi rivâyet etmiş ve hasen bir hadistir demiştir. Hadisi Malik b. el-Huveyris de rivâyet edip şöyle demiştir: "Beni anması benden dilekte bulunmaktan alıkoyduğu kişiye dilekte bulunanlara verdiklerimin en üstününü/faziletlisini veririm."[770] Zannederim bu hadiste Beyhaki bu lafzı merfu olarak rivâyet etmiştir.

Süfyan b. Uyeyne'ye: "Arefe gününde en faziletli dua la ilahe illallah vahdehu la şerikeleh lehulmülkü velehulhamd vehuve ala kulli şeyin kadir: Allah'tan başka ilah yoktur, o bir ve tektir, onun ortağı yoktur, mülk yalnız onun, hamd yalnız onadır ve o her şeye gücü yetendir" demektir şeklindeki hadise dair soru sorulunca o da bu hadisi zikretmiş ve İbn Cüd'anı övmek üzere Umeyye b. Ebu Salt'ın şu beyitlerini zikretmiştir:

769 Tirmizi, 2926; Darimi, 3359; Ukayli, ed-Duafa, 375; Beyhaki, el-Esmau Ve's-Sıfat, 238; İbn Ebu Hatim, el-Hilel, II, 82; Ebu Nuaym, Hilye, V, 106; Buhârî, Halku Efalil İbad, 93. Hadisin senetlerinde bir parça zayıflık bulunmakla birlikte hasen kabul edilebilir. Bunun: "Kur'an'ın kendisini bana dilekte bulunmaktan alıkoyduğu kimseye ... "lafzı ile bir de şahidi vardır. Hafız İbn Hacer "el-Ezkar" üzerine yazdığı emalisinde hasen olduğunu ifade etmiştir. Allah en iyi bilendir.

770 Buhârî, et-Tarihul Kebir, II: 115; İbn Hibban, el-Mecruhin, I, 376; Beyhaki, Şuabu'l-İman, 572-574; Kuzai, Müsned-i Şihâb, 378; el-Asbahani, et-Tergib, 1337; İbn Abdilberr, VI, 43. Hadis hasendir. Allah en iyi bilendir.

أَأَذْكُرُ حَاجَتِي أَمْ قَدْ كَفَانِي حَيَاؤُكَ إِنَّ شِيمَتَكَ الْحَيَاءُ
إِذَا أَثْنَى عَلَيْكَ الْمَرْءُ يَوْمًا كَفَاهُ مِنْ تَعَرُّضِهِ الثَّنَاءُ

"Ben ihtiyacım olan şeyi mi söyleyeyim yoksa bana yeterli geldiğini mi?

Senin cömertçe yaptığın bağışını mı? Çünkü senin karakterin cömertçe bağıştır

Kişi bir gün seni övecek olsa bile

Onun seni övmeye kalkışması dahi ona yeter."

Dedi ki: İşte bu bir yaratılmış kişi, yaratılmış bir kişiye hitap ediyor. Peki yüce yaratıcı nasıl olur?[771]

Mûsâ (aleyhisselâm)'dan yaptığı nakledilen dua da bu türdendir: "Allah'ım hamd yalnız sanadır, yalnız sana şikâyette bulunulur. Yardımı istenen ancak sensin. Ancak sen imdada çağırılırsın ve yalnız sana tevekkül edilir." İşte bu dilekte bulunmayı ihtiva eden bir haber kipidir.

Eyyub (aleyhisselâm)'ın: *"Rabbim başıma bu bela gelip çattı ve sen merhametlilerin merhametlisisin."* (Enbiya, 83) şeklindeki duası da bu türdendir. O hem kendisini hem Rabbini üzerindeki sıkıntıyı açıp gidermesi sûretiyle kendisine merhamette bulunması dileğini ihtiva eden bir vasıf ile nitelendirmiş olmaktadır. Aynı zamanda bu dilekte bulunmayı ihtiva eden bir haber kipidir. İşte bu dilekte bulunup dua etmek hususuda güzel edep takınmak kabilindendir. Bir kişinin tazim ettiği ve kendisinden bir şeyler beklediği birisine ben açım, ben hastayım demesi dilekte bulunurken güzel bir edep takınmaktır. Bununla birlikte bana yiyecek ver, bana ilaç ver ve buna benzer talep kipi ile söylenen sözler ile dilekte bulunulan kişiden kesin bir istekte bulunulmuş olur. Öbür ifadede kişinin durumunu açığa vurması ve durumu ile dilekte bulunmayı ihtiva eden zillet ve muhtaçlığını arz etmek sûretiyle de halini haber vermesi manasındadır. Bunda ise istek kipi ile tam bir beklenti ve katıksız bir dilekte bulunmak sözkonusudur.

Bu kip yani istek ve dua kipi eğer istekte bulunanın ihtiyaç duyduğu yahut da kendisinden istekte bulunulan kimseyi mecbur edebilecek güce sahip kimseye ve buna benzerine yapılıyor ise o taktirde bu ifade emir şeklinde dile getirilir. Bu da ya bu durumda dilekte bulunanın muhtaç olmasından dolayıdır yahut da istenilen şeyde fayda bulunmasından ötürüdür. Eğer bu istek her bakımdan

771 İbn Abdilberr. et-Temhid. VI. 44; Beyhaki. Şuabul İman. 575.

muhtaç olanın her bakımdan muhtaç olmayana yapılmış ise o taktirde bu zilletini ve muhtaçlığını arz ederek durumunu açıkça ortaya koyarak yapılmış katıksız bir istektir.

Muhtaçlığını ve fakirliğini nitelendirmek ise hâl ile dilekte bulunmak demektir ki bu da bilmek ve beyan etmek bakımından daha beliğdir. Öbürü ise maksat ve istek açısından daha açıktır. Bundan dolayı duaların çoğunluğu ikinci kısımdandır. Çünkü dilekte bulunulup isteyen kimse maksadını ve isteğini tasarruf edip canlandırır, onu ister ve onu diler. Bu da duruma mutabık ve öncelikli maksadı gözönünde bulundurarak yapılan bir dua ve istektir. Bunun da lafzi olarak açıkça ifade edilmesidir. Bununla birlikte böyle bir duada dilekte bulunanın ve kendisinden dilenilenin durumunun vasfı yoktur. Eğer her ikisinin durumunu vasfetmeyi/nitelendirmeyi ihtiva ediyor ise her iki türden daha mükemmel olur. Çünkü dilekte bulunmayı ve dileğin kabul edilmesini gerektiren bir haberi ve bir bilgiyi ihtiva eder. Ayrıca dilekte istenenin kendisi demek olan maksadı ve dileği de kapsar. Böylelikle hem dilekte bulunmayı hem onu gerektiren durumu hem de dileğin kabul edilmesini ihtiva eder. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Ebu Bekir es-Sıddik (radıyallâhu anh) kendisine bana kıldığım namazımda yapacağım bir dua öğret demesi üzerine: "Şöyle de: اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ: Allah'ım, ben kendi nefsime çokça zulmettim. Senden başka da günahları bağışlayacak yoktur. Sen bana nezdinden bir mağfiret ile günahlarımı bağışla, bana rahmet buyur. Çünkü şüphesiz ğafur ve rahim olan sensin" buyurmuştur.[772] Hadisi Buhârî ve Müslim Sahihlerinde rivâyet etmişlerdir.

İşte böyle bir duada kulun bağışlanmaya olan ihtiyacını gerektiren kendi durumunu nitelendirmesi vardır. Ayrıca bu isteğini ondan başka hiçbir kimsenin yerine getirme gücüne sahip olmamasını gerektiren bir sıfat ile Rabbini nitelendirmesi de vardır. Kulun isteğini dilemek sûretiyle açıkça ifade etmesi de vardır. Duasının kabul edilmesini gerektiren bir beyan da vardır. Bu ise Rabbi mağfiret ve merhamet ile nitelendirmesidir. İşte bu ve buna benzer dualar yapılacak dua türlerinin en mükemmelidir.

Pek çok dua bunu kısmen kapsar. Mûsâ (aleyhisselâm)'ın: *"Sen bizim velimizsin. O halde bizi bağışla, bize merhamet buyur. Çünkü sen bağışlayanların en hayırlısısın."* (A'raf, 155) duası gibi. İşte bu hem bir taleptir, hem de talebin kabul edilmesini gerektirecek sûrette yüce mevlanın nitelendirilmesidir. Yine onun:

772 Buhârî. 834; Müslim, 2705

"Rabbim şüphesiz ben kendime zulmettim, onun için benim günahımı bağışla." (Kasas, 16) duasında da hem nefsin durumunun niteliği hem de talepte bulunmak vardır. Yine onun: *"Gerçekten ben bana indireceğin her bir hayra muhtacım."* (Kasas, 24) duasında da lisanı hali ile dilekte bulunmayı ihtiva eden bir nitelendirme vardır.

İşte bunlar her bir türünün bir özelliği bulunan değişik (dua) türler(i)dir.

Geriye şöyle bir soru kalıyor: Balık sahibi (Yunus) ve benzeri kimselerin durumu neden nitelendirme kipine ve istek kipini zikretmeden haber verme kipine uygun düşmüştür?

Şöyle cevap verilir: Çünkü konum kişinin benim başıma gelen kötülük benim günahım sebebi ile gelmiştir şeklindeki bir itirafta bulunma konumudur. Çünkü kötülüğün aslı günahtır. Maksat ise zarar ve sıkıntının giderilmesidir. Mağfiret dilemek ise ikinci maksat ile gelmiştir. O kendisinin kötülük işleyen bir zalim olduğunun farkında olduğundan ötürü sıkıntının giderilmesi için talep kipini ayrıca zikretmemiştir. Kendisini sıkıntıya sokan kendisi olduğundan ötürü onun içinde bulunduğu hal zulmünü itiraf etmek sûretiyle sebebinin kaldırılmasını sağlayacak olanı zikretmesine uygun düşmüştür. Günahının bağışlanma isteği kipini zikretmemesi ise sıkıntı içerisindeki kulun maksadının ikinci maksat ile alakalı oluşundan dolayıdır. Bu yönüyle sıkıntının açılmasını istemekten farklıdır. Çünkü bu onun birinci maksat ile varlığı halindeki maksadıdır. Çünkü nefis tabiatı icabı ihtiyaç duyduğu şey olan zararın sona ermesini ister. Sözkonusu bu zarar ise böyle bir istekte bulunmasından önceki bir halinden hâsıl olmuştur. Ayrıca ikinci maksat ile gelecekte var olmasından korktuğu şeyin de sona ermesini diler. Bu konumda birinci maksat mağfiret ve sıkıntının açılmasını istemektir. Bu da maksat olarak gözetilip istenmesi öncelikli olup sebebinin kendisi ile ortadan kaldırılabileceği hususun en ileri derecede elde edilmesini sağlar. Böylelikle maksadını gerçekleştirecek bir ifade ile dua etmiş olur.

İşte bu onun "subhaneke: seni her türlü eksiklikten tenzih ederim" sözü ile ilgili yapılacak açıklama ile açıkça görülür. Çünkü bu lafız yüce Rabbin tazimini ve tenzihini ihtiva eder. Bulunulan konum da onun zulümden ve günahsız olarak cezalandırmasından tenzihini gerektirir. Yani: Sen günahsız yere bana zulmetmekten ve beni cezalandırmaktan münezzehsin, mukaddessin. Aksine kendi kendine zulmeden zalim kişi benim. Yüce Allah: *"Biz onlara zulmetmemiştik ama onlar kendilerine zulmediyorlardı."* (Nahl, 118); *"Biz onlara zulmetmedik fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler."* (Hud, 101) ve: *"Biz onlara zulmetmedik*

fakat onlar bizzat zalimler idiler." (Zuhruf, 76) buyurmaktadır. Adem (aleyhisselâm) da: *"Rabbimiz biz kendimize zulmettik."* (A'raf, 24) demişti.

Müslim'de yer alan istiftah (namaz başlangıcı) duasında sahih hadiste Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu da böyledir: اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ ظَلَمْتُ نَفْسِي وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعًا فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ: Allah'ım sen mutlak egemensin, senden başka ilah yoktur, sen benim Rabbimsin, ben senin kulunum. Nefsime zulmettim, günahımı itiraf ettim. Bütün günahlarımı bana bağışla. Çünkü gerçek şu ki senden başka hiçkimse günahları bağışlamaz."[773]

Buhârî'nin Sahih'inde şöyle buyurmaktadır: "İstiğfarın efendisi kulun şöyle demesidir:

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ

Allah'ım! Sen benim Rabbimsin, senden başka ilah yoktur, beni sen yarattın ve ben senin kulunum. Hem ben sana verdiğim ahdime ve sana olan va'dime gücüm yettiği kadarıyla bağlı kalıyorum. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Üzerimdeki nimetini itiraf ettiğim gibi günahımı da itiraf ediyorum. O halde günahımı bana bağışla. Çünkü günahları senden başka hiçkimse bağışlamaz." Kim bunu sabahı edince buna kesin inanarak söyleyecek olup da o gün ölürse cennete girer. Kim de akşamı ettiği zaman buna kesin inanarak bunu söyleyip de o gece ölürse cennete girer."[774]

Buna göre kul Allah'ın adalet ve ihsanını itiraf etmekle yükümlüdür. Çünkü şüphesiz ki o insanlara hiç zulmetmez. Hiçkimseyi günahı olmadığı halde cezalandırmaz. Bununla birlikte o onlara ihsanda bulunur. Onun her türlü cezası bir adalettir. Onun her bir nimeti de bir lütuftur.

"Senden başka ilah yoktur" buyruğunda yalnızca onun ilahlığı ifade edilmektedir. İlahlık ise ilminin, kudretinin, rahmetinin, hikmetinin kemalini ihtiva eder. Böylelikle bununla onun kullara ihsanı da dile getirilmiş olmaktadır. Çünkü ilah, ilah edinilendir. İlah edinilen ise ibadet edilmeyi hak edendir. Onun ibadet

773 Müslim, 771.

774 Kaynakları daha önce gösterildi. es-Sefari'nin "Netaciül Efkar" adı altında sırf bu hadisi şerhe dair bir risalesi vardır. Basılmıştır.

edilmeyi hak etmesi ise onun en ileri derecede sevilen, en ileri derecede kendisine boyun eğilip itaat olunan zat olmasını gerektiren sıfatlara sahip olmasından dolayı ibadet edilmeyi hak eder. İbadet ise en ileri derecedeki zillet ile nihai muhabbeti ihtiva eder.

"Her türlü eksiklikten münezzehsin" buyruğu (tesbih) de onun tazim edilmesini zulmetmekten ve diğer eksikliklerden tenzih edilmesini ihtiva eder. Çünkü tesbihin her ne kadar noksanlıkların sözkonusu olmadığını ifade etmeyi ihtiva ettiği söyleniyor ise de ayrıca Mûsâ b. Talha'nın mürsellerinden olmak üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle bir mürsel hadis rivâyet edilmektedir. Buna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kulun: "Subhanallah" demesi Allah'ın kötülükten beri ve uzak olması demektir"[775] bu şekilde eksikliklerin sözkonusu olmadığının belirtilmesi ancak bir takım sıfatların sabit olmasını ihtiva ediyor ise bir övgü olur. Aksi taktirde katıksız nefy/olmayışın ifadesinde bir övgü yoktur. Kötülüğün sözkonusu olmadığını belirtmek ve bunların olmaması aslında onun güzelliklerinin ve kemalinin sabit olmasını gerektirir. En güzel isimler de yalnız Allah'ındır.

İşte bu şekilde Kur'an-ı Kerim'de kötülüklerin ve eksikliklerin onun hakkında sözkonusu olmadığına dair gelen buyruklar aynı zamanda onun güzelliklerini ve kemalini ifade etmeyi de ihtiva eder. Yüce Allah'ın: *"Allah ... Ondan başka ilah yoktur, diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama alır ne de bir uyku."* (Bakara, 255) buyruğunda olduğu gibi. Bu buyrukta onun hakkında uyuklamanın da uyumanın da sözkonusu olmadığının belirtilmesi onun kemal derecesinde hayât sahibi ve kayyum oluşunu ihtiva eder. Yüce Allah'ın: *"Ve Bize herhangi bir yorgunluk dokunmadı da."* (Kaf, 38) da kudretinin ve buna benzer sıfatlarının kemal mertebesinde olmasını ihtiva eder. İşte yüce Allah'ın kötülüklerden tenzih edilip onun hakkında eksikliğin sözkonusu olmadığı manasını ihtiva eden tesbih aynı zamanda onun tazim edilmesi manasını da ihtiva eder. Buna göre "subhaneke: seni tenzih ederim" zikri Allah'ın zulümden uzak olduğunu ifade ederken aynı zamanda zulümden uzak olmasını gerektiren azamete sahip olduğunu da ifade eder. Çünkü zalim ancak ya zulmetmeye muhtaç olduğundan yahut bilgisizliğinden dolayı zulmeder. Yüce Allah ise hiçbir şeye muhtaç olmayandır. Her şeyi bilendir. O bizatihi ganidir. Onun dışındaki herkes ona muhtaçtır. İşte bu da azametin kemalini ifade eder.

Aynı şekilde bu dua tehlil ve tesbih ihtiva etmektedir. Çünkü: *"Senden başka ilah yoktur."* sözü bir tehlildir *"Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim (subha-*

775 Buna dair açıklamalar daha önce geçti.

neke)" de bir tesbihdir. Sahih'te de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere o şöyle buyurmuştur: "Kur'an-ı Kerim'den sonra sözlerin en faziletlisi dördü de Kur'an-ı Kerim'den olan şu dört sözdür: Subhanallahi velhamdulillahi ve lailahe illallahu vallahuekber: Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim. Hamd Allah'a mahsustur. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve Allah en büyüktür."

Tahmîd: Elhamdulillah demek, tesbih ile birlikte ve tesbihe tabidir. Tekbir ise tehlil ile birlikte ve ona tabidir. Sahih'teki rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: En faziletli söz hangisidir diye sorulması üzerine o şöyle buyurmuştur: "Allah'ın melekleri için seçtiği söz olan subhanallahi ve bihamdihi: Allah'ı hamd ile tesbih ederiz zikridir" buyurmuştur.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerindeki rivâyete göre de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Dile hafif/kolay gelen terazide ağır basan Rahman tarafından sevilen iki söz vardır: Subhanallahi ve bihamdihi subhanallahil azim: Allah'ı hamd ile tesbih ederim, en büyük Allah her türlü eksiklikten münezzehtir."[776] Kur'an-ı Kerim'de de: *"Rabbini hamd ile tesbih et."* (Nasr, 3) ve meleklerin de: *"Hem biz seni hamdinle tesbih ediyoruz."* (Bakara, 30) demişlerdir.

Bu iki kelimeden biri hamd etmek ile diğeri ise Allah'ı tazim etmekle birliktedir. Bizler de tesbihin muhtevasında her türlü güzellik ve kemalin sabit oluşunu ihtiva eden kötülük ve eksikliklerin sözkonusu edilmediğini, hamdin de ancak iyilik ve güzelliklerden dolayı sözkonusu olacağını zikretmiş bulunuyoruz. Celal ve ikram sıfatları bir arada zikredildiği gibi hamd ile tazim de bir arada zikredilir. Çünkü tazim edilen herkes aynı zamanda sevilen övülen kişi olmadığı gibi sevilen herkes de aynı zamanda övülüp tazim edilen birisi değildir. Daha önce de belirtildiği gibi ibadet hamd manasını ihtiva eden muhabbetin kemalini ihtiva eder. Aynı zamanda tazim anlamını ihtiva eden kemal derecesindeki zelil olmayı da ihtiva eder. O halde ibadette ona muhabbet ve ihsanları dolayısıyla ona hamd etmek vardır. Yine ibadette onun azameti ve kibriyası dolayısı ile onun önünde zelil olmak da sözkonusudur. Çünkü ibadet onun celal ve ikramını ifade eder. Şanı yüce Allah ise celal ve ikramı hak edendir. Bu sebeple o en ileri derecede celal ve en ileri derecede ikramının bilinmesini hak edendir.

Bazı kimseler "celal"in selbî sıfatlar, ikramın da sübutî sıfatlar olduğunu zanneder. Nitekim bunu er-Razi ve benzerleri böylece sözkonusu etmişlerdir. Meselenin tahkik edilmesi halinde her ikisinin sübuti sıfatlar oldukları ve kemalin sabit olduğunu kabul etmenin de eksikliklerin nefy etmeyi de gerektirdiği şeklindedir. Fakat sübutun iki türü zikredilmiş bulunmaktadır. Bu ise onun sevilmeyi hak et-

776 Buhârî, 7563; Müslim, 2694.

tiği ve tazim edilmeyi hak ettiği hususları ifade eder. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah gani/hiçbir şeye muhtaç olmayan ve hamid/her türlü övgüye layık olandır."* (Lukmân, 26) buyruğu ile Süleyman (aleyhisselâm)'ın: *"Muhakkak Rabbin ganidir, kerimdir/hiçbir şeye muhtaç olmayandır, her türlü lütuf ve ihsanda bulunandır."* (Neml, 40) sözü böyle olduğu gibi yüce Allah'ın: *"Mülk de yalnız O'nundur, hamd de yalnız O'nadır."* (Teğabün, 1) buyruğu da böyledir. Çünkü mülk sahibi ve gani olanların bir çoğu aynı zamanda kendilerine hamd edilen/övülen kimseler değil aksine yerilen kimselerdir. Çünkü hamd sevilen güzellik ve ihsanları sebebiyle kendisine hamd edilene dair bir haber verme manasını taşır. Dolayısıyla sevilene sevgi ve muhabbet duyarak onun güzelliklerinin haber verilmesi manasını da ihtiva eder.

Hamd edilmekten ve muhabbetten payı olanların arasında pek çok kimsede de azamete muhtaç olmayışa ve mülke aykırı acizlik, güçsüzlük ve zillet de bulunur. Birinci türden olandan çekinilir, korkulur fakat sevilmez. Diğeri ise sevilir ve övülür. Bununla birlikte ondan çekinilmez ve korkulmaz. Kemal ise bu iki vasfın bir arada bulunmasıdır. Nitekim şu rivâyette böyle denilmiştir: Şüphesiz mümine bir tatlılık ve bir heybet ihsan edilmiştir." Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nitelikleri anlatılırken de: "Onu iyice gören bir kimse onun heybetinden etkilenir, onunla oturup kalkarak tanıyan bir kimse de onu severdi."

İşte bundan dolayı tesbih hamd ile tehlil de tekbir ile birlikte sözkonusudur. Ezan lafızlarında da böyledir. Ayrıca bu iki türden her biri de tek başına kullanılacak olursa diğerini de ihtiva eder. Çünkü tesbih ve tahmid, tazimi ihtiva eder. Aynı zamanda hamd edilmesine sebep olan hususların sabit olmasını da ihtiva eder. Bu da ulûhiyeti gerektirir. Şüphesiz ulûhiyet de onun muhabbet beslenen zat olması manasını da kapsar. Hatta ondan başka hiçbir kimsenin kemal derecesindeki muhabbeti hak etmemesini de ihtiva eder.

Hamd etmek ise hamd edilen kimsenin sevilmesini hak etmesine sebep olan sıfatları ile hamd edilene dair haber vermektir. Çünkü ilahlık kemal derecesindeki hamdi de kapsar. Bundan dolayı "elhamdulillah" demek hitabın anahtarı olmuştur. Diğer taraftan elhamdulillah diye kendisine başlanılmayan her bir önemli hususun da bir tarafı kopuktur, eksiktir.

"Subhanallah" zikrinde ise daha önce açıkladığımız gibi Allah'ın azameti dile getirilmektedir. Bundan dolayı yüce Allah: *"O halde Rabbini büyük adıyla tesbih et."* (Vakıa, 74) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bunu (subhane rabbiyel azim demeyi) rükû halinizde söyleyin" buyurmuştur.[777] Bunu

777 Ebu Davud, 869; Ahmed, IV, 155; İbn Mace, 887; Tayalisi, 1000; İbn Huzeyme, 600/670;

Sünen sahipleri rivâyet etmişlerdir. Yine şöyle buyurmuştur: "Rükûa gelince, rükû halinde iken Rabbi tazim ediniz. Secdeye gelince, secdede de oldukça dua etmeye gayret ediniz. Çünkü o haldeki duanızın kabul edilmesi umulur."[778] Bunu Müslim rivâyet etmiştir. Böylelikle rükûda tazimin (subhane rabbiyal azim diyerek) yapılması secdeye göre daha özeldir. Tesbihi de tazimi de ifade eder.

Buna göre "subhanallahi ve bihamdihi: Allah'ı hamd ile tesbih ederim" zikri onun tenzih, tazim, ulûhiyet ve övgüyü hak ettiği tespit edilmektedir. "La ilahe illallah vallahuekber" zikrine gelince, la ilahe illallah ile onun hamd edilmesini gerektiren bütün hususlar ifade edilmektedir. Çünkü hepsi onun ilahlığını kabul etmeye dahildir. "Allahuekber" ile de onun azameti ifade edilmektedir. Çünkü kibriya/büyüklük azameti de kapsar. Fakat kibriya daha kâmildir.

Bundan dolayı namazda ve ezanda söylenmesi meşru olan lafızlar "Allahuekber" ile gelmiş bulunmaktadır. Çünkü Allahuekber demek Allahuazam demekten daha mükemmeldir. Nitekim Sahih'te sabit olduğu üzere Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah buyuruyor ki: Kibriya benim ridam, azamet izarımdır.[779] Bu sebeple bu ikisinden birisinde dahi kim benimle çekişecek olursa ben onu azaplandırırım."[780] Böylece yüce Allah azameti izara, kibriyayı ridaya benzetmektedir. Ridanın daha üstün olduğu bilinen bir husustur. Tekbir tazimden daha beliğ olduğundan ötürü lafzı açıkça ifade edilmiştir ve bu da ayrıca tazimi ihtiva eder.

"Subhanallah" sözünde de tazimi ihtiva eden kötülüklerden tenzihi açıkça ifade etmektedir. Böylelikle iki kelimeden her biri bağımsız olarak söylenecek olursa diğerinin manasını ihtiva eder. Birlikte zikredilmeleri halinde ise her bir kelimenin özel manası verilir.

Bu da şuna benzer: Şanı yüce Allah'ın isimlerinin her biri aynı zamanda bir başka manayı da gerektirir. Çünkü o isim zata delalet eder. Zat ise bir diğer ismin manasını da gerektirir. Fakat böyle bir diğer mana gereklilik/lüzum ile olur. Ama her bir ismin hem kendi özel anlamına hem de zata birlikte delalet etmesi ise mutabakat yoluyladır. İkisinden birisine delaleti ise tazannum/ihtiva etmek cihetiyledir.

Beyhaki, II, 86; Hakim, I. 225, II, 477; Darimi, I. 299; Taberani, XVII, 790; İbn Hibban -el-İhsan-, 1898; Hadis Allah'ın izni ile hasendir.

778 Müslim, 479.

779 Rida, omuzlardan aşağı bele kadar olan kısmı örten elbise, izar ise belden aşağıya kadar bölgeyi örten elbiseye denir. (Çeviren)

780 Müslim, 2620.

Buna göre dua eden bir kimsenin "la ilahe illa ente subhaneke: Senden başka hiçbir ilah yoktur, seni her türlü eksiklikten tenzih ederim" sözü Kur'an-ı Kerim'den sonra sözlerin en faziletlisini teşkil eden o dört kelimenin manasını ihtiva eder. Bu dört kelime de şanı yüce Allah'ın bütün güzel isimlerinin ve yüce sıfatlarının manalarını ifade ettiğinden ötürü bu sözü söylemek kemal mertebesinde bir övgüdür.

"Gerçekten ben zulmedenlerden oldum." sözleri ile de gerçek durumunu itiraf manası vardır. Hiçbir kulun kendisini böyle bir vasıftan uzak tutma imkânı yoktur. Özellikle de Rabbine yalvarıp yakarma makamında. Sahih kitaplarda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in de şöyle buyurduğu sabittir: "Hiçbir kul ben Metta'nın oğlu Yunus'dan hayırlıyım dememelidir."[781] Yine: Her kim ben Metta'nın oğlu Yunus'dan hayırlıyım derse o yalan söylemiş olur."[782] buyurmuştur. Buna göre her kim kendisinin nefsinin zulmünü itiraf etmek gibi bir yükümlülüğü bulunmadığını kabul ederek Yunus'dan hayırlı olduğunu zannedecek olursa o kişi yalancıdır. Bundan dolayı yaratılmışların efendileri kendilerinin bu konumda Yunus'dan daha üstün olduklarını söylememişlerdir. Aksine onlar ataları Adem'in ve sonuncuları Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söyledikleri gibi söylerler.

Sıkıntıyı Gideren Ancak Allah'tır.

Soruyu soran kimsenin: Bu neden sıkıntının giderilmesini gerektiricidir şeklindeki sorusuna gelince. Çünkü sıkıntıyı ancak Allah açıp giderir. Yüce Allah'ın: *"Allah sana bir sıkıntı dokundurursa onu O'ndan başka hiçbir kimse gideremez. Sana bir hayır dilerse O'nun lütfunu geri çevirecek hiçkimse yoktur."* (Yunus, 107)

Günahlar ise sıkıntının sebebidir. Mağfiret dilemek yüce Allah'ın şu buyruğunda ifade edildiği gibi bu sıkıntının sebeplerini izale eder: *"Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azap verecek değildir. Onlar mağfiret dileyip dururken de Allah onları azaplandıracak değildir."* (Enfal, 33)

Böylece yüce Allah mağfiret dileyen bir kimseyi azaplandırmayacağını haber vermektedir. Hadis-i şerifte de: "Kim çokça istiğfarda bulunursa Allah ona her türlü kederden bir kurtuluş ve her bir darlıktan bir çıkış yolu yaratır ve ummadığı yerden onu rızıklandırır."[783]

781 Buhârî, 4631; Müslim, 2376.
782 Buhârî, 4604.
783 Kaynakları daha önce gösterildi.

Ayrıca yüce Allah: *"Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi iledir. Çoğunu da affeder."* (Şura, 30) buyurmaktadır.

Buna göre yüce Allah'ın: *"Gerçekten ben zulmedenlerden oldum"* buyruğu günahı bir itiraftır ve bu bir mağfiret dilemektir. Çünkü bu itiraf aynı zamanda mağfiret istemeyi de ihtiva eder.

Duadaki *"Senden başka ilah yoktur"* ifadesi ulûhiyet tevhidini tahkik eder. Çünkü hayrı Allah'ın dilemesinden başka hiçbir şey gerektirmez. Onun dilediği olur, dilemediği olmaz. Kul tarafından hayrın engelleyicisi ise onun günahlarıdır. Kulun kudreti dışında olan şeyler ise Allah'tandır. Bununla birlikte kulların fiilleri de yüce Allah'ın kaderi iledir. Ama Allah emrolunan işi yapmayı yasakladıklarını da terk etmeyi kurtuluşa ve mutluluğa sebep kılmıştır. Buna göre tevhid şahitliği hayrın kapısını açar. Günahlardan ötürü mağfiret dilemek de şerrin kapısını kapatır.

İşte bu sebeple kulun Allah'tan başkasından bir şeyler ümit etmemesi ve Allah'ın kendisine zulmedeceğinden korkmaması gerekir. Çünkü Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez. Fakat insanların kendileri kendilerine zulmederler. Ama günahları sebebi ile kendisini rüsvay etmesinden korkulur. İşte Ali (radıyallâhu anh)'ın söylediği rivâyet olunan şu sözlerinin manası da budur: "Hiçbir kul Rabbinden başkasından ümit etmesin ve kendi günahından başkasından da korkmasın."[784]][785]

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيٰى وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ﴿٩٠﴾

90. "Biz onun duasını kabul edip, ona Yahyâ'yı bağışladık. Zevcesini de ona ıslah ettik. Şüphesiz bunlar hayırlı işler yapmaya koşarlar, umarak, korkarak bize dua ederlerdi. Bize gönülden derin saygı duyarlardı."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Zevcesini de ona ıslah ettik"* buyruğu ile Zekeriyya'ya lütfunu dile getirmektedir. Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Erkeğin zevcesinin ıslah edilmesi hususunda Allah'a çokça dua edip yalvarması gerekir.][786]

784 Kaynakları daha önce gösterildi.
785 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 243-256, III, 121.
786 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXV, 324.

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾

91. "Irzını koruyan o kızı da hatırla. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Irzını koruyan o kızı da hatırla. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık."* (Âyet 91) buyruğu ile Meryem'e ruhundan üflediğini haber vermektedir. Tıpkı Adem'e ruhundan üflediğini haber verdiği gibi. Şanı yüce Allah ona kendi ruhunu elçi olarak gönderdiğini de: *"Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." Meryem dedi ki: "Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir?" Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir âyet ve bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir."* (Meryem, 17-21) buyruklarında açıklamıştır.][787]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük."* (Tahrim, 12) ve: *"Irzını koruyan o kızı da (an). Biz ona ruhumuzdan üfledik."* ve *"Derken Biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."* (Meryem, 17-19) buyurmaktadır.

Müfessirlerin zikrettiklerine göre Cebrail gömleğinin yakasına üfürmüştü. Yaka ise boynun etrafındaki yuvarlıklıktır. Yoksa bazı avamın "cep" dedikleri şey değildir. Cep ise para ve benzeri şeyleri koymak için elbisenin ön tarafında olana denilir. Mûsâ (aleyhisselâm)'a yüce Allah elini ceybine/yakasına sokmasını emrettiği zaman dilde bilinen o ceyb (yaka)dır. Ebu'l-Ferec ve başkaları her iki açıklamayı sözkonusu ederek acaba üfleme gömleğin yakasına mı yoksa ferce mi olmuştu?

787 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 69.

Birinci görüşü kabul edenler gömleğinin fercine/açık kısmına üflemiştir derler. Çocuğun doğduğu yol olduğunu söyleyenler ise buradaki "he" zamirinin daha önce sözkonusu edilmemiş isimden kinaye olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o ancak onun gömleğine üflemiştir. Fercine değil. Fakat bu görüşün hiçbir değeri yoktur. Aksine bu tabir Kur'an-ı Kerim'in sarih ifadeyi kullanmaması türündendir. Bu nakil eğer sabit ise Kur'an ile çelişmez. Şâyet sabit değil ise ona itibar edilmez. Çünkü Cebrail'in gömleğin yakasına üflediğini nakleden kimselerin maksadı Cebrail'in onun bedenini açmadığını anlatmaktır. Aynı şekilde Cebrail de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e geldiğinde Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın üzerinde elbise yoksa ona elbisesiz hali ile bakmazdı.

Böylelikle o gömleğin yakasına üflemiş ve bu üfleyiş fercine ulaşmıştı.

O halde maksat ancak yüce Allah'ın her iki âyette de haber verdiği üzere ferce üflemektir. Yoksa yalnızca elbiseye üflenip üflenenin ferce ulaşmaması iddiası Kur'an'a muhaliftir. Bununla birlikte böyle bir üfleyişin çocuğun hasıl olmasında da bir etkisi olmaz. Bu görüşü de müslüman imamlardan hiçbir kimse de söylemediği gibi seleften bilinen bir alimden de kimse bunu nakletmiş değildir.

Burada maksat şudur: Mesih, birisi Cebrail'in üflemesi, diğeri ise annesi Meryem olmak üzere iki asıldan yaratılmıştır. Bu üflemek ise ceninin bir çiğnemlik et haline geldiği dört ayın geçmesinden sonraki ruh üflemesi değildir. O üfleyiş yaratılmış bir bedene üflemedir. Cebrail üflediği zaman ise henüz Mesih yaratılmış değildi. Meryem de ona hamile kalmamıştı. O ancak üfleyişten sonra hamile kalmıştır. Buna delil de yüce Allah'ın: *"O da dedi ki: Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."* (Meryem, 19) ve nihâyetinde: *"Derken ona hamile kaldı. Onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi."* (Meryem. 22) buyurmaktadır.

Cebrail ona üfleyince İsa'ya hamile kaldı. Bundan dolayı Mesih hakkında bu üfleyişi itibari ile *"ve ondan bir ruh"* denilmiştir. Şanı yüce Allah da ruhu olan o elçinin Cebrail olduğunu ve ona hitap eden ruhun da o olduğunu beyan buyurmuş ve bu da ancak: *"Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir oğul bağışlamak için geldim."* demişti. Buna göre yüce Allah'ın: *"Biz ona ruhumuzdan üfledik."* buyruğu ya da: *"Ona ruhumuzdan üfledik."* (Tahrim, 12) buyruğu Cebrail'in kendisi olan bu ruhtan üfledik demektir. İşte İsâ da bu ruhtan bir ruhtur. O da bu itibarla ve gayenin başlangıç noktası bakımından Allah'tan bir ruhtur.][788]

788 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XVII. 262-264

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kitaplar Mesih'in Ruhu'l-Kudüs'den ve bakire Meryem'den cesetlendiğine delildir. İşte onlara ait olan emanet/amentüdeki ifade de böyledir. Kur'an-ı Kerim'de birkaç yerde ona ruhunu elçi olarak gönderdiğini haber vermekle birlikte Meryem'e ruhundan üflemiş olduğuna dair vermiş olduğu haberle de bunu bildirmiş olmaktadır.

Yüce Allah: *"Kitapta Meryem'i de an. Hani o kendi ailesinden doğu tarafında bir yere çekilmişti. Sonra onlarla kendi arasında bir perde germişti. Derken biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. Ona tam bir insan sûretinde göründü. "Senden Rahman'a sığınırım, eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." Meryem dedi ki: "Bana hiçbir insan eli değmemiş iken ve ben kötü bir kadın da olmadığıma göre nasıl bir oğlum olabilir?" Dedi ki: "Evet, durum dediğin gibidir, fakat Rabbin: O bana kolaydır. Biz onu insanlar için bir âyet ve bizden bir rahmet kılacağız, buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir." Derken ona hamile kaldı, onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi. Sonunda doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına dayanmaya mecbur etti."* (Meryem, 16-23); *"Irzını koruyan o kızı da hatırla. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık."* (Âyet 91) ve: *"Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimelerini de, kitaplarını da tasdik etmişti ve o itaat edenlerdendi."* (Tahrim, 12) buyurmaktadır. Esasen ilahi kitapların da biri diğerini hep tasdik eder.][789]

إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾

92. *"Şüphe yok ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir. Sizin Rabbiniz de benim. O halde yalnız bana ibadet edin."*

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir. Sizin Rabbiniz de benim. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Âyet 92) ve: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun. Ama insanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her fırka ellerinde bulunandan memnundur."* (Mü'minun, 51-53) buyurmaktadır.

789 el-Cevâbu's-Sahîh, IV, 278-279.

Katade dedi ki:[790] Yani sizin dininiz de bir, Rabbiniz de bir fakat şer'i hükümleriniz farklıdır.

Aynı şekilde Dahhak da İbn Abbas'dan: *"Şüphe yok ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir"* buyruğu hakkında: Yani dininiz tek bir dindir dediğini nakletmektedir.[791]

İbn Ebu Hatim dedi ki:[792] Said b. Cubeyr, Katade ve Abdurrahman b. Zeyd'den de buna yakın bir açıklama rivâyet edilmiştir.

Hasan (-ı Basri) dedi ki:[793] Onlara neden sakınmalarını ve neyi yapacaklarını beyan etmiştir. Sonra da: İşte sizin bu sünnetiniz izlemeniz istenen bu yol bir tek yoldur demiştir.

Müfessirlerin çoğunluğu da böyle demişlerdir.

"Ümmet", millet ve yol demektir. Nitekim yüce Allah: *"Hayır, onlar: "Biz atalarımızı bir din üzere bulduk ve gerçekten biz, onların izleri üzerinde doğruya erdilmiş kimseleriz." dediler."* (Zuhruf, 22). Nitekim yola da "imam" adı verilir. Çünkü bir yoldan giden bir kimse onu imam edinmiş/ona uymuş olur. İşte o yolu izleyen bir kimse de onu imam/önündeki hedef olarak ve maksad olarak gözetir.

Ümmet aynı zamanda insanların kendisini imam kabul edip uyduğu hayrı öğreten kişi demektir. Tıpkı insanların imam denilen kimseye uymaları gibi. İbrahim (aleyhisselâm)'ı da Allah hem bir imam kılmıştır hem de onun *"bir ümmet"* olduğunu haber vermiştir.

Allah da bütün rasûllere milletlerinin ve dinlerinin bir ve tek olmasını, din hakkında ayrılığa düşmemelerini emretmiştir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Biz nebiler topluluğu bizim dinimiz birdir."[794]

Yüce Allah da: *"O, dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin, diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı."* (Şura, 13) buyurmaktadır. Bundan dolayı Allah'ın

---

790 ed-Durru'l-Mensur, IV, 335'de bunun Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

791 İbn Cerir, XVII, 85. Ali b. Ebu Talha'nın İbn Abbas'dan rivâyeti olarak.

792 İbn Kesir, III, 194.

793 İbn Kesir, III, 194.

794 Kaynakları daha önce gösterildi.

bütün rasûlleri ve nebilerinin her biri diğerini tasdik etmiş ve şeriatleri farklı olmakla birlikte aralarında ihtilaf etmemişlerdir.][795]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah mahlûkatını kendisine ibadet edip onu anmaları, ona şükretmeleri için yaratmıştır. Yalnızca ona ibadet etmeleri ve din tamamı ile Allah'ın olup en yüce ismin Allah'ın ismi olması için rasûlleri göndermiş, kitapları indirmiştir. Yüce Allah: *"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilah yoktur. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Enbiya, 25); *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rahman'dan başka ibadet edilecek ilâhlar kılmış mıyız?"* (Zuhruf, 45) buyurmaktadır. O bütün rasûllere bunu ve din hususunda ayrılığa düşmemelerini emrederek: *"Şüphe yok ki bu sizin ümmetiniz, tek bir ümmettir. Sizin Rabbiniz de benim. O halde yalnız bana ibadet edin."* (Âyet 92) ve: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir."* (Mü'minun, 51-52) buyurmuştur.

Katade dedi ki:[796] Yani sizin dininiz bir, Rabbiniz bir ama şeriat(leriniz) farklıdır.

Dahhak da[797] ve İbn Abbas'dan da böyle dedikleri rivâyet edilmiştir.[798] Yani dininiz aynı dindir.

İbn Ebu Hatim dedi ki: Said b. Cübeyr, Katade ve Abdurrahman'dan da buna yakın açıklamalar rivâyet edilmiştir.[799]

Hasan(-ı Basri) da dedi ki:[800] Onlara neden sakınacaklarını ve neyi yapacaklarını beyan buyurdu. Sonra da: Şüphesiz ki sizin bu sünnetiniz (izlemeniz istenen yolunuz) bir tek sünnettir demiştir. İşte müfessirlerin çoğunluğu böyle demişlerdir.

"Ümmet" de millet ve yol demektir. Nitekim yüce Allah: *"Biz atalarımızı bir ümmet/din, yol üzere bulduk."* (Zuhruf, 22) buyurmaktadır. Aynı şekilde yola da

795 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 326-328.
796 ed-Durru'l-Mensur, IV, 335'de Abd b. Humeyd, İbnül Münzir ve İbn Ebu Hatim, Katade'ye nisbet etmişlerdir.
797 Kaynağını bulamadım. İbn Ebu Hatim'in basılmamış tefsirinde olma ihtimali vardır.
798 İbn Cerir, XVII, 85, ed-Durru'l-Mensur'da İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.
799 Abdurrahman'dan kasıt Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'dir.
800 İbn Kesir, Hasan-ı Basri'nin tefsirinden naklen, II, 136.

imam adı verilir. Çünkü yolda giden bir kimse ona uymaktadır. Aynı şekilde yolu izleyen bir kimse de o yola uyar ve onu kasteder. Ümmet aynı zamanda insanların kendisine uyduğu hayrı öğreten kişi demektir. Allah İbrahim'i de bir imam kılmış ve onun bir ümmet olduğunu haber vermiştir.][801]

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾

98. "Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."

Tefsiri:

[İbnü'z-Ziba'ra ve onun dışındaki diğer müşrikler yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."* (Âyet 98) buyruğundan hareketle fasit bir kıyasa sarılmış ve Mesih'i mabud olması itibari ile putlara kıyas etmiş ve onun da mabud olduğunu söylemiştir.[802] Bu ise onun kıyasın cahili olmasından kaynaklanır. Çünkü fark bu kimselerin canlı ve konuşan kimseler olmaları[803] natık olmaları, salih kimseler olup ateşten dolayı acı çekmeleri, dolayısı ile başkalarının küfürlerinden ötürü azap edilmeyecekleri, buna karşılık ateşe hem kendilerinin hem de onlara ibadet edenlerin tahkir edilmesi için atılacak olan taşlardan farklı oldukları sabit bir husustur.

Yüce Allah: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu. Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir topluluktur."* (Zuhruf. 57-58) buyurmaktadır.][804]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz. Eğer bunlar ilah olsalardı, oraya girmezlerdi. Hepsi orada ebediyyen kalacaklardır."* (Âyet 98-99) buyruğunu indirince İbn Zübara'nın tartışmasının mahiyeti şu idi: Orada hitap kitap ehline değil müşriklere yönelikti. Müşrikler ise Mesih'e ibadet etmemişlerdir. Onlar putlara ibadet ediyorlardı. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka taptıklarınız"* buyruğundan maksat da putlar idi. Dolayısı ile âyet-i kerime ne lafız ne de mana itibari ile Mesih'i sözkonusu etmemektedir.

801 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 219-220.
802 Abdullah b. Zübara'nın kıssası İbn Cerir. XVII, 97'de yer almaktadır.
803 İşaret Mesih. Üzeyir ve melekleredir.
804 es-Safdiyye. I, 141.

Âyet-i kerime umumidir. Mesih'i de kapsar. Fakat yüce Allah bunun tahsis edildiğine dair beyanı sonraya bırakmıştır diyen kimsenin bu kanaati o kişinin bir hatasıdır. Eğer bu doğru olmuş olsaydı o taktirde müşriklerin bunu delil göstermeleri açıklanabilir bir delil gösterme olurdu. Çünkü hem hakkı hem de bâtılı kapsayan umumi bir lafız ile hitap eden bir kimse neyi kastettiğini açıklamamış ise ona itiraz edilir. Şanı yüce Allah ise: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince."* (Zuhruf, 58) buyurmaktadır. Yani onlar onu misal olarak gösterdiler. Tıpkı: *"Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler."* (Zuhruf, 58) buyurmaktadır. Yani onlar onu kendi ilahlarına bir örnek aldılar ve diğer uydurma ilahları ona kıyas edip onu itirazlarına bir gerekçe göstererek şöyle dediler: Bizim ilahlarımız kendilerine ibadet edildiği için ateşe gireceğine göre bu mana Mesih hakkında da sözkonusudur. O halde onun da cehenneme girmesi gerekir. Oysa o cehenneme girmeyeceğine göre bizim putlarımız da girmeyecektir.

Fakat bu fasit bir kıyastır. Çünkü onlar illetin yalnızca mabud oluş olduğunu zannetmişlerdi. Oysa durum böyle değildir. Aksine illet sevabı hak etmeyen bir mabud yahut da cehenneme atılmasında zulme uğratılmasının sözkonusu olmayacağı mabud oluşudur.

Mesih, Üzeyir, melekler ve Allah'ın salih kullarından olup Allah'ın va'di, adaleti ve hikmeti gereği Allah'ın lütuf ve ihsanını hak edip Allah'tan başka kendilerine ibadet olunmuş diğerleri hiçbir şekilde başkalarının günahından ötürü azaba uğratılmayacaktır. Çünkü hiçbir kimse diğerinin günah yükünü yüklenmez. Putların ateşe atılmalarından maksat ise onlara ibadet edenleri alçaltmak, küçük düşürmektir. Allah'ın gerçek dostları hakkında ise küçük düşürülmek değil ikrama mazhar olmaları sözkonusudur. İşte aradaki bu fark hükmün onların kabul ettikleri ortak noktaya bağlı olarak kabul edilmesinin bozuk ve tutarsız olduğunu gösterir. İşte diğer bozuk kıyaslar da bu kabildendir.][805]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."* (Âyet 98) Kendisine ibadet edilmesinden hoşlanmamakla birlikte ibadet olunanlar buyruğun kapsamı dışındadır. Çünkü böylesine Allah'a isyan edilerek ibadet ve itaat edilir. İşte bunlar önceden kendilerine güzelliğin va'dolunduğu kimselerdir. İşte *"azaptan uzak tutulacak olanlar"* onlardır.][806]

805 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 540-541.
806 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 68.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz de Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz"* buyruğu nazil olunca onlar Mesih'i ileri sürerek itiraz ettiler. Nihâyet yüce Allah: *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."* (Enbiya, 101) buyruğu ile aralarındaki farkı ifade buyurdu. Ayrıca yüce Allah: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu. Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir toplulukturlar."* (Zuhruf, 57-58) buyurmaktadır. Bunun gibi bir itirazla Kur'an'ın haberine karşı çıkanlar Kur'an'ın benzerini ortaya getirme güçleri de olmadığı halde nasıl Kur'an'a itiraz edip karşı çıktıklarını iddia etmiş olmazlar.

Yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka taptıklarınız"* buyruğu müşriklere bir hitaptır. Bunun kapsamına kitap ehli girmez. Lafız bazı kimselerin zannettiği gibi Mesih'i de kapsamaz. Aksine onlar kıyas kabilinden ifadeleri ile Mesih'i ileri sürerek itiraza kalkışmışlardır. Onlar şöyle diyorlardı: Putlar mabud olduklarından dolayı cehennemin odunu olduklarına göre Mesih de böyledir. Bu da yüce Allah'ın: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince."* (Zuhruf, 57) buyruğuna benzemektedir. Çünkü onlar Meryemoğlu'nu kendi ilahlarına bir benzer, bir örnek görmüşlerdi. Usule dair eser yazmış kimselerin bir kısmının zannettikleri gibi onlar lafzın şümulü dolayısı ile onu örnek olarak göstermemişlerdi. İşte bu sebepten ötürü yüce Allah Mesih ile onların putları arasındaki farkı şöylece açıklamıştır: Allah'ın kulu Mesih sevabı hak etmiş ve başkasının günahından ötürü -taşlardan farklı olarak- zulüm görmeyecektir. Halbuki onların nebileri de cehennemin odunu olarak değerlendirmeleri bu yolla -zulüm sözkonusu olmaksızın- onu küçük düşürmek istemişlerdi. Ama daha sonra onun daveti Arap topraklarında sonra da şu zamana kadar yeryüzünün diğer yerlerinde yayılıp durdu. Benzerini meydana getirmeleri için meydan okuyan âyetler hâlâ tilavet olunmaktadır. Bununla birlikte hiçbir kimse benzeri olduğunu zannettiği bir şeyi ortaya koyarak Kur'an'a bir benzer getirememiştir.][807]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu yüce Allah'ın: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."* (Âyet 98) buyruğu nazil olunca ona karşı çıkmalarına benzer. İbn Zübara ve başkaları kalkarak: İşte Mesih'e de

807 Şerhu'l-Akidedi'l-Asfahaniye, 145-146.

ibadet edildi. Peki bizim ilahlarımız mı daha iyidir yoksa o mu demeleri üzerine yüce Allah: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağırışıp çağırışmaya koyuldu"* yani yaygarayı kopardılar buyruğunu indirdi. *"Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir toplulukturlar. O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur ve biz onu İsrailoğullarına bir misal kıldık."* (Zuhruf, 58-59). Ayrıca yüce Allah: *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır. Onlar ateşin sesini dahi işitmezler. Canlarının arzu ettiği şeyler arasında ebedidirler."* (Enbiya, 101-102) buyruklarını indirdi. Bazı kimseler yüce Allah'ın: *"Allah'tan başka taptıklarınız"* buyruğunun her ümmetin Allah'tan başka tapıldıkları bütün mabudlar hakkında genel bir lafız olduğunu ve dolayısıyla Mesih'i de başkalarını da kapsadığını zannetmiş ve bunu mevsul isimlerin umumi bir anlam ifade ettiğine de delil göstermişlerdir. "Men, ma ve ellezi" lafızları gibi. Yine onlardan bazıları bunu beyanın hitap zamanından sonraya bırakılıp geciktirilmesinin caiz olduğuna da delil göstermişler ve şöyle demişlerdir: Çünkü lafız umumidir. Bunu tahsis edenin beyanı ise yüce Allah'ın: *"Şüphesiz kendileri için daha önce tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar."* (Enbiya, 101) buyruğunun indiği zamana kadar geciktirmiştir derler.

Ama bu bir hatadır. Çünkü eğer bunların dedikleri doğru olmuş olsaydı müşriklerin karşı çıkıp itiraz etmelerinin de doğru olması gerekirdi. Çünkü umumi lafzı işitmekle birlikte onu tahsis eden lafzı işitmeyen bir kişi o umumi lafzı konuşan kişiye karşı bir itirazda bulunacak olursa onun bu itirazı yerinde sayılır.

Böyle bir iddiada bulunan kimse Allah ve Rasûlünün sözleri hakkında suizanda bulunmuş, müşrikler hakkında da güzel zanda bulunmuş olur. Fakat kendi görüşleri ile Kur'an-ı Kerim'in anlaşılır, akledilir ve zahir olan buyruklarını tıpkı müşriklerin Mesih'i gerekçe göstererek reddettikleri gibi kendi mücerred görüşleri ile reddetmek durumuna düşerler. Elbetteki müşriklerin: Mesih de ateşe girmeyecektir melekler de ateşe girmeyecektir sözleri doğru bir sözdür. Ve bunların bu doğruları Allah'ın ve Rasûlünün kelamına karşı çıkmak için bunu ileri sürenlerin sözlerinden daha doğrudur.

İbn Zübara'nın karşı çıkıp itirazı bâtıl olduğuna göre bu gibi kimselerin itirazları daha da bâtıldır. Ayrıca bu itiraz Kur'an'ın nüzulünden önce ve Allah'ın onların kanaatlerini reddedişinden önce de bâtıl idi. Kur'an-ı Kerim'in nazil olan buyrukları ise bu gerekçelerinin bâtıl olduğunu beyan eden buyruktur. Ayrıca bu bâtıl oluş bizatihi sabit olan bir husus olup akıl ile bunun bilinmesi de mümkün-

dür. Çünkü şanı yüce Allah: *"Gerçekten siz de Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz."* buyruğu ile putlara tapan müşriklere hitap ediyordu. Bu hitabı ile kitap ehline hitap etmemişti.

Aksine genel olarak mekki âyet-i kerimeler kayıtsız ve şartsız olarak rasûlleri yalanlayan kimselere hitaptı. Kitap ehli arasından ve müminlerden tür olarak rasûlleri tasdik edenlere yönelttiği hitaplarına gelince bu hitapları Medine'de nazil olmuş sûrelerdedir.

Kur'an-ı Kerim müşrikler ile kitap ehli arasında birkaç yerde fark ve ayırım gözetmiştir. *"Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar."* (Beyyine, 1); *"İman edenler, Yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateş perestler, ve müşrikler..."* (Hacc, 17); *"Gerçekten sizler ve Allah'tan başka tapındıklarınız"* buyrukları da yüce Allah'ın: *"Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa (yahûdî ve hristiyanlara) indirildi ve biz onların okuduklarından habersiz kimseler idik" demeyesiniz diye (size Kur'ân'ı indirdik)."* (En'âm, 156) ve: *"Onlar eğer kendilerine bir nezir gelirse, mutlaka o ümmetlerin her birinden daha çok hidâyette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler, fakat onlara bir korkutucu (nezir) geldiğinde bu onların uzaklaşmalarından başka bir şeylerini arttırmadı."* (Fatır, 42) buyrukları gibidir.

Ve buna benzer muhatap ve gaib zamirlerin bulunduğu diğer buyruklara benzer. İşte bu buyruklar o müşrikleri kapsar. Fakat mana itibar/kıyas ve iki durumun benzerliği bakımından başkalarını da kapsar. Buna göre şanı yüce Allah: *"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz. Eğer bunlar ilah olsalardı, oraya girmezlerdi. Hepsi orada ebediyyen kalacaklardır."* (Enbiya, 98-99) buyruğunda ibadet ettikleri ilahlarının cehennemin odunu olduğunu haber verdiğinde bunun kapsamına Mesih ve benzerleri girmezler. Çünkü müşrikler onlara ibadet etmemişlerdir. Yüce Allah'ın: *"Eğer bunlar ilah olsalardı oraya girmezlerdi."* buyruğu da ilahlıklarının sözkonsu olmadığına delildir. Çünkü ilah cehennem ateşine girmez. Delil ise aksine çevrilemez. Dolayısıyla cehenneme girmeyen kimsenin de ilah olması gereği söylenemez. Buna göre cehennem ateşine giren bir kimse ilah değildir. Fakat oraya girmeyen herkes de ilah kabul edilmiş olamaz.

Fakat İbn Zübara'nın ve benzerlerinin karşı çıkıp itiraz etmeleri anlam, kıyas ve benzerlerini gözönünde bulundurma itibariyledir. Yani bizim ilahlarımız kendilerine ibadet edildikleri için eğer cehenneme gireceklerse o taktirde kendisine ibadet edilen her bir varlığın da cehenneme girmesi gerekir. Mesih de kendisine

ibadet edilmiş bir zattır. O halde onun da oraya girmesi gerekir. Böylelikle ona kıyas yoluyla karşı çıktılar. Kıyas ise etkileyici farkın varlığı ile birlikte sözkonusu edilirse fasit bir kıyas olur. Şanı yüce Allah Mesih'in bir kul, canlı ve Allah'a itaat eden bir kişi olması dolayısıyla putlardan farklı olarak başkasından intikam alınması için kendisine ibadet edilmesi doğru olmadığından arada bir fark bulunduğunu beyan buyurdu. Çünkü putlar taşlardandır. Onlara azap edilecek olursa ilah olmadıklarının muhakkak bir şekilde ortaya çıkartılması ve onlara ibadet edenlerden intikam alınması için sözkonusu olacağından bu bir maslahat olur. Bunun yapılmasında ise cezalandırılması uygun olmayan kimseler için bir ceza olması da sözkonusu olmaz.

Bundan dolayı yüce Allah: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince."* (Zuhruf. 57) buyurmaktadır. Yani onu kendi ilahlarının bir benzeri kabul edip ilahlarını onunla kıyas ettikleri zaman demektir. İşte haber bildiren bir nassa fasit/bozuk, tutarsız kıyas ile karşı çıkanların durumu budur. İlahi naslara kendi bozuk kıyasları ile karşı çıkanların durumu da budur. Bunlar da şöyle derler: Allah'ın bir ilmi, kudreti, rahmeti ve kelamı bulunsaydı ve arşı üzerinde de istivâ etmiş ise o taktirde onun da ilmi, kudreti, rahmeti olan konuşan ve arşın üstünde istivâ eden bir yaratılmış gibi olması gerekirdi. Eğer yaratılmış gibi olursa o taktirde onun hakkında da hâdis oluşun mümkün olması gerekir. Onun hakkında hâdis oluş mümkün olursa o taktirde varlığının vücubu ve kadim oluşu da imkânsız olur (derler).][808]

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

101. "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah: *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."* (Âyet 101) buyruğu ile aradaki farkı göstererek nebi olsun yahut olmasın salih bir kimsenin kendisi Allah'a ortak koşulup kendisine ibadet edildiğinden ötürü -eğer onların kendisini ortak koşmalarından uzak ise- azaba uğratılmayacağını açıklamaktadır.][809]

808 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl. VII. 55-59.
809 er-Raddu Ala'l-Ahnâî. 97-98.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."* (Âyet 101) buyruğuna gelince, "Kendileri için daha önceden Allah tarafından iyilik takdir edilmiş olanların mümin ve takva sahibi kimseler olmaları kaçınılmazdır. Müminlerden olmayan kimse hakkında Allah tarafından güzel bir takdir yapılmış olamaz. Fakat eğer Allah tarafından kul için önceden bir taktirde bulunulmuş ise yüce Allah kulu önceden takdir edilmiş olan o hale ulaşmasına sebep olacak amellerde bulunmasını kolaylaştırır. Yüce Allah'ın kendisinin bir evladı olmasını önceden takdir ettiği kişi gibi. Böyle bir kimsenin bir kadın ile cima edip onu hamile bırakması bir kaçınılmazlıktır. Çünkü şanı yüce Allah sebepleri ve onlara bağlı sonuçları takdir buyurmuştur. Bunu da onu da önceden o takdir ve tayin etmiştir. Bundan dolayı herhangi bir kimse Allah'tan kendisi lehine sebebsiz yere bir iyilik takdir edilmiş olduğunu zanneden bir kimse dalalete düşmüş olur. Aksine sebepleri de müsebbebleri/sonuçları da kolaylaştıran şanı yüce Allah'dır. Geçmişte bunu da ötekini de takdir etmiş olan da odur.][810]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer o bize Kur'an'a dil uzatmak mahiyetindeki bir soru soracak olursa biz de ona Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bazı müşriklerin yahut kitap ehlinin yahut bazı müslümanların Kur'an'a karşı sordukları bir soruya cevap verdiği gibi cevap veririz. O kendisine sorulan bu soruya cevap veriyordu. Tıpkı Mesih'i müşriklerin taptıkları ilahlara/putlara kıyasladığı zaman İbn Zübara'ya cevap verdiği gibi. Çünkü o aslında illetin/sebebin yalnızca mabud olmalarından geldiğini ve bunun da Allah'ın dışındaki her bir mabudun ahirette azaplandırılması gerektirdiğini zannetmişti. Böylelikle o müşriklerin uydurma ilahlarına İsa'nın da benzediğini kabul etmiş ve onları İsa'ya fer'in asla kıyas edilmesi gibi kıyas etmişti.

Yüce Allah: *"Meryemoğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu. Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir topluluktur."* (Zuhruf, 57-58) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah onları aynı düzeyde değerlendirmenin önünde engel teşkil eden farkı: *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmış olacaklardır."* (Âyet 101) ile açıklamış bulunmaktadır. Aynı zamanda bu kıyası yapanların bir bilgi doğurmayan ve

810 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 266.

katıksız bir tartışma için yaptıklarını da beyan buyurmaktadır. Çünkü fer ile asıl arasında fark ortadadır. Zira putlar eğer cehenneme bir odun yapılacak olursa bu onlara ibadet eden kimseleri küçük düşürmek ve onları rüsvay etmek için olacaktır. Burada azaplandırılmayı hak eden bir kimsenin azaplandırılması sözkonusu değildir. Halbuki Allah'ın salih kullarının başkalarının günahları sebebi ile azaplandırılmasında durum böyle olamaz. Şüphesiz böyle bir işi yüce Allah asla yapmaz. Özellikle de: Şüphesiz Allah hikmetsiz bir şey yaratmaz, bir emir vermez. Herhangi bir kimseye hasenatını eksilterek zulmetmediği gibi başkasının günahlarını ona yükleterek de zulmetmez. Ve bir kimseye rasûl göndermedikçe de onu azaplandırmaz diyen müslümanların ve diğer din mensuplarının geçmişleri ile sonradan gelecekleri ile büyük çoğunluğunun kanaati böyledir. Nitekim yüce Allah: *"Kim mümin olduğu halde salih amel işlerse o, zulme uğratılmaktan da korkmaz, eksiltilmesinden de."* (Taha, 112); *"Kim Rabbine iman ederse o (ecrinin) eksiltilmesinden de korkmaz, kendisine zulmedilmesinden de."* (Cinn, 13); *"İşlediğinizden başkası ile mi cezalandırılırsınız."* (Neml, 90) ve: *"Biz bir rasûl göndermedikçe azap ediciler değiliz."* (İsra, 15) buyurmaktadır.

Gerek müslümanlardan olsun gerek onların dışındaki diğer din mensupları arasından olsun: Şanı yüce Allah'ın her bir şeyi yapması caizdir. İmkansız olan zulüm ise ancak kudretin kapsamı içerisine girmeyen zulümdür diyenlere şöyle de derler: O ne yaptığını bilir. Ne yapmadığını da bilir. Çünkü sâdık haberin delaleti yahut adet ile bunun böyle olduğunu biliyoruz. Bununla birlikte cumhur gerek sâdık haberi gerekse de başkalarını Allah tarafından yapılması imkânsız olanlara delil gösterirler.

Şanı yüce Allah salih kullarının cennette olacaklarını ve cehennemde onları azaplandırmayacağını aksine onlardan yaptıklarının en güzelini kabul edip kötülüklerini cennetlikler arasında affedip bağışlayacağını haber vermektedir. Üstelik başkalarının günahlarından ötürü -o yapılanları hoş görmemeleri ve onları bu işten vazgeçirmeye çalışmaları ile birlikte- cezalandırmayacağını da bildirmektedir. Buyrukdaki "taptıklarınız" lafzının Mesih'i de kapsadığını ve umumi lafzın beyanının sonraya bırakıldığını ileri süren yahut da bu lafzın ancak aklı eren varlıkları kapsadığını söyleyerek cevap verenlere gelince. Bu iki görüş de ilgili yerinde genişçe açıklandığı gibi zayıftır.

Müşriklerin yaptığı sahih nassa fasit kıyasla itiraz etmekten ibarettir. Şanı yüce Allah da kıyasın fasit olduğunu beyan buyurarak asıl önerme ile fer (ikinci önerme) arasındaki farkı zikretmiş bulunmaktadır.][811]

811 el-Cevâbu's-Sahîh, I, 222-225.

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَآءِ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَاۤ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

104. "Gökleri kitap sayfalarının katlandığı gibi katlayacağımız günü (hatırla). İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar iade ederiz. Biz bunu va'dedip, üzerimize almıştık. Şüphesiz yapanlar Bizleriz."

Tefsiri:

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "İnsanlar çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak haşr edileceklerdir." Sonra da: *"İlk yaratmaya başladığımız gibi onu (yaratmayı) tekrar iade ederiz. Biz bunu vadedip üzerimize almıştık. Şüphesiz yapanlar Bizleriz."* buyruğunu okudu.[812] Çünkü onlar sünnetsiz olarak geri dönecekler/diriltileceklerdir.][813]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te sabit olduğuna göre onlar çıplak ayaklı elbisesiz ve sünnetsiz olarak haşr edilecekler. Daha sonra da: *"İlk yaratmaya başladığımız gibi onu (yaratmayı) tekrar iade ederiz."* buyruğunu okudu. Âişe (radıyallâhu anhâ): Erkekler ve kadınlar birbirlerine bakacakları bir halde mi deyince Allah Rasûlü: "Evet" buyurdu. Âişe (radıyallâhu anhâ): Vay bu ne biçim rezalet olacak deyince peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): Mesele senin dediğinden çok daha çetin olacaktır" buyurdu.][814]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Gökleri kitapların katlandığı gibi katlayacağımız günü (an)."* buyruğuna gelince. Göklerin katlanması değiştirilmelerinden farklıdır.][815]

Merhum İbn Kayyim dedi ki:

[İbn Abbas'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Sicil Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in katibidir. İbnu'l-Kayyim dedi ki: Ben üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiyye'yi şöyle derken dinledim: Bu hadis uydurmadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sicil adında bir katibinin olduğu kesinlikle bilinmemektedir.][816]

812 Buhârî, 6524; Müslim, 2860.
813 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 249.
814 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 173; Câmiu'l-Mesâil, IV, 226.
815 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 203.
816 Tehzibu Sünen, IV, 299.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾

105. "Andolsun ki Biz Zikirden sonra Zebur'da: "Arza benim salih kullarım mirasçı olur" diye yazdık."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki Biz Zikirden sonra Zebur'da ... yazdık."* bu levh-i mahfuzdan sonra demektir. Çünkü zikirde yazılan şeylere kitap denildiği gibi zikir de denilir. Yüce Allah'ın: *"Muhakkak o pek şerefli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır."* (Vakıa, 77-78) buyruğunda olduğu gibi.][817]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bazı ilim adamları yüce Allah'ın: *"Andolsun ki Biz Zikir'den sonra Zebur'da, arza benim salih kullarım mirasçı olur diye yazdık."* buyruğundaki arzın cennetin arzı/yeri olduğunu söylemişlerdir.][818]

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾

107. "Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Ben ancak hediye olarak ihsan edilmiş bir rahmetim" buyurmuştur.[819] Çünkü onun insanlara ihsan ve iyilikleri arasında öğretmeleri ve hidâyete iletmesi, onlara neyin faydalı neyin zararlı olacağını beyan etmesi de vardır. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden âyetlerini okuyan, onları tertemiz eden, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur."* (Âl-i İmrân, 164) buyurmak sûretiyle yüce Allah bunun mümin kullarına lütuflarından olduğunu beyan etmektedir.][820]

817 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII, 211.
818 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 109.
819 Bezzar, II, 217; Hakim, I, 35; Taberani, Sağir, I, 95; İbn Sâd, I, 192. Hadis hasendir.
820 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 131.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik."* (Âyet 107) buyurmaktadır. Buna göre bir kimse hasta olana karşı hissettiği bir acıma duygusu sebebi ile bu faydalı merhameti terk edecek olursa şüphesiz o kişi onun azaba uğramasına ve helak olmasına destek vermiş olur. Velev ki bu yaptığında hayırdan başka bir şey istemesin. Çünkü o bunu yaparken bilgisiz ve ahmaktır. Nitekim cahil bazı kadınlar ve erkekler hastalarına ve terbiye ettikleri çocuklarına kölelerine ve diğerlerine davranışlarında yaptıkları kötülüklerinden ötürü onları tedib etmeyip cezalandırmamaları, onlara acıdıkları için hayırdan kendilerini uzak tutmaları şeklindeki tutumları böyledir. Bu ise onların bozuluşlarına, düşman olmalarına ve sonunda helak olmalarına sebep olur.][821]

821 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV. 290.

HACC SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 78 âyettir)

Genel Olarak Hacc Sûresi

[Hacc Sûresi'nde hem mekki hem medeni hem leyli/gece inmiş hem nehari/gündüz inmiş hem seferi/yolculukta inmiş hem hazeri/ikamet halinde iken inmiş hem şitai/kışın, hem sayfi/yazın inmiş âyetler bulunan bir sûredir. Bu sûre başka bir konak ve ona engel olacak herhangi bir kimse olmayacak şekilde Allah'a giden yolların konaklarını da ihtiva ettiği gibi bu sûrede kör, hasta, katı ve yüce Allah'a huzur ile yönelen diri ve ona yalvaran (muhbit) dört kalpten de söz edilmektedir.

Bu sûre kısa olmasına rağmen tevhide, hikmetlere ve öğütlere dair düşünen kimseler için açık ve seçik olan pek çok hususlar yer almaktadır. Yine bu sûrede tevhidi ile, namazıyla, zekatıyla, haccıyla, orucuyla bütün vacibler ve müstehaplar sözkonusu edilmektedir. Bütün bunları da yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin. Rabbinize ibadet edin. Hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz."* buyruğu ihtiva etmektedir. Çünkü yüce Allah'ın: *"Hayır işleyiniz"* buyruğunun kapsamına bütün vacip ve müstehaplar dahildir. O bu âyet-i kerimede hem özel hem genel bütün hayırları zikrettikten sonra: *"Allah (yolun)da da hakkıyla cihad edin."* (Hacc, 78) buyurmaktadır. İşte bu âyet-i kerime ve ondan sonraki âyet-i kerime ne kadar hayır varsa hiçbirisini bırakmayarak zikretmiş ve ne kadar şer varsa mutlaka ondan uzak kalmayı istemiştir.][822]

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ﴿٣﴾

3. "İnsanların bazısı Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitabı olmaksızın mücadele eder."* (Âyet 8) buyurmaktadır.

822 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 266.

Yine yüce Allah: *"İnsanların bazısı Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar. Onun hakkında şu yazılmıştır: "O kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır ve onu alevli ateş azabına götürür."* (Âyet 3-4) buyurmaktadır. Yüce Allah üç sınıf insanı sözkonusu etmektedir: Bir sınıf Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her bir şeytanın peşinden gider. Onun hakkında da şu yazılmıştır: O kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır. İşte kendisini saptıracak kimsenin arkasından gidenin hali de budur.

Bir diğer sınıf Allah hakkında bilgisi olmadan bir hidâyeti bulunmadan ve aydınlatıcı bir kitap olmadan mücadele eder. İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için büyüklenerek yüz çevirir. İşte Allah yolunu kaybederek sapmış büyüklük taslayan/müstekbir olup kendisine uyulan kişinin durumu budur.

Bundan sonra ise dinin bir tarafından Allah'a ibadet eden kimsenin halini zikretmektedir. Bu ise hevâsına uyan kimsenin durumunu ifade eder. Böyle bir kimse dünyalıktan sevdiği ve hevâsına uygun şeyleri elde ederse Allah'a ibadet eder. Eğer dünyasında kendisi ile imtihan edildiği bir mihnet ve sıkıntı ona isabet edecek olursa dininden döner. İşte iradesinde ve maksadında hasta olan kimsenin durumu budur. Ve bu arzularının ve hevâlarının arkasından gidenlerin durumudur.

Bundan dolayı şanı yüce Allah bu hususları esası maksat ve irade olan ibadet hakkında zikretmektedir. Sözkonusu ettiği ilk iki kişi ise dalalete düşenin ve dalalete düşürenin (dal ve mudul)in durumudur. O ilim ve bilgi bakımından bir hastalıktır. Şüphe içinde olanların yalnış düşünenlerin ve bâtılı ileri sürerek tartışanların durumu budur. Çünkü yüce Allah şüphelerin ortaya çıkması halinde tenkit edici basireti sever, arzuların şüphelerin başgöstermesi halinde de olgun aklı sever. Kulun da hakkı bilmesi ve hakkı maksat olarak gözetmesi bir zorunluluktur. Nitekim yüce Allah: *"Hidâyet eyle bizi dosdoğru yola. Kendine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."* (Fatiha, 6-7) buyurmaktadır. Bu yolu bilmeyen kişi dalalet içinde/şaşkın birisi olur. Onu bilmekle birlikte ona uymayan kişi ise gazaba uğramış birisi olur.

Hayrın başı hidâyet, sonu rahmet ve Allah'ın rızası olduğu gibi şanı yüce Allah ilim hususunda karşı karşıya kalınan sapma ve saptırmayı irade hususunda da arız olan hevâya tabi olmayı zikrettiği gibi: *"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Halbuki andolsun ki rablerinden kendilerine hidâyet gelmiştir."* (Necm, 23) buyruğunda ikisini bir arada sözkonusu etmiştir.

Yüce Allah öncelikle: *"İnsanlardan bazısı Allah hakkında bilgisizce tartışır."* buyurmaktadır. Allah hakkında herhangi bir hidâyeti ve aydınlatıcı bir kitabı ol-

maksızın tartışan herkes aynı zamanda bilgisizce tartışmış olur. Çünkü bilgisizlik hangi yoldan elde edilmiş olursa olsun bilgi olan her bir şeyin var olmamasını gerektirir. Bu da bu durumdaki kimsenin bir hidâyete dayanarak yahut aydınlatıcı bir kitaba göre tartışan bir kimse olmasına imkân vermez. Fakat bu kendisini saptıranların arkasından giden dalalet içerisindekinin durumudur. Bu kişinin durumunun genişçe açıklanmasına ihtiyacı yoktur. Böylelikle bu kişinin bilgisizce tartıştığını ve azgın her bir şeytanın peşinden gittiğini beyan etmektedir. Bu şeytan hakkında ise kendisini veli ve dost edineni mutlaka saptıracağı ve alevli ateş azabına ileteceği yazılmıştır.

İşte kitap ve bid'at ehli kimseler arasında dalaletin önderlerini taklid eden kimselerin hali de budur. Onlar Allah hakkında bilgisizce tartışırlar ve cinlerin ve insanların şeytanları arasından kendilerini doğru yoldan çıkartan, dalalete düşüren kimselerin arkasından giderler.

Bundan sonra yüce Allah büyüklenerek yüz çeviren ve kendisine uyulan kişinin durumunu sözkonusu etmektedir. Nitekim bir başka yerde: *"O kimseye âyetlerimiz okunduğu zaman güya iki kulağı sağırmış da bunları işitmemiş gibi büyüklenerek yüz çevirir."* (Lukmân, 7) ve: *"O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti. Sonra da gerine gerine taraftarlarının yanına gitmişti."* (Kıyame, 31-33) buyurmaktadır.

İşte bu türden olanlar Allah yolundan saptırmak için tartışır. Bunların da tartışmaları bilgisizcedir. Fakat yüce Allah bu gibi kimselerin durumunu genişçe açıklamış ve böyle bir kimsenin müminin imanı gibi bir hidâyet ile ve semadan indirilmiş bir kitabı delil göstererek tartışma halinde olduğu gibi aydınlatıcı bir kitap ile tartışmadığını beyan buyurmaktadır. Çünkü onun yanında bu yoldan gelmiş bir bilgi bulunmadığı gibi başka yoldan edindiği bir bilgisi de yoktur.

Nitekim yüce Allah: *"O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamıştı."* (Kıyame, 31) buyurmaktadır. Zaten kim tasdik etmezse namaz da kılmaz.

Nitekim yüce Allah: *"Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksullara yemek yedirmezdik. Biz de dalanlarla birlikte dalardık. Din gününü de yalanlardık."* (Müddessir, 43-46) ve: *"Çünkü o azametli Allah'a iman etmezdi, yoksulu yedirmeye de teşvik etmezdi."* (Hakka, 33-34) buyurmaktadır.

Bunun benzeri buyruklar pek çoktur. Çünkü başkasının da yokluğunu gerektiren bir şeyin bulunmadığını ifade edebilir. Fakat bu gerekler, gereklerin delaleti ile mutabakatın delaleti arasındaki fark dolayısıyla sarahat yoluyla/açıkça da zikredilir. Nitekim bunun benzerini de yüce Allah'ın: *"Kendiniz bilip dururken hak-*

kı bâtıla karıştırmayın ve (bildiğiniz) hakkı da gizlemeyin." (Bakara, 42) buyruğu hakkında da buna benzer açıklamaları sözkonusu etmiştik. Çünkü hakkı bâtıla karıştıran herkesin hakkın bir bölümünü gizleyip saklaması da kaçınılmazdır. Ayrıca şunu da açıklamıştık. Bu onlardan birisinin caiz olmasını gerektiren hepsinin yasaklanması kabilinden olmadığı gibi birbirinden farklı iki fiilin yasaklanması kabilinden de değildir. Bu bakımdan ayrıca nefy harfi tekrar edilmez. Aksine bu terazum denilen birinin diğerini gerektirmesinin yasaklanması kabilindendir. Mesela Rasûlü yalanlayıp kâfir olma, Allah hakkında bilgisizce, hidâyetsizce ve aydınlatıcı kitap olmadan mücadele etme demek gibidir.][823]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"... onun hakkında şu yazılmıştır. O kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır."* (Âyet 3-4) buyruğu ölümden sonra diriliş âyetleri arasında yer almaktadır. Bunun akabinde de yine diriliş âyeti gelmekte, bundan sonra da yüce Allah'ın: *"İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitap olmaksızın mücadele eder. İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için büyüklenerek yüz çevirir."* (Hacc, 8-9) buyurur ve bu buyrukları: *"İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder."* (Hacc, 11) buyruklarına kadar bunu sürdürür. Bu buyruklarda bilgisizce konuşanların durumu ile bilgisizce ibadet edip tartışanların durumu, bilgisizce hatta şüphe ile birlikte ibadet edenlerin durumu açıklanmaktadır. Çünkü bu sûre bilgiye dayanarak tartışan ve bilgiye dayanarak Allah'a ibadet eden İbrahimi dinin sûresidir. Bundan dolayı bu sûre haccı ve altı dine mensup kimseleri sözkonusu etmiştir.

Buradaki Allah hakkında bilgisizce tartışma tabiri bilgisizce Allah hakkında tartışan herkese bir yergi mahiyetindedir. Aynı zamanda bu bilgi ile tartışmanın caiz olduğuna delildir. İbrahim'in kavmine karşı yaptığı gibi. Birincisinde bilgisizce tartışmanın yerilmesi sözkonusudur. İkincisinde ise bilgisiz, hidâyetsiz ve aydınlatıcı kitap olmaksızın yergi sözkonusudur.

Bu ise -Allah en iyi bilendir- özelin genele atfedilmesi yahut da daha alt mertebeden daha yüksek mertebeye geçiş kabilindendir. Böylelikle kitaba dayanarak tartışan kimsenin bunların en üstünleri olduğunu daha sonra hidâyet ile bu tartışmayı yapanların geldiğini beyan etmektedir. Çünkü ilim kapsayıcı bir isimdir. Onun bir kısmı kıyas delili ile bilinir. Bu da bilginin en alt kısmını teşkil eder. Bu sebeple ondan özel olarak ilim diye söz edilir. Onun dışındaki bilgiler ise özel isimleri ile anılır. Kıyas delili ile bilinen bilgiye nazar/düşünme bilgisi denilir.

823 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 263-264.

Keşfi hidâyet yolu ile bilinene gelince sergi sahipleri, feraset sahipleri ve diğer müminlerin bilgisi olup bu da hidâyet bilgisidir. Allah'tan indirilmiş kitaplara gelince, bu da bilgilerin en üstünüdür. Bunların da en üstünü kitaplardan nakledilen bilgidir. Sonra velilerin keşifleri gelir, sonra kelamcıların ve onların dışındaki diğer alimlerin yaptıkları kıyas (bilgisi) gelir.][824]

يَآ أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ
مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ
فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَآءُ إِلٰى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوٓا
أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلٰٓى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ
مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَآ أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ
وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾

5. "Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa muhakkak Biz sizi (Âdem'i) topraktan yarattık, sonra nutfeden, sonra alakadan sonra da şekli belli belirsiz bir çiğnem etten (yarattık). Size açıklayalım diye rahimlerde dilediğimizi belli bir zamana kadar durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkartıyoruz. Sonra en güçlü ve olgun çağınıza ermeniz için (bunu yapıyoruz). Kiminiz ölür, kiminiz de ömrün en zayıf ve fena dönemine döndürülür. Önceden bilmiş olduğu şeyleri bilmez olsun diye. Sen yeryüzünü kuru ve ölü görürsün. Biz üzerine suyu indirdiğimizde sarsılır, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden bitirir."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Eğer öldükten sonra ... sonra en güçlü ve olgun çağınıza ermeniz için (bunu yapıyoruz)"* ve devamında: *"Sen yeryüzünü kuru ve ölü görürsün. Biz üzerine suyu (yağmuru) indirdiğimizde sarsılır, kabarır. Ve her çeşit güzel bitkiden bitirir."* buyruğu ile yüce Allah diriltmenin mümkün oluşuna, canlıları ilkin yaratmayı ve bitkileri yaratmayı delil göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu husus birkaç yerde zikredilmiş bulunmaktadır. Bunun ise açıklanacağı yer başka bir yerdir.][825]

824 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 267-268.
825 el-Cevâbu's-Sahîh, VI, 407.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah: *"Sarsılır, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden bitirir."* buyurmak sûretiyle onu (yeri) tabiatı gereği bir fail/özne olarak sözkonusu etmiştir. Yüce Allah'ın: *"Orada her türden güzel bitkiler bitirdik."* (Lukmân, 10) buyurmaktadır. Bu ise menfaati pek çok olan demektir. Zevc (çift) ise tür demektir.][826]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı bir başka yerde: *"Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa muhakkak biz sizi topraktan yarattık. Sonra nutfeden."* buyurmaktadır. Kıyamet Sûresi'nde insanı nutfeden yaratmayı delil göstermektedir. Çünkü bu bütün insanlar tarafından bilinen bir husustur. Hacc Sûresi'nde ise topraktan yaratılışını zikretmektedir. Çünkü bu da kat'i delillerle bilinmiş bulunmaktadır. İlk yaratmanın sözkonusu edilmesi yeniden yaratmanın mümkün oluşuna daha açık bir delildir.][827]

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾

11. "İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şâyet ona bir bela isabet ederse yüzü üzere döner, gider. Dünyayı da, ahireti de kaybetmiş olur. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şâyet ona bir bela isabet ederse yüzü üzere döner (irtidad eder)."* Çünkü böyle bir kimse sağlam duran istikrarlı ve mutmain birisi değildir. Aksine böyle bir kimse vadinin/uçurumun kenarında duran bir kişiye benzer. Eğer ona hayır isabet ederse mutmain olur. Bazen de yüzüstü vadiden aşağıya yuvarlanabilir.][828]

826 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 192.
827 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 262.
828 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 64.

[Yüce Allah: "*İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şâyet ona bir bela isabet ederse yüzü üzere döner, gider. Dünyayı da, ahireti de kaybetmiş olur. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir. O Allah'ı bırakıp, kendisine zarar da veremeyen, fayda da veremeyen şeye tapar. İşte bu uzak sapıklığın ta kendisidir. O, zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder. Ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır.*" (Âyet 11-13) buyurmaktadır. Şüphesiz bu âyetin sonu pek çok kimse için müşkil/açıklanması zor bir hal almıştır. Nitekim Sa'lebi, Beğavi -ki lafız Beğavi'ye aittir- gibi müfessirlerden bir kısmı şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerime Kur'an-ı Kerim'in müşkil buyruklarındandır. Bu âyet-i kerimeye dair sorulacak bazı sorular vardır. Bunların ilki şudur:

Şanı yüce Allah ilk âyette: "*O Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeye tapar.*" buyurmaktadır. Yani ona ibadeti terk etmesinin ona bir zararı olmaz.[829]

Yüce Allah'ın: "*O zarar vermesi fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder.*" buyruğu da kendisine yapılan ibadetin zararı daha fazladır demektir. Derim ki: Bu (buyruk) bir cevaptır.

Keşşaf sahibi (Zemahşeri) başka bir cevap vererek şöyle demiştir: Desem ki: Zarar ve fayda putlar hakkında her iki âyette hem kabul edilmekte hem edilmemektedir. Bu da bir çelişkidir derse ben de şöyle derim:

Eğer mana anlaşılırsa böyle bir yanlış düşünce de ortadan kalkar. Şöyle ki: Şanı yüce Allah kâfirin akılsızlığını, herhangi bir zarar vermek, fayda sağlamak imkânına sahip olmayan bir cansıza ibadet ettiği için dile getirmiştir. Bu durumda kâfir cahilliğinden ve dalaletinden dolayı ona inanır, onun şefaat etmesini istediği zaman onun şefaatini diler. Bundan sonra ise kıyamet gününde bu kâfir onun putlardan zarar görüp onlara ibadet ettiği için de cehenneme gireceğini görünce kalkıp yalvarır ve feryad eder. O put hakkında iddia ettiği şefaatin hiçbir etkisini görmez. Çünkü "*O zarar vermesi fayda vermesi (ihtimali)nden daha yakın olana ibadet eder. O ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır.*" Yahut burada dua eder/ibadet eder lafzını tekrar ederek şöyle buyurmuş gibidir: "O Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeye tapar" sonra da: "O" mabud edinilmesi sûretiyle "zarar vermesi fayda vermesinden" yani bir şefaatçi olmasından "daha yakın olana ibadet eder. O ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır."[830]

829 Beğavi, 233.
830 Keşşaf, III, 147.

Derim ki: Böylelikle onun zararını mabud edinilmesi olarak göstermiş olmakta ve bundan dolayı ve ahirette onun göreceği zararı zikretmiş olmaktadır.

Süddi de bilinen tefsirinde her iki cevabı da kapsayacak şekilde dedi ki:[831] "Kendisine zarar da veremeyen" yani ona isyan edecek olursa zarar veremez "fayda da veremeyen" puta itaat ettiği zaman ona faydası dokunmaz "o zarar vermesi fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder" buyruğu hakkında da: Dünyada ona ibadet ettiğinden ötürü ahirette ona zarar vermiş olacaktır demiştir.

Derim ki: İşte cevap olarak bu zikrettiği doğru bir ifadedir. Fakat bu cevabında bu çelişkinin ne yolla ortadan kalktığını beyan etmemiştir.

Biz de deriz ki: Yüce Allah'ın: *"Kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeye tapar."* buyruğunda Allah'tan başka kendisine dua ve ibadet edilenin herhangi bir fayda ya da bir zarar verme imkânına sahip olmadığı belirtilmektedir. Bu niteleme Allah'ın dışında melekleri, insanları, cinleri, yıldızları ve bütün putları kapsar. Şüphesiz yüce Allah'ın dışında hiçbir kimse ne kendisine ne başkasına herhangi bir zarar ya da bir fayda veremez. Nitekim yüce Allah Mesih'e ibadeti yasaklama bağlamında da böyle buyurmuştur: *"Andolsun ki: "Meryemoğlu Mesih hakikaten Allah'ın kendisidir" diyenler, kâfir oldular. Halbuki Mesih: "Ey İsrailoğulları, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz şüphesiz Allah'tır. O halde yalnız O'na ibadet edin" demişti. Çünkü kim Allah'a ortak koşarsa; hiç şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır. Onun varacağı yer ise ateştir. Zulmedenlerin de hiçbir yardımcıları yoktur."* (Maide, 72); *"Allah gerçekten üçün üçüncüsüdür" diyenler de andolsun kâfir oldular. Halbuki bir tek ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse içlerinden o kâfir olanlara andolsun ki pek acıklı bir azap dokunacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Halbuki Allah günahları bağışlayandır, mağfiret edendir. Meryemoğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise sıddîka (dosdoğru) bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bizim, âyetleri onlara nasıl açıkladığımıza bir bak; sonra da onların nasıl döndürüldüklerine bir bak! De ki: "Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve hiçbir zarar vermeye gücü yetmeyen şeye ibadet mi ediyorsunuz? Halbuki Allah, işitendir, hakkıyla bilendir."* (Maide, 73-76)

Rasûllerin sonuncusuna da: *"De ki: Şüphesiz ben size bir zarar verme imkânına da, bir hayır verme imkânına da sahip değilim."* (Cin, 21) diye hitap buyurmuştur. Genel olarak da: *"Allah insanlara herhangi bir rahmeti açacak olursa,*

831 ed-Durru'l-Mensur, IV, 347. İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

o rahmeti kimse tutamaz. Alıkoyduğunu da ondan başka kimse salıveremez" (Fatır, 2); *"Allah sana bir sıkıntı dokundurursa onu O'ndan başka hiçbir kimse gideremez. Sana bir hayır dilerse O'nun lütfunu geri çevirecek hiçbir kimse yoktur."* (Yunus, 107); *"... De ki: "Bana haber verin. Allah'tan başka şu ibadet ettikleriniz eğer Allah bana bir zarar vermek dilese onlar onun zararını giderecekler mi veya bana bir rahmet dilerse onlar o rahmetini tutabilirler mi?" De ki: "Bana Allah yeter, tevekkül edecekler yalnız Ona güvenip dayanır."* (Zümer, 38) buyurmaktadır.

Yâsîn Sûresi'nde sözü edilen kişi de: *"Ben, beni yaratana ne diye ibadet etmeyecekmişim? Üstelik siz yalnız ona döndürüleceksiniz. "Ben ondan başka birtakım ilahlar edinir miyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek dilerse onların şefaatinin bana hiçbir faydası olmaz ve onlar beni kurtaramazlar. "Bu taktirde ben muhakkak apaçık bir sapıklık içinde olurum. "Şüphesiz ben Rabbinize iman ettim, artık bana kulak verin."* (Yâsîn, 22-25) demiştir. Yüce Allah'ın: *"Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeye tapar."* (Âyet 12) buyruğu yüce Allah'ın: *"Onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?"* (Taha, 89) buyruğunda olduğu gibi bir bilgi sahibi olmadıklarını dile getirmektedir. Çünkü kendisine ister ibadet etsin ister etmesin hiçbir kimseye zarar veremeyeceği gibi yine ister kendisine ibadet etsin ister etmesin hiçkimseye de bir fayda sağlayamaz. Eğer ona ibadet edilirse fayda vermez, ona ibadet edilmezse zarar vermez diyenlerin bu açıklamaları da kendisine ibadet edenlere ikramda bulunup merhamet eden ve kendisine ibadet etmeyenleri küçük düşürüp cezalandıran yüce Rabbden farklı olarak bu uydurma ilah dan bir şeyler ummanın ve ondan korkmanın sözkonusu olmayacağını açıklamak içindir.

İfadenin tahkiki ise bu gibi varlıkların kayıtsız ve şartsız olarak herhangi bir fayda ve bir zarar veremedikleridir. Şanı yüce Allah'ın ise rahmeti her şeyi kuşatmış olup, o yarattıklarının bir çoğuna kendisine ibadet etmeseler dahi nimet ihsan etmektedir.

Onun kullara menfaati sadece kendisine ibadet edenlere özgü değildir. Bununla birlikte bu hususta geniş açıklamaların yapılacağı yer de burası değildir. Onun dışındaki varlıklar ise kendilerine ibadet edenlere de etmeyenlere de bir fayda veremezler. Zarar veren fayda veren dilediği kimselere zarar vermek kudretine sahip olan sadece odur. Bununla birlikte eğer o kendisine ibadet edenlere bir takım zarar ve sıkıntılar da indirmekte ise de bu aslında onlar hakkında bir rahmettir. Nitekim Eyyub (aleyhisselâm): *"Rabbim başıma bu bela gelip çattı ve sen merhametlilerin merhametlisisin."* (Enbiya, 83) ve: *"Allah sana bir sıkıntı dokun-*

durursa onu ondan başka hiçbir kimse gideremez." (Yunus, 107) buyurmaktadır. Ayrıca Rasûlü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: *"De ki: Ben kendim için -Allah'ın (benim hakkımda) dilediğinden başka- ne bir fayda sağlayabilirim ne de bir zarar."* (A'raf, 177) ve: *"Sıkıntıda hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenler."* (Bakara, 177) buyurmaktadır.

Şanı yüce Allah herhangi bir masiyet işlemekle nitelendirilmesi sözkonusu olmayan çocuklara, delilere ve hayvanlara da bazen zorlu ve sıkıntılı halleri yaşatması ise bu hususta bir başka yerde genişçe açıklandığı gibi birçok hikmet nimet ve merhametlerin sözkonusu olmasından dolayıdır.

Çünkü burada bizim maksadımız onun dışındaki varlıkların genel olarak zarar ve fayda sağlayamamayacaklarını ve bunun ise yalnızca kendisine ibadet edenler hakkında özel olmadığını ve kendisine ibadet etmeyenler için de bunun böyle olduğunu anlatmaktır. Her ne kadar böyle bir özelleştirme doğru bir bakış açısına göre gerçek olmakla birlikte bu böyledir. Bunun anlamının kendisine ibadet etmeyenlere zarar veremez ve kendisine ibadet ettiği kimselere zarar vermeleri fayda vermelerinden daha fazladır şeklinde cevap verenlerin bu cevabı da bu özelleştirmeye bina edilmiştir.

Durum böyle ise o taktirde biz de şu cevabı veririz. Burada sözkonusu olmayacağı belirtilen onun dışındaki varlıkların zarar ve fayda veremeyecekleri ifade etmektir. Yüce Allah'ın: *"O zarar vermesi fayda vermesi (ihtimali)nden daha yakın olana ibadet eden."* buyruğuna gelince, öncelikli olarak şöyle deriz: Burada sözkonusu olmayacağı belirtilen husus yüce Allah'ın: *"O Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeylere tapar."* buyruğunda dile getirilen husustur. Burada müsbet/olumlu kelime muzafın ileyh olan bir isimdir. Buyrukta: Fayda verdiğinden daha çok zarar verir denilmemiştir. Aksine yüce Allah: *"Zarar vermesi fayda vermesi (ihtimali)nden daha yakın olana ibadet eder."* buyurmaktadır. Bir şey ise bir diğerine en basit bir ilişki sebebi ile izafe edilebilir. İzafesi yapılan zarar ve faydanın mastarın faile izafe edilmesi türünden olması gerekmez. Aksine bazen mastar isim olması ciheti ile izafe edilir. Tıpkı diğer isimlerin izafe edildiği gibi. Bazen de mahalline, zamanına, mekanına ve meydana geliş sebebine -fail olmasa dahi- izafe edilebilir. Yüce Allah'ın: *"Hayır! Gece gündüz hilekarlıklar(ınız bizi bu hale koydu)."* (Sebe, 33) buyruğunda olduğu gibi. Şüphesiz Allah'tan başkasına ibadet edilen mabud ile ona ibadet edenlere zarar arasında izafetin gerektirdiği bir ilişki vardır. Buyruk şöyle denilmiş gibidir: Onun kötülüğü iyiliğinden daha yakındır. Zararlı olması kârından daha yüksek bir ihtimaldir.

Bunu iyice anlamak gerekir.

Eğer bu yolla bu zararı verenin kendisi olduğu kabul edilecek olursa bu zarara onun sebep teşkil etmesinden ötürüdür. Yoksa bu zararı fiilen kendisi işlediği için değildir. Bu da İbrahim (aleyhisselâm)'ın putlar hakkında söylemiş olduğu: *"Rabbim çünkü onlar insanlardan birçoğunu saptırdılar."* (İbrahim, 36) şeklindeki sözlerine benzer.

Bu buyrukta saptırmayı putlara nisbet etmektedir. Saptırmak ise saptırdığın kimse için bir zarardır.][832]

يَدْعُو لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ ﴿١٣﴾

13. "O, zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder. Ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O zarar vermesi fayda vermesi (ihtimali)nden daha yakın olana ibadet eder."* buyurmaktadır. Bu ise bâtıl her bir mabud hakkında geneldir ve dinin hakikati de işte budur.][833]

Sema'ın Anlamı

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَٓاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾

15. "Allah'ın ona dünyada ve ahirette yardım etmeyeceğini sanan kimse, semaya bir ip bağlasın, sonra kessin, sonra başvurduğu bu yol öfkelendiği şeyi giderir mi bir baksın?"

Tefsiri:

[Dilde ve Kur'an-ı Kerim'de "sema" lafzı yüksekteki her şeye verilen bir isimdir. Buna göre bu lafız yüksek olan şeyler hakkında bir cins isimdir. Herhangi bir şeye ancak izafe edilmesi halinde muayyen olarak isim olur. Yüce Allah da: *"Semaya (mealde tavana) bir ip bağlasın"* ve: *"Semadan/gökten bir su indirdi."* (En'âm, 99); *"Göktekinin sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz?"* (Mülk, 16) buyurmaktadır. Bunların hepsinden maksat yukarıda üstte oluştur. Daha sonra

832 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 269-274.
833 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II, 425.

ise bu lafız burada tavan ve buna benzer ötekinde bulut bir diğerinde ise bütün âlemin üstündeki şey olarak tayin edilir.

Yüce Allah'ın: *"Semadan bir su indirdi."* (En'âm, 99) buyruğu yukarıdan su indirdi demektir. Bu hususta belli herhangi bir cisim ise gözönünde bulundurulmaz. Fakat bir başka yerde de yüce Allah suyun/yağmurun buluttan indirildiğini de açıkça ifade buyurmuştur. Yüce Allah'ın: *"İçtiğiniz sudan bana haber verin. Onu bulutlardan siz mi indirdiniz yoksa indirenler bizler miyiz?"* (Vakıa, 68-69); *"Görmez misin ki Allah bulutları sürüyor. Sonra aralarını birleştiriyor. Sonra onları üst üste yığıyor. Yağmurun onun aralarından çıktığını görürsün."* (Nûr, 43) ve: *"De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da sizden önce geçenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bir bakın. Onların çoğu müşriklerdi."* (Rûm, 48) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah burada da bulutu semada yaydığını haber vermektedir.][834]

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾

17. "İman edenler, yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateşperestler, ve müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şahittir."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah Hacc Sûresi'nde dünyadaki çeşitli dinlere mensup olanları sözkonusu ederek: *"İman edenler, yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateşperestler, ve müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şahittir."* (Âyet 17) buyurmaktadır. Bu buyrukta yüce Allah bütün din mensupları arasında kendisinin ayırdedici hükmünü vereceğini haber vermektedir. Buradan onları sözkonusu etmeyiş sebebi aralarından övülmeye değer olanların ahirette açıkça ortaya çıkması içindir. Bakara ve Maide sûrelerinde ise müslümanlardan, yahudilerden, hristiyanlardan ve sabiilerden ibaret olan dört sınıfı zikrettikten sonra: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir."* (Bakara, 62) buyurmaktadır. İşte bu da onların dört kesimi arasından

834 Minhâcü's-Sünne, V, 440-441.

Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyen kimseler bulunduğuna ve ahirette gerçek mutlu ve bahtiyar olacakların onlar olduğuna delildir. Böylelerinin bu durumu aralarından Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyip salih amel işlemeyenlerin durumundan da farklıdır, mecusi ve müşrik olanların durumundan da farklıdır. Çünkü mecusi ve müşriklerin tamamı arasında ahirette mutlu olacak kimselerin bulunacağını sözkonusu etmemiştir.][835]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Hacc Sûresi'nde altı dine mensup olanları zikrederek: *"İman edenler, yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateşperestler, ve müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şahittir."* (Âyet 17) buyurmaktadır. Burada şanı yüce Allah kıyamet gününde aralarında ayırdedici hükmünü sözkonusu edip altı dine mensup olanları zikretmiştir. Diğerinde ise mutlu ve bahtiyar olanları sözkonusu ettiğinde sadece dört dine mensup olanları zikretmektedir. Çünkü mecusilerle müşrikler arasında Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyen hiçbir kimse yoktur. Aksine hepsi kâfirdirler.

Kur'an-ı Kerim ise mutlu ve bahtiyar kimselerin rasûllerin izinden giden kimseler olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Kâmil bir kimse ancak mutlu ve bahtiyar olur, bedbaht kimseler ise rasûllere muhalefet eden kimselerdir. Şanı yüce Allah ahirette de ancak rasûllere muhalefet eden kimselere azap edecektir. Nitekim yüce Allah: *"Biz bir rasûl göndermedikçe de azap ediciler değiliz."* (İsra, 15) ve: *"Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi olur. İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara size bir nezir gelmedi mi diye sorarlar. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir nezir geldi fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler."* (Mülk), 8-9) buyurmuştur. Ve buna benzer daha başka naslar da vardır.

Yüce Allah İblis'e hitap ettiğinde de: *"Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."* (Sâd, 85) buyurarak cehennemi ondan ve onlara uyanlardan doldurmasının kaçınılmaz olduğuna yemin etmiştir. İşte bu, cehenneme şeytana uyan kimseden başkasının girmeyeceğine delildir. Çünkü onlardan başkaları oraya girecek olursa o taktirde cehennem hem bunlardan hem ötekilerden doldurulması gerekirdi. Bu da nassa muhaliftir.][836]

835 es-Safdiyye, II, 304.
836 es-Safdiyye, II, 243-244.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müşrikler mecusilerden daha kötüdür. Çünkü müslümanların ittifakı ile mecusilerden cizye alınarak İslâm diyarında bırakılırlar. Hatta bazı alimler onların kadınları ile evlenmenin ve yemeklerini yemenin helal olduğu kanaatine de sahiptir. Ama müşriklerin kadınlarını nikâhlayıp yemeklerini yemenin haram olduğu üzerinde ümmet ittifak etmiştir. Şafii ve kendisinden nakledilen meşhur kanaate göre Ahmed ile başkaları ise mecusilerin cizye alınmak karşılığında İslâm topraklarında bırakılmayacakları kanaatindedirler. İlim adamlarının çoğunluğu da -mecusilerden kabul edilse dahi- cizyenin Arap müşriklerinden kabul edilmeyeceği kanaatindedirler. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hiçbir müşrikten cizyeyi kabul etmemiştir. Aksine şöyle buyurmuştur: "Ben Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehadet getirinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onlar bunu söyledikleri taktirde canlarını ve mallarını benden korurlar. Onun hakkı ile olması müstesna. Hesaplarını görmek ise yüce Allah'a aittir."[837]][838]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Mecusiliğe gelince onlar hakkındaki açıklamaların iki temele dayandığını daha önceden söylemiş idik. Bunlardan birisine göre mecusilerin kestikleri helal değildir, kadınları da nikâhlanmaz. Buna da çeşitli deliller vardır.

Bu delillerden birisi onların kitap ehli olmadıklarını söylemektir. Kitap ehlinden olmayan kimsenin ise yiyecekleri ve kadınlarının nikâhlanması helal değildir.

Birinci önermede istisna kabilinden bir görüş ayrılığı vardır. Bunun delili de yüce Allah'ın: *"İşte bu indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır. Öyleyse ona uyun ve (O'na aykırılıktan) sakının ki, merhamet olunasınız. "Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa (yahûdî ve hristiyanlara) indirildi ve biz onların okuduklarından habersiz kimseler idik" demeyesiniz diye (size Kur'ân'ı indirdik)."* (En'âm, 155-156) buyruğudur. Böylelikle eğer Kur'an-ı Kerim'i onların hem böyle bir şeyi söylemelerini uygun bulmadığı için hem de böyle bir şey söylemelerine imkân bırakmamak için indirdiği açıkça anlaşılmaktadır. Eğer Kur'an-ı Kerim iki kesimden daha fazlasına indirilmiş olsaydı şüphesiz böyle bir söz yalan olurdu, ayrıca onun sözü ile bunun olmayacağını belirtmeye ihtiyaç olmazdı.

837 Buhârî, 5; Müslim, 21.
838 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 100.

Aynı şekilde yüce Allah: *"İman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyanlar, ateşperestler veya müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir."* buyurmaktadır. Bu buyruğunda altı din mensubu kimseleri zikretmekte ve kıyamet gününde aralarında ayırdedici hükmünü vereceğini zikretmiş bulunmaktadır. Fakat ahirette aralarında mutlu olanların da bulunduğu din mensuplarını sözkonusu ettiği âyet-i kerimede de: *"İman edenler, yahûdîler, hristiyanlar ve sâbiîler'den Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin elbette Rabbleri katında ecirleri vardır."* (Bakara, 62) buyruğunu iki yerde zikretmiştir.[839] Şanı yüce Allah burada mecusileri de müşrikleri de sözkonusu etmemiştir. Eğer bu iki dine mensup olanlar arasında sabiiler, yahudiler ve hristiyanlar arasında olduğu gibi ahirette bahtiyar olacak kimseler bulunmuş olsaydı mutlaka onları da sözkonusu ederdi. Eğer onların bir kitapları bulunmuş olsaydı elbette o kitaplarının nesh ve tebdil edilmesinden önce hidâyet üzere olmaları gerekirdi ve kendi şeriatleri gereğince amel etmeleri halinde cennete gireceklerdi. Tıpkı nesh ve tebdilden önce yahudilerle hristiyanlarda olduğu gibi. Yüce Allah mecusileri onlar arasında zikretmediğine göre onların bir kitaplarının olmadığı anlaşılmaktadır. Halbuki onları zikretmediği halde sabiileri sözkonusu etmiştir. Oysa sabiilerin bir kitapları yoktur. Ancak iki kitap ehli dinden birisine girmeleri hali müstesnadır. Bu da mecusilerin onlara göre kitaptan daha uzak bulunduklarına bir delildir.

Aynı şekilde Müsned'de, Tirmizi'de[840] ve onların dışındaki hadis, tefsir ve meğazi kitaplarında şu meşhur hadis yer almaktadır: Farslar ile Rumlar/Bizanslılar savaşıp Farslar zafer kazandıklarında bundan dolayı müşrikler sevinmişti. Çünkü onlar da kitapları olmayan kendi türlerinden kimselerdi. Hristiyanların ise bir kitapları bulunduğundan dolayı müslümanlara yakın olmaları sebebiyle Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı da bu duruma sevinmiş, ayrıca yüce Allah da: *"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir; üç ila dokuz yıl içinde."* (Rûm, 1-4) âyetini indirmişti. İşte bu da mecusilerin Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in nezdinde de ashabı nezdinde de kitapları bulunan bir din mensubu olarak görülmediklerini açıkça göstermektedir.

Aynı şekilde Hasan b. Muhammed b. Hanefiye'nin ve ondan başka tabiinden kimselerin naklettikleri hadise göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) mecusiler-

839 Diğeri ise Maide, 69. âyet-i kerimedir. (çeviren).

840 Tirmizi, 3193; Ahmed, I, 276 -senedi sahihtir-.

den cizye almıştır.[841] Ve: "Onlara kadınları ile evlenmemek, kestiklerini de yememek şartıyla kitap ehline öngörülen uygulamayı yapınız" buyurmuştur.[842] Bu rivâyet mursel bir rivâyetir.

Ashab-ı kiramın peşinden gelen buna uygun rivâyet olmakla birlikte onlardan buna muhalif bir rivâyet de bilinmemektedir. Huzeyfe'ye gelince. Ahmed onun yahudi bir kadın ile evlendiğini zikretmektedir. Bu mursel rivâyet ile genellikle ilim ehli amel etmiştir. Mursel rivâyet ilim adamlarının bu husustaki iki görüşünden birisine göre delildir. Ebu Hanife, Malik ve kendisinden nakledilen iki rivâyetten birisine göre Ahmed gibi. Bir diğer rivâyette ise ilim ehlinin çoğunluğu ile Kur'an'ın zahirinin onu desteklemesi yahut bir başka vecihden mursel olarak rivâyet edilmiş olması halinde bir delildir. Şafii'nin görüşü de budur. O halde bunun gibi mursel bir rivâyet müslümanların ittifakı ile bir delildir. Bu mursel de özel olarak bu mesele hakkında bir nasstır. Ayrıca bunun öncekilere (mutekaddimeteyne) bina edilmesine de ihtiyacı yoktur.[843]

Denilse ki: Ali (radıyallâhu anh)'dan onların bir kitapları vardı fakat kaldırıldı rivâyeti nakledilmiştir. Şöyle cevap verilir: Ahmed ve başkaları bu hadisi zayıf kabul etmişlerdir. Eğer sahih ise bu da ancak onların bir zamanlar kitaplarının olduğuna ve bu kitabın kaldırılmış olduğuna delildir. Onların şu anda ellerinde bir kitap bulunduğunu göstermez. Bu durumda onların "kitap ehli" tabirinin kapsamına sokulmaları da doğru olmaz. Çünkü onların elinde ne değiştirilmiş ne de değiştirilmemiş, ne nesh edilmiş ne de nesh edilmemiş bir kitap bulunmamaktadır. Fakat onların bir zamanda kitabı bulunup sonradan kaldırılmış ise geriye onların kitap ehli olmaları ihtimali kalır. Bu kadarı ise eğer kitap ehli hakkında kayıtlı olarak sözkonusu olursa cizye yoluyla canlarının korunması hususunda etkili olur. Kadınlarının nikâhlanıp kestiklerinin yenilmesi meselesine gelince, bunların helal olması özel olarak kitap ehli hakkındadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Onlar hakkında kitap ehlinin hükümlerini uygulayınız" buyruğu ise onların kitap ehli olmadıklarına delildir. Ancak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) özellikle cizyenin alınması hususuna onlara kitap ehli gibi uygulama yapılmasını emretmiş olur. Nitekim bunu sahabe de böyle yapmıştır. Çünkü onlar böyle bir lafızdan bu hükümden başkasını anlamamışlardır. Ayrıca kayıtlı olarak da rivâyet edilmiş-

841 Buhârî, II, 291.

842 Malik, 278; Beyhaki, IX. 189: Şafii, 1182: İbn Ebu Şeybe, III, 222; XII, 243; Abdürrezzak, Mûsânnef, 10025; Taberani, Kebir, XIX, 437. Hadisde bir parça zayıflık vardır.

843 Buradaki "mutekaddimeteyn: Önceki iki husus" kelimesinin "iki mukaddime/önerme" anlamında "el-mukaddimeteyn" olma ihtimali vardır. Nitekim bu metnin alındığı Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 187-190'da da böyledir. (Çeviren).

tir: "Kadınlarını nikâhlamamak ve kestiklerini yememek şartı ile" buyrulmuştur. Buna göre putperestlerden cizye alınmasını caiz görenler onlardan başkalarını cizye hususunda onlara kıyas etmiş demektir. Bu hususu onlar hakkında özel görenlere şöyle demişlerdir: Onlar diğerlerinden farklı olarak kitap ehli olmaları muhtemel kimselerdir. Can ise bu gibi ihtimallerle şüphelerle korunur. Fakat ihtimal ve şüphelerle fercler ve kesilenler helal olmaz. İşte bundan dolayı Ali ve İbn Abbas Tağliboğulları'nın kestikleri hususunda görüş ayrılığına düştükleri vakit Ali: Bunlar hristiyanlık adına içki içmekten başka bir şeye sarılmamışlardır demiş, İbn Abbas da yüce Allah'ın: *"Sizden kim onları veli edinirse şüphesiz ki* o *da onlardandır."* (Maide, 51) buyruğunu okuyunca Ali (radıyallâhu anh) canlarının korunması ile birlikte onların kestiklerinin yenilmesini yasaklamıştır. İşte mecusiler hakkındaki mektuba dair hadisi rivâyet eden de odur. Böylelikle bazı hususlarda kitap ehline benzeyişin kestiklerinin ve kadınlarının helal olması dışarıda kalmak sûretiyle canlarının koruma altına alınmasını gerektirdiği bilinmiş olmaktadır.][844]

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ
عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾

18. "Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar."* buyruğu insanlar arasından Allah'a secde etmeyenler üzerine azabın hak olduğuna delildir.][845]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler.*

844 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 187-190.
845 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 576; el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 73

Birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar." (Âyet 18) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın insanların çoğunun yaptığı ve bir çoğunun da isteyerek yapmayıp -dolayısıyla kendilerine azabın hak olduğu kimseler oldukları- ve farklı olarak değerlendirdiği bu secde, bütün insanların ortak vasfı olan Allah'ın kendilerini yaratmış olması, onların rububiyetini yapıp işlerini çekip çevirmesi gerçeğinde ortak oldukları gibi ortak değillerdir.

Şanı yüce Allah: *"Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir."* (Âl-i İmrân. 83) buyruğunda iki kesim arasında fark olduğunu gösterdiği gibi *"Göklerde ve yerde bulunanların kendileri de gölgeleri de ister istemez, sabah, akşam Allah'a secde ederler."* (Ra'd. 15) buyruğunda da bunu ortaya koymaktadır.

Şanı yüce Allah diğer âyet-i kerimede insanların pekçoğu dışında yaratılmışların secde ettiklerini sözkonusu etmektedir. Çünkü yüce Allah burada yalnızca isteyerek secde etmeyi zikretmektedir. Tıpkı bundan önceki âyet-i kerimede insanların dinlerini sözkonusu ettiği gibi. Orada: *"İman edenler, Yahudiler, sabiîler, hristiyanlar ve ateşperestler, ve müşrikler (var ya) muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şahittir."* (Âyet 17) buyurmaktadır. İşte bu âyet-i kerime cinler dışında bütün yaratıkların durumunu ihtiva etmektedir. Onlar özel olarak lafzen zikredilmemişlerdir. Fakat onlar iman edenler, yahudiler, hristiyanlar ve sabiiler kapsamına dahildirler. Çünkü onlar kendilerinin de ifade ettikleri gibi: *"Gerçekten biz kimimiz salih kimseleriz, kimimiz bundan aşağıdadır. Biz çeşit çeşit yollara/fırkalara ayrılmışız."* (Cin. 11) demişlerdir. Arap dili bilginlerinden bir kesim de onların "insanlar" lafzının da kapsamına girdiklerini söylemişlerdir.][846]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şu yıldızlar da Allah'ın ona delil olan, ona secde edip onu tesbih eden âyetlerindendir. Nitekim yüce Allah: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler."* (Âyet 18) buyurduktan sonra: *"Birçoğuna da azap hak olmuştur."* (Âyet 18) buyurmaktadır. İşte bu aradaki farka dikkat çekmek insanlardan çeşitli kesimlerin söyledikleri gibi yalnızca onun rububiyetine delalet eden özelliklerinden ötürü secde ettiklerini kastetmemiş olduğu hususunda gâyet açıktır. Çünkü

846 Câmiu'l-Mesâil. II. 211-212.

böyle bir delalet bütün yaratılmışlar arasında ortak bir özelliktir. Yüce Allah ise aralarında fark gözetmektedir. O halde bunun o delaletten başka fazladan bir şey olduğu bilinmiş olmaktadır. Bununla birlikte şanı yüce Allah onları kulları için faydalı şeyler kılmış ve onları kullarına musahhar kılmıştır.][847]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur."* buyurmaktadır. Çünkü hor kılmak zelil, hakir ve rüsvay kılmak demektir. Bu ise azabın acısından başka ayrıca bir fazlalıktır. Çünkü kerim/değerli birisine azap edilmekle birlikte hor kılınmayabilir.][848]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İbn Zeyd: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar."* buyruğunu okuyarak: Yüce Allah Âdemoğlundan söz edinceye kadar bunlar arasından hiçkimseyi istisna etmedi. Onu sözkonusu edince istisnada bulunarak: *"Ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur"* buyurmuştur. Halbuki şükretmeye daha layık olan onların en nankörleri, en inkârcıları olmuştur. Daha sonra da: *"Dağlardan beyaz, kırmızı renkli çeşitli renklerde ve son derece siyah yollar (yaptık). İnsanlardan yerde yürüyen hayvanlardan ve davarlardan da. Bunun gibi çeşitli renklerde olanlar vardır. Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar."* (Fatır, 27-28) buyruklarını okuyup şunları söyledi: İşte onlar renklerin farklı olduğu gibi dinlerinde de ihtilaf etmişlerdir.

"Sücud/secde etmek" lafzı dilde canlı varlıkların da diğerlerinin de boyun eğmeleri anlamında kullanılır. Bilinen şu beyitte olduğu gibi:

بِجَيْشٍ تَضِلُّ الْبُلْقُ فِي حَجَرَاتِهِ   تَرَى الأَكَمَ فِيهِ سُجَّدًا لِلْحَوَافِرِ

"Hücrelerinde ablak atların kaybolduğu bir ordu ile ki

Sen kum tepelerinin onda atların ayakları altında secdeye vardıklarını görürsün."

İbn Kuteybe dedi ki: "Hücrelerinde" yanlarında, etrafında, berisinde demektir. Yani atların ayaklarının kum tepelerine ulaşıp onları alçaltacak ve yüksekliklerini giderecek kadar çiğnediğini kastediyor.

847 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 150.
848 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 367.

İbn Atiyye yüce Allah'ın: *"Gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini ..."* (Nahl. 48) buyruğu hakkında dedi ki: "Aralarında Taberi'nin de bulunduğu bir kesim şöyle demiştir: Şanı yüce Allah boyun eğip itaat etmeyi gölgelerin eğilip dönmesini "sücud" ile anlatmıştır. Nitekim itaat anlamında başını yere doğru indirip işaret eden kimseye de "sâcid: secde eden" denilir. Şairin:

وكلتاهما خرت وأسجد رَأسهَا كَمَا سجدت نصرانة لم تحنف

"Her ikisi de (yere) eğildi ve başını secdeye vardırdı (yere doğru eğdi).

Hanif dinine girmemiş hristiyan bir kadının secde ettiği gibi."

Beyiti de bu anlamdadır.

Secde Edenlerin Türleri Hakkında Bir Fasıl

Durum böyle olduğuna göre şanı yüce Allah Rad Sûresi'nde: *"Göklerde ve yerde bulunanlar ister istemez Allah'a secde ederler."* (Ra'd, 15) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede genel bir ifade kullanarak istisnada bulunmamış, secde etmeyi de isteyerek ve istemeyerek yapılan secde kısımlarına ayırmıştır. Hacc Sûresi'nde de: *"Görmedin mi ki göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur."* buyurmaktadır. Buradaki "birçoğu" buyruğu hakkında iki görüş vardır. Bir görüşe göre bunlar secde etmezler. Bundan dolayı azap -daha önceden Tâvus'dan nakledildiği gibi- üzerlerine hak olmuştur. Aynı zamanda bu Ferra'nın ve başkalarının da görüşüdür. Bu gibi kimseler secde etmiş olmaları ile birlikte üzerlerine azap hak olmuştur. Çünkü kasıt kendilerine emrolunmuş olan secde etmek değildir.

Ebu'l-Ferec dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Birçoğuna da azap hak olmuştur."* buyruğu hakkında iki görüş vardır. Bir görüşe göre bunlar kâfirlerdir. Onlar secde ederler ama onların secdeleri gölgelerinin secde etmesidir. Bunu Mukatil ifade etmiştir. İkinci görüş ise bunlar secde etmezler. Yani insanların birçoğu secde etmeyi kabul etmeyerek secdeyi terk ettiği için üzerine azap hak olmuştur. Bu da Ferra'nın görüşüdür.[849]

Derim ki: İşte bu çoğunluğun görüşüdür. Beğavi yüce Allah'ın: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes ... Allah'a secde ederler."* âyeti hakkında Mücahid şöyle demiştir: Onların secdeleri gölgelerinin değişmesidir. Ebu'l-Âliyye de

849 Zâdu'l-Mesîr, V. 414.

şöyle demiştir: Gökte ne kadar yıldız, güneş ve ay varsa mutlaka battığı zaman secdeye kapanır ve kendisine izin verilinceye kadar bu halinden ayrılmaz. Ondan sonra doğduğu yere dönünceye kadar sağ tarafa doğru devam eder.

(Devamla Beğavi) dedi ki: Onların secdelerinin itaat etmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü şanı yüce Allah'a hûşû ile boyun eğerek onu tesbih ederek itaat etmeyen cansız hiçbir varlık yoktur. Tıpkı yüce Allah'ın gökler ve yer hakkında haber verdiği şekilde: *"Bizler itaat ederek geldik."* (Fussilet, 11) dedikleri gibi. Taşların niteliği hususunda da: *"Öylesi de vardır ki Allah korkusundan yuvarlanır"* (Bakara, 74); *"Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız."* (İsra, 44) buyurmuştur.

(Beğavi devamla) dedi ki: İşte bu ehl-i sünnetin görüşüne uygun güzel bir mezheb/yaklaşımdır.[850]

Derim ki: Daha önce Taberi'nin ve başkalarının bu şekildeki görüşleri de geçmiş bulunmaktadır. Bu âyet-i kerimede secde etmek umumi olmamakla birlikte orada umumi olarak sözkonusu edildiğine göre mutlak olarak secde etmekten söz edilirse o isteyerek ve itaatle yapılan secde demektir. Burada sözü edilenler isteyerek secde ederler. Onlarla birlikte insanların bir çoğu da böyle secde eder. Kendilerine azabın hak olduğu diğer çokluk ise ancak istemeyerek secde edenlerdir. Buna göre kendilerine azabın hak olduğu çokluk ile ilgili olarak onların secde ettiklerini söylemediği gibi her türlü secdenin de onlar tarafından yapılmadığını söylememektedir. Aksine başkalarının secdelerinin özellikle sözkonusu edilmesi bunların başkaları gibi olmadığına delildir. Buna göre eğer o isteyerek secde etmiyorsa bu özelleştirmenin faydası da ortaya çıkmış olmaktadır. Bu fayda da bununla birlikte istemeyerek onun secde ettiğidir.

Her iki görüş de doğrudur.

Aynı şekilde bir kesim müfessir de -lafız Beğavi'ye ait olmak üzere- şöyle demişlerdir: "Birçoğuna da" kâfir olmaları ve secde etmeyi terk etmeleri sebebi ile "azap hak olmuştur." Ama onlar kâfir olmakla birlikte gölgeleri yüce Allah'a secde eder.

Nahl Sûresi'ndeki: *"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı? Göklerde olan, yerde olan canlılar ve melekler de hiç kibirlenmeden Allah'a secde ederler. Üstlerinde (her hususta egemen olan) Rabblerinden korkarlar ve*

850 Beğavi. III. 235.

emr olunduklarını yaparlar." (Âyet 48-50) buyrukları hakkında şunları söylemektedir: "Dâbbe: canlı, hareket eden varlık" lafzı eğer Âdemoğullarını da kapsayan bir lafız değilse develer itaatle secde ederler demektir. Eğer ademoğullarını da kapsıyor ise o taktirde onların secdeleri hem isteyerek hem istemeyerek yapılıyor demektir.

Secde İle İlgili Yorumlar

Secde etmeyi boyun eğmek ve itaat etmek olarak tefsir edenlerin bu varlıkların secdeleri hakkında iki görüşü vardır. Bir görüşe göre bu varlıklar Allah'ın meşieti ve onun ihtiyarına/seçim ve tercihine boyun eğecek şekilde yaratılıp var edilmişlerdir. Nitekim bunlar bu varlıkların tesbihleri hakkında da bunun gibi bir açıklama yapmış ve bunun yaratıcının varlığına tanıklıkları ve delaleti olduğunu söylemişlerdir.

Ebu'l-Ferec de yüce Allah'ın: *"Göklerde ve yerde olanlar Allah'a secde ederler."* (Ra'd. 15) buyruğu hakkında şunları söylemektedir:[851] Secde edenler iki türlüdür. Birisi akleden varlıklardır, bu varlıkların secdeleri bir ibadettir. İkincisi de akletmeyen varlıklardır. Bunların secdeleri ise onlardaki ilahi sanatın eserini açıklamaktır ve mahlûk olduklarının delili olan boyun eğişleridir. Bu ilim adamlarından bir topluluğun kabul ettiği bir görüş olup onlar daha önce geçen:

"تَرَى الأَكَمَ فِيهِ سُجَّدًا لِلْحَوَافِرِ"

"Sen kum tepelerinin onda atların ayakları altında secdeye vardıklarını görürsün."

beyitini delil gösterirler.

(Devamla) dedi ki: Güneş, ay ve yıldızlara gelince: Bir grup onları akleden varlıklar arasına katmışlardır. Ebu'l-Âliyye dedi ki: Bunların secde etmeleri hakikattir. Bunlar arasından batan her birisi mutlaka yüce Allah'ın huzurunda secdeye kapanır. Sonra da kendisine izin verilmedikçe de o halinden ayrılmaz. (İbnu'l-Cevzi) devamla dedi ki: Ebu'l-Âliyye'nin bu görüşüne Ebu Zer'in rivâyet ettiği hadis tanıklık etmektedir deyip bu hadisi zikretmekte ve şunları eklemektedir:

Bitkilere ve ağaçlara gelince, onların secde etmeleri bu dört ihtimalin dışında değildir: Birincisi bu bizim bilemeyeceğimiz bir secdedir. Her iki buyruğun onları tutumlarından vazgeçirmek için olduğu kanaatini kabul edersek bu böyledir.

851 Daha önce Rad Sûresi'nde buna işaret edildi.

İkincisi onların secde etmesi gölgelerinin değişmesidir. Üçüncüsü onların secde etmeleri varlıklarındaki sanatın beyanıdır. Dördüncüsü ise yaratılışları itibari ile musahhar kılındıkları şeylere itaat etmeleridir.

Derim ki: Üçüncüsü ve dördüncüsü aynı türdendir ve bu da daha önce geçen bir açıklama gibidir. Bizim mahiyetini bilmediğimiz secdeye gelince o da Beğavi'nin zikrettiği gibidir. Yine Beğavi yüce Allah'ın: *"Yine öyle taşlar vardır ki Allah korkusundan yuvarlanır."* (Bakara. 74) buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Şâyet: Taşlar hiçbir şey anlamazken nasıl Allah'tan korkar denilecek olursa şöyle cevap verilir: Allah onların kavramalarını sağlar, onlara ilham verir. Böylelikle bu ilham ile o taşlar da Allah'tan korkar. (Beğavi devamla) dedi ki: Ehl-i sünnetin kabul ettiği görüşe göre şanı yüce Allah'ın akıl sahibi olan varlıklar dışında cansız varlıklar ile diğer canlılar hakkında özel bir ilmi vardır ki onun bu ilmine ondan başka kimse vakıf olamaz. Onların kendilerine ait özel bir namazları, bir tesbihleri ve bir haşyetleri/Allah korkuları vardır. Nitekim yüce Allah: *"Onu hamdi ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* (İsra, 44) ve: *"Ve saf saf uçan kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir."* (Nûr, 41) ve; *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay ve yıldızlar Allah'a secde ederler."* (Âyet 18) buyurmaktadır. İşte kişinin buna iman etmesi ve bunun bilgisini yüce Allah'a havale etmesi gerekir. Ayrıca Cabir b. Semura'nın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den rivâyet ettiği şu sahih hadisi de zikretmektedir: Ben Mekke'de henüz peygamber olarak gönderilmeden önce bana selâm veren bir taş bilirim. O taşı hâlâ da tanırım.[852] Ayrıca hurma kütüğünün inleyişini de zikretmektedir ki bu hadisin rivâyet yolları da sahih ve meşhurdur.

Süddi'den, o Ebu Abbad b. Ebu Yezid'den, o Ali'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Mekke'de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte idik. Mekke'nin etrafında Mekke'nin dışındaki dağlarla ağaçlıklar arasında idik. Hangi ağacın ve hangi dağın yanından geçtikse mutlaka: Esselâmu aleyke ya Rasûlallah: Selâm sana ey Allah'ın Rasûlü derlerdi.

Yine o dedi ki: Mücahid dedi ki: Yukarıdan aşağıya inen her bir taş mutlaka Allah korkusundan iner. Bizim bu söylediklerimize de yüce Allah'ın: *"Şâyet biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik muhakkak ki Allah'ın korkusundan onun başını eğerek dağılıp parça parça olduğunu görürdün."* (Haşr, 21) buyurmaktadır.

Derim ki: Bu varlıkların secde edip tesbih etmeleri yüce Rabbin meşiet ve kudretinin onlar hakkında geçerli olması ve bunların yaratıcıya delalet etmele-

852 Kaynakları daha önce gösterildi.

rinden ibaret diye tefsir etmeye gelince, sadece bu kadarı ile yetinmek bâtıldır. Çünkü bu onların her zaman için ayrılmaz ve daimi bir nitelikleridir. Bazı zamanlarda bunun bulunup bazı zamanlarda olmaması sözkonusu değildir. Bu nitelik onların yaratılmış, şanı yüce Allah'a muhtaç ve her bakımdan ona ihtiyaçlarının bulunması gibidir. Bu durumda bütün yaratılmışların her zaman secde edip tesbih eden varlıklar olmaları gerekir. Fakat maksat bu değildir. Çünkü yüce Allah: *"Gerçekten Biz dağları –akşamleyin ve kuşluk vakti onunla birlikte tesbih eder halde- musahhar kıldık."* (Sâd, 18); *"Toplanıp gelen kuşları da, her birisi ona dönücü idi."* (Sâd, 19) ve: *"Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir."* (Nûr, 41) buyurmakta ve böylelikle yüce Allah bunları bildiğini haber vermektedir. Bunların yüce Rabbe delil oluşlarını ise bütün insanlar bilir.

Aynı şekilde yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de hüdhüdün ve kuşun söyledikleri bazı sözleri Süleyman'ın özelliğe delalet edecek şekilde kuşların konuşma dilini bildiğini haber vermektedir. Bu ise hayvanlar ile ilgilidir.

Aynı şekilde yüce Allah her varlığı secde eder olarak yaratmış sonra da: *"İnsanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur."* buyurmaktadır. Bu hususta ise bütün yaratılmışlar her zaman ortaktır. Bu her bir varlığın ayrılmaz bir vasfıdır. O her zaman yaratıcıya muhtaçtır ve her zaman yaratana delalet eder ve kesintisiz olarak Rabbinin dilediği her şeye boyun eğer.

Aynı şekilde buyrukta secde etmek isteyerek ve istemeyerek diye iki kısma ayrılmaktadır. Fakat varlıkların yüce Rabbin meşiet ve kudretinden etkilenmesi ise isteyerek ve istemeyerek kısımlarına ayrılmaz. Bu halleri de onların isteyerek ve istemeyerek yaptıkları diye nitelendirilmez. Çünkü yüce Allah'ın bunlarda fiilinin etkili olması delili kesinlikle onların bizzat yaptıkları bir fiil olamaz.

Kur'an-ı Kerim secde ve tesbih etmenin bu yaratılmış varlıkların fiilleri olduğuna delildir. Rabbimizin onların yaratıcısı olması onların ancak Rabbin yarattığı varlıkları olup bunda durumun kendilerine nisbet edilmesi diye bir şey sözkonusu değildir. Bunu şöylece açıklayabiliriz: O gölge hakkında sabah ve akşam secde etmek özelliğini dile getirmektedir. Gölge ise ne zaman ve ne şekilde olursa olsun yaratılmış bir varlıktır ve onun Rabbi vardır. Şanı yüce Allah ise karanlıkları ve aydınlığı yaratandır. Beğavi'nin zikrettiği görüş ise Ebu'l-Ferec'in zikrettiği görüşten doğruya daha yakındır. O da şudur: Şanı yüce Allah bunları bazen kendisinin âyetleri/delilleri olarak yaratır, bazen de kendisine secde edip tesbih eden varlıklar kılar. Bu ise bundan ayrı bir türdür.

Bu görüşe göre bütün varlıklar bir olur. Onların secde edip tesbih eden varlıklar oluşlarında sadece onun yaratmasından etkilenen varlıklar olmaları dolayısıyla yüce yaratıcıya sıfatları ile tanıklık eden ve onun varlığına delalet eden bir belge oluşlarından başka bir manası olmaz. Fakat bu mana bütün mahlûklar hakkında sabittir ve onların ayrılmaz bir vasfıdır. Hepsi de bu itibarla yüce Rabbin âyetleri/delilleridir. Bu itibarla hepsi de tanıklar, deliller ve âyetlerdir. Fakat öbürü bir başka anlamdır. Nitekim insanın yaratılmış olması ile yüce Allah'a ibadet eden bir varlık olmasında da bir fark olduğunu göstermektedir. Bu da ötekinden ayrıdır. Birisi yüce Allah'ın onun rububiyeti ile alakalıdır, diğeri ise onun yüce Rabbi ilah edinmesi ve ona ibadet etmesi ile alakalıdır.

Tanık diye gösterdikleri beyitteki şu:

" تَرَى الأَكَمَ فِيهِ سُجَّدًا لِلْحَوَافِرِ "

"Sen kum tepelerinin onda atların ayakları altında secdeye vardıklarını görürsün."

Mısrasına gelince, bu beyit ancak kum tepelerinin atların ayaklarına secde etmesini sözkonusu etmiştir. Bu ise tepelerin boyun eğmesi ve onların önünde yüksekliklerini kaybedip alçalmaları demektir. Burada sözü edilen cansız varlığın bir diğer cansıza boyun eğmesidir. Diğer boyun eğme türlerinin bunun gibi olması ise gerekmez. Ama bir tür boyun eğişte aralarında bir ortaklık vardır. Bununla birlikte yaratılmışların yaratıcıya boyun eğişleri bunun gibi değildir.

Her ne kadar bu onların meşietinden ve kudretinden etkilenmeleridir denilse bile aslında o bundan daha beliğ bir türdür. Onların boyun eğmeleri ve itaatleri bulunmaksızın secde etmelerinin sözkonusu olması gerekmez. Fakat bu beyit her bir şeyin secdesinin başını yere koyması sûretiyle olmasının gerekmediğini ifade etmektedir. Bu da doğrudur. Aksine secde her bir varlığın kendi durumuna uygun bir şekilde Rabbe boyun eğmesi demektir.

Sehl b. Abdullah'a kalp secde eder mi diye sorulunca o şu cevabı vermiş: Evet, hem de ebediyyen başını kaldırmayacağı bir secde ile secde eder demiş.

Cennet ehline de dünyada nefes almaları ilham edildiği gibi tesbih edilmeleri ilham edilecektir. Tıpkı dünyadakilere Rabbe boyun eğip ona itaatkâr oldukları halde nefes almanın ilham edildiği gibi. Fakat orada başı yere koymak sûretiyle secde etmek yoktur. Bu dünyada iken nefsin yüce Allah'a boyun eğişinde buna ihtiyacı bulunduğundan dolayı emrolunan bir husustur. Çünkü nefis cennetteki

durumundan farklı olarak ancak bu yolla boyun eğmiş olur. Cennette ise nefis ıslah olup düzelmiş, temizlenip arınmış olacaktır.][853]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yıldızlar yüce Allah'a delil olan, onu tesbih eden, ona secde eden âyetler/deliller, belgeler arasındadır. Nitekim yüce Allah: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler."* (Âyet 18) buyurduktan sonra: *"Bir çoğuna da azap hak olmuştur."* buyurmaktadır. İşte bu ayırım onun secde etmekten bazı kesimlerin söyledikleri gibi yalnızca rububiyetine delil teşkil eden secdeyi kastetmediğini göstermektedir. Çünkü bütün yaratılmışlar bu anlamdaki delil oluşta ortaktırlar. Dolayısıyla bütün insanlarda da bu delil olma özelliği vardır. Halbuki o bir fark gözetmiş bulunduğuna göre bunun mümine ait özel olup üzerine azabın hak olduğu kâfir kimseden kendisini ayrıcalıklı kılan fazladan bir tür olduğunu ifade ettiği bilinmiş olmaktadır.

Şanı yüce Allah bununla birlikte yarattığı varlıklarda kulları için bir takım menfaatler var etmiş ve bunları onlara musahhar kılarak emirlerine vermiştir. Nitekim: *"Mûtad hareket ve özellikleriyle güneşi ve ay'ı size musahhar kıldı, geceyi ve gündüzü de faydanız için musahhar kıldı."* (İbrahim. 33); *"Güneşi, ay'ı ve yıldızları emriyle ram eden O'dur."* (A'raf. 54) ve: *"Göklerde ve yerde ne varsa bulunanların hepsini kendi nezdinden size musahhar kılmıştır."* (Casiye, 13) buyurmaktadır. Sıcak ve soğuk, gece ve gündüz, meyvelerin olgunlaşması gibi güneş vasıtasıyla canlıları, bitkileri, madenleri yaratması sûretiyle görünür bir şekilde takdir ettiği menfaatleri bunlar arasındadır. Aynı şekilde yüce Allah güneş vasıtasıyla onlar için bir nemlendirme ve bir kuruluk ve daha başka iyice bilinen çeşitli hususları da yaratmıştır. Nitekim ateşte aydınlatma ve yakma özelliğini, suda temizleme ve sulama özelliğini takdir buyurmuştur. Yüce Allah'ın kitab-ı keriminde sözünü ettiği buna benzer daha başka diğer nimetler de vardır. Nitekim yüce Allah: *"Ve gökten tertemiz bir su indirdik. Onunla ölü bir beldeyi canlandıralım, yarattığımız nice hayvanat ve insanı onunla sulayalım diye."* (Furkan. 48-49) buyurmaktadır.

Yüce Allah bir kaç yerde bazı canlıların hayâtını diğer bazıları vesilesi ile yarattığını haber vermiştir. *"Onunla ölmüş bir beldeyi canlandıralım diye"* ve: *"Rahmetinin önünden rüzgârları müjde olmak üzere gönderen O'dur. Nihâyet bunlar ağır yüklü bulutları kaldırınca Biz onları ölmüş (kurak) bir yere süreriz ve ondan su*

853 Câmiu'l-Mesâil. I. 38-45.

indiririz. Ve derken o su ile ürünün her türlüsünü çıkartırız." (A'raf, 57) ile: *"Allah'ın gökten indirip ölümünden sonra onunla yeryüzünü dirilttiği suda ve orda her çeşit canlıyı üretip yaymasında..."* (Bakara, 164) buyruklarında görüldüğü gibi.][854]

هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾

19. "Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar. Kâfir olanlar için ateşten elbiseler biçilir. Başları üzerinden son derece kaynar su dökülür."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar."* buyruğunda kastedilenler iman ehli ile küfür ehlidir.][855]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar."* buyruğu Bedir gününde savaşanlar hakkında inmiştir.][856]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bunlar iki hasımdırlar"* âyeti Ali, Hamza ve Ubeyde hakkında ortakdır. Hatta Bedir'e katılan diğer ashab da bu âyette onlarla ortaktırlar.][857]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Bedir gününde Utbe b. Rabia, Şeybe b. Rabia ve Velid b. Utbe teke tek çarpışmak maksadıyla meydana atıldıklarında Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara (Ali, Hamza ve Ubeyde'ye) ileri atılmalarını emir buyurarak: "Kalk ey Hamza, kalk ey Ubeyde, kalk ey Ali" buyurmuş ve böylelikle Haşimoğullarından üç kişiye karşı diğer üç kişi teke tek çarpışmak üzere çıkmış oldu.[858]

Sahih'te de sabit olduğuna göre yüce Allah'ın: *"Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar."* âyeti -her ne kadar âyette genel bir anlam ifade edilmekte ise de- bunlar hakkında inmiştir.][859]

854 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 166-168.
855 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 258.
856 Müellefatü'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab, IX, 19.
857 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 419.
858 Buhârî, 4744.
859 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 472-473.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

25. "Şüphe yok ki kâfir olanlar insanları Allah'ın yolundan ve insanlar için kendisinde hem yerli olanları, hem de yolcu olanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar... İşte kim orada zulüm ile ilhadı isterse Biz ona pek acıklı bir azabı tattırırız."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İnsanlar için kendisinde hem yerli olanları hem de yolcu olanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar."* İşte Mekke'nin diğer şehirler arasında özel olarak sahip olduğu vasıf budur. Şanı yüce Allah bütün insanlar üzerine orayı hacc etmelerini vacip kılmış, her zaman orada umre yapmayı teşri buyurarak onu bütün kulları için ortak bir yer yapmıştır. Nitekim yüce Allah: *"Hem yerli olanları hem de yolcu olanları eşit kıldığımız."* buyurmaktadır. Bundan dolayı Mina ve diğer meşair/hacc ibadetinin eda edildiği belli yerler herhangi bir yer öncelikle oraya ulaşana ait olup oradan başka bir yere geçinceye kadar onun öncelikli olarak hakkı olur. Mescitlerde olduğu gibi. Mekke'nin kendisi de böyledir. Kim bir yere daha önce ulaşırsa orada o daha bir hak sahibidir. Bir kimse ise muhtacı olduğu sürece kendi meskeninde daha çok hak sahibidir. Ama muhtaç olmadığı çeşitli faydalı hususları ise diğer hacılara ve başkalarına herhangi bir bedel karşılığında olmaksızın vermekle yükümlüdür.][860]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Beytü'l-Makdis böyle değildir. Çünkü o ardı arkasına defalarca tahrib edilmiş ve orada sakin olan kimse kalmamış, düşman oraya ve ahâlisi üzerine egemen olmuştur. Aynı şekilde Kâbe'ye karşı bir faaliyete girişen herkesi küçük düşürüp alçaltacağına dair verdiği haber de -Beytü'l-Makdis dışarıda kalacak şekilde- Kâbe için özeldir. Yüce Allah: *"Kim orada zulümle ilhâdı isterse Biz de ona pek acıklı azabı tattırırız."* buyurmaktadır. Haccac b. Yûsuf Kâbe'yi tazim eden birisi idi. O Kâbe'ye mancınık ile atış yapmamıştır. Özellikle İbn ez-Zübeyr'i kastetmişti. Kâbe'nin evlatlarına gelince, onlar hacc maksadıyla oraya gidip namazlarında oraya yönelen kimselerdir. Onların sayısı ise Beytü'l-Makdis'in evlatlarının kat kat fazlasıdır.][861]

860 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 490.
861 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 264-265.

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾

26. "Hani Biz İbrahim'e Beytin yerini tayin etmiş ve şöyle demiştik: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma, tavaf edenler, orada ikamet edenler, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."

Tefsiri:

[Yüce Allah Beyt'i inşa etmesi emrini verdiği ve insanları o Beyt'i haccetmeye davet eden hanifler imamı gerçek dostu olan İbrahim'e: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."* buyurmuştur. Diğer âyet-i kerimede de *"orada ikamet edenler (yahut orada kıyama duranlar)"* buyrulmaktadır. Böylelikle tavaf itikafta bulunmak ve secde ile birlikte rükû etmek olmak üzere üç türü zikretmiş olmakta ve daha özel olanı daha önce zikretmiş bulunmaktadır. Tavaf müslümanların ittifakı ile ancak Beyt-i Atik'de meşrudur/yapılabilir. Bundan ötürü başka bir yeri tavaf edenlerin dalalet üzere olduğunu ittifakla söylemişlerdir. (Mescid-i Aksa'daki) Sahra'yı (kayayı), Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hücresini, Arafat'da, Mina'da ya da başka yerlerde inşa edilmiş mescitleri, yahut bazı şeyhlerin kabirlerini ya da bazı ehl-i beytin kabirleri gibi bir takım yerleri tavaf edenlerin -birçok cahil müslümanın yaptığı gibi yapanları- dalalette olduklarını ittifakla ifade etmişlerdir. Çünkü Beyt-i Atik'den başka bir yerin tavaf edilmesi müslümanların ittifakı ile caiz değildir. Hatta bunu dinin bir gereği ve Allah'a yakınlaştırıcı bir amel olduğuna inanan bir kimseye bunun din ile alakasının olmadığı müslümanların ittifakı ile öğretilir. Bunun İslâm dininin kesin bilinen hükümlerinden olduğu öğretilir. Eğer o bu işi bir dini amel olarak kabul etmekte ısrar edecek olursa öldürülür.

"İtikafta bulunma" ya gelince, o sadece mescitlerde meşru kılınmıştır. Başka yerlerde değil.

Secde ile birlikte rükûa gelince, bu yeryüzünün genelinde meşrudur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Yeryüzü bana bir mescit ve bir temizlenme aracı kılındı. Bu sebeple ümmetimden herhangi birisi namaz vakti olunca onun secde edeceği yeri de temizlenme aracı da yanıbaşındadır."[862]

İşte müslümanlar arasında bütün bu hususlar üzerinde ittifak sağlanmıştır. Her ne kadar bazı yerlerde necis olmak, kabristan, haşerat yuvası ya da daha başka arızi bir niteliğinden ötürü namaz kılmak yasaklanmış ise de bu böyledir.

862 Kaynakları daha önce gösterildi.

Burada maksat şudur: Yüce Allah yer bölümleri hakkında daha özel olanı öncelikle sözkonusu etmiş, önce tavafı ele almıştır. Çünkü Mescid-i Haram hakkında daha özel olan budur. Sonra itikafı ele almıştır. Çünkü itikaf hem Mescid-i Haram'da yapılır hem de müslümanların meşru olan namazlarını kıldıkları mescitlerde yapılır ki bunlar da cemaatle kılınan beş vakit namazdır. Daha sonra namazı zikretmektedir. Çünkü namazın kılındığı mekan daha geneldir.][863]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler/itikaf yapanlar, rükû ve sücut edenler için Beyt'imi temizle."* buyurarak Mescid-i Haram'ın kendisi olan Beyt'ini temizlemeyi emretmiştir.][864]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler/itikaf yapanlar, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."* buyruğu ile namaz ve tavaf arasında fark olduğunu göstermektedir.][865]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler/itikaf yapanlar, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."* buyruğu ile temizliği en mükemmel derecede olduğundan ötürü ay hali olanların ona yaklaşmasını yasaklamıştır. Tavaf etmek ise itikaf gibidir. Namaz gibi değildir. Çünkü namaz özel olarak mescitte yapılması gerekmez. Yeryüzünün her tarafında mübahtır. Namaz dolayısıyla yerine getirilmesi gerekenler ile namazın içinde haram olan hususlar itikaf halinde de tavaf halinde de haram değildir.][866]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Tavaf edenler, orada ikamet edenler, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."* bu âyet-i kerime maddi necasetten ve küfür, masiyet, put ve onların dışındaki pisliklerden temizlenmesini kapsamaktadır.][867]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm)'a: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler, rükû ve sücut edenler için evimi temizle."* buyurmakta ve bu buyruk ile ona bu

863 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 250-251.
864 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 584.
865 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 193.
866 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 216.
867 Şerhu'l-Umde -salat-, 403.

ibadetler için onu tertemiz etmesini emir buyurmaktadır. Böylelikle âyet-i kerime ay hali kadının o Beyt'e girmesini engellemektedir. İlim adamları da namaz için yerine getirilmesi gereken tahrim/iftitah tekbiri, tahlil (selâm), kıraat ve buna benzer hususlar tavaf için gerekli olmadığı gibi namazı iptal eden yemek, içmek, konuşmak ve daha başka hususlar da tavafı iptal etmez.

Bundan dolayı mescidin saygınlığından ötürü ay hali olanın ona girmesinin yasak kılınmasının sebebinin gereği olarak o tahareti şart görmemiştir. Aksine onun sözü ay hali olanın ihtiyaç halinde bunu yapmasının caiz olmasını gerektirmektedir. Tıpkı ihtiyaç halinde mescide girmesinin caiz oluşu gibi. Şanı yüce Allah ise onun tavaf edenler, itikaf yapacaklar, rükû ve secde yapacaklar için temizlenmesini emir buyurmuştur. Orada itikaf yapacak olan kimse için taharet üzere olmak şart olmadığı gibi küçük hadesten ötürü taharet alması da müslümanların ittifakı ile ona vacip değildir. Eğer itikafta bulunan ay hali kadın ihtiyacı dolayısıyla içinde kalmak mecburiyetinde bulunursa bu caizdir. *"Rükû ve secde edenler için"* buyruğunda kastedilenler ise namaz kılanlardır. Namaz için ise taharet müslümanların ittifakı ile bir şarttır. Ay hali olan bir kadın ise ne kaza olarak ne de eda olarak namaz kılmaz.

Geriye tavaf eden kişinin itikafta bulunan kişi gibi mi namaz kılan kişi gibi mi değerlendirileceği yoksa ikisi arasında üçüncü bir kısım mı sayılacağı hususu kalmaktadır ki bu da içtihad konusudur.][868]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şöyle denilmiştir: Ay hali kadının tavaf etmesinin yasaklanışı mescitten dolayıdır. Nitekim mescit dolayısıyla itikafta bulunması da yasaktır. Mescid-i Haram ise bütün mescitlerin en faziletlisidir. Yüce Allah da İbrahim (aleyhisselâm)'a: *"Tavaf edenler, orada ikamet edenler/itikaf yapanlar, rükû ve sücud edenler için Beyt'imi temizle."* buyurmak sûretiyle onu temizlemeyi emir buyurmuştur. Bu sebeple ay hali olan kadının Beyt'i tavaf etmesine de tavaftan başka bir sûretle bulunmasına da engel olunur. İşte bu taharet üzere olmayı, orada vacip kabul edenlerin sözlerinin inceliklerinden birisidir. Ayrıca bunlar şöyle der: Kadın ay hali olduğu halde tavaf edecek olursa ay hali ile birlikte mescide girmekle isyan etmiş olur. Bu kanatte olanlar da kadının tavaf için taharetlenip temizlenmesini, namaz için taharetlenmesi gibi değerlendirmezler. Aksine onlar bunu ay hali olduğu halde mescitte itikafta bulunmasının yasaklanması türünden değerlendirirler. Bundan dolayı ay hali olan kadının haccın diğer ibadetlerini yapmasının önünde engel

868 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 125-126.

yoktur. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ay hali olan kadın Beyt'i tavaf etmek dışında haccın bütün menasikini/ibadetlerini yerine getirir. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya da: "Haccedenin yaptığı her bir işi yap ancak Beyt'i tavaf etme" buyurmuştur.[869]

Ona Safiyye'nin ay hali olduğu söylenince de: "O bizi (yola koyulmaktan) alıkoyacak mı" buyurmuş, ona: Hayır o ifada tavafını yaptı denilince: "O halde hayır (yola koyulmamıza engel olmayacak) buyurmuştur."[870] Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.][871]

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾

27. "Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan, hem de her uzak yoldan gelecek yorgun argın develer üstünde sana gelsinler."

Tefsiri:

[Aynı şekilde şanı yüce Allah haccı: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan hem de uzak yoldan gelecek yorgun argın develer üstünde sana gelsinler."* buyruğu ile İbrahim (aleyhisselâm) dili üzere haccı farz kılmış bulunmaktadır. Bizden öncekilerin şeriati de bizim için şeriattir. Özellikle de İbrahim'in şeriati. Çünkü bizler yüce Allah'ın şu buyrukları ile onun dinine uymakla emrolunmuşuzdur: *"Sonra Biz sana: Hanif olarak İbrahim'in dinine uy diye vahyettik."* (Nahl, 123); *"Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir... O ahirette de muhakkak salihlerdendir."* (Bakara, 130); *"Yahudi ve hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız dediler. De ki: Hayır! (Biz) hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız)."* (Bakara, 135) buyruğu ile onun dinine uymakla emrolunmuşuz. Seleften bir topluluk da "hanif" lafzını hacceden diye tefsir etmişlerdir. Yüce Allah'ın: *"De ki: Allah doğru söylemiştir. O halde hanif olarak İbrahim'in dinine uyunuz."* (Âl-i İmrân, 95); *"Muhakkak ben seni insanlara imam yapacağım."* (Bakara, 124); *"Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı, hanifti"* (Nahl, 120); *"Sizi o seçti, dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milleti(dini)ne uyunuz."* (Hacc, 78) diye hacc ve menasik sûresinin sonlarında buyurmaktadır. Yine

869 Buhârî, 1650.
870 Buhârî, 1757; Müslim, 1211.
871 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 280.

o: *"Şüphesiz insanlar arasında İbrahim'e en yakın olanlar elbette ona uyanlarla şu peygamber ve iman edenlerdir."* (Âl-i İmrân, 68) buyruklarında da bu emredilmiştir. Özellikle de Kâbe'nin hurmeti/saygınlığı ve haccedilmesi dile getirilmiştir. Çünkü Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunları değiştirmek için peygamber olarak gönderilmemiştir. Aksine o bunları kabul ettiğini göstermek, sağlamlaştırmak ve İbrahim (aleyhisselâm)'ın meşairini/hacc ibadetini yeniden canlandırmak için gönderilmiştir.][872]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Telbiye getirmenin (lebbeyk ... demenin) ve manası da Said b. Cübeyr'in İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et."* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Şanı yüce Allah İbrahim (aleyhisselâm)'a insanlar arasında haccı ilan etmesini emir buyurunca o da: Ey insanlar! Şüphesiz Rabbiniz bir ev edindi ve size onu haccetmenizi emretti dedi. Bunun üzerine onun bu sesini işiten taş, ağaç, tepe, toprak ya da her bir şey onun çağrısını kabul ederek: Lebbeyk allahumme lebbeyk dediler. Bunu Adem Verka'dan, o Ata b. es-Sail'den o da ondan rivâyet etmiştir.[873]

Mücahid'den de yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan ... sana gelsinler."* buyruğu hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İbrahim: Ey insanlar! Rabbinizin davetine icabet edin dedi. Ondan gelen bir diğer rivâyete göre şöyle demiştir: İbrahim'e haccı ilan etmesi emri verilince o da makamın üzerine ayakta durup şöyle dedi: Ey insanlar! Rabbinizin çağrısına icabet edin. Onlar da: Lebbeyk, lebbeyk dediler. İşte bugün haccedenler o gün için babalarının sulblerinde iken İbrahim'in bu çağrısına icabet etmişlerdir.[874] Bu iki rivâyeti Ebu Ya'la el-Mevsıli sahih bir isnad ile rivâyet etmiştir.

Yine ondan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: İbrahim'e insanlar arasında haccı ilan etmesi emredilince o da makamın üstünde durdu. Boyunu yükseltmeye çalıştı ve sonunda dağ kadar uzadı. Ve: Ey insanlar Rabbinizin çağrısına icabet edin diye iki defa seslendi. Onlar da yerin yedi kat altından lebbeyk icabet ettik lebbeyk itaat ettik dediler. İşte kıyamet gününe kadar haccedecek olan kimseler (o zaman) onun çağrısına icabet edenlerdendir. İşte bu da her bir müslümanın kalbinde iyice yer etmiştir. Bunu Süfyan es-Sevri[875] Mansur'dan ve Seleme b. Kuheyl de ondan rivâyet etmiştir.

872 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 200-202.
873 İbn Cerir, XVII, 144.
874 İbn Cerir, XVII, 145 -babalarının sulblerinde iken" lafzını zikretmeksizin.
875 Tefsir-u Süfyan, 671.

Yine ondan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İbrahim (aleyhisselâm)'a insanlar arasında haccı ilan etmesi emrolununca o da ayağa kalkıp şöyle dedi: Ey insanlar! Rabbinizin çağrısına icabet edin. Onlar da ona lebbeyk allahumme lebbeyk diye cevap verdiler. Bir başka rivâyette de şöyle denilmektedir: İbrahim haccı ilan edince: Ey insanlar! Rabbinizin çağrısına icabet edin dedi. Böylelikle yaş ve kuru her bir şey lebbeyk dedi.[876]

Ata'ya: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan ... sana gelsinler."* buyruğunda kastedilen kişi İbrahim mi yoksa Muhammed mi diye soruldu. O: İbrahim dedi.

Ondan gelen bir diğer rivâyette de şöyle demiştir: İbrahim ve İsmail Beyt'in binasını tamamladıklarında İbrahim de makamın üstünde insanlar arasında haccı ilan etmekle emrolundu. O da doğu ile batı arasındakilere duyuracak bir ses ile nida ederek: Ey insanlar! Rabbinizin çağrısını kabul edin dedi. Erkeklerin sulblerinden ona lebbeyk allahumme lebbeyk diye cevap verdiler. İşte o gün o çağrıya icabet edenler bugün haccederler. Bunları Ebu Said el-Eşec rivâyet etmiştir.][877]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde yüce Allah haliline (aleyhisselâm) insanları hacca: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Sana hem yayan, hem de her uzak yoldan ... gelsinler."* (Âyet 28) buyruğundan itibaren: *"Belirli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurban edilen hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar."* (Âyet 28)'e kadar insanları hacca çağırmasını emir buyurmuştur. Bilinen günler özelliği umre dışarıda olmak üzere yalnızca hacc için sözkonusudur. Böylelikle onlara umre yapmaları emrini vermediği de bilinmiş olmaktadır. Bununla birlikte umre güzel ve müstehaptır. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) İslâm'ın manalarını/esaslarını sözkonusu edince: *"Oraya yol bulabilenler için Beyt'i haccetmek."* (Âl-i İmrân, 27) buyurmuştur. Cibril hadisinde de: "İslâm Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet getirmek, namazı dosdoğru kılman, zekatı vermen, Ramazan orucunu tutman ve eğer oraya yol bulabilirsen Beyt'i haccetmendir" buyurmuş ve bunda umreyi sözkonusu etmemiştir.][878]

876 ed-Durru'l-Mensur, IV, 354'de belirtildiği gibi bunu İbn Ebu Hatim rivâyet etmiştir.
877 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 578-580.
878 Şerhu'l-Umde -hacc-, I, 90.

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا
رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾

28. "Ta ki kendileri için menfaatlere tanık olsunlar, belirli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurban edilen hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan yeyin ve eli dar olan fakire de yedirin."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah hacc hakkında: *"Ta ki kendileri için menfaatlere tanık olsunlar, belirli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurban edilen hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar."* buyurmaktadır. Bu sebeple "belirli bilinen günler" kurban kesme günleridir. Allah'ın adını anmak ise kurbanlıklar ve hediyelik kurbanlıklar üzerine Allah'ın adını anmaktır denilmiştir ki bu bir rivâyete göre Malik'in görüşüdür.

Bunların (zülhiccenin) on günü olduğu da söylenmiştir. Ahmed'den meşhur olan görüş budur. Şafii'nin ve diğerlerinin görüşü de budur. Daha sonra bugünlerde Allah'ın adının anılması ise bizim mezhebimize göre on günde tekbir ile onu anmaktır. Hediyelik kurbanlıkların görülmesi esnasında onun anılması olduğu da söylenmiştir. Bunun Şafii'den nakledilmiş bir rivâyet olduğunu da zannediyorum.

Buhârî'nin Sahihi'ndeki rivâyete göre İbn Ömer ve İbn Abbas Zülhicce'nin on gününde pazara çıkarlar, tekbir getirirler, insanlar da onlara uyarak tekbir getirirlerdi. Yine Sahih'teki rivâyete göre Enes arefe günü sabahında Mina'dan arafata gittikleri vakit onlardan kimi tekbir getirirdi. Fakat kimse ona karşı çıkmazdı. Kimileri telbiye getirirdi yine kimse ona karşı çıkmazdı. Ayrıca "bugünlerde çokça tehlil getirin (la ilahe illallah deyin), tekbir getirin elhamdulillah deyin" buyruğu gibi merfu hadislerde benzeri hususlar ifade edilmiştir.[879]

Bizim mezhep alimlerimizin görüşüne göre şanı yüce Allah'ın kendilerine rızık olarak verdikleri şeyler üzerine adını anmak yüce Allah'ın: *"Sizi hidâyete erdirdiğine karşılık Allah'ı yüceltesiniz."* (Bakara, 185); *"Arafattan hep birlikte geri döndüğünüzde meşari haramın yanında Allah'ı anın. O sizi hidâyete ulaştırdığı gibi siz de onu anın."* (Bakara, 198) buyrukları ile: *"Nitekim aranızda içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi arındıran ... bir peygamber gönderdik. Öyle ise beni anın ki ben de sizi anayım."* (Bakara, 151-152) buyrukları gibidir.

879 Buhârî, 970; Müslim, 1275.

Bir diğer görüşe göre ise yüce Allah'ın: *"Artık onların sizin için tutuverdiklerinden yeyin, üzerine Allah'ın adını anın."* (Mâide, 4); *"Onlar ayakları üzere iken üzerlerine Allah'ın adını anın."* (Hacc, 36) buyrukları gibidir. Buna da yüce Allah'ın: *"Kurban edilen hayvanlar üzerine"* buyruğu delildir. İşte bu da buradaki "(ما)" lafzının mastar için değil mevsul için olduğuna delildir. Yani kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine demektir. İşte yüce Allah'ın: *"Biz (Allah'ın) kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık."* (Hacc, 34) buyruğu da böyledir. Bu kanaatimize göre üzerlerine Allah'ın adının anılacağı zaman onların kesileceği zaman demektir. Onların yola sürülme zamanları ise yanlarında telbiye ve tekbir getirilir. Buna da şu delildir: Şâyet yalnızca Allah'ın adını anmayı kastetmiş olsaydı bu yönüyle kurbanlıkların bir özelliği olmazdı. Çünkü her bir kesim işlemi esnasında Allah'ın adı zaten anılır. Bu hususta kurbanlıklar ile başkaları arasında bir fark yoktur. Çünkü onlar hakkında vacip olan başkaları hakkında da vacibtir. Vacip olmayan da değildir.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Ve insanlar arasında haccı ilan et. Hem yayan hem de yorgun argın develer üstünde sana gelsinler"* buyruğundan itibaren *"ta ki kendileri için menfaatlere tanık olsunlar, belirli günlerde ... hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar."* buyruğuna kadar yer alan ifadelerde yüce Allah onların meşaire gelişlerini kendileri için bir takım menfaatlere tanık olmaları ve bilinen günlerde Allah'ın adını anmaları için diye zikretmektedir. Şâyet yalnızca kurbanlığı kastetmiş olsaydı meşairinin böyle bir özelliği olmazdı. Çünkü kurban kesmek yeryüzünün her tarafında meşrudur. Ancak bu açıklama bizim: Her yerde zülhiccenin son on gününün tamamında Allah'ın adının anılması şeklindeki kanaatimizi reddeder. Bunun için: O halde bunu meşaire gelme ile ne diye özel olarak zikretmiştir? Yİne bunu hediyelik kurbanlıkların görülmesi esnasında Allah'ın adının anılması görüşünde olanlar da delil gösterebilir. Çünkü hediyelik kurbanı Mekke'ye gönderilir. Fakat bu kanaatte olanlara göre ne zaman ulaşırsa hediyelik kurbanlığın kesilmesi de caiz olur. O halde bunlar için bilinen günleri vakit olarak belirlemenin ne gibi bir faydası olabilir ki?

İşte buna iki şekilde cevap verilir:

1. Meşair denilen yerlerde kesim bir esastır. Diğer şehirler ise (bu hususta) Mekke'ye tabidir. Bundan dolayı kurban bayramı büyük bayramdır. Kurban kesme günü de büyük hacc günüdür. Çünkü o günde mekanın ve zamanın bayramı bir arada yapılır.

2. Orada yüce Allah'ın kendilerine rızık olarak vermiş olduğu kurbanlıklar ve hediyelikler üzerinde Allah'ın adının anılması Mekke dışındaki yerlerden farklıdır. Çünkü Mekke'nin dışındaki yerlerde sadece kurbanlık kesilir ve bunlar da bilinen günlere özeldir. Ama bize göre hediyelik kurbanlıkların yeri ve zamanı bellidir. Bu sebeple hediyelik kurbanlıkları yola koyduğu taktirde onu ancak ihramdan çıkmak için kesebilir. Hediyelik kurbanlığını kesmeden ihramdan çıkması ona caiz değildir. Nitekim yüce Allah: *"Kurban yerine (minaya) varıncaya kadar."* (Bakara, 196) buyurmaktadır. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Veda Haccı'nda ashabına beraberinde hediyelik kurbanlıkları getirenler dışında ihramdan çıkmalarını fakat hediyelik kurbanlık getirenler ise kurbanlıklarını kesmeden ihramdan çıkamayacaklarını emir buyurmuştu. Bu husus ise zülhiccenin on gününde kurbanlıkları ile geldiği taktirde herhangi bir ihtilaf sözkonusu olmaksızın böyledir. Ama zülhiccenin ilk on gününden önce hediyelikleri ile beraber gelecek olursa buna dair iki rivâyet bulunmaktadır.

Denilse ki: Kitap ve sünnet bilinen günlerde adının anılmasını emretmişlerdir. Neden namazlar akabinde tıpkı bayram günlerinde olduğu gibi bugünlerde de tekbir getirmek meşru kılınmamıştır.

Şöyle cevap verilir: Ramazan bayramı gecesinde bayram bitene kadar tekbir getirmek meşru kılındığı halde namazın akabinde tekbir getirmek meşru kılınmamıştır. Çünkü namaz arkasında tekbir getirmek daha müekkeddir. İşte bundan dolayı bu büyük bayram/kurban bayramının özelliğidir. Bayram günleri ise beş gündür. Bunlar da bir araya gelip toplanma günleridir. Nitekim Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Arefe günü ile nahr (kurban bayramı birinci günü) ve mina günleri bizim müslümanların bayramıdır ve bu günler yeme ve içme günleridir" buyurmuştur. Yüce Allah da: *"Sayılı günlerde Allah'ı anın."* (Bakara, 203) buyurmuştur. Bunlar ise mezhebimizdeki meşhur görüşe göre Şafii'ye ve başkalarına göre teşrik günleridir. Bunların kurban kesim günleri olduğuna dair bir başka görüş daha vardır. Birinci görüşe göre bugünlerde namazların akabinde tekbir getirmek de Allah'ı zikretmek kabilinden olur. Cemrelere taş atmak esnasında tekbir getirmek de böyledir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz safa ile merve arasında say etmek ve cemrelere taş atmak Allah'ı anmak içindir."[880]

Bu âyet-i kerimelerde zikir/Allah'ın anılması mutlak olarak sözkonusu edilmiştir. Her ne kadar sünnette kurban bayramının namazında, hutbesinde, farz

880 Ahmed, VI, 139; İbn Huzeyme, 2882; Hâkim, I, 459. Hadis sahihtir.

namazların arkasında, cemrelere taş atarken tekbir getirmeye dair buyruklar ihtiva etmektedir. Oruç âyetinde Allah'ın adının anılması ise hidâyete iletilmek sebebi ile tekbir getirmek sûretiyle olur. İşte bu Allah'ın adının anılmasıdır ve hidâyete ilettiği için onu tekbir etmektir. Öbüründe (kurbanlıklar dolayısıyla Allah'ın adının anılması) ise ihsan ettiği rızıktan dolayıdır.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den sabit olduğu üzere o Hayber'i görünce: "Allahuekber haribet Hayber: Allahuekber, harab oldu Hayber. Çünkü bizler bir kavmin düzlüğüne indik mi artık uyarılanların sabahı çok kötü olur" buyurmuştur.[881]

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bineğine bindiği zaman, yüksekçe bir yere çıktığı zaman, safa ile mervenin üzerine çıktığı zaman yaptığı gibi yüksek yerler üzerinde tekbir getirirdi. Cabir (radıyallâhu anh) dedi ki: Biz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte yükseğe çıktığımız zaman tekbir getirirdik, yüksekten indiğimiz zaman da tesbih getirirdik. İşte namaz da bunun gibi olmuştur."[882] Hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir.

Tekbir ezanın başında ve sonunda tekrar edilir. Ezan ise en üstün ve yüce zikirdir. Namaz esnasında da tekbir getirilir. İşte namazda iken kalkmak, eğilmek ve namaz için kâmet getirip kalkmak halinde de durum budur. Nitekim o: "Namazda tahrim (namaza aykırı işlerin haram olması) tekbir getirmek iledir"[883] buyurmuştur. Ayrıca "şüphesiz tekbir ateş yangınını söndürür" buyruğu da rivâyet edilmiştir.[884]][885]

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾

29. "Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i tavaf etsinler."

Tefsiri:

[Aynı şekilde yüce Allah'ın: "*Sonra kirlerini gidersinler*" buyruğu hakkında Ata, İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Tefes/kir kanlar, traş olmak, saçı kısaltmak, bıyıkları kısaltıp tırnakları ve sakalı kısaltmak demektir. Yine Ata'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Bu traş olmak, tırnakları kesmek

---

881 Buhârî, 610; Müslim, III, 120.

882 Ebu Davud, 61; Tirmizi, 238; İbn Mace, 275, 276. Hadis sahihtir.

883 Buhârî, 2993.

884 İbnü's-Sünni, 289, 290; İbn Adiyy, el-Kamil, IV, 151, V, 112; Ukayli, ed-Duafa, II, 296. Hadis oldukça zayıftır.

885 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIV, 225-229.

ve hacc menasiki demektir.[886] Muhammed b. Ka'b'dan da: Saç ve tırnaklardır dediği nakledilmektedir.[887] Bunları Ebu Said el-Eşec rivâyet etmiştir.

Ebu Talha'dan, o İbn Abbas'dan rivâyete göre şöyle demiştir: Tefes/kir onların başlarını traş etmeleri, elbiselerini giyip tırnaklarını kesmeleri ve benzeri işlerle ihramdan çıkmalarıdır.[888]

Mücahid'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir. Tefes başı traş etmek ve tırnakları kesmek demektir.[889] Bir rivâyette de şöyle denilmektedir. O başı traş etmek, bıyıkları kesmek, tırnakları kesmek, koltuk altını yolmak, etek traşı yapmak, sakalı ve bıyıkları tırnakları kesmek ve cemrelere taş atmaktır.[890]][891]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer temettu umresi onun haccının bir bölümü ise beraber getirdiği hediyelik kurbanlıklar tefes sona erinceye kadar kesilmez. Nitekim yüce Allah: *"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler."* buyurmaktadır. Bu ise beraber getirilen hediyelik kurbanlıkların bir tür adak olduğuna işarettir. İşte bundan dolayı eğer kesilmesi gereken yere varmadan önce kötürümleşecek, sakatlanacak olursa kesilmesi icab eder. Çünkü onun kesilmesi ancak yerine ulaşması esnasında olur. Kurbanlığın yerine ulaşması ise sahibinin yerine ulaşması ile mümkün olur. Çünkü kurbanlık ona tabidir. Sahibinin yerine ulaşması da ancak nahr/kurban bayramı birinci günü olur. Çünkü bundan önce kesinlikle ihramdan çıkamaz. Zira onun haccetmesi icab eder. Oysa sadece umre için ihrama girenin durumu böyle değildir. O umreyi yapmakla mutlak olarak ihramdan çıkmış olur.][892]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte bundan dolayı Malik Muvatta'ında kendisinden sonra Buhârî'nin de naklettiği Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan gelen şu hadisi aktarmış bulunmaktadır: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Allah'a itaat etmeyi adayan bir kimse ona itaat etsin. Allah'a isyan etmeyi adamış bir kimse de ona isyan etmesin"[893]

886 İbn Cerir, XVII, 150.
887 İbn Cerir, XVII, 149. Lafzi farklılıklarla birlikte.
888 İbn Cerir, XVII, 150.
889 İbn Cerir, XVII, 150.
890 İbn Cerir, XVII, 150.
891 Şerhu'l-Umde -hacc-, II, 5-7.
892 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 167.
893 Muvatta, II, 476; Buhârî, 6696.

Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de kayıtsız ve şartsız olarak nezir/adak lafzı ile nezre bağlı kalmayı ihtiva eden bir emir yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: *"Adaklarını tastamam yerine getirirler."* (İnsan, 7) bir haber ve bir övgüdür. Yüce Allah'ın: *"Adaklarını yerine getirsinler."* buyruğu da özel bir buyruktur. Ama Allah genel olarak ahitlere ve akitlere tam olarak riâyet etmeyi emir buyurmuştur. Adak da bunlardan birisidir. Bunu bu şekilde açıkladıktan sonra Allah en iyi bilendir. Allah adağın tastamam yerine getirilmesini emir buyurmuştur şeklindeki sözlerinin anlamı bu olmalıdır.][894]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler."* buyurmaktadır. Bu ise hacca gidenin Mekke'ye beraberinde götürdüğü hediyelik kurbanlıklara bir işarettir. Çünkü o bir adaktır.][895]

ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾

30. "Bu (böyledir). Kim Allah'ın saygı duyulmasını istediği şeyleri tazim ederse bu Rabbi katında kendisi için daha hayırlıdır. Size davarlar helal kılındı ancak size okunanlar müstesnâ. Şu halde pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun ve yalan söylemekten de kaçının."

Tefsiri:

[Rics: pislik lafzının asıl anlamı pis olan demektir. Bu lafızla şirk kastedilir. Yüce Allah'ın: *"Şu halde pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun."* buyruğunda olduğu gibi. Haram kılınmış murdar şeyler de kastedilebilir. Yüce Allah'ın: *"Domuz eti -ki o pistir-."* (En'âm, 145) buyruğunda olduğu gibi. Bizler de şunu biliyoruz ki yüce Allah onlardan pisliği ve murdarlığı gidermiştir. Onun *"Ve sizi tertemiz etmek ister."* (Ahzâb, 33) buyruğunda mutlak bir istek sözkonusudur. Buna göre kim tevbe eder yahut günahına keffaret olur ya da günahı bağışlanacak olursa Allah onu tertemiz etmiş olur.][896]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

894 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 344.
895 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 121.
896 Minhâcü's-Sünne, VII, 81.

[Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "Yalan şahitlik Allah'a ortak koşmaya denktir."[897] Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu iki yahut üç defa tekrarladıktan sonra bu âyet-i kerimeyi okudu. Âyet-i kerimede ise: *"Ve yalan söylemekten de kaçının."* buyrulmaktadır. Bu ise hangi lafız ile söylenirse söylensin hangi nitelikte bulunursa bulunsun her türlü yalan sözü kapsar. Buna göre kul böyle bir sözü söylememeli. Söylendiği yerde bulunmamalı. Başkası söyleyecek olursa onu dinlememelidir.

"Zur: yalan" ise haktan ve istikametten uzaklaştırılmış olan bâtıl demektir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in buna yalan şahitlik (şehadetu'z-zûr) adını vermiş bulunmaktadır. Yüce Allah hanımları hakkında zihar yapmış olan erkekler ile ilgili olarak da: *"Şüphe yok ki bunlar elbette çirkin ve yalan (zûr) bir söz söylüyorlar."* (Mücadele, 2) buyurmaktadır.][898]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ve yalan söylemekten de kaçının. Yalnız Allah'a yönelenler olarak ve ona şirk koşmaksızın."* (Âyet 30-31) buyurmuştur. Bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): "-iki defa-: Yalan şahitlik Allah'a ortak koşmaya denktir" buyurmuş[899] ve bu âyet-i kerimeyi okuyup şöyle buyurmuştur: "Size büyük günahların en büyüklerini haber vereyim mi? Allah'a ortak koşmak, anne babaya kötü davranmak" bu arada yaslanmış iken oturarak şöyle buyurdu: "Dikkat edin, bir de yalan söz (kavlu-z-zûr), ve dikkat edin bir de yalan şahitlik (şehadetu'z-zûr) buyurmuştur. O bu sözlerini o kadar tekrar edip durdu ki ne olur sussa dedik.[900]][901]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah doğruluğu ve ihlası bir arada zikrettiği gibi kendisine ortak koşmakla birlikte yalanı da bir arada zikretmektedir. Bundan dolayı sahih hadiste yalan şahitliğin Allah'a ortak koşmaya denk olduğu ifade edilmiş. Sonra da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah'ın: *"Şu halde pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun ve yalan söylemekten de kaçının. Yalnız Allah'a yönelenler olarak ve ona şirk koşmaksızın."* (Âyet 30-31) buyruğunu okumuştur.][902]

897 Kaynakları daha önce gösterildi.
898 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 81, XIV, 169, IIVII, 82, 167, 350; İktizâu's-Sırâtı'l-Mustakîm, II, 749; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 390-391.
899 Kaynakları daha önce gösterildi.
900 Buhârî, IX, 17; Müslim, 143.
901 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 76.
902 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, V, 389.

ذَلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾

32. "Bu (böyledir). Kim Allah'ın şiarlarını tazim ederse şüphesiz ki o kalplerin takvasındandır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bu (böyledir). Kim Allah'ın şiarlarını tazim ederse şüphesiz ki o kalplerin takvasındandır."* (Âyet 32) buyurmaktadır. Maksat kalplerin Allah'a karşı takvalı olmasıdır. Bu ise yalnızca ona ubudiyette bulunmak maksadı ile onun dışında hiçbir kimseyi katıp karıştırmaksızın kalplerin sadece ona ibadet etmesi demektir. Ubudiyet/kullukta ise hem muhabbetin en ileri derecesi hem de alçalışın ve ihlasın en ileri derecesi sözkonusudur. İşte İbrahim el-Halil'in dini de budur. Bütün bunlar ise aslolanın kalplerin ibadeti olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Muhakkak cesette bir lokmacık et vardır. O düzelirse cesedin tamamı düzelir. O bozulursa cesedin hepsi bozulur. Haberiniz olsun ki o kalptir."][903]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te sabit olduğuna göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Azad etmek için hangi kölenin azadı daha faziletlidir diye sorulunca o da: "En pahalı ve sahipleri nezdinde en nefis olanlarıdır" buyurmuştur."[904]

Yüce Allah da: *"Bu (böyledir). Kim Allah'ın şiarlarını tazim ederse şüphesiz ki o kalplerin takvasındandır."* (Âyet 32) buyurmaktadır. Denildiğine göre (kurbanlıkların) güzel olanları semiz olanları ve en pahalı olanlarını seçmek bu ilahi şiarları tazim etmektendir.][905]

لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾

33. "Onlarda sizin için belirli bir süreye kadar faydalar vardır. Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atik'dir."

Tefsiri:

[Çünkü yüce Allah: *"Onlarda sizin için belirli bir süreye kadar faydalar vardır. Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atik'dir."* (Âyet 33) buyurmaktadır. İşte bu da onlardan yararlanmanın belirli bir zamanının olmasını gerektirmektedir.][906]

903 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII. 485.
904 Buhârî, III. 188.
905 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXI. 251.
906 Şerhu'l-Umde -hacc-, II. 334.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Abdullah'ın rivâyetine göre Ahmed şöyle demiştir: İbn Abbas Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabına ihramdan çıkmaları emrinden hareketle mutayı (temettu haccını) tercih ederdi. O dedi ki: Bize Yahya b. Said, İbn Abbas'dan şöyle dediğini tahdis etti. Bana Ata haber vererek dedi ki: Ben ona: İbn Abbas kim Beyt'i tavaf ederse ihramdan çıkabilir görüşünü nereden çıkartır dedim. O: Yüce Allah'ın: *"Sonra onların varacakları/helal olacakları yer Beyt-i Atik'dir."* buyruğundan diye cevap verdi.][907]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ahmed dedi ki: Bize Yahya b. Said tahdis etti. bana İbn Cüreyc tahdis edip dedi ki: Bana Ata haber verip dedi ki: Ben ona: İbn Abbas Beyt'i tavaf eden bir kimse ihramdan çıkar görüşünü nereden çıkartıyordu dedim. O: Yüce Allah'ın: *"Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atik'dir."* buyruğundan ve Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Veda Haccı'nda ashabına ihramdan çıkmalarını emretmiş olmasından diye cevap verdi.][908]

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾

34. "Biz, kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık. İlahınız bir tek ilahtır. O halde yalnız Ona teslim olun. İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele!"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"İtaatkâr ve alçakgönüllü olanları müjdele."* buyurmaktadır. Ömer b. Evs[909] yüce Allah'ın rahmeti ona- dedi ki: Bunlar kendilerine zulmedildiği zaman zulmetmeyen kimselerdir.][910]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah Hacc Sûresi'nde: *"Biz (Allah'ın) kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık"* ve: *"Her ümmet için bir ibadet yolu (din ve şeriat) tayin ettik*

907 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 504.
908 Şerhu'l-Umde -hacc-. I. 546.
909 İbn Cerir. XVII. 161.
910 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye. 470.

ki ona göre ibadet etsinler. O halde bu husus(lar)da seninle asla çekişmesinler." (Âyet 67) buyurmaktadır. Sûrenin ortalarında da: *"Elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı."* (Hacc, 40) buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah menasiki/ibadet yol ve usulünü tayin ve tespit edenin o olduğunu beyan buyurmaktadır. İbadet edilen yerlerin sözkonusu edilmesi ise Bakara Sûresi'nde her bir din mensubunun yüzünü çevirdiği bir istikametinin bulunduğunu sözkonusu etmesi gibidir.][911]

اَلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلٰى مَٓا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلٰوةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾

35. Onlar ki Allah anılınca kalpleri titrer, kendilerine isabet edenlere karşı sabrederler, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden de infak ederler."

Tefsiri:

[Diğer âyet-i kerime ise: *"İlahınız bir tek ilahtır. O halde yalnız ona teslim olun. İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele! Onlar ki Allah anılınca kalpleri titrer, kendilerine isabet edenlere karşı sabrederler, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden de infak ederler."* (Âyet 34-35) buyruğudur. Onlar muhbit (itaatkâr ve alçakgönüllü olan) kimselerdir. Muhbit ise Allah'a boyun eğerek huzur ile ona itaat eden kimse demektir. Yüksek olmayan yere "el-habet" denilir.

İbn Ebu Hatim'in rivâyet ettiğine göre İbn Mehdi, Sevri'den o İbn Ebu Necih'den yüce Allah'ın: *"İtaatkâr ve alçakgönüllü olanları (muhbitleri) müjdele"* buyruğu hakkında: Bunlar mutmain ve alçakgönüllü olan kimselerdir demiştir.

Dahhak'dan mütevazi olanlardır, dediği rivâyet edilmektedir.

Böylelikle yüce Allah onları orada korku ile birlikte kendisine tevekkül etmekle ve Kur'an-ı Kerim'in niteliklerini sözkonusu ederken: *"Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar."* (Zümer, 23) diye nitelendirdiği gibi burada da onları korku ile birlikte mutmain/alçakgönüllü, mütevazi olmakla nitelendirmektedir.

Böylelikle yüce Allah derilerinin ürperişinden sonra derilerinin ve kalplerinin Allah'ı anmak sebebiyle yumuşadığını zikretmektedir. İşte yüce Allah'ın zatı ile

911 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 114.

zikredilip anılması kalbin rahat ve huzur bulmasını gerektirir. Elbette derilerin ürpermesi ve korkması ise insan nefsinde Allah'a karşı kusurlu olması ve onun sınırlarını çiğnemiş olması sebebi ile ortaya çıkar. Bu sebeple o insanlara faydalı olan şeylerle birlikte bulunan köpük gibidir. Köpük kaybolup gider. İnsanlara faydalı olan şey ise yerde kalır. Korku başka bir sebep için nefsi yapılması gerekeni yapmaya ve haram olanı terk etmeye sebep teşkil etmesi için istenir. Onun anılması ile kalbin mutmain olup huzur bulması, kalbin sevinmesi ve kalbin muhabbeti ise bizatihi istenen şeylerdir. Bundan dolayı bu cennette de onlarla birlikte kalır ve onlara nefes almaları ilham edildiği gibi tesbih etmeleri ilham edilir.][912]

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ
عَلَيْهَا صَوَآفَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ
كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾

36. "Kurbanlık develeri de size Allah'ın şeâirinden kıldık. Onlarda sizler için hayır vardır. Onlar ayakları üzere iken kendilerine Allah'ın adını anın. Artık yanları üzere düşüp can verince, etinden yeyin ve ondan dilenen, dilenmeyen fakirlere yedirin. Onları şükredesiniz diye böylece size musahhar kıldık."

Tefsiri:

[*"Artık yanları üzere düşüp can verince"* buyruğunda geçen vücub: düşmek aslında sabit olup istikrar bulmak demektir.][913]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kurban bayramında -ki o en büyük hac günüdür- Allah'a sunulan hediyelik kurbanlıkları sözkonusu ederken: *"Kurbanlık develeri de size Allah'ın şeâirinden kıldık. Onlarda sizler için hayır vardır. Onlar ayakları üzere iken kendilerine Allah'ın adını anın. Artık yanları üzere düşüp can verince, etinden yeyin ve ondan dilenen, dilenmeyen fakirlere yedirin. Onları şükredesiniz diye böylece size musahhar kıldık. Onların etleri de, kanları da Allah'a asla ulaşmaz. Fakat sizden ona takva ulaşır. Bu şekilde o onları (kurbanlıkları) size musahhar kıldı ki, size hidâyet verdiği için Allah'ı tekbir (ve tazim) edesiniz. İhsan edenleri müjdele."* (Âyet 36-37) buyurmaktadır. Hristiyanlar ise müslümanların bu bayramına "'Îdu

912 en-Nübuvvât, 78-79. Buradaki rivâyetlerin kaynakları başka yerlerde gösterilmiş idi.
913 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 550; el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 62.

Allahu ekber: Allahuekber/Tekbir bayramı" derler. Buna sebep ise bugünde tekbirin açıktan yapılmasıdır. Bu da kitap ehlinden olsun olmasın müslümanların dışındaki ümmetlerin hiçbirisinin sahip olmadığı bir hususiyettir. Mûsâ (aleyhisselâm) israiloğullarını borazan ile toplardı. Hristiyanların da çanları vardır. Yüksek sesle Allahuekber diyerek tekbir getirmek ise ancak müslümanların şiarlarındandır. Şüphesiz ezan da müslümanların şiarıdır. İşte bununla bunu haccdaki telbiye getirmek diye tefsir edenlerin eksik açıklama yaptıkları da açıkça ortaya çıkmaktadır.][914]

لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

37. "Onların etleri de, kanları da Allah'a asla ulaşmaz. Fakat sizden Ona takva ulaşır. Bu şekilde O, onları (kurbanlıkları) size musahhar kıldı ki, size hidâyet verdiği için Allah'ı tekbir (ve tazim) edesiniz. İhsan edenleri müjdele."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Onların etleri de kanları da Allah'a asla ulaşmaz. Fakat sizden ona takva ulaşır"* buyurmaktadır. İşte Allah'a ulaşan kalplerin takvasıdır. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Güzel söz yalnız O'na yükselir. Onu da salih amel yükseltir."* (Fatır. 10) buyruğunda olduğu gibi. Etler ve kanlar gibi bizden ayrı kalan hususlara gelince, bunların kendileri Allah'a ulaşmazlar.][915]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onların etleri de kanları da Allah'a asla ulaşmaz. Fakat sizden ona takva ulaşır."* buyurmaktadır. İnsanlar hediyelik ve kurbanlık kesmekte ortaktırlar. Fakat Allah'a ne akıtılan kan ulaşır ne yenilen ve tasadduk edilen et. Fakat ona kalplerin takvası ulaşır.][916]

إِنَّ اللّٰهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ اٰمَنُوا إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

38. "Muhakkak Allah müminleri savunur. Çünkü Allah hainlik ve nankörlük edenlerin hiçbirisini sevmez."

914 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 231-233.
915 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIV, 161.
916 Minhâcü's-Sünne, VI, 222.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Muhakkak Allah müminleri savunur."* buyurmaktadır. Şanı yüce ve mübarek Allah nerede olurlarsa olsunlar müminleri savunur. Onlara gelecek olan zararı önleyen (ed-Dafi) Allah'tır. Buna sebep ise imandır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de hutbelerinde şöyle buyururdu: "Allah'a ve Rasûlüne itaat eden doğru yolu bulmuş olur. Her ikisine isyan edene gelince, kendisinden başkasına zarar vermez ve Allah'a da asla hiçbir zarar veremez."[917] Yine yüce Allah: *" Kim Allah'a ve Rasûl(ün) e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!"* (Nisa, 69) buyurmuştur.][918]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah Rasûlü ile ve gerçek dostları ile beraberdir. O iman ve takva sebebiyle takva sahibi müminleri yüce Allah'ın: *"Muhakkak Allah müminleri savunur."* buyruğunda olduğu gibi onlardan kötülükleri uzaklaştırdığına göre böylelikle kulun açık ve görünür bir takım amelleri bulunduğu, bunlarla menfaati yanına çektiği ve zararı da kendisinden uzaklaştırdığı da bilinmiş olmaktadır. Tevekkül ise bunların en büyüklerindendir. Ayrıca şunu da öğreniyoruz ki her kim kudret ve güç çerçevesindeki faydalı ve zararlı olan hususların sebepler ile alakasının bulunmadığını aksine sebebsiz olarak bunların hâsıl olduğunu zannediyorsa hiç şüphesiz yanılıyor.][919]

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

39. "Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için (cihada) izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için (cihada) izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* (Âyet 39) buyurarak başkası ile savaşmaktan ibaret olan başkalarını cezalandırmayı mübah kılan sebebin "zulme uğramış olmaları" olarak tespit buyurmuştur.][920]

917 Ebu Davud, 2119 -bir parça zayıftır-.
918 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVII, 435.
919 Câmiu'l-Mesâil, I, 97.
920 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXVIII, 182.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah peygamberini peygamber olarak gönderip ona insanları dinine davet etmesini emrettiğinde Medine'ye hicret ettiği vakte kadar bu maksatla herhangi bir kimseyi öldürmesini de onunla savaşmasını da emir buyurmamıştır. Çünkü yüce Allah: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir. Onlar ki yurtlarından haksız yere ve ancak: "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için çıkarıldılar. Eğer Allah insanların bir kısmıyla, diğer bir kısmını savmasaydı elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı. Allah kendi (dini)ne yardım edene elbette yardım eder. Muhakkak Allah güçlüdür, Azizdir. O kimselere eğer biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin akıbeti Allah'ındır."* (Âyet 39-41) buyrukları ile ona da müslümanlara da bunun iznini vermiş bulunuyor.][921]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kital hakkında nazil olmuş ilk âyet: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* (Âyet 39) buyruğudur. Allah öncelikle onlara savaş iznini verdi. Sonra da bunu ikinci olarak onlara farz kılarak: *"Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize farz olarak yazıldı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Sevdiğiniz bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."* (Bakara, 216) buyurdu.][922]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Çünkü kital hakkında ilk nazil olan âyet: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir. Onlar ki yurtlarından haksız yere çıkarıldılar."* (Âyet 40-41) buyruklarıdır. Yüce Allah bu buyruklarıyla müminlere kendilerine verilen zararı savunmak için ve kendilerini ülkelerinden çıkartan Allah'ı tevhid ve ona ibadet etmelerine engel olan kimselere ceza vermek üzere mübah kılmıştır. Bunda ise kadınların herhangi bir payı (yükümlülükleri) yoktur.

Diğer taraftan yüce Allah onlar üzerine kitali mutlak olarak yazmış ve bunu: *"Sizlerle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın."* (Bakara, 190) buyruğu ile bunu açıklamış bulunmaktadır.][923]

921 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVIII, 349-350.
922 es-Safdiyye, II, 317.
923 es-Sârimu'l-Meslûl, 107.

اَلَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّآ أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ
النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ
فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

40. "Onlar ki yurtlarından haksız yere ve ancak: "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için çıkarıldılar. Eğer Allah insanların bir kısmıyla, diğer bir kısmını savmasaydı elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı. Allah kendi (dini)ne yardım edene elbette yardım eder. Muhakkak Allah güçlüdür, Azizdir."

Tefsiri:

[Yüce Allah buyurdu ki: *"Eğer Allah insanların bir kısmı ile diğer bir kısmını savmasaydı elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı."* buyurmakta ve puthaneler, meşhetler/yatırlar gibi şirk yuvalarını da ateş mabedlerini de sözkonusu etmemiştir. Çünkü kiliseler ve manastırlar kitap ehlinin mabedleridir. Bunlar arasından övülenleri ise dinlerinin nesh edilip tebdil edilmesinden önce bina edilmiş olan mabedlerdir.][924]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı."* buyruğuna gelince; hani havralar yıkılmazdı demesine karşılık şöyle cevap verilir: Burada geçen "salavat: havralar"in yahudilerin mabedlerinin adı olduğu söylenmiştir. Onlara bu isim içlerinde yapılan işin adı verilmiştir. Benzerleri gibi. Bu ise "salavat" lafzının yüce Allah'ın: *"Yıkılırdı"* buyruğu ile birlikte mekan hakkında kullanılmıştır. Yıkım ise ancak mekan için sözkonusudur. İşte böylelikle onu bu lafız ile beraber mekan hakkında kullanmış bulunmaktadır.][925]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dediler ki: Sonra onu incilimizi tazim ettiğimizi, kiliselerimizi önceleyip secde ettiğimiz yerleri şereflendirdiğini ve Allah'ın adının onlarda çokça anıldığına tanıklık ettiğini gördük. Yüce Allah'ın: *"Eğer Allah insanların bir kısmıyla diğer bir kısmını savmasaydı elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılır giderdi."* gibi buyruklarda dile getirilmektedir.

924 el-İstiğase, 298.
925 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 467.

Cevap: Evet âyet-i kerimede manastırlar ve kiliselerin adı geçmektedir. Yüce Allah'ın: *"Ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı"* buyruğunu yüce Allah mescitleri sözkonusu ettikten sonra zikretmektedir. Mescitler ise müslümanlara aittir. Bundan maksat ise hristiyanların kiliseleri değildir. Hristiyanların kiliselerinden "(kilise anlamındaki bî'a'nin çoğulu olan): biya"dir. Bundan sonra gelen: *"Allah'ın adının çokça anıldığı"* buyruğu ya mescitler hakkında özeldir. Bu durumda şanı yüce Allah'ın kiliselerde ve manastırlarda Allah'ın adının çokça anıldığına dair bir haber verme sözkonusu olmaz. Yahut da Allah'ın adı onların hepsinde anılmaktadır. Şüphesiz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i Allah peygamber olarak göndermeden önce değişikliğe uğratılmamış Mesih'in dininin takipçileri olup oralarda Allah'ın adını çokça anan kimseler de vardı.

Şöyle de denilmiştir: Mesih ve tebdilden sonra oralarda Allah'ın adı çokça anılır. Ve şüphesiz Allah adının anılmasını da sever.

Dahhak dedi ki: Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulsa dahi adının anılmasını sever.[926] Yani ona ortak koşan kişi hiçbir durumda Allah'ın adını anmayan inkârcı ve ta'til edici kimselerden hayırlıdır.

Kitap ehli de müşriklerden hayırlıdırlar. Bizler daha önce şunu zikretmiştik: Farslar ve Bizanslılar savaşıp da Farslar savaşı kazanınca Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ashabı bundan memnun olmamış ve Farsların hristiyanlara karşı zafer kazanmalarından hoşlanmamışlardı. Çünkü hristiyanlar mecusilere göre Allah'ın dinine daha yakındır. Rasûller ise maslahatları gerçekleştirip onları kemale erdirmek, kötülükleri işlemez hale getirmek ve azaltmak ile hayır olan iki husustan imkâna göre daha iyi olanını öncelemek ve iki şerden daha kötü olanını daha hayırlı olanı ile bertaraf etmekle gönderilmişlerdir. Buna göre hristiyanların manastır ve kiliselerini eğer mecusilerle müşrikler yıkacak olursa bu bir fesat olur. Ama oraları müslümanlar yıkıp onların yerlerine Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler inşa edecek olurlarsa bu bir hayır ve bir salahtır.

Bu âyet-i kerime müslümanlara: *"Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* (Âyet 39) buyruğu ile cihada izin verilmesi bağlamında zikredilmiştir.

Bu âyet-i kerime de cihad hususunda nazil olmuş ilk âyet-i kerimedir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Onlar ki yurtlarından haksız yere (ve) ancak: Rabbimiz Allah'tır dedikleri için çıkarıldılar."* buyurmuş. bundan sonra da: *"Eğer Allah insanların bir kısmıyla diğer bir kısmını savmasaydı."* buyurmaktadır.

926 Buna yakın bir ifade İbn Cerir. XVII. 126.

Yüce Allah müminler ile kâfirleri ve iki taifeden daha şerli olanı ikisinin daha hayırlı olanı ile bertaraf eder. Tıpkı mecusileri hristiyan Rumlarla/Bizanslılarla bertaraf ettiği, sonra da hristiyanları Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmeti müminler ile bertaraf ettiği gibi. Bu da yüce Allah'ın Bakara Sûresi'ndeki şu buyruğu gibidir: *"Davud da Calud'u öldürdü. Allah da ona hem hükümdarlığı hem hikmeti verdi ve ona dilediği bazı şeyleri öğretti. Eğer Allah insanların bir kısmını (kâfirleri) diğer bir kısmı (müminler) ile savmasaydı yeryüzü muhakkak fesada uğrardı. Fakat Allah âlemler üzerine büyük lütuf (ve rahmet) sahibidir."* (Bakara, 251).

Lafzî bakımdan öncelemeye gelince, bu daha alt mertebeden daha üstüne geçiş için olur. Yüce Allah'ın: *"De ki: "Rabbim ancak hayâsızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını; bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmediği- herhangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."* (A'raf, 33); *"Öyleyse insan yediğine bir baksın! Şüphesiz ki biz suyu bol bol dökeriz. Sonra da yeri gereği gibi yararız."* (Abese, 34-36); *"Andolsun tozutup savuranlara, ağır yük taşıyanlara, kolaylıkla akanlara, emri paylaştıranlara ki;"* (Zâriyât, 1-4) buyrukları gibi. Benzerleri de pek çoktur. Aynı şekilde yüce Allah'ın: *"Elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı."* buyruğu da böyledir.

İşte şanı yüce Allah şunu açıklamış olmaktadır: Eğer insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile savmamış olsaydı ibadetlerin yapıldığı yerler yıkılır giderdi. Eğer bunları daha hayırlılarını yerine koymayan kimseler yıkacak olursa onları yıkmak bir fesattır. Bunların en alt mertebeleri ise manastırlardır. Çünkü manastır ya bir kişinin ya da az sayıda kimselerin olur. Bu sebeple mâbedlerin en alt mertebede olanlarından başladı ve bunların en şereflileri olan içlerinde Allah'ın adının çokça zikredildiği mescitler ile bitirdi.

Genel olarak bu mabedlerin hükmü o mabedlere sahip olanların hükmü ile aynıdır. Şeriatlerinin nesh edilip değiştirilmesinden önce bu mabedlerin sahipleri mümin ve müslümandırlar. Mümin ve müslümanların mabedlerinin yıkılması ise bir fesattır. Mesih ve tebdilden sonra eğer kitap ehline mecusiler ve müşrikler gibi kendilerinden daha kötü olan kimseler galib gelecek olup, onların mabedlerini yıkacak olurlarsa bu bir fesat olur. Eğer o mabedleri Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmeti gibi onlardan daha hayırlı olanlar yıkıp onların yerine Allah'ın adının çokça anıldığı ve ona ortak koşulmadığı, onun bütün kitaplarına ve rasûllerine imanın içlerinde zikrolunduğu mescitleri kuracak olurlarsa şüphesiz ki bu iş bir fesat değil bir salah olur.

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescitlerin kâfirlerin mabedlerinin bulunduğu yerlerde edinilmesini emir buyurmuştur. Nitekim Taif'li Sakiflilerin yüce Allah'ın hakkında: *"Gördünüz mü o Lat'ı ve Uzza'yı."* (Necm, 19) buyurduğu Lat'a ibadet ettikleri bir mabetleri vardı. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) o mabedin yıkılmasını ve onun yerine içinde bir ve tek olarak Allah'a ibadet olunan bir mescid yapılmasını emir buyurmuştur. Çünkü mescitler yeryüzünde Allah'ın evleridir. Yüce Allah: *"De ki: "Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (kıble tarafına) doğrultun. Ve O'na, dininizi yalnız O'na hâlis kılarak ibadet edin. Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz."* (A'raf, 29); *"Şüphesiz ki mescitler de Allah'a mahsustur. Onun için Allah ile birlikte hiç kimseye dua etmeyin."* (Cin, 18) ve: *"Müşriklerin kendi küfürlerine kendileri şahit iken Allah'ın mescitlerini imar etme hakları yoktur. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve onlar ebediyyen ateşte kalacaklardır."* (Tevbe, 17)'den itibaren 18. âyet'in sonunda *"işte bunların doğru yola ermişlerden olmaları umulur."* (Tevbe, 18) ve: *"Allah göklerin ve yerin nurudur."* (Nûr, 35) buyruğundan itibaren 38. âyetin sonuna kadar buyrukları bunu dile getirmektedir. Diğer taraftan şanı yüce Allah müminleri sözkonusu edince kitap ehli ve müşriklerden olan kâfirleri de sözkonusu etmiştir. O katmerli bilgisizlik ve cahiliye ehli ile basit/daha alt mertebedeki cehalet ehlini sözkonusu ederek: *"Kâfir olanların amelleri ise susuz kimselerin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihâyet ona yaklaşınca onun bir şey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görendir. Yahut derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerinde ise bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime nur vermemişse onun nuru olmaz."* (Nûr, 39-40) buyurmaktadır.

Böylelikle onların Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in getirdiklerinin hiçbirisinde lehlerine bir delillerinin bulunmadığı, aksine onun getirdiklerinin birçok bakımdan aleyhlerine kesin bir delil olduğu açıkça görülmüş olmaktadır.][927]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz yüce Allah kitab-ı keriminde: *"Allah kendi (dini)ne yardım edene elbette yardım eder. Muhakkak Allah güçlüdür, Azizdir. O kimselere eğer Biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin akıbeti Allah'ındır."* (Âyet 40-41) buyurmaktadır. Böylece yüce Allah kendisine yardım edene yardım ede-

927 el-Cevâbu's-Sahîh, II, 214-220

ceğini vadetmektedir. Ona yardım etmek ise onun kitabına, dinine ve Rasûlüne yardım etmektir. Yoksa Allah'ın indirmedikleriyle hükmeden ve bilmediği şeyleri söyleyenlere yardım etmekle olmaz.][928]

اَلَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَاٰتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾

41. "O kimselere eğer Biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin akıbeti Allah'ındır."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"O kimselere eğer Biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin akıbeti Allah'ındır."* (Âyet 41) buyurmaktadır. İşte kim bu hususları gereğince yerine getirecek olursa Allah da düşmanına karşı onlara yardımcı olacaktır.][929]

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَآ أَوْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

46. "Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun. Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."

Tefsiri:

[Yüce Allah rasûlleri yalanlayanlar hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecekleri kalplerinin, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun. Çünkü şüphesiz gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."* (Âyet 46). Bunu da yüce Allah: *"Eğer seni yalanlıyorlarsa onlardan önce Nuh'un kavmi, Âd ve Semud kavmi de yalanlamıştı. İbrahim'in kavmi de, Lut'un kavmi de, Medyen ashabı da yalanlamıştı, Mûsâ da yalanlandı. Ben de o kâfirlere mühlet verdim. Sonra o kâfirleri yakaladım. Benim cezalandırmam nasılmış? (Ahâlisi) zalim iken kendilerini helâk ettiğimiz bu yüz-*

928 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 388.
929 Muhtasaru'l-Fetâva'l-Mısriyye, 273.

den çökmüş çatıları üzerine duvarları yıkılmış, kuyuları sahipsiz, yüksek köşkleri (ıssız) kalmış nice şehirler vardır." (Âyet 42-45) buyruklarından sonra zikretmiş, bunlardan sonra ise: *"Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki"* buyurmakta, daha sonra da: *"Zalim oldukları halde kendilerine mühlet verdiğim nice memleketler vardır. Sonra onları (azap ile) yakaladım. Dönüş yalnız banadır."* (Âyet 48) buyurmakta ve böylelikle herhangi bir kimse aldanarak: Bizi helak etmedi dememesi için daha önce kendilerine mühlet verdiği kimseleri mühlet vermekle birlikte helak etmiş olduğunu zikretmektedir. Bu husus ise daha başka bir yerde genişçe açıklanmıştır.][930]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sağır bir kimse söylenen sözdeki bilgiyi bilemez. Gözleri görmeyen bir kimse ise şahısların sahip oldukları ileri derecedeki hikmeti idrak edemez. Kalpsiz bir şekilde eşyaya bakan yahut ilim ehlinin söyledikleri sözlere kalpsizce kulak veren kimseler de aynı şekilde hiçbir şeyi akledip kavramazlar. Çünkü bütün işin etrafında dönüp durduğu şey kalptir. İşte bu durumda da yüce Allah'ın: *"Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecek kalpleri, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun."* buyruğundaki hikmet de açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Böylelikle burada önceki âyetlerde olduğu gibi "gözü" zikretmemiştir. Çünkü burada söz gayb olan bir takım hususlar ve gözün görmesinin herhangi bir ilgi alanına girmeyen işlerin akıbetlerinden akıl ile kavranılan bir hikmet bağlamındadır.][931]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[İşte kalp de görmek özelliğine sahiptir. Çünkü onun görmesi asıl görmedir. Kör olması da asıl körlüktür. Çünkü yüce Allah: *"Çünkü gözler (i kör olmakla kişi) kör olmaz. Asıl göğüslerdeki kalpler kör olur."* buyurmuştur.][932]

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنّٰٓى أَلْقَى الشَّيْطَانُ
فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾

52. "Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına

930 en-Nübuvvât, 146, 156.
931 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IX, 311
932 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 638.

(kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir."* (Âyet 52) buyurmaktadır.

Denilse ki: İbn Abbas (radıyallâhu anh)'ın kıraatinde: "(ولا محدث): *(Senden önce ne kadar rasûl ve nebi) ve muhaddes (doğru ilhama mazhar olan ikişi) gönderdiysek"* ifadesi de vardır.

Şöyle cevap verilir: Bu kıraat mütevatir değildir. Sahih olduğu da bilinmemektedir. Usuliddin hususunda bunu delil göstermek caiz değildir. Bunun sahih olduğu farz edilse bile manası şudur: Muhaddes (kendisine bir takım ilhamlar telkin edilen kişi) bizden öncekiler arasında vardı ve bizden öncekilerin böyle birisine ihtiyaçları oluyordu. Bu da şeytanın kendisine yaptığı telkinleri nesh eder, iptal ederdi. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den başkasına ihtiyacı yoktur. Bundan dolayı bizden önceki ümmetlere bir tek nebi kâfi gelmezdi. Aksine bu nebi bazı hususlarda onları bir diğer nebiye havale ederdi. Yine onlar birden çok nebiye ihtiyaç duyarlar ve aynı zamanda muhaddes denilen ilham alan kimselere de ihtiyaç duyarlardı.

Şanı yüce Allah Muhammed ümmetini ise Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) sebebiyle bu gibi şeylere muhtaç etmediği gibi onun dışındaki nebilere ve rasûllere de muhtaç bırakmamıştır. Durum bu iken Allah nasıl onları muhaddes denilen ilhama mazhar kişilere muhtaç bırakabilir ki? Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sizden önceki ümmetler arasında muhaddes denilen kimseler vardı. Eğer benim ümmetim arasında böyle birisi bulunacaksa hiç şüphesiz ki bu Ömer'dir.

Görüldüğü gibi o bunu "eğer" şartına bağlı olarak zikretmiş ve kesin olarak ifade etmemiştir. Çünkü o ümmetinin kendisi dışında nebilere ihtiyacı bulunmadığı gibi herhangi bir muhaddese ihtiyaçlarının olmadığını biliyordu. Bu ümmet arasında muhaddes ister bulunsun ister bulunmasın. Bu durum ise bu ümmetin rasûllerin en mükemmeli ve en güzeli olan rasûlleri sayesinde kemal mertebesin-

de oluşundan dolayıdır. Bunlar da kendilerinden önceki ümmetlere karşılık onun ümmeti arasındaki bazı kimseler buna örnektir.][933]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Müşrikler Allah'a ibadet etmek ve onu tazim etmek maksadı ile secde etmediler. Onların secde etmeleri ancak şeytanın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in dili üzere *"Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan, ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan."* (Necm, 19-20) buyrukları arasına onların putlarını sözkonusu edişini ve: İşte bunlar o pek yüksek putlardır ve onların şefaatleri umulabilir, sözlerini telkin etmesi üzerine kendi tanrılarının tazim edildiğini işittikleri zaman secde etmişlerdi.[934] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendi dili üzere şeytanın böyle bir karıştırmayı yaptığını öğrenince korktu ve bundan dolayı üzüldü. Şanı yüce Allah da onun bu korku ve üzüntüsü sebebiyle onu teselli etmek ve rahatlatmak amacı ile: *"Senden önce ne kadar rasûl ve peygamber gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir"* diye başlayan buyruklarını *"Allah her şeyi bilendir. Hükmünü icra edendir."* buyruğuna kadar indirdi. Maksat ise nebi ya da rasûl vahyi okuduğu zaman şeytanın onun tilavetini karıştırmaya kalkışmasıdır.][935]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde o nebilerin getirdiklerinin hatadan korunmuş olduğunu ve şeytanın onların okumalarına kattığı bâtıl telkinleri nesh ettiğini de haber vermektedir. Yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir. Ta ki sonunda şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın. Muhakkak zalimler uzak bir ayrılık içindedirler."* (Âyet 52-53) buyurmuştur.

933 el-Fetava -Şerhu'l-Asbâhaniye-, V. 107.

934 Burada sözü geçen garanik kıssası tefsir kitaplarında meşhur olmakla birlikte senetleri sağlam değildir. Oryantalistler de müslümanların kitapları Kur'an-ı Kerim'e güvenlerini sarsma gayreti ile bunun üzerinde çokçalar eveleyip gevelemişlerdir. İmamlar arasından pek çok kimse onların bu görüşlerini reddetmek üzere öne atılmıştır. Aralarında özellikle de muhaddis üstad Muhammed Nasuriddin Elbani -Allah'ın rahmeti ona- hatırlatmak isterim. O bunu: "Nasbu'l-Mecânîk fi Nefsi Kıssati'l-Garanik" adlı risalesinde yapmıştır. Başkaları da bu şekilde reddiyeler yazmışlardır. Gerçek şu ki bu kıssa senedi itibari ile sabit değildir. Sabit olduğunu varsaysak bile bunun bu gibi kimselerin kanatlerine aykırı bir manası vardır.

935 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXI, 281.

Eğer: İbn Abbas'ın kıraatinde "(ولا محدث أ): (*Senden önce ne kadar rasûl ve nebi) yahut muhaddes (doğru ilhama mazhar olan kişi) gönderdiysek*" şeklinde olup Hakim, Tirmizi ve başkaları da bunu delil göstermiştir, denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Evvela bu kıraatin -eğer bir kıraat olduğu sabit ise- şunu belirtelim ki, sözün geri kalan kısmının bununla beraber nasıl geldiği bilinmemektedir. Bu kıraatin sahih olduğunu varsaysak bile ya yedi kıraattendir yahut da tilaveti nesh edilmiş olanlardandır. Her iki varsayıma göre âyet-i kerimenin diğer bölümlerinin nazmının muhaddes denilen kimselerin hatadan korunmuş/masum birisi olduğuna hiçbir şekilde delalet etmemektedir. Aksine o kıraatte nebi ve Rasûlün kıraatine telkinlerin nesh edildiği sözkonusu edilmekle birlikte muhaddesin hakkında sözkonusu değildir. Şâyet yüce Allah'ın şeytanın bizden önceki muhaddeslerin kalplerine bıraktığı telkinleri nesh ettiği sabit ise bu ona gelen bir vahiy yolu ile olmasını gerektirmemektedir. Aksine bu onun bu telkinleri nebilerin nübüvvetleri gereği verdikleri haberlere arz etmesi sûreti ile olurdu. Eğer onların söylediklerine muhalif olursa o taktirde reddedilen bir husus olurdu.][936]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: "*Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir.*" (Âyet 52) buyruğu ile ilgili olarak müslümanların ittifakla kabul ettiklerine göre onun tebliğleri arasında kesinlikle bâtıl yerleşemez. İster: Onun dili üzerinde Allah'ın nesh ettiği herhangi bir şey söylenmemiştir denilsin olsun, isterse de Allah'ın nesh ettiği şeyler onun dili üzere telkin edilmiştir denilmiş olsun. Her iki varsayıma göre şanı yüce Allah şeytanın telkinini nesh etmiştir, âyetlerini sağlamca yerleştirmiş, Allah her şeyi bilen ve her bir hükmünü sağlamca yerleştirendir. Bundan dolayı onun söylediği her bir şey hakkın ta kendisidir.][937]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: "*Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi*

936 es-Safdiyye, I. 256-257.
937 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVIII. 7.

bilendir, hükmünü icra edendir." (Âyet 52) buyurmaktadır. Bu şanı yüce Allah'ın indirmemiş olduğu ama en ileri ihtimalle Allah'ın indirdiğinin zannedildiği ve şeytanın telkin ettiği bir şeyin kaldırılmasıdır. Şanı yüce Allah şeytanın bu gibi telkinini nesh ettiğini haber vermektedir.][938]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir."* (Âyet 52) buyurmaktadır. İşte yüce Allah rasûle ve nebiye şeytanın sözleri arasına bıraktığı telkinleri nesh edeceğinin teminatını vermiş olmakla birlikte muhaddes denilen ilhama mazhar kimseler için böyle bir teminatı vermemiştir. Bundan dolayı İbn Abbas'ın ve diğerlerinin okudukları diğer kıraatte bu vardır. *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir."* Bu harfin (İbn Abbas'ın ve diğerlerinin okudukları şekilde: Yahut muhaddes bir kimse") tilavet olunan bir harf olmama ihtimali vardır -Allahualem-. Çünkü şanı yüce Allah muhaddesin tilavetine şeytanın telkinlerini nesh edeceğinin teminatını vermemiştir. Şeytanın telkinlerinin nesh edilmesi/hükümsüz kılınması ancak nebilere ve rasûllere verilmiş bir teminattır. Çünkü tebliğleri arasına şeytanın telkinlerinden herhangi bir şeyin yer etmesine karşı Allah tarafından koruma altında olan masumlar yalnız onlardır. Başkalarının ise buna karşı korunmaları/masumiyetleri gerekli değildir. İsterse başkaları Allah'ın takva sahibi gerçek dostlarından olsunlar. Çünkü bazı hususlarda günahları kendilerine bağışlanacak şekilde bir takım hatalara düşmemeleri, takva sahibi Allah'ın evliyası olmanın şartlarından değildir. Hatta mutlak olarak küçük günahları terk etmek dahi onlar için şart değildir. Hatta ve hatta arkasından tevbenin sözkonusu olacağı büyük günahları ya da küfrü terkleri ile onlar hakkında şart değildir.][939]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunun gibi bir zan yüce Allah'ın: *"Senden evvel ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek ... dosdoğru yola iletendir."* (Âyet 52-54) kadar buyruklarda sözü edilen şeytanın telkinleri kabilinden olabilir. Bizler bu âyet-i kerime hakkında daha başka bir yerde açıklamalar yapmış bulunuyoruz.

938 Minhâcü's-Sünne. V. 291.
939 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 66-67.

İnsanların ise âyet hakkında iki meşhur görüşleri vardır. Bununla birlikte onlar âyet-i kerimede geçen temenni (umniyenin mastarı) selef müfessirlerinin de kabul ettikleri gibi tilavet ve Kur'an demektir. Yüce Allah'ın: *"Onların arasında kuruntu dışında Kitabın ne olduğunu bilmeyen ümmiler de vardır. Onlar yalnız zan ediyorlar."* (Bakara, 78) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: "Temenni/tilavet lafzını kalbin temenni etmesi diye tevil edenlere gelince, bu husustaki açıklamalar daha farklıdır. Eğer âyet-i kerime her iki türü de kapsamakla birlikte tefsirde bilinen meşhur açıklama birincisidir. Kur'an'ın zahiri ve âyet-i kerimenin kat'i olarak kastettiği de budur. Çünkü bundan sonra yüce Allah: *"O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir. Ta ki şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın."* (Âyet 52-53) buyurmaktadır. İşte bütün bunlar ise eğer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) sözlü olarak söylemeyecek olursa soyut olarak kalpte kalacak şeylerden ibaret olamaz. Fakat kendisinin söylediğini zannettiği sözlerin bir kısmında bir takım intihaller ve benzeri şeyler bulunmuş olabilir. Bu da daha önce zikrettiklerimize uygundur.

Temenniye/tilavete bir sözün karışması eğer kaçınılmaz ise bu hususta da iki görüş vardır:

1. Yapılan bu telkin/söz karıştırma işitenlerin işitmesinde ortaya çıkmış olup rasûl bunu sözlü olarak söylememiştir. İşte bu Rasûlün sözüne söz bırakıp telkin etmenin caiz olmadığını söyleyerek âyeti tevil edenlerin görüşüdür.

2. Bu da genel olarak selefin ve onlara uyanların benimsediği kanaat olup telkin ve söz katma bizzat tilavetin kendisinde olmuştur. Nitekim âyetin de onun bağlamının da birden çok açıdan delalet ettiği budur ve birçok rivâyet de bu şekilde varid olmuştur. Bu telkinin olduğu gibi bırakılması hali dışında ise bunda herhangi bir sakınca yoktur. Fakat Allah eğer şeytanın yaptığı telkini nesh edip kaldıracak ve kendi âyetlerini sağlamlaştıracak olursa bunda hiçbir sakınca olmaz. Ayrıca -o telkinin bırakılması hali dışında- risaletin tebliğinde bir hata ya da bir yanlışlık da sözkonusu değildir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in risaletin tebliği hususunda hata üzere bırakılmaktan korunmuş/masum olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Nitekim o şöyle buyurmuştur: "Ben size Allah'tan herhangi bir hususu söyleyip aktaracak olursam onu alınız. Çünkü ben asla Allah adına yalan söylemem." Zaten böyle olmasaydı onun tebliği ile delil ortaya konulmuş olamazdı. Onun Allah'ın Rasûlü olması Allah'tan haber verdiği hususlarda doğru olmasını gerektirir. Doğruluk ise onun

tebliğinde herhangi bir yalan ve herhangi bir hata olmamasını ihtiva eder. Eğer Allah'tan diye verdiği haberlerde hata etmesi ve bu hata üzere bırakılması caiz/mümkün kabul edilirse o taktirde onun haber verdiği her şey Allah'tan olmaz.

Onun tebliğinde telkin ile sözün bırakılmasını kabul etmeyenler ise bundan kaçmışlar ve bunu yaparken de hayırlı bir maksat gütmüşlerdir. Böyle yapmakla da pek güzel yapmışlardır. Fakat onlara şöyle denilir (şeytan) telkinini bıraktı ama sonra (Allah) hükümlerini sağlamca yerleştirdi. Bu durumda bunda da bir sakınca kalmaz. Çünkü böyle bir uygulama bazı yönleri ile emir ve yasağın kendisine ulaştığı kimse için neshin gerçekleşmesine benzer. Kendisi eğer dilinden kaçırdığı bir sözün kaldırılmış olduğuna kesin olarak inanıyor ve tasdik ediyorsa hiç şüphesiz bu onun kaldırıldığını haber vermesinden daha büyük bir iştir.][940]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"O bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir."* buyruğu hakkında bu insanın içinden geçirdiği bir takım vesveselerdir demişlerdir. Seleften nakledilenleri kabul edenler ise şöyle derler: Bu tenkit edilmesi imkânsız sabit bir nakil ile gelmiş bulunmaktadır. Kur'an da: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir. Ta ki sonunda şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın. Muhakkak zalimler uzak bir ayrılık içindedirler. Ve ta ki kendilerine ilim verilenler bunun Rabbinden gelen hak olduğunu bilip, ona iman etsinler ve onunla kalpleri rahat ve huzur bulsun. Muhakkak Allah iman edenleri dosdoğru yola iletendir."* (Âyet 52-54) ile buna delildir deyip şöyle derler: Bu âyet-i kerimenin tefsirine dair rivâyetler tefsir ve hadis kitaplarında sabittir ve bilinmektedir. Kur'an da buna uygundur. Çünkü şanı yüce Allah'ın şeytanın telkinlerini nesh edip âyetlerini sapasağlam yerleştirmesi ise ancak âyetleri arasına katılanları kaldırmak için ve hakkı bâtıldan ayırd etmek için olur. Böylelikle onun âyetlerine başka bir şey karışmasın. Şeytanın bıraktığı telkinleri de kalplerinde hastalık bulunanlar ile katı kalpliler için bir fitne kılmıştır. Bu ise insanların açıkça işittikleri ve nefiste gizli (bir vesvese şeklinde) bâtıni olmaması halinde sözkonusu olur. Bu tür nesih sebebi ile ortaya çıkan fitne ise neshin diğer türü sebebi ile meydana gelen fitne kabilindendir.

940 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 190-191.

Hatta bu tür nesh diğer türe göre Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in doğruluğuna ve hevâsından uzak oluşuna daha açık bir delildir. Çünkü o önce verdiği bir emirden sonra ona muhalif bir emir verip her ikisi de Allah'tan geldiği ve bu hususta onun doğruluğu tasdik edildiğine göre şâyet kendiliğinden bir şey söyleyecek olursa hiç şüphesiz ikincisi Allah'tan gelen ve öncekini nesh edici olandır. Ve şüphesiz Allah'ın nesh edip kaldırdığı o söz böyle değil ise bu onun doğruluğa dayanıp sözünün hak olduğunun daha açık bir delili olur. Bu da Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın şu söylediği gibidir: Eğer Muhammed vahiyden bir şey gizlemiş olsaydı hiç şüphesiz: *"Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi ise içinde gizliyor, insanlardan korkuyordu. Halbuki Allah'tan korkman daha uygundu."* (Ahzâb, 37) âyetini gizleyecekti.[941]

Nitekim bâtıl yol ile kendisini tazim eden bir kimsenin hata dahi olsa söylediği her bir şeyi desteklemek istediğini görürüz. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in Allah'ın kendi âyetlerini muhkemleştirip şeytanın bıraktığı telkinleri nesh ettiğini beyan etmesi ise onun doğru olanı özellikle ortaya çıkardığına ve yalandan son derece uzak olduğuna daha açık bir delil olur. İşte risaletten maksat da budur. Şüphesiz o (sallallâhu aleyhi ve sellem) hem doğru sözlü olandır, hem de doğru sözlülüğü tasdik edilmiş olandır. İşte bundan dolayı onu yalanlamak hiç şüphesiz katıksız bir küfürdür.][942]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı Ebu Hayyan şöyle demiştir: Nefsinden gelip nefsinin kendi nefsin için sevdiği şey, o senin nefsinden gelen bir şeydir ve nefsini ondan vazgeçirip uzak tut. Nefsinden gelip kendi nefsin için nefsinin hoşlanmadığı şey ise şeytandandır. Ondan Allah'a sığın. İşte bu böyledir ve bunun sebebini Allah en iyi bilendir.

Mana cihetinden kahin ve şair kısımlarına ayırmaya gelince, -doğruyu en iyi bilen elbetteki Allah'tır- sebebi şudur: Söz haber ve inşa olmak üzere iki türlüdür.

Kahin ise doğruyu yalana karıştırarak gayb olan hususları haber verir. Kahinler katıksız olarak doğruyu getiremezler. Şeytan onlardan herhangi birisinin sözleri arasına bir şeyler kalplerine katıp karıştıracak olursa bu kattıkları nesh edilmez. Aksine onların çoğu yalancıdırlar. Yüce Allah'ın buyurduğu ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğunda kahinler ile ilgili hadisinde açıkladığı gibidir: "Onlar bir (doğru) söze yüz yalan katarlar." Fakat rasûl ve nebi -ile İbn

941 İbn Cerir, XXII, 13.
942 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 291-292.

Abbas'ın ve diğerlerinin kıraatindeki gibi "muhaddes/sezgi ve ilhama mazhar olan kişi"- böyle olmayıp "o şeytanın katacağını Allah iptal eder."

Herkesin kıraatinde ise (İbn Abbas'ın ve diğerlerinin kıraatinde olduğu gibi) "muhaddes" yoktur. Çünkü muhaddes kimselerin bir kısım hatalar üzerinde bırakılması ve şeytanın onun sözlerine telkin ettiği bir takım şeyleri sokuşturup nesh edilmemesi/kaldırılmaması mümkündür. Bu hususta o rasûl ile nebiden farklıdır. Çünkü onlar hakkında şeytanın bıraktıklarının nesh edilmesi ve Allah'ın âyetlerini sapasağlam yerleştirilmesi kaçınılmaz bir husustur. Çünkü o haktır. Muhaddes ise söylediklerini Rasûlün getirdiklerine arz etmekle emrolunmuştur.

Bundan dolayı Hudeybiye kıssasında, Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in ölümü hadisesinde, Furkan sûresi hakkında, Hakim b. Hizam ile anlaşmazlığa düşmesi hadisesinde muhaddes olmakla birlikte şeytan Ömer'e bazı telkinlerde bulunmuş, fakat nübüvvet nuru bu telkinleri ondan uzaklaştırmıştı.][943]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir."* buyruğunda "rasûl ve nebi" buyruğu geçmekte ve böylelikle "bir risalet"in her iki türü de kapsadığını zikretmekle birlikte onlardan birisini özel olarak rasûl olduğunu dile getirmektedir. İşte Allah'ın emrine aykırı duranlara risaletini tebliğ etmesini emretmiş olduğu mutlak rasûl böyle bir kimsedir. Nuh gibi. Sahih'te sabit olduğuna göre o yeryüzündekilere gönderilmiş ilk rasûldür. Ondan önce de Şit ve İdris gibi nebiler vardı. Her ikisinden önce de Adem bir nebi idi. İbn Abbas dedi ki:[944] Adem ile Nuh arasında hepsi İslâm üzere on nesil geçmiştir. İşte o nebilere Allah'tan vahiy gelir ve onlara kendilerine iman ettikleri için yanlarında bulunan müminlere neleri yapmaları ve onlara neleri emredeceklerine dair Allah'tan vahiy gelirdi.][945]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ümmetin selefi, imamları ve onlara tabi olanlar ittifakla şunu kabul etmişlerdir. Allah'ın kitabında haber verdiği ve onun Rasûlünden sabit olduğu üzere nebiler arasından -Allah'ın salat ve selâmı onlara- tevbe ettikleri bir takım günahları olmuştur. Şanı yüce Allah ayrıca bu tevbe ile onların derecelerini yükseltmiştir. Çünkü yüce Allah çokça tevbe edenleri de sever, arınıp temizlenenleri de sever. Onların masum niyetleri/hatadan korunmaları ise işledikleri günah ve

943 Mecmû'u'l-Fetâvâ, II. 52.
944 Daha önce kaynakları Bakara Sûresi'nde gösterildi.
945 en-Nübuvvât, 173.

hatalar üzere düzeltilmeden bırakılmaları hakkında sözkonusudur. Şüphesiz nebiler dışındakiler için tevbe de sözkonusu olmamak üzere hata yoluyla günah işlemek mümkündür. Ama şanı yüce Allah nebilerin bu hatalarını düzeltmelerine imkân verir ve onlara gereken beyanı yapar. Nitekim yüce Allah: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına (kulak verenlerin kalplerine) bir şey (bir takım şüpheler) katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir. Ta ki sonunda şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın. Muhakkak zalimler uzak bir ayrılık içindedirler."* (Âyet 52-53) buyurmaktadır.][946]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Senden önce ne kadar rasûl ve nebi gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir."* (Âyet 52) buyruğu ile: *"Ta ki sonunda şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın. Muhakkak zalimler uzak bir ayrılık içindedirler. Ve ta ki kendilerine ilim verilenler bunun Rabbinden gelen hak olduğunu bilip, ona iman etsinler ve onunla kalpleri rahat ve huzur bulsun. Muhakkak Allah iman edenleri dosdoğru yola iletendir."* (Âyet 53-54) buyruklarında yüce Allah kalpleri üç kısma ayırmış bulunmaktadır:

Kasvetli/katı kalp, hastalıklı kalp, Allah'tan korkan mümin kalp. Çünkü kalpler ya hakka karşı itiraf ederek ve boyun eğerek yumuşamayan katı kalplerdir yahut da donmuş ve kaskatı kesilmiş kalplerdir.

Birincisi şekil almayan, üzerine imanın yazılmadığı kendisinde ilmin resmedilmediği taş düzeyinde kurumuş ve donmuş katı kalptir. Çünkü bunların olması için bunları kabul edebilecek yumuşak bir yere ihtiyaç vardır.

İkinci kalp ya yumuşaklığı ile birlikte güçlü oluşundan ötürü hakkın kendisinde kaybolmayacak şekilde sabit durduğu yahut da zayıf ve çözülüşe müsait olmakla birlikte yumuşaklığı bulunan bir kalptir. İşte hastalıklı olan kalp ikinci türdür. Birincisi ise güçlü yumuşak türdür.

Çünkü kalp de mesela el gibi bedenin azaları durumundadır. El ya donuk, kuru, hiçbir şekilde eğilip bükülmeyen ve bir şey yakalayamayan bir durumdadır. Yahut da şiddetle yakalayabilecek bir haldedir. İşte o katı kalbe örnektir. Yahut da el zayıf, hastalıklı ve aciz -zayıflığından ve hastalığından ötürü- olur.

946 Câmiu'l-Mesâil, I, 291.

Bu da hastalığı bulunan kalbe örnektir. Yahut da el kuvvetle ve yumuşaklıkla yakalayabilecek durumdadır. Bu da bilen ve merhametli olan kalbe örnektir. Merhameti sayesinde katı olmanın dışında kalmış ilmi sayesinde de hastalıktan kurtulmuştur. Çünkü hastalık şüphe ve tereddütlerden meydana gelir.

İşte bundan dolayı bunların dışındakileri ilim, iman ve korku ve itaat ile nitelendirmiştir. Yüce Allah'ın: *"Ve ta ki kendilerine ilim verilenler bunun Rabbinden gelen hak olduğunu bilip ona iman etsinler ve onunla kalpleri rahat ve huzur bulsun."* buyruğunda ilmin imanın kılavuzu olduğuna delildir. Yoksa ilim ehli kelamcılardan bir kesimin vehmettikleri gibi iman derecesinin üstüne yükseldikleri manasına değildir. Aksine onlar hem ilme hem imana sahiptirler. Yüce Allah'ın: *"Fakat onlar arasından ilimde yüksek bir dereceye erenlerle müminler sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler."* (Rûm, 162); *"Kendilerine ilim ile imanın verilmiş olduğu kimseler diyecekler ki: Andolsun ki Allah'ın kitabında (belirttiği) diriliş gününe kadar eğlendiniz."* (Rûm, 56) buyruklarında olduğu gibi.

Buna göre yüce Allah'ın: *"İlimde derinleşmiş olanlar ise: Biz ona inandık, hepsi Rabbimizin nezdindendir derler."* (Âl-i İmrân, 7) buyruğu da bu âyetin bir benzeridir. Çünkü yüce Allah burada kendilerine ilim verilenlerin onun Rabblerinden gelen hak olduğunu bildiklerini haber verirken orada da onların müteşabih buyruklar hakkında: *"Ona iman ettik, hepsi Rabbimizin nezdindendir."* dediklerini haber vermektedir. Her iki husus da başkaları için şüphe ve tereddüte düşülecek yerlerdir. Orada müteşabihden söz edilmekte iken burada da şeytanın telkin ettiği Allah'ın nesh edip sonra da kendi âyetlerini sağlamca yerleştirdiği hususlar sözkonusu edilmektedir. Burada muhkemi Allah'ın sonradan nesh edip şeytanın telkin ettiği şeylerin zıddı olarak sözkonusu etmektedir. Bundan dolayı önceki müfessirlerden bir kesim: Muhkem nesh edici buyruklardır, müteşabih ise nesh olunanlardır demişlerdir. Onlar -Allah en iyi bilendir- bu söyledikleri ile yüce Allah'ın: *"O şeytanın katacağını Allah iptal eder sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir."* buyruğunu kastetmişlerdir. Buradaki nesh/iptal etmek ise Allah'ın daha önce şeriat olarak koyduğu hükmün kaldırılması değil şeytanın bıraktığı telkinlerin kaldırılması demektir.

Daha sonra bunun açıklamasına işaret etmiştim. O da şudur: Şanı yüce Allah muhkemi kimi zaman müteşabihin karşıtı kimi zaman nesh edilenin karşıtı olarak ortaya koymuştur.

Selefin genel ıstılahına göre nesh olunanın kapsamına ağır basan bir karşıt gerekçeden ötürü zahiri anlamı terk edilen her zahir buyruk da dahildir. Umum ifade eden nassın tashih edilmesi mutlak lafzın kayıtlandırılması gibi.

Şüphesiz ki böyle bir müteşabih iki manaya gelme ihtimalini taşımakta ve bunun kapsamına da mücmel buyruklar da girmektedir. İşte bundan dolayı o müteşabihtir. Onun muhkemliği ise kastolunmamış fakat kastolunduğu zannolunan şeyi kaldırmak sûretiyledir. İşte hükmü kaldırılan da böyledir. Çünkü onun hepsi hakkında şeytanın Kur'an manaları arasına bıraktıkları şeylerin bir neshi sözkonusudur. Bundan dolayı onlar (Kur'an hakkında konuşacak kimselere) peki nesh edeni nesh edilenden ayırd edecek bilgin var mı derlerdi. Çünkü nesh edici bilinecek olursa muhkem olan da bilinmiş olur. İşte buna dayanarak muhkem ve nesh olunan/mensuh demek -muhkem ve müteşabih denilebildiği gibi- doğru olur.

Bundan sonra yüce Allah'ın: *"O şeytanın katacağını Allah nesh/iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir/muhkemleştirir."* buyurmak sûretiyle bütün âyetleri muhkemleriyle müteşabihleri ile "muhkem kılınmış" âyetler olarak ifade etmektedir. Nitekim bir başka yerde: *"Elif, lâm, râ. Bu âyetleri muhkem kılınmış sonra geniş geniş açıklanmış bir kitaptır."* (Hud, 1) ve: *"İşte bunlar hakim/hikmeti sonsuz muhkem ve sapasağlam kılınmış kitabın âyetleridir."* (Yunus, 1) buyrukları da -iki görüşten birisine göre- böyledir. Orada yüce Allah âyetleri muhkem ve müteşabih olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Nitekim: *"Onun âyetlerinin bir kısmı muhkemdir. İşte onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihtir."* (Âl-i İmrân, 7) buyurmaktadır. İşte bu müteşabih buyruklar Rahman olan Allah'ın indirdiklerindendir. Yoksa şeytanın telkin edip Allah'ın nesh ettiklerinden değildir. Böylelikle Kur'an-ı Kerim'de muhkem bazen müteşabihin karşıtı olarak kullanılmış olur. Bu durumda hepsi (muhkemi ile müteşabihi ile) Allah'ın âyetlerindendir. Kimi zaman da şeytanın telkin edip bıraktığı ve Allah'ın nesh ettiği sözlerin karşıtı olarak kullanılır.

Kimi insanlar da bunu yüce Allah'ın mutlak olarak nesh ettiği buyrukların karşıtı olarak kabul eder. Öyle ki: Bu âyet-i kerime mensuh değil muhkemdir der ve mensuhun muhkem olmadığını ifade eder. İsterse yüce Allah onu daha önce indirmiş olsun. Bunu da yüce Allah'ın: *"Allah iptal eder/nesh eder."* ve: *"Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir/muhkemleştirir."* buyruğunun zahirine uyarak böyle yapar.

Bu anlatılanların özeti şudur: "Muhkem kılmak" bazen indirilen buyruklarda/tenzilde sözkonusu olur. Bu taktirde onun karşıtı şeytanın telkin edip bıraktıklarıdır. Allah tarafından indirilmiş olan muhkem de Allah'ın muhkemleştirdiği yani başkasına benzerlikten ayrı bıraktığı ve kendisinden olmayandan açıklanıp ayrı tutulduğu buyruklardır. Çünkü ihkam/muhkemleştirmek ayırmak, ayırdedilmesi-

ni sağlamak, aradaki farkı ortaya çıkarmak ve bir şeyin kendisi ile tahakkuk edeceği şekilde ve sağlamlığını ortaya koyacak sûrette tahdid edilip sınırlandırılması demektir. Bundan dolayı onun kapsamına bir şeyleri dışarıda tutmak manası da sınırları tespit etmek manası da girer. Çünkü dışarıda tutmak onun manasının bir parçasıdır ama manasının tamamı değildir.

Aynı zamanda "ihkam" daha önce teşri edilmiş bulunan ve ıstılahi manasını ifade eden neshin karşıtı kabul edenlere göre tenzilin/indirilen hükmün bırakılması anlamında da kullanılır. Yahut da -ki bu selefin görüşüne daha yakındır- şöyle denilebilir: Onlar ister bir hükmün kaldırılması olsun ister zahirinin delaletinin kaldırılması olsun her bir kaldırmaya nesh adını veriyorlardı. Şeytanın onun okumasına bir şeyler bırakması ise bazen tebliğ edilen lafzın kendisinde olabilir, bazen de kendisine tebliğ edilenin işitmesinde olabilir, bazen de onu anlamasında olabilir. Yüce Allah'ın: *"O gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar."* (Ra'd.17) buyruğunda olduğu gibi. Bilindiği üzere hükmü yahut onun bir delaleti kaldırılmış bulunan bir nassı işiten bir kimsenin o okumasına şeytan o nesh olunanın arkasından bir şeyler telkin edebilir. Ama şanı yüce Allah hükmün kaldırılmasının ve muradın açıklamasının kendisi ile hâsıl olduğu nesh edici ile âyetlerini muhkemleştirir. İşte bu şekildeki anlayışa göre müteşabih bu itibarla nesh olunandır demek de doğru olur. Allah en iyi bilendir.][947]

ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَأَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾

61. "Bu (böyledir). Çünkü Allah geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. Ve çünkü Allah her şeyi işitendir, görendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bu (böyledir). Çünkü Allah geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar."* Katmak ise dönemsel hareketin sebebi ile gerçekleşir. Nitekim gece ile gündüzün değişmesinin gece karanlığının gündüzü bürümesinin, gündüzün aydınlığının gecenin üzerine dolanmasının sebebi günlük harekettir. Şanı yüce Allah ise taneyi ve çekirdeği çatlatan, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkartandır. Sabahın aydınlığını da karanlık içinden yarıp çıkartan, geceyi bir sükun bulma zamanı, güneşi ve ayı birer hesap aracı kılan odur. Şanı yüce Allah taneyi ve çekirdeği yarıp çıkartmayı sözkonusu ettikten sonra sabahı yarıp çıkaran ol-

947 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIII, 270-274.

duğunu da zikretmektedir. Çünkü o sabahı yarıp çıkarttığı geceyi ve gündüzü de yarattığı şeyleri tamamlayıcı gelişmesini sağlayıcı ve maslahatına olan şeylerin hâsıl olmasının sebebi kılmıştır. Bu da güneşin ve ayın musahhar kılınıp onların da hikmet bakımından adalete uygun bir hesap ile yaratılıp hiçbir şeyin gerçek vadesinden geri kalmaması sûretiyle hâsıl olur. O her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah mukadderatı tayin edilen vakitlere doğru sevk eder.][948]

ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

62. "Bu (böyledir). Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır. Şüphesiz ki Allah pek yücedir, büyüktür."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Bu (böyledir). Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır."* (Âyet 62) buyruğu ile: *"İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var?"* (Yunus, 32) buyrukları da bu türdendir. Bilindiği üzere Allah'tan başka kendisine tapınılan varlıklar var edilmiş ve yaratılmış varlıklardır. Fakat bunlara ibadet de bâtıldır, kendileri de bâtıldır. Çünkü ibadet ile onlardan gözetilen maksadın varlığı sözkonusu değildir. Bundan dolayı fukaha "ibadet bâtıl oldu, akit bâtıl oldu" derler. Yüce Allah da: *"Amellerinizi iptal etmeyin/boşa çıkarmayın."* (Muhammed, 33) buyurmaktadır. İptal ise ihkakın zıddıdır. Şanı yüce Allah da: *"Kâfir olup Allah'ın yolundan alıkoyanların amellerini (Allah) iptal eder/boşa çıkartır. İman edip salih amel işleyenler ve Muhammed'e indirilene -ki o Rabblerinden gelen hakkın ta kendisidir- iman edenlerin ise (Allah) günahlarını bağışlar ve hallerini ıslah eder."* (Muhammed, 1-2) buyurmaktadır.][949]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da yüce Allah'ın: *"Bu (böyledir). Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Ondan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır."* buyruğu gibidir. Bâtıldan maksat faydası olmayan şeydir. Allah'tan başka hiçbir şeye ibadetin faydası da olmaz.][950]

948 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, I, 435-436.
949 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 434.
950 er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 215-216.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذٰلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾

70. "Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olan her şeyi bilir. Şüphesiz ki bütün bunlar bir kitaptadır. Gerçekten bu Allah'a çok kolaydır."

Tefsiri:

[İbn Abbas dedi ki: Şanı yüce Allah mahlûkatı onların ne amellerde bulunacağını bildiği halde yarattı. Sonra ilmine: Kitap ol dedi. Hemen kitap oluverdi. Sonra da: *"Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olan her şeyi bilir. Şüphesiz ki bütün bunlar bir kitaptadır. Gerçekten bu Allah'a çok kolaydır."* (Âyet 70) buyruğunda bunun doğrulayıcı hitabını indirdi.[951]][952]

وَإِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكُمْ اَلنَّارُ وَعَدَهَا اللهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

72. "Onlara âyetlerimiz apaçık okunduğu zaman o kâfirlerin inkârlarını çehrelerinden anlarsın. Neredeyse onlara âyetlerimizi okuyanların üzerine hücum edip çullanacaklar. De ki: "O yaptığınızdan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Ateştir o, Allah onu kâfirlere vaat etmiştir. O ne kötü bir dönüş yeridir!"

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"O kâfirlerin inkârlarını çehrelerinden anlarsın. Neredeyse onlara âyetlerimizi okuyanların üzerine hücum edip çullanacaklar."* buyurmaktadır. Buna sebep ise sima/yüzün görünüşü ve alametten farklı olarak çalışmanın ve yorgunluğun yalnızca yüzlerde görülen bir şey olmayışıdır.][953]

اَللهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾

951 ed-Durru'l-Mensur, IV, 369'da belirtildiği üzere İbn Ebu Hatim ve İbn Merdûye rivâyet etmişlerdir.

952 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 382.

953 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 219.

75. "Allah meleklerden ve insanlardan rasûller (elçiler) seçer. Muhakkak Allah her şeyi işitendir, her şeyi görendir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller seçer."* buyurmaktadır. Böylelikle onun hem insanlar arasından bir takım elçiler hem de melekler arasından bir takım elçiler seçtiği açıkça görülmektedir.][954]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller/elçiler seçer."* Şanı yüce Allah melekler arasından Cebrail'i insanlar arasından Muhammed'i seçti. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'in kendisi olan ilahi söz bazen bunun sözü bazen bunun sözü diye izafe edilir. Nitekim yüce Allah: *"Büyük bir güç sahibi, arşın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir."* (Tekvir, 19-21) buyruğunda olduğu gibi. Buradaki rasûl/elçi Cebrail'dir. Yüce Allah bir başka âyet-i kerimede de: *Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız! O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir."* (Hâkka, 40-43) buyurmaktadır.

Buradaki rasûl/elçi ise Muhammed'dir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i onların her birisine "rasûl/elçi" lafzı ile izafe etmiştir. Çünkü bu rasûl kendisini gönderenden tebliğ eden birisidir. Burada "o bir meleğin sözüdür, bir nebinin sözüdür" demeyerek bu beşerin sözüdür diyenin kâfir olduğunu da ifade buyurmuştur. Nitekim bu husus el-Vahid denilen Velid b. Muğire'den zikredilmiş bulunuyor.[955] Yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de: *"Gerçek şu ki Allah size bir zikir indirmiştir. İman edip, salih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Allah'ın apaçık âyetlerini size okuyan bir rasûl (gönderilmiştir)."* (Talak, 10-11) buyurmuştur. Bilindiği gibi Rasûlün bizzat kendisi inmemiştir. Aksine burada rasûl indirilen zikirden bedel olarak sözkonusu edilmiştir. Çünkü Zikri/Kur'an'ı getiren rasûldür.

954 es-Safdiyye. I. 204.

955 Kasıt el-Velid b. Muğire olup yüce Allah'ın: "- Başbaşa bırak beni, tek başına yarattığım. Kendisine uzun boylu mal verdiğim, ve hazır bulunacak oğullar, ve kendisine alabildiğine nimetler verdiğim kimse ile. Sonra daha da arttırmamı umar. Asla! Çünkü o âyetlerimize karşı çok inatçıdır. Ben onu sarp yokuşa sardıracağım. Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti. Kahrolası ne biçim ölçtü, biçti. Tekrar tekrar kahrolası ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı. Ve hemen dedi ki: "Bu nakledilegelen bir sihirden ibarettir. "Bu insan sözünden başka bir şey değildir." (Müddessir, 11-25) buyruklarına işaret edilmektedir.

Melek rasûl ile beşer rasûl ve indirilen ilahi zikir birbirlerinden ayrılmaz olduklarından ötürü birilerinin sabit olması diğerlerinin de sabit olmasını gerektirir. Onlardan birisine iman etmek diğerlerine iman etmeyi gerektirir. Kur'an-ı Kerim'in hak olması Cebrail'in de Muhammed'in de hak olmasını gerektirir. Aynı şekilde Muhammed'in hak olması Cebrail'in ve Kur'an'ın hak olmasını. Cebrail'in hak olması da Kur'an'ın ve Muhammed'in hak olmasını gerektirir.

İşte bu sebeple yüce Allah meleklere iman ile kitaplara ve rasûllere imanı: *"O Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti. Müminler de. Onların her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı."* (Bakara. 285) buyruğunda olduğu gibi bir arada sözkonusu etmiştir.][956]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller/elçiler seçer."* buyruğunda önce onlarla söze başladı. Genelde daha faziletli ve daha şerefli olan ile başlanılır. Daha faziletli ve daha şerefli olan öncelenir. Nitekim yüce Allah: *"İşte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği nebiler, sıddikler, şehidler ve salihlerle birliktedirler."* (Nisa. 69) buyruğunda da aynı şekilde daha kâmil ve daha üstün olanlar ile başlamıştır.

Buna cevaba gelince: Çoğu zaman daha üstün olmayan ile de başlandığı görülebilir. Hatta çeşitli sebeplerden dolayı herhangi bir şey ile de başlanabilir. Yüce Allah'ın: *"Hani Biz peygamberlerden senden Nuh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ... ahitlerini almıştık."* (Ahzâb. 7) buyruğunda olduğu gibi. Bu ise Nuh'un İbrahim (aleyhisselâm)'dan daha faziletli olduğuna delil değildir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de en faziletli olandır. Yine yüce Allah'ın: *"Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar iman eden erkeklerle iman eden kadınlar."* (Ahzâb, 35) buyruğu da müslüman olanın müminden daha faziletli olduğuna delil değildir. Belki de yüce Allah'ın onları sözkonusu ederek başlaması -Allah en iyi bilendir- meleklerin yaratılışlarının ve elçilik görevlerinin (zaman itibari ile) daha önce oluşundan dolayı olabilir. Çünkü melekler cinlere ve insanlara elçi olarak gönderilmişlerdir. Bu sebeple yaratılışta ve risalette daha önce olanları var oluş sıralamalarına göre zikretmiş olmaktadır.

Yine yüce Allah: *"Dilediğine kızlar ihsan eder, dilediğine de erkek evlat bağışlar"* (Şura, 49) buyurmaktadır. Erkekler ise dişilerden faziletlidir. Yine yüce Allah: *"Andolsun incire ve zeytine."* (Tin. 1); *"Andolsun güneşe ve aydınlığına."* (Şems. 1); *"Her ikisinde de meyveler, hurmalıklar ve nar (bahçeleri) vardır."* (Rahman. 68) ve buna benzer daha başka buyruklar. Bu yerlerin hiçbirisinde öne almak,

956 el-Cevâbu's-Sahîh. V, 312-313.

önce anılarak başlananın daha üstün olduğuna delil değildir. Böylelikle öncelikle sözkonusu edilmenin üstünlük ve faziletin ayrılmaz bir gereği olmadığı bilinmiş olmaktadır.][957]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah meleklerden ve insanlardan rasûller/elçiler seçer."* buyurmaktadır. Zikrolunduğuna göre o Allah'ın melekler arasından seçtiği Rasûlün sözüdür. O da bu sözü insanlar arasından seçtiği Rasûlün üzerine indirmiştir. Bu sebeple: *" Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür. O bir şair sözü de değildir, ne kadar az inanırsınız! Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp, ibret alırsınız! O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir. Eğer bazı sözleri uydurup, bize isnad etseydi, Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik. Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı. Doğrusu o takva sahipleri için bir öğüttür. Aranızda yalanlayanlar olduğunu da elbette biliriz biz. Ve şüphesiz ki o kâfirler için bir hasrettir. Ve muhakkak ki o kesin bilginin gerçeğidir. O halde büyük Rabbini adı ile tesbih et."* (Hâkka. 40-52) buyurmaktadır.

Yüce Allah her iki rasûl/elçiyi de kendisi hakkında uyandırılması mümkün olan şüpheden tenzih etmiş bulunmaktadır.

Meleği şeytan olmaktan, insanı da şair ya da kâhin olmaktan tenzih etmiş ve bunun kesin delilini ve belgesini de açıklayarak: *"Onu şeytanlar indirmemiştir. Bu onlara yaraşmaz ve zaten bunlara güçleri de yoktur. Çünkü onlar işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır."* (Şuarâ. 210-212) buyurmuştur.

Böylelikle yüce Allah onların/şeytanların onu indirmelerinin kendileri ile bağdaşmadığını, aksine bu işi yapmalarının kendilerine yasaklanmış olduğunu, böyle bir işi de onların yapmak istemediklerini beyan buyurmaktadır. Çünkü o (vahiy) onların maksatlarına aykırıdır. Hem onlar böyle bir şeyi isteyecek olsalardı yine bundan aciz olurlardı. Buna güçleri yetmezdi. Çünkü onlar Kur'an'ı mele-i âlâdan işitmekten alıkonulmuşlardır. Onlar ancak işitmedikleri şeyleri değil, işitmiş oldukları şeyleri indirebilecek güce sahiptirler. Çünkü bir fiili işleyen bir kimse onu ancak yapmak isteyip ona güç yetirebildiği taktirde yapabilir.

Böylelikle yüce Allah'ın *"Bu onlara yaraşmaz."* (Şuarâ. 211) buyruğu onların o kitabın indirilmesini istemediklerini, buna karşılık *"Ve esasen buna güçleri de yoktur."* (Şuarâ. 211) buyruğu da onu indirmekten aciz olduklarını açıklamaktadır.

957 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 385-386.

Onların onu istemeyişlerine gelince, çünkü bu onlar için yaraşmaz, gerekmez. (ينبغي) fiili müzari bir fiil olup (بغي ، يبغي) den gelir ve bu istedi ve diledi demektir. Yaraşmayan ve gerekmeyen ise bu eylemin öznesi içindir. Yani onu istemeyen ve dilemeyen o kişidir. Bu da ya onun böyle bir işi yapmak istemeyişinden dolayıdır yahut da bu işi yapmasına engel olunduğundan dolayıdır. Şeytan ise yalanı ve günahkârlığı ister. O doğruluğu ve salahı istemez.

Rasûlün getirdikleri ise şeytanın diledikleri şeylerle en ileri derecede çelişir. Yeryüzünde şeytanların maksatlarına Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinden ve onun üzerine Kur'an'ın indirilmesinden şeytanların maksatlarına daha büyük çapta aykırı hiçbir durum yoktur. Dolayısıyla şeytanlar ancak zıddı olan şeyleri istedikleri bir işi yapmaktan uzak dururlar. Aynı zamanda onlara bu işi yapmaları da engellenmiştir. Çünkü bu iş onlara uymaz ve onlardan beklenemez. Nitekim sihirbaz bir kimsenin de bir nebi olmaması gerekir. Yalan ve günahkârlıkla tanınan birisinin de -bununla birlikte- nebi olmaması gerekir. Hatta bir hakim, bir şahit ve bir müfti dahi olmaması gerekir. Çünkü yalancılık ve günahkârlık hüküm vermenin şahitliğin ve fetvanın maksadı ile çelişir. Aynı şekilde şeytanın karakterindeki yalanı ve günahkârlığı isteme özelliği doğruluğun ve adaletin en ileri derecesinde bulunan bir tek yalanı ve bir tek zulmü dahi ihtiva etmeyen böyle bir kelamı indirmeleri ile taban tabana zıttır.

Bundan sonra yüce Allah: *"Esasen buna güçleri de yoktur."* (Şuarâ, 211) buyurmaktadır. Çünkü onlar bu sözü işitip dinlemekten semanın korunduğu yalın alevli ateşler sebebiyle alıkonulmuşlardır. Nitekim cinler hakkında da: *"Gerçekten biz göğe doğru yükselmek istedik de onun güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş olduğunu gördük. Hâlbuki gerçekten biz dinlemek için bir yer bulup oturuyor idik. Şimdi ise kim dinlese kendisini bekleyen alevli bir ateş bulur."* (Cin, 8-9) buyurmuştur.

Bizler bu haberin mütevatir olarak geldiğini, semanın bundan önce insanların alışmadıkları bir şekilde korunmuş bulunduğunu ve insanların bunu gözleriyle gördüklerini zikretmiş bulunuyoruz. Onlar şeytanların kovalanmaları maksadıyla atılan alevli atış tanelerine dair kendilerine verilmiş olduğu haberi gözleriyle görmüşlerdi. Böylelikle onların mele-i âlâyı dinlemelerine engel olundu. Bu atışın umumi ve oldukça şiddetli oluşundan ötürü kâfirler de bunu gözleriyle görmüşlerdi. Öyle ki yıldız kaymaları ile ilgili bilinen ve alışılmış hal bununla bozulmuş oluyordu. İşte bu da olağanüstü bir sebebin varlığına delil idi. O sırada ise yeryüzünde risalet iddiasında bulunmanın dışında alışılmadık herhangi bir hadise de meydana gelmemişti. Çünkü ilahi kelamın üzerine nazil oluşu kabilinden ondan önce kimsenin böyle bir iddiası bilinmiyordu. Zira Mûsâ (aleyhisselâm)'a Tevrat

yazılmış olarak indirildi. Tevrat ona kısım kısım, ayrı ayrı ve hıfzedilecek şekilde telkin edilerek ona nazil olmadı ki ayrıca semadan haberlerin hırsızlama yoluyla dinlenmemesi için korunmasına ihtiyaç doğmadı.][958]

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾

77. "Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin, Rabbinize ibadet edin. Hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Rükû edin, secde edin."* buyruğuna gelince. Şüphesiz ki bu namaz secdesine dair bir emirdir. Bundan dolayı bunun hakkında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bunun yüce Allah'ın: *"Rabbine itaat et, secdeye kapan, rükû edenlerle beraber rükû et."* (Âl-i İmrân, 43) buyruğunda olduğu gibi rükû emri verilmiştir denildiği gibi bu hem rükûa dair hem de işitilmesi sırasında secde etmeye dair verilmiş bir emir olmasının önünde bir engel olmadığı da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: *"Allah'a secde ve ibadet edin."* (Necm, 62) buyruğu ile: *"Secde et ve yaklaş."* (Alak, 19) buyruğu da (böyledir). Öbürü ise namazdaki secdedir. O ona mahsustur denildiği gibi bu aynı şekilde bir sebep olmasına da engel değildir de denilmiştir. Tıpkı tilavet âyetleri ve secde etmenin aynı zamanda Kur'an'ın dinlenmesinin akabinde namazda da secde etmeyi ihtiva etmesi gibidir.][959]

وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ
مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا
لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا
الصَّلَاةَ وَاٰتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ
النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

78. "Atanız İbrahim'in milleti (dini)ne (uyunuz). Önceden de bu (Kur'an)'da da sizi "müslümanlar" (diye) O" adlandırdı. Ta ki rasûl size şahit olsun. Siz de insanlara karşı şahitlik ede-

958 el-Cevâbu's-Sahîh, V, 347-351.

959 el-Müstedrek Ala Mecmuil Fetava -baskı aşamasında-.

siniz. İmdi namazı dosdoğru kılın, zekatı verin ve Allah'a güvenin. Mevlanız Odur. O ne iyi ve ne güzel mevla, ne iyi ve ne güzel yardımcıdır."

Tefsiri:

[Yüce Allah diğer âyet-i kerimede: *"Allah (yolun)da da hakkıyla cihad edin. Sizi o seçti. Dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milleti (dini)ne (uyunuz)."* Şanı yüce Allah dinde bize genel ve vurgulu bir ifade ile herhangi bir zorluk ve sıkıntı vermediğini haber vermektedir. Buna göre her kim Allah'ın emrettikleri arasında zerre ağırlığınca bir zorluk ve sıkıntı olduğuna inanacak olursa Allah'ı ve Rasûlünü yalanlamış olur. Peki ya emrolunan işin herhangi bir menfaatinin ve bizim için bir maslahatının bulunmadığı bir fesat ve bir zarar olabileceğine inanan kimsenin durumu ne olur? Bundan dolayı Allah'ın ve Rasûlünün verdiği emirlerde bizim için bir darlık ve sıkıntı bulunmadığına göre bu hususta bir darlık ve sıkıntı ancak münafıklıktan dolayı kabul edilebilir. Nitekim yüce Allah: *"Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* (Nisa, 65) buyurmuştur.][960]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah altı milleti/din mensuplarını sözkonusu ettiği ve kendileri için menasiki ve mabedleri takdir etmiş olduğunu da özellikle de İbrahim milletini zikrettiği o Hacc Sûresi'nin sonlarında da: *"Allah (yolun)da da hakkıyla cihad edin. Sizi O seçti. Dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milleti (dini)ne (uyunuz). Önceden de bu (Kur'an)da da sizi "müslümanlar" (diye) O adlandırdı."* buyurmaktadır.][961]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Allah yolunda da hakkıyla cihad edin. Sizi O seçti, dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milletine (dinine uyunuz). Önceden de, bunda da sizi Müslümanlar diye O adlandırdı; ta ki Rasûl size şahit olsun, siz de insanlara karşı şahitlik edesiniz."* buyurmaktadır. Cumhura göre mana şöyledir: Allah onlara hem Kur'an'ın nüzulünden önce hem de Kur'an-ı Kerim'de "müslümanlar" adını vermiştir.][962]

960 Câmiu'l-Mesâil, II, 370.
961 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 70.
962 Minhâcü's-Sünne, I, 17.

MÜ'MİNÛN SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir. 118 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾

1. "Müminler gerçekten felah bulmuşlardır."

Tefsiri:

[Ahmed, Muhammed b. Sîrin'den rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) yüce Allah: *"Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler."* (Âyet 1-2) buyruklarını indirinceye kadar namazda iken gözlerini kaldırıp semaya bakıyordu. Bu buyruk nazil olduktan sonra gözü secde ettiği yerin ötesine bakmıyordu.[963]][964]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine İbn Sîrin'den ve başkalarından rivâyete göre[965] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ashabı namazda iken gözlerini kaldırıp semaya bakıyorlar ve sağa sola da bakıyorlardı. Nihâyet şu: *"Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler."* (Âyet 1-2) buyrukları nazil olunca artık bundan sonra secde ettikleri yere bakmaya başladılar, bundan sonra onlardan hiçbirisinin yerden başka bir yere baktığı görülmedi.

Ata'dan rivâyete göre ise bu (huşû), sen namazda iken bedeninden herhangi bir şey ile oynamaman demektir.[966]

963 İbn Cerir, XVIII, 2, Muhammed b. Sîrin'den nakletmektedir. Bunu "Merviyatu Ahmed" adlı eserin sahibi zikretmemiş olup ed-Durru'l-Mensur, V, 3'de Said b. Mansur ve Beyhaki tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir. Ayrıca bunu Hakim, II, 393'de Ebu Hureyre'den rivâyet etmiştir.

964 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 577.

965 İbn Cerir'in XVIII, 2'deki ikinci rivâyetinin metni bu şekildedir.

966 Kaynağını tespit edemedim.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de namazda iken sakalıyla oynayan birisini görmüş ve: "Eğer bu kişinin kalbi hûşû duyan bir kalp olsaydı organları da hûşû duyardı" buyurdu.[967]

"Hûşû" lafzı da inşaallah bir başka yerde genişçe açıklanacaktır.][968]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Gerçek şu ki Adn Cenneti'ni yüce Allah yaratmış ve ağaçlarını eliyle dikmiştir. İçinde bulunanları ne mukarreb bir melek ne mürsel bir nebi görmüştür. Yüce Allah ona: Konuş buyurmuş o da: "Müminler gerçekten felah bulmuştur" demiştir. Bu husus ise birçok hadiste ifade edilmiştir.[969]][970]

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾

5. "Onlar ırzlarını korurlar."

Tefsiri:

[Yine yüce Allah: *"Onlar ırzlarını korurlar, eşlerine yahut sağ elleriyle sahip oldukları (cariyeleri)ne karşı müstesna."* buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Eşin ya da sağ elin ile sahip olduğundan başkasına karşı avretini koru" buyurmuştur.[971]

Kur'an-ı Kerim, nikâh yolu ile cinsel ilişkide bulunulması haram olanların sağ elin malik olması yolu ile de haram olduğuna delildir. Buna göre mahrem kadınların cariye edinilmesi helal olmadığı gibi ihramlı iken, oruçlu iken, ay hali iken ve bunun dışında zevce ile ilişki kurmanın haram olduğu diğer hususlar, mahrem kadınlar hakkında öncelikli olarak haram olur.][972]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dubur halkasına dokunmak hususunda iki rivâyet vardır. Bir rivâyete göre abdest bozulur. Bunu mezhebimize mensup ilim adamlarından bir topluluk tercih etmiştir. Çünkü onun (Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in) "fercine doku-

967 el-Hakim et-Tirmizi, Beyhaki, Sünen, II, 289. Elbâni, el-İrvâ, II, 92'de isnadının uydurma olduğu hükmünü vermiştir. Ama hadisin Said b. el-Müseyyeb'den gelen -Ahmed, Zühd, 213 ve İbn Ebu Şeybe (Mûsânnef)'de- mevkuf bir aslı bulunmaktadır. Allah en iyi bilendir.

968 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 28-29.

969 Bu hususta bazıları zayıf bazıları hasen olan pek çok hadis vardır. Allah en iyi bilendir.

970 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 372-373.

971 Ebu Davud, 4017; Tirmizi, 2794; İbn Mace, 1920; Ahmed, V, 3, 4; Beyhaki, I, 199, II, 225, VII, 94; Hâkim, IV, 180. Hadis sahihtir.

972 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XIX, 254-255.

nan" buyruğu genel bir mana ifade eder. Ayrıca orası hadesin çıktığı bir yerdir. Bu sebeple "zeker" (e dokunmak) gibi abdesti bozar. Diğer rivâyet ise abdesti bozmaz. Bunu da bazıları tercih etmiştir. el-Hallal dedi ki: Onun sözünde ve hüccetinde daha yaygın olan uygulama ise dubure dokunmaktan ötürü abdest alınmayacağıdır. Çünkü "zekerine dokunan kimse" şeklindeki meşhur hadis dolayısı ile diğer lafızda zikredilen "ferc" lafzı ile onun kastedildiği anlaşılmış olur. Tıpkı yüce Allah'ın: *"Onlar ırzlarını/ferclerini korurlar."* (Âyet 5) buyruğu ile: *"Ve ferclerini korusunlar."* (Nûr, 30) buyruğunda olduğu gibi.][973]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar."* (Âyet 5-6) buyurmaktadır. Buna göre zevce olan kadın ile sağ elin malik olduğu cariyeden başkası mübah değildir. Şanı yüce Allah helal hususunda koştuğu şartı da *"Zinadan kaçınan ve gizli dost edinmeyen namuslu kadınlar olmaları halinde."* (Nisa, 25) buyruğu ile; *"İffetinizi korumanız, zina etmemeniz, gizli dost edinmemeniz şartıyla."* (Maide, 5) buyruklarında zikretmiş bulunmaktadır.

Nitekim sahih hadiste Âişe'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir:[974] Cahiliye döneminde dört türlü nikâh vardı. Sonra rivâyetinde çadırlarına bayrak asanları sözkonusu etti. Bunlar açıktan zina yapan kadınlardı. Bunlar ile birlikte olunması halinde doğan çocukların nesebinin tespiti kaif denilen (benzerliklerden hareketle kimin kimin çocuğu olduğunu tespit eden) kimseler marifeti ile olurdu. Yine bu hadiste sayısı belli bir topluluğun ilişki kurduğu kadını zikretmiş, bunda da neseb tespitinin kadının tayini ile olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan istibda nikâhı denilen bir nikâh çeşidinden de sözkonusu etmektedir ki bu da dost edinen kadınların nikâhından farklı idi. Dördüncü nikâhı da sözkonusu etti. Bu da bilinen ve Allah'ın helal kıldığı şekli ile nikâhtır.][975]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şanı yüce Allah'ın: *"Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar."* (Âyet 5-6) buyruğu delilin istisna ettiği dışında sağ elin sahip olması sebebi ile cinsel ilişki kurmanın genel olarak caiz olmasını gerektirir. Hatta Osman ve ondan başka ashab-ı kiramdan bazıları bunun gibi nasları her iki kızı aynı nikâh altında

973 Şerhu'l-Umde -taharet-, 311.
974 Buhârî, VII, 19-20.
975 Câmiu'l-Mesâil, II, 294-295.

toplamayı da kapsadığını kabul etmişlerdir. Çünkü onlar: İki kız kardeşi aynı nikâh altında bulundurmayı bir âyet helal kılmış, bir diğer âyet haram kılmıştır demişlerdir. Onlar buyruğu nikâhın haram olduğu bir şekilde umumi olduğunu kabul etmiş iseler bunun nikâhın haram olmayacağı bir sûret hakkında umumi kabul etmiş olmaları ise öncelikle sözkonusudur ve daha uygundur.][976]

Bu Âyetler Mut'a Evliliğinin Caiz Olmadığını Gösterir.

[Yüce Allah kitabında eşleri ve sağ elin sahip olduklarını/cariyeleri mübah kılmış ve bundan ötesini: *"Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar. Artık her kim bundan başkasını isterse işte onlar sınırı aşan kimseler olurlar."* (Âyet 5-7) buyrukları ile haram kılmıştır. Buna göre bu haram kılıştan sonra kendisi ile mut'a nikâhı yapılan bir kadın ne zevce olur ne de sağ elin sahip olduğudur. Böylelikle Kur'an nassı ile o da haram olur. Mut'a nikâhı yapılan kadının cariye olmadığı açıkça ortadadır. Onun bir zevce olmadığı ise onun hakkında nikâhın gereklerinin mevcut bulunmasıdır. Çünkü gereklerinden birisi de mirasçılık ve bu nikâh esnasında vefatın gerçekleşmesi halinde ölüm sebebi ile iddetin sabit olması, üç talakın sabit olması, zifafa girmeden önce talak verilirse mehrin yarısının verilmesi gereği ve bunun dışında diğer gerekliliklerdir. (Mut'a nikâhında bunların hiçbiri sözkonusu değildir).][977]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kur'an-ı Kerim erkeğin zevce yahut cariye dışında bir kadın ile cima etmesini: *"Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar. Artık her kim bundan başkasını isterse işte onlar sınırı aşan kimseler olurlar."* (Âyet 5-7) buyrukları ile haram kılmıştır.][978]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Aynı şekilde Türklerden ve onların dışında cahil bir çok kimse bazen sevdikleri erkekleri mülkiyetine alıyor ve onlar ile yararlanıyor. Hatta kimileri de buna yüce Allah'ın: *"Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip oldukları (cariyeleri)ne karşı müstesna."* buyruğunu dahi tevil edebiliyor. Bilindiği gibi böyle bir iş müslümanların icmaı ile küfürdür. Çünkü ister sağ elin sahip olduğu (mülkiyet yolu) ile ister

976 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 183.
977 Minhâcü's-Sünne, IV, 191.
978 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 107.

mülkiyet olmaksızın erkeklerin helal olduğuna inanmak bâtıldır, müslümanların, yahudilerin, hristiyanların ve başkalarının icmaı ile de küfürdür.][979]

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾

9. "Onlar namazlarını muhafaza ederler."

Tefsiri:

[Abd b. Humeyd'in tefsirinde -ki onu İbnu'l Münzir'den tefsirinde Abd'in rivâyet ettiği bir hadis olarak zikretmiştir-: Bize Ravh Said'den tahdis etti, o Katade'den: *"Onlar namazlarını muhafaza ederler."* (Âyet 9) yani onu abdestini, o namazları vakitlerinde kılmayı ve rükûunu gerektiği gibi korurlar demektir.[980]][981]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Said b. Mansur da şu rivâyeti zikretmektedir: Bize Ebu Muaviye tahdis etti, bize A'meş Müslim'den tahdis etti, o Mesruk'dan yüce Allah'ın: *"Onlar namazlarını muhafaza ederler."* (Âyet 9) buyruğu hakkında şöyle dediğini rivâyet etti[982] onlar namazları vakitlerinde kılmaya dikkat ederler. Bunlar ayrıca şöyle demişlerdir:[983] Ey Ebu Abdurrahman ! Bizler bunun ancak namazı terk etmek demek olduğu kanaatinde idik demeleri üzerine o: Onu terk etmek küfürdür diye cevap vermiştir.][984]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ebu Sevr'den o İbn Cüreyc'den o yüce Allah'ın: *"Onlar namazlarını muhafaza ederler."* (Âyet 9) buyruğu ile kastedilenin farz namaz olduğunu belirttiği rivâyet edilmiştir.[985] "Seele sâilun (mearic)" Sûresi'nde sözü edilen ise nafile namazdır. Ama bu zayıf bir görüştür.][986]

979 Câmiu'l-Mesâil, II, 299.

980 ed-Durru'l-Mensur, V, 5'de bunun Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebu Hatim tarafından rivâyet edildiği belirtilmektedir.

981 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 572.

982 ed-Durru'l-Mensur, V, 5'de Said b. Mansur ve İbn Ebi Hatim tarafından zikredildiğini kaydetmektedir.

983 Bu söz de aynı şekilde İbn Mesud'dan rivâyet edilmiştir. ed-Durru'l-Mensur, V, 5'de belirtildiği gibi. Ayrıca bunun Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir, İbn Ebu Hatim, Ebu Şeyh ve Taberani tarafından zikredildiğini belirtmektedir.

984 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 272.

985 ed-Durru'l-Mensur, V'de bir sefer İkrime'nin bir diğerinde de Ebu Salih'in sözü olduğunu belirtmektedir.

986 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 572.

﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾﴾

10. "İşte bu kimseler mirasçılardır;

11. Firdevse mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar."

Tefsiri:

[Aynı şekilde Mü'minun Sûresi'nin baş taraflarında yüce Allah: *"İşte bu kimseler mirasçılardır; Firdevse mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar."* (Âyet 10-11) buyurmaktadır. Bu niteliklere sahip olmayan kimse o mirasçılardan değildir. Çünkü âyetin zahiri hasr ifade etmektedir. (Yalnız bunların mirasçı olacağını göstermektedir. Çünkü müpteda ile haber arasında (isim cümlesindeki özne ile yüklem arasına) ayırıcı ifadelerin sokulması hasr anlamını hissettirir. Cennetin mirasçılarından olmayan bir kimse ise cezalandırılmaya maruz kalır. Allah'ın onu affetmesi hali müstesna. Ahde riâyet vacip olduğuna göre ahde riâyet ona bağlı olmanın kendisi demektir.][987]

"Hûşû"un Anlamı:

[Aynı şekilde yüce Allah namazı korumayı ve ona devam etmeyi vacip/farz kılmış, onu kaybedip namazı unutup onun hakkında yanılmayı da yermiş bulunmaktadır. Yüce Allah Mü'minun Sûresi'nin baş taraflarında: " *Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar zekâtı edâ ederler. Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar. Artık her kim bundan başkasını isterse işte onlar sınırı aşan kimseler olurlar. Onlar emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler. Onlar namazlarını muhafaza ederler.*" (Âyet 1-9) buyurmaktadır.

Bu hususların birer vacip haslet olduğuna dair açıklama daha önce geçmiş bulunmaktadır.

Yine Seele sâilun/Mearic Sûresi'nde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Gerçekten insan helu' olarak yaratılmıştır. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır. Ona hayır dokunsa cimrilik edip, infak etmeyendir. Ancak namaz kılanlar müstesna. Onlar ki namazlarına devam ederler. Onlar ki mallarında bilinen bir hak vardır: Dilenene ve yoksula. Onlar ki din gününü tasdik ederler; ve onlar ki Rabblerinin azabından korkarlar. Çünkü Rabblerinin azabından yana*

987 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXIX. 142.

güven altında olunmaz. Onlar ki başkalarına karşı ırzlarını korurlar, eşlerine yahut sağ ellerinin sahip olduklarına karşı müstesna çünkü onlar kınanmazlar. Ama kim bundan ötesini isterse işte bunlar sınırı aşanlardır. Onlar ki emanetlerine ve ahitlerine uyarlar. Onlar ki şehadetlerini dosdoğru yerine getirirler. Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar." (Mearic, 19-34)

Böylelikle yüce Allah istisna ettiği kimseler dışında bütün insanları yermiş olmaktadır. Onun istisna ettiği kimselerin sıfatlarına sahip olmayan kimse yüce Allah'ın şu buyruklarında da olduğu gibi yerilmiş bir kimse olur: *"Andolsun asra ki, gerçekten insan ziyandadır. İman eden, salih ameller işleyen, birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler müstesna."* (Asr, 3); *"Bunlardan sonra ise namazı kaybeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar gayy ile karşılaşacaklardır."* (Meryem, 59); *"İşte namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler."* (Maun, 4-5) ve: *"Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda ayakta durunuz."* (Bakara, 238) buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerimeler dış görünüşü itibari ile namaz kılan bir kişi olsa dahi namazların vaciblerinden herhangi bir şey terk eden kimsenin de yerilmesini gerektirir. Vacip (namazın kılınması gereken vakti yahut da namazın iç ve dışında yapılan işlerin şart ve rükünlerini tamamlamayı terk eden kimse gibi. Selef bunu böyle tefsir etmiştir. İbnu'l-Münzir'in de tefsirinde Abd b. Humeyd'in rivâyeti olarak zikrettiği üzere Abd b. Humeyd'in tefsirinde şöyle denilmektedir: Bize Ravh Said'den tahdis etti, o Katade'den rivâyet ettiğine göre[988] *"Onlar namazlarını muhafaza ederler."* (Âyet 9) abdestini, vakitlerini ve rükûunu dikkatle koruyanlardır demiştir.

Ebu Bekr b. el-Münzir de tefsirinde Ebu Abdurrahman'ın Abdullah'tan diye naklettiği rivâyete göre şöyle dediğini zikretmektedir: Abdullah'a şüphesiz Allah Kur'an-ı Kerim'de namazı çokça zikretmiş bulunuyor: *"Onlar ki namazlarına devam ederler."* (Mearic, 23); *"Onlar ki namazlarında huşû içindedirler."* (Âyet 2); *"Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar."* (Mearic, 34) buyurmaktadır demeleri üzerine Abdullah b. Mesud şu cevabı verdi: Bu namazın vakitlerinde kılınmasına gösterilen dikkat hakkındadır deyince onlar: Ey Abdurrahman! Biz bunun ancak namazı terk etmek hakkında olduğu kanaatindeydik demeleri üzerine o: Onun terki küfürdür diye cevap verdi.[989]

988 Kaynakları daha önce gösterildi.
989 Daha önce bu rivâyete işaret edildi.

Said b. Mansur da şu rivâyeti nakletmektedir: Bize Ebu Muaviye tahdis etti bize A'meş Müslim'den o Mesruk'dan yüce Allah'ın: “”*Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar.*” (Mearic. 34) buyruğu hakkında sorulan soruya şu cevabı vermiştir: Onu vakitlerinde kılmaya dikkat ederler. Bu sefer ona: Ey Ebu Abdurrahman! Bizim kanaatimiz bunun ancak namazı terk etmek olduğu şeklinde idi demeleri üzerine o: Onu terk etmek küfürdür diye cevap verdi.[990]

Said b. Ebu Meryem'in rivâyet ettiğine göre[991] “*Onlar namazlarından gaflet içindedirler.*” (Maun. 5). Yani namazın vakitlerini kaybetmek sûretiyle.

Ebu Sevr'den nakledilen rivâyete göre o İbn Cüreyc'in yüce Allah'ın: “*Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar.*” (Mearic. 34) buyruğu hakkında farz namazı (korurlar) diye açıklamıştır.[992]

Seele Sailun (Mearic) Sûresi'ndeki namazdan kasıt ise tatavvu/nafile namazıdır. Ama bu zayıf bir görüştür.][993]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yine namazda hûşû duymanın vücubunun delili yüce Allah'ın: “*Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar zekâtı edâ ederler. Onlar ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesnâ, çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar. Artık her kim bundan başkasını isterse işte onlar sınırı aşan kimseler olurlar. Onlar emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler. Onlar namazlarını muhafaza ederler. İşte bu kimseler mirasçılardır. Firdevs'e mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar.*” (Âyet 1-11) buyruklarıdır. Yüce Allah cennetin firdevsine mirasçı olacak olanların bunlar olacağını haber vermektedir. Bu ise onlardan başkalarının oraya mirasçı olmamalarını gerektirir. Bu da bu hasletlere sahip olmanın vücubuna delildir. Çünkü bunlar arasında müstehap bir haslet bulunmuş olsaydı bunlar olmaksızın da firdevs cennetine mirasçı olunabilmeli idi. Çünkü cennete müstehapların yapılması ile değil vaciblerin işlenmesi ile nail olunur. Bundan dolayı bu hasletler arasında vacip olandan başkasını zikretmemiştir. Hûşû duymak namazda vacip olduğuna göre şunu da bilelim ki hûşû sükuneti (vakarlı ve huzurlu oluşu ve mütevaziliği) bir arada ihtiva eder.

990 Kaynakları daha önce gösterildi.
991 Kaynağını tespit edemedim.
992 Kaynakları daha önce gösterildi.
993 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 76-77.

Ömer (radıyallâhu anh)'ın namazda iken sağıyla soluyla gereksiz yere uğraşan bir adam gördüğü zaman söylediği: "Bunun kalbinde hûşû bulunsaydı azaları da hûşû duyacaktı." Yani azaları da sakinleşir ve itaat gösterirdi şeklindeki sözü de bu manadadır.[994]

Yüce Allah da: *"Onun âyetlerinden (varlık ve birliğinin delillerinden) biri de yeri hûşû içinde (kupkuru) görmendir. Biz üzerine suyu indirdiğimizde sarsılır ve kabarır."* (Fussilet, 39) buyurarak yerin hûşûdan sonra sarsıldığını haber vermektedir. Sarsılmak ise bir harekettir. Kabarmak ise yükselmek demektir.

Böylelikle hûşûda bir sükun/hareketsizlik ve bir alçalış olduğu bilinmiş olmaktadır. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) rükû halinde iken: "اللهم لك ركعت وبك آمنت ولك أسلمت خشع لك سمعي وبصري ومخي وعقلي وعصبي: Allah'ım senin için rükû ettim, sana inandım, sana teslim oldum, kulağım, gözüm, beynim, aklım ve sinirlerim senin için hûşûa vardı" buyururdu.[995]

Hadisi Müslim rivâyet etmiştir. Bu hadiste kendi şahsını rükû halinde hûşû ile nitelendirmektedir. Çünkü rükû yapan bir kimse sükun bulmuş ve tevazu göstermiş/kendisini alçaltmış bir kimsedir. İşte âyet-i kerime de bununla tefsir edilmiştir. Tefsiru'l-Vâlibi diye bilinen meşhur tefsirde de İbn Ebu Talha'dan onun İbn Abbas'dan (radıyallâhu anhumâ) rivâyet ettiğine göre -aynı zamanda Ebu Bekr b. el-Münzir, Muhammed b. Cerir et-Taberi ve onların dışında benzer kimseler tefsire dair eser tasnif edenler bunu Ebu Salih Abdullah b. Salih'in Muaviye b. Ebu Salih'den onun Ali b. Ebu Talha'dan onun İbn Abbas (radıyallâhu anhumâ)'dan rivâyetine göre: *"Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* buyruğu hakkında: "Korku içinde ve sükunet halindedirler" demektir dediğini zikretmektedirler.[996]

İbnu'l-Münzir tefsiri ve benzeri diğer müsned tefsirlerde de rivâyet ettiklerine göre Süfyan es-Sevri Mansur'dan o Mücahid'den "hûşû içindedirler" buyruğu hakkında: Namazdaki sükundur diye açıklamıştır.[997]

(O (İbnu'l-Münzir) dedi ki: ez-Zühri de böyle demiştir. Hişam'ın Muğire'den onun İbrahim en-Nehai'den rivâyetine göre de İbrahim şöyle demiştir: Hûşû kalptedir. Yine o: Sükunet halindedirler diye de açıklamıştır.[998]

994 Kaynakları daha önce gösterildi.
995 Müslim, 771.
996 İbn Cerir, XVIII, 13.
997 İbn Cerir, XVIII, 2.
998 İbn Cerir, XVIII, 2.

Dahhak dedi ki: Hûşû Allah korkusu demektir.[999] el-Hasan'dan korku halindedirler dediği rivâyet edilmiştir.[1000]

İbnu'l-Münzir de Ebu Abdurrahman el-Makburi'nin hadisi olarak şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bize el-Mesudi tahdis etti, bize Ebu Sinan tahdis etti.[1001] O bu: *"Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* âyeti hakkında dedi ki: Hûşû kalptedir. Ayrıca müslüman kimseye karşı yumuşaması ve namazında sağa sola bakmamandır demiştir.

Yine İbnu'l-Münzir'in tefsirinde belirtildiği üzere İshak b. Rahuye'nin tefsirinde Ravh'dan şu rivâyeti nakletmektedir: Bize Said'in Katade'den tahdis ettiğine göre o *"Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* buyruğu hakkında şöyle demiştir.[1002] Hûşû kalptedir. Korku ve gözün sağa sola bakmaktan alıkonulması da namazdadır.

Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Museyna da Mecazu'l-Kur'an adlı eserinde *"Namazlarında hûşû içindedirler."* yani gözleri yukarı bakmaz ve sağa sola da iltifat etmez demiştir.

İmam Ahmed de el-Nasih ve'l-Mensuh kitabında İbn Sirin'in rivâyet ettiği hadisi zikretmektedir. Bunu İshak b. Rahuye de tefsirinde rivâyet etmiştir.[1003] İbnu'l-Münzir de kendisine ait tefsirde bunun es-Sevri'nin naklettiği bir hadis olarak rivâyet etmektedir: Bana Halid İbn Sirin'den şöyle dediğini tahdis etti: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) gözünü semaya doğru kaldırıp bakardı. Sonra onun secde ettiği yere bakması emredildi."[1004]

Süfyan dedi ki: Bana başkasının İbn Sirin'den tahdis ettiğine göre şu: *"Müminler gerçekten felah bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* âyeti bu hususta nazil olmuştur. Hûşû ise kişinin namaz kılarken sükun içerisinde bulunmasıdır.

Ma'mer dedi ki: Hasan(- Basri) "korkarlar" diye açıklamıştır.

999 Kaynağını tespit edemedim. İbn Ebu Hatim'de zikredilmiş olabilir. Ancak ed-Durru'l-Mensur sahibi de bunu zikretmemiştir.

1000 İbn Cerir, XVIII, 3.

1001 İbn Cerir'de: Ebu Sinan'dan o kavminden bir adamdan o Ali (radıyallâhu anh)'dan denilmektedir. Bu ise Hakim, Beyhaki, İbn Ebu Hatim ve ez-Zühd adlı eserinde İbnu'l-Mübarek'den gelmiş sabit bir rivâyettir.

1002 Kaynağını tespit edemedim.

1003 el-Merviyyât sahibi bunu nakletmediği gibi el-Nasih ve'l-Mensuh kitabı da kayıptır.

1004 Kaynakları daha önce gösterildi.

Katade de: Hûşû kalptedir demiştir. İşte gözün hûşû içinde olup önüne bakması da ve çeşitli yerlere bakmayarak sükûn bulması da bu kabildendir. Yüce Allah'ın: *"O halde onlardan yüz çevir. O çağırıcının bilinmedik bir şeye çağıracağı o günde;gözlerinden zilletleri okunarak darmadağın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar. Davetçiye hızlıca koşarak kâfirler: "Bu zorlu bir gündür" derler."* (Kamer, 6-8); *"O gün onlar sanki dikilmiş putlara süratle gidiyorlarmış gibi kabirlerinden hızlıca çıkarlar. Gözleri horlukla aşağıda, kendilerini de bir zillet sarmış olacaktır. İşte bu onlara vaat edilen gündür."* (Mearic, 43-44) buyrukları gibi. Bir kıraatteki (خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ) buyruğu bir diğer kıraatte de (خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ) şeklindedir.[1005]

İşte bu iki âyet-i kerime namazdan bahseden âyetten farklı olarak yalnızca gözlerini hûşû ile nitelendirirken bedenlerini de hızlı hareket ile nitelendirmektedir. Çünkü namaz âyetinde yüce Allah'ın: *"Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* (Âyet 2) *"Gerçi bu (Allah'tan) korkanlardan/hûşû sahiplerinden başkasına elbette büyük gelir."* (Bakara, 45) ve: *"Baldırın açılacağı o günde onlar secde etmeye çağıralacaklar da edemeyecekler. Gözleri önlerine eğilmiş/hûşû halinde kendilerini de bir zillet kaplamış olarak."* (Kalem, 42-43) buyrukları ile bütün namaz kılanları hûşû içinde olmakla nitelendirmiştir.

Seslerin hûşû halinde olması/kısılması da bu kabildendir. Yüce Allah'ın: *"Rahman'ın huzurunda sesler kısılmış olacak/hûşû içinde bulunacak."* (Taha, 108) buyruğunda olduğu gibi. Seslerin hûşû içinde olması ise alçalması ve gürültüsüz, sakin olmasıdır. Yine yüce Allah: *"Azabı gördüklerinde zalimlerin: "Acaba geri dönüşün bir yolu var mı?" dediklerini görürsün. Onları ateşe arz olunduklarında zilletten boyunlarını bükmüş, göz ucuyla gizlice baktıklarını görürsün."* (Şura, 44-45); *"Yüzler vardır ki o gün korkulu ve zelildir. Amel etmişler, yorulmuşlardır. Kızgın bir ateşe gireceklerdir. Son derece sıcak bir çeşmeden içirileceklerdir."* (Gaşiye, 2-5) buyurmaktadır. Bu hal ise kıyamet gününde olacaktır. İşte hiç şüphesiz bu husustaki iki görüşten doğru olanı budur. Nitekim yüce Allah diğer kısım hakkında: *"Yüzler de vardır ki o gün nimetin eseri görülür onlarda, Amellerinden dolayı hoşnutturlar. Yüksek bir cennettedirler."* (Gaşiye, 8-10) buyurmaktadır. Bir başka yerde de: *"Ve ona İshak'ı, istediğinden ayrı olarak da Yakub'u bağışladık. Onların her birini de salih kimseler kıldık. Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler kıldık. Onlara hayırlar yapmayı, namazı dosdoğru kılmayı ve zekâtı vermelerini vahyettik. Onlar yalnızca bize ibadet eden kimselerdi."* (Enbiya, 72-73)

1005 Yerinde gelecektir inşaallah. (Farklı kıraatler arasında anlam farkı bulumamaktadır. -Çeviren-)

Sükûnu ve huşûu ihtiva etmek ile birlikte namazda hûşû vacip olduğuna göre namazı karganın gagalaması gibi gagalayan bir kimse secde ederken hûşû duymamış olur. Aynı şekilde secdeye eğilmeden önce rükûdan başını kaldırarak iyice doğrulmayan bir kimse de sükunete ermemiş olur. Çünkü sükunet tuma'nine'nin (azaların ve kemiklerin yerli yerine oturmasının) ta kendisidir. Tuma'nine yapmayan bir kimse hûşû yapmamış olur. Sükun bulmayan bir kimse de rükûunda da sücudunda da hûşû duymamış olur. Hûşû duymayan bir kimse de isyankar ve günahkâr birisi olur. İşte açıkladığımız da budur.

Namazda hûşû duymanın vücubuna bir delil de şudur: Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) başını kaldırıp göğe bakan kimseye yaptığı gibi hûşûu terk edenleri tehdit etmiştir. Çünkü böyle bir iş yaparak hareket edip başını kaldırması hûşû duyan kimsenin halinin zıddı olan bir haldir.

Enes b. Malik (radıyallâhu anh)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Bazı kimselere ne oluyor ki namaz kıldıklarında gözlerini yukarı kaldırıp bakıyorlar." Bu hususta sözleri o kadar ağırlaştı ki nihâyetinde: "Ya onlar bu işten vazgeçerler yahut da gözleri kör edilecek" buyurdu.[1006] Cabir b. Semura'dan da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescide girdi. Mescitte gözlerini semaya doğru kaldırmış oldukları halde namaz kılan kimseler de vardı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Başlarını kaldırıp semaya bakan bir takım kimseler ya bu işlerinden vazgeçerler yahut da gözleri kendilerine dönmeyecek/kör olacaklar" buyurdu.

Birinci hadis Buhârî'de, ikincisi Müslim'de yer almakla birlikte her ikisi de Ebu Davud'un, Nesai'nin ve İbn Mace'nin sünenlerinde yer almaktadır.[1007]

Muhammed b. Sirin de dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazda iken yukarı bakardı. Şu: *"Müminler gerçekten felah bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında hûşû içindedirler."* âyeti nazil olduktan sonra gözü secde ettiği yerden ilerisine bakmaz oldu.[1008] Bunu İmam Ahmed, en-Nasih ve'l-Mensuh kitabında rivâyet etmiştir.][1009]

ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾

15. "Bundan sonra siz şüphesiz öleceksinizdir."

1006 Buhârî, 750; Müslim, 545.
1007 Ebu Davud, 913; İbn Mace, 1044; Nesai, III, 7.
1008 Kaynakları daha önce gösterildi.
1009 el-Kavâidu'n-Nûrâniyye, 64-68.

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Bundan sonra siz şüphesiz öleceksinizdir. Sonra da şüphesiz ki sizler kıyamet gününde elbette diriltileceksiniz."* (Âyet 15-16) buyurmaktadır. Kimileri şöyle der: Ölüm gözle görülen bir hal olduğu halde başına neden te'kid belirten lam girmiş de ayrıca te'kide ihtiyacı olan ve gayb oan ölümden sonra dirilişin başına gelmemiştir.

Bunun böyle olması -Allah en iyi bilendir- şu olmalıdır: Ölümün ve ölümden sonra dirilişin sözkonusu edilişinden maksat amellerin karşılıklarının görüleceği ve ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğini haber vermektir. Bunun başlangıcı ise ölümdür. Böylelikle yüce Allah ölümden sonra dirilişe iman etmeye ve ölümden sonrası için hazırlıklı olmaya dikkat çekmiş olmaktadır.

Şanı yüce Allah burada sadece: *"Diriltileceksiniz"* buyurmuş, buna karşılık: "(amellerinizin karşılığı verilecektir anlamında) cezalandırılacaksınız" buyurmamıştır. Fakat ölümden sonra dirilişin ceza/amellerin karşılığının verilmesi için olacağı bilinen bir husustur.

Aynı şekilde bu buyrukta insanın kahredilip mecbur tutulduğuna ve boyun eğdirildiğine de dikkat çekilmektedir. Yani işte bütün bunlardan sonra sen öleceksin ve aşağıların aşağısına döndürüleceksin. İman edip salih amel işleyenler müstesna. Tıpkı: *"Andolsun Biz insanı gerçekten ahsen-i takvim'de yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. İman edip salih amel işleyenler müstesna çünkü onlar için minnet edilmez bir mükâfat vardır."* (Tin. 4-6) buyruğunda olduğu gibi.][1010]

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾

18. "Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar."

Tefsiri:

[Ayrıca yüce Allah: *"Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler. Birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur.*

1010 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 278-279.

Muhakkak Allah dilediğini yapar." (Âyet 18) buyurmaktadır. Müfessirler dedi ki: Bizler siz açlığınızdan ölene kadar davarlarınız telef olana, tarlalarınız, arazileriniz harab olana kadar onu alıp götürebilecek kudrete sahibiz. Ama onu alıp götürmediği de bilinen bir husustur. İşte bu da yüce Allah'ın: *"İçtiğiniz sudan bana haber verin."* (Vakıa, 68) buyruğundan itibaren: *"Ve rızkınızı (onu) yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız."* (Vakıa, 82) buyruklarına kadar dile getirilenlere benzemektedir. Bu da şanı yüce Allah'ın yapmadığı şeyleri yapma kudretine sahip olduğuna delildir.][1011]

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

24. "Onlar hem güzel söze hidâyet olunurlar, hem de Hamîd olanın yoluna hidâyet olunurlar."

Tefsiri:

[Meleklerin ve cinlerin varlığını kabul etmek Âdemoğulları arasında umumi bir vakıadır. Bunu bazı ümmetlerin oldukça istisnai bazı kimseleri dışında inkâr eden olmamıştır. Bundan dolayı yalanlayıcı ümmetler: *"Allah dileseydi elbette melekler indirirdi."* demişlerdir. Hatta Nuh, Ad, Semud ve firavun kavimleri de böyle demişlerdir. Mesela Nuh kavmi: *"Bu ancak sizin gibi bir beşerdir. O size karşı üstünlük sağlamak istiyor. Allah dileseydi elbette melekler indirirdi."* (Âyet 24) demişlerdi. Yine yüce Allah: *"Eğer yüz çevirirlerse sen de De ki: "Ben Âd ve Semûd'a gelen yıldırım gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım." Hani onlara rasûlleri önlerinden ve arkalarından gelip: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" dediklerinde onlar: "Eğer Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Bu sebepten muhakkak biz sizinle gönderilenlere kâfir olanlarız" dediler."* (Fussilet, 13-14) buyurmaktadır.][1012]

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا
مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾

28. "Sen ve beraberinde bulunan müminler gemiye bindiğinizde: 'Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun.' de."

1011 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 10.
1012 en-Nübuvvât, 21.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Sen ve beraberinde bulunanlar geminin üzerine istivâ ettiğinizde/gemiye bindiğinizde."* buyruğu ona yerleşip karar bulduğunuzda demektir.] [1013]

أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾

35. "Acaba siz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra muhakkak çıkartılacaksınız diye sizi tehdit mi ediyor."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye: *"Acaba siz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra muhakkak çıkartılacaksınız diye sizi tehdit mi ediyor."* buyruğu hakkında şunları söylemektedir:

[Bu buyrukta (أن): enne" in ismi ve haberi arasında fazla söz girmiş bulunduğundan bu edatı bir daha tekrar ederek onunla haberin te'kid edilmesini sağlamış olmaktadır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: *"Hâlâ bilmezler mi ki kim Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine kalkışırsa ona içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır."* (Tevbe, 63) buyruğudur.

Burada arada söz uzayınca (أن) edatını tekrar etmiştir. Zeccac'ın ve onunla birlikte bir kesimin görüşü budur.[1014]

Bundan daha güzel bir açıklama ise şöyle denilmesidir: Bu iki cümlenin her biri iki ceza/şartın cevabı cümlesinden oluşan bir şart cümlesidir. Şart cümlesi de şairin şu sözünde te'kid edildiği üzere (أن) ile te'kid edilmiştir:

أَنَّ مَنْ يَدْخُلِ الْكَنِيسَةَ يَوْمًا   يَلْقَ فِيهَا جَآذِرًا وَظِبَاءً

"Her kim bir gün kiliseye girecek olursa

Orada yabani inek yavruları ile ve ceylanlarla karşılaşır."

Bundan sonra da ceza/cevap cümlesi (أن) ile te'kid edilmiştir. Çünkü asıl maksat olan odur. Yüce Allah'ın şu buyruğunda te'kid edildiği gibi: *"Bir de Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar(a gelince); şüphesiz Biz, ıslah etmeye çalışanların mükâfatını boşa çıkarmayız."* (A'raf, 170). Büyük cümle ile

1013 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye , I, 434.
1014 Zâdu'l-Mesîr, V, 471.

şart ve cezadan oluşan cümlenin te'kid edilmesi ile ceza cümlesinin te'kidinin bir arada yapıldığı ifadelerin bir örneği de yüce Allah'ın: *"Çünkü kim korkar ve sabrederse, her halde Allah iyilik edenlerin mükâfatlarını zayi etmez."* (Yûsuf, 90) buyruğudur. Bu buyruk hakkında: (إن)nin arada sözün uzamasından dolayı tekrar edildiği söylenemez.][1015]

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّ مَا جَآءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُم بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾

44. *"Sonra rasûllerimizi birbiri ardınca gönderdik. Her bir ümmete rasûlleri geldikçe onu yalanladılar. Biz de onları birbirinin arkasına kattık ve onları ibretli hikâyeler kıldık. İman etmeyen bir kavim artık uzak dursun."*

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sonra onun kıssası sona erince yüce Allah: *"Sonra onların ardından başka nesiller var ettik. Her ümmet ne ecelini öne getirebilir, ne de kendileri geriye bırakabilirler. Sonra rasûllerimizi birbiri ardınca gönderdik. Her bir ümmete rasûlleri geldikçe onu yalanladılar. Biz de onları birbirinin arkasına kattık ve onları ibretli hikâyeler kıldık. İman etmeyen bir kavim artık uzak dursun. Sonra Mûsâ ve kardeşi Harun'u âyetlerimizle ve apaçık belge(lerimiz) ile gönderdik. Firavun'a ve ileri gelenlerine. Ama onlar büyüklük tasladılar. Zaten onlar kendilerini üstün sayan bir topluluktu."* (Âyet 42-46) buyurarak ardı arkasına rasûllerini gönderdiğini zikretmekde, arkasından Mûsâ ile Harun'u peygamber olarak gönderdiğini zikretmektedir. Mûsâ ile Harun'a peygamberlik verilmesi ise Mesih'den oldukça uzun bir süre önce olmuştur.][1016]

فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾

47. *"Onun için dediler ki: "Kavimleri bize kulluk etmekte iken bizim gibi iki insana mı iman edeceğiz?"*

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın firavun ve onun ileri gelenlerinin: *"Bizim gibi iki insana mı*

1015 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 276-277.
1016 el-Cevâbu's-Sahih, II, 230.

iman edeceğiz." buyruğu da bu türdendir. Yani biz onların dediklerini kabul edip tasdik mi edeceğiz?][1017]

يَآ أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًاۜ إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌۜ ﴿٥١﴾

51. "Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin."* buyurmaktadır. Çünkü temiz olan şeyler yeyip Allah'a şükretmeyen ve salih amel işlemeyen terk etmiş olduğu vacibler/görevlerden ötürü cezalandırılır ve temiz olan şeyleri yemesi de ona helal olmaz.][1018]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sahih'te Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Şüphesiz Allah rasûllere emrettiğinin aynısını müminlere emretmiştir. Yüce Allah (rasûllere): *"Temiz (helal) olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin."* buyururken (iman edenlere de): *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helal ve) temiz olanlarından yeyin."* (Bakara, 172) buyurmuştur. Daha sonra Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) toza bulanmış saçı sakalı birbirine karışmış bir kimsenin ellerini semaya doğru uzatarak ya Rabbi ya Rabbi diye dua edişini ama yediği haram, içtiği haram, giydiği haram ve haram ile beslenmiş birisini zikrederek: Böyle bir kimsenin duası nasıl kabul olur (buyurdu).[1019]

Her bir helal tayyib/hoş ve temizdir, her bir tayyib de helaldir. Çünkü şüphesiz Allah bize tayyib olanları helal kılmış, habais/pis ve murdar olanları da bize haram kılmıştır. Fakat tayyib/hoş ve temiz olma yönü onun faydalı ve lezzetli oluşudur.][1020]

وَإِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾

52. "Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun."

1017 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 270.
1018 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 135.
1019 Müslim, 1015.
1020 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 312-313.

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir."* buyruğu ile ilgili olarak genel olarak müfessirler: Tek bir millet ve tek bir din üzere diye açıklamışlardır.][1021]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun."* (Âyet 51-52) buyurmaktadır ki sizin milletiniz/din ve şeriatiniz birdir demektir.][1022]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun."* (Âyet 51-52) buyurmak sûretiyle rasûllere dini dimdik ayakta tutmalarını ve din hususunda ayrılığa düşmemelerini emir buyurmuştur.

Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Biz enbiyalar topluluğunun dini birdir. Nebiler teyzeçocukları gibidir. Ve şüphesiz Meryemoğlu'na insanlar arasında en yakın kişi elbette benim. Çünkü benimle onun arasında bir nebi yoktur."[1023]][1024]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun."* (Âyet 51-52). Buyruktaki "zubur"den maksat kitaplardır. Yani her bir kavim Allah'ın kitabı dışında uydurma bir kitaba uydu. Böylelikle onlar ayrılığa düştüler ve aralarında ihtilaf başgösterdi. Çünkü tefrika ve ihtilaf ehli olanlar katıksız İslâm'ın kendisi olan katıksız haniflik üzere değildirler. İslâm ise yüce Allah'ın: *"Hâlbuki onlar ancak dininde ihlâs sahipleri ve hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmadılar. Dosdoğru din işte budur."* (Beyyine. 5) buyruğunda sözünü ettiği dini Allah'a

1021 Câmiu'l-Mesâil, I, 283; er-Raddu Ala'l-Ahnâî, 39.
1022 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 314.
1023 Kaynakları daha önce gösterildi.
1024 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXV, 364.

hâlis kılmaktır. Bir diğer âyet-i kerimede de: *"Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ona dönenler olun, ondan korkun, namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın. O dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın). Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur."* (Rûm, 30-32) buyurmaktadır.

Bu buyruklarıyla yüce Allah onu dinlerini fırkalara ayırıp kendileri de fırka fırka olan müşriklerden olmasını yasaklamıştır. Bu buyruklarda (31. âyetin sonu ile 32. âyetin başında) (من): ...den" harfini ikincisinin birincisinden bedel olduğunu açıklamak için tekrarlamıştır. Bedel ise söylenen sözün maksadıdır. Ondan öncesi ise ona bir hazırlıktır.][1025]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bir diğer âyette ise: *"Ey rasûller, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphe yok ki ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız benden korkun. Ama insanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her fırka ellerinde bulunandan memnundur."* (Âyet 51-53) buyurarak şunlar bazılarına ötekileri diğer bir kısmına iman etmek sûretiyle nebilere muhalefet edip tefrikaya düşenleri yermektedir. İşte dinlerini fırka fırka ayırıp kendileri de gruplara bölünen kimseler de onlardır.][1026]

فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّى حِينٍ ﴿٥٤﴾

54. "Şimdi sen onları bir süreye kadar gaflet ve bilgisizlikleri içinde bırak!"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şimdi sen onları bir süreye kadar gaflet ve bilgisizlikleri içinde bırak!"* buyurmaktadır. Yani sen onları kalplerini örtüp üzerine yükselen kendilerinin hayırlı işler ve salih ameller işlemekte hızlı davranmalarına engel olan mal ve evlat sevgileri içerisinde bırak demektir.][1027]

1025 Minhâcü's-Sünne, V, 264-265.
1026 es-Safdiyye, II, 3506.
1027 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 596.

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾

57. "Şüphe yok ki Rabblerinden korkuları sebebiyle titreyenler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphe yok ki Rabblerinden korkuları sebebiyle titreyenler, Rabblerinin âyetlerine iman edenler, Rabblerine ortak koşmayanlar."* (Âyet 57-59) buyurmaktadır. Tirmizi'de de Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Burada maksat zina eden, hırsızlık yapan ve korkan kişi midir? O: Hayır ey Sıddik'in kızı. Aksine bu namaz kılan, sadaka veren ve bununla birlikte bu amellerinin kendisinden amel olunmayacağından korkan kişidir" buyurdu.[1028]][1029]

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾

60. "Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler."

Tefsiri:

[Rivâyet edildiğine göre burada kastedilen kişi, aynı safın aynı yerinde durmak için öne atılan fakat her ikisinin namazları arasında doğu ile batı arasındaki kadar fark bulunan iki kimsedir.

Zahiri amellerin değerinin kalplerde bulunanlara göre küçülüp büyüyeceği, kalplerde bulunanların da birinin diğerinden üstün olduğu ve kalplerde bulunan iman miktarının ancak Allah tarafından bilindiği bilinecek olursa o taktirde insan da Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in söylediklerinin hepsinin hak olduğunu bilir ve onun sözlerinin bir kısmını diğerleri ile vuruşturmaz.

Yüce Allah: *"Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler."* (Âyet 60) buyurmaktadır. Tirmizi'de ve başka hadis kitaplarında Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ey Allah'ın Rasûlü! Burada kastedilen kişi zina eden, hırsızlık yapan, içki içen ve bununla birlikte cezalandırılmaktan korkan kişi midir dedim. O: Hayır ey Sıddik'in kızı. Aksine o

1028 Tirmizi, 3175; İbn Mace, 4198; Ahmed, VI, 159; Taberi, XVIII, 34; Hâkim, II, 393-394. Hadis sahihtir. Allah en iyi bilendir.

1029 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 353, VII, 19, 447; VIII, 427; Minhâcü's-Sünne, VI, 14, 158; Câmiu'l-Mesâil, I, 256-257.

oruç tutan, namaz kılan, tasadduk eden bununla birlikte bu yaptıklarının kendisinden kabul olunmayacağından korkan kişidir buyurdu.][1030]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler."* (Âyet 60) buyurmaktadır. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bu namaz kılan, oruç tutan, sadaka veren bununla birlikte bu yaptıklarının kendisinden kabul edilmeyeceğinden korkan kişidir" buyurmuştur. Amelin kabul edilmesi ise ya şimdiki zamana yahut geçmiş zamandaki bir durumdur. Ama kendisi bu kabulü ümit eder ve (edilmemesinden) korkar. Çünkü bunun sonunda gelecekte karşı karşıya kalınacak övülmeye değer yahut yerilecek bir akıbet olacaktır. İnsan da böyle bir şeyin olmasını da olmamasını da mümkün görmektedir. Bu sebeple: O bunu ümit eder, o bundan korkar denilir. O halde ümit ve korku halihazırdaki durum ile de geçmişteki durum ile de alakalıdır. Çünkü onun arzu edilen ve hoşlanılmayan akıbeti gelecekte görülecektir. Bundan dolayı o da yüce Allah'ın amelini kabul etmiş olduğunu, bundan dolayı kendisine sevap verip gelecekte ona merhamette bulunacağını ümit eder. Amelini kabul etmemiş olduğundan ve sevabından mahrum edilmektenden de korkar. Tıpkı Allah'ın işlemiş olduğu bir masiyetten ötürü kendisine gazap edip ondan dolayı onu cezalandıracağından korktuğu gibi bundan da korkar.][1031]

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾

63. "Bilakis onların kalpleri bundan habersizdir. Onların bundan başka bizzat işledikleri amelleri de vardır."

Tefsiri:

[Bundan dolayı yüce Allah: *"Bilakis onların kalpleri bundan habersizdir. Onların bundan başka bizzat işledikleri amelleri de vardır."* (Âyet 63) İşte o kalpler kendisine yapılan uyarılardan habersizdir. Bu habersizlik onu Allah'ı anmaktan, ahiret yurdunu hatırlamaktan ve ahiretteki pek çok nimetler ile can yakıcı azabı hatırlamaktan alıkoyar.][1032]

1030 Minhâcü's-Sünne, VI, 222-223.
1031 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 452-453.
1032 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 596.

قَدْ كَانَتْ اٰيَاتِي تُتْلَى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَٓى أَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾
مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾

66. "Âyetlerim size okunuyordu da topuklarınızın üstünde gerisin geri dönüyordunuz.

67. Onu ileri sürerek büyüklük taslıyordunuz. Geceleyin onun hakkında hezeyanlar ederdiniz."

Tefsiri:

[Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzi de[1033] Ebu Bekr İbnu'l-Enbâri'nin ve başkalarının yüce Allah'ın: *"Âyetlerim size okunuyordu da topuklarınızın üstünde gerisin geri dönüyordunuz. Onu ileri sürerek büyüklük taslıyordunuz. Geceleyin onun hakkında hezeyanlar ederdiniz."* (Âyet 66-67) buyruğu gibi Kur'an âyetleri hakkında zikrettiklerini zikretmiş ve bunlar ile ilgili "âyet"in manası hususunda üç görüş olduğunu ifade etmiştir:

1. Âyet alamet demektir. Buna göre "âyet" alamet anlamındadır. Çünkü kendisinden önceki ve sonraki söz ile alakası bulunmamaktadır. Şair de şöyle demiştir:

ألا أبلغ لديك بني تميم   بآية ما يُحبّون الطعاما

"Nezdinde bulunan şu mesajı Temimoğullarına, -onların yemeği sevdikleri âyeti (alameti/nişanı delil olarak göstermek sûreti) ile bildir"

Nabiğa da şöyle demiştir:

توهّمت آيات لها فعرفتها   لستة أعوام وذا العام سابع

"Ona ait bazı âyetleri/alametleri bulmaya çalıştım ve tanıdım onu

Aradan geçen altı yıla –ve işte bu da yedinci yıldır- rağmen (tanıdım onu)."

(Ebu'l-Ferec) dedi ki: İşte Ebu Ubeyd'in tercihi de budur.

Derim ki: Âyetin sözlükteki manasının alamet olduğu doğrudur. Tanık olarak gösterdiği şiir de buna tanıklık etmektedir. Fakat Kur'an-ı Kerim'in âyetine alamet olduğundan ötürü bu adın verilmiş olması da doğru olmakla birlikte bir kimsenin kendisinden önceki ve sonraki söz ile alakasının kesildiğinin alametidir

1033 Zâdu'l-Mesîr. V. 482.

demesi pek bir mana ifade etmez. Çünkü bu mana sınır ve ayırmanın manasıdır. Âyet-i kerime kendisinden öncekinden de sonrakinden de ayrıdır. Fakat onun âyet olmasının anlamı bu değildir. Hem nasıl olabilir ki? Âyetlerin sonu olan âyet de -Nas Sûresi'nin sonu gibi- bir âyettir. Yine sûrenin son âyeti de böyledir. Ve bundan sonra herhangi bir şey bulunmamaktadır. Diğer taraftan âyetlerin ilki de bir âyettir ve ondan önce de bir şey bulunmamaktadır. Kur'an-ı Kerim'in ilk âyeti ve her bir sûrenin ilk âyeti gibi. Ayrıca bir âyeti tek başına okuduğumuz taktirde de bu bir âyet olur. Bu durumda da onunla beraber başka bir âyet de bulunmaz. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sabahı edinceye kadar bir âyeti tekrar ederek namaz kılmıştır. O da: *"Eğer onları azablandırırsan şüphe yok ki, onlar senin kullarındır. Ve eğer onlara mağfiret edersen yine şüphe yok ki sen Azîz ve Hakîm olansın."* (Maide, 118) âyetidir. Bu bizatihi bir âyet-i kerimedir. Yoksa kendisinden önceki ile kendisinden sonraki âyetten kopuk alakasız oluşundan dolayı değildir.

Aynı şekilde bunun böyle bir alaka kopukluğuna alamet olması da biri diğerinden ayrı duran bütün eşya hakkında ortak bir vasıftır. Fakat bunlara da âyet adı verilmez. Sûre de kendisinden öncekinden ve sonrakinden ayrıdır. Halbuki her bir sûrede pek çok âyet-i kerime bulunur. Aynı şekilde kendisinden önceki söz de (ondan) kopuktur fakat makabli/öncesi ise âyet değildir. Dolayısıyla ikincisinin alakanın kopukluğuna delaleti, birincisinin buna dair delaletinden daha evla sayılamaz. Aynı şekilde onun âyet olması nasıl kendisi ile diğerini birbirinden ayırd etmenin alameti olabilir ki? Halbuki yüce Allah ona "âyetleri" adını vererek: *"İşte bunlar Allah'ın âyetleridir, onları sana hak ile okuruz."* (Bakara, 252).

Doğrusu ise şudur: O Allah'ın âyetlerinden bir âyettir. Yani onun alametlerinden bir alamettir. Allah'ın delillerinden bir delildir. Onun beyanlarından bir beyandır. Çünkü hiç şüphesiz her bir âyette şanı yüce Allah kendisine delil olacak kendisine alamet teşkil edecek şekilde emirlerini ve haberlerini beyan buyurmuştur. Dolayısıyla âyet onun âyetlerinden bir âyettir. Aynı zamanda her bir âyet Allah'ın yaratılmışların kelamından farklı Allah'ın kelamına delalet eder. Bu sebeple âyet hem şanı yüce Allah'a delalet eder hem de Rasûlü ile gönderdiği şeye delalet eder.

Her bir âyet her bir âyetin sonunun bittiği âyetin kesildiği yerin alameti olan bir fasıla ile diğerinden ayrıldığına göre âyetin maktaları/fasılaları ile ayrılmış olan her bir cümle bir âyet olur. İşte bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de âyet sonlarında vakıf yapardı/dururdu. Nitekim onun Fatiha kıraati bu şekilde vasfedilmiştir: Elhamdulillahi Rabbil âlemin deyip vakıf yapacaksın, errahma-

nirrahim deyip vakıf yapacaksın, malikiyevmiddin deyip vakıf yapacaksın. İşte vakıf yapılan yerlere "sünnet vakfı" denilir. Zira her bir âyetin bir fâsılası ve onu diğerinden ayırdetmeyi sağlayan bir maktaı vardır.

(İbnu'l-Cevzi) devamla dedi ki:

2. İkinci görüşe göre Kur'an-ı Kerim'den bir takım harflerden oluşup onun bir bölümünü teşkil ettiği için âyete bu isim verilmiştir.

Ebu Amr eş-Şeybâni dedi ki: (خرج القوم بآيتهم): O topluluk âyetleri ile çıktı, denilir ki topluluklarıyla, cemaatleriyle çıktı, demektir. Buna da tanık olarak şu beyiti okumuşlardır:

خرجنا من النقبين لا حي مثلنا بآياتنا ترجى اللقاح المطافلا

"Bize benzeyen başka bir kabile bulunmaksızın o iki yoldan çıktık;

Büyük kalabalığımızla, bütün cemaatimizle; gebe develeri hızlıca sürerek."[1034]

Ben (İbn Teymiyye) derim ki: Bu tartışılır bir husustur. Çünkü Arapların: (خرج القوم بآيتهم) onlar âyetleriyle/topluca çıktılar" sözü ile sancak ve bayrak gibi onları bir araya toplayan alamet ile çıktıkları kastedilebilir. Çünkü alışılmış olan her bir kavmin kendisi ile tanınacağı bir âyeti/alameti bulunan bir emirlerinin bulunmasıdır. Dolayısıyla emir onların o âyetini/alametini çıkartacak olursa onlar da onun etrafında toplanırlar. Bundan dolayı ona "alem/bayrak" denilmiştir. Âlem ise alamet ve âyet demektir. Ona râye: sancak denilmesi görülen bir şey oluşundan dolayıdır. Buna göre onların âyetleriyle dışarı çıkmaları kendilerini bir araya toplayan âlem ve âyet/alamet ile dışarı çıkmaları demektir. Böylelikle o hepsinin dışarı çıktıklarına delil olarak görülür. Çünkü kendisine itaat edilen emir çıktığı taktirde kimse geri kalmaz. Halbuki onun emri altındaki komutanlardan birisi çıkacak olursa durum böyle olmaz. Yoksa âyet lafzı alametin kendisi demektir. Bu da dilden kesin olarak bilinen bir husustur. Lafızdaki müştereklik ihtimalli olan bir husus ile sabit olmaz.

(İbnu'l-Cevzi devamla) dedi ki:

3. Âyete hayret verici, şaşırtıcı bir şey olduğundan ötürü bu isim verilmiştir. Çünkü onu okuyan bir kişi onu okuduğunda yaratılmışların sözlerine benzeme-

1034 Bu beyit Lisanu'l-Arab, XIV. 56 da –az farkla- Burc b. Mushir et-Tâî'ye ait olduğu belirtilerek şöylece kayd edilmiştir:
خَرَجْنا من النَّقْبَيْنِ لا حيَّ مِثْلَنا بآيتنا نُزْجِي اللِّقاحَ المَطافِلا
Tercümesi Lisan'daki kayda göre yapılmıştır. (Çeviren)

diğine dair onu delil görür. Bu da: Filan kişi âyetlerden bir âyettir demeye benzer. Yani hayret verici, şaşırtıcı bir şeydir demek gibidir. Bunu da İbnu'l-Embâri zikretmiştir.

Derim ki: Bu görüş aslında onun Allah'ın âyetlerinden bir âyet oluşu manasına dahildir. Çünkü Allah'ın bütün âyetleri beşer gücünün ve beşerin güç yetirebildiklerinden ona benzer gibi görünen hususların dışındadır. Kur'an-ı Kerim'in tamamı hayret vericidir, şaşırtıcıdır. Cinler ondan dolayı hayrete düşmüşlerdir. Nitekim yüce Allah onların şöyle dediklerini nakletmektedir: *"De ki: "Bana şu vahyolundu: Cinlerden bir topluluk beni dinlediler ve dediler ki: Gerçekten biz hayrete düşüren bir Kur'an dinledik. O doğruya götürüyor. Bundan ötürü biz de ona iman ettik. Rabbimize hiçbir kimseyi asla ortak koşmayacağız."* (Cin, 1-2)

Çünkü Kur'an alışılmış sözlerin dışında kalan bir sözdür. O hadis-i şerifte dile getirildiği gibi "hayret verici özellikleri bitip tükenmeyen, ilim adamlarının kendisinden bir türlü doymak bilmediği ve çokça tekrarlandığından ötürü eskimeyen" bir sözdür.[1035] Allah'ın her bir âyeti mûtad olanın dışına çıkmıştır. (Mesela) mağaradakilerin mağarada uyumaları hayret verici bir hadisedir. Nitekim yüce Allah: *"Sen Kehf ve Rakim ashabını âyetlerimiz arasında hayret edileceklerden mi sandın?"* (Kehf, 9) buyurmaktadır.

O halde âyetler, alametler ve delaletler demek olup onların bir kısmı alışılmış ve mûtad şeylerdir, bir kısmı alışılmış ve mûtad olanın dışındadır. İşte Kur'an'ın âyetleri bu türdendir. Kur'an-ı Kerim hayret verici, şaşırtıcı bir kitaptır. Yoksa âyetin adının hayret verici şeyin adı ile aynı oluşundan dolayı değildir. Aksine âyetin ad olduğu şey daha geneldir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Ayetlerimiz arasında hayret edileceklerden mi sandın?"* buyurmuştur. Fakat âyet lafzı bazen örfte şanı yüce Allah'ın meydana getirdiği hususlar ile tahsis edilebilir ise de her zaman için o mûtadın dışındadır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Her ikisi de herhangi bir kimsenin ne ölümü ne de hayâtı dolayısıyla tutulmazlar. Fakat her ikisi Allah'ın âyetlerinden iki âyet olup Allah onlarla kullarını korkutur."[1036]

Yine yüce Allah: *"Bizi (istedikleri) âyetleri göndermekten alıkoyan tek sebep, öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. İşte Semud kavmine de gözle görülür apaçık bir belge olmak üzere o dişi deveyi verdik de (onu öldürdüler) ve bu yüzden zulmettiler. Hâlbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."* (İsra, 59) buyurmaktadır. Sahih hadiste de belirtildiği üzere Esma (radıyallâhu anhâ),

1035 Bu hadisin kaynakları gösterilecek.
1036 Buhârî, 1060; Müslim, 915.

Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın yanına namazda iken girmiş ve ona soru sorması üzerine "subhanallah" demişti. (Esma): Bir âyet mi deyince evet anlamında işaret yapmıştı.[1037]

Küsuf namazına da "âyetler namazı" adı verilir. Ahmed b. Hanbel'in mezhebindeki iki görüşten birisine göre de küsuf namazı yıldızların dağılması, aşırı karanlık gibi korkuya kapılmaya sebep teşkil eden bütün âyetlerden ötürü kılınması meşrudur. Zelzele sebebiyle de kılınır. Bunu açıkça ifade etmiştir. Nitekim bu hususta rivâyet de gelmiştir.

Bu âyetler ise mutlak olarak sözkonusu edilen âyetlerden daha özeldir. Yüce Allah da: *"(Çünkü) Rabblerinin âyetlerinden onlara bir âyet her geldiğinde mutlaka ondan yüz çevirenler oldular."* (Yâsîn. 46) buyurmaktadır. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bir kimsenin öğreneceği üç âyet, onun için oldukça semiz üç dişi deveden daha hayırlıdır." buyurmuştur.[1038]][1039]

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَآءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ اٰبَآءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾

68. "Onlar söyleneni düşünmediler mi? Yoksa bunlara önce gelip geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?"

Tefsiri:

[Yüce Allah bir diğer âyet-i kerimede de: *"Onlar söyleneni düşünmediler mi? Yoksa bunlara önce gelip geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?"* (Âyet 68) buyurmaktadır. O halde onların üzerinde iyiden iyiye düşünmekle emrolundukları söz, iyice dinlemekle emrolundukları sözün kendisidir.][1040]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Nasıl olabilir ki? Yüce Allah: *"(Bu) âyetlerini düşünsünler diye sana indirdiğimiz hayır ve bereketi bol bir kitaptır."* (Sâd, 29) buyruğu ile kitabının iyice düşünülmesini emir buyururken: "âyetlerinin bır kısmı" buyurmamıştır. Ayrıca: *"Hâlâ onlar Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi?"* (Nisa, 82) ve: *"Onlar o söylenen sözü düşünmediler mi?"* buyurmuştur ve buna benzer şanı yüce Allah'ın insanların Kur'an'ın tamamı üzerinde iyiden iyiye düşünmelerini sevdiğini, Allah'ın onu bir nur ve kulları için bir hidâyet kıldığını belirten diğer naslar hakkında (na-

1037 Hadisin kaynaklan gösterilecek.
1038 Müslim, I, 552.
1039 Nübuvvat, 176-177.
1040 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 558.

sıl olur da düşünülmez). Bunun ise manalarının anlaşılmaz olması imkânsızdır. Nitekim Ebu Abdurrahman es-Sülemi şöyle demiştir: Bize Kur'an'ı okumayı öğreten Osman b. Avfan ve Abdullah b. Mesud şöyle derlerdi: Bizler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den on âyet öğrendik mi o âyetlerdeki ilim ve ameli öğrenmeden başka âyetleri öğrenmeye geçmezdik. Onun için şöyle dediler: Böylelikle biz hem Kur'an'ı hem ilmi hem ameli birlikte öğrenmiş olduk.[1041]

İşte bu hususlar bundan başka bir yerde genişçe açıklanmış bulunuyor.][1042]

أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾

72. "Yoksa sen onlardan ücret mi istersin? Rabbinin verdiği rızık daha hayırlıdır ve O rızık verenlerin en hayırlısıdır."

Tefsiri:

[Ona "Harc/harac: vergi" adının verilmesi onun yeryüzünden ve ağaçlardan menfaatleri arasında kendisi ile yararlandıkları şeyler yerine verilen bedel olduğuna delildir. Nitekim günümüzde insanlar bir araziyi oraya ağaç dikmek üzere kiraya verdikleri ve eğer her bir ağaç karşılığında belli bir şey alınacaksa bu kira işlemine "harac" adını verirler. Yüce Allah'ın: *"Yoksa sen onlardan bir ücret (harac) mı istersin?"* buyruğu da bu anlamdadır. Kölenin haracı da buradan gelmektedir. Çünkü bu onun kendi malından efendisine çıkartıp vereceği bir vergiden ibarettir.] [1043]

وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾
حَتَّى إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾

76. "Andolsun ki onları azap ile yakaladığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler, yalvarıp yakarmadılar.

77. Nihâyet üzerlerine şiddetli bir azap kapısı açtığımızda o zaman azabın içinde şaşkın ve ümitsiz kalıverirler."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Andolsun ki onları azap ile yakaladığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler, yalvarıp yakarmadılar."* (Âyet 76) buyruğundan

1041 Kaynakları daha önce gösterildi.
1042 Mecmû'u'l-Fetâvâ. IV. 70.
1043 El-Kavâidu'n-Nûrâniyye. 166

itibaren: *"Ümitsiz kalıverirler"* buyruklarında onların yakın azap içerisinde olduklarını ve onları helak ile yakalayıncaya kadar boyun eğmeyip yalvarıp yakarmadıklarını haber vermektedir. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki Biz onlara en büyük azaptan önce, yakın azaptan mutlaka tattıracağız."* (Secde, 21) ve: *"(O münafıklar) Görmüyorlar mı ki, onlar her yıl ya bir veya iki kere deneniyorlar? Sonra tevbe de etmiyorlar. İbret de almıyorlar."* (Tevbe, 126) buyurmaktadır. Zamir de bu durumda ahirete iman etmeyenlere ait olur.][1044]

[Yüce Allah: *"Andolsun ki onları azap ile aldığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler. Yalvarıp, yakarmadılar."* (Âyet 76) buyurmaktadır. Bu kendisine yalvarıp yakarmaları ve üzerinde bulundukları halden vazgeçip tevbe etmeleri için dünyada iken onlara yapılan bir azaptır. Bundan sonra yüce Allah kalplerin katılaşmasını ve kalplerin yalvarıp yakarmasına itaatle boyun eğmelerine engel olan işlenen günahları sözkonusu etmektedir. Her iki yerde de yüce Allah onları azap ile yakaladığını zikretmektedir. Ama "günahları sebebi ile" buyurmamıştır. Sanki -Allah en iyi bilendir- bunun zımnında biz onları yönelsinler, tevbe etsinler, boyun eğsinler, yalvarıp yakarsınlar diye azap ile yakaladık manasını da ihtiva ediyor gibidir. Eğer: Allah onları günahları sebebi ile yakaladı diyecek olursak onları alıp yakalaması helak etmek iledir.][1045]

قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَآ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ
أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾

84. "De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin).

85. Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Şüphesiz Rabbin anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde aralarında bizzat hüküm verecektir."* (Lukmân, 25) ve: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?"* (Âyet 84-85) buyurmaktadır. Çünkü putlara ibadet eden müşrikler Allah'ın her şeyin yaratıcısı, Rabbi ve mutlak sahip ve egemeni olduğunu kabul ve ifade ediyorlar-

1044 Câmiu'l-Mesâil, I, 79.
1045 Tefsîru Âyâtin Üşkilet, II, 485-486; Metin Câmiu'l-Mesâil, I, 135'de de yer almaktadır.

dı. İşte tahkikinin nihai derecesi böyle olanların nihâyetinde yapacakları putlara ibadet etmek gibi bir iş olur.][1046]

[Bunların tevhidlerinin nihai derecesi ise yüce Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu putlara ibadet eden müşriklerin tevhidinden öteye gidemez: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?"* (Âyet 84-89);

"Eğer sen onlara: "Göklerle yeri kim yarattı ve güneşi ve ayı kim emrinize verdi" diye sorsan onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl yüz çevirip, döndürülüyorlar? Allah kullarından dilediği kimseye rızkı genişletir, bazen ona daraltır da. Şüphesiz ki Allah her şeyi çok iyi bilendir. Eğer sen onlara: "Gökten bir su indirip onunla yeri ölümünden sonra dirilten kimdir" diye sorsan, onlar elbette: "Allah'tır" derler. "Allah'a hamdolsun" de. Fakat onların çoğu akıl etmezler." (Ankebût, 61-63);

"Andolsun onlara göklerle yeri kim yarattı?" diye sorsan, onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. "Allah'a hamdolsun" de. Onların çoğu bilmezler." (Lukmân, 25);

"Andolsun ki sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorarsan elbette: "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl olur da çevriliyorlar?" (Zuhruf, 87);

"De ki: "Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Yahut o gözlere ve kulaklara mâlik olan kimdir? Ölüden diriyi çıkaran ve diriden ölüyü çıkaran kimdir? İşleri yerli yerince kim yönetiyor?" Hemen "Allah" diyeceklerdir. De ki: "O halde (O'na isyan etmekten) korkmaz mısınız?" İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var? O halde nasıl olur da döndürülüyorsunuz? İşte Rabbinin: "Gerçekten onlar iman etmezler" sözü o fâsıklar için şöylece sabit olmuştur: "Gerçekten onlar iman etmezler." De ki: "Ortak koştuklarınızdan ilkin yaratıp da sonra onu iade edecek kimse var mıdır?" De ki: "İlkin yaratan, sonra onu iade eden Allah'dır. O halde nasıl döndürülüyorsunuz?" De ki: "Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır?" De ki: "Hakkı gösterecek (ve ona iletecek) Allah'dır. Acaba hakka ileten mi (kendisine) uyulmaya daha layıktır, yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz?" (Yunus, 31-35);

1046 el-İstikâme, II, 79.

"Göklerle yeri yaratan ve sizin için gökten bir su indirendir. Onunla göz alıcı bahçeler bitirdik. Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz. Allah ile birlikte bir ilah mı var? Hayır, onlar sapan bir topluluktur. (Putları mı hayırlıdır), yoksa yeri barınılabilir halde yaratan, aralarında akarsular var eden, orada sabit dağlar yaratan ve iki deniz arasında engel kılan mı? Allah ile birlikte bir ilah mı var? Hayır, onların çoğu bilmezler. Yoksa bunalmış olanın -kendisine dua ettiğinde- duasını kabul edip, o kötülüğü gideren ve sizi yeryüzünün halifeleri yapan Allah ile birlikte bir ilah mı vardır? Ne kadar az düşünüyorsunuz! (Putları mı hayırlıdır?) Yoksa kara ve denizin karanlıklarında size yol gösteren ve rahmetinin önünde müjde olarak rüzgârları gönderen mi? Allah ile birlikte bir ilah mı var? Allah koştukları ortaklardan çok yücedir. (Putları mı hayırlıdır?) Yoksa ilkin yaratan sonra da onu tekrar var edecek olan, gökten ve yerden size rızık veren mi? Allah ile birlikte başka bir ilah mı var? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi delilinizi getirin."" (Neml, 60-64)

Gerçek şu ki; müşrikler Allah'ın göklerin, yerin ve kendilerinin yaratıcısı olduğunu kabul ve itiraf ediyorlardı. Her şeyin mutlak egemenliğinin onun olduğunu kabul ediyorlardı. Hatta aynı zamanda kaderi de kabul ediyorlardı. Çünkü Araplar cahiliye döneminde kaderi kabul ediyorlardı. Onun bunu kabul ettikleri nazım ve nesir eserlerinden bilinmektedir. Bununla beraber onlar ortaksız bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmiyorlar aksine onunla başkasına ibadet eden yahudilerden de hristiyanlardan da daha kötü müşrik kimseler idiler. Tevhidi ve o tevhidini tahkikinin vardığı son nokta bu olan bir kimsenin nihâyet tevhidi ancak bu kadar olur ve o müşriklerin tevhidinden daha öteye gidemez.

Bu konum öyle bir konumdur ki tevhidin tahkikin bilginin ve kelamın en ileri derecesinde olduklarını iddia aden bir çok kimsenin ayağının kaydığı anlayışların doğru yoldan saptığı, müslümanların dininin değişikliğe uğratıldığı ve tevhid ehlinin puta tapıcılarla karıştığı bir konumdur.][1047]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin."*

1047 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 101-103.

Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?" (Âyet 84-89) ve: *"Eğer sen onlara: "Göklerle yeri kim yarattı ve güneşi ve ayı kim emrinize verdi" diye sorsan onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl yüz çevirip, döndürülüyorlar?"* (Ankebût, 61) buyurmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın her şeyin Rabbi ve yaratıcısı olduğunu ikrar ve kabul eden herkes, Allah'a ortaksız olarak ibadet eden, yalnızca Allah'a dua ve ibadet eden, yalnızca ondan ümit edip ondan korkan, onun için sevip dost edinen, onun uğrunda düşmanlık eden, rasûllerine itaat edip onun emrettiklerini emredip onun yasakladıklarını yasaklayan bir kimse olamaz.][1048]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz? Hayır, biz onlara hakkı getirdik. Onlar ise muhakkak yalancıdırlar. Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı. Allah onların niteleye geldiklerinden münezzehtir. O gizliyi de, açığı da bilendir. Ortak koşmalarından yücedir O."* (Âyet 84-92) buyruğunda kendi zatını ortak koşmalarından tenzih ettiği bu gibi kimseler hakkında haber vermekte ve onların (Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in) getirmiş olduğu haktan uzaklaşıp sapmalarında yalancı olduklarını haber vermekte ve kendilerine: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur."* buyurarak onların iddialarını reddetmektedir. Çünkü onlara: *"Yer ve ondakiler kimindir?"* diye sorduğu zaman onlar: *"Allah'ındır diyeceklerdir."* Eğer sen onlara: *"De ki: Yedi göğün ve büyük arşın Rabbi kimdir?"* (diye soracak olsan yine onlara: *"her şeyin hakimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet biliyorsanız (cevabını verin)"* dediğinde *"onlar: Allah'ındır diyeceklerdir."*

İlk olarak onlar yerin ve içindekilerin yalnız Allah'a ait olduğunu ikrar ve kabul ediyorlar. İkinci olarak onlar yedi göğün ve pek büyük arşın da Allah'ın

1048 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, I, 226-227.

olduğunu ikrar ve kabul ediyorlar. Üçüncü olarak onlar bütün eşyanın mülk ve egemenliğinin yalnızca onun elinde olduğunu ve yaratılmışlara engel olanın da yardım edenin de ona gelecek zararı ve eziyeti önleyerek dilediği kimselere karşı onları himaye alabildiğini fakat buna karşılık hiçkimsenin ona karşı başkasını himaye edemeyeceğini ikrar ve kabul etmeleridir. Bu sebeple o herhangi bir kimseye bir zarar gelmesini dileyecek olursa hiçbir kimse ona engel olamaz. Herhangi birisinin sıkıntısını kaldıracak olursa o kimseye hiçbir kimse zarar veremez.

Her şeyin mülk ve egemenliğinin elinde bulunması aynı zamanda onun işlerini çekip çevirenin ona fayda sağlayanın da o olduğunu beyan etmektedir. Menfaat sağlayan da odur, zararı önleyen de odur. Tıpkı bir başka âyet-i kerimedeki: *"De ki: Bana haber verin. Allah'tan başka şu ibadet ettikleriniz eğer Allah bana bir zarar vermek dilese onlar onun zararını giderecekler mi? Yahut bana bir rahmet dilese onlar o rahmetini tutabilirler mi?"* (Zümer, 38) buyruğunda ve yine diğer âyet-i kerimedeki: *"Allah sana bir sıkıntı dokundurursa onu ondan başka hiçbir kimse gideremez. Sana bir hayır dilerse onun lütfunu geri çevirecek hiçbir kimse yoktur."* (Yunus, 107) buyruklarında olduğu gibi.

İşte onlar bütün bunları ikrar ve kabul ediyorlarsa bu onların genel olarak onun rububiyetini her bir şeyin işlerini çekip çevirerek idare etmesini ikrar ve kabul ettikleri manasına gelir. Bu ise kaderiyecilerin, sabiilerin, tabiatçı felsefecilerin ve kainatın bir kısmı için Allah'tan başka rabler kabul eden benzeri bazı kimselerin ikrar ve kabullerinden daha büyüktür. Bununla birlikte yüce Allah yine de onların müşrik olduklarını haber vermekte ve kendi zatını onların şirklerinden tenzih etmiş bulunmaktadır. Çünkü onlar onunla birlikte başkasına ibadet etmişlerdir. Yoksa âlemlerin onunla birlikte bir diğer Rabbinin olduğuna inandıklarından dolayı değil.][1049]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce ve mukaddes Allah buyuruyor ki: *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?" De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?" De ki: "Her şeyin hâkimiyeti elinde bulunan, himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını) verin." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl*

1049 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . II, 455-456.

olur da aldanıyorsunuz?" (Âyet 84-89) Kıraat imamlarının çoğunluğu son iki âyette *"(سَيَقُولُونَ لِلَّهِ): Allah'ındır diyecekler"* diye okudukları gibi birincisinin cevabının da "(سَيَقُولُونَ لِلَّهِ): *Allah'ındır diyecekler"* şeklinde olduğu üzerinde de ittifak etmişlerdir. Bu da lafzın manasına uygun bir cevaptır. Çünkü yüce Allah'ın: *"De ki: Yedi göğün ve büyük arşın Rabbi kimdir?"* (Âyet 86) buyruğu ile: *"De ki: Her şeyin hakimiyeti elinde bulunan kimdir?"* buyrukları, "bunlar kimindir?" anlamındadır. Bundan dolayı bunlara cevap: *"Allah'ındır diyecekler"* şeklinde gelmiştir. Bu da bir beyandır. Çünkü müşrikler her şeyin melekûtunun/mülk ve egemenliğinin Allah'ın olduğunu ikrar ve kabul ediyorlar. "Melekût" ise "mülk" lafzından mübalağa kipidir. Şüphesiz "melekût" lafzı "mülk" lafzından daha beliğdir.][1050]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Yüce Allah) onlara örnekler de vermektedir. *"De ki: "Yer ve oradakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)." Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de de ki: "O halde siz iyice düşünüp, ibret almaz mısınız?"* (Âyet 84-85) buyruklarında olduğu gibi. Yüce Allah'ın: *"O halde korkmaz mısınız?"* (Âyet 87) ve: *"Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?"* (Âyet 89) buyruklarına gelince; bu onların Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu itiraf etmelerini gerektirmektedir. Bu itirafları ise onların uydurma ilahlara ibadet etmekten vazgeçmelerini ve bu ilahlara ibadetlerin yerilmeyi gerektiren çirkinliklerden olmasını da gerektirmektedir. Fakat onlar şirkin bir itikad olduğunu ve bir başka yaratıcı olduğunu zannediyorlardı. Bu ise bâtıl bir kanaattir. Aksine şirk Allah'tan başkasına ibadettir. İsterse müşrik o ibadet ettiği varlığın yaratılmış olduğunu itiraf etsin.][1051]

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾

86. "De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?

87. Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?"* (Âyet 86-87) buyurarak Arş'ı pek şerefli ve pek büyük olmakla nitelendirdi. Yine yüce Allah: *"Melik ve hak olan*

1050 Beyânu Telbîsü'l-Cehmiyye . I. 185.
1051 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XI. 682.

Allah'ın şanı yücedir! Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Kerim Arş'ın Rabbi O'dur." (Mü'minun, 116) buyruğunda da arşın "kerim/pek şerefli" diye nitelendirmektedir.

Yine Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde İbn Abbas (radıyallâhu anh)'dan rivâyete göre onlar sıkıntılı zamanlarında şöyle derlerdi: "(لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ): Pek büyük ve pek Halîm Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Pek büyük Arşın Rabbi Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve pek kerim Arşın Rabbi Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur."[1052] Böylelikle hadis onu hem pek büyük hem de pek kerim olmakla nitelendirmiş olmaktadır.][1053]

Cemaliddin el-Kasimi -Allah'ın Rahmeti Üzerine Olsun- Dedi ki:

[Takiyüddin İbn Teymiyye dedi ki: Yaratıcıyı ikrar ve itiraf etmek insanların nefislerinde/ruhlarında fıtri ve zorunludur. Her ne kadar bazı kimseler fıtratlarını bozan bir takım hallerle karşı karşıya kalabilir. Bu sebeple bunlar bilginin kendisi ile hâsıl olacağı bir düşünmeye de ihtiyaç duyar. Evet insanların çoğunluğunun görüşü budur. Akli ilimler ile uğraşanların en maharetlilerinin kanaati de budur. Buna göre onu tanımak zorunlu olarak hâsıl olur. Fıtratı bozulmuş kimselerle de düşünmekle de hâsıl olabilir. Nitekim kelamcıların ileri gelenlerinden pek çok kişi de bunu böylece kabul etmiştir.

Aynı şekilde akli ilimlerle uğraşanlardan çeşitli kesimler Allah'ı bilmenin vacip olduğunu ve bunun ancak düşünme yolu ile elde edilebileceğini kabul etmişlerdir. Bu sebeple de herkesin düşünmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş ümmet arasında ancak Mutezile'den ve benzerlerinden diye meşhur olmuştur. Bundan dolayı Ebu Cafer es-Sümnânî ve başkaları şöyle demişlerdir: Eş'ari'nin (Allah'ı) bilmek hususunda düşünmeyi vacip kabul etmesi mutezililikten onun üzerinde kalmış bir kalıntıdır.

Merhum İbn Teymiyye'nin zikrettiğine göre imamların ve selefin sözlerinin delalet ettiği -ve görüşlerin en mutedili olan- kanaat şudur: Düşünmek bazı hallerde gerekir, bazılarında gerekmez. Bazı kimseler için gerekli olabilir bazıları için gerekli olmaz. Onun vacip olması bazı kimselere bazı durumlarda gereken arızi hallerdendir. Yoksa genel olarak gerekli hususlardan değildir. Düşünmenin vacip olduğunu kabul eden kimselerin ise genel olarak bunun vacip oluşuna dair herhangi bir delilleri yoktur. Gösterilebilecek deliller ancak bazı hallerde onun vacip olabileceğini göstermektedir. Yüce Allah'ın: *"De ki: "Göklerde ve yerde neler*

1052 Buhârî, 6345; Müslim, 2730.
1053 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 682.

var; bir bakın." (Yunus, 101) buyruğu ile: *"İnsan neden yaratılmış olduğuna bir baksın!"* (Tarık, 5) buyruğu gibi. Şüphesiz bu büyüklük taslayan inkârcılara yönelik bir hitap olup, hakkı bilmeleri ve hakkı itiraf etmeleri için düşünmeleri emrolunmuştur. Bunlara düşünmenin vacip olduğunda ise hiçbir şüphe yoktur.

Ebu Hayyan et-Tevhidi (Mukâbesât)'ının 42. mukabesesinde dedi ki: Ebu'l-Hayr'a şöyle denildi: Bize, Allah Teâlâ ve takaddes'in marifetine dair bir şeyler anlat. O (zorunlu olarak bilinen) bir zorunluluk mudur yoksa istidlal (yolu ile bilinen bir husus) mıdır? Çünkü bu hususta kelam söyleyenler aşırı derecede anlaşmazlığa düşmüşler ve bu konuda birbirlerinden oldukça uzak yerlere gitmişler. Bu sebeple bizler bizim bir cevabımızın olmasını istiyoruz. Bu cevabımız da gerekli açıklama ile birlikte muhtasar olması sınırları çerçevesi içerisinde bir açıklama ihtiva etsin. O da şöyle dedi: Akıl açısından bir zorunluluk duyu açısından bir istidlaldir. Öğrenilmek istenen her bir ilim ya aklın sınırları çerçevesinde akıl ile tahsil edilir yahut duyu organları çerçevesinde duyu organları ile elde edilir. Bundan dolayı bazen yüce Allah'ın bilinmesinin bir iktisap/kazanım yolu ve istidlal ile elde edildiğinin zannedilmesi uygun olmuştur. Çünkü duyu aklın desteklemesi, yardımcı olması ve tahsili sayesinde sayfaları açar ve güç kazanır. Bazen de bunun bir zorunluluk olduğu da zannedilir. Çünkü hastalıklardan uzak türlü musibetlerden azade sağlıklı akıl adı mukaddes olan Allah'ı itiraf ve kabul etmeye teşvik eder. Kendisine sahip olanın onu reddetmesini, inkâr etmesini, hakkında şüpheye düşmesini mahzurlu/yasak görür. Fakat bu akla yakışan bir zorunluluktur. Çünkü aklın zorunluluğu duyunun zorunluluğu gibi değildir. Zira duyunun zorunluluğunda bir çekim, bir tercih, bir itme ve bir zorlama vardır. Aklın zorunluluğu ise son derece latiftir. Çünkü akıl öğüt verir, yumuşaklıkla muamele eder, nasihat eder ve hafifletir.

Sonra oldukça incelikli bir misal verdi ve arkasından dedi ki: Buna göre adı mukaddes olan Allah akıl nezdinde zorunlu olarak bilinir. Varlığı hususunda aklın hiçbir şüphesi yoktur. Duyu organları nezdinde ise ona istidlalde bulunulur. Çünkü (duyu organlarına göre istidlalsiz) çoğunlukla imkânsızdır ve asla sabit olamaz. Bu sebeple istidlalde bulunan kimse cüz'iliklerden yukarılara yükselir. Zorunluluk iddiasında bulunan kimse ise külliyattan/genel önermelerden aşağıya iner. Her iki yol da bu itibarla açıklık kazanmış demektir. Ayrıca bu hususta gelişigüzel yol almanın ve çokça çaba göstermenin külfetine de ihtiyaç bırakmamış olur. Tartışma esnasında gözönünde bulundurulana gelince; bundan şüphe, ayrılık, hamiyet ve taassuptan başka hiçbir şey çıkmaz. Bu durumlarda hevâ doğurgandır ve yavru büyütür. Bâtılın ise bir istilası ve bir hücumu vardır. Şaş-

kınlığın donukluğu ve kalıcılığı vardır. Allah elimizden tutsun ve bizi rahatsız eden hevâya karşı korusun. -(İbn Teymiyye'den yaptığımız ve onun Ebu Hayyan et-Tevhidi'den yaptığı- iktibas) burada sona ermektedir.][1054]

مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلٰهٍ إِذًا لَذَهَبَ كُلُّ إِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾

91. "Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı. Allah onların niteleye geldiklerinden münezzehtir."

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* buyurarak yüce Allah iki edilgenin birbirlerinden ayrı olmalarının ve onlardan birisinin diğerini kahredip yenik düşürmesinin -daha önce açıklandığı gibi- gerekli olduğunu ve her ikisinin de imkânsız olduğunu zikretmektedir.

Akli düşünme önderlerinin rububiyetin tevhidini açıkladığı bu ve benzeri yollar doğru akli yollardır. Ancak bu sonradan gelenler bunları nasıl yönlendirip takrir edeceklerini bilemediler. Diğer taraftan bu önceden gelmiş kelamcılar bunların Kur'an'ın izlediği yollar olduğunu zannetmişlerdi. Oysa durum böyle değildir.

Aksine Kur'an-ı Kerim rububiyetin tevhidini ihtiva eden, ulûhiyetin tevhidini de ifade edip dile getirmiş, bu hususu onların bu yöntemlerinden daha mükemmel bir şekilde de açıklamış bulunuyor. Bunu yüce Allah'ın: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur. Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* buyruğu ile bunu dile getirmiştir. Bu âyet-i kerimede yüce Allah, Allah ile birlikte bir başka ilahın bulunmasının imkânsızlığını iki kesin delili zikretmiş bulunmaktadır. O bunu: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* buyruğu ile dile getirmektedir. Bilindiği üzere her bir ilah yarattığını alıp gitmedi ve biri diğerine üstünlük sağlamadı. Yüce Allah muhataplar

1054 el-Kasımi, Tefsir, VII, 298-299. Merhum İbn Teymiyye'nin sözleri buna yakın olarak Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVI, 238; Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, VII, 107'de yer almaktadır. Fakat Kasımi bunları Şeyhulislâm'ın çeşitli yerlerdeki açıklamalarından özetlemiş bulunuyor.

bunu bildiğinden ötürü ve ayrıca bunu sözkonusu etmek faydasız yere sözü uzatmak olacağından dolayı ayrıca zikretmemiştir.

İşte Kur'an-ı Kerim'in yolu fasih ve belagatlı kelamı budur. Hatta hitap esnasında genel olarak insanların izledikleri yol da budur. Onlar açıklanmayı gerektiren önermeyi zikrederler ve ayrıca açıklamaya ihtiyacı olmayan şeyleri bırakırlar.

Şöyle denilmesi gibi: Siz neden sarhoşluk veren her şey haramdır dediniz. Şöyle cevap veririz: Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den gelen sahih rivâyete göre o şöyle buyurmuştur: "Sarhoşluk veren her bir şey hamrdır, her hamr da haramdır."[1055] Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in sözünün ise uyulması gereken bir hüccet olduğu bilinen bir husustur. Ayrıca onu burada zikretmemize ihtiyaç yoktur.

Bunun benzeri de yüce Allah'ın: *"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti."* (Enbiya, 22) buyruğudur. Yani onlar hâlâ bozulmadıklarına göre her ikisinde de Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Bu ise gâyet açıktır. Ayrıca bunun hitap ile beyan edilmesine ihtiyacı yoktur. Çünkü hitaptan kasıt beyanda bulunmaktır. Zaten beyan edilmiş olanın beyan edilmesi bir tür gereksiz yorgunluk olabilir. Delilin beyan edilmesi için de bazen bir tek önermeye gerek duyulabilir. Bazen de iki önermeye, bazen üç ve daha fazlasına da ihtiyaç olabilir. O vakit istidlalde bulunan bir kimse beyana ihtiyacı olanı zikreder fakat ayrıca beyan edilmesine gerek olmayanı zikretmez. Mantıkçıların söyledikleri nazari her bir delilin mutlaka iki önermesi olmalıdır. Daha fazlasına da ihtiyacı yoktur. Daha azı da yeterli olmaz. Şâyet bir tek önerme ile yetinilecek olursa diğeri zikredilmemiştir derler ve buna zamir (bir önermesi zikredilmemiş) kıyas adını verirler. Eğer önermeler üç ya da dört tane olursa o taktirde bu bir tek kıyas değil birden çok kıyastır derler şeklindeki tezleri ise sadece bir ıstılahtır ve bir iddiadır. Bunun ne akli bir esası ne de genel bir adeti vardır. Bizler buna dair açıklamaları mantık ve başka eserlerde yapmış bulunuyoruz.

Şanı yüce Allah da: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* buyurmaktadır. İşte bu gereklilik sözkonusu olmadığına göre buna bağlı olarak gerekli görülen de sözkonusu olmaz. Bu da Allah ile birlikte bir başka ilahın sabit olmasıdır.

Bu gerekliliklerin beyanına gelince; eğer onunla birlikte bir başka ilah bulunsaydı bu taktirde kainatı bağımsız olarak yaratmış olmasına imkân olmazdı. Hal-

1055 Müslim, 2003.

buki şanı yüce Allah kainatı tek başına bağımsız olarak yaratmıştır. Daha önce geçtiği üzere bunun tutarsızlığı zaten aklı başında herkes tarafından kesinlikle bilinir ve böyle bir şeyi kabul etmek iki çelişik önermeyi bir arada kabul etmek demek olur.

Aynı şekilde diğerinin ortağı ve onun yardımcısı olması da imkânsızdır. Çünkü bu onların her birinin aciz olmasını gerektirir. Aciz olan da hiçbir şey yapamaz. Ne rab olabilir ne de ilah. Çünkü onların birisi ancak diğerinin yardımcı olması ile güç yetirebiliyorsa yalnız kalması halinde aciz olması gerekir ve böylelikle de bir arada bulunmaları halinde de kudret sahibi olması imkânsız olur. Çünkü böyle bir şey kablidevr (öncelikli kısır döngü)dür. Böyle bir kişi diğeri tarafından güç ve kudret sahibi kılınmadıkça yahut da diğeri ona yardımcı olmadıkça güç yetirebilen birisi olamaz. Öteki de bizzat güç yetiren birisi olmadıkça ne ona güç verebilir ne de yardım edebilir. Kendisi de diğeri ona güç verip yahut yardımcı olmadan güç yetirebilen bir kişi olamaz. O halde onların her biri yalnızken de diğeri ile beraber iken de herhangi bir iş işlemesine imkân kalmaz. Bu durumda onların her birinin yalnız olması halinde güç ve kudret sahibi olması kaçınılmaz olur. Çünkü onunla da bir başka ilahın varlığı kabul edilecek olursa onların her birinin yalnız başına olduğu taktirde de güç ve kudret sahibi olması kaçınılmazdır. Durum böyle olduğu taktirde bunlardan herhangi birisinin yapacağı iş eğer diğerinin de o işi yapmasını -öteki onda bir şeyler yapmadan yapmayacak şekilde- gerektiriyor ise onlardan her birinin tek başına hiçbir şeye güç yetirememesi gerekir ve böylelikle fiilin asıl itibari ile yapılabilmesi için birbirlerine yardımcı olma ihtiyaçları tekrar ortaya çıkar. Bu da zorunlu olarak imkânsızdır.

O halde onlardan her birinin diğerinin ortak olmayacağı bağımsız bir fiil yapmasını mümkün olması kaçınılmazdır. Bu durumda da onların her birinin fiili ile meydana getirdiklerinin diğerinin fiili ile meydana getirdiklerinden ayrı olması sözkonusu olur. Bu durumda her bir ilah neyi yarattıysa alır gider. Bu kendi yarattıklarını diğeri de kendi yarattıklarını.

Böylelikle açıkça anlaşılmaktadır ki eğer onunla birlikte bir başka ilah bulunmuş olsaydı her bir ilah kendi mahlûkatını alıp gider. Bu da vakıada olmayan bir şeydir. Çünkü âlemde daha önce dikkat çekildiği üzere âlemin diğer parçaları ile bir irtibatı bulunmayan hiçbir şey yoktur.

İşte bundan dolayı yardımlaşan iki kişi bir iş yaptıkları taktirde onların her birinin yaptıkları iş diğerinden ayırdedilebilecek bir fiil olur. Ama bu fiili ile dışarıda meydana gelenlerin ise herhangi bir kimsenin bir bölümünde bile ondan ayrı ve

bağımsız olması imkânsızdır. Aksine o işi yapmak için mutlaka bir yardımcısının olması gerekir. Bu da: Kulun fiili dolaylı ve dolaysız kısımlarına ayrılır diyenlere göredir.

Kulun fiili kudret mahallinden dışarıya çıkmaz. Dolayısıyla onun kendisinden ayrı bir mefulü/fiilden etkileneni yoktur. Çünkü bunun fiilinden etkilenen diğerinin fiilinden etkilenene karışacak olursa -bir keresteyi iki kişinin taşıması gibi- onların her biri bir arada iş yapmaları halinde diğerine muhtaç olur. Bununla birlikte onların her birinin de gerek tek başına iken gerek bir arada bulundukları sırada kendine ait özel bir gücü ve kuvveti bulunur ve o bununla diğerinden ayrı bir fiil yapmak ve bununla ötekinin fiilinden ayrı durmak imkânı da olur. O halde onların her birinin kendisine özel ve diğerinden ayrı duran bir fiilinin bulunması gerekir. Buna göre bunun fiilinden etkilenen ötekinin fiilinden etkilenenden ayrı olmadığı sürece iki ilah tasavvur etmeye imkân yoktur. O taktirde de her bir ilah yarattıklarını alıp gider. Ancak bu gerekliliğin gereği sözkonusu değildir. Böylelikle bunun gerektirdiği de sözkonusu olamaz.][1056]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* (Âyet 91) buyruğuna gelince; bu iki ilahın kudret bakımından birbirlerine eşit olmalarına imkân yoktur. Çünkü kudretleri itibari ile birbirlerine eşit olurlarsa onların her birinin fiilinden etkilenen diğerinkinden ayrı olur. Bu ise daha önce geçtiği gibi bâtıldır. Diğer taraftan ikisi kudretleri itibari ile birbirlerine denk olurlarsa bir arada ittifak etmeleri halinde de ayrılığa düşmeleri halinde de hiç bir şey yapmazlar. İttifak etmeleri onlar için ister gerekli olsun isterse de gerekli olan ihtilaf etmeleri olsun, isterse de ittifak etmeleri de ihtilaf etmeleri de caiz olsun fark etmez.

Çünkü eğer onların ittifak etmelerinin kendileri için gerekli olduğu varsayılacak olursa onlardan herhangi birisi diğeri bir şey isteyip yapmadıkça bir şey dileyip yapmaz. Bununla birlikte onlardan birilerinin bu hususta öne geçmesi diğerinin öne geçmesine göre -birbirlerine eşit olduklarından ötürü- öncelikli değildir. Böylece onların ikisinin de hiçbir şey yapmamaları gerekir.

Bunun iradesinin ve iş yapmasının diğerinin iradesi ve iş yapması ile birlikte olduğunu varsayacak olursak varsayım böyle bir kimsenin diğeri ile birlikte herhangi bir şey dileyip yapmasının imkânsız olmasıdır. Bu durumda onun iradesi ve iş yapması diğerinin de dilemesi ve iş yapması şartına bağlıdır. Bu olmadan o kişi bir şey irade edip yapmaktan aciz olur. Bu durumda onların her biri tek

1056 Minhâcü's-Sünne, III, 312-317.

başına bulunması halinde aciz olur. Bununla beraber -daha önce geçtiği gibi- bir araya gelmeleri halinde de bir şeye güç yetirebilecek durumda gelmeleri de imkânsız olur.

Eğer ayrılığa düşmek onlar için gerekli bir şey ise bu durumda eşit olmaları ile birlikte herhangi bir şey yapmaları imkânsız olur. Çünkü bu diğerine engel olur. Öbürü ötekine engel olur. Çünkü her iki kudret de birbirine eşittir. Dolayısıyla hiçbir şey yapamazlar. Aynı şekilde onların birisinin bir şey yapmak istememesi diğerinin buna engel olması şartına bağlıdır. Bu durumda öteki ona engel olmadıkça bu kişi engellenmiş olamaz. Diğeri de bu ona engel olmadıkça engellenmiş olamaz. Bu da her ikisinin de hem engelleyici hem engellenen olması gerekir. Bu da imkânsızdır.

Diğer sebep de şudur: Birinin diğerini engellemesi halinde her birinin gücünün ortadan kalkması ancak ötekinin güç ve kudreti ile sözkonusu olur. Bunun kudretini ötekinin kudreti ortadan sürekli kaldırdığına göre öbürünün kudreti de bunun kudreti onu ortadan kaldırmadıkça kalkmayacağına göre her iki kudret de ortadan kalkmaz. Bu durumda her ikisi de kudret sahibi olurlar.

Onların her birinin diğerini bir iş yapmaktan engellemesi sûreti ile aciz olması sözkonusu olduğu halde her ikisinin de fiil işleyebilecek güç ve kudrette olmaları ise imkânsızdır. Çünkü bütün bunlar iki çelişiğin bir arada bulunması demektir.

Her ikisinin ittifak etmelerinin de ihtilaf etmelerinin de mümkün olduğunu varsaymak haline gelince; anlaşmazlığa düşmeden özellikle ittifakı kabul etmek ve ittifak olmadan özellikle anlaşmazlığı kabul etmek birilerini diğerine tercih etmeye ihtiyaç doğurur. Burada onların dışında tercih edici de yoktur. Onlardan birinin diğeri olmadan tercihte bulunması imkânsızdır. Yine birilerinin diğeri ile birlikte tercihte bulunması da bir ittifaktır. Bunu özelleştirmek ise bir başka tercih ediciyi gerektirir. Bu da illetlerde teselsülü (kısır döngüyü) gerektirir. Böyle bir şey de akıl sahibi kimselerin ittifakı ile imkânsızdır.

Aynı şekilde ikisinin ittifak etmeleri de bizatihi imkânsızdır. İhtilaf etmeleri de bizatihi imkânsızdır. İster gerekli varsayılsın, ister varsayılmasın. Çünkü her ikisi ittifak edecek olurlarsa ittifak etmeleri halinde onlardan birisi diğeri de onunla birlikte iş yapmadığı sürece bir iş yapma imkânına sahip değildir. Bu durumda onların her biri ittifak etmeleri halinde kendisinin tek başına ve bağımsız olarak bir iş yapmaktan aciz olması sözkonusu olur.

İttifak etmeleri halinde onların her biri bağımsız bir şey yapmaktan aciz ise yalnız başına iken de aciz olur. Yalnız başına iken hiçbir şey yapamayacak kadar aciz olan bir kimse başkası ile birlikte iken de bir şeyler yapmaktan acizdir.

Bununla birlikte ortak iş yapanların hepsinin de ortaklıkları halinde her birisinin kendi başına bir ayrı iş yapması kaçınılmazdır. Çünkü onlardan birisinin yaptığı bir hareketi o bunu yapma imkânını bulması halinde diğerinden bağımsız yapar. Aynı şekilde tek başına iken de diğerinden ayrı herhangi bir eseri ortaya koyabilir. Bu durumda ittifak etmek ister gerekli ister mümkün olsun. Hem yaratılmış hem halik hakkında tek başına kaldığı taktirde ortakların her biri aciz olan iki kişinin birbirleriyle ittifak etmeleri de mümkün olmaz.

Eğer iki yaratılmışın ancak bir araya gelmeleri halinde güç yetirebilecek duruma geldikleri varsayılacak olursa bunun sebebi ise ikisi dışında bir araya gelmeleri halinde onlara bir güç veren üçüncü birisinin bulunmasından dolayı olur. İşte bu durumda bizatihi vacip kadim yaratıcının üzerinde kendisini güç ve kudret sahibi yapan birisinin varlığı mümkün olmaz. O halde her ikisinin üstünde yalnız kaldıkları zamanda değil de bir arada bulundukları vakit kendilerine güç verebilen bir varlığın bulunması da imkânsız olur. Çünkü bu ikisinin dışındaki her şey yaratılmış demektir. O halde bunu (üçüncüsünün) yaratıcıyı güç yetirebilir hale getirmesi mümkün değildir.

Onların birbirleriyle anlaşmazlığa düşmelerine gelince; bu gerekli olmamakla birlikte daha güçlü bir durumdur. Çünkü anlaşmazlık halinde birbirini engelleme ortaya çıkar. İşte bu hususları ne şekilde ifade edersek edelim bunların doğru manalar olduğunu görürüz. Böylelikle birbirleriyle ittifak ya da ihtilaf eden iki zatın (ilahın) -onların her biri tek başına iken güç ve kudret sahibi olması hali dışında- varlığı imkânsız olur. Onların her biri tek başına iken güç ve kudret sahibi ise o taktirde onların her birinin diğerinden ayrı kendisine özel bir fiili ve o fiilin bir edilgeni bulunur. O taktirde bunlar her bir fiil ve o fiilin edilgeni hakkında birbirleriyle ittifak etmiş olamazlar. Hatta bir şey hakkında da ittifak etmeleri asla mümkün değildir. Çünkü hâdis olan o fiilin diğeri ile kâim olan fiilin aynısı olması sözkonusu olamaz. Çünkü bu bizatihi imkânsızdır. Çünkü (yaratıcısından) ayrı bir mahlûkta hem bunun hem ötekinin bizatihi aynı etkide bulunması sözkonusu olamaz. Aksine iki ayrı eserin ortada olması gerekir. Bunların biri diğeri hakkında bir şart ise bu durumda onların her biri de diğerine muhtaç olur. O taktirde de tek başına kudret sahibi olamaz. Eğer böyle değilse o taktirde bunun fiilinin edilgeni diğerinin fiilinin edilgeni değildir ve ondan ayrı da olamaz. Bu durumda da kesinlikle bir tek edilgen üzerinde ittifak da gerçekleşemez.

Bu da daha önce geçen her bir ilahın kendi yarattığını alıp gitmesi kabilindendir. Fakat bunun özelliği de şudur: Her birinin diğeri ile birlikte bulunmasında şart koşulan iki şey için onların dışında onları meydana getiren bir üçüncünün

bulunması zorunludur. Bir tek ustanın emri altında çalışan iki işçi ve metinlere başvuran iki müftü bir araya gelmelerini gerektiren bir işe müracaat eden danışan iki kişinin bulunması halinde olduğu gibi. Burada bu iki ortağı bir arada tutacak üçüncü bir kişi mutlaka gereklidir.

İki yaratıcının üstünde ise hiçbir şey olamaz. Denilse ki: Onlar maslahat olanı da böyle olmayanı da yaparlar. İşte bütün bu hâdis olan şeyler onlara tabidir ve onlardan meydana gelmiştir. Onların ilimleri ve kudretleri dışında hiçbir şey olmaz. Kendisi dışında bir takım şeyler ihdas edilen yaratılmışa benzemezler. Bu durumda o yaratılmışa onun maslahatına olan hususta ona (başkası) yardımcı olur.

Denilse ki: Her ikisi de ileride olacakları bilirler. Çünkü hâdis olanı bilmek hâdis olan mâluma tabidir. Hâdis de onu ihdas edenin iradesine tabidir. İrade de her ikisine tabidir.

İki yaratıcıya gelince; onların her birinin iradesinin bizzat kendisinin gereklerinden olması yahut da kendi zatı ile bağımsız bir iradeye sahip olması zorunludur. Bu durumda onun iradesi başkasının irade etme şartına bağlı olamaz. Çünkü bu şarta bağlı olacak olursa kendi iradesi ile bağımsız olmaz ve irade de onun bizzat kendisinin gereklerinden sayılmaz. Eğer onların biri irade sahibi olmayıp ancak diğerinin iradesi ve fiili ile birlikte bir iş yapabiliyor ise onların her birinin iradesi de fiili de diğerinin dileyen ve fiil işleyen bir kişi olmasının gereklerinden bir parça olur.

İşte bu da illetin bir kısmında bir devr/kısır döngüdür. Gerektirici (illet) in bir kısmında kısırdöngü ise tıpkı gerektiricinin kendisindeki kısırdöngü gibi imkânsızdır. Eğer babalık evlatlık gibi birbirlerine izafe edilmeleri dolayısıyla ayrılmazlıkları mümkün kabul edilecek olursa hiç şüphesiz onlardan başka onlar için tam bir gerektirici bulunmasından dolayıdır. Bu sebeple iki irade ve iki fiil birbirinden ayrılmaz ise her ikisinin tam gerektiricisinin bundan da ötekinden de farklı olması gerekirdi.

Bu ise imkânsızdır. Çünkü onlar üstünde onları böyle kılacak ve onların her birinin tek başına irade sahibi ve fiil işleyen birisi olmamalarını gerektirecek bir başka kimse yoktur.

Bütün bu hususlar akıl ile idrak edilen muhakkak ve delillendirilmiş hususlardır. Bunları sağlıklı bir şekilde düşünen ve anlayan herkes doğruluklarını da bilir. Ayrıca bunlar daha başka bir yerde de genişçe açıklanmışlardır.

Açıkça görülüyor ki kudretleri itibariyle birbirine denk iki ilahın varlığı kabul edilecek olursa ikisi de ne ittifak etmeleri halinde ne de anlaşmazlık halinde hiçbir şey yapamazlar. Bu durumda iki ilahın varlığı kabul edilecek olursa onlardan birinin daha güçlü bir kudret sahibi olduğunu kabul etmek kaçınılmaz olur. Daha kudretli olan ise zorunlu olarak daha az kudretli olana göre üstün olacaktır. Eğer ortada birden çok ilah bulunmuş olsaydı onlardan birilerinin diğerlerinin üstünde olması icab ederdi. Onlardan birileri diğerlerinin üstüne çıkacak olursa bu durumda ancak tek başına en üstün olan kim ise o bağımsız bir iş yapabilir. Çünkü yenik düşürülüp kahredilen eğer fiilinde birincisinin yardımına muhtaç ise yardım almadan aciz bir kişi demektir ve onun güç yetirebilmesi kudreti başkasından geliyor demektir. Böyle olan bir zat ise bizatihi ilah olamaz. Şanı yüce Allah ise yarattıklarından bir ilah kılmamıştır. O halde yenik düşürülenin ilah olması da mümkün değildir. Eğer yenik düşürülen kişi üstün olanın yardımı olmadan bağımsız bir iş yapabiliyor ise bu durumda üstün olanın tek başına bağımsız olarak yaptığına engel olmasına imkân yok demektir. O taktirde de üstün olan da yenik düşürülen kimseyi engellemekten aciz birisi olur. Bu durumda üstün olamaz. Halbuki onun üstün olduğu varsayılmıştı. Bu da varsayıma aykırı ve iki çelişiği bir arada kabul etmek demektir.

Böylelikle birilerinin diğerine üstünlük sağlaması ile birlikte yenik düşenin hiçbir sûrette ilah olamayacağı açıkça görülmüş olmaktadır. Hatta onun başkasının yardımını almak sûretiyle dahi ilah olması imkânsız olduğu gibi başkasına ihtiyaç duymadan tek başına ilah olmasına da imkân yoktur. Çünkü başkasına ihtiyacı olmayanın kendisi başkasına üstünlük sağlayamıyor ve başkasına üstünlük sağlayacak güce sahip olamıyor. Başkasına üstünlük sağlayabilme gücünü bulduğu taktirde ise onun kendisine üstünlük sağlamaktan uzak kalmasını ve böyle bir üstünlükten geri durması ihtiyacı bulunur. Başkası tarafından yenilen bir kimse ise kendisini savunacak kadar güçlü, kendini koruyabilen birisi olamayacağına göre kendisinden başkasını nasıl savunabilsin?

Araplar bir kimse iyice güçlenip kuvvetlendiği zaman muzari fiilinde ayn harfi fethalı olmak üzere (عز يعَز) derler. Kendisini başkasının zararına karşı koruyabilmesi halinde ise muzaride ayn harfi kesreli olarak (عز يعِز) derler. Galip gelmesi halinde ise ayn harfi ötreli olarak (عز يعُز) derler. Çünkü hareke ne kadar güçlü olursa anlam da o kadar güçlü olur. Ötre kesreden güçlü, kesre fethadan güçlüdür. Dolayısıyla eğer bir kimse yenik ise kendisini korumuş olamaz. Kendisini koruyamayan bir kimsenin güçlü olmayışı öncelikle sözkonusudur. Güçlü olamayan ise hiçbir zaman fail bir rab olamaz.

Böylece açıkça anlaşılıyor ki eğer onunla birlikte bir başka ilah bulunsaydı yine açıkça görüldüğü gibi onların birileri diğerine üstünlük sağlar ve her bir ilah neyi yarattıysa onu alır giderdi. İşte bu açıklamalar Kur'an-ı Kerim'de bulunan bu iki burhanın bir dereceye kadar açıklamasıdır.][1057]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* (Âyet 91) buyruğuna gelince; bu onun çeşitli fiilleri bulunan bir çok ilah kabul eden kimselere onun bir reddidir. Çünkü fiilleri çeşitli olan ve biri diğerine itaat etmeyen ilahlardan bir tek varlığın ortaya çıkmaması makuldür. Yoksa o taktirde âlem birden çok olurdu. Bu da yüce Allah'ın: *"Bu taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* buyruğunun anlamı budur. Âlem/kainat, evren bir olduğuna göre fiilleri son derece sağlam çok sayıdaki ilahlardan ötürü var olmaması gerekir.

Derim ki: Öncelikle fiilleri bir olan iki Rabbin varlığının sözkonusu olmayacağı tespit edildikten sonra fiilleri çeşitli birçok Rabbin varlığının da imkânsız olduğunu tespit ettim. Çünkü fiillerin farklılığı mefulün/fiilden etkilenenin ve âlemin bir olmasına imkân vermemektedir.

Onun bu âyet-i kerimenin tefsirinde böyle bir açıklama yapması öbür âyet-i kerimenin tefsirinde öbür türlü açıklamayı yaparken söylediği sözler kabilindendir.][1058]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu da şöyledir: Bu akılcılar şöyle demişlerdir: Birbirinin benzeri iki Rabbin varlığı kabul edilecek olursa hiç şüphesiz bunların anlaşmazlığa düşmeleri mümkündür. Onlardan biri diğerinin istediğinin tam zıddını dileyebilir. Bu durumda ya ikisinin maksadı hâsıl olur yahut ikisinden birisinin maksadı gerçekleşir yahut da hiçbirisinin maksadı hâsıl olmaz.

Bu üç ihtimal de bâtıldır. Dolayısıyla bunların gereği (birden çok Rabbin varlığı) de sözkonusu olamaz.

Birinci ihtimali ele alalım: Bunun bâtıl olması şundan dolayıdır: Eğer her ikisinin muradı ve maksadı meydana gelecek olursa onlardan birisi iki zıttan birisini isteyip öbürü bu iki zıttan diğerini isteyecek olursa iki zıttın bir arada bulunması aynı şeyin hem canlı hem diri, hem hareketli hem hareketsiz, hem güç yetiren hem aciz olması gerekir.

1057 Minhâcü's-Sünne, III, 318-325.

1058 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 348-349.

İkinci varsayıma gelince; eğer ikisinden birisinin de maksadı gerçekleşmeyecek olursa her ikisinin de aciz olması gerekir. Bu da rububiyete aykırıdır.

Eğer yerde/mekanda her ikisinden biri mutlaka varsa her ikisinden birisinin bulunduğu yerde hareket ve hareketsizlik. hayât ve ölüm gibi zıt iki kısmın ortadan kalkması gerekir.

Şâyet birisinin istediği gerçekleşirken diğerinin isteği gerçekleşmiyor ise o taktirde istediği gerçekleşen kudret sahibi rab olur. Diğeri ise rab olmayan aciz birisi olur. Bu durumda her ikisi de birbirinin benzeri olamaz.

Onlara bu dediğiniz ancak her ikisinin iradesinin farklı olması halinde gerekir. Onların iradelerinin ittifak etmesi mümkündür denilecek olursa onlar da şöyle cevap verirler:

Onlar sonunda ittifak edecek olsalar dahi onlardan birisinin yaptığı işin diğerinin yaptığı işten etkilenenin aynısı olması mümkün değildir. Çünkü ikisinden birisinin yaptığı işi ve işinden etkilenen itibari ile bağımsız olması diğerinin bu hususta bağımsızlığına engeldir. Hatta bunun işinden etkilenenin diğerinin işinden etkileneninden ayrı olması da bir zorunluluktur. İşte yüce Allah'ın: *"O taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* buyruğunun anlamı da budur.

Buna ise imkân yoktur. Çünkü âlemin bir bölümü diğerine öyle bir irtibatlı bulunuyor ki bunu yapanın diğerini yapan kimseye ihtiyaç duymayan birisi olmamasını gerektirir. Çünkü âlemin parçalarının biri diğerine muhtaçtır.

Aynı şekilde onlardan birinin diğerine üstün olması da bir zorunluluktur. Çünkü bizim sözünü ettiğimiz birbirlerine karşı durmalarının mümkün oluşu aslında iradelerinin farklı olmasının mümkün oluşu temeline dayanır. Bu ise onların her birisinin güç yetiren birisi oluşunun gereklerinden bir gerekliliktir. Çünkü her ikisi de güç yetirebilen varlıklar olduklarına göre iradelerinin de farklı olması mümkün olur.

İradelerin farklı olmasının imkânsız aksine iradelerinin örtüşmesinin gerekli olduğunu varsayacak olursak bu ise onların her birisinin güç ve kudret sahibi olmadığına delaleti daha da ileri olur. Çünkü onların her biri ancak diğerinin irade ettiğini istiyor ve onun yaptığını yapıyor ise bu durumda onların her birisinin kudret sahibi olmaması gerekir. Ancak diğeri onu kudret sahibi yapabiliyor ise kudreti olur ve onlardan biri güç yetiremedikçe diğerinin de bir şeye güç yetirememesi gerekir.

Her iki varsayıma göre onlardan hiçbirisinin güç ve kudret sahibi olmaması gerekir. Çünkü eğer diğerinin istediği ve yaptığından başkasını istiyemiyor ve yapamıyor ise diğeri de böyle ise ve ikisi üstünde de onların ikisini güç yetirip irade sahibi olacak bir kişi haline getirecek kimse yoksa bu durumda diğeri güç yetiren irade sahibi olmadan bu da güç yetiren bir irade sahibi olamayacaktır.

Bu durumda onların her biri diğerini güç ve irade sahibi yapacak olursa bu da kabli bir devr-i/fasit daire olur. Bu da faillerde ve illetlerde devir/kısır döngü halidir.

Mesela şöyle denilmesi buna örnektir: Bu bunu var etmeden bu var olamaz. Bu da bir başkası onu var etmeden var olamaz. Böyle bir şey aklın apaçık hükümleri gereğince imkânsızdır, düşünülemez. Bunun imkânsızlığı hususunda da akıl sahibi kimselerin bir anlaşmazlığı yoktur. İşte buna devr-i kabli/önceki kısır döngü adı verilir.

Bu da şöyle denilmesinden farklıdır: Bu ancak bununla beraber olur. Bu da ancak bununla beraber olur. Birbirinden ayrılmaz şeyler gibi. Buna ise devr-i mai el-iktirani: birlikte ve beraberlik kısır döngüsü adı verilir.

Bu da caizdir. Şöyle denilmesi gibi: Yüce rab ancak rablik için gerekli sıfatlarla birlikte var olur. Rububiyet için gerekli sıfatları ise ancak onun zatı ile birlikte bulunur. Şöyle de denilir: Onun hayâtı ancak ilmiyle beraber, ilmi ve hayâtı ancak kudreti ile beraber olur ve buna benzer ifadeler.

Bununla açıkça görülüyor ki iki ilahın kudreti bir diğerinin kudretinden arınmış olamaz.

Denilse ki: Hayır onların her biri bu diğer kişiden almaksızın güç kudret ve irade sahibidir. Bu da kabli devir değil mai devirdir. Ancak böyle denilmesi halinde de bu bâtıldır.

Çünkü o taktirde onların her birisinin kudretinin zatının gereklerinden olması gerekir. Çünkü âlemi yaratanın bu hususta başkasına ihtiyaç duymayacak bir kudret ile muktedir olması bir zorunluluktur. Hatta onun kudreti zatının gereklerinden olmalıdır. Bu bir gerçektir.

O vakit eğer iki Rabbin varlığı kabul edilecek olursa onların her birinin zatının gereği bir kudret sahibi olması gerekir ve bu kudretinde de kendisinden başkasına muhtaç olmamalıdır. Bu durumda böyle bir kudret ile fiili mümkün olur. O halde Rabbin sadece kendi kudretiyle fiil yapma imkânına sahip bir kâdir olması ve bu hususta başkasına muhtaç olmaması gerekir.

İşte o vakit de her birisi böyle olan iki Rabbin varlığı mümkün olmaz. Çünkü onların her biri bizatihi fiili işleme kudretine sahip ise başkası olmadan da fiil yapma imkânını elde eder. Diğeri de o olmadan kendi başına fiil yapma imkânına sahip olur. Buna ise imkân yoktur. Çünkü onlardan biri bir şey yapacak olursa diğerinin aynı şeyi yapan olması yahut da o işte ortak olması -birincisinin fiilinde bağımsız olması ile birlikte- mümkün olmaz. Bu durumda onların her biri diğerinin yaptığından aciz olmalıdır. Aynı şekilde eğer diğeri o fiili yapmasına imkân vermeyecek olursa fiili işlemesinin de imkânsız olması ve o işi kendisinin yapmaması gerekir. Bu durumda da onların her birinin o fiili işleme kudreti bulunmayan aciz birisi olması gerekir.

Halbuki onların her birinin fiili işleyecek güç ve kudrette olmasının kaçınılmaz olduğu açıkça görülmüştür. Bu kabul edilecek olursa iki çelişiği bir arada kabul etmek gerekir. Aynı şekilde bunun diğeri kudret sahibi olmayan bir kimse olmadıkça ancak kudret sahibi olması gerekir. Bu ise onların her birisinin hem kudret sahibi hem gücü yetmeyen kudretsiz olmasını gerektirir. Bu ise ikinci çelişik önermenin bir arada kabul edilmesi olur.

Böylelikle yaratanın fiili bağımsız olarak işleyebilecek bizatihi kâdir olmasının zorunlu olduğu açıkça görülmektedir. Bu bile tek başına yeterli bir delil, bir belgedir.

O halde onlardan birisinin diğerine göre daha kudretli olması da kaçınılmaz ise bu durumda onların birinin diğerine üstünlük sağlaması gerekir. İşte bundan dolayı yüce Allah kitab-ı keriminde her bir ilahın yarattıklarını alıp gitmesi ve birilerinin diğerine üstünlük sağlamasını Allah ile birlikte bir başka ilah olmadığı hükmünü ortaya koyan kesin bir delil olarak açıklamış bulunmaktadır: *"Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilah da yoktur: Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı"* (Âyet 91) buyurmuştur. Bu buyruğuyla burada her biri diğerinin gerektirdiğinin sözkonusu olmayacağına delalet eden iki gereklilik ortaya koymaktadır. Bunlardan birisi: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* buyruğunda dile getirilmiştir. Çünkü ilahın bağımsız olarak fiil yapma kudretine sahip olması ve kudret sahibi oluşunda da başkasına muhtaç olmaması bir zorunluluktur. Daha önce onlardan birisinin kudretinde kendisini kudret sahibi yapacak birisine ihtiyaç duyması varsayımında bunun imkânsız olduğu açıklaması geçtiği gibi.

Onu kudret sahibi yapan kişi eğer onun bir mahlûku ise bu mahlûku kudret sahibi yapan da odur. Eğer mahlûkun kendisi onu kudret sahibi yapmış ise bu

imkânsız bir devir/kısır döngü olur. Tıpkı mahlûkun yaratanın yaratıcısı olmasının imkânsız oluşu gibi.

Şâyet onun gibi zâtı ile kadim ve vacip birisi ise kudreti hakkında söylenenler diğerinin kudreti hakkında söylenenler gibidir. Eğer kudreti onun zatının gereklerinden ise ve bu hususta başkasına da ihtiyacı yoksa o taktirde iddia da ispatlanmış olur.

Eğer kudreti hususunda başkasına ihtiyacı varsa o başkası onu kudret sahibi kılıncaya kadar kudret sahibi olamaz. Bu da imkânsız bir devir/kısır döngüdür. Tıpkı bir diğeri onu var ve ilim sahibi kılıncaya kadar onlardan birisinin var yahut ilim sahibi olmasının imkânsız oluşu gibi. Çünkü bu durumda onun var, kudret sahibi ve ilim sahibi olması başkasından elde edilmiş ve başkasının etkisiyle meydana gelmiş bir hâl olur. Bu onu oluşturmadan diğeri oluşamaz. Bu da diğerini oluşturmadan öteki olmaz. Bu olmadan öbürü olamaz.

Bunun imkânsız oluşu ise bir şey kendi zatını oluşturmadıkça olmaz demekten daha büyüktür. Çünkü böylesi kişinin zatının kendi kendisini yapıcı ve ondan önce olmasını gerektirir.

Bu husus ise aklın açık hükümleri gereğince imkânsız olmakla birlikte onun kendi kendisini yapana fail/etken ve bizatihi önce olandan önce olmasına göre imkânsızlığı daha ileri derecededir.

Bir kişinin kendi zatını kudret sahibi yapmadıkça kudret sahibi olması imkânsız ise onların her birinin bir diğerini kudret sahibi kılmadıkça kudret sahibi olmasının imkânsızlığı öncelikle sözkonusudur. Çünkü bir kimse kendisi kudret sahibi olmadıkça kendi kendisini kudret sahibi yapamaz. Böyle bir durum ise kendisinin kudreti olmayan bir kudret sahibi olmasını gerektirir.

Onlardan birisi diğerini kudret sahibi kılmama kudretine sahip değilse onların her birinin iki defa kudret sahibi olmayan kudret sahibi olmasını gerektirir. Birisi kendisinin kudret sahibi yapması sözkonusu olduğu kimseyi kudret sahibi kılma zamanıdır diğeri kendisinin kudret sahibi kıldığı varlığın kendisini kudret sahibi kılma zamanıdır.

Bu husus bunu zihinsel olarak düşünen kimseler için kesin ve apaçık bilinen bilgilerden olduğuna göre ayrıca açıklanmasına da ihtiyacı yoktur. Eğer o ilahın fiilen bağımsız iş yapma kudretine sahip olması zorunlu ise onun bağımsız fiil yapabilmesi başkasının onun için fiil işleyen ve o fiilde ona ortak olan bir kimse olmasına engeldir. Bu da her bir ilahın kendi yarattığını tek başına yaratmış olmasını ve bunun için başkasına ihtiyacının olmamasını gerektirir.

Bu durumda da bunun yarattığı varlığın diğerinin yarattığı varlığa da muhtaç olmaması gerekir. Çünkü böyle bir şey onların her birinin diğerine muhtaç olmasını ve başkasının bir fiil işlemesi ile birlikte fiil yapmaktan başkasına gücünün yetmemesini gerektirir. Onların her bir fiili de diğerinin fiilde bulunmasını gerektirir ve ondan ayrılmamasını icab ettirir. Böyle bir gereklilik ise gerektiricisi olmadan var olamaz. O halde tek başına bir fiil işlemekten aciz olmak gerekir. Bu da rububiyetin gereklerinden olan kudreti ortadan kaldırır.

İkinci burhan/delile gelince; bu da onlardan birinin diğerine üstünlük sağlamanın gerekliliğidir. Böyle bir gereklilik ise yenik düşenin ilahlığına imkân tanımaz. Çünkü onlardan birilerinin diğerinin muktedir olduğu aynı şeye muktedir olmasına imkân vermez. Çünkü böyle bir hâl ise onlardan birisinin diğerinin yaptığını yapmaya -o iş birincisinin yaptığı iş olmakla birlikte- muktedir olmasını gerektirir.

Diğeri kendisine imkân ve kudret vermediği sürece onların her birinin kudret sahibi olmaması da imkânsızdır. Çünkü bu da onların her birisinin kudret sahibi olmamasını gerektirir. Böylelikle onların her birisinin bağımsız kudret sahibi olması da imkânsız olur. Aynı işi yapmaya her ikisinin muktedir olmasını da imkânsız kılar. Bu durumda ne onlardan birisinin bağımsızlığı sûretiyle ne de ikisinin ortak oluşu ile bir tek işin var olmaması gerekir. Bu da onlardan herhangi birisinin kudret sahibi olmasına manidir.

Aynı şekilde her ikisinin de kudret bakımından aynı olması da imkânsızdır. Çünkü onların her biri diğerinin bir fiil işlemesine engel olması mümkün ise o fiilin olmaması ve onların her birinin kudretinin bulunmamasını gerektirir. Şâyet o buna imkân bulamayacak olursa diğerinin muktedir olduğu işe kâdir olmaması gerekir. Çünkü o işe kâdir olsa onu yapma imkânını bulurdu. Bu da imkânsızdır.

Diğerinin gücünün yettiği işe kendisinin gücü yetmiyorsa o taktirde onun kudreti ötekinin kudreti gibi değildir. Çünkü birbirinin benzeri olan kimseler diğerinin yerine geçen onun yerini tutan kimseler demektir. Her iki kudretin benzerliği mümkün değil ise onlardan birisinin diğerinden daha kudretli olması gerekir. Bu durumda daha kudretli ve daha güçlü olan daha zayıf olana galip gelir. İşte yüce Allah'ın: *"Elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı."* buyruğunun manası da budur.][1059]

1059 Der'u Teâruzi'l-Akli ve'n-Nakl, IX, 355-361.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer bu böyle ise iki Rabbin bulunduğu varsayılacak olursa onların her birinin bir şeyi bağımsız olarak yapması mümkün olmaz. Aksine onlardan biri bir şey yapacak olursa diğeri de başka bir şey yapar. İşte yüce Allah'ın: *"Eğer olsaydı bu taktirde her bir ilah yarattığını alır giderdi."* buyruğunun tahkiki budur.

Aynı şekilde her ikisi de kudret sahibi ise eğer onlardan biri diğeri olmadan bir iş yapabiliyor ise o durumda diğerinin istediğinin zıttını da istemesi mümkün olur. Bu ise karşılıklı olarak çekişmeyi ve birinin diğerine imkân vermemesini (temânu'u) gerektirir. Onlardan her ikisinin dilediği meydana gelirse o zaman iki zıttın bir arada bulunması gerekir. Onlardan birisinin isteği olmayacak olursa her ikisinin de aciz olması gerekir ve böylelikle mekanın cismin olmazsa olmazı olan iki zıttan birisinden uzaklığı sözkonusu olur. Mesela onlardan biri bir cismin canlanmasını isterken diğeri onu öldürmek istesin. Yahut da biri onu hareket ettirmek isterken diğeri onu hareketsiz kılmak istesin ve buna benzer durumlar.

Eğer: Yapılacak fiilde her ikisinin ittifak etmeleri gerekir. Yani onlardan biri bir iş yapacak olursa diğeri o hususta ona itiraz etmesin denilecek olursa hiç şüphesiz onların her biri ancak diğerinin ona imkân tanıması ve ona karşı çıkmaktan kendisini alıkoyması şartı ile kudret sahibi olur. Bu da onların her birinin bizatihi kudret sahibi olmamasını gerektirir. Bu da daha önce geçtiği gibi imkânsızdır.

Eğer bir fiilde ittifak etmek o işte ortaklık anlamında açıklanacak olursa onların her birinin yapılan işi bağımsız yapmaları anlamında bir tek işte ortaklıkları yine daha önce geçtiği gibi imkânsızdır.

Bunun fiilinin ve fiili ile ortaya çıkardığı eserinin diğerinin fiilinden ve eserinden başkası olması anlamındaki ortaklık her bir ilahın yarattığını alıp gitmesini gerektirir. Halbuki âlemin bir bölümü diğeri ile sıkı sıkıya irtibatlıdır. Onun bir kısmının diğerine ihtiyacı o kadar ileri derecededir ki onun bir kısmının birisinin eseri diğer kısmının bir başkasının eseri olmasına imkân tanımamaktadır. Eğer iki failin varlığı kabul edilecek olursa her bir ilahın yarattığını alıp gitmesi ve onlardan birinin diğerine üstünlük sağlaması gerekir. Her bir ilahın yarattığını -bunun eseri diğerinkinden farklı olması sebebiyle- alıp gitmesi ve her ikisi kudret sahibi olduğu için de birinin diğerine üstünlük sağlaması ise onların her birinin kudreti itibari ile diğerine muhtaç olmamasını ve o olmadan da bir iş yapma imkânının bulunmasını gerektirir. Bu durumda her ikisinin de bir şey yapması imkânsız olur. İster ittifak halinde olsunlar. Çünkü bir tek fiilin iki failden sâdır olması imkânsızdır. İsterse de ihtilaf etsinler. Çünkü bu da birbirlerine engel ol-

malarını/temânu'u gerektirir. O vakit de onların her biri diğerine mani olur. O halde onlardan birisinin diğerinden ayrı kudret sahibi olması gerekir. İşte kudret sahibi olan diğerini kahreden güçlü olur ve ona üstünlük sağlar. Yüce Allah'ın: *"Ve elbette biri diğerine üstünlük sağlardı."* buyruğunda olduğu gibi. Bütün bu hususlar tevhidi ispatlamak ve manası hususunda insanların izledikleri yolları sözkonusu ettiğimiz bir başka yerde genişçe açıklanmıştır.][1060]

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّىٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّآ إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا وَمِن وَرَآئِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾

99. "Onların her birine ölüm geldiğinde: "Rabbim beni döndürün" der.

100. Belki geride bıraktıklarımla salih amel işlerim." Asla, bu onun söylemiş olduğu bir sözden ibarettir. Onların önlerinde de diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah müminler hakkında: *"Onların her birine ölüm geldiğinde: "Rabbim beni döndürün" der. "Belki geride bıraktıklarımla salih amel işlerim." Asla, bu onun söylemiş olduğu bir sözden ibarettir. Onların önlerinde de diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır."* (Âyet 99-100) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: *"Beni geri döndürün"* buyruğu canın bedene geri döndürülmesini istemektir. Vakıa Sûresi'ndeki: *"Eğer siz gerçekten hesaba çekilmeyecek olsaydınız (Bunda) doğru söyleyenler iseniz onu geri çevirirdiniz."* (Vakıa, 86-87) buyruğunda olduğu gibi. Bu da nefsin ölüm sebebiyle bedenden ayrı ve var olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim yüce Allah da: *"Asla! Bu onun söylemiş olduğu bir sözden ibarettir. Onların önünde de diriltilecekleri güne kadar bir (kabir) berzah (ı) vardır."* buyurmaktadır.][1061]

فَإِذَا نُفِخَ فِى ٱلصُّورِ فَلَآ أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿١٠١﴾

101. "Sûra üfürüldüğü o günde, aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."

1060 es-Safdiyye, II, 170-172.
1061 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 270.

Tefsiri:

[Buhârî Sahih'inde Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Bir adam İbn Abbas'a: Ben Kur'an-ı Kerim'de bana göre birbirleriyle ihtilaflı bazı hususlar görüyorum deyip şunları söyledi: *"O günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* (Âyet 101); *"Onların bir kısmı diğer bir kısmına yönelip biri diğerine soru sorarlar."* (Sâffat, 27); *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa, 42); *"Rabbimiz Allah hakkı için biz müşrik değildik."* (En'âm, 23) buyurmaktadır. İşte bu âyet-i kerimede bir şeyler gizlemiş oluyorlar. Yine yüce Allah: *"Yoksa gök(ü yaratmak) mı? Ki onu bina etti ... Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyurarak göklerin yaratılışını yerin yaratılışından önce zikretti. Daha sonra ise (bir başka yerde): *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet, 9-11) buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimede ise yerin semadan önce yaratılışını zikretmektedir. Yine yüce Allah: *"Allah Ğafurdur, Rahimdir, Azizdir, Hakimdir, Semi'dir, Basirdir."* buyururken sanki geçmişte böyle idi manası anlaşılmaktadır.

(Cevap olmak üzere İbn Abbas) dedi ki: Akrabalık bağının olmaması birinci defa sura üfürülüş esnasında olacaktır: *"Sûra üfürülmüş -Allah'ın diledikleri müstesna- göklerde ve yerde bulunanların hepsi ölmüş (olacak)dır. Sonra ona ikinci bir defa üfürülür. O anda onlar ayağa kalkar bakınırlar."* (Zümer, 68) Daha sonraki üfürüşte ise onlar birbirlerine yönelerek karşılıklı soru soracaklardır. Yüce Allah'ın: *"Biz müşrik değildik"* buyruğu ile: *"Allah'tan hiçbir sözü gizleyemezler"* buyruğuna gelince; Allah ihlas/tevhid ehli olanlara günahlarını bağışlayacağı zaman müşrikler şöyle diyecekler: Gelin bizler müşrik değildik diyelim. Bunun üzerine yüce Allah onların ağızlarını mühürleyecek, elleri konuşacak. İşte o vakit Allah'tan hiçbir söz gizleyemeyeceklerini bilmiş olacaklar. O zaman da *"kâfir olanlar ... temennisinde bulunacaklardır."* (Nisa, 42)

Yüce Allah yeri iki günde yarattıktan sonra semayı yarattı. Sonra semaya yönelerek onları diğer iki günde yarattı. Sonra yeri yayıp döşedi. Orayı ordan suyunu ve merasını çıkartmak sûretiyle yaydı. Dağları, tepeleri ve her ikisi arasında bulunanları diğer iki günde yarattı. Böylelikle yer ve içinde her ne varsa hepsi dört günde semavât da iki günde yaratılmış oldu. Allah ğafurdur, rahimdir.

O kendisine bu adı vermiştir. İşte onun bu buyruğu ben ezelden beri hep böyleyim demektir. Çünkü Allah bir şeyi murad etti mi mutlaka o şeyde onun muradı gerçekleşir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim senin için (Âyetleri arasında) ihtilaflı görülmesin. Hepsi Allah'tan gelmiştir.

İşte Buhârî bunu bu şekilde muhtasar olarak rivâyet etmiştir.

Bunu el-Burkâni de Sahih'inde Buhârî'nin tahric ettiği aynı rivâyet yoluyla Buhârî'nin üstadından aynı lafızlarla eksiksiz olarak rivâyet etmiştir. Bu rivâyete göre İbn Abbas'a bir adam gelerek şöyle dedi: Ey İbn Abbas! Ben Kur'an-ı Kerim'de birbirleriyle uyuşmayan şeyler görüyorum. Bu da benim kalbimi içten içe rahatsız ediyor. Bunun üzerine İbn Abbas: Yoksa yalanlamak mı bu deyince adam: Hayır, yalanlamak değil ama tutarsızlık gibi dedi. İbn Abbas: Peki bu sefer seni rahatsız eden ne varsa onları söyle dedi. Adam: Ben yüce Allah'ın: *"O günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar"* buyruğunu görüyorum. Bir diğer âyet-i kerimede ise: *"Birbirlerine yönelip karşılıklı soru sorarlar"* (Sâffât, 50) buyururken bir başka yerde: *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir"* (Nisa, 42) buyurmaktadır. Başka bir âyet-i kerimede de: *"Rabbimiz Allah hakkı için biz müşrik değildik."* (En'âm, 23) diyeceklerini söylemektedir. İşte bu âyet-i kerimede bir şey gizlemiş oluyorlar. Yine yüce Allah: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğümü? Ki onu bina etti,onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyururken bu âyet-i kerimede gökleri ve yeri yarattığından söz etmektedir. Öbür âyet-i kerimelerde ise: *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek yahut istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet, 9-11) buyurmaktadır. Ayrıca yüce Allah: *"Allah Ğafurdur, Rahimdir, Azizdir, Hakimdir, Semi'dir, Basirdir."* buyurmaktadır. Sanki bir zamanlar böyleydi ve bu sona ermiş gibi bir anlam çıkmaktadır.

İbn Abbas: Bu türden daha içinde neler var onları söyle deyince soruyu soran kişi: Sen bana bunları bildirirsen bu bana yeter dedi. Bu sefer İbn Abbas şu cevabı verdi:

Yüce Allah'ın: *"O günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar."* buyruğunda sözü edilen bu durum ilk nefhada olacaktır.

Sûra üfürülecek, göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ın diledikleri müstesna hep baygın düşecekler. İşte o gün aralarında akrabalık olmayacaktır. Biri diğerine soru sormayacaktır. Daha sonra bir defa daha sûra üfürüleceği zaman ayağa kalkacaklar ve birbirlerine dönerek soru soracaklardır. Yüce Allah'ın: *"Rabbimiz hakkı için biz müşrik değildik."* (En'âm, 23) buyruğu ile: *"Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa, 42) buyruklarına gelince; şüphesiz yüce Allah kıyamet gününde ihlas (iman) ehli olanlara günahlarını bağışlayacak. O bağışladığı hiçbir günahı büyük görmeyecektir. Fakat hiçbir şirki de bağışlamayacaktır. İşte müşrikler (bunu) görecekleri vakit: Şüphesiz Rabbimiz bütün günahları bağışlıyor ama şirki bağışlamıyor. Haydi gelin biz de: Bizler günah işleyen kimselerdik. Müşrik değildik diyelim diyecekler. Yüce Allah da: Onlar bu şekilde müşrik olduklarını gizlemeleri üzerine şanı yüce Allah da onların ağızlarına mühür vuracak. Elleri ve ayakları dünyada iken neleri kazandıklarını konuşup söyleyecek. İşte o zaman müşrikler Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerini bilmiş olacaklar. Yüce Allah'ın: *"Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir."* (Nisa, 42) buyruğu bunu ifade etmektedir.

Yüce Allah'ın: *"Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğümü? Ki onu bina etti,onu alabildiğine yükseltip, kusursuz yaptı. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 27-30) buyruklarına gelince; şanı yüce Allah yeri semadan önce iki gün içinde yarattı. Sonra semaya yönelerek onları diğer iki günde düzenledi. Yani ondan sonra yeri yayıp döşedi. Yerin yayılıp döşenmesi ise oradan suyunu ve merasını çıkarması, orada nehir yataklarını yarması, yollar yapması, dağları, kumları, tepeleri ve içinde bulunan her şeyi diğer iki günde yaratması demektir. İşte yüce Allah'ın: *"Bundan sonra yeri yayıp döşedi."* (Nâziât, 30) buyruğu ile: *"De ki: "Siz, yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor ve Ona ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O âlemlerin Rabbidir. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketlendirdi ve orada gıdalarını -isteyenler için müsavi olarak- dört günde takdir etti."* (Fussilet, 9-10) buyrukları bu demektir. Semalar ise diğer iki günde yaratıldı.

Yüce Allah'ın: *"Allah Semi'dir, Basirdir, Ğafurdur, Rahimdir, Azizdir, Hakimdir."* buyruklarına gelince. Şanı yüce Allah kendi zatından böylece söz etmekte ve kendi zatına bu ismi vermiş bulunmaktadır. Ondan başka hiçbir kimse ona bu ismi vermiş değildir. Allah ezelden böyle idi yani hep böyledir. Daha sonra İbn Abbas şunları söyledi: Sana bu anlattıklarımı benden iyice belle ve şunu bil ki Kur'an-ı Kerim'de senin nazarında ihtilaflı görülen şeyler sana bu anlattıklarımın benzerleridirler. Şüphesiz Allah her ne indirmişse mutlaka onun muradı tahak-

kuk eder. Fakat insanlar bunu bilemezler. Sakın Kur'an-ı Kerim'(in buyrukları arasında) ihtilaf/tutarsızlık görülmesin. Çünkü hepsi Allah tarafından gelmiştir. Bu hadisi bu şekilde Yakub b. Sinan da Tarih'inde Buhârî'nin üstadından tıpkı el-Burkani'nin rivâyet ettiği gibi rivâyet etmiştir.][1062]

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾

109. "Gerçek şu ki, kullarımdan: Rabbimiz, iman ettik, bize mağfiret ve rahmet buyur. Sen rahmet edenlerin hayırlısısın, diyen bir topluluk vardı."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bununla Allah'ın sevabının cennetinin ve rızasının hâsıl olması için tevessül olunur. Şüphesiz Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in emrettiği salih ameller dünya ve ahiret saadetine götüren tam bir vesiledir. Bunun bir benzeri de müminlerin: *"Rabbimiz biz, 'Rabbinize iman edin' diye imana çağıran bir davetçiyi işittik ve iman ettik. Rabbimiz, günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu da iyilerle birlikte al."* (Âl-i İmrân, 193)'deki sözleri gibidir. Onlar dua etmeden önce imanı sözkonusu ettiler. Bunun bir benzeri de şanı yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki, kullarımdan: Rabbimiz, iman ettik, bize mağfiret ve rahmet buyur. Sen rahmet edenlerin hayırlısısın, diyen bir topluluk vardı."* (Âyet 109) buyruğunda müminler hakkında söyledikleridir. Bunun benzeri buyruklar da pekçoktur.][1063]

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

115. "Acaba siz, bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?"

Tefsiri:

[Yüce Allah: *"Acaba siz, bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz? Melik ve hak olan Allah'ın şanı yücedir! Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Kerim Arş'ın Rabbi O'dur."* (Âyet 115-116)

1062 el-Fetâva't-Tis'îniyye, V, 45-56. Rivâyet defalarca tekerrür etmiştir ve Buhârî'de yer alan bir rivâyettir.

1063 Mecmû'u'l-Fetâvâ, I, 309.

buyurmaktadır. Müfessirler dedi ki: "Abes: boş iş" bir kimsenin hikmetsiz bir iş yapması demektir. Bu da bir tür oyun ve oyalanmadır.][1064]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Sa'lebi Tefsir'inde kendi isnadıyla Cafer b. Muhammed es-Sadık (radıyallâhu anh)'dan rivâyet ettiğine göre ona yüce Allah'ın: *"Acaba siz bizim sizi boşuna yarattığımızı mı zannettiniz?"* buyruğuna dair kendisine soru sorularak: Peki Allah bu mahlûkatı neden yarattı diye sorulması üzerine şu cevabı vermiştir: Çünkü şanı yüce Allah ezelde de halen de ve ebediyete kadar hep ihsan edici olacaktır. Şanı yüce Allah bütün mahlûkatına bol bol ihsanda bulunmayı murad etmiştir. Onlara ihtiyacı yoktu. Onları bir menfaat elde etmek için de yaratmadı. Bir zararı önlemek için de yaratmadı. Aksine o onları yarattı. Onlara ihsanda bulundu. Onlara rasûller gönderdi. Ta ki rasûller hakkı bâtıldan ayırdetsinler. Bu sebeple kim ihsanda bulunursa onu cennet ile mükafatlandıracaktır. Kim de isyan ederse onu da cehennem ile cezalandıracaktır.][1065]

Kasımi -Allah'ın rahmeti ona- İbn Kayyim el-Cevziyye'den naklen dedi ki:

[Ben üstadımızı, hocamızı -İmam İbn Teymiyye'yi -Allah'ın rahmeti ona- kastediyor- saralıya içindeki ruha hitap eden birisini gönderdiğini ve o gidenin şunları söylediğini gördüm: Şeyh/üstad sana çık dedi. Böyle bir işi yapman sana helal değildir. Bunun üzerine o saralı kişi derhal kendisine geliyordu. Bazen de o (saralının içindeki nefse) bizzat kendisi hitap ediyordu. Bazen onun içindeki o ruh azgın bir ruh olduğu için döve döve onu çıkartıyordu. Saralı kişi hiçbir acı hissetmediği halde ayılıveriyordu. Bizler de başkaları da onun bu yaptığını defalarca gördük. Saraya düşen kişinin kulağına da: *"Acaba siz bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?"* buyruğunu okurdu.

Yine onun bana anlattığına göre bir defa bunu saralı kişinin kulağına okudu. Onun içindeki o manevi varlık evet deyip sesini bu buyruğu okurken uzatıp gitmişti. Dedi ki: Ben de bir asa alıp saralının enseköküne o asa ile vurdum. Öyle ki vurmaktan dolayı ellerim ağrıdı. Orada bulunanlar bu vurmadan ötürü öleceğinden şüphe etmediler. Onu vururken içindeki: Ben onu seviyorum dedi. Ben de ona: O ise seni sevmiyor dedim. İçindeki: Ben onunla haccetmek istiyorum dedi. Ben ona: O seninle beraber haccetmek istemiyor dedim. Bu sefer: Senin hatırın için onu terk ediyorum dedi. Ben: Hayır Allah'a ve Rasûlüne itaat etmek

1064 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XVII, 174.
1065 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 538.

üzere (çık) dedim. O da: İşte ondan çıkıyorum dedi. Derken o saralı oturup sağına soluna bakmaya başladı ve ben üstadın huzuruna nasıl geldim dedi. Ona: Bu kadar darbe yedikten sonra mı (böyle diyorsun) dediler. O: Benim hiçbir suçum yokken üstad beni neden vursun ki dedi. Hiçbir şekilde vurulduğunu fark etmedi.

O Âyete'l-Kürsi'yle de tedavi ediyor ve saralı kimseye ve onu tedavi eden kimseye Âyete'l-Kürsi'yi ve Felak ile Nas sûrelerini çokça okumayı emrediyordu.][1066]

وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

118. "Ve de ki: Rabbim mağfiret ve rahmet buyur. Zaten sen merhamet edicilerin en hayırlısısın."

Tefsiri:

[Yüce Allah nebisine: *"Ve de ki: Rabbim mağfiret ve rahmet buyur. Zaten sen merhamet edicilerin en hayırlısısın."* buyurmuştur. Çünkü o merhamet buyurmaya, cömertçe lütuf ve ihsanda bulunmaya herkesten daha layıktır.][1067]

1066 el-Kasımi, Tefsir, III, 365-366.
1067 Câmiu'l-Mesâil, I, 137.

NUR SÛRESİ

(Medine'de inmiştir. 64 âyettir)

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

2. "Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş kimseler iseniz. Allah'ın dini hususunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir topluluk da azaplarına tanık olsunlar."

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun."* buyruğunda olduğu gibi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Evlenmemiş olanların birbirleriyle zina etmeleri halinde cezaları yüzer değnek ile birer yıl sürgüne gönderilmeleridir."[1068] Bir diğerine de: "Senin oğlunun cezası yüz değnek ve bir yıl sürgüne gönderilmektir" buyurmuştur.[1069]

İşte burada ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır. Acaba bu fazlalık yüce Allah'ın: *"Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun."* buyruğunu nesh etmek mi demektir? Bununla birlikte cumhur bunun bir nesh olmadığını kabul etmektedir ki yerinde genişçe açıklandığı gibi sahih olan budur.][1070]

1068 Müslim, 1690.
1069 Buhârî, 2314; Müslim, 1697.
1070 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VI, 407.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bununla birlikte zina eden erkek ile zina eden dişinin cezası hususunda: *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmiş kimseler iseniz Allah'ın dini/hükmü hususunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın."* (Âyet 2) ve: *"Ey nebi! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol."* (Tevbe, 73) buyurmaktadır. Bu ise gerçekte Allah'ın kullarına rahmetindendir. Çünkü yüce Allah Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i âlemlere rahmet olmak üzere göndermiştir. Yüce Rabbimizin kullarına merhameti annenin çocuğuna merhametinden daha ileridir. Ama bazı hallerde istenen rahmet ancak bazı kimselerin karşı karşıya kaldıkları bir tür acı ve şiddet ile hâsıl olabilir. Nitekim rivâyette şöyle denilmiştir: İnsanlar hasta kimseye Allah'ım ona rahmet buyur diyecek olurlarsa Allah da: Kendisi ile ona rahmet ve merhamet buyurduğum bir şeyden ötürü ona daha nasıl merhamet edebilirim buyurur.][1071]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu hususta meşhur olan ise Nûr Sûresi'ndeki: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden yahut müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."* buyruğudur. Sünen'de de Ebu Mersed el-Ganevi'nin 'Anâk ile ilgili hadisi yer almaktadır.[1072]

Fakat bu âyet-i kerime gereğince amel etmeyenler de âyet hakkında ayrı bir tevil/bir yorumun ve neshin sözkonusu olduğunu sözkonusu ederler. Tevili ile alakalı şöyle demişlerdir: Buradaki: "Nikâh" lafzından kasıt cimadır. Ancak böyle bir açıklamanın yanlışlığı asgari bir düşünme ile açıkça ortaya çıkar:

1. Kur'an-ı Kerim'de nerede "nikâh" lafzı geçmişse mutlaka o lafız ile akit kastedilmiştir. Kapsamına cima dahil olsa bile. Ancak bu lafız ile yalnızca cimaın kastedilmesine gelince, kesinlikle bu manada Allah'ın kitabında kullanılmamıştır.

2. Âyetin nüzul sebebi peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e zaniye bir kadın ile evlenme hususunda sorulan fetvadır. Bu durumda nüzul sebebi nasıl lafzın dışında olabilir?

3. Bir kimsenin: Zina eden bir kimse ancak zina eden bir kadın ile cima eder. Yahut zina eden bir kadın ile ancak zina eden bir erkek cima eder demesine gelince bu da bir kimsenin yemek yiyen bir kişi ancak yenilen bir yemeği yemiş

1071 el-İstikame, I, 440.

1072 Ebu Davud, 2051; Tirmizi, 3177; Nesai, VI, 66; Ahmed, Müsned, II, 159, 225; Taberi, XVIII, 56; Hâkim, II, 193-194. Senedi hasendir.

olur. Yenilen bir yemeği de ancak yiyen bir kişi yer. Koca ancak bir zevce ile evlenir, zevce de ancak bir koca ile evlenir demeye benzer. Bu ise yüce Allah'ın kelamının tenzih edilmesi gereken bir anlatımdır.

4. Zina eden bir kimse bazen bir kadını zorlayarak onunla cima edebilir. Bu durumda erkek zinakar olur kadın zinakar olmaz. Aynı şekilde kadın da -faraza- uyuyan bir kimse ile ve zorlanan bir kimse ile de zina edebilir -bu husustaki iki görüşten birisine göre-. Bununla birlikte erkek zani olmaz.

5. Zinanın haram kılındığını müslümanlar Mekke'de inmiş bir takım âyetler ile öğrenmiş idiler. Zinanın haram kılınması bu âyet-i kerimenin haram olduğunu bildirmek üzere inişinden daha yaygın olarak biliniyordu.

6. Yüce Allah'ın: *"Zina eden kadını da ancak zina eden yahut müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir."* buyruğundan maksat eğer cima olsaydı ayrıca müşriğin sözkonusu edilmesine ihtiyaç olmazdı. Çünkü o zaten zinakardır. Müşrik kadın ile de bir erkek zina ettiği taktirde o da zina etmiş bir kadın demektir. Ayrıca böyle bir taksime ihtiyaç yoktur.

7. Bundan önce yüce Allah: *"Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun."* buyurmaktadır. Peki bundan sonra zinanın haram kılındığının ayrıca zikredilmesine nasıl bir ihtiyaç vardır?

Nesh edilmesi iddiasına gelince; Said b. el-Müseyyeb ve bir kesim şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerimeyi yüce Allah'ın: *"İçinizden evli olmayanları ... evlendirin."* (Nûr, 32) buyruğu nesh etmiştir. Diğer taraftan bu görüş sahipleri bu âyet-i kerime ile neshin gerçekleştiği iddiasının oldukça zayıf olduğunu bilip onu nesh edecek bir şey bulamayınca da bu sefer bu kanaati kimsenin söylemediğine inandılar ve: İcma ile nesh edilmiştir dediler. Nitekim Ebu Ali el-Cübbai ve başkaları bunu iddia etmişlerdir.

Bunlar arasından icmaın nasları nesh ettiği kanaatinde olanların görüşüne göre -nitekim bu görüş İsâ b. Eban'dan ve başkalarından nakledilmektedir- son derece tutarsız bir görüştür. Bu görüşün muhtevası da şudur: Ümmetin nebisinden sonra dinini değiştirmesi caizdir. Onlar için bunu yapmak mümkündür. Nitekim hristiyanlar da şöyle derler: Alimlerine Mesih'in şeriatinden uygun gördüklerini nesh etmeleri mübah kılınmıştır. Halbuki müslümanların böyle bir görüşleri yoktur. İcmaın nesh edici olduğunu zannedenler arasından şöyle diyenler de vardır: Bu husustaki icma bize ulaşmamış nesh edici bir nassın bulunduğuna de-

lildir. Bu âyet-e aykırı bir icma sözü/hadisi yoktur.[1073] Her kim icmaı ileri sürerek bir nassa karşı çıkıp o nassın karşıt bir başka nas bulunmaksızın nesh edildiğini iddia edecek olursa şüphesiz bu kişi bu hususta hata eden bir kişidir. Nitekim bir başka yerde buna dair genişçe açıklama yapılmış ve herhangi bir nassın ümmet nezdinde muhafaza edilmiş ve kalıcı bir nas olmadan hiçbir şeyin nesh edilmediği beyan edilmiştir. Ümmetin gereğince amel olunan nesh ediciyi bilmesi ise gereğince amelin caiz olmadığı nesh olunanı bilmesinden daha önemlidir. Şanı yüce Allah'ın nesh edici nasları koruması ise nesh olunanları korumasından öncelikle sözkonusudur.

Bu âyet-i kerimenin: *"İçinizden evli olmayanları evlendirin."* (Nûr, 32) buyruğu ile nesh edildiğini söyleyenlerin bu görüşü ise oldukça zayıftır. Çünkü kadının zinakar olması onun için gelip geçici bir vasıftır ve tıpkı kadının ihramlı oluşu, iddet beklemesi, başkasının nikâhı altında bulunması ve buna benzer bir süreye kadar haram olmasını gerektiren arızi bir haram oluşu gerektirmektedir. Eğer böyle bir kadının ebedi olarak haram kılınmış olduğu kabul edilecek olursa o taktirde bu kadın putperest bir kadın gibi olur. Bilindiği gibi bu âyet-i kerime ise kadının mutlaka yahut belli bir süreliğine haram kılınmasına sebep teşkil eden niteliklere değinmemektedir. Sadece genel olarak evli olmayanların nikâhlanmasını emir buyurmaktadır. Bu da onların beyan etmiş bulunduğu şartlarla nikâhlanmasına dair bir emirdir. Kadın nasıl ki iddet ve ihram halinde iken nikâhlanamıyor ise (zinadan) tevbe etmediği sürece de nikâhlanmaz.

Şu ifadelerin yer aldığı hadisi de delil göstermişlerdir: "Şüphesiz benim karım dokunan hiçbir kimsenin elini geri çevirmez. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): Onu boşa buyurunca adam: Ama ben onu seviyorum deyince peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem): O halde onunla yararlan buyurmuştur."[1074] Bu hadisi Nesai rivâyet etmiş, Ahmed ve başkaları da zayıf olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla kitap ve sünnet karşısında bunun delil olabilecek bir gücü yoktur. Ayrıca sahih olsaydı bile hadis sarih değildir. Çünkü bazı kimseler "lâmis: dokunmak isteyen" lafzını mal talebinde bulunan kişi diye açıklamışlardır. Ama bu açıklama da zayıftır. Çünkü lâmis: dokunan lafzı ile cima etmese dahi eliyle ka-

1073 Bu son cümle asıl yazmada da böyledir.

1074 Nesai, VI, 67. Zayıf olduğunu belirterek. Ayrıca İbnu'l-Cevzî, el-Mevzûat, II, 272'de naklettiği üzere Ahmed de bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiş hatta onu uydurma hadisler arasında saymıştır. Hadisi ayrıca Ebu Davud, 2049; Beyhaki, Sünen, VII, 154-155'de rivâyet etmiştir. Gerçek şu ki hadisin hasen mertebesine ulaşmasını sağlayan çeşitli rivâyet yolları vardır. Bu hususta el-Gimari "el-Hidaye Tahricu Ehadisi'l-Bidaye" adlı eserinin VI, 445-448'de geniş açıklamalarda bulunmuştur.

dına dokunan kişi anlamı kastedilebilir. Çünkü bazı kadınlar bir dereceye kadar kendilerini erkeklere karşı korumazlar. Bir erkek kendisine bakacak yahut eliyle ona dokunacak olursa ondan nefret etmez ama kendisi ile cima etmesine de imkân vermez. Bunun gibi kadınları nikâhlamak mekruhtur. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona bu şekildeki hanımından ayrılmasını emir buyurmuş ama kendisinin o kadını sevdiğini söyleyince de onu boşamayı ona vacip görmemiştir. Çünkü böyle bir kadın zina etmiş bir kadın değildir. Sadece zinanın bir takım mukaddimelerini yaparak günah işlemiş bir kadındır. Bundan dolayı adam: Dokunan kimsenin elini geri çevirmez demiş ve sadece el ile dokunmayı sözkonusu etmiştir. "Lems ve mülâmese" lafızları ile eğer cima kastedilecek olursa bu özel olarak el ile dokunmak tabiri ile tahsis edilerek özelleştirilmez. Aksine el ile birlikte zikredilecek olursa bu da yüce Allah'ın: *"Eğer Biz sana kağıt üzerinde yazılı bir kitap indirseydik kendileri de elleriyle ona dokunsalardı ..."* (En'âm, 7) buyruğu gibidir.

Aynı şekilde nikâhtan sonra zina eden bir kadın zina etmiş olduğu halde evlenen bir kadın gibi değildir. Çünkü nikâhın devamı ilk nikâhlamadan daha güçlüdür. İhramlı olmak, iddet içinde bulunmak ise nikâhın devamına değil başlatılmasına/yapılmasına engeldir. Eğer akitten sonra zina eden bir kadından ayrılmanın gerekmediğine dair şer'i bir delilin ortaya konulabileceğini varsayacak olursak o taktirde zina -her iki delili bir arada cem edebilmek için- zinanın da iddet gibi nikâhın devamına değil baştan beri aktedilmesine engel olması gerekir.

Şâyet yüce Allah'ın: *"Zina eden kadını da ancak zina eden yahut müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir."* buyruğunun manası nedir denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Böyle bir kadın ile evlenen kişi eğer müslüman ise zinakar bir kişidir. Müslüman değilse kâfir birisidir. Şâyet Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bunun haram olduğuna dair getirdiği hükümlere iman etmiş olmakla birlikte bu işi yapan birisi ise o zinakardır. Eğer Rasûlün getirdiklerine iman etmemiş ise o kişi müşriktir. Nitekim cahiliye dönemindeki uygulamaları da böyle idi. Onlar fuhuş yapan kadınlarla evleniyorlardı. Bu durumda buyruk şöyle demek olur. İşte daha önce yaptığınız gibi bunlarla evlenecek olup bunun haram olduğuna da inanmayarak bu işi yaparsanız sizler müşrik kimselersiniz. Eğer bunun haram olduğuna inanarak yaparsanız o taktirde siz zinakar kimseler olursunuz. Çünkü böyle bir kadın kocadan başkasının da kendisi ile cima etmesine imkân tanır. Bu durumda kocası da öbür zinakarların onunla cima ettiği gibi onunla cima etmeye devam eder. Birden çok erkeğin kendisi ile cima ettiği her bir kadın da zina eden bir ka-

dındır. Çünkü kadın ferclerinde birden çok kişinin ortak olması kabul edilemez. Aksine zevce ancak muhsan/kendisini kocası dışındaki erkeklerden koruyan bir kadın olabilir.][1075]

اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾

3. "Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden ya da müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah kitab-ı azizinde: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden ya da müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."* (Âyet 3) buyurmaktadır. Ebu Davud'un Sünen'inde ve başkalarında da[1076] belirtildiğine göre bir adamın cahiliye döneminde fahişelerden bir dostu vardı. Bunun adı "Anak" idi. O da Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu fahişe ile evlenebilip evlenemeyeceğini sorması üzerine yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi.][1077]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden ya da müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır."* (Âyet 3) buyurmaktadır. Şanı yüce Allah zina eden erkek ve kadının cezalandırılmasına dair emri buyurunca onlardan uzak kalmak üzere müminlere zina edenleri nikâhlamayı haram kılmaktadır. Bunun bir diğer sebebi de zinakarların küçük ve büyük günahları işlemiş olmalarıdır.][1078]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Eğer: Yüce Allah: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir."* buyurmuştur denilecek olursa şöyle cevap verilir: İşte bu

1075 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 113-117.
1076 Kaynakları daha önce gösterildi.
1077 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 144.
1078 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 315.

tevbe etmeyen zinakar bir kimsenin iffetli bir kadın ile evlenmesinin caiz olmadığına delildir. Nitekim İmam Ahmed'den gelen iki rivâyetten birisi böyledir. Çünkü böyle bir erkek şununla bununla ve diğeriyle cima ediyor ise onun bu kadın ile cima etmesi diğer zinakarlar ile cima etmesi gibidir. Şabi de şöyle demiştir: Kim kız evladını günahkâr hayâsız birisi ile evlendirecek olursa onunla akrabalık bağını koparmış olur.[1079]

Aynı şekilde bir kimse başka kadınlarla zina eden birisi ise bu durum kadının ondan başkasının da kendisi ile cima etmesine imkân vermesine sebep olan hususlardan birisi olur. Nitekim çokça görülen vakıa budur. Ben başka kadınlarla zina eden kimi gördümse mutlaka onun kendi karısını da yaptığına karşılık ve ona duyduğu öfkeden dolayı başkaları ile zina etmeye ittiğini görmüşümdür.

Aynı şekilde eğer onun zina etmek adeti varsa zaten fuhuş yapan kadınlarla ihtiyacını giderir. Bu sebeple de kadının iffetini korumakta yetersiz kalır. Kadın da zina etmek gereğini duyar.

Yine bir diğer husus şudur: Başka kadınlarla zina eden bir kimsenin de başkaları onun yakını olan kadınlarla zina etme yolunu ararlar. Nitekim vakıada görülen budur. Zinakar bir erkeğin karısı çeşitli bakımlardan zina eden bir kadın olur. Eğer Allah'ın haram kıldığını da helal kabul edecek olursa o kadın müşrik olur. Eğer ferci ile zina etmez ise gözü ile veya başka bir yolla zina eder. Bundan dolayı zinadan tevbe etmeyip zina üzerinde ısrar eden zinakar erkeklerin hanımları arasında tam anlamıyla esenliğe kavuşmuş bir kadın hemen hemen bilinmemektedir. Kadının tabiatı ise eğer kocasının yabancı kadınlara gittiğini görecek olursa yabancı erkeklere davetkâr olmak şeklindedir. Nitekim hadiste şöyle buyrulmuştur: "Babalarınıza iyi davranın ki çocuklarınız da size iyi davransın. Siz iffetli olun ki kadınlarınız da iffetlerini korusun."[1080] Buna göre yüce Allah'ın: *"Zina eden erkek ancak zina eden yahut müşrik olan bir kadını nikâh edebilir."* buyruğu ile maksat ya bizzat onun nikâhlaması ve onun böyle bir kadın ile cima etmesinin zina olduğu kastedilmektedir. Yahut da bunun o nikâhladığı kadının

1079 Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, IV, 314.

1080 Hâkim, IV, 154; Hatib, Tarih, VI, 311; İbn Adiyy, el-Kâmil, V, 1850; Ukayli, ed-Duafa, III, 249; Ebu Nuaym, Hilye, VI, 335; Taberani, Evsat, 1006, 1033 -Mecmael Bahreyn-, Heysemi, Mecmauz Zevaid, VIII, 138-139'da bu hadis hakkında şunları söylemektedir: "Bu hadisin senedindeki raviler Sahih'in ravileridir. Sadece Taberani'nin üstadı olan Ahmed'in nisbeti belirtilmemiştir. Göründüğü kadarıyla o, onun çokça hadis rivâyet eden üstadlarından birisidir. Bundan dolayı ayrıca onun nisbetini sözkonusu etmemiştir. Allah en iyi bilendir. Münziri, III, 215'de hadisin hasen olduğunu belirtmektedir. Hadis çeşitli rivâyet yolları ile ve şahitleri ile Allah'ın izni ile hasen mertebesine ulaşır.

zinasına götüreceğini anlatmaktadır. Zina eden bir kadına gelince, onunla zina üzerinde ısrar etmesi ile birlikte cimada bulunmak da bir zinadır.][1081]

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾

4. "Muhsan hanımlara iftira edip sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener celde (değnek) vurun ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir."

Tefsiri:

[Yüce Allah zina iftirasını yapanlar hakkında: *"Muhsan hanımlara iftira edip sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener celde (değnek) vurun ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir. Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesna. Şüphesiz Allah günahları bağışlayandır, rahmet edendir."* (Âyet 4-5) buyurmaktadır. Aynı şekilde zina iftirasında bulunan bir kimse (kâzf) eğer gözü ile o fuhûşûn işlendiğini görmekle birlikte bunu sair kimselere haber verdiği taktirde yalnızca verdiği bu haberi sebebi ile onların kendisini tasdik etmelerini istiyor demektir. Fakat diğer insanların onun bu haberini tasdik etmeleri imkânı yoktur. Hatta dört şahit getirmedikçe onun doğru olduğunu kabul edemezler. Oysa kendisi bu haberi insanlara kendisini yalanlamaları için vermez. Aksine kendilerine verdiği haberin sabit olduğuna inanmaları ve kendisine zina isnad edilen kimsenin de bu hayâsızlığı fiilen işlediğine tam kanaat getirmeleri için onlara bu haberi verir. Halbuki onlar dört şahit olmadıkça böyle bir şeyi söyleyemezler. Eğer bu isnadı yapan kişi dört şahit getirmeyecek olursa bu kişi Allah nezdinde yalancı birisidir. Çünkü o insanlara bu kişinin bir hayâsızlık işlediğini haber vermiş ve insanların kendisini tasdik etmelerini istediği bir haber vermiştir. Ayrıca bu kişinin bu fiili işlediğinin de açığa çıkmasını istemiş olmaktadır. O halde onun verdiği bu haberin gerçek mahiyeti şudur: Bu kişi açıkça bir hayâsızlık işlemiştir ve bu hayâsızlığına bağlı olarak şunun uygulanması gerekir. Hatta eğer böyle bir kimse herhangi bir şey yapmış ise bunu gizlice yapmış olup insanlar onun yaptığını bilmezler. Bilindiği üzere işlenen bir günah eğer gizli yapılacak olursa ancak o günahı işleyene zarar verir. Fakat o günah açıkça ilan edilecek ve ona karşı çıkılmayacak olursa insanlara zararlı olur. Böyle bir kişi ise işlediği bu hayâsızlığı açıkça işlememiştir. Müslümanların ço-

1081 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 120-121.

ğunluğu ise onlardan birisi gizli bir hayâsızlık işleyip ondan dolayı ve onu açığa vurmaktan tevbe edecek olursa bu hususta insanlar birbirlerine benzemeye çalışırlar. Bundan dolayı yüce Allah hayâsızlığı işlemeyi de yasaklamış doğru olsun yalan olsun onu sözlü olarak söylemeyi de yasaklamıştır. Çünkü hayâsızlık işlenmekle birlikte gizlenecek olursa durumu daha kolaydır. Açığa vurulması halinde ise bunda pek çok kötülükler ortaya çıkar. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: "Kim bu pis işlerden herhangi birisini yapmak belasına uğrayacak olursa Allah'ın örtmesi ile kendisi de örtünüp gizlensin. Çünkü kimin bu şekildeki iç durumu bizim tarafımızdan açıkça görülecek olursa biz de ona Allah'ın kitabını (hükmünü) uygularız" buyurmuştur.[1082] Yine o şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin hepsi esenliktedir. (Kötülüklerini) açıktan açığa işleyenler müstesna. Hiç şüphesiz bir erkeğin gece işlediği bir günahı Allah da örtüp saklamış iken sabahı edip ey filan, ben dün şunu şunu işledim demesi de kötülükleri açıktan açığa işlemek demektir."[1083]

Çünkü şanı yüce Allah saklı günah işlemiş olan kimsenin bu günahını açığa vurup ilan etmesini yasaklamış iken başkasına zina isnad edenin durumu nasıl olur? Ancak bir kimsenin kendisine gerekli cezayı uygulaması maksadıyla veliyyül emrin/yetkili bir kimsenin nezdinde böyle bir fiil işlediğini ikrar etmesi yahut da haddin uygulanması için nisabın tam/dört şahit tarafından şahitlikte bulunulması hali böyle değildir. Böyle bir şahitlikte bir fayda ve bir ıslah sözkonusudur. Bununla birlikte bazı kimseler bunu kendisine nasıl tevbe edeceğini öğretecek kişilere gizlice haber verir ve ne yapacağı konusunda ondan fetva isteyebilir, onunla danışabilir. Bu durumda böyle bir fetva verecek olan müftiye ve ona görüş belirtecek kişiye onun bu halini gizlemesi ve bu hayâsız fiili yaygın bir şekilde dile getirmemesi görevidir. Buna dair daha geniş açıklamaların yeri de burası değildir.][1084]

Merhum el-Kâsımi dedi ki:

[Daha sonra merhum Şeyhulislâm İbn Teymiyye'nin tevbeden sonra şahitliğin kabul edilmesine dair nakledilmeye değer bir tahkikini gördüm. Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

Yüce Allah: *"Ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin."* buyruğu bu iftiracıların şahitliklerinin ister bir kişi ister birkaç kişi olsunlar kabul edilmeyeceği husu-

1082 Malik, Muvatta'ında rivâyet etmiş olup mürsel bir hadistir.
1083 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.
1084 en-Nübuvvât, 203-204.

sunda açık bir nastır. Hatta âyetin lafzı çoğul ve bedel yoluyla çok sayıda kimseyi de ihtiva etmektedir. Çünkü âyet-i kerime ilim, hadis, fıkıh ve tefsir alimlerinin ittifakı ile ifk/Âişe (radıyallâhu anhâ) hadisesine katılan kimseler hakkında inmiştir.

Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya iftira edenler de çok sayıda kişi idi. Askeri birliğin ayrılışından sonra Saffan b. Muattal ile birlikte onun gelişini görenler tek kişi değildi. Asker ayrılıp döndüklerinde kendisi kaybetmiş olduğu bir gerdanlığını aramaya gitmişti. Ağır olmadığından ötürü hevdecinin içinde olduğuna inanarak hevdecini kaldırmışlardı. Halbuki o hevdecde değildi. Yerine geri döndüğünde ordudan kimseyi görmeyince olduğu yerde kaldı. Saffan ise ordunun gerisinde kalmıştı. Onu görünce yüzünü başka tarafa çevirerek devesini çöktürmüş o da devesine binmiş sonra da onu alıp onunla orduya yetişmiş idi. Onun Âişe (radıyallâhu anhâ) ile başbaşa kalmaları bir zaruret dolayısı ile olmuştu. Tıpkı zaruret dolayısı ile bir kadının -hicret yolculuğu gibi- mahremsiz yolculuk yapmasının caiz olması gibi. Mesela Ukbe b. Ebu Muayt'ın kızı Um Külsüm'ün gelişi ve Âişe kıssası bunun gibidir.

Âyet-i kerime zina iftirasında bulunanların toplu olarak da ayrı ayrı olarak da şahitliklerinin kabul edilmeyeceğine delildir. Yine âyet-i kerime cumhurun kabul ettiği gibi tevbe etmelerinden sonra şahitliklerinin kabul edileceğine de delildir. Çünkü bunların arasında Âişe'den gelen sahih'teki rivâyette belirtildiği üzere Mistah b. Usase ve Hassan b. Sabit de vardı. Yine Cahş kızı Hande ve başkaları da bunlar arasında idi.

Bilindiği üzere Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) de müslümanlar da ondan sonra bunlardan herhangi birisinin şahitliğini reddetmemiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim Âişe (radıyallâhu anhâ) validemizin günahsızlığını belirten buyrukları nazil olunca hepsi de tevbe etmişlerdi.

O vakit tevbe etmeyen kimseler ise zaten kâfir ve Kur'an'ı yalanlayan kişiler idi. Bunlar ise hep müslüman olarak kalmışlardır. Şanı yüce Allah da onlarla akrabalık bağını koparıp onları gözetmeyi yasaklamış bulunmaktadır. Şâyet tevbeden sonra şahitlikleri kabul edilmemiş olsaydı Ömer (radıyallâhu anh)'ın Ebu Bekir'in şahitliğini reddettiği gibi bu hususun da etraflı bir şekilde haberinin ulaşması lazımdı. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın kıssası ise (Ebu Bekir'in şahitliğinin reddedilmesine sebep olan) Muğire olayından daha büyük bir olaydı. Fakat tevbe etmesinden sonra iftira edenin şahitliğini kabul etmeyen kimseler şöyle diyebilirler: Ben zina iftirası sebebiyle kendisine had vurulmuş kimsenin şahitliğini reddederim. Bunlara ise had cezası vurulmamıştı.

Diğerleri ise buna çeşitli şekillerde cevap verirler:

1. Sünen'de Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bunlara had uyguladığı rivâyet edilmiştir.

2. Bu şart Kur'an-ı Kerim'in zahiri buyrukları bakımından muteber değildir. Onlar da ilgili yerinde açıklandığı üzere bunu da kabul etmezler.

3. Haddi kabul edip ona itibar edenler bununla birlikte şöyle demişlerdir: İftira eden bir kimse doğru da söylüyor olabilir yalancı da olabilir. Çünkü iftiraya maruz kalanın (iftira eden kimseye) had uygulanmasını istemeyişi iftira edenin doğru söylemesinden dolayı olabilir. Eğer o haddin uygulanmasını istemekle birlikte iftirada bulunan kişi dört şahit getiremeyecek olursa onun yalancı olduğu ortaya çıkar. Bilindiği üzere Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya iftira edenlerin yalanlarının ortaya çıkması başka her yalancının yalanının ortaya çıkmasından daha büyük çapta olmuştur. Çünkü yedi semanın üstünden indirdiği ve tilavet olunan kelamı ile onun suçsuzluğunu ortaya koyan şanı yüce Allah'tır. Dolayısıyla onların tevbe etmelerinden sonraki şahitlikleri kabul edilmiştir. O halde ondan başkası hakkında iftirada bulunmuş olan diğerlerinin şahitliklerinin kabul edilmesi öncelikle sözkonusudur. Ömer b. Hattab (radıyallâhu anh)'ın olayına gelince; o muhacirlerle ensar arasında Muğire hakkında hüküm vermişti. Çünkü üç kişi onun zina ettiğine dair şahitlikte bulunmakla birlikte dördüncüsü şahitlik etmemiş, o da o üç kişiye değnek cezası vurmuş ve onların şahitliklerini kabul etmemişti. Bu ise aynı zamanda her iki hususa da delildir. Tıpkı Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın kıssasının tevbe ve değnek cezasından sonra şahitliklerinin kabul edileceğine delil olduğu gibi. Çünkü o üç kişiden ikisi tevbe etmiş Ömer ve diğer müslümanlar onların şahitliklerini kabul etmişti. Üçüncüleri olan Ebu Bekir ise onların en faziletli olanlarından olmakla birlikte tevbe etmemişti. Kendisi tevbe etmeyince müslümanlar da şahitliğini kabul etmediler. O salih müslümanlardan birisi idi. Ömer de: Tevbe et şahitliğini kabul edeyim demişti. Fakat Kur'an-ı Kerim zina iftirasında bulunan kimselerin dört şahit getirmemeleri halinde şahitliklerinin ebediyyen kabul edilmeyeceğini açıklamış bulunmaktadır. Ama bundan sonra ise: *"Onlar fâsıkların ta kendileridir. Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesna."* buyurmaktadır. Bilindiği üzere yüce Allah'ın: *"Onlar fâsıkların ta kendileridir."* onlara daha önce şahitliklerinin kabul edilmeyeceğine dair zikrettiğinden ayrı fazladan bir yerilme sıfatıdır.

Bu şahitler hakkında şart koşulan "adalet"in açıklamasına gelince; bu hiç şüphesiz din ve insaf hususundaki salihlik farzların eda edilmesi, büyük günah-

ların terk edilmesi ve küçük günahlar üzerinde ısrar edilmemesi hususundaki bir salihliktir. İnsaf/mertlik hususundaki salihlik ise kişiyi güzelleştirip süsleyen şeyleri yapması, onu kirleten ve çirkinleştiren hususlardan da uzak durması demektir. İşte bir kişide bu husus bulunduğu taktirde o kişi şahitliğinde adaletli olur, iyi ve salih kimselerden sayılır. Bu niteliğe sahip olmadığı sürece vasiyet olsun, kadına talaktan sonra ric'at yapmak hususunda olsun, bütün zaman ve mekanlarda hiçbir kimsenin şahit tutulmamasına gelince. Ne Allah'ın kitabında ne de Rasûlünün sünnetinde buna delil olan bir şey yoktur: Aksine bu müstehapları kemal mertebesinde olmasa bile vacipleri/farzları eda etmesi sûretiyle imanını kemale erdirmiş olan müminin niteliğidir. Bu durumda olan bir kimse de Allah'ın takva sahibi velilerinden olur. Diğer taraftan böyle diyen kimseler bazen vacibleri/farzları beş vakit namaz ve benzeri hususlarla tefsir etmekdedirler. Hatta bazen insanın yerine getirmesi gereken ve Allah'tan başka hiçkimsenin bilemeyeceği kadar pek çok Allah ve kul hakkı bulunabilir ve bunların bir kısmının terk edilmesinin vebali içki içmekten, zina etmekten de daha büyük olabilir. Bununla birlikte bu yaptığını o kimsenin adaletini zedeleyen bir vasıf olarak kabul etmemişlerdir. Ya vaciplerin çokluğundan fark edilmemesinden ötürü yahut da vacibleri işlemek dışında kötülükleri/günahları terk etmesine dikkat etmeyişlerinden olabilir. Ama durum şeriatte böyle değildir. Özetle belirtelim ki bu sevap ve ikab bahsinde övgü, yergi, veli edinmek, düşman edinmek hususunda muteber olan bir husustur ve bu oldukça büyük bir meseledir.

Müslümanlarda aslolan adalettir diyenlerin görüşüne gelince. Bu da bâtıl bir görüştür. Aksine ademoğullarında aslolan zalimlik ve bilgisizliktir. Nitekim yüce Allah da: *"Ama onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir."* (Ahzâb, 72) buyurmaktadır. Sadece şehadet kelimesini söylemek ise insanın zulüm ve cahillikten adalete intikal etmesini gerektirmez. Şahitlik bahsi ise şahitlik yapacak olanın kendisinden razı olunan yahut da adalet sahibi bir kimse görülmesi üzerinde dönüp durmaktadır. Böyle bir kimse eğer sözlerinde ve fiillerinde adaleti, insafı şahitliğinde ve haberinde de doğruluğu araştırıyor ise razı olunan ve adalet sahibi bir kimse demektir. Çoğunlukla bu özellik ise öbür sıfatların bir çoğunun yerine getirilmemesi ile beraber bulunur. Tıpkı muteber kabul ettikleri niteliklerin çoğunun bu durum olmadan bulunmaması gibi. Nitekim biz bunu her iki sınıfa mensup her bir kimsede çokça görmüş bulunuyoruz. Fakat şöyle denilebilir: Bu durumdaki bir kimsenin doğru söylediği, adaletli olduğu, şahitlikten gözetilen maksada ve ona delil ve alamet olduğuna dair yüksek bir ihtimaldir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiş

hadiste şöyle buyurmuştur: "Doğru söylemeye bakınız. Çünkü doğru söylemek iyiliğe götürür. İyilik de cennete götürür" diye hadis devam eder. Çünkü doğru söylemek iyiliği gerektirir. Tıpkı yalan söylemenin günahı gerektirmesi gibi. Buna göre riâyet edilmesi istenen doğru olmaya çalışmak gerekli kıldığı iyilikde ortaya çıkar. İyilik bulunmadığı yerde onu gerektiren doğruluk da olmaz. Gerektirici olan yalanın bulunması halinde gereklilik olan günahkârlık da ortaya çıkar. Gerekli olan günahkârlık yoksa onu gerektiren yalancılık da olmaz. İşte bundan dolayı bir kimsenin iyi olmayışı onun yalancılığına, günahkâr olmayışı da doğruluğuna delil görülmüştür.

Buna göre fukahanın sözkonusu ettiği adalet, günahkârlığı sözkonusu olmayan kişi demektir. Bu ise büyük günahı işlemek, küçük günahlar üzerinde de ısrar etmektir. O kişide bu husus bulunmayacak olursa bu günahkârlığa onu iten yalancılığı da yok demektir. Fâsık kişi ise iyiliğini kaybetmiş kişi demektir. Onun iyiliği bilinecek olsa dahi doğruluğu yoktur. İşte bu hadisin delaleti de iyiliğe iten hususun iyiliği gerektirdiği, kötülüğe çağıran hususun da günahkârlığı gerektirdiği üzerine bina edilmiştir. Bu durumda da hata etmek unutmak gibidir. Kastetmek de yalan söylemek gibidir. Allah en iyi bilendir.][1085]

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ
أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ
اللّٰهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ
شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨﴾ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَا إِنْ
كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾

6. "Eşlerine zina isnad edip kendilerinden başka şahitleri olmayanların her birisinin şahitliği dört defa "kendisi muhakkak doğru söyleyenlerdendir diye" Allah adına şehadet etmesidir.

7. Beşincisinde de: "Eğer yalancılardan ise Allah'ın laneti üzerine olsun" diye şehadet eder.

8. Kadının: "Billahi o muhakkak yalancılardandır" diye dört defa şahitlik etmesi o zevceden cezayı savar.

9. Beşincisinde de: "Eğer o doğru söyleyenlerden ise Allah'ın azabı benim üzerime olsun" der."

1085 El-Kasımî, Mehasinu't-Tevîl, Nûr Sûresi 4-5. Âyetlerin tefsirinde. (Çeviren)

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Zinakar evli kadının iki sebepten ötürü Allah'ın gazabını hak ettiğinde şüphe yoktur: Birincisi zinanın haram oluşundan dolayı. İkincisi de kocasına yapmış olduğu haksızlığı ile onun döşeğini/namusunu, iffetini, mahremiyetini ifsad ettiğinden dolayı.

İşte bundan dolayı koca hanımına zina isnadında bulunup dört şahit getiremeyecek olursa onunla lanetleşmek hakkı vardır. Çünkü bu hususta onun bir hakkı bulunur ve eğer doğru söylüyor ise o mazlum bir kimsedir. Aynı zamanda karısının zina etmesinden ötürü Allah'ın meşru kılmış olduğu bir yolla onu önlemeye ihtiyaç duyacağı bir zarar görmesi de sözkonusudur. Tıpkı zina ettiği iftirasına maruz kalan bir kimsenin namusu hususunda kendisine zulmetmiş bulunan iftiracıdan zina iftirası cezasının uygulanması sûretiyle hakkını alması gibi. Kocanın da kendisine zulmeden fuhuş işleyen, kendisine haksızlık eden karısına hayâsızlığın haddinin uygulanmasını istemek hakkı da vardır. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) erkeğin karısı üzerindeki hakkı hususunda şöyle buyurmuştur: "Ve sizin kadınlarınız hoşlanmadığınız kimselere döşeklerini çiğnetmemelidirler." Bundan dolayı kocanın öncelikle karısının zina ettiğini söyleme hakkı doğmuştur. Bu hususta onun zina ettiğini söylemesi onun için ya mübahtır veyahut da eğer nesebin kendisinden olmadığını belirtmeye ihtiyacı varsa onun için vacibtir. Böylelikle o bu durumdaki karısını iki husustan birisini yapmaya mecbur eder. Kadın ya zina ettiğini itiraf edecek. Bu durumda ona had uygulanır. Böylelikle ondaki hakkını almış olur. Kendisi de aynı zamanda ona ahirette verilecek ceza ve azaptan bu had sebebi ile temizlenmiş olur. Yahut da dünya azabından daha büyük olan ahiretteki Allah'ın gazabına ve cezasına maruz kalır. Çünkü erkek onunla birlikte zulme uğramış birisidir. Zulme uğramış bir kimsenin ise ya dünyada ya da ahirette hakkını alma hakkı vardır. Şanı yüce Allah: *"Allah -zulme uğrayan müstesna- çirkin sözün açıkça söylenmesini sevmez."* (Nisa, 148) buyurmaktadır. Oysa kocadan başkasının durumu böyle değildir. Çünkü onun kadın ile (kocası gibi) aynı döşekte yatma hakkı yoktur. Dolayısıyla o kişi kadına bu şekilde zina iftirasında da bulunamaz. Ona iftirada bulunduğu taktirde onunla lanetleşemez. Çünkü onun koca gibi böyle bir şeye ihtiyacı yoktur. Bu kişi de ayrıca döşek hususunda zulme uğramış birisi değildir. Ama kocadan başkası da lanetleşmeye gerek bırakmayacak şekilde fuhuş sebebi ile bir zulüm hasıl olabilir. Çünkü fuhuş işlemekten ötürü akraba utanç içerisinde bırakılır. Hatta böyle bir utanç hayâsızlığın mukaddimeleri ile dahi hasıl olur.][1086]

1086 Câmiu'l-Mesâil, II, 387-389.

إِنَّ الَّذِينَ جَاؤُا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ
لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾

11. "O olmadık iftirada bulunanlar sizden bir topluluktur. Siz bunu kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Bilakis o sizin için hayırlıdır. Onlardan her birisinin kazandığı günah kendisinindir. Aralarından sözün en büyüğünü söyleyene ise çok büyük bir azap vardır."

Tefsiri:

[Bunun örneği münafıklardır. Onlar müminler arasından bir yerde bulundurulabilirler.[1087] Bir başka yerde de onların müminlerden olmadığı söylenmektedir. Nitekim yüce Allah: *"İçinizden engelleyenleri ve kardeşlerine: "Yanımıza gelin" diyenleri Allah elbette bilir. Zaten bunlar ancak pek az savaşırlar. Onlar size karşı cimrilik ederek gelirler. Korku geldiğinde ölümden üstüne baygınlık çökmüş kimse gibi gözleri dönmüş halde sana baktıklarını görürsün. O korku gidince de hayâta karşı oldukça düşkün kimseler olarak keskin dillerle sizi incitirler. İşte bunlar imana gelmemişlerdir. Bu nedenle Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır. Bu Allah için pek kolaydır."* (Ahzâb. 18-19) buyurmaktadır. Orada yüce Allah düşmandan korkan, cihaddan uzak duran, başkalarını cihad etmekten alıkoyan ve müminleri yeren o münafıkları "onlardan" diye değerlendirmiştir.][1088]

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا
إِفْكٌ مُبِينٌ ﴿١٢﴾

12. "Onu işittiğinizde mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunup: "Bu apaçık bir iftiradır" demeli değil miydi?"

Tefsiri:

[Şanı yüce Allah onlara dua edip özellikle onları sözkonusu etmiştir. "Nefisler"den bazen bir tek tür olarak da ifade edilebilir. Yüce Allah'ın: *"Mümin*

1087 Bu da yüce Allah'ın: "O olmadık iftirada bulunanlar sizden bir topluluktur" (Nûr. 11) buyruğunda sözkonusu edilmiştir. Bu âyet-i kerimede onları onlardan saymaktadır.
1088 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 419.

erkekler ve kadınlar kendileri/nefisleri hakkında güzel bir zanda bulunup." (Âyet 12) buyruğunda olduğu gibi.][1089]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Bu iftirayı işittiğinizde mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunup ...* "âyeti Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya ifk/iftira kıssası hakkında inmiştir.[1090] Müminlerden bir kişi erkek-kadın müminlerin kendilerinden/nefislerindendir.][1091]

وَلَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَآ أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَاۗ سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾

16. "Onu işittiğinizde: "Böyle söz söylemek bize yakışmaz. Seni tenzih ederiz. Bu büyük bir iftiradır" demeli değil miydiniz?"

Tefsiri:

[Böylelikle onun[1092] Âişe (radıyallâhu anhâ)'nın ifk/iftira ehlinin söylediklerinden tenzih edilmesinden daha büyük bir husus olduğunu gördü. Çünkü yüce Allah müminlere (Âişe -r.anha ile ilgili olarak-): *"Seni tenzih ederiz. Bu büyük bir iftiradır."* demelerini emretmiş idi. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan ayrılmadı. Çünkü her şeyden önce onun hakkında söylenenleri tasdik etmedi. Ama daha sonra bu hususta tereddüte kapılınca Ali ile Zeyd b. Harise ile danıştı ve eğer böyle bir şey gerçek ise ondan ayrılmayı düşünmek üzere de cariyeye soru sordu. Sonunda yüce Allah onun günahsızlığını temizliğini semadan indirdiği buyruk ile ilan etti. İşte onun nikâhını sabitleştiren bu oldu.][1093]

يَعِظُكُمُ اللّٰهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِٓ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾

17. "Eğer müminler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."

1089 Mecmû'u'l-Fetâvâ, IV, 419.
1090 İfk hadisesi Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde rivâyet edilmiştir: Buhârî, 2661; Müslim, 2770.
1091 Minhâcü's-Sünne, IV, 33.
1092 Bağlam şeriatin zinakâr bir kadın ile iffetli bir erkeğin nikâhlanmasının mübah kılınmasından tenzih edilmesi bağlamındadır.
1093 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 118.

Tefsiri:

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[*"Eğer müminler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Âyet 17). Yani yüce Allah size benzeri bir söylentiye geri dönmenizi yasaklamaktadır. Bu yol maksadın hasıl oluşu hususunda daha mükemmel ve daha beliğdir. Çünkü bu onların doğru olduklarının bilindiğini ve hakka tabi oluş arzularını ona muhalefet etmekten korktuklarını ifade ettiği gibi kendisine davet olundukları dinin doğru ve bu dine mensup olanların da mutlu olduklarını. Buna karşılık dinlerine muhalefet edenlerin fesatçı ve bu yoldan gidenlerin de bedbaht olduklarını da ifade eder.][1094]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Eğer müminler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Âyet 17) buyurmaktadır ki bu da size bunu yasaklamaktadır demektir.][1095]

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ
فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ
مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكّ۪ي مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢١﴾

21. "Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanın adımlarını izlerse şunu bilsin ki, o çirkin işleri ve münkeri emreder. Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı, fakat Allah dilediğini temize çıkarır. Allah her şeyi işitendir, çok iyi bilendir."

Tefsiri:

[Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı." Temize çıkışın (tezkiyenin) esası ise tevhid ile ve dini yalnızca Allah'a hâlis kılmakla olur.][1096]

1094 Eseri derleyen bunun da kaynağını göstermemiştir. Mümkünse tarafımdan kaynağı tespit edilecektir.

1095 er-Raddu Ala'l-Mantıkiyyîn, 467.

1096 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VII, 299.

وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾

22. "Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmeyeceklerine dair yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, bol bol rahmet edicidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın hakkında Kur'an-ı Kerim buyruklarını indirmiş olduğu ifk meselesinde sıddik-i ekber (Ebu Bekir) Mistah b. Usase'ye iyilik yapmak sûretiyle akrabalık bağını gözetmeyi sürdürmeyeceğine yemin etmişti. Çünkü ifk hadisesinde ileri geri konuşanlardan birisi idi. Bunun üzerine yüce Allah: *"Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmeyeceklerine dair yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, bol bol rahmet edicidir."* (Âyet 22) buyruğunu indirdi. Âyet nazil olunca Ebu Bekir: Elbette isteriz. Allah'a yemin ederim ki Allah'ın günahlarımı bağışlamasını severim diyerek daha önce Mistah'a verdiği nafakayı tekrar ödemeye başladı.[1097]][1098]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bilindiği üzere eğer muhtaç birisi olsaydı şüphesiz Ebu Bekir es-Sıddik bu süre içerisinde ona iyilik yapardı. Çünkü Ebu Bekir es-Sıddik uzak bir akrabalık sebebi ile dahi Mistah b. Usase'ye nafakasını veriyor, masraflarını karşılıyordu. Mistah da ifk hadisesinde ileri geri konuşanlardan birisi idi. Ebu Bekir ona nafaka vermemeye yemin edince yüce Allah da: *"Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmeyeceklerine dair yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, bol bol rahmet edicidir."* (Âyet 22) buyruğunu indirdi. Bunun üzerine Ebu Bekir: Elbette severim. Allah'a yemin olsun ki Allah'ın günahımı bağışlamasını severim diyerek tekrar ona nafaka vermeyi sürdürdü. Hadis bu şekilde Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde sabittir.][1099]

1097 Müslim, 2770. Buhârî de bunu kesin ifade kullanarak muallak olarak 4757'de rivâyet etmiştir.
1098 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XV, 56.
1099 Minhâcü's-Sünne, VIII, 542.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Ayrıca yüce Allah kullarına itaatleri terk etmeye yahut da mübah şeyleri haram kılmaya dair yemin etmelerini yasaklayarak: *"Sizden fazilet sahipleri ve bolluk içinde olanlar yakınlara, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmemeye yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler."* buyurmaktadır. İşte bu yüce Allah'ın onlara iyilik yapmamaya dair yemin etmeyi yasakladığını ifade eder.][1100]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Şüphesiz müminlerin annesi Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya iftira edenler arasında Mistah b. Usase de vardı. Kendisi Bedir'e katılmış kimselerdendi. Ebu Bekir ona akrabalık bağını gözetmek üzere yaptığı iyiliklerini kesmeye dair yemin edince yüce Allah da: *"Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere infak etmeyeceklerine dair yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz?"* (Âyet 22) buyruğunu indirdi.

Denilse ki: Mistah ve benzerleri tevbe ettiler. Fakat Allah, onların affedilmeleri, bağışlanmaları ve onlara iyilik yapılması emrinde tevbe etmeyi bir şart koşmadı.][1101]

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

23. "İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir. Onlar için çok büyük bir azap da vardır."

Tefsiri:

[Daha önce İbn Abbas'an yüce Allah'ın: *"İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere ...* "âyeti hakkında şöyle dediği geçmiş idi: Bu âyet-i kerime özel olarak Âişe ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkındadır. Bunda tevbe sözkonusu değildir. Ama mümin bir kadına iftira eden bir kimse için Allah tevbe etme imkânını vermiş bulunmaktadır. Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Âyet özel olarak Âişe hakkında nazil olmuştur. Lanet ise genel olarak bütün münafıklaradır.

1100 Nazariyyatu'l-Akd. 34.
1101 Mecmû'u'l-Fetâvâ. VII. 486-487

Bilindiği üzere bunun böyle olması ona iftirada bulunmanın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet olması ve münafıklık oluşundan dolayıdır. Münafık kimsenin ise eğer tevbesi kabul edilmeyecek olursa öldürülmesi gerekir.][1102]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bunu ise daha önce İbn Abbas'dan naklettiğimiz yüce Allah'ın: "*İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir. Onlar için çok büyük bir azap da vardır.*" (Âyet 23) buyruğu hakkında söylediği şu sözleri de desteklemektedir: Bu Âişe ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkında özeldir. Bu hususta tevbe etmek sözkonusu değildir. Sonra da yüce Allah'ın: "*Muhsan hanımlara iftira edip sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener celde (değnek) vurun ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir. Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesna.*" (Âyet 4-5) buyruklarını okudu. İşte yüce Allah bunların tevbe imkânlarının olduğunu belirttiği halde öbürlerine tevbe imkânı vermemiştir. (Ravi) dedi ki: Bir adam yaptığı bu güzel tefsirden dolayı kalkıp onun başını öpmek istedi.

İşte İbn Abbas şunu açıklamış olmaktadır: Bu şekilde lanete uğramış olan bir kimsenin tevbesi olmaz. Öbür lanet ise bundan daha da ileridir.

Bunu da şu husus açıklamaktadır: Müminlerin annelerine iftira eden bir kimse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ötürü söyledikleri sebebi ile lanetlenmeyi hak etmiştir. Böylelikle ona eziyet edenin tevbe etmesinin sözkonusu olmadığı bilinmiş olmaktadır.][1103]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Fakat bu kanaati reddeden yüce Allah'ın: "*İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir. Onlar için çok büyük bir azap da vardır.*" (Âyet 23) buyruğudur. Çünkü bu âyet-i kerimede dünyada ve ahirette onların lanete uğradıkları sözkonusu edilmektedir. Bununla birlikte sadece zina iftirasında bulunmak ne bir küfürdür ne de kanın akıtılmasını mübah kılar.

Bu âyet-i kerimeye biri toplu diğeri ayrıntılı olmak üzere iki türlü cevap verilir:

1102 es-Sârimu'l-Meslûl, 211.
1103 es-Sârimu'l-Meslûl, 346-347.

Toplu cevap:

Mümin bir kişinin sadece zina ettiğini söylemek bile ona bir türlü eziyet etmektir. Eğer bu yalan ise pek büyük bir iftiradır. Yüce Allah'ın: *"Onu işittiğinizde: "Böyle söz söylemek bize yakışmaz. Seni tenzih ederiz. Bu büyük bir iftiradır" demeli değil miydiniz?"* (Nûr, 16) buyruğunda olduğu gibi.

Kur'an-ı Kerim de Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmek ile müminlere eziyet etmek arasında fark olduğunu açıkça ifade ederek: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere, muhakkak Allah onlara dünya ve âhirette lanet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap da hazırlamıştır. Mümin erkeklere ve mümin kadınlara işlemedikleri şeyleri isnad ederek eziyet edenler muhakkak onlar bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar."* (Ahzâb, 57-58) buyurmaktadır. Dolayısıyla haksız yere sadece müminlere eziyette bulunmanın dünya ve ahirette lanetlenmeyi ve pek horlayıcı bir azabı gerektirici olması mümkün değildir. Çünkü böyle olmuş olsaydı Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmek ile müminlere eziyet etmek arasında fark gözetilmez ve sözü geçen lanet özel olarak Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenler hakkında sözkonusu edilmez, müminlere eziyet edenin cezasını pek büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olmakla nitelendirmezdi. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: *"Kim bir hata veya (büyük) bir günah kazanırsa, sonra da onu, bir suçsuzun üstüne atarsa, muhakkak büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur."* (Nisa, 112) buyurmaktadır. Üstelik her şeyi bilen ve hikmeti sonsuz olan yüce Allah bir günahtan ötürü ondan vazgeçirmek için tehditte bulunacak olursa elbette o günahı işleyen kimseyi korkutacak en ileri olanı mutlaka sözkonusu eder. Şâyet biri diğerinden daha büyük iki günahı da onlardan vazgeçirmek ve onlar sebebiyle tehdit etmek sûretiyle zikredecek olup, sonra onlardan birisi hakkında onun cezasını ifade edip diğeri hakkında da bundan daha aşağıda olanı zikredecek olursa arkasından yine bu günahı bir başka yerde daha aşağı derecedeki azabı aynen sözkonusu edip tehditte bulunacak olursa daha büyük günahın cezasının ondan daha küçük olan o günah sebebiyle gerekli olmayacağı bilinmiş olur.

İşte bu bize Allah'ın dünya ve ahiretteki laneti ile hor kılıp alçaltıcı azabı hazırlamasının Allah'ın ve Rasûlünün eziyetinin sözkonusu olmadığı mücerred iftira dolayısıyla gerekli olmadığına delildir. İşte bu da böyle bir delaletin kıyas yolu ile sürdürülebileceği ve eksiklikten uzak olması hususunda yeterlidir.

Etraflı cevaba gelince. Bu da üç bakımdan şöyle ifade edilebilir:

1. Bu âyet-i kerime ilim ehlinden birçok kimsenin görüşüne göre özel olarak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkındadır.

Huşeym el-Avvam, el-Avşeb'den rivâyet etti: Bize Kahiloğulları'ndan bir üstad tahdis edip dedi ki: İbn Abbas Nûr Sûresi'ni tefsir etti. Şu: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere"* âyetine gelince şöyle dedi: İşte bu Âişe'nin durumu ile Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri hakkında özeldir. Âyet-i kerime müphemdir ve onda bir tevbe sözkonusu edilmemiştir. Ama mümin bir kadına zina isnad eden bir kimse için yüce Allah tevbe etme imkânı vermiştir. Sonra yüce Allah'ın: *"Muhsan hanımlara iftira edip sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener celde (değnek) vurun ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir. Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesnadır."* (Âyet 4) buyruğunu okuyarak: İşte bunlara tevbe etme imkânını vermiş fakat öbürleri için tevbeyi sözkonusu etmemiştir. (Ravi) dedi ki: Bir adam yaptığı bu güzel tefsirden dolayı kalkıp onun başını öpmek istedi.

Ebu Said el-Eşec dedi ki: Bize Abdullah b. Hiraş el-Avvam'dan tahdis etti. O Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'dan yüce Allah'ın: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenler."* âyet-i kerimesi özel olarak Âişe (radıyallâhu anhâ) hakkında inmiştir.[1104] Münafıklar hakkında lanet ise umumidir.[1105]

İşte İbn Abbas bu âyet-i kerimenin ancak Âişe ve müminlerin annelerine zina iftirasında bulunan kimseler hakkında nazil olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Çünkü onlara zina iftirasında bulunmak Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dil uzatmak ve onu ayıplamak anlamına gelir. Şüphesiz bir kadına zina isnadında bulunan bir kimse o kadının oğluna eziyet ettiği gibi kadının kocasına da eziyet etmiş olur. Çünkü kocayı deyyuslukla itham etmiş ve onun yatağının kirletilmiş olduğunu açıkça ifade etmiş olur. Çünkü kocanın karısının zina etmesi kocaya pek büyük bir eziyet verir. Bundan dolayı şeriat koyucu, kocaya karısının zina ettiği isnadında bulunmasını caiz kılmış ve lanetleşmek ile had uygulamasını ondan uzaklaştırmıştır. Fakat ondan başkasının herhangi bir kadına zina isnad etmesini hiçbir durumda mübah kılmamıştır.

Hatta bazı kimseler bizzat zinanın kendilerine isnad edilmesinden daha büyük ölçüde eşlerine zina isnad edilmesinden dolayı utanır ve rezil olurlar. Bundan dolayı İmam Ahmed kendisinden açıkça nakledilen iki rivâyetten birisinde muhsan bir kocası yahut bir çocuğu bulunan ama kendisi muhsan olmayan -cariye ve zımmi kadın gibi- bir kadına zina isnad eden bir kimseye bu isnadından dolayı had vurulacağını kabul etmiştir. Çünkü bu iftirası sebebiyle o kadının muhsan

1104 İbn Ebu Hatim, Nûr Sûresi'nin Tefsiri, No: 226; Hâkim, IV, 10; İbn Cerir, XVIII, 103; Eser/ sahabiden gelen bu rivâyet hasendir.

1105 İbn Ebu Hatim, Tefsir, Nûr Sûresi, No: 335.

olan oğlunun ve kocasının utanılacak bir hale düşmesine sebep olmuştur. Çoğunluğun görüşü olan ve ondan nakledilen diğer rivâyete göre ise bu durumdaki kimseye had uygulanmaz. Çünkü onun bu yaptığı o kadının oğluna ve kocasına bir eziyet olmakla birlikte her ikisine yapılmış bir iftira değildir. Tam had ise ancak zina iftirası dolayısı ile gerekir. Ama Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında ona eziyet etmek kendisine iftirada bulunmak gibidir. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıplamak maksadıyla onun eşlerini ayıplamaya kalkışan bir kimse ise münafık birisidir. İşte İbn Abbas'ın: "Münafıklar hakkında lanet ise umumidir" sözünün manası budur.

Bir topluluk bu hususta İbn Abbas'a muvafakat etmiştir. İmam Ahmed ve el-Eşec, Huzayfe'den şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Said b. Cübeyr'e sordum.[1106] Sorup dedim ki: Zina mı daha ağırdır yoksa muhsan bir kadına zina isnadında bulunmak mı? O: Hayır, zina daha ağırdır dedi. Bu sefer ben: Ama yüce Allah: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir"* buyuruyor deyince o şöyle dedi: Bu buyruk özel olarak Âişe hakkındadır.

İmam Ahmed de kendi isnadı ile Ebu'l-Cevza'dan bu âyet-i kerime hakkında: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere muhakkak dünyada ve ahirette lanet edilmiştir."* buyruğu hakkında: Bu müminlerin anneleri için özeldir dediğini rivâyet etmektedir.[1107]

el-Eşec de kendi isnadıyla Dahhak'dan bu âyet-i kerime hakkında: Burada sözü edilen kadınlar Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hanımlarıdır demiştir.[1108]

Mahmer de el-Kelbi'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir.[1109] Bu âyet-i kerime ile ancak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerini kastetmektedir. Müslümanlardan bir kadına zina isnadında bulunan bir kimse ise ya yüce Allah'ın buyurduğu gibi fâsık birisidir yahut tevbe etmelidir.

Bunun açıklaması da daha önce geçen dünyada ve ahirette Allah'ın lanetinin sadece zina isnadında bulunmak sebebi ile hak edilmediğidir. Bu durumda yüce Allah'ın: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlar."* buyru-

1106 İbn Cerir, XVIII, 103; ed-Durru'l-Mensur, V, 35'de Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Taberani tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

1107 ed-Durru'l-Mensur'da Abd b. Humeyd ve İbn Ebi Hatim tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

1108 İbn Cerir, XVIII, 104; ed-Durru'l-Mensur, V, 35'de Abd b. Humeyd tarafından rivâyet edildiğini belirtmektedir.

1109 Kaynağı tespit edemedim.

ğunda yer alan tarif lamı ahd için olur. Burada mahud olanlar da peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleridir. Çünkü söz ifk/Âişe -r.anha-ya iftira olayı ve müminlerin annesi Âişe hakkında ileri geri konuşanların durumu hakkındadır. Yahut da bunu gerektiren delil dolayısıyla umumi lafzın (nüzul) sebebine münhasır kılınması ile ilgilidir.

Bu görüşü de şu husus desteklemektedir: Şanı yüce Allah bu tehdidi hiçbir şeyden habersiz iffetli mümin kadınlara zina isnad etmek ile ilgili olarak sözkonusu etmiş ve sûrenin baş taraflarında: *"Muhsan/iffetli hanımlara iftira edenler sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener (değnek) vurun."* buyurmaktadır. Yüce Allah değnek vurma cezasını şahitliğin reddedilmesini ve fâsıklığı sadece iffetli kadınlara zina isnad etmek suçu hakkında sözkonusu etmiştir. Dolayısıyla hiçbir şeyden habersiz mümin ve iffetli kadınların yalnızca iffetli diye sözü edilen kadınlara göre üstün bir ayrıcalıkları olmalıdır. Bu da -yüce Allah en iyi bilendir- Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleri lehine iman ettiklerine dair tanıklıkta bulunulmasıdır. Çünkü onlar hem müminlerin anneleridir hem de dünyada da ahirette de nebisinin zevceleridir. Diğer müslüman kadınların ise çoğunlukla zahiri olarak mümin oldukları bilinir. Ayrıca yüce Allah Âişe (radıyallâhu anhâ) olayı hakkında da: *"Aralarından sözün en büyüğünü söyleyene ise çok büyük bir azap vardır."* (Nûr, 11) buyurmaktadır. Burada başkasını değil de sözün en büyüğünü özellikle sözkonusu etmesi bunu söyleyen kimse hakkında pek büyük azabın özellikle sözkonusu olacağına delildir. Ayrıca yüce Allah: *"Eğer Allah'ın size dünya ve ahirette lütuf ve rahmeti olmasaydı içine daldığınız (yalan ve iftira)dan ötürü size elbette büyük bir azap dokunurdu."* (Âyet 14) buyurmuştur. Böylelikle pek büyük azabın iftirada bulunan herkese dokunmayacağı ancak sadece bu sözün en büyüğünü söyleyen kimseye dokunacağı bilinmiş olmaktadır. Bununla birlikte yüce Allah burada ise: *"Onlar için çok büyük bir azap da vardır."* buyurmaktadır. Böylelikle müminlerin annesine iftirada bulunup bu sebeple de Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i ayıplayan ve iftiranın en büyüğünü diline dolayan kimsenin -ki bunlar münafık kimsenin niteliğidir- İbn Ubeyy olduğu da bilinmiş olmaktadır.

Şunu da belirtelim ki bu görüşe göre âyet-i kerime aynı zamanda öbür âyete uygun bir delil olur. Çünkü müminlerin annelerine iftirada bulunmak Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'i rahatsız eden bir eziyet olduğuna göre bunu yapan kişiye de dünya ve ahirette lanet edilmiştir. Bu sebeple İbn Abbas: "Bundan ötürü tevbe etmek sözkonusu değildir" demiştir.[1110] Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve

1110 Taberi, XXVIII, 170. Bu rivâyet Dahhak'dan o İbn Abbas'dan diye nakledilmiştir.

sellem)'e eziyet eden bir kimsenin iftiradan ötürü tevbe etmesi halinde tevbesi -yeniden bir müslüman olmadıkça tevbesi kabul edilmez. Buna göre onlara iftirada bulunmak eğer Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e bu yolla eziyet etmek maksadı güdülerek yapılmış ise yahut da onların ahirette zevceleri olduğu bilindikten sonra onlara eziyette bulunacak olursa bu kişinin kanını/öldürülmesini mübah kılan bir münafıklık olur. Çünkü hiçbir nebinin karısı asla lanetlenmiş değildir.

Peygamber Efendimizin hanımlarına iftirada bulunmanın Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet olduğunun delillerinden birisi de Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde naklettikleri Âişe (radıyallâhu anhâ)'dan diye rivâyet olunan ifke dair hadiste şu söyledikleridir: Bunun üzerine Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayağa kalkarak Abdullah b. Ubey b. Selül'ün yaptıklarından mazur görülmesini/hiçbir haklı tarafının olmadığının bilinmesini istedi. Âişe dedi ki: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) minber üzerinde şöyle buyurdu: "Ey müslümanlar topluluğu! Aile fertlerim hakkındaki eziyeti bana kadar ulaşmış olan bir adamdan dolayı beni (onun hakkında yapacaklarımdan ötürü) kim mazur görür (görmez ki). Allah'a yemin olsun ki ben ailem/eşim Âişe hakkında hayırdan başka hiçbir şey bilmiyorum. Yine onlar (bu iftirada) hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğim ve benim ailemin yanına benimle beraber olmadıkça girmeyen bir adamı dillerine doladılar."

Bunun üzerine ensardan Sad b. Muaz ayağa kalkarak: Ey Allah'ın Rasûlü! Ona yapacaklarından ben senin için mazeret olurum/onun hakkından gelirim. Eğer bu kişi evslilerden ise onun boynunu vururuz. Eğer kardeşlerimiz hazreclilerden ise bize emir verirsin biz de senin emrini uygularız dedi.

Bunun üzerine hazreclilerin efendisi Sad b. Ubade ayağa kalktı. Esasen o bundan önce salih bir insan idi. Fakat kavmi adına gayrete gelmesi onu Sad b. Muaz'a şöyle demeye itti: Allah'a yemin olsun sen onu öldürmeyeceksin, onu öldürmeye de gücün yetmeyecek.

Bu sefer Sad b. Muaz'ın amcasının oğlu Useyd b. Hudayr ayağa kalkarak Sad b. Ubade'ye şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki yalan söyledin. Andolsun onu öldüreceğiz. Gerçek şu ki sen münafıklar adına mücadele eden münafık birisisin dedi. Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: Bu sefer evs ve hazrec kabileleri iyice galeyana geldi. Hatta Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) minber üzerinde ayakta duruyorken birbirleriyle vuruşmaya dahi yeltendiler. Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise onları susturuncaya kadar teskin etmeye çalıştı ve sonunda (onlar da) o da sustu.

Sahih bir diğer rivâyette şöyle dediği belirtilmektedir:[1111] Benim hakkımda -benim de bilmediğim- söylenenleri söyleyince Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) benimle ilgili hutbe vermek üzere ayağa kalktı. Bunu da ben henüz bilmiyordum. (Hutbesinde) şehadet kelimesi getirdi, Allah'a hamd etti, ona layık olduğu vech ile övgülerde bulundu sonra şöyle buyurdu: Şimdi bana ailem hakkında iftirada bulunan bir takım kimselere ne yapacağıma dair kanaatinizi söyleyin. Allah'a yemin ederim ki ben ailem/zevcem hakkında asla kötü hiçbir şey bilmediğim halde onlara -yine Allah'a yemin ederim- hakkında hiçbir kötülük bilmediğim ve benim evime ben bulunmadıkça kesinlikle girmemiş, ben ne kadar bir sefere çıktımsa mutlaka benimle beraber sefere çıkmış birisinin adını karıştırarak iftira ettiler.

Bunun üzerine Sad b. Muaz ayağa kalkarak şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana emir ver onların boyunlarını vurayım.

Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Beni kim mazur görür" buyruğu benim ailem hakkında bana ulaşan eziyeti dolayısıyla ondan hakkımı alacak olursam kim benim hakkımı insafla alır ve böylelikle benim hakkımın gereğini yerine getirir demektir. İşte bununla Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in bundan dolayı ondan hakkını alacak kadar eziyet görmüş olduğu sabit olmaktadır. Hamiyet ve kavim taassubuna kapılmamış olan müminler ise: "Bize emret onların boyunlarını vuralım. Bize boyunlarını vurmamızı emrettiğin taktirde bizler senin hakkını almış olacağız" dediler. Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) boyunlarını vurmak maksadıyla Sad'in ondan emir vermesini istemesine de sen (onlara) böyle bir iş yapacak olursan mazur görülmüş olacaksın demesini de reddetmemişti.

Geriye şunu demek kalıyor: İfk hadisesinde ileri geri konuşanlar arasında Mistah, Hassan ve Hanne de vardı. Bunlar ise münafıklıkla itham edilmemişlerdir. Ayrıca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu sebeple kimseyi öldürmemiştir. Hatta onlara değnek cezasının uygulandığı hususunda dahi görüş ayrılığı vardır.

Bunun cevabı şudur: Burada sözü geçen bu kimseler Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet etmek maksadını gütmedikleri gibi ona eziyet vermek istediklerine dair onların delil olabilecek herhangi bir halleri de görülmemiştir. Oysa kastı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyet etmekten başka bir şey olmayan İbn Ubeyy'in durumu bunun aksine idi. İşte o vakit onlar nezdinde onun dünyadaki zevcelerinin ahirette de zevceleri olacakları da sabit olmamıştı. Aklen de onun

1111 Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edilmiştir.

zevcelerinin böyle bir şey yapmaları mümkün görülebiliyordu. Bundan dolayı Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu olay hakkında karar vermemiş ve hatta Ali ile Zeyd ile istişarede bulunmuş ve hatta Berire'ye (bu hususta kanaat) sormuştu. Bu sebeple iftiraya maruz kalmış kadını boşamanın mümkün olması dolayısıyla Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e eziyette bulunmak maksadını gütmeyenlerin münafıklığına hüküm verilmemiştir. Ama onların ahirette de zevceleri olacakları ve müminlerin anneleri oldukları sabit olduktan sonra onlara iftirada bulunmak her durumda bir eziyet olur ve bununla birlikte onlardan herhangi birisinin bir hayâsızlık yapması da imkânsız demek olur. Çünkü böyle bir hal Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in -hâşâ- fuhuş işlemiş bir kadın ile birlikte kalmasını ve müminlerin annesinin böyle bir damga ile damgalanmasını mümkün kılar. Bu ise bâtıldır. Bundan ötürü yüce Allah: *"Eğer müminler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir."* (Nûr, 17) buyurmuştur. Yüce Allah'ın izni ile kitabın sonunda Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in hanımlarına iftirada bulunanlar ile böyle bir iftirada bulunmanın ona eziyet kabilinden sayılacağı hususunda fukahanın sözlerini de zikredeceğiz.

2. Âyet-i kerime umumidir. Dahhak de şöyle demiştir:[1112] Yüce Allah: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenler."* buyruğu ile kastettikleri yalnızca Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevceleridir. Başkaları ise[1113] bu buyruk ile genel olarak müminlerin zevcelerini kastetmektedir demişlerdir.

Ebu Seleme b. Abdurrahman dedi ki: İffetli (mümin) kadınlara iftirada bulunmak cehennem azabını gerektiren günahlardandır. Bunu söyledikten sonra yüce Allah'ın: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere."* buyruğunu okumuştur.

Amr b. Kays'dan da şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İffetli bir kadına iftirada bulunmak doksan yılın amelini boşa çıkartır. Bu iki görüşü de el-Eşec rivâyet etmiştir.[1114]

Bu pek çok kimsenin de görüşüdür. Ayrıca hitabın zahir anlamı bunun umumi olduğudur. Dolayısıyla buyruğu umumi anlamı ile kabul etmek gerekir. Çünkü bunu tahsis edip özelleştirmeyi gerektiren bir husus olmadığı gibi ittifakla buyruk bizzat nüzul sebebi hakkında özel de değildir. Çünkü Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in zevcelerinden Âişe'den başkaları da bu genel ifadenin kapsamına girer

1112 Kaynakları daha önce gösterildi.
1113 Bu İbn Cerir ve İbn Kesir'in de görüşüdür.
1114 Bu aynı zamanda zayıf bir hadis olarak da rivâyet edilmektedir. Bunu Taberani el-Mu'cemil Kebir, 3023'de şu lafızla rivâyet etmiştir: "... yüz yılın amelini boşa çıkartır."

ve başkaları ise bu sebebin kapsamında değildir. Ayrıca sebep bir tek kadın ile ilgili olmakla birlikte lafız çoğuldur. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'in umum ifade eden buyrukları nüzul sebeplerine münhasır kabul etmek de bâtıldır. Çünkü bir çok âyet-i kerime bunu gerektiren bir takım sebeplere bağlı olarak nazil olmuştur ve onlardan herhangi birisi sadece sebebine münhasır olarak kabul edilmemiştir. İki âyet-i kerime arasındaki farka gelince; sûrenin baş tarafında yüce Allah mükellef kimseler hakkında sözkonusu edilen değnek cezası şahitliğin kabul edilmemesi ve fâsıklıktan ibaret meşhur olan cezaları sözkonusu ederken burada ise yüce Allah tarafından verilen ceza olan dünya ve ahiretteki lanet ile pek büyük azabı zikretmektedir.

Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'den ve onun ashabından birden çok yol ile rivâyet olunduğuna göre iffetli kadınlara iftirada bulunmak büyük günahlardandır. Sahih'teki lafızda da: "İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira etmek ..." buyrulmaktadır.[1115] Hatta bazıları yüce Allah'ın: *"İffetli hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara iftira edenlere."* buyruğunu buna göre tevil ederdi.

Sonra bu kanaatte olanlar kendi aralarında şöylece görüş ayrılığına düşmüşlerdir:

Ebu Hamza es-Sümâli dedi ki:[1116] Bize ulaştığına göre âyet Mekke'li müşrikler hakkında inmiştir. Çünkü onlar ile Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında bir antlaşma vardı. Bu sebeple bir kadın Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in yanına, Medine'ye gitmek maksadıyla hicret için çıktığı taktirde Mekke halkından müşrik olanlar ona iftirada bulunurlar ve: Bu kadın ancak fuhuş işlemek için çıkmıştır derlerdi. Buna göre mümin kadınlara iftira edenler arasında onları imanın gereğini yapmaktan alıkoymak maksadıyla iftira edenler vardı. O bu sözleri ile insanları İslâm'dan nefret ettirmek maksadı ile müminleri yermeyi kastetmiş oluyordu. Kâb b. el-Eşref'in yaptıkları gibi.

Buna göre böyle bir iş yapan kimse kâfir birisi olur ve bu kişi Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e söven kimse ile aynı durumda olur.

Ebu Hamza'nın: "Antlaşma zamanında inmiştir" şeklindeki sözlerinden maksadı -Allah en iyi bilendir- şu olmalıdır: Bu buyruk ile bu gibi antlaşmalı müşrikleri kastetmiştir. Yoksa bu âyet-i kerime iftiranın yapıldığı günlerde nazil

1115 Ebu Davud, 2875 ve başkaları.

1116 Zâdu'l-Mesîr, VI, 25. Ebu Hamza es-Sümâli ise tabiinden rafızi hadis rivâyetinde zayıf birisidir.

olmuştur. Bu iftira/ifk hadisesi ise Hendek'den önce, Mustalıkoğulları gazasında olmuştu. Antlaşma ise ancak bundan iki sene sonra yapılmıştı.

Kimileri de âyet-i kerimeyi zahiri ve umumi manasına göre kabul etmiştir. Çünkü âyetin nüzul sebebi Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya yapılan iftiradır. Ona iftirada bulunanlar arasında mümin de münafık da vardı. Nüzul sebebinin ise umumi mananın kapsamına girmesi de kaçınılmazdır. Diğer taraftan âyet-i kerimenin manasının özelleştirilmesini gerektiren bir husus da yoktur.

Bu varsayıma göre şöyle cevap verilir: Şanı yüce Allah burada *"onlara dünyada ve ahirette lanet edilmiştir"* diye edilgen bir fiil kullanmış ve lanet edenin adını vermemiştir. Öbüründe ise: *"Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere muhakkak Allah onlara dünya ve ahirette lanet etmiş ..."* (Ahzâb, 57) buyurmuştur. Eğer özne zikredilmemiş ise Allah'tan başka meleklerin ve insanların onlara lanet etmesi mümkün olduğu gibi aynı zamanda Allah'ın da onlara lanet etmiş olması ve yarattıklarından bir kısmının da onları lanetlemesi mümkündür. Diğer taraftan yüce Allah'ın bazılarının lanet etmelerini bizzat da üstüne alabilir. Bu ise ona dine dil uzatmak maksadı ile iftirada bulunan kimse demektir. Diğer taraftan Allah'ın yarattıkları da diğerlerine lanet ederler. Lanet eden kişi eğer yaratılmış birisi ise onun laneti onlara beddua etmek anlamına da gelebilir. Onların Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmaları anlamında da olabilir.

Bunu da bir erkeğin hanımına zina isnad etmesi halinde lanetleşmeleri desteklemektedir. Bu lanetleşme esnasında koca beşincisinde: *"Eğer yalancılardan ise Allah'ın laneti üzerine olsun."* (Nûr, 7) der. Böylelikle o eğer bu zina isnadında yalancı ise yüce Allah'ın kendisini lanetlemesi için beddua eder. Nitekim yüce Allah Rasûlüne kendisine ilmin gelmesinden sonra Mesih hakkında kendisi ile tartışan kimselere Allah'a dua edip Allah'ın lanetinin zalimler üzerine olmasını istemeleri sûretiyle mübahele yapmasını emir buyurmuştu. İşte bu da iftiracıya lanet edilen hususlardandır. Yine onun lanetlendiği hususlar arasında ona değnek vurulması, şahitliğinin kabul edilmemesi ve fâsık olduğunun ifade edilmesidir. Çünkü böyle bir iş onun için bir ceza ve Allah'ın rahmetinden olan güvenilir ve kabul edilebilir alanlardan uzak tutulmasıdır. Bu durumdaki bir kimse ise şanı yüce Allah'ın dünyada ve ahirette lanetlediğini haber verdiği kimseden ise farklı bir durumdadır. Çünkü Allah'ın böyle bir laneti onun üzerinden Allah'ın yardımının her bakımdan kalkmasını ve dünyada da ahirette de rahmeti gerektiren sebeplerden uzak kalmasını gerektirir.][1117]

1117 es-Sârimu'l-Meslûl, 48-56.

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾
يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللّٰهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

24. "O gün onların dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları her şeyi söyleyerek aleyhlerine şehadet edeceklerdir.

25. O günde Allah onlara hak ettikleri cezalarını bütünüyle verecektir ve Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu da bileceklerdir."

Tefsiri:

[Osman ya da bir başkası hasta iken İbn Mesud'un yanına girerek: Kendini nasıl buluyorsun deyince o: Ben kendimin hak mevlam Allah'a döndürüleceğimi zannediyorum. Yüce Allah: *"O gün onların dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları her şeyi söyleyerek aleyhlerine şehadet edeceklerdir. O günde Allah onlara hak ettikleri cezalarını bütünüyle verecektir ve Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu da bileceklerdir."* (Âyet 24-25) buyurmaktadır. Onlar dünyada iken onun varlığını zaten ikrar ve kabul etmişlerdi. Fakat o günde onun yalnızca onun apaçık hakkın kendisi olduğunu bileceklerdir. İşte bundan dolayı burada yüce Allah: *"Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu bileceklerdir."* buyruğunda hasr kipini kullanmıştır. Çünkü o günde ilahlık iddiasında bulunacak hiçbir kimse de kalmayacaktır, kimse de Rabbine ortak koşmayacaktır.][1118]

اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ
لِلطَّيِّبَاتِ أُولٰئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

26. "Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışır. İyi kadınlar da iyi erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. İşte onlar o iftiracıların söylediklerinden uzak olanlardır. Onlar için bir mağfiret ve cömertçe bir rızık vardır."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Kötü kadınlar kötü erkeklere"* buyruğu ile ilgili olarak selefin cumhuru şöyle demişlerdir: Kötü sözler kötü erkeklere yakışır. Bazıları da kötü söz ve fiiller kötü kimselere yakışır demişlerdir. Yüce Allah da: *"Allah'ın hoş bir sözü nasıl misallendirdiğini görmez misin? O, kökü (yerde) sabit ve dalları gökte*

1118 Mecmû'u'l-Fetâvâ, V, 517.

olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. Allah insanlara düşünüp ibret alsınlar diye (böyle) misaller verir. Kötü bir kelime de kötü bir ağaç gibidir." (İbrahim, 24-25) ve: *"Güzel söz yalnız O'na yükselir, onu da salih amel yükseltir."* (Fâtır, 10) buyurmaktadır.

Sözler ve fiiller o sözleri söyleyen ve o fiili işleyenlerin sıfatıdır. Bu sebeple eğer kişinin kendisi kötülük ve murdarlık ile nitelenmiş ise onların bulunduğu yer ancak kendilerine münasip bir yer olur. Dolayısıyla bir kimse yılanların akreplerin tıpkı kediler gibi insanlarla beraber olmalarını sağlamak isteyecek olursa uygun bir iş yapmış olmaz. Yalancı bir kimseyi şahit yapmak isteyen bir kimse uygun bir iş yapmamış olur. Aynı şekilde bilgisiz birisini öğretmen yahut ahmak birisini bir yönetici yapmak isterse bu da uygun değildir. Çünkü kötü nefisler hoş ve temiz olan cennette olmaya elverişli değildir. Hatta nefiste eğer bir kötülük varsa temizlenir, arındırılır. Sahih'te buyurulduğu gibi: "Şüphesiz müminler ateşten kurtulduktan sonra kantara (denilen köprü) üzerinde durdurulurlar" buyrulmuştur.[1119]][1120]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kadı İbnü's-Saib dedi ki: Bir gün Taberistan'da Hasan b. Zeyd ed-Dai'nin huzurunda bulunuyordum. Kendisi yün giyer, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan birisi idi. Her yıl ashab-ı kiramın diğer evlatlarına dağıtılmak üzere Medinetü's-Selâm'a yirmi bin dinar gönderirdi. Onun huzurunda bir adam vardı. Âişe'den kötü bir şekilde söz edince yanındakine: Ey köle! Bunun boynunu vur dedi. Bu sefer aleviler ona: Ama bu bizim şiamızdandır/taraftarlarımızdandır deyince şu cevabı verdi: Maazallah! Bu Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e dil uzatan bir kimsedir. Yüce Allah: *"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışır. İyi kadınlar da iyi erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. İşte onlar o iftiracıların söylediklerinden uzak olanlardır. Onlar için bir mağfiret ve cömertçe bir rızık vardır."* (Âyet 26) buyurmaktadır. Eğer Âişe kötü bir kadın idiyse Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) de kötü bir adamdı. İşte bu sebeple bu kişi kâfir bir kişidir. Derhal onun boynunu vurunuz dedi ve ben onun huzurunda iken boynunu vurdular. Bunu Lalekai rivâyet etmiştir.[1121]][1122]

1119 Buhârî, III, 167.

1120 Mecmû'u'l-Fetâvâ, VIII, 226; XIV, 225, 343.

1121 Lâlekâî, 2402. Ebu Saib diye bahsedilen kişi Utbe b. Ubeydullah b. Mûsâ el-Hemezani olup 351 yılında vefat etmiştir. Kur'an'ı anlamaya itina göstermiş, hadis yazmış, Şafii mezhebine göre fakih bir kişi idi. Bağdat'ta -Allah'ın rahmeti ona- vefat etmiştir. Hasan b. Zeyd ise Hasan b. Ali b. Ebu Talib (radıyallâhu anh)'ın çoçuklarındandır. Onun bir ordusu vardı. Taberistan'ı ele geçirmiş ve 370 h. yılında orada vefat etmiştir.

1122 es-Sârimu'l-Meslûl, 568.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara yakışır. İyi kadınlar da iyi erkeklere temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır."* Buradan kasıt iyi erkeklerin iyi kadınlara, kötü erkeklerin de kötü kadınlara yakıştığını anlatmaktır. Aynı şey erkekler ve kadınlar hakkında da sözkonusudur. Buna göre eğer kadın kötü ise onunla birlikte olan da kötüdür. Eğer kadınla beraber olan kişi kötü ise o kadın da kötüdür. İşte bundan dolayı Âişe ve onun gibi diğer müminlerin annelerinden herhangi birisine iftirada bulunan kişiler hakkında söylenecek sözler çok büyüktür. Eğer bu hususta koca hakkında sözkonusu edilebilecek kusur olmasa böyle bir ağır ifade de kullanılmazdı.][1123]

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ أَزْكٰى لَهُمْ إِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ اٰبَائِهِنَّ أَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللّٰهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

30. "Müminlere de ki: Gözlerini sakınmalarını, mahrem yerlerini de korumalarını söyle. Böylesi onlar için daha temizdir. Şüphe yok ki Allah yaptıkları işlerden çok iyi haberdar olandır.

31. Mümin kadınlara da de ki: Gözlerini sakınsınlar. Mahrem yerlerini korusunlar, dışarıda kendiliğinden görünen kısmı hariç süslerini göstermesinler. Başörtülerini de yakalarının üzerine indirsinler. Ziynetlerini eşlerinden, babalarından, kocalarının babalarından, oğullarından, kocalarının oğullarından, kardeşlerinden, kardeşlerinin oğullarından, kızkardeşlerinin oğulların-

1123 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 145; Câmiu'l-Mesâil, IV, 142-143. Buna yakın.

dan, kendi kadınlarından, cariyelerinden, kadınlara meyli olmayan erkeklerden ve kadınların avret yerlerini henüz anlamayan erkek çocuklardan başkasına sakın göstermesinler. Gizledikleri ziynetleri bilinsin diye de ayaklarını vurmasınlar. Ey iman edenler, Allah'a topluca tevbe edin ki felâh bulasınız."

Tefsiri:

[Çünkü tevbe ve salih amel ile temizlenmek ve arınmak gerçekleşir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Müminlere söyle ki: Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar."* âyetleri bağlamında: *"Allah'a topluca tevbe edin ki felah bulasınız."* buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah zikrettiği buyrukların sonunda hepsine tevbe etmelerini emir buyurmuştur. Çünkü bu tür günahlardan hiçkimse kendisini kurtaramaz.][1124]

Merhum İbn Teymiyye kadının yüzü, elleri ve ayakları hakkında şunları söylemektedir:

[Kadının bu yerlerini yabancı erkeklere göstermesi yasaklanmış olmakla birlikte bunları kadınlara da mahrem olan erkeklere de göstermesi yasaklanmamıştır. Böylelikle bunun erkeğin erkeğe karşı avreti türünden olmadığı da bilinmiş olmaktadır. Kadının kadına karşı avretini açmasının yasaklanması hayâsızlıktan ve avretin açılmasındaki çirkinlikten dolayıdır. Hatta bu fuhûşûn mukaddimelerindendir. Dolayısıyla bunları açmanın yasaklanışı hayâsızlığın mukaddimelerinin yasaklanması demektir. Nitekim yüce Allah âyet-i kerimede: *"Böylesi sizin için daha temizdir."* (Bakara, 232) buyurduğu gibi hicap âyetinde de: *"Bu sizin kalbiniz için de onların kalpleri için de daha temizdir."* (Ahzâb, 53) buyurmakta ve böylelikle yasağa giden yolu kapatmak için bunu yasaklamış olmaktadır. Yoksa namazın içinde ve dışında mutlak olarak avret olduğundan dolayı değildir. İşte bu böyledir.][1125]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"Mümin erkeklere de ki: Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar, mahrem yerlerini de korusunlar. Böylesi onlar için daha temizdir."* buyurduğu gibi yine: *"Eğer Allah'ın üzerinizde lütfu ve rahmeti olmasaydı sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı."* (Nûr, 21) buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah gözü harama bakmaktan sakınıp mahrem yerini korumayı nefis için daha temiz olarak tayin etmekte ve hayâsızlıkları terk etmenin de nefsin temizliğinden

1124 Mecmû'u'l-Fetâvâ, X, 635.
1125 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 118.

ileri geldiğini beyan buyurmaktadır. Nefislerin temiz olması ise hayâsızlık, zulüm, şirk, yalan ve daha başka bütün kötülüklerin ortadan kalkmasını ihtiva eder.][1126]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[(Kimi fakihler)[1127] namazda avretin örtülmesini yüce Allah'ın: "*Mahrem yerlerini korusunlar. Dışarıda kendiliğinden görünen kısmı hariç süslerini göstermesinler, başörtülerini de yakalarının üzerine indirsinler. Ziynetlerini eşlerinden ... başkasına sakın göstermesinler.*" âyetinden çıkarmış ve şöyle demiştir:

Namaz esnasında kadının iç ziynetini değil de dış ziynetini göstermesi caizdir. Selef ise dış ziynetin mahiyeti hususunda iki görüşe sahiptir. İbn Mesud ve ona uygun kanaatte olanlar, bunlardan kasıt elbiselerdir demişlerdir.[1128]

İbn Abbas ve ona uygun kanaat belirtenler de bundan maksat yüz ve ellerdir demişlerdir.[1129] Sürme ve yüzük gibi.

İşte bu iki görüşe dayanarak fukaha da yabancı kadına bakmak hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bundan dolayı şehvet bulunmaksızın kadının yüzüne ve ellerine bakmak caizdir denilmiştir. Bu da Ebu Hanife ve Şafii'nin görüşü ile Ahmed'in mezhebindeki bir görüştür.

Bunun caiz olmayacağı da söylenmiştir. Ahmed'in mezhebinin güçlü görüşü budur. Çünkü bu görüşe göre kadının tırnağına varıncaya kadar her bir şeyi avrettir. Aynı zamanda bu Malik'in de görüşüdür.][1130]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüze gelince: İcma ile namazda yüzünü örtmez. Bileklere kadar eller hususunda ise iki rivâyet vardır.

Bu iki rivâyetten birisine göre bunlar namazda örtülmesi gereken avret kapsamında değildir. Bunu şeyh -Allah'ın rahmeti ona- ve mezhebimize mensup bir kesim tercih etmişlerdir. Çünkü yüce Allah: "*Dışarıda kendiliğinden görünen kısmı hariç süslerini göstermesinler.*" buyurmaktadır. İbn Abbas da "bu yüz ve ellerdir" demiştir.[1131] Durum onun dediği gibidir. Çünkü yüz ve eller genel olarak görünen kısımlarıdır ve kadının özellikle alışılmış işlerini yaparken bunları örtme-

1126 Mecmû'u'l-Fetâvâ. X. 188-189.
1127 Parantez arası ibare –maksadın daha iyi anlaşılması için- Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXII. 109 dan hareketle tarafımızdan eklenmiştir. (Çeviren)
1128 İbn Cerir. XVIII. 117. Bu ayrıca İbrahim ve Hasan'dan da nakledilmiştir.
1129 İbn Cerir. XVIII. 118. Ayrıca bu Said b. Cübeyr. Ata ve Katade'den de nakledilmiştir.
1130 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII. 109-110.
1131 İbn Cerir. XVIII. 83.

si imkânı yoktur. Ayrıca yüce Allah: *"Başörtülerini de yakalarının üzerine indirsinler."* buyurmak sûretiyle onlara başörtüleri boyunlarını ve göğüslerini örtmesi için yakalarının üzerine salmalarını emir buyurmuştur. Eğer yüz ve elleri örtmek vacip olsaydı boyunların örtülmesini emrettiği gibi bunu da emredecekti.

Esma (radıyallâhu anhâ)'dan rivâyete göre Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Kadın ay hali görecek yaşa ulaştığı taktirde onun şûrâsı ve şûrâsı dışında herhangi bir yerinin görülmesi uygun değildir. Bunu söylerken yüzüne ve ellerine işaret buyurdu." Bunu Ebu Davud rivâyet etmiştir.[1132] İmam Ahmed bu hadisi zikretmiş ve şöyle demiştir: Bu sebeple kadın ancak yüzünü ve ellerini açabilir. Çünkü o kadınların elbiselerinin eteklerini uzatmalarına izin vermiştir. Um Seleme hakkındaki bir hadiste onun kendisini tamamen örten bir üst elbise giyinerek namaz kıldığı ifade edilmektedir.[1133]

Ancak o (Um Seleme) ne kolun yenlerinin uzunluğunun emredildiğini ne de şart olduğunu sözkonusu etmiş değildir. İşte bu da bunun şart olmadığına ve namazın her tarafı iyice örten elbise olmasa bile bu durumda caiz olduğuna delildir. Ayrıca kadın ihramda iken belli bir ölçüde yapılmış bir elbise ile elini örtmesi de caiz değildir. O halde el de yüz gibi avretten değildir. Ayakların durumu bunun aksinedir. Çünkü kadın çoğunlukla ellerini açma ihtiyacını duyduğundan ötürü bu da yüze benzer. Diğer taraftan namaz kılan bir kimsenin elleri ile (yere) değmesi yüzde olduğu gibi sünnetir. Çünkü eller de yüz gibi yere inerken de kalkarken de secde ederler. Eğer onları örtmek mekruh olmasa bile vacip olmamasından daha aşağı bir hükümden bahsedilemez.

Bu rivâyeti destekleyen kimseler de bunu elin ve yüzün mutlak olarak avret olmadıkları, aksine şehvetsiz olmak şartı ile onlara bakmanın caiz olduğu hükmü üzerine bina edebilir.

Aynı şekilde şöyle de diyebilir: Bakmak hususunda avret olsa bile namazda yüz gibi onların örtülmesi gerekli değildir. Yine yabancılara karşı örtünmesi icab etmekle birlikte namaz esnasında setredilmesi gerekmeyen güzel cariye ve buna benzer haller gibidir.

İkinci rivâyet ise ellerin avret olduğu rivâyetidir. Bu da el-Hiraki ve mezhebimize mensup birçok ilim adamının kanaatidir. Çünkü yüce Allah: *"Kendiliğinden görünen kısmı hariç süslerini göstermesinler."* buyurmaktadır. Abdullah b. Mesud

1132 Ebu Davud, 4104 ve şöyle demiştir: Bu hadis Halid b. Dureyk'in naklettiği mursel bir rivâyettir. Çünkü Halid Âişe (radıyallâhu anhâ)'ya yetişmemiştir." Hadis zayıftır.

1133 Ebu Davud, 640; Dârakutnî, II, 62; Hâkim, I, 250; Bazıları sahih olduğunu belirtmiş. Ebu Davud ise mevkuf olduğunu tercih etmiştir.

da: "Görünen süs elbiselerdir" demiştir.[1134] Çünkü ziynet/süs aslında elbisenin ve süs eşyasının adıdır. Buna delil de yüce Allah'ın: *"Ziynetinizi alınız."* (A'raf, 31) buyruğu ile: *"De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti kim haram kıldı."* (A'raf, 32) ile yine yüce Allah'ın: *"Gizledikleri ziynetleri/süsleri bilinsin diye de ayaklarını vurmasınlar."* buyruğudur. Ayağın vurulması ile ancak halhal ve buna benzer süs eşyaları ve elbiseler bilinir. Yüce Allah ise görünen kısmı müstesna ziyneti açığa vurmayı onlara yasakladığı gibi mahremlerine gizli ziynetlerini açmalarını onlara mübah kılmıştır. Bilindiği gibi kadının seçimi olmaksızın genel olarak görünen ziyneti elbiseleridir. Bedenine gelince, onu açığa gösterme imkânı da vardır, örtme imkânı da vardır. Görünmenin ziynete nisbet edilmesi ise kadının bir fiili olmaksızın bu ziynetin görüleceğine delildir. İşte bütün bunlar da görünen ziynetten maksadın elbiseler olduğuna delildir. Ahmed dedi ki: Görünen ziynet elbiselerdir.][1135]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna göre yüce Allah'ın: *"Kendi kadınlarından cariyelerinden"* buyruğu kadının saklı ziynetini mükliyeti altındaki köleye gösterebileceğine delildir. Bundan maksadın cariyeler ile kitap ehli cariyeler olduğu da söylenmiştir. Nitekim İbnu'l-Müseyyeb böyle demiştir.[1136] Bunu Ahmed ve başkaları da tercih etmiştir. Maksadın mülkiyet altında erkek köle olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas'ın ve başkalarının dediği gibi. Bu aynı zamanda Ahmed'den nakledilen diğer rivâyettir.

İşte bu kölenin hanımefendisine bakmasının caiz olmasını gerektirmektedir ki bu hususta bir takım hadisler de gelmiş bulunmaktadır. Bunun böyle olması ihtiyaçtan ötürüdür. Çünkü hanımefendinin kölesine muhatap olmaya gerek duyması bir şahidin bir takım muamele ve işlemlerde bulunanın ve ona evlenme teklifi yapanı görmeye ihtiyacından daha fazladır. Sözü geçenlerin bakmaları caiz olduğuna göre kölenin bakması (nın caiz olması) öncelikle sözkonusudur. Fakat bu kölenin hanımefendisi ile yolculuk yapabileceği bir mahrem olmasını gerektirmez. Tıpkı kadına ihtiyacı olmayanların durumu gibi. Onların da bakmaları caiz olmakla birlikte kadın ile yolculuk yapabilecek mahrem kimseler değildirler. Çünkü bakması caiz olan herkesin kadın ile yolculuğa çıkması caiz olacak ve onunla halvette kalması/başbaşa kalması caiz olacak diye bir şey yoktur. Aksine kadının kölesi ihtiyaç dolayısıyla kadına bakar. Bununla birlikte onunla halvette/başbaşa kalamaz ve onunla (tek başına) yolculuk yapamaz. Çünkü o peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in: "Kadın ancak kocası ile yahut mahremi

1134 İbn Cerir, 25951.
1135 Şerhu'l-Umde -salat-, 265-268.
1136 ed-Durru'l-Mensur, V, 43'de İbn Ebu Şeybe tarafından rivâyet edildiği belirtilmektedir.

ile birlikte yolculuk yapabilir"[1137] buyruğunun kapsamına girmez. Çünkü böyle birisinin kölelikten kurtulması halinde hanımefendisi ile evlenmesi caizdir. Tıpkı kadının eniştesinin kızkardeşini boşaması halinde onunla evlenmesinin caiz olması gibi. Mahrem ise kadına (kendisi ile evlenmesi) ebedi olmak üzere haram kılınan kimsedir. Bundan ötürü İbn Ömer: Kadının kölesi ile yolculuk yapması bir kayboluştur demiştir.

Buna göre âyet-i kerime mahrem olanlara ve olmayanlara ziyneti/süs yerlerini göstermeye ruhsat vermek hakkındadır. Yolculuk ile ilgili hadiste ise ancak mahrem olanlardan söz edilmektedir. Âyet-i kerimede ise kadın onlarla yolculuğa (başbaşa) çıkamamakla birlikte kadınları yahut sağ ellerinin malik oldukları ile kadınlara ihtiyacı olmayanları sözkonusu etmektedir. Yüce Allah'ın: *"Yahut kendi kadınlarından"* buyruğu hakkında dedi ki: Bununla müşrik kadınlar dışarıda tutulmaktadır. Dolayısıyla müşrik bir kadın müslüman bir kadının ebesi olamaz. Mümin kadınlarla hamama giremez. Bununla birlikte yahudi kadınlar Âişe'nin ve ondan başka kadınların huzuruna giriyor, o kadınlar yüzünü ve ellerini görebiliyordu. Bu da erkeklerin durumundan farklı bir durumdur. Böylelikle bu zımmi kadınlar hakkında dışarıdan görülen ziynet ile ilgili olur. Yoksa zımmi kadınların iç ziyneti görme hakları yoktur. Gizli ve açık olmak da kadının göstermesi caiz olana göredir. Bundan dolayı kadın akrabalarına gizli ziynetini gösterme imkânına sahiptir. Kocanın ise akrabaların hakkında sözkonusu olmayan bir özelliği de vardır.][1138]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Kul her zaman için yüce Allah'a tevbe etmekle emrolunmuştur. Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'a topluca tevbe edin ki felah bulasınız."* buyurmaktadır.][1139]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Denilse ki: Yüce Allah: *"Ey iman edenler! Allah'a topluca tevbe edin ki felah bulasınız."* buyurmuştur. Müminler arasında ise günahı olmayanlar da vardır. Bu durumda böylesine tevbe etmesi emrinin verilmesi hasenattan tevbe etmesinin emredilmesi gibi olur. Günahtan korunmuş (masum) olmakla birlikte peygamberlerin tevbesi de böyledir.

Şöyle cevap verilir: Bu en büyük iftiralardandır. Çünkü şeriatte hasenattan tevbe etme emri yoktur. Hasenat ise emrolunduğu şekilde ona ve peygamber-

1137 Buhârî, 1088; Müslim, 1339.
1138 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXII, 111-112.
1139 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XI, 253.

lerine itaat etmeyi gerektiren emirleri yerine getirmektir. Müminler arasında ise ya emrolunan bir işi terk etmek yahut yasak olan bir işi yapmak gibi bir günahı olmayan hiçbir kimse yoktur. Nitekim peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) de: "Bütün ademoğulları hata işler. Hata işleyenlerin hayırlıları da tevbekarlardır" buyurmuştur.[1140]

Yüce Allah da: *"Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir. Onlar için Rabblerinin yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu ihsan edenlerin mükâfatıdır. Ta ki Allah yaptıklarının en kötü olanlarını örtsün ve yapageldiklerinin en iyisi ile onlara mükâfatlarını versin."* (Zümer. 33-35) ve: *"İşte bunlar, yaptıklarını en güzeli ile kabul ettiğimiz, cennetlikler arasında kötülüklerini affettiğimiz kimselerdir. (Bu) kendilerine verilmiş gerçek bir sözdür."* (Ahkâf. 16) buyurmaktadır.

Bu görüşün esası -ki bu müminler hakkında günahsızlık iddiası ve benzeri iddialardır- aslında hristiyanların aşırıya kaçmışları ile bu ümmetin aşırıya kaçmışlarının görüşleri arasındadır.[1141] Her iki millet/din mensupları arasında da onların münafıkları bunu dinde olmadığı halde (bid'at olarak) ortaya çıkarmışlardır.[1142]][1143]

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾

32. *"İçinizden evli olmayanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler Allah onları lütfu ile zengin kılar. Allah rızık ve lütfu bol olandır. Her şeyi çok iyi bilendir."*

Tefsiri:

Yüce Allah: *"İçinizden evli olmayanları köle ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin."* buyurarak kölelerle cariyeleri tıpkı dulları/evli olmayanları evlendirmeyi emrettiği gibi emretmiş bulunmaktadır. Cariyenin evlendirilmesi ise dengi birisi tarafından ona talib olunması halinde ilim adamlarının ittifakı ile vacibtir. Ona (köleye) evlenme iznini verecek olan kişi onun yarısının sahibi olan yahut onun vekili ile alıkonulan payın sahibinin görevlendirdiği kişi/nazırıdır.][1144]

1140 Kaynakları daha önce gösterildi.
1141 Bunlar da rafızilerdir.
1142 Bununla İslâm'da Abdullah b. Sebe'i. Hristiyanlıkta da Pavlus'u kastetmektedir.
1143 Câmiu'l-Mesâil. I, 258-259.
1144 Mecmû'u'l-Fetâvâ. XXXII. 58.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah: *"İçinizden evli olmayanları köle ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin."* ve: *"Müşrik kadınları iman edinceye kadar nikâhlamayın."* (Bakara, 221) buyurmakta ve böylelikle erkeklere köleleri evlendirmeleri için hitabta bulunduğu gibi evli olmayanları da nikâhlama emri ile hitap etmiştir.][1145]

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذِي اٰتَاكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَإِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾

33. "Nikâh (imkânını) bulamayanlar da Allah lütfundan kendilerine zenginlik verinceye kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz köle ve cariyeler arasında sizden mükâtebe isteyenlerle -eğer onlarda bir hayır görürseniz- mükatebe yapınız. Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin. Cariyeleriniz kendilerini korumak isterken dünya hayâtının geçici metaını kazanmak için onları zinaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah, onların zorlanmalarından sonra mağfiret ve rahmet edicidir."

Tefsiri:

[Yüce Allah'ın: *"Eğer onlarda bir hayır görürseniz mükatebe yapınız."* buyruğunda sözü edilen hayırın kazanç elde etme ve taahhüdünü eksiksiz yerine getirme gücü olduğunu söylemişlerdir.][1146]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bundan dolayı yüce Allah mükatepler hakkında: *"Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin."* buyurmaktadır. Malik, Ebu Hanife ve onların dışında ilim adamlarının çoğu bundan maksadın şu olduğu kanaatindedir: Allah size kullarına mülk olarak vermiş olduğu mallardan (verin). Çünkü o Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e izafe etmiş olduğu mallardan farklı olarak bu malları Rasûlüne izafe etmemiştir. Çünkü mal ancak Allah'ın ve Rasûlünün emrettiği hususlarda verilir.][1147]

1145 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXXII, 123.
1146 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXIX, 524.
1147 Minhâcü's-Sünne, IV, 211.

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu ise yüce Allah'ın: *"Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin."* buyruğundan farklıdır. Çünkü yüce Allah burada malı rasûle izafe etmemiş aksine onu Allah'ın verdikleri arasında saymıştır.][1148]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Yüce Allah'ın: *"Cariyeleriniz kendi iffetlerini korumak isterken dünya hayâtının geçici metaını kazanmak için onları zinaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret edicidir, rahmet edicidir."* buyruğunda onların fuhuş yaparak mal kazanmaları için zorlanmaları yasaklanmaktadır. Nakledildiği üzere münafık İbn Ubeyy'in fuhuş yapmaları için zorladığı bazı cariyeleri vardı. Bu ise cariyeyi kendisi onunla zina etsin diye zorlamak değildi. Çünkü böyle bir iş ona bir çeşit bedeni ceza vermek türündendir. Kastedilen ise onun gidip başkası ile zina etmesi için mecbur edilmesidir. Bununla birlikte şöyle de denilebilir: Verilen bedeni ceza/musle dolayısı ile kölenin hürriyetten kurtarılması âyetin nüzulü sırasında meşru değildi. Daha sonra meşru kılındı.][1149]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Bu çoğunluğun görüşüdür: Zina etmek ve içki içmek için zorlanan cariyenin günahı affolunur. Çünkü yüce Allah: *"Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret edicidir, rahmet edicidir."* buyurmuştur.][1150]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Haram olan fiilleri işlemeye zorlamaya gelince; böyle bir işi yapmak zorlama/ikrah sebebi ile mübah olup olmadığı hususunda iki görüş vardır ve bunlar İmam Ahmed'den gelen iki rivâyettir. Birincisine göre leş, kan, domuz eti yemek, içki içmek gibi haram olan fiiller zorlamak ile -sözlerden farklı olarak- mübah olmaz. Nitekim İbn Abbas şöyle demiştir: "Takiyye ancak dil ile olur"[1151] ayrıca fiillerin hükmü kasıt olmadan da sabit olur. Hatta deli ve başkalarının fiilleri de böyledir. Bu yönüyle sözlerden farklıdır. Çünkü söylenen sözlerde kasta itibar edilir.

Daha meşhur olan ikinci görüş ise zaruret halinde haram olan hususlar mübah olduğu gibi zorlama neticesinde bunlar da mübah olur. Çünkü zorlanan bir

1148 Minhâcü's-Sünne, VI, 110.
1149 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XX, 567.
1150 Mecmû'u'l-Fetâvâ, XXVI, 187.
1151 Kaynakları daha önce gösterildi.

kimsenin öldürülmekten korkması bazen haddi aşmayan ve saldırganlıkta bulunmayan mecbur kalmış (zaruret halinde olanın) karşı karşıya kaldığı korkudan daha büyük olabilir. Diğer taraftan mecbur ve çaresiz kalmış bir kimse (mustar) hem lafız hem mana itibari ile "ıdrar/zarar görmek manasını taşır. Böyle bir kişi haddi de aşmayan, düşmanlığa da yönelmeyen çaresiz/mustar birisidir.

Buna da yüce Allah'ın: *"Cariyeleriniz kendi iffetlerini korumak isterken dünya hayâtının geçici metaını kazanmak için onları zinaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret edicidir rahmet edicidir."* buyruğu da delildir.][1152]

Merhum İbn Teymiyye dedi ki:

[Buna yüce Allah'ın: *"Cariyelerinizi ... rahmet edicidir."* buyruğu ile Kur'an-ı Kerim'in nassı da delil teşkil etmektedir. Bu husus zinaya zorlamak hakkında sözkonusu olduğuna göre içki içmeye ve meyte/leş yemeye zorlamak bundan daha aşağı bir durumdadır. Çünkü zina öldürmeden sonra büyük günahların büyüklerindendir. Nitekim Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e: Hangi günah daha büyüktür diye sorulduğu zaman o: Allah'a eş koşmandır diye cevap verdikten sonra sonra hangisidir diye sorunca: Komşunun helali olan kadın ile zina etmendir buyurmuş sonra da: *"Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet etmezler, hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler, zina da etmezler."* (Furkan. 67) buyruğunu okudu.

Bilindiği üzere İbn Ubeyy'in ve benzerlerinin cariyelerini fuhuş yapmak için para kazanmaya zorladıkları gibi fuhuş yapmak için zorlanan cariyeler cariyenin kendisi herhangi bir eylemde bulunmadan onun kendisinin ona bu işi yapması değildir. Aksine böyle bir maksat güdüp bunu yapıncaya kadar zorlanmasıdır. Bundan dolayı yüce Allah buna (bu fuhşa) "biğâ" adını vermiştir. Sözünü ettiğimiz o kısımda ise "biğâ" sözkonusu değildir. Bundan dolayı yüce Allah: *"Dünya hayâtının geçici metaını kazanmak (iltiğa) için."* buyurmaktadır. Çünkü böyle bir iş ancak adeten bu işi yapan kimse hakkında sözkonusu olur. Ona bu iş yapılıncaya kadar (mesela) bağlanan kimse hakkında değil. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in indiği sırada bilinen adet de bu idi. O halde bu âyet-i kerime fuhuş işlenmesi hakkındadır. Öbür âyet-i kerime ise kâfirlerin hükmü altına girmek hakkındadır. Her ikisi de fiil türündendir.

Müslim Sahih'inde Cabir'den şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Abdullah b. Ubeyy b. Selül bir cariyesine: Haydi git bizim için bir şeyler kazan dermiş.

1152 el-İstikame. II. 323.

Bunun üzerine yüce Allah da: *"Cariyelerinizi ... dünya hayâtının geçici metaını kazanmak için zinaya zorlamayın."* buyruğunu indirdi.[1153]

Bir rivâyette de birinin adı Müseyke olan diğerine de Umeyme denilen Abdullah b. Ubeyy'in iki cariyesi vardı. Onların zina etmelerini istiyordu. Bu cariyeler de bundan dolayı Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'e şikâyette bulununca Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Buhârî de Leys'in Nafi'den naklettiği şu rivâyeti zikretmektedir: Ebu Ubeyd'in kızı Safiyye ona emirlik makamına ait kölelerden birisinin (ümmetin ganimetten hakkı olan) beşte bir paydan bir cariyeyi zorlayarak onun bakireliğini izale ettiğini haber verince Ömer ona had vurmuş ve sürgüne göndermişti. Fakat köle o cariyeyi zorladığından ötürü cariyeye ceza vermedi. Hür bir kişi tarafından bakireliği bozulan cariye hakkında bakireliğinin ortadan kalkması neticesinde değerini ne kadar azalttığına dair hakem tarafından kıymet biçilir ve bu zina edene değnek cezası vurulur. Bakire olmayan cariye hakkında ise imamların verdikleri hüküm arasında ödenecek bir tazminat sözkonusu olmamakla birlikte ona had uygulanır.[1154]

İşte zina etmek üzere zorlanan ve isteyerek zina eden cariye meselesi budur. Mehir ile ilgili yapılacak açıklamaların yeri ise burası değildir.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Ebu Hureyre'den gelen şu rivâyete gelince: Rasûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: İbrahim Sâre ile hicret etti. Onunla hükümdarlardan bir hükümdarın yahut da zorbalardan bir zorbanın bulunduğu bir şehre girdi. Bu zorba ona Sâre'yi bana gönder diye haber gönderince o da Sâre'yi gönderdi. Kral onun yanına gitmek üzere kalkınca kendisi de kalkıp abdest alıp namaza durdu ve şöyle dedi: Allah'ım eğer ben sana ve Rasûlüne iman etmiş birisi isem şu kâfiri bana musallat kılma. Ayağını yere vuracak kadar kendinden geçti/baygın düştü.[1155]

Bilindiği üzere cariyeleri (zina etmeye) zorlayanların bu zorlamaları onları öldürmek tehdidi ile olmuyordu. Dövmek ve benzeri yollarla oluyordu. Kadın yahut çocuk buna benzer bir yol ile zinaya zorlanacak olurlarsa *"Şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret edicidir, rahmet edicidir."*][1156]

1153 Müslim, 3029.
1154 Buhârî, IX, 27.
1155 Buhârî, IX, 27-28; Müslim, 2371.
1156 el-İstikame, II, 344-347.

